

Ole Togeby

Fungerer denne sætning?

Funktionel dansk sproglære

Fungerer denne sætning?

Funktionel dansk sproglære

Ole Togeby

Academica

Fungerer denne sætning?

– *Funktionel dansk sproglære*

1. e-bogsudgave

© forfatterne og Academica, 2007

Typografi og omslag: Henrik Würtz

Grafisk tilrettelæggelse:

ISBN: 978-87-7675-588-1

Denne bog er beskyttet af lov om ophavsret. Kopiering til andet end personlig brug må kun ske efter aftale med forlag og forfatter

Trykt udgave:

1. udgave, 1. oplag

Tryk: Narayana Press, Gylling

Printed in Denmark 2004

ISBN-13: 978-87-12-04-027-9

ISBN-10: 87-12-04-027-4

Academica

Skt. Pauls Gade 25

8000 Århus C

Academica
– et forlag i Gyldendal Akademisk

Hold dig orienteret om nye titler fra Academica.

Tilmeld dig forlagets e-nyheder på www.academica.dk

FORORD

Denne bog er et forsøg på at lave en ny og anderledes sproglære over dansk sprog. Anderledes fordi jeg med den forsøger ikke blot at beskrive det danske sprogs regler, men også at give en **funktionel forklaring** på hvorfor de er sådan. Ethvert iagttageligt formelt træk ved sproget kræver en forklaring på hvilken betydning det har.

Bogen er også anderledes fordi den omfatter **alle sproglærens emner** og discipliner, dvs. både det der ellers kaldes grammatik, det der kaldes tekstlingvistik eller pragmatik, og det der kaldes semantik.

Bogen er lavet således fordi jeg opfatter **ytringen** (som kan bestå af en enkelt replik i en samtale, eller af mange sætninger samlet til en tekst) som den mindste bærer af kommunikativ mening og derfor **den mindste enhed der kan være genstand for sproglig analyse**. Man kan ikke analysere den grammatiske mening med sætninger som er revet ud af deres kommunikative sammenhæng.

Derfor er også i princippet alle sproglige fænomener der beskrives i denne bog, **autentiske eksempler**, hentet fra lille tekstsamling som er trykt sidst i bogen hvor det også er angivet hvilken kommunikationssituation de hører hjemme i. Teksterne er nummereret fra A/ til Å/ og hvert udsagn i disse tekster er nummereret med arabertal. Man kan således altid ved et opslag bag i bogen se hvilken kontekst og situation en given sætning har fungeret i. Eksempelteksterne er ikke repræsentative for noget som helst; de er kun udvalgt for at der skulle være eksempler på alle de sproglige fænomener som jeg ønsker at omtale.

Alle de anførte tekststykker er skriftsprog (der er dog også et teaterstykke med replikker), så når **lydligt tryk**, dvs. ordtryk og sætningstryk, indgår som en integreret del af sprogbeskrivelsen, er det bestemte oplæsninger af teksterne og trykfordeling i forskellige ikke-autentiske sætninger der udgør eksemplerne.

Efter min mening er der ikke nogen principiel forskel på morfologi, syntaks, semantik og pragmatik; alle disciplinerne handler om **relationen mellem manifest sproglige handlinger og latente deraf fremkaldte tanker**. Bogens inddeling i kapitler afspejler kun at det er praktisk først at tale om reglerne for hvorledes morfemer forbindes til ord, dernæst om hvorledes ordenes grammatiske morfemer kombineres til sætninger der har sandhedsværdi, dernæst om hvorledes sætningernes udsagn kombineres til tekster, og til sidst om hvorledes kombinationen af ordenes semantiske morfemer i teksten udgør hele tekstens mening eller tolkning.

Ytringens grammatiske struktur kan bedst beskrives som en kombination af en konstituensstruktur, der hviler på de grammatiske morfemer, og et valenssystem, som udgøres af de semantiske morfemer, i en **kentaurstruktur**: i forenden er sætningen konstituensstruktureret, i bagenden valensstyret.

Konstituensstrukturen beskrives ved en **kategorialgrammatik**, som dog ikke her er beskrevet i en formalisme (hvad den ellers godt kunne), men som en organisme. Valenssystemet beskrives i en terminologi med (G-rolle), [E-rolle] og <H-rolle> som jeg selv har fundet på, på grundlag af adjektteorien.

I sætningslæren er mit synspunkt at meningen med en sproglig enhed ikke blot skabes ved **kompositionalitet** (som summen af meningen af delene og meningen med måden de er kombineret på), men også ved **funktionalitet** (ved meningen med den større helhed som den givne enhed er en del af, og delens funktion i denne). Det betyder at en tekst har **rundbuestruktur**: tidlige afsnit og sætninger har nok forståeligt mening, men ingen relevans før tekstens senere pointe eller budskab tildeler dem den fulde mening – med tilbagevirkende kraft.

Relationen mellem sprogligt udtryk og mentalt indhold er efter min mening ikke en simpel relation, men **et komplekst forhold** der involverer afsenderens individuelle ytringshandling, kommunikationsparternes sansning og fælles fokusering på denne, de tanker som den efter sprogets regler tæller som, og det sagforhold som tankerne efter sprogets kategorisystemer dels betegner og dels henviser til. Det er om hele dette kompleks betydningslæren handler.

Hvis man vil læse hele bogen, skal man **læse den forfra**; forståelse af de senere kapitler forudsætter de begreber som er introduceret i de tidligere kapitler. Derimod kan man godt læse de første kapitler uden at have læst de senere kapitler, omend det ikke altid er til at se hvad relevansen af nogle tidligt indførte sondringer tjener til før man på et senere sted får brug for dem.

Jeg har prøvet også at gøre bogen brugbar som opslagsbog, dels gennem et omfattende **emne-, tegn- og navneregister** (til paragraffer) sidst i bogen, og dels ved **krydshenvisninger**, således at han fra hver enkelt paragraf kan finde både frem og tilbage i bogen til de begreber som er forudsat eller underforstået på de givne sted.

Mange mennesker har været involveret i udarbejdelsen af denne bog, først og fremmest Inger, min kone, som altid var så dejlig nærværende, når jeg selv blev fjern i blikket og forsvandt ind i de grammatikalske irgange. Jeg vil gerne takke de studerende på hold 11 (2001-2002) og hold 23 (2002-2003), Henrik Jørgensen, Jeppe Bundsgård, Sune Steffensen, Richard Valovic, Anette Lysdal Pedersen, folk der som studerende eller som lærere har brugt to semestre på at læse bogen som pensum i disciplinen sprog 1 på grunduddannelsen på faget dansk på Aar-

hus Universitet. De har ved deres somme tider irriterende, men altid meget nyttige kommentarer og reaktioner fået mig til at rette mange uklarheder og fejl. Og at Mette Kunø har læst korrektur på hele bogen, har også i høj grad gjort bogen mindre ringe. Læserne kan takke dem for alle de fraværende fejl i bogen og må bebrejde mig de stadig tilstedeværende.

Århus 30.3.2003

Ole Togeby

INDHOLD

I. KOMMUNIKATION OG SPROGLÆRE 1

- § 1. Kommunikation 1
- § 2. De manifeste handlinger 1
- § 3. Latent intentionalitet 3
- § 4. Tankens enhed 4
- § 5. At se noget som noget 5
- § 6. De forskelle der gør en forskel 6
- § 7. Tankens hierarki 7
- § 8. Typer af mening 8
- § 9. Sætningen 9
- § 10. Tanke og virkelighed 10
- § 11. Tælle som-mekanismen 11
- § 12. Sprogspil 12
- § 13. Sprogets niveauer 13
- § 14. Sproglære 14

II. ORDLÆRE 16

II. A. Ord 16

- § 15. Morfemer 16
- § 16. Rødder og grammatiske morfemer 17
- § 17. Åbne og lukkede kolonner 17
- § 18. Sagforhold 18
- § 19. Rødder 18
- § 20. Fleksiver 19
- § 21. Ordformering 20
- § 22. Bøjningsparadigmer 21
- § 23. Funktionsord 22
- § 24. Ordklasser 24
- § 25. Derivativer 25
- § 26. Degraderede sagforhold 25
- § 27. Derivationstyper 26
- § 28. Komposita 28
- § 29. Flerleddede komposita og derivater 29
- § 30. Orddannelse 30
- § 31. Morfemklasser 31
- § 32. Morfemtype, ordklasser og ledtyper 32

II. B. Ordtryk 35

- § 33. Tryk 35
- § 34. Ordtryk 36
- § 35. Ord med tryktab 38
- § 36. Substantiver som klassifikatorer 39
- § 37. Modal- og hjælpeverber 39
- § 38. Kopulaverber 40
- § 39. Enhedstryk ved ikke-bestemte valensled 41
- § 40. Enhedstryk på korporative prædikater 42

§ 41.	Adverbialer	43
§ 42.	Konjunktioner og præpositioner	44
§ 43.	Leksikaliserede fraser	45
§ 44.	Ikke-distinktive pronominer	45
§ 45.	Erstatningstryk	46
§ 46.	Sætningstryk	47
§ 47.	Overskrifter, telegramstil og alternative universer	48

III. SÆTNINGSLÆRE 49

III. A. Udsigelsen 49

§ 48.	Sammenhængsrelationer	49
§ 49.	Udsigelsen i sætningen	50
§ 50.	Sætningens syntaktiske struktur	51
§ 51.	Grammatisk analyse	53
§ 52.	Sætningens kentaurstuktur	54
§ 53.	Fundamentet	55
§ 54.	Udsigelsestypen	57
§ 55.	Hjælpeverber	59
§ 56.	De direkte tider	60
§ 57.	De relative tider	61
§ 58.	Nominaler	62
§ 59.	Nominaltyper	63
§ 60.	Ordstilling i nominaler	64

III. B. Omsagnet 68

§ 61.	Komplette verber	68
§ 62.	Korporative prædikater	69
§ 63.	Rækkefølgen af prædikatets dele	71
§ 64.	Adjektivaler og adverbialer	73
§ 65.	Objekter og rolleled	75
§ 66.	Passiv	76
§ 67.	Rolleled	78
§ 68.	Rolleledenes rækkefølge	79
§ 69.	Prædikatets valenser	81
§ 70.	E-rolle og H-rolle	82
§ 71.	Udsagnsadverbialer	83
§ 72.	Roller og udsagnsadverbialer	85
§ 73.	Valens og komplettering	86

III. C. Ledsætninger 88

§ 74.	Ledsætninger	88
§ 75.	Nominale ledsætningers syntaktiske typer	90
§ 76.	Nominale ledsætningers konceptuelle typer	91
§ 77.	Kendsgerninger, udsagn og begivenheder	92
§ 78.	Determinative ledsætninger	93
§ 79.	Adverbiale ledsætninger	94
§ 80.	Implikative sætninger	95
§ 81.	Ledsætningernes typer	96
§ 82.	Ordstilling i ledsætninger	97
§ 83.	Dækket direkte tale og sætningsknude	100
§ 84.	Sætningsskemaet	101

III. D.	Aspekt og tid	103
§ 85.	Aspekt	103
§ 86.	Test på aspekt	104
§ 87.	Udtryk for aspekt	105
§ 88.	Betydningen af præsensformerne	106
§ 89.	Betydningen af præteritumsformerne	107
§ 90.	Betydningen af de relative tider	109
§ 91.	Temporale udsagnsadverbialer	110
§ 92.	Det temporale udsagnsadverbial "hvornår"	110
§ 93.	Tidsafgrænsning	111
§ 94.	Førnutid og førdatid	112
§ 95.	Efternutid og efterdatid som modale tider	113
§ 96.	Epistemisk og deontisk betydning	114

IV. MEDDELELSLÆRE 115

IV. A.	Tekster	115
§ 97.	Tekst og relevans	115
§ 98.	Budskabsudsagn og støtteudsagn	116
§ 99.	Konneksion mellem udsagn	117
§ 100.	Kompositionsmonster	118
§ 101.	Kompositionsmonstre i argumentation	119
§ 102.	Eksposition og instruktion	120
§ 103.	Kompositionsanalyse	121
§ 104.	Indledning og slutning	123
§ 105.	Tekstens rundbuestruktur	124
§ 106.	Forpligtelse og tillid til relevans	125
§ 107.	Genkendelighed og relevans	126
§ 108.	Forudsætningen for og sigtet med et udsagn	127
§ 109.	Udsagnets informationelle funktionalitet	128
IV. B.	Information	130
§ 110.	Udsagnet som instruktion om repræsentation	130
§ 111.	Forudsat og fremsat information	131
§ 112.	Givet og nyt	132
§ 113.	Påduktion af ny og uacceptabel information	134
§ 114.	Genvejshenvisning	135
§ 115.	Udtalt og udtalt information	136
§ 116.	Præsupposition	137
§ 117.	Underforståelser	138
§ 118.	Forgrund og baggrund	139
§ 119.	Forgrunding ved tryk	140
§ 120.	Information meddelt ved forgrundingstryk	141
IV. C.	Nominalers informationelle typer	143
§ 121.	Nominaltyper	143
§ 122.	Informationernes aktiveringsgrad	144
§ 123.	Styrken i formuleringens bestemte nominaler	146
§ 124.	Omtale af individuelle genstande	147
§ 125.	En formulering passende for genkendelse	148
§ 126.	Det bestemte pronomen det	149
§ 127.	Ikke-bestemt substantiv i tiltale og overskrifter	150

§ 128.	Ikke-bestemt substantiv som prædikat og egentligt subjekt	151
§ 129.	Ikke-bestemt substantiv som prædikativ og i udsagnsadverbialer	152
§ 130.	Ikke-bestemt substantiv i leksikalske fraser	153
§ 131.	Ubestemte subjekter i alternative særrum	153
§ 132.	Generiske universer	154
§ 133.	Fiktive rum	155

IV. D. Udsagnets informationsstruktur 157

§ 134.	Emne og meddelelse	157
§ 135.	Typer af assertioner	158
§ 136.	Præsentationsudsagn	160
§ 137.	Tilføjesudsagn og deres sigte	161
§ 138.	Ændringsudsagn	162
§ 139.	Nægtelser	164
§ 140.	Propositionelle nægtelser	165
§ 141.	Informationelle nægtelser	167
§ 142.	Tryktab ved nægtelser	168
§ 143.	Letledspladsen	168
§ 144.	Benægtelsesudsagn	170
§ 145.	Modstillingsudsagn	170
§ 146.	Identifikationsudsagn	171
§ 147.	Kløvning	172
§ 148.	Ekstrapositioner	174
§ 149.	Princippet om udsagnets tekstualitet	174
§ 150.	Tillid til relevans	175
§ 151.	Fundamentets funktion	177

IV. E. Meddelelsesform 179

§ 152.	Meddelelsesform	179
§ 153.	Tekstmodellen	180
§ 154.	Fiktion	181
§ 155.	Forudsætningernes gensidighed	182
§ 156.	Typer af kommunikationsfejl	183
§ 157.	Ironi	184
§ 158.	Metaforisk erkendelsesinteresse	186
§ 159.	Den personale fortæller	187
§ 160.	Relationer mellem kommunikationsparterne	188
§ 161.	Generel og specifik viden	189
§ 162.	Kommentar og fremlægning	190
§ 163.	Synsvinkel	192
§ 164.	Tidsanskuelsen	193
§ 165.	Scenisk og panoramisk	194
§ 166.	Meddelelsesformen	195
§ 167.	Adressaterne	196

V. BETYDNINGSLÆRE 198

V. A. Grammatisk mening 198

§ 168.	Afbildningen af sagforhold	198
§ 169.	Det konceptuelle indhold	199
§ 170.	Tankens form	200
§ 171.	Udsagnsindhold	202

§ 172.	Underordning og degradering	204
§ 173.	Adverbialer	206
§ 174.	Kausative prædikater	208
§ 175.	Styring mellem prædikater	210
§ 176.	Akkusativ med infinitiv	212
§ 177.	Akkusativ med at-infinitiv	214
§ 178.	Orientering af prædikater	215
§ 179.	Passiv og orientering	216
§ 180.	Trivalent orientering	217
§ 181.	Orientering af kopulativer	218
§ 182.	Roller og sætningsled	219
§ 183.	Prædikattyper	221
§ 184.	Kausativering	222
V. B.	Semantisk metode	225
§ 185.	Leksemernes konceptuelle underbestemthed	225
§ 186.	Homonymi og polysemi	227
§ 187.	Monosemivering	229
§ 188.	Gensidig monosemivering	230
§ 189.	Isotopi	231
§ 190.	Kompleks isotopi	232
§ 191.	Leksemer i ordbøger	233
§ 192.	Zeugmatest	234
§ 193.	Sideordning af ækvivalenter	236
§ 194.	Udsagn om udsagn	237
§ 195.	Metasproglige udsagns generiske karakter	238
§ 196.	Modsætningstyper	239
V. C.	Leksikalsk betydning	241
§ 197.	Kategorier	241
§ 198.	Syntaktiske test	242
§ 199.	Det hierarkiske system af substantiver	243
§ 200.	Klassifikatorer	244
§ 201.	Entiteter	245
§ 202.	Fysiske genstande	246
§ 203.	Semiotiske genstande	247
§ 204.	Levende organismer	248
§ 205.	Menneskelige væsener	249
§ 206.	Steder og døde ting	250
§ 207.	Uhåndgribelige fænomener	251
§ 208.	Tidsenheder og udsagn	252
§ 209.	Temporale fænomener	253
§ 210.	Tilstande	254
§ 211.	Hierarkiet af kategorier	256
§ 212.	Verber, prædikater og foregange	257
§ 213.	Foregange	258
§ 214.	Mentale foregange	259
§ 215.	Ønske, ytring og sansning	260
§ 216.	Materielle foregange	261
§ 217.	Essentielle foregange	262
§ 218.	Typificeringen af foregange	264
§ 219.	Kohærens	265
§ 220.	Adverbialer	267
§ 221.	Grammatiske test for adverbielle ledtyper	268

- § 222. Ytringsadverbialer og udsigelsesadverbialer 269
- § 223. Inddelingen af ytringsadverbialer 270
- § 224. Udsagnsadverbialer 272
- § 225. Omsagnsadverbialer 273
- § 226. Adverbialernes funktioner 274
- § 227. Interjektioner og interjektionaler 275
- § 228. Interjektioner og tryktabsinterjektionaler 276
- § 229. Typer af interjektionaler 278

V. D. Sprogfilosofi 280

- § 230. Tanken 280
- § 231. Verden og bevidstheden 281
- § 232. Årsag, konvention og lighed 282
- § 233. Leksematiske, syntaktiske og ontologiske elementer 283
- § 234. Repræsentation 284
- § 235. Kategorier og prototyper 285
- § 236. Kategorisystemer 287
- § 237. Leksemer og kategorier 289
- § 238. Opdagelse og konstruktion af kategorier 290
- § 239. Mangfoldige taksonomier 291
- § 240. Det biologiske klassifikationssystem 292
- § 241. Det sproglige leksikons verdensbillede 293
- § 242. Lingvistisk determinisme 295
- § 243. Kategoriernes flossede kanter 296
- § 244. Familieligheder 298
- § 245. Prototyper 299
- § 246. Abstraktionsstigen 300
- § 247. Abstraktionsretninger 301
- § 248. Primærniveauer 302
- § 249. Kategorisystemer 303

V. E. Konceptuel mening 304

- § 250. Brud på kohærensens 304
- § 251. Metonymi 305
- § 252. Metafor 306
- § 253. Merbetydning ved inkohærens 307
- § 254. Tekstuel mening 309
- § 255. Levende og døde metaforer 310
- § 256. Metonymiske nærhedsrelationer 311
- § 257. Effekten af metaforer og metonymier 312
- § 258. Præsuppositioner ved metaforer 313
- § 259. Alternierende isotopier 314
- § 260. Relationer mellem leksikalske betydningsvarianter 315
- § 261. Genitivens betydningsvarianter 316
- § 262. Genitivens syntaktiske funktion 317
- § 263. Aspekt og aktionsart 318
- § 264. Tilstandsaktionsarter 320
- § 265. Konceptuelle og lingvistiske egenskaber 321
- § 266. Ordbogsindgang for ord der betegner genstande 322
- § 267. Ordbogsindgange for ord der betegner foregange 324
- § 268. Ordbogsindgange for afledte substantiver 325

LITTERATURENHENVISNINGER OG LITTERATURLISTE 327

- I. Kommunikation og grammatik 327
- II. Morfemlære. A. Ord 328
 - B. Ordtryk 328
- III. Sætningslære. A. Udsigelsen 328
 - B. Omsagnet 329
 - C. Ledsætninger 329
 - D. Aspekt og tid 329
- IV. A. Tekster 330
 - B. Information 330
 - C. Nominalers informationelle typer 330
 - D. Udsagnets informationsstruktur 331
 - E. Meddelelsesform 331
- V. A. Grammatisk semantik 331
 - B. Semantisk metode 332
 - C. Leksikalsk semantik 332
 - D. Sprogfilosofi 332
 - E. Konceptuel mening 332

Litteraturliste 334

TEKSTEKSEMPLER 341

- A. Fyrtøiet 341
- B. Johannesevangeliet 342
- C. Guder og helte i Norden 342
- D. HVORDAN BILEN KØRER 343
- E. Bord dæk dig, guldæslet og knippelen i sækken 344
- F. Cellekrigen 344
- G. EF 345
- H. Himmel og helvede 345
- I. Humanisme og hornmusik 346
- J. Regnormen og storken 346
- K. Verdens tilblivelse og guderne 347
- L. Gunung Api 348
- M. Guder og jætter 348
- N. En Landsbydegns Dagbog 349
- O. Operaelskeren 350
- P. Grundloven 350
- Q. Korttekster 352
- R. Ledere fra Ekstra Bladet 355
- S. Overskrifter i aviser 357
- T. Bakterier 359
- U. Gruppepsykologi 359
- V. 1772 360
- Y. Løver 361
- Z. Dansk Stil 362
- Æ. Årsrapport fra komitéen til udarbejdelse af BNImp 363
- Ø. Advokat NN 363
- Å. Afdøde Jonsen 364

EMNE, - TEGN, OG NAVNEREGISTER I

LISTE OVER FORKORTELSER

(Læg mærke til at der skelnes mellem små bogstaver, STORE BOGSTAVER, *kursiv*, KAPITÆLER, **fed** og understregning. De paragraffer hvor begrebet defineres, er understreget):

- A:** udsagnsadverbial, syntaktisk led i sætningen: § 49-50, og plads i sætningsskemaet, § 52-53, 79, 173
- a:** adverbialplads i ledsætninger (før det finitte verbum), § 82-84
- A+:** tekstens forudsatte informationer hører til afsenderens baggrundsviden, § 155-157
- A-:** tekstens forudsatte informationer hører ikke til afsenderens baggrundsviden, § 155-157
- adf:** adfærd, foregangstype: § 212-216-219
- AG:** agent, genstandskategori: § 197-205-211
- aj:** adjektiv, fleksionel ordklasse: § 21
- AK:** aktivitetsfænomen, genstandskategori: § 197-209-211
- AN:** (animalsk) dyr, genstandskategori: § 197-204-211
- ant:** antagelse, foregangstype: § 212-214-219
- asp:** aspektverbum, funktionsverbal: § 212-219
- B:** baggrund for tælle som-mekanismen i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234
- {BTG}:** betingelse, udsagnsadverbialtype: § 71
- D:** determinat, led i et nominal og plads i nominalskema: § 58-60, og i adjektival: § 64
- DL:** del, genstandskategori: § 197-206-211
- dobbelt understregning: udsagnets meddelte forgrund § 134-151
- dpl:** dynamisk placering (bevægelse), foregangstype: § 212-216-219
- DR:** direkte rolleled, plads i sætningsskemaet: § 68
- DØ:** død ting, genstandskategori: § 197-203-206-211
- E:** 'er'-rollen, syntaktisk rolle som udtrykker den genstand som *er*, § 67
- EN:** entitet, genstandskategori: § 197-200-211.
- f:** finitfleksiv, fleksivklasse: § 21, syntaktisk led i sætningen: § 49-50
- F:** fundament, første plads i sætningsskemaet, § 53
- FG:** (konkret) fysisk genstand, genstandskategori: § 197-201-202-211
- FN:** uhåndgribeligt fænomen, genstandskategori: § 197-201-207-211
- fnk:** funktionsverbal: § 212-219
- frh:** forhold, foregangstype: § 212-217-219
- g:** gradsadverbial, funktionsordklasse: § 23.d, plads i beskriverhelhed: § 64, katafor § 78
- G:** 'gør'-rollen, syntaktisk rolle som udtrykker den genstand som *gør*, § 67
- h:** hjælpeverbum (temporalt eller modalt), funktionsordklasse: § 23.k, 55, syntaktisk led i sætningen: § 49-50, konceptuel klasse: § 212
- H:** 'har'-rollen, syntaktisk rolle som udtrykker den genstand som *har*: § 67
- hdl:** handling, foregangstype: § 212-216-219
- hlp:** hjælpeverbum, funktionsverbal: § 212-219
- I:** interjektion, rodklasse: § 19.g, 227-229
- idn:** identitet, foregangstype: § 212-217-219
- IM:** ikke menneskeligt levende væsen, genstandskategori: § 197-204-211
- IN:** individ, genstandskategori: § 197-205-211
- IO:** indirekte objekt, syntaktisk rolleled og plads i sætningsskemaet: § 68
- j:** adjektivfleksiv, fleksivklasse (som danner adjektiver): § 19.c
- J:** adjektivrod, rodklasse, § 19.c, plads i nominalskema: § 60
- k:** subjunktional (underordningskonjunktional), funktionsordklasse: § 23.b, og plads i ledsætningsskema: § 82
- K:** side- eller samordningskonjunktional, funktionsordklasse: § 23.b, plads i sætningsskema, § 23.b, 53, konnektor: § 99
- KG:** kognitionsfænomen, genstandskategori: § 197-210-211
- KL:** klassifikator, genstandskategori: § 197-200-211.
- kursiv:* eksempel
- KV:** kvalitetsfænomen, genstandskategori: § 197-210-211
- L:** leksem (som kompletterer et verbum til et prædikat) og plads i sætningsskema, § 62

- LD: legemsdel, genstandskategori: § 197-206-211
- LO: lokalitet, genstandskategori: § 197-206-211
- LV: levende væsen, genstandskategori: § 197-203-211
- M: modifikator, omsagnsadverbial, syntaktisk led: § 31, 49-50, og plads i sætningsskemaet: § 63
- M+: tekstens forudsatte informationer hører til modtagerens baggrundsviden, § 155-157
- M-: tekstens forudsatte informationer hører ikke til afsenderens baggrundsviden, § 155-157
- ma: mådesadverbial, funktionsordklasse: § 23.g, konceptuel klasse: § 225
- {MDL}: middel, udsagnsadverbialtype: § 71
- MN: menneskeligt væsen, genstandskategori: § 197-204-211
- mnt: mental foregang, foregangstype: § 212-214-219
- MR: middelbart rolleled, plads i sætningsskemaet: § 68, 171-184
- MS: masse, genstandskategori: § 197-206-211
- {MTR}: materiale, udsagnsadverbialtype: § 71
- {MÅD}: måde: udsagnsadverbialtype: § 71
- {MÅL}: mål, udsagnsadverbialtype: § 71
- n: nominator, fleksivklasse: § 21.a, funktionsordklasse: § 23.i, syntaktisk led i sætninger: § 59-50 og i nominaler: § 58, 60
- N: substantivrod, rodklasse: § 19.a, syntaktisk led i sætningen: § 49, og i et nominal: § 58-60
- na: negation, udsigelsesadverbial: § 23.f, 220, 226
- ua: udsagnsadverbial, funktionsordklasse: § 19, konceptuel klasse: § 224
- OG: organisation, genstandskategori: § 197-205-211
- OR: omsagnsrolleled, syntaktisk rolleled og plads i sætningsskema: § 68
- p: præposition, funktionsordklasse: § 23.a, syntaktisk led i sætningen: § 49-50
- pos: posesion, foregangstype: § 212-219
- pr: procesfænomen, genstandskategori: § 197-209-211
- prc: proces, foregangstype: § 212-216-219
- PS: person, genstandskategori: § 197-205-211
- psy: (psykologisk vurdering, foregangstype) § 212-215-219
- PT: partitiv, genstandskategori: § 197-200-211.
- q: kvantor, syntaktisk led i et nominal: § 58 og plads i nominalskema: § 60
- r: retningsadverbial, funktionsordklasse: § 23, syntaktisk led i en beskrivelighed: § 64, 220, 226
- R: rolleled, plads i sætningsskemaet: § 52-53, 63, 68, og i nominalskemaet: § 58, 60
- rel: egenskab, foregangstype: § 212-217-219
- rgl: regulering, foregangstype: § 212-215-219
- RL: relationsfænomen, genstandskategori: § 197-210-211
- RS: resultatfænomen, genstandskategori: § 197-210-211
- {RSL}: resultat, udsagnsadverbialtype: § 71
- s: subjekt, syntaktisk led i sætningens udsigelse: § 49-50
- S: egentligt subjekt, syntaktisk led i sætningen:
- sb: substantiv, fleksionel ordklasse: § 21
- SK: skala, genstandskategori: § 197-200-211
- S_k: kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234
- SM: semiotisk genstand, genstandskategori: § 197-203-211
- {SML}: sammenligning, udsagnsadverbialtype: § 71
- sng: sansning, foregangstype: § 212-215-219
- S_o: den omtalte situation: § 11, 168, 230-234
- spl: statisk placering (befinde sig), foregangstype: § 212-216-219
- ST: situationelt fænomen, genstandskategori: § 197-208-211
- {STD}: sted, udsagnsadverbialtype: § 71
- stø: støtteverb, funktionsverbal: 212-219
- t: talfleksiv, fleksivklasse: § 23
- T: den fælles tanke i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234
- T: talord, ordklasse: § 24, 31, 58-60
- TD: tidsenhed, genstandskategori: § 197-208-211
- TG: ting: genstandskategori: § 197-206-211
- {TID}: tid, udsagnsadverbialtype: § 71
- TL: tilstandsfænomen, genstandskategori: § 197-210-211
- TM: temporalt fænomen, genstandskategori: § 197-208-211
- TÆ: tællelig ting, genstandskategori: § 197-206-211
- US: udsagnsfænomen, genstandskategori: § 197-208-211
- v: finit verbal, syntaktisk led i sætningens udsigelse § 49-50

V: verbalrod, rodklasse: § 19, prædikat: syntaktisk led i sætningen: § 49-50, plads i sætningsskemaet: § 52-53

V1: monovalent prædikat: § 67, 182-184

V2: divalent prædikat: § 67, 182-184

V3: trivalent prædikat: § 67, 182-184

{VAR}: varighed, udsagnsadverbialtype: § 71

vb: verbum, fleksionsordklasse: § 21

VK: værkfænomen, genstandskategori: § 197-209-211

{VLK}: vilkår, udsagnsadverbialtype: § 71

vrđ: (vurdering, foregangstype) § 212-215-219

VT: (vegetativ) plante, genstandskategori: § 197-204-211

w: infinitiv fleksiv, fleksivklasse: § 21, syntaktisk led i sætningen: § 49-50

W: grund- eller støtteverbum, plads i sætningsskemaet § 63

X1: ekstrapositionsplads før F, § 84, 148

X2: ekstrapositionsplads efter A, § 84, 148

y: ytringsadverbial, syntaktisk led i sætningen: § 49-50

Y: ytringen i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234

ya: attitudeadverbial, funktionsordklasse: § 23, 24.1, konceptuel klasse: 220-226

ytr: ytring, foregangstype: § 212-215-219

ækv: ækvivalens, foregangstype: § 212-217-219

ønk: ønske og vurdering, foregangstype: § 212-215-219

{ÅRS}: årsag, udsagnsadverbialtype: § 71

Tegn:

KAPITÆLER: begreb som defineres

understregt: det ord i eksemplet som kommenteres

*xxx (asterisk): uacceptabel ytring

/ og \ (skråstreger): angiver i sætningsskemaet at ledet under brøkstregen kun er til stede hvis ledet over brøkstregen også er det § 84

[...] (kantet parentes): afgrænser dele og enheder i komposita § 29-30

[...]: (kantet parentes) afgrænser ledsætninger i helsætninger § 74-75

⋈ ... ⋈: fællesled i implikative sætninger § 80

(...) (rund parentes): G-rollen: § 67-68, 171-184

[...] (kantet parentes): E-rollen: § 67-68, 171-184

<...> (spids parentes): H-rollen: § 67-68, 171-184

{...} (tuborgparentes): udsagnsadverbial: § 171-184

+ (plustegn): komposition: § 28-30

~ (tilde): derivation: ~sb, ~vb, ~aj, ~oa: § 26-27

- (bindestreg): fleksion § 20-22

(krydskasse) kohærensbrud § 250-259

* (asterisk): paradoksal relation mellem to udsagn: § 194-196

/ (skråstreg): eksklusivitetsrelation mellem to udsagn: § 194-196

→: implikationsrelation mellem to udsagn: § 194-196

:: (dobbelte kolon): autonomirelation mellem to udsagn: § 194-196

=: ækvivalensrelation mellem to udsagn § 194-196

: ingen ækvivalensrelation mellem to udtryk, ingen synonymi § 194-196

=>: tælle som relation i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234

↔: repræsentationsrelation i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234

➔: kausal sanserelation i kommunikationssituationen: § 11, 168, 230-234

[...] (kantet parentes): afgrænser det som sanses i kommunikationssituationen

[...] (dobbelte kantet parentes): emnet i et udsagn § 134-151

dobbelte understregning: udsagnets meddelelse § 134-151

[småt]: underforstået information: § 117

<småt>: udsagnets sigte: § 108

■: den anden af de to isotopier i en metafor: § 252-258

▼: metonymisk mening: § 251-258

▲: metonymisk mening: § 251-258

●: den ene af de to isotopier i en metafor: § 252-258

⦿: angiver det finite verbal i den realitetsangivende neksusforbindelse: § 51

★: angiver subjektet i den realitetsangivende neksusforbindelse: § 51

X: (kryds) angiver subjektet i en neksusforbindelse: § 51

O: (bolle) angiver det finitte verbal i en neksusforbindelse: § 51

/xxx: stavelse med stærktryk: § 33-47

,xxx: stavelse med bitryk: § 33-47

°xxx: stavelser med svagtryk: § 33-47

I. KOMMUNIKATION OG SPROGLÆRE

§ 1. Kommunikation

KOMMUNIKATION er en begivenhed i tiden hvorved den enes individuelle manifeste handlinger (eller sporene af dem, tekstens udtryk) i kommunikationssituationen tæller som alle kommunikationsparterers fælles latente tanker om den omtalte situation (tekstens indhold) i et sprogfællesskab. Kommunikations-handlinger er manifeste hvis de kan høres som tale, eller hvis sporene af dem kan ses som skrift, og tanker er latente fordi de ikke kan ses eller høres af andre end dem der har dem. En manifest handling fremkalder fælles tanker hos kommunikationsparterne hvis den følger regler som de deler i sprogfællesskabet.

Både hørbare og synlige kommunikationshandling er forløb i tid. En skriftlig handling, fx et brev, er ganske vist en stabil række af spor efter menneskelig aktivitet, men den fungerer kun som kommunikation hvis der er nogen der læser den; og det foregår i tid. Indskrifter som ikke kan læses fordi skriften ikke er tydet, er ikke kommunikation.

1. Det er et epistemisk problem hvorledes vi kan vide at vi får de samme tanker gennem sproglig kommunikation, eftersom vi ikke har adgang til hinandens tanker - undtagen gennem sproget. Filosofisk løses dette problem ved 'du gør det allerede selv-argumentet', som går således: hvis du ikke tror på at man får fælles tanker gennem sproglige meddelelser, kan du ikke tro på at du har fået mening ud af denne sætning; så hvis du har forstået hvad der står her, har vi de samme tanker nu.

Praktisk håndterer vi hver især problemet ved at vi efter en ytring tjekker efter om samtalepartnerne reagerer som man efter reglerne og sund fornuft skal reagere på den type kommunikation som vi netop har lavet, om de ler på de rigtige steder. På denne måde kan mange misforståelser opklares, men ikke alle; og der sker da også misforståelse i sproglig kommunikation. Samtaler kan kun fortsætte så længe begge parter opnår et resultat af fælles bevidsthed der står mål med indsatsen.

§ 2. De manifeste handlinger

De MANIFESTE HANDLINGER i kommunikationssituationen er et forløb afgrænset i tid som kan kaldes kommunikativ interaktion, og som i flere trin kan inddeles i mindre enheder i tid. En INTERAKTION (samtale, brevveksling, diskurs, debat) er udveksling af ytringer mellem to eller flere parter, den afgrænses i tid af skift i kommunikationssituationens scene, dvs. i skift i tid, sted, institution og antal-

let af samtalepartnere, og interaktionen kan inddeles i individuelle ytringer. En YTRING (taletur, replik, indlæg, tekst) afgrænses af talerskift (afsenderskift i skrift), og ytringen inddeles i sætninger. En SÆTNING afgrænses i skrift af stort begyndelsesbogstav og punktum, spørgsmålstejn eller udråbstegn, og i talen af prosodiske grænser, markeret ved pause og intonation, og sætningen inddeles i ord og morfer. Et ORD afgrænses i skriften af blanktejn og i talen af tryk, mens MORFER ikke har nogen umiddelbart iagttagelige afgrænsninger i forløbet. De forskellige niveauer sproglig interaktion kan inddeles på, kan illustreres med samtalen:

A: - Kommer du så? Vi spiser.

B: - Det forsøger jeg.

Interaktion	Ytringer	Sætninger	Ord	Morfer	
den enes replik (opfordring)	spørgsmål +	verbal + subjekt + adverbial	rod + fleksiv	komm-	
			pronomen	du	
			adverbium	så	
		assertion: begrundelse	subjekt + verbal	pronomen	Vi
				rod + fleksiv	spis- er
			den andens replik (bekræftelse)	assertion:	objekt + verbal
+ subjekt	præfiks + rod + fleksiv	for~ søg- er			
	pronomen	jeg			

Forholdet mellem helhed og del er på den sproglige interaktions manifeste udtryksside bestemt alene ved KOMPOSITIONALITET: helheden er lig med summen af delene og måden de er kombineret på: et ord består (i tid) af rækken af morfer som indgår i det, en sætning består af summen af ord som den er komponeret af, ytringen består af summen af de sætninger som den er konstrueret af, og interaktionen af summen af ytringer (taleture) som den er sammensat af.

1. Emnet for en grammatik eller sproglære er sætningerne, ordene og morfemerne. Samtalen beskrives i interaktionslæren og ytringerne i tekstlæren, mens lyd og bogstaver behandles i fonetikken og fonologien. I denne grammatik er egenskaber ved interaktion,

ytringer (tekster) og lyd dog inddraget i det omfang de har betydning for hvorledes sætningen er organiseret og fungerer.

2. Det som her kaldes *interaktion*, kaldes nogle steder for *diskurs*. Men da dette ord bruges i mindst fire vidt forskellige betydninger i faglitteraturen, har jeg undgået at bruge det her. Ordet *ytring* bruges om det der i samtaleanalyse kaldes en *taletur* og i tekstlingvistikken en *tekst*. Her reserverer jeg ordet *tekst* til en latent enhed der svarer til den manifeste enhed *ytring*, på samme måde som *morfem* svarer til *morf* og *fonem* til *fon*. Læg mærke til at ordet *ord* både bruges om den manifeste og den latente enhed

§ 3. Latent intentionalitet

Interaktionens udtryksside er en manifest fysisk realitet, mens tanken, indholdssiden, er et latent INTENTIONALT fænomen. Ordet *intentionalitet* bruges om at noget ikke blot eksisterer som en realitet, men også er rettet mod noget, drejer sig 'om' noget, er en repræsentation af noget andet end sig selv.

Rå realiteter er manifeste og OBJEKTIVE i den forstand at de er observatøruafhængige. Jorden drejer rundt om sig selv, vand fryser til is, og græsset gror, selv om der ikke er nogen der ser det eller tænker på det.

Intentionale fænomener, dvs. ønsker og antagelser, er latente og SUBJEKTIVE, dvs. observatørafhængige fordi de kun findes inde i den organisme der har bevidstheden. Hvis jeg synes at det er smukt at se solen stå op, er denne tanke afhængig af min observation; andre mennesker, der befinder sig andre steder, kan måske slet ikke se solen 'stå op', eller de synes ikke den er smuk.

Intentionale fænomener er imidlertid lige så objektive som rå realiteter, blot af en højere grad af kompleksitet og integration med omgivelserne; det er fænomener der findes lokaliseret i den fysiske verden på bestemte tidspunkter, de er ikke blot manifeste, men samtidig også latente, ikke blot observatøruafhængige, men har også en side som er observatørafhængig. Når heksen i H.C. Andersens eventyr "Fyrtøiet" (tekst A) sætter stemme på sin udånding og artikulerer lydene [h] [u] [n] ['], kan det beskrives som en fysisk realitet som eksisterer uafhængigt af om nogen iagttager det. Men når soldaten derved kommer til at tænke på et dyr der kan have øjne så store som tekopper, er dette både en objektiv realitet i hovedet på ham og et intentionalt, subjektivt fænomen der kun er tilgængeligt for ham.

Det er vigtigt at se at tanker både er objektive fysiske realiteter (i form af fysiologiske, kemiske og fysiske processer i hovedet og kroppen på den der har tanken) og subjektive intentionale fænomener på den måde at tankens indhold kun er tilgængelig for den organisme som har tanken. Når jorden drejer rundt om sig selv, og når vandet fryser til is en vinterdag, er dette rent fysiske fænomener som ikke har nogen intentionalitet.

1. Til de intentionale bevidsthedsfænomener regner man ANTAGELSER OG ØNSKER (beliefs and desires) på grundlag af perception, ræsonnement og erindring. Der findes dog også bevidsthedsfænomener som ikke er intentionale, dvs. ikke er rettet mod noget, eller er repræsentationer af noget. Til ikke-intentionale bevidsthedsfænomener kan man regne rå behov og primærfølelser som tørst og smerte og stemninger som nedtrykthed eller lystighed. De er ikke 'om' noget, og de kan ikke kommunikeres ved hjælp af sproget til andre bevidstheder, således som ønsker og antagelser kan.

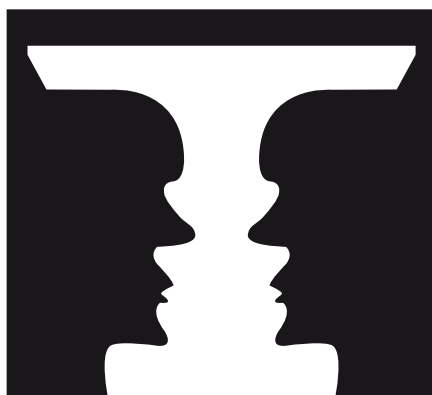
§ 4. Tankens enhed

I den sproglige interaktion har intentionale fænomener ikke større udstrækning end en ytring (taletur, replik, tekst); **samtaler er per definition ikke intentionale fænomener**, for de enkelte personers intentionalitet rækker ikke ud over deres egen replik, indholdet af de andres replikker er latent for dem. Den intentionaltet som er knyttet til sproglig interaktion har således maksimalt en udstrækning som en ytring.

Det definerende træk ved intentionalitet, i modsætning til rå realiteter, er dens enhedskvalitet. Tanker udgør EN ENHED både af sansemodaliteter og over tid. Selv om en person perciperer den situation som hun eller han indgår i, gennem flere sansekanaler: lyd, synsindtryk, lugt, smag, opfatter personen situationen som én situation. Og selv om situationen forandrer sig, og enorme mængder af molekyler skifter plads som tiden går, opfatter personen situationen som den samme situation. Ja, det at være en person, er at opfatte livet som en enhed i tid man har erindring om.

I tanken opfattes alle de i tid og rum adskilte dele som én simultan, integreret og hierarkisk ordnet enhed af en FIGUR PÅ EN BAGGRUND. **Det er således et definerende træk ved bevidsthed at organismen der bærer bevidstheden, kun kan opfatte og erfare den situation der fremkalder tanken, som én enhed, der består af en figur på en baggrund.** Figuren opfattes som havende form og bestående af dele, mens baggrunden opfattes som uformet materiale.

Billedet herunder kan enten ses som en hvid vase på en sort baggrund eller to sorte ansigter i profil på en hvid baggrund. **Man kan godt se først det ene billede og så det andet, men man kan ikke se begge dele på en gang, og man kan ikke undlade at se et af dem:**

1. Det er – underligt nok – ikke ganske indlysende hvor mange sanser vi har. Men det ser ud til at vi har mindst 10 forskellige sanser som bevidstheden samler indtrykkene fra til én repræsentation af den situation bevidsthedens krop befinder sig i: syn, hørelse, lugtesans, smagssans, varmesans, kuldesans, tryksans, smertesans, muskelsans (kinæstesi) og ligevægtssans (vestibulærsans).

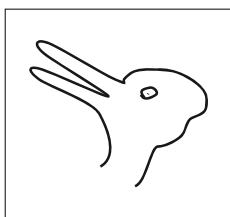
2. **Gestaltningen, det på grundlag af mange synsindtryk fra øjnene at danne ét billede af en figur på en baggrund** (og tilsvarende for de andre sanser), er et kausalt fysiologisk fænomen; vi kan ikke lade være; det er ikke noget bevidstheden styrer eller regulerer; vi kan beslutte os til at *se på* at noget sker, men når vi gør det, kan vi ikke undlade at *se at* det sker.

3. En nødvendig del af intentionale tanker er erindringen; uden evnen til både i kortere og længere tidsrum at opbevare, vedligeholde og genkalde tanker, ville der slet ikke være nogen tanker. Også erindringsevnen er en kausal fysiologisk proces, som tanken ikke selv har kontrol over; vi kan træne den, men vi kan ikke stoppe den.

4. Grammatikken beskriver hvorledes meningen med en sproglig enhed kan opfattes som en figur på en baggrund: rødder på baggrund af fleksiver (§§ 15-32), **stærktryk** på baggrund af svagtryk (§§ 33-47), omsagn på baggrund af udsigelsen (§§ 48-73), budskabsudsagn på baggrund af støtteudsagn (§§ 97-109), fremsat information på baggrund af forudsat, forgrunding på baggrund af baggrunding (§§ 110-152), det konceptuelle på baggrund af det propositionelle, det propositionelle på baggrund af det informationelle og det informationelle på baggrund af det interaktionelle (§ 7).

§ 5. At se noget som noget

Når man opfatter noget i bevidstheden som en figur på en baggrund, vil man altid SE DET SOM NOGET, eller under et bestemt aspekt. Billedet herunder kan man enten se som en and der ser til venstre, eller som en kanin der ser til højre. Man kan ikke se begge dele på en gang, men man kan skifte eller kipe mellem dem på et øjeblik. Man kan sige at en tanke altid er at genkende noget KONCEP-

TUELT, dvs. som en kategori (et begreb), som er kendt og giver mening for organismen som har tanken (§ 250-271). Objektivt beskrevet er det vi ser, jo ikke andet end nogle fine klumper af tryksværte på noget papir. Det er kun i bevidstheden strengen genkendes som et billede af noget som man kan genkende fordi de allerede hører til en kategori som er kendt. Og det gælder ikke kun billedet af en and, men også når vi ser virkelige ænder. De er der som genstande med objektiv realitet ude i virkeligheden, men det er kun i bevidstheden vi kan beskrive dem som hørende til kategorien and med næb, øjne og hoved osv. Næbet ved ikke selv at det er et næb. Med begrebet eller kategorien sammenfatter vi delene til en helhed. Der findes også kategorier der sammenfatter dele der er adskilt i tid til en enhed, det er begreber som 'situationer', 'begivenheder', og 'liv'.

§ 6. De forskelle der gør en forskel

Man kan undre sig over hvilke egenskaber en fysisk realitet skal have for gennem sansning at blive opfattet som noget, og hvilke dele af den meget komplekse situation som et menneske befinder sig i, der opfattes som figuren, og hvilke som baggrunden. Der er selvfølgelig forskelle ude i virkeligheden; nogle punkter tilbagekaster lys der ser hvidt ud, mens andre tilbagekaster lys der ser sort ud. Men grænserne mellem den hvide vase og den sorte baggrund skabes af beskueren.

Dette er blevet formuleret på følgende prægnante måde: Det som kommer fra verden over i bevidstheden (fx som grænsen mellem figur og grund), er kun DE FORSKELLE DER GØR EN FORSKEL. Ude i virkeligheden er der forskelle, men ikke (altid) grænser. Grænserne findes i bevidstheden på grundlag af de forskelle der gør en forskel. Og den forskel forskellene gør, er at organismen der opfatter, har interesser og behov forbundet med det der opfattes som figuren, og ikke i så høj grad med baggrunden. Bevidsthedshelheden er ordnet efter om delene har en funktion i forhold til den organisme der har bevidstheden.

Forholdet mellem del og helhed er ved intentionale fænomener bestemt ved FUNKTIONALITET: meningen med en del er bestemt af meningen med den helhed som den indgår i, og af dens funktion i denne helhed. Den hvide vase fungerer

som figuren på den sorte baggrund, og de to sorte profiler fungerer som figuren på den hvide baggrund. Man ser anden hvis man skal ud og fodre ænder, og kaninen hvis man er pelsjæger.

På denne måde fungerer tanken eller bevidstheden altid som figuren der har en funktion i forhold til den krop eller organisme som har den. **Og kroppen er** altid en figur på baggrund af omgivelsernes tid og rum. Tanken og bevidstheden er således i sig selv afgrænset fra omgivelserne, men også altid situeret i en krop som er placeret i tid og rum i en situation.

Det som fremkalder og er årsagen til menneskers bevidsthedsindtryk og tanker, er en hel situation af tid og rum med lyd, lys, temperatur og tusindvis af genstande der står i relation til hinanden og forandrer sig i tid. **Heraf vil det som** træder særligt frem, det som er prægnant, interessant, genkendeligt og brugbart, i bevidstheden blive opfattet som figuren, mens alt det andet reduceres til baggrunden for figuren (§§ 230-249).

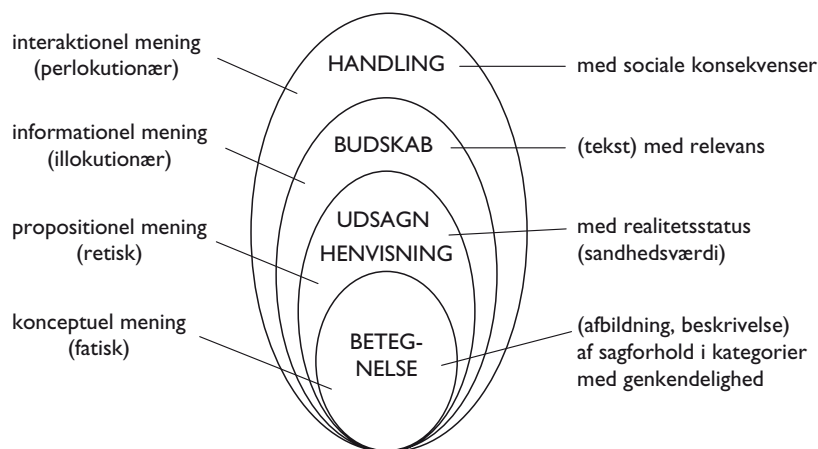
§ 7. Tankens hierarki

Svarende til de fire niveauer på interaktionens manifeste udtryksside: interaktion, ytring (tekst), sætning og morf (ord), er det latente indhold, **tanker** som kommunikerer, ordnet i et hierarki med fire lag, som fungerer som baggrund for hinanden som i en kinesisk æske. Interaktionens enkelte replikker er KOMMUNIKATIVE HANDLINGER med SOCIALE KONSEKVENSER. Ytringen har informativ funktion som et BUDSKAB (tekst) der har RELEVANS for modtagerne. Sætningen har propositionel funktion som HENVISNING til elementer i den omtalte situation og UDSAGN om dem med REALITETSSTATUS. Ord og morfer har konceptuel funktion som BETEGNELSER (beskrivelser eller afbildninger) af genkendelige typer af foregange og genkendelige kategorier af genstande i SAGFORHOLDET. (Fonemer og bogstaver har ikke nogen mening, men kun adskillende funktion.)

Funktionernes og tankernes lag er ikke ordnet lineært, efter hinanden i tid, som den manifeste interaktions dele, men hierarkisk som logiske forudsætninger for hinanden, som lagene i et løg, eller som billeder af billeder i en ramme, i en ramme.

I den kommunikative handling: *Kommer du så? Vi spiser* er de konceptuelle elementer i sagforholdet 'du' og 'vi' og 'komme' og 'spise', og de indgår **samtidigt** i de propositionelle (hhv. spørgende og konstaterende) udsagn om begivenheder: 'kommer du?' og 'vi spiser'. Disse udsagn indgår sammen i et budskab (en tekst) og tæller så som en begrundet opfordring som er relevant for modtageren i situationen: *Vi spiser* får sin relevans dels som en begrundelse for den opfordring der ligger i *Kommer du så?*, dels af at modtageren er sulten. Hele

kommunikationshandlingen har så sociale konsekvenser for både afsenderen og modtageren, nemlig at de samles og spiser.

§ 8. Typer af mening

De fire lag af betydning er således ikke blot typisk knyttet til fire forskellige niveauer af interaktionens udtryksside, men opfylder fire forskellige funktioner af den manifeste ytringshandling, og er forbundet med fire forskellige regelsystemer. Ytringen af en sætning i et interaktionsforløb kan således have fire forskellige funktioner:

- Den fysiske handling kan i interaktionen tælle som en sproghandling med en social relation af RET OG PLIGT mellem samtalepartnerne. Ytringen *Kommer du så?* kræver en reaktion, og forpligter taleren enten til at retfærdiggøre sin utålmodighed, eller at iværksætte eventuelle sanktioner hvis opfordringen ikke følges.
- Som del af et budskab (en tekst) skal ytringen af sætningen have informationel funktion som RELEVANT budskab til den specifikke modtager, som skal være interesseret i at kende informationen fremfor ikke at kende den. I dette eksempel: *Kommer du så? Vi spiser* får den anden sætning sin relevans som begrundelse for den første sætning, som får sin relevans som høflig opfordring (snarere end som spørgsmål).
- Sætningen har som udsagn den propositionelle funktion at have REALITETSSTATUS i forhold til den omtalte verden, dvs. der skal være vellykkede henvisninger i tid og rum til genstande i den omtalte verden, fx *du*, og udsagene om foregange (relationer, tilstande og overgange) i tid og rum mellem dem skal have realitetsstatus som hhv. opfordring og forudsigelse om noget fremtidigt som skal blive som det siges.

- d) Endelig har ytringen af sætningens ord og morfer den konceptuelle funktion at BETEGNE (beskrive eller afbilde) genstande og foregange så de passer sammen i et anskueligt og konsistent sagforhold, hvor fx 'personer' 'kommer' til 'middagsborde' og 'spiser' deres 'mad'. De fire niveauer og lag kan stilles op i følgende skema:

Funktion	interaktionel	informationel	propositionel	konceptuel
Udtrykshenhed	manifest handling	ytring	sætning	ord (morf)
Indholdsenhed	sproghandling	(tekst)budskab	udsagn og henvisning	betegnelse
Meningstype	ret og pligt	relevans	realitet (sandhed)	genkendelighed
Handlingstype	perlokutionær	illokutionær	retisk	fatisk

1. *Ordene henvisning og betegnelse bruges her om det der i andre fremstillinger kaldes reference. Der skelnes her mellem propositionel funktion med henvisning og udsagn, og konceptuel funktion med betegnelse (beskrivelse og afbildning). Grunden til at ordet reference ikke bruges i denne fremstilling, er netop at de af nogle forfattere bruges om propositionel henvisning, og af andre om konceptuel betegnelse. Det der andre steder kaldes referenten, kaldes her enten den genstand i den omtalte situation som der henvises til eller den kategori som genstanden beskrives som hørende til.*

2. Handlingstyperne der er anført i skemaet, er de termer som Austin har indført for de forskellige niveauer i sproglig interaktion: *fatisk, retisk, illokutionær og perlokutionær*. Bemærk at ordet *phatic* hos Austin bruges om 'konceptuel mening', og ikke som hos Malinowski om indholdsløs kommunikation der opretholder den sociale forbindelse.

3. Læren om interaktion behandles ikke i denne bog, budskabers informationelle relevans behandles i *IV. Meddelelseslære*, udsagn og henvisninger beskrives i *III. Sætningslære*, og afbildningen af sagforhold i *V. Betydningslære*.

§ 9. Sætningen

Ytringen af den manifeste enhed i en sætning (sammenkædning af ord og morfer) tæller som et udsagn i en tekst der har både konceptuel, propositionel, tekstuel og interaktionel funktion eller indhold. De fire niveauer er på udtrykssiden enheder af forskellig udstrækning der indgår som dele af hinanden, og på indholdssiden forholder de sig som figur og grund til hinanden i et hierarki der bedst kan fremstilles som en løgmodel.

Her skal sætningen beskrives med en model som både viser det lineære forløb og de forskellige simultane meningslag. Den omfatter dels leksikalske morfer der beskriver genstande, foregange og omstændigheder der tilsammen udgør et sagforhold, dels markører for tid og sted som gør sætningen til et (propositionelt) udsagn om en situation, dels signaler for relevans der gør udsagnet

til et budskab, og dels indikatorer på sociale konsekvenser der gør budskabet til en handling. Den propositionelle funktion er underinddelt i den situationelle og den konceptuelle funktion.

HANDLING						Interaktionel funktion
konse- kvens	TEKSTUDSAGN					Informationel funktion
	rele- vans- signa- ler	UDSAGN				Propositionel funktion
		reali- tets- mar- kører	SITUATION			Situationel funktion
			SAGFORHOLD			Konceptionel funktion
			GENSTAND	FOREGANG	OMSTÆNDIGHED	Elementer

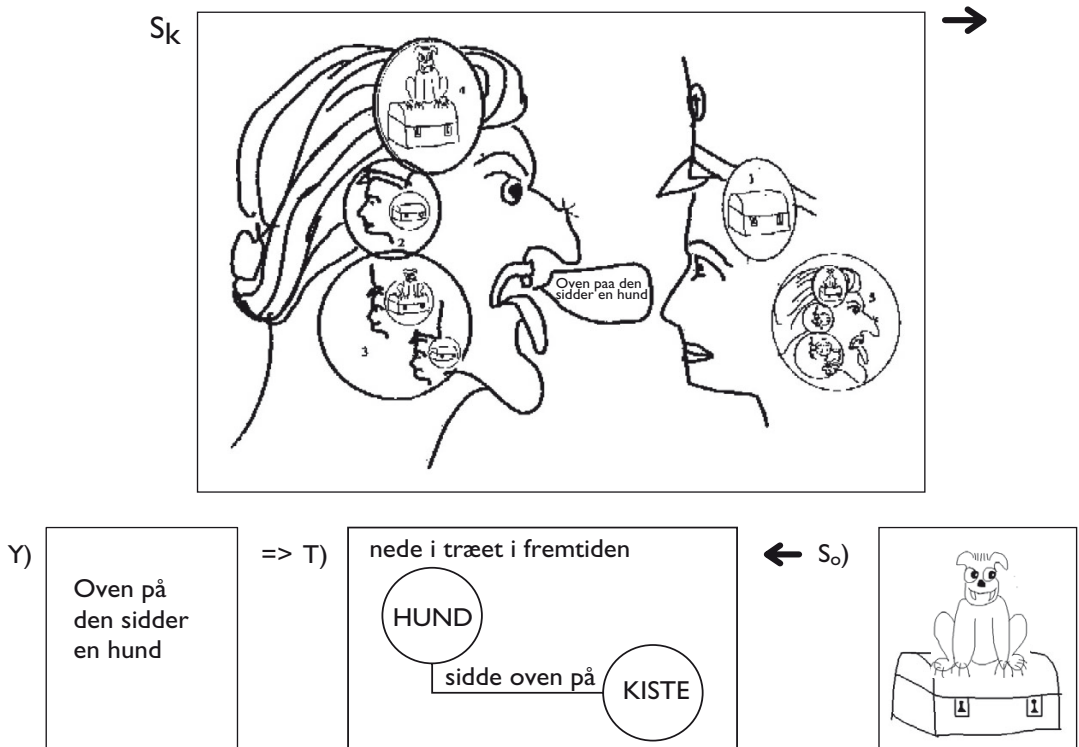
Grammatikken beskriver dels hvorledes **sætningens manifeste udtryksside** dechifrerer og hierarkiseres til en tolkning, og dels hvorledes det logiske hierarki af funktioner eller indholdstyper i handlingen lineariseres til et sekventielt forløb. De forskellige indholdselementer udtrykkes på forskellige måder, og grammatikken beskriver således hvilke manifeste udtryk der findes for 'genstande', 'foregange', 'omstændigheder', 'tid og sted', 'realitet', 'relevans' og 'social konsekvens'.

1. Når et logisk hierarki lineariseres, kan man enten have rækkefølgen grund-figur (operator-operand) som fx verbum-objekt eller artikel-substantiv, eller rækkefølgen figur-grund som fx substantivrod-bestemthedsfleksiv eller verbalrod-finitfleksiv. Et sprog som dansk lineariserer det logiske hierarki på begge måder, og det skyldes at det er midt i en udvikling fra at være et overvejende fleksiv-sprog til at være et overvejende isolerende sprog.

§ 10. Tanke og virkelighed

Der hører mere til et stykke kommunikation end udtryk og indhold. Kommunikation er en begivenhed i den virkelige fysiske verden, som opfattes af dem der er til stede i situationen. Ved kommunikation fra den ene til de andre har de andre et sanseindtryk af den enes manifeste handling, og det får deres tanker til at rette sig mod noget fælles tredje. Der er således fire forskellige størrelser på spil når der sker kommunikation. Hvis vi tager heksens replik til soldaten i "Fyrtøiet" (eksempeltekst A), hvor hun siger: *A35/ ...og oven på den sidder en hund*, er der følgende instanser i aktion: I 1) KOMMUNIKATIONSSITUATIONEN på landevejen ved det gamle træ med personerne og deres bevidstheder (S_k) sker den fysiske handling at heksen 2) YTRER ordene (Y), der som det der opfattes

som figuren inde i soldatens hoved, fremkalder 3) en TANKE (T), som i en eller anden forstand er den samme som den heksen har inde i sit, nemlig om (rettet mod) 4) DEN OMTALTE SITUATION (S_o), hvor hunden sidder oven på kisten.

§ 11. Tælle som-mekanismen

Forholdet mellem disse fire instanser er dette at kommunikationssituationen (S_k) KAUSALT (fysiologisk) FREMKALDER (noteret ' $\rightarrow$ ') en tanke hos parterne der indgår i den; de sanser den og opfatter ytringen som figuren på baggrund af personerne og omgivelserne i situationen. Denne ytringshandling (Y) TÆLLER SOM (noteret ' $=>$ ') en tanke (T) rettet mod (noteret ' $\leftarrow$ ') den omtalte situation (S_o) fordi den har sprogfællesskabet og kommunikationssituationen som fælles BAGGRUND (noteret ' $[\dots]_B$ '). Det hele kan noteres i én formel således:

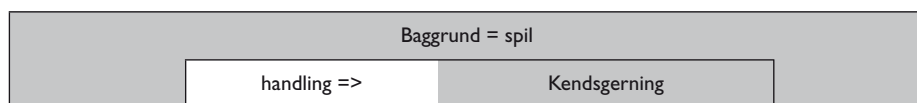
$$S_k \rightarrow [Y \Rightarrow (T \leftarrow S_o)]_B.$$

Det er en vigtig forudsætning for kommunikationen at ytringen kun kan tælle som en fælles tanke på baggrund af parternes fælles opfattelse af kommunikationssituationen; de tilhører det samme sprogfællesskab og kender det samme sprog, de går ud fra at de ser den samme virkelighed omkring sig (*Kan du se det store træ?* siger heksen A18/), og de anerkender begge hvem der taler, og hvem der lytter, hvad der er figuren, og hvad der er baggrunden i situationen: $[Y \Rightarrow T]_B$.

Tanken er rettet mod den omtalte situation, som ikke (nødvendigvis, og ikke i dette tilfælde) er en del af kommunikationssituationen; tankens indhold er ikke heksen på landevejen, men hunden på kisten. Denne rettethed noteres ' $\Leftarrow$ ' fordi tanken som soldaten får ved at høre heksens ytring, er af en sådan art at den kunne være kausalt fremkaldt af at han stod nede i træet, gik ind ad døren, og så hunden sidde på kisten (hvad han faktisk gør senere i historien). Tankens rettethed (dens intentionalitet) er altså en spejlrelation til det at den fysiske virkelighed kausalt fremkalder sanseindtryk. Den tanke om hunden på kisten som fremkaldes af heksens ytring, er den samme tanke som den virkelige hund på kisten ville fremkalde hvis soldaten stod nede i rummet i det hule træ og så på den: $(T \Leftarrow S_0)$.

§ 12. Sprogspil

Tælle som-mekanismen ($[Y \Rightarrow T]_B$) gør rå, individuel, fysisk adfærd til kollektive intentionale tanker (dvs. tanker rettet mod det samme). Intentionale sproglige fænomener, dvs. ønsker og antagelser der har et indhold og retter sig mod noget uden for den der bærer bevidstheden, er ikke blot fysiske og intentionale, men også fælles og samfundsmæssige. De forudsætter samfundet og sprogfællesskabet og er, selv om de er subjektive, en del af kulturen.

Denne mekanisme kan man illustrere med et spil som fodbold. Det at røre en bold med sin hånd er altid et fysisk fænomen, det kan være sjovt eller væmmeligt, med vilje eller tilfældigt. Men det at røre bolden med hånden tæller i en fodboldkamp som frispark. Når en spiller har rørt bolden med hånden, fløjter dommeren, og så tager en af de andre bolden med hånden og lægger den på det sted hvor den første gang blev rørt med hånden. Så fløjter dommeren og spillerne rører derefter kun bolden med fødderne og hovedet.

Når flere parter træder ind i et fælles SPIL, bliver alt forvandlet (i deltageres bevidsthed) skønt intet er ændret (i den manifeste situation): handlingerne er de samme rå realiteter (fx at røre bolden med hånden); men alt bliver forvandlet i bevidstheden (den grå zone), når den indgår i et spil og accepteres som en so-

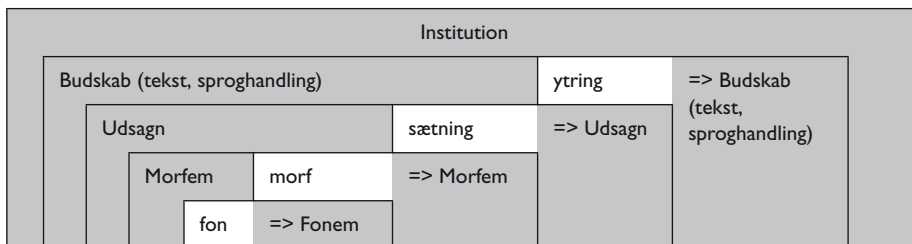
cial kendsgerning (frispark). Det er ved tælle som-mekanismen at naturen gøres til kultur, men tælle som-mekanismen fungerer kun når der allerede er et fællesskab om reglerne for spillet.

Inden for spillet kan man gøre rå realiteter til sociale kendsgerninger. Uden for spillet tæller den fysiske handling ikke som noget som helst. Tælle som-mekanismen forudsætter fælles bevidsthed ikke om den omtalte situation, men om spillet. Præcis det samme gælder sproget. Ytringen af bestemte lyde, eller tegningen af bestemte figurer, tæller kun som middel til kommunikation af tanker, når man spiller sprogspil, dvs. på baggrund af sprogets fælles regler. Når man er inde i sprogspillet, tæller det at puste ud uden noget hæmme i mundhulen som et [h], fx i ordet *h-und*, uden for sprogspillet puster man ud når man trækker vejret.

1. Tælle som-mekanismen dækker nogenlunde det samme som andre kalder kommutationsprøven; man udskifter i en bestemt ramme, fx *m_le* eller *hun skrev ___ bogen*, det ene segment med det andet, fx *mile: mele: mæle ...* og *hun skrev i bogen, på bogen, om bogen ...*, og hvis det giver betydningsforskel, er segmentet et fonem, hvis det giver den samme betydningsforskel hver gang, er det et morfem. Tælle som-mekanismen er dog en mere avanceret test end kommutationsprøven, for den siger *Y tæller som T på baggrund af B*, så man kan også udskifte baggrunden og se hvilke betydningsændringer det giver på *Y*: *i bogen: i 1897: i to uger ...*

§ 13. Sprogets niveauer

Det forunderlige at mennesker ved hjælp af fysiske handlinger kan dele tanker med hinanden i et sprogfællesskab, kan forklares ved stadige aktiveringer på sprogets fire niveauer af tælle som-mekanismen, som siger: den sproglige ytring tæller som fælles tanke på en fælles baggrund: $([Y \Rightarrow T]_B)$. Ytringen af foner (lyde) tæller som fonemer (sproglyd med adskillende funktion) på baggrund af det morfem det indgår i; ytringen af et morf tæller som et morfem på baggrund af det udsagn det er en del af: ytringen af en sætning tæller som et udsagn på baggrund af det budskab som den udtrykker, og en ytring tæller som et budskab (tekst, sproghandling) på baggrund af en samfundsmæssig institution som kommunikationen indgår i. Det hele kan fremstilles således:

For hvert niveau gælder det at en eksemplarhandling fungerer som en type-handling på baggrund af typen på det højere niveau. Det vil omvendt sige at typen på det højere niveau kun kan realiseres gennem (rækker af) eksemplar-handlinger på det lavere niveau. Det er det der kaldes PRINCIPPET OM FUNKTIONALITET (§ 6): en individuel manifest handling på ét niveau (dvs. fon, morf, sætning eller ytring) tæller kun som en social kendsgerning (hhv. fonem, morfem, udsagn eller budskab) hvis den har en relevant funktion i forhold til den helhed som den indgår i (hhv. morfem, udsagn, budskab (sproghandling) og institution).

1. En manifest enhed har ikke i sig selv noget præcist indhold, den har ikke i sig selv en præcis værdi, betydning, mening eller funktion, men en række mulige værdier, betydninger eller meninger. Enheden får først indsnævret mulighederne til én præcis funktion når den realiseres på baggrund af en større enhed (§§ 185-196).

Skrivningen af bogstavet *ø* tæller som fonemet /ø/ i ordet *dør*, når det er verbum i sætningen *han dør*, mens det tæller som fonemet /ö/ i ordet *dør*, når det er nominal i sætningen *luk den dør!* Ordet *i* betyder 'med placering på og omgivet af' i sætningen *kaffen i koppen er kold*, mens det betyder 'under et tidsrum af' i sætningen *hun ventede i 4 timer*. Sætningen *Kan du nå saltet* tæller som en opfordring hvis den ytres ved frokostbordet til en af de andre, mens den tæller som et spørgsmål, hvis det er den lille købmandskone der ytrer den til den høje kommis, når hun er ved at afgøre hvor højt hylden med saltet skal sidde.

Meningen med ytringen af en sætning kan således ikke alene være bestemt ved kompositionalitet, dvs. som summen af meningen med delene og meningen med måden de er kombineret på. Den må også altid være bestemt ved funktionalitet, dvs. ved meningen med den tekst- og interaktionshelhed den indgår i og dens funktion i forhold til denne helhed.

§ 14. Sproglære

Sproglære (grammatik) er læren om hvorledes reglerne for sprogspeilet gør det muligt for den ene ved en række manifeste handlinger at dele intentionale tanker med andre i et sprogsamfund. Sproglæren må tage hensyn til at manifeste handlinger og intentionale tanker er af forskellig epistemologisk og ontologisk karakter, som det er beskrevet i det foregående.

Handlinger og tanker kan beskrives som to skrin der indeholder nøglen til hinanden: *tanken er i rum en del af den materielle kommunikationssituation* fordi den forårsages af fysiologiske, kemiske og fysiske processer inde i hovedet og kroppen på kommunikationsparterne; men den fysiske kommunikationssituation er også i tid en del af tanken som er en repræsentation af forløbet både i den omtalte situation og i kommunikationssituationen og af relationen mellem dem. Det er sprogspeilets regler der gør dette muligt.

HANDLINGER	TANKER
manifeste, dvs. til at se eller høre, udført af afsenderen	latente, dvs. ikke til at se eller høre, men tænkt af både afsenderen og modtagerne
rå fysisk realitet i tid og rum	både fysisk realitet og intentionalt fænomen, dvs. rettet mod noget andet end sig selv, repræsentation af noget
epistemisk objektive, dvs. observatør-uafhængige	epistemisk både objektive og subjektive, dvs. både observatør-uafhængige og observatøraftængige
sammenkædning af sekvenser til en kæde	en simultan udelelig helhed i et logisk hierarki
sekventielt ordnede med enheder på forskellige niveauer af forskellig udstrækning	hierarkisk ordnet helhed med figur og grund som figur på en baggrund
individuelle	kollektive, dvs. repræsentationer af det samme hos alle parter
forholdet mellem helhed og dele bestemt ved kompositionalitet	forholdet mellem helhed og dele bestemt ved funktionalitet

Sproglæren er her først inddelt efter de manifeste handlingsniveauer i *II. Ord-lære*, *III. Sætningslære*, *IV. Meddelelseslære*, dernæst efter de latente tankers lag i *IV.D. Udsagnets informationsstruktur*, *IV.E. Meddelelsesform*, *V.A. Grammatisk me-ning*, *V.C. Leksikalsk betydning* og *V.E. Konceptuel mening*, men alle kapitler hand-ler om hvordan reglerne gør det muligt for den ene at dele tanker med de andre ved at udføre manifeste handlinger. Med andre ord er sproglærens emne hvor-dan det er muligt for de kommunikerende i tekstyttringen at gå fra indhold til udtryk, og i teksttolkningen fra udtryk til indhold.

1. Hvordan mennesker kan lære at blive sprogbrugere når kommunikation forudsætter kendskab til sprogets regler, som kun kan læres gennem kommunikation, er et uløst pro-blem, hvis forklaring må findes for ca. 40.000 år siden; men enhver kan se at det faktisk lader sig gøre. Det er bl. a. sprogvidenskabens opgave at løse dette problem, og det er al-mindeligt at antage medfødte evner af den ene eller anden slags for at forklare dette sprogets under. Man antager således at højere dyrearter og førsproglige børn har en vis, omend rudimentær intentionalitet, dvs. evne til at repræsentere sin omverden i bevidst-heden. Hos menneskebørn, der vokser op i et sprogfællesskab udvikles dernæst inten-tionaliteten ved sproglig kommunikation, og de sproglige evner udvikles for at udtrykke kompleks intentionalitet, som omfatter skellet mellem sagforhold, udsagn, meddelelse og handling.

II. ORDLÆRE

II. A. ORD

§ 15. Morfemer

Ordlæren handler om ord og morfemer (II A. Ord) og deres trykforhold (II B. Tryk). Morfemer er sprogets **mindstetegn**, dvs. **de mindste manifeste handlinger** der har en stabil relation mellem manifest udtrykshandling og intentional indholdstanke. Der findes to forskellige typer af mindstetegn: SEGMENTER (morfemer), som er afgrænsede enheder i tid, og som især signalerer sætningens propositionelle og konceptuelle indhold, og SUPRASEGMENTALE TRÆK, som er prosodiske træk (intonation, tryk og tempo) og ordstilling, der er knyttet til hele sætningen, og som især signalerer sætningens interaktionelle funktion og informationelle mening.

Segmenterne kan igen inddeles i GRAMMATISKE MORFEMER der normalt har svagtryk, står i lukkede kolonner, og signalerer tekstuel og situationel mening, og RØDDER (leksemer, semantiske morfemer) der har stærktryk, står i åbne kolonner og kommunikerer konceptuel betydning (§ 193.2).

suprasegmentale træk	segmentale enheder	
interaktionel, informationel og propositionel funktion	konceptuel funktion	
prosodi og ordstilling	grammatiske morfemer	rødder
lukket kolonne	lukket kolonne	åben kolonne
interaktionel og informationel funktion: konsekvens og relevans	(interaktionel og) propositionel mening: tid og realitet	konceptuel betydning: genstande og foregange
ordstilling og interpunktionstegn	derivativer, fleksiver og ubøjelige funktionsord	(bøjelige) rødder
trykmønstre, intonation og tempo	svagtryk (eller emfase)	stærktryk (eller tryktab)
stilistisk og geografisk variation	historisk stabilitet	nye morfemer kan dannes

§ 16. Rødder og grammatiske morfemer

De segmentale morfemer kan inddeles i RØDDER (semantiske morfemer, leksemer) som betegner elementer i den omtalte situation, dvs. en genstand, en foregang eller en omstændighed, og GRAMMATISKE MORFEMER som ikke i sig selv betegner noget i den omtalte situation, men har den funktion at organisere og holde betegnelserne af de enkelte elementer sammen så de tilsammen danner et billede af én situation, et billede med figur på en grund der kan identificeres i forhold til kommunikationssituationen af begge parter i samtalen.

I sætningen *Oven på kiste-n sidd-er en hund* er der otte segmentale morfemer; af disse betegner de fem elementer i den omtalte situation, nemlig: *kiste* og *hund* som betegner genstande, *oven* og *på* og *sidd* der betegner foregange. De tre resterende morfemer signalerer om elementerne er kendte for modtagerne: *-n* og *en*, og om tiden for foregangen er før eller efter talesituationen: *-er*. Endelig signalerer de suprasegmentale træk, ordstillingen, trykfordelingen, det store begyndelsesbogstav og punktummet: *ˈOven ˌpå ˈkiˌste-n ˈsidd-er ˌen ˈhund*, at elementerne hører sammen i et udsagn om en begivenhed i den omtalte verden. Udsagnet betegner en situation hvor sagforholdet, 'hund sidde oven på kiste' er figuren, mens forankringen af tid og sted (i fremtiden, nede i træet) og sproghandlingstypen (forudsigelse som del af instruktion) er baggrund.

§ 17. Åbne og lukkede kolonner

I sætningen står rødderne i åbne kolonner, dvs. de har uendeligt mange alternativer, mens de grammatiske morfemer står i lukkede kolonner, dvs. de har et begrænset antal alternativer, ofte kun et par stykker:

<i>ˈOven</i>	<i>ˌpå</i>	<i>ˈkiˌste</i>	<i>n</i>	<i>ˈsidd</i>	<i>ˌer</i>	<i>ˌen</i>	<i>ˈhund.</i>
henne	i	skur	<u>et</u>	cykl	<u>ede</u>	<u>et</u>	svin
nede	for	bjerg		sejl			skib
ude	ved	pynt		fisk			mand
<u>inde</u>	hos	Hansen		ligg			citron
	over	stue		stå			lampe
	osv.	osv.		osv.			osv.

1. Grænsen mellem grammatiske morfemer i lukkede kolonner og rødder i åbne kolonner er ikke skarp. Adverbier og præpositioner som *oven* og *på* står i kolonner der ikke er åbne, men heller ikke begrænsede til et par stykker. Der er i deres kolonner 10-50 alternativer. Deres funktion er da også i nogle tilfælde konceptuel fx *oven på kisten*, og i andre mere situationel fx *hun så på ham* (se §§ 63, 65).

§ 18. Sagforhold

Rødder er segmentale morfemer der betegner elementer i det omtalte sagforhold. Det omtalte sagforhold, som udgør tankens konceptuelle lag (§ 7), består af fire typer af elementer: genstande, foregange, måder og omstændigheder. Omstændighederne danner baggrund for en foregang der involverer en to eller tre genstande.

- a) GENSTANDE er det der er i sagforholdet, og de omfatter normalt masser: *guld*, ting: *kiste*, steder: *landevejen*, levende væsener: *en hund* og personer: *heksen* (§ 211).
- b) FOREGANGE omfatter det der foregår (sker, er tilfældet) med sagforholdets genstande; det kan være mentale: *se*, materielle: *sidde oven på* eller essentielle foregange: *have* (§ 218), og det kan være egenskaber: *være ækel*, tilstande: *brænde* eller overgange: *give* (§ 263).
- c) MÅDER er egenskaber ved foregangene, fx *langsomt*, *tungt*, *muntert* (§ 225).
- d) OMSTÆNDIGHEDER omfatter andre sagforhold der står som baggrund for de genstande som benævnes, og de foregange som meddeles, det kan være omstændigheder som tid: *straks*, *nu*, *når du råber på mig*, varighed: *længde*, *i to dage*, sted: *her*, *på landevejen*, betingelser: *vil du hellere have sølv*, årsager: *for der brænder over hundrede lamper*, formål: *for at jeg kan hejse dig op*, midler: *med sværdet* (§ 71).

1. Ordet *foregang* er opfundet af mig som betegnelse for 'det er foregår', fordi vi mangler et overbegreb for handlinger, begivenheder, processer, tilstande, overgange og egenskaber.

§ 19. Rødder

Rødder, der konceptuelt betegner elementer i det omtalte sagforhold eller angiver vilkår i kommunikationssituationen, omfatter således otte typer:

- a) SUBSTANTIVRØDDER (**N**) som *abe*, *bold*, *citron*, *divan*, *heks*, *hund*, *soldat*, *landevej*; de betegner genstande i sagforholdet.
- b) VERBALRØDDER (hovedverbalrødder, **V**) som *angr-*, *bid-*, *cykl-*, *dyk-*, *kom-*, *marcher-* *hav-*, *vær-*, *mød-*; de betegner foregange i sagforholdet.
- c) ADJEKTIVRØDDER (**J**) som *arm*, *blind*, *celeber*, *dansk*, *gammel*, *ækel*, *rigtig*; de betegner den type foregange som kaldes egenskaber ved genstande i sagforholdet.
- d) OMSAGNSADVERBIER (mådesadverbier, **ma**) som *artigt*, *bredt*, *civiliseret*, *dårligt*; de betegner måder for foregangen i sagforholdet.
- e) UDSAGNSADVERBIER (**ua**) som *alene*, *bagefter*, *endnu*, *før*; de betegner omstændigheder ved foregangen i sagforholdet.

- f) YTRINGSADVERBIER (**ya**) som *desværre, klogt nok, åbenbart*; de angiver afsenderens attitude til det sagte.
- g) INTERJEKTIONER (**I**) som *hov, øf, hyp, hallo, jo, nej*; de er i sig selv, lige som sætninger, ytringsenheder, men de er uden indre struktur, **de er etordshelheder**.
- h) TALORD (**T**) (mængdetal, kardinaltal) som *to, syv, elleve, nioghalvfems*; de betegner en plads i talrækken, de kan afledes til adjektiver (ordenstal) *tredje, syvende, elvte* og til substantiver: *treer, syver* (§§ 22.5, 58-60).

1. Substantivrødder, verbalrødder, adjektivrødder omfatter nogenlunde den samme mængde morfemer som stammerne i hhv. substantiver, hovedverber og adjektiver, men rødderne er defineret semantisk, dvs. efter hvilken type sagforholdselement de betegner, mens ordklassestammerne defineres syntaktisk, dvs. efter hvilke endelser de kan tage, og disse to kriterier giver ikke altid samme klassifikation. Ordet *landede i flyet landede på landingsbanen* består af to morfemer, nemlig *land-* og *-ede*. Morfemet *land-* er en verbalstamme fordi det har verbalendelser, men er en substantivrod fordi det betegner en genstand og ikke til en foregang. Dette at et morfem som hører til en semantisk klasse (fx substantivrødder), men bøjes som en anden (fx verber), kan kaldes nul-afledning (§§ 25-27).

§ 20. Fleksiver

Den situationelle forankring i tid og realitet af sagforhold så det tæller som udsagn om en begivenhed, sker ved hjælp af de grammatiske morfemer. Sagforholdet 'soldat - se - træ' er ikke i sig selv noget udsagn om en begivenhed, for det er ikke forankret i tid og realitet. Genstandene ('soldat' og 'træ') og foregangen ('se') skal med hensyn til tid og realitet forankres til kommunikationssituationens her og nu eller til en kendt omtalt situation; det sker ved FLEKSIVER (bøjningsendelser), nemlig bestemthedsfleksiverne på substantivrødderne: *soldaten* og *træ-et*, så de udgør substantiver (§§ 121-125). Foregangen skal forankres til kommunikationssituationens tid; det sker ved tempusfleksiverne på verbalroden: *se-r*, så det udgør en verbum: *soldat-en se-r træ-et* (§§ 56-57, 88-89).

Ordstilling signalerer dernæst hvilken handlingstype meddelelsen om den forankrede begivenhed indgår i, fx i en hævde: *soldaten ser træet*, i et spørgsmål: *Ser soldaten træet?* eller i et påbud: *Se (på) træet, soldat!* (§ 151).

De morfemer som forankrer sagforholdets elementer til kommunikationssituationen, er alle grammatiske morfemer af typen fleksiver, nemlig de substantiviske bestemthedsendelser (og pronominer og artikler, § 121) og flertalsendelser, de finitte verbalendelser (§ 56) og de infinitte verbalendelser (§§ 21, 57), og de adjektiviske gradbøjningsfleksiver (§ 21).

§ 21. Ordformering

I en løbende tekst skriver man rødder og fleksiver (bøjningsendelser) sammen til et løbende ord ved at sætte blanktegn omkring; i tale er der ikke en så klar markering af ordgrænserne, men ordenhederne markeres med tryk efter de regler som beskrives i II.B om "Ordtryk" (§§ 33-47). I både skrift og tale er ORDET en enhed af flere segmentale dele, som har fælles permutation, dvs. kun kan flyttes omkring i sætningen samlet, og som forener den konceptuelle betegnelse og den situationelle henvisning til et og samme element (foregang, genstand, egenskaber eller omstændighed) i den omtalte situation.

Løbende ord består af en ordstamme der i sætningen formeres med et eller flere fleksiver; en ORDSTAMME er en rod, et kompositum (§ 28) eller et derivat (§ 25) og er den form ordet har som leksem i en ordbog. Ordstammer kan inddeles efter fleksivmuligheder i ordklasserne substantiver, verber og adjektiver.

- a) SUBSTANTIVER (navneord, **sb**) er defineret som de ord hvor en substantivisk ordstamme forbindes med fleksiver der betegner flertal (pluralis, **t**): *heks : heks-e, soldat : soldat-er*, med fleksiver som betegner at genstanden er bestemt (nominatorer, **n**) (§§ 121-133), fx *heks : heks-en, dør : dør-en, hekse : hekse-ne, døre : døre-ne* og med genitiv der forbinder det ukendte med det kendte (§ 262); *soldat : soldat-s, soldaten : soldaten-s, soldater : soldater-s, soldaterne : soldaterne-s*.
- b) VERBER (udsagnsord, **vb**) er verbale ordstammer forbundet med finitte fleksiver (**f**), præsens, der betegner nutid, eller præteritum, der betegner fortid (§§ 85-96): *marcher : marcher-er : marcher-ed; hav : har : havde; kom : kommer : kom*, med infinitte verbalfleksiver (**w**), der i denne grammatik kaldes infinitiv, supinum og gerundium (§ 55): *marcher-e : marcher-et : marcher-ende; hav-e : haf-t : havende; komm-e : komm-et : komm-ende*, og med passiv-s: *spiser : spise-s, spiste : spiste-s*. Verbale stammer uden fleksiv siges at stå i imperativ: *Gå! Sæt ham! Kom!*
- c) ADJEKTIVER (tillægsord, **aj**) er kombinationer af adjektivisk ordstamme og adjektivfleksiver (**j**) som dels angiver kongruens med hensyn til køn, tal og bestemtthed (§ 64), fx *ækel : ækelt : ækle : ækle, stor : stort : store : store*, dels angiver komparativ (højere grad) og superlativ (højeste grad): *ækel : ækl-ere : ækl-est; stor : stør-re : stør-st; rigtig : rigtig-ere : rigtig-st*.

1. Det som her kaldes SUPINUM, er formen *spis-t, komm-et, sag-t*, men den benævnes andre steder *perfektum participium* (datids tillægsform). Det kan imidlertid opfattes som to forskellige former: PERFEKTUM PARTICIPIUM kan kongruensbøjes i numerus og bestemtthed, fx *de brug-t-e søm*, det kan supinum ikke, *sømmene er brug-t*. Det der her kaldes GERUNDIUM er formen *marcher-ende, løb-ende*, som andre steder kaldes *præsens participium* (nutids tillægsform). Gerundium bruges som et hovedverbum, fx *i hun kom løbende*, mens PRÆSENS PARTICIPIUM bruges som et adjektiv, fx *de løbende udgifter*. Supinum og gerundi-

um er infinitte verbalfleksiver, mens perfektum og præsens participium her regnes som afledningsendelser (derivativer § 25) der gør verbalrødder til adjektiver (§ 55.1).

Substantivernes GENITIV (ejefald, tillægssald), fx *heks-en-s*, og verbernes PASSIV, fx *kend-es*, der normalt regnes som hhv. substantiviske og verbale fleksiver, beskrives her med en funktion som afledningsendelser (§ 27.1) fordi de forandrer røddernes funktionelle type: substantivrødder i genitiv optræder som adjektiver, verbalrødder i passiv har en valens (§ 66) mindre end i aktiv og hører således til en anden type.

Adjektivernes KOMPARATIV (højere grad) *ækl-ere* giver adjektivet en valens mere (§ 64, 174) end positiven (grundformen) *ækel*: *Hun var ækel* – *Hun var æklere end ham*. Denne komparativendelse kan derfor også betragtes som et derivativ snarere end som et fleksiv.

2. På runedansk kunne substantiver, adjektiver og pronominer bøjes i 4 kasus: nominativ, akkusativ, genitiv og dativ. Af dette fleksionssystem er der kun en rest tilbage i de personlige pronomener der betegner mennesker i kommunikationssituationen; de bøjes i nominativ og akkusativ: *jeg:mig, du:dig, vi:os, I:jer* (§ 23.3). Gamle kasusbøjninger findes også i udtryk som *til bords* og *fra borde*.

§ 22. Bøjningsparadigmer

Inden for en ordklasse kan man ud fra ordenes fleksionsmuligheder tale om forskellige BØJNINGSPARADIGMER. Disse bøjningsparadigmer spiller en stor rolle i fremmedsprogsindlæringen, men kun begrænset betydning i forklaringen af en dansk sætnings funktion. De skal dog kort omtales her. Bøjningsparadigmer er at bestemte fleksivmorfemer, fx flertal eller datid, har forskellige varianter (allomorfer) når de forbindes med forskellige klasser af rødder.

Substantiverne kan således underinddeles i klasser efter om de har bestemt-hedsendelsen *-(e)n* eller *-(e)t* i ental (de har begge endelsen *-ne* i flertal); substantiver med endelsen *-en* kaldes FÆLLESKØN, mens ord med endelsen *-et* kaldes INTETKØN. Denne inddeling af substantiverne i to klasser gør det muligt i visse tilfælde at henvise entydigt til det ene af to elementer i den foregående sætning ved et pronomen. *Hunden sidder på forklædet. Tag det væk og ...* betyder noget andet end *Hunden sidder på forklædet. Tag den væk og ...*

PLURALISfleksivet (flertalsendelsen) kan på dansk have fire forskellige varianter: *-e*, *-r*, *-er* eller nul (ingenting), eksemplificeret ved *dag* : *dag-e*, *uge* : *uge-r*, *måned* : *måned-er* og *år* : *år*. Derudover findes der forskellige varianter af fremmedsproglig oprindelse: *leksikon* : *leksika*, *skema* : *skemata*, *hotdog* : *hotdog-s*. Inddelingen af substantiver i fire klasser har ikke nogen funktion i sprogudøvelsen.

Verber kan inddeles i tre klasser efter hvorledes de danner præteritum og supinum: de "svage" bøjninger, med : *-ede*, *-et*, fx *marcher-er* : *marcher-ed* : *marcheret*, eller med *-te*, *-t*: *spis-er* : *spis-te* : *spist*, og de såkaldte "stærke" eller uregelmæssige bøjninger, der skifter variant af rod morfemet inden endelsen, som

eventuelt kan være nul: *ser : så : set; er : var : vær-et; få-r : fik : fået; tager : tog : taget* osv. Inddelingen i verbale bøjningsvarianter har ikke nogen funktion i sprogudøvelsen.

Ved adjektiver findes der også, ved siden af den regelmæssige gradbøjning, uregelmæssig gradbøjning og omskrevet gradbøjning: *rigtig : rigtig-ere : rigtig-st; lille : mind-re : mind-st; mange : flere : flest; blå : mere blå : mest blå*.

1. Man kan således operere med en nul-variant (et nul-morf) af et morfem, fx kan flertalsfleksivet være *-e, -r, -er* eller nul. Derimod kan man i denne grammatik ikke operere med nul-morfemer, således som det ellers ses i bøjningsparadigmer i andre grammatikker, hvor det fx siges at *vej* består af rod morfemet [vej] og det grammatiske nul-morfem [ubestemt], og at *tag* består af roden [tag] og det grammatiske nul-morfem [imperativ]. Hvis man først tillader at ingenting ikke blot kan være en kombinatorisk variant af noget der ellers har manifest form, men også at det kan være manifestationen af bestemte indhold, kan alt – og derfor intet – sandsynliggøres som en rigtig beskrivelse.

2. Læg mærke til at også rødderne på grund af retsstavningsreglerne kan forekomme i forskellige varianter (allomorfer) afhængigt af deres kontekst. Gennemgående fordobles slutkonsonanten foran endelser der begynder med en vokal på de rødder der ender på en enkelt konsonant efter en kort trykstærk vokal: *hul : hull-et, skub : skubb-er, mat : matt-e; e'et* forsvinder i ord der ender på *-en, -el, eller -er*: *sabel : sabl-en*.

3. Inden for de personlige pronominer der betegner mennesker, skelnes der mellem nominativ: *jeg, du, vi, I, han, hun, de* og akkusativ: *mig, dig, os, jer, ham, hende, dem*. Nominativ bruges ved subjekter der står i kontakt med det finitte verbum, akkusativ ved alle andre nominaler i sætningen: *Jeg så hende. Ham der står dervore, er japaner. Ham kender jeg*. Man kan ikke skelne mellem to kasus ved omtalen af ting: *den, det*, men alligevel gør denne kasusfleksion dansk til et nominativ-akkusativ-sprog i modsætning til ergativ-sprog (§ 184).

4. I konstruktioner som *Peter er større end mig* og *Peter er lige så stor som dig* kan pronominerne ikke opfattes som nominativer i en elliptisk sætning: *Peter er større end jeg er*, for der kan stå refleksive pronominer efter *end*: *Peter er større end sin bror*, og refleksive pronominer kan aldrig optræde som subjekt: **Peter er større end sin bror er*.

5. Talord (mængdetal) kan ikke bøjes, men de kan afledes til adjektiviske ordenstal og til talsubstantiver: *tre : tredje : treer, fire : fjerde : firer*.

§ 23. Funktionsord

Der findes grammatiske morfemer som ikke er fleksiver, men selvstændige ord, hvis kolonner ikke er åbne, men som kan være længere end et par kategorier; de kaldes FUNKTIONSDORD; de hører til ordklasserne:

- a) PRÆPOSITIONER (forholdsord, **p**): *af, ad, i, på, over, til*,
- b) KONJUNKTIONER (SUBJUNCTIONER bindeord, **k, K**): *at, da, eller, fordi, og*,

- c) RETNINGSADVERBIER (**r**): *op, ned, hen, hjem,*
- d) GRADSADVERBIER (**g**): *ganske, meget, temmelig,*
- e) UDSIGELSESDVERBIER (**na**): nægtelser og logiske operatoren og konnektorer (§ 99) i udsigelsens neksus: *ikke, næppe, altid.*

Disse funktionsord er på grænsen til at være rødder og grammatiske morfemer; de står i begrænsede kolonner og kan ikke i sig selv bøjes. På den anden side er de ikke dele af andre led, men optræder som selvstændige led i sætningen.

Til funktionsordene kan man også regne pronominer, artikler og proprier, fordi de optræder som nominatorer (**n**), dvs. lige som bestemthedsendelserne henviser til et eksemplar af en genstand i den omtalte situation, fx *Er du mæt?*, eller som en del af et nominal, fx *det store træ, et træ, det sted.*

- f) ARTIKLERNE (kendeordene, **n**), er ordene *en* og *et*.
- g) PRONOMINERNE (stedordene, **n**) er ord der ikke henviser direkte til genstande i den omtalte situation, men til genstande der er kendt fordi de er omtalt tidligere i teksten eller indgår i kommunikationssituationen. Pronominer omfatter i) de demonstrative pronominer: *denne, den, hin*, ii) de personlige pronominer: *jeg, du, han, hun, den, vi, I, dem*, iii) de refleksive og reciprokke pronominer, som anvendes til at henvise til genstande som optræder som sætningens subjekt hvis de er 3. person ental (§§ 122.2, 174): *sig, sin, hinanden* (og hvis der er flere end to) *hverandre*, iv) de possessive: *min, din, hans, hendes, vores, jeres, deres, sin*, v) forskellige andre: *begge, alle, samme, sådan, slig, selv, hinanden, hverandre*, vi) de ubestemte *en, nogen, hver*, og vii) de spørgende: *hvem, hvad, hvor, hvornår, hvorfor, hvordan* (§ 121-126). Pronominer er født bestemte eller ubestemte, og kan ofte bøjes både i **køn**, **tal** og **kasus** (fx *jeg : mig; du : dig; han : ham, hun : hende; vi : os* osv. (§ 22.3).
- h) PROPRIERNE (egennavnene, **n**) står på grænsen mellem rødderne og funktionsordene og de optræder som nominaler i sætningen, men afbilder ikke en konceptuel kategori, som substantiverne gør. De kan ikke bøjes i bestemt-hed, da de er født bestemte, og det er ikke normalt at bruge dem i flertal; fx *Jesus, Peter, Nazaret, Jens*.
- i) HJÆLPEVERBER (temporale) (hjælpeudsagnsord, **h**): *være, have, få, blive* og
- j) MODALE HJÆLPEVERBER (mådesudsagnsord, **h**): *kunne skulle, måtte, ville* regnes til funktionsverberne, fordi de ikke selv kan udgøre verbalet i en sætning og ikke i sig selv afbilde en foregang i den omtalte situation, men kun optræder som modifikatorer af hovedverber, som de siges at styre i en sætning, fx *Da Jesus havde sagt det ... Kan du se det store træ derhenne...* (§ 55).

1. Læg mærke til at både substantivernes bestemthedsendelse, den ubestemte artikel, personlige og demonstrative pronominer og proprier kaldes NOMINATORER fordi de alle

forankrer en genstand i den omtalte situation til kommunikationssituationen ved at forudsætte at den er kendt eller ny for modtagerne. Både hjælpeverber og modalverber noteres med **h**, fordi de begge kræver et prædikat (hovedverbal) for at kunne indgå i en sætning (§ 55).

2. Der kan skelnes mellem sideordningskonjunktioner, **K**: *og, eller, men, samt*, samordningskonjunktioner, **K**: *for, thi*, og underordningskonjunktioner (her også kaldet subjunktioner), **k**: *at, om, hvis, fordi, så* osv.

3. Læg mærke til at de personlige pronominer i 1. og 2. person, *jeg, vi, du, I* er deiktiske, dvs. henviser til kommunikationssituationen (§ 59).

§ 24. Ordklasser

Ord (rødder, komposita og derivater) bliver traditionelt på grundlag af deres fleksivmuligheder og med syntaktiske kriterier inddelt i 10 ordklasser: de fulde og meningsbærende ordklasser, substantiver (herunder *proprier*), verber, adjektiver og (visse) adverbier, og funktionsordklasserne pronominer, interjektioner, præpositioner, konjunktioner, talord og artikler:

Ordklasse	Fleksionsmuligheder	Eksempler
Substantiver: sb	Nn, Nt, Nnt : bestemthedsendelse, numerusendelse, genitiv	<i>heks-en : heks-e : heks-e-ne, Peter, Snorre, opfattelse : opfattelse-r : opfattelse-n</i>
Verber: vb	Vv, Vw, hv, hw : præsens, præteritum, infinitiv, supinum, gerundium, passiv	<i>mød-er : mød-te : mød-e : mød-t : mød-ende : mød-es; er : var : vær-e : vær-et : vær-ende</i>
Adjektiver: aj	Jj : kongruens i køn, tal og bestemthed og komparation	<i>ækel : ækel-t : ækl-e : ækl-ere : ækl-est</i>
retningsadverbier r	d : dynamik	<i>op : opp-e</i>
Pronominer: n	køn, tal, kasus	<i>den : det : de, han : ham, jeg :vi, den, nogen, hinanden, sig, sin</i>
Adverbier: ya, na,ua, ma		<i>desværre, sgu, jo, ikke, høfligt, langsomt, godt</i>
interjektioner: I		<i>ih, ja, hov, øf</i>
præpositioner: p	ubøjelige	<i>i, på, ved, med</i>
konjunktioner: K, k		<i>og, eller, men, fordi, da, hvis, om, eftersom</i>
talord: T		<i>en, to, tre...tyve, hundrede, syvtusinde</i>
artikler: n		<i>en, et, noget, nogle</i>

1. Adverbialer bliver som regel ikke beskrevet nærmere i den traditionelle grammatik, men man kan skelne mellem attitudeadverbialer **ya**, omstændighedsadverbialer **ua**,

mådesadverbialer **ma**, retningsadverbialer **r**, gradsadverbialer **g**, udsigelsesadverbialer (operatorer, nægtelser) **na**.

§ 25. Derivativer

Af morfemtyper findes der foruden rødder, funktionsord og fleksiver (bøjningsendelser) også derivativer (afledningsendelser). Et DERIVATIV udgør i kombination med en eller flere rødder et nyt leksikalsk ord, et DERIVAT, der så, når det optræder i en tekst, kan kombineres med bestemte fleksiver. Verbalroden *ordn* kan kombineret med de verbale fleksiver udgøre et verbum: *han ordner sagen*. Hvis man til denne verbalrod føjer (noteret med '~') derivativet *~ing*, får man det leksikalske ord *ordn~ing*, der kan bøjes som et substantiv, og kaldes et verbalsubstantiv: *ordn~ing-en*, *ordn~ing-er*.

Derivativer kan defineres som morfemer der gør leksikalske rødder af en klasse, fx *ordne*, til en leksikalsk ordstamme af en anden ordklasse, fx *ordning*, eller til en leksikalsk ordstamme af samme ordklasse, men af en anden undertype, fx *moder~skab*.

Man kan skelne mellem foranstillede derivativer, som kaldes PRÆFIKSER, fx *an~tænde*, *for~råde*, og efterstillede derivativer, som kaldes SUFFIKSER, fx *færd~sel*, *beret~ning*, *langsom~t*, *mulig~hed*, *moder~skab*, *høj~t*, *saft~ig*, *hjælp~som*, *rød~me*.

§ 26. Degraderede sagforhold

Ved derivation kan en verbalrod således komme til at optræde som substantiv i sætningen, dvs. som et VERBALSUBSTANTIV, fx *ordn~ing*, som et adjektiv, fx *læs~bar*, eller som et verbum af en anden type, fx *blad~re*, *an~tænde*. En substantivrod kan optræde som et adjektiv, fx *ffjendt~lig*, som et verbum, fx *land~e*, *be~mand~e*, eller som et substantiv af ny type, fx *moder~skab*, *alder~dom*. Adjektivrødder kan endelig optræde som substantiv, som ADJEKTIVSUBSTANTIV, fx *mulig~hed*, som verbum, fx *blå~ne*, eller som et adjektiv af ny type, fx *rød~lig*.

På denne måde taler man om foregange som om de var genstande eller egenskaber, om genstande som om de var foregange eller egenskaber, og om egenskaber som om de var genstande eller foregange, hvad man kan kalde en GRAMMATISK METAFOR. Det gør man for at kunne bygge sætninger der afbilder mere komplekse sagforhold. En sætning som *Mulig~hederne for en accept~abel helbred~else af alder~dommens syg~domme er be~græns~ede* kan siges at rumme afbildning af en række forskellige sagforhold: *sygdom*: 'det at nogen er syge', *alderdom*: 'det at man bliver ældre', *helbredelse*: 'det at nogen helbredes', *acceptabel*: 'det at noget kan accepteres', *mulighed*: 'det at noget er muligt', *begrænsede*: 'som er begrænset'.

I sætningen er de fem af de seks sagforhold blevet sat i baggrunden og degraderet til forudsat (§ 111) eller kendt baggrund for at afsenderen kan sætte det ene, nemlig 'begrænsede' i forgrunden (§§ 110ff, 134ff, 172). Det samme komplekse sagforhold kunne man også have udtrykt ved at indbygge eller nedskrive de fem sagforhold som ledsætninger i det **sjette**: *Det er begrænset hvor ofte det er muligt at helbrede dem der bliver syge fordi de er gamle.*

Verbalsubstantiver indgår ofte i konstruktioner med STØTTEVERBER, dvs. verber der ikke betyder noget i sig selv, men som bærer de finitte fleksiver for deres objekt hvis det er et verbalsubstantiv: *foretage en udpankning = udpante, varetage formandsskabet = være formand, få den opfattelse at ... = opfatte, gennemføre en sanering = sanere.*

1. I nogle tilfælde sker der skift i ordklasse uden at der er nogen derivativer til stede. Morfemet *land* er et substantivrod der betegner et sted og formerer ord som et substantiv: *land : landet : lande*. Men det kan dog også formere ord som et verbum: *flyet land-ede*. Dette kan kaldes nul-variant af N~vb-afledning og noteres med '~': *fly-et land-Ø-ede*. De almindeligste nul-afledningsvarianter er nominalverber som *land~e*, *luft~e*, *bord~e* og verbalsubstantiver som *et hug*, *et løb*, *et spring*, *et nik*.

2. Læg mærke til at verbalrødder og adjektivrødder beholder deres valens (§ 69) når de indgår i afledning. Verbalroden *helbrede* er divalent og tager subjekt og E-rolle: *lægen helbrede patienten*; denne evne til at tage to roller beholder verbalroden når den indgår i et verbalsubstantiv: *lægens helbredelse af patienten*, eller i et participium: *den af lægen helbredte patient* (§ 58-60, 64). I skemaet for nominaler er der en særlig plads i rækkefølgen af led til disse rolleled til de skjulte verbalrødder (§ 60).

§ 27. Derivationstyper

Derivativerne optræder som operatorer der gør en ordklasse til en anden ordklasse. De kan inddeles efter hvilke ordklasser de tager som materiale, og hvilken ordklasse der bliver resultatet i nominaliserings-, adjektiverings-, adverbialisering- og verbaliseringsderivativer. Af resultaterne er det især verbalsubstantiverne og adjektivsubstantiverne som er hyppige:

leksem	ændring	derivationstype og derivativer	eksempel
V	~sb nominalisering	V~sb: ~(n)ing, ~else, ~sel, ~er, ~en, ~n (verbalsubstantiver)	færd~sel, beret~ning, vær~else, start~er, del~ing, gør~en, lad~en, brud, løgn
J		J~sb: ~hed, ~de (adjektivsubstantiver)	mulig~hed, størr~else, styrk~e, bred~de, effektiv~itet
N		N~sb: ~dom, ~skab, ~ette, ~isme	alder~dom, moder~skab, cigar~etter, organ~isme
N	~aj adjektivisering	N~aj: genitiv ~s, ~lig, ~et, ~ig, ~(i)sk, ~iv, ~al	heksen~s, drømme~s, saft~ig, kemi~sk, fjendt~lig effekt~iv, bakk~et, nation~al
V		V~aj: ~bar, ~som, ~vorn, ~en, ~(e)t (pf. ptc), ~ende (præs. ptc)	læs~bar, hjælp~som, vakk~vorn, drukk~en, brug~t, bestemm~ende
J		J~aj: ~ere (komparativ), ~lig,	rød~lig.
J	~ma	J~ma; J~ya: ~t, ~vis	tidlig~t, held~ig~vis
N	~vb verbalisering	N~vb: nul, be~, ~(is)ere	(at) land~e, (at) be~mand~e, at harmoni~sere
J		J~vb: ~ne, ~te, ~me	blå~ne, rød~me, hvid~te
V		V~vb: ~re, ~s (passiv), be~, for~, er~, an~	blad~re, stige op, stige på, kende~s, be~tinge, an~tænde, for~råde, er~nære

Inden for verbalsubstantiverne (**V~sb**) (§ 266) kan man ud fra deres betydningstype skelne mellem NOMEN ACTIONIS, der betegner selve den foregang (relation, tilstand, overgang) der betegnes med den afledte verbalrod, fx *færdsel*, *indførelse*, *beskydning*, NOMEN RESULTATIS, der betegner resultatet eller effekten af den foregang der betegnes med verbalroden, eventuelt ved nulaflledning, fx *be-retning*, *deling*, *syning*, *hug*, *spil*, og NOMEN AGENTIS, der betegner den der gør det der betegnes med den afledte verbalrod, fx *en skyder*, *en bager*, *en starter*. En nominaliseret adjektivrod (**J~sb**) kan ud fra sin betydning kaldes NOMEN QUALITATIS, dvs. den egenskab som betegnes med adjektivroden, fx *bredde*, *størrelse*, *styrke*.

Præsens og perfektum participium (**V~aj**) optræder hyppigt i nominaler som på grund af dem kan rumme de fleste af sætningens led: *en ham dengang så helt ukendt mand* (§ 64).

1. Læg mærke til at genitiv, perfektum participium, præsens participium, passiv og komparativ her regnes under derivativerne, mens de i andre grammatikker, efter forbillede fra latin, regnes under fleksiverne (§ 21) (supinum, gerundium og 0-infinitiv regnes her dog som infinitte verbalfleksiver). Den kategorisering der er anvendt her, gør det meget lettere at forklare funktionen og meningen med disse morfemer, end det er ved den traditionelle kategorisering: genitiv gør en substantivrod til et adjektiv (§§ 261-262), participierne gør verbalrødder til adjektiver (§ 55, 64), passiv får verbalroden til at skifte

fra trivalent til divalent eller fra divalent til monovalent (§ 66), og komparativ giver adjektivet en valens mere end det har i grundformen (§§ 64, 174).

2. Perfektum participium findes kun ved intransitive overgangsverber, transitive og di-transitive verber, ikke ved intransitive tilstande, kopulativer og ukomplette verber: *en visnet blomst, en netop vågnet dreng, et sendt brev, brugte søm*, men: **en vokset blomst, *et længe sovet barn, *en stolet på mand, *en marcheret soldat, *et slået søm*. Ved sammensætninger kan lokative verber dog gøres transitive: *et slået søm*.

§ 28. Komposita

To eller flere rødder (eller derivater) kan sættes sammen til et ord som kaldes et kompositum (en sammensætning, noteret med '+'), fx *lande+vej, under+læbe, te+kopper, blå+ternet, for+klæde, mølle+hjul, penge+kiste, grund+lov, regering(s)+form, indskrænket+monarkisk, konge+magt, ned+arves, ord+ret, tron+følge+loven, fast+sætte, lov+givende, folke+ting, dom+stol*.

I nogle tilfælde (som der ikke synes at være egentlige regler for) indsættes et såkaldt FUGEBOGSTAV i fugen mellem de to ord (markeret ved runde parenteser): *Begyndelse(s)+vanskeligheder*; i andre tilfælde kan man have fugebogstav eller ikke: *papir(s)+kurv, papir+kurv, viden(s)+regnskab, viden+regnskab* og i atter andre tilfælde er det helt udelukket: **under(s)+læbe*.

I komposita er der kun ét stærktryk: *¹letme /tal*, og andetledets oprindelige stærktryk reduceres til bitryk (§§ 33-34). Således markeres det ved tryktab at de to ord tilsammen indgår i ét kompositum, og ikke står som to selvstændige ord: *aluminium er et ¹let me /tal*.

De betydningsmæssige relationer mellem to led i et kompositum kan være af forskellige typer (§§ 67-71):

- foregang (p eller V~sb) + dets E-rolle: *under+læbe, for+klæde, bag+hjul, brænd+stof, mangel+vare, overførsel(s)+indkomst*;
- subjekt + V~sb: *konge+magt, bånd+bredde, overførsel(s)+kapacitet, baghjuls+trukket*.
- H-rolle + foregang (V~sb): *London+rejse, børne+gaver*.
- Hvis begge led i kompositummet er substantivrødder, er førsteled som regel en omstændighedsangivelse, fx *sted, materiale, formål eller resultat*, (§ 71) i forhold til andet led:
 {STD} + N: *land(e)+vej, himmel+egn*,
 {MTR} + N: *papir(s)+flyver, krumtap+aksel, træ+kiste*
 {MÅL} + N: *papir+kurv, te+kop, penge+kiste*,
 {RSL} + N: *brud+stykke*

1. Forstavelsen *for-* er i nogle tilfælde en præposition (beslægtet med tysk *vor-*) der er trykstærkt førsteled i et kompositum, fx *for+vejen*, *for+tov*, *for+fald* (af *fore+falde*), i andre tilfælde et tryksvagt præfigeret derivativ (beslægtet med tysk *ver-*): *for~fald* (af *for~falde*), *for~søge*, *for~lade*.

2. På dansk skrives komposita i ét ord, mens man på engelsk kan finde komposita med bindestreg: *baby-sitter*, *cover-up*, eller i to ord: *address book*, *bank account*. Man kan let på dansk afgøre om noget skal skrives i et eller to ord, ved at høre om det har to stærktryk: *aluminium* er et ¹let me ¹tal, eller et stærktryk og et bitryk: ¹let me ₁tallet *aluminium*; a ¹dres-se ₁bog; ¹bank ₁konto.

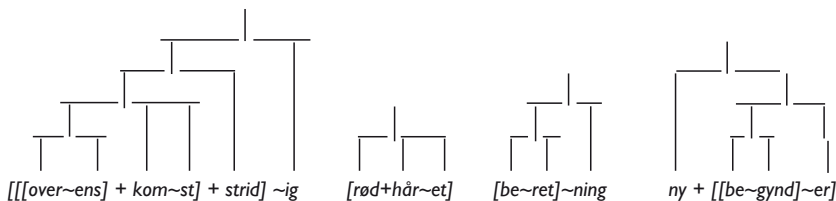
§ 29. Flerleddede komposita og derivater

I komposita der ud over fleksiverne består af mere end to led (rødder eller derivativer), vil to af leddene historisk og betydningsmæssigt være tættere knyttet til hinanden end til de andre; det kan angives ved kantede parenteser: [*be~ret*]~ning er ikke en særlig form for 'retning', men 'det man beretter'; [*op~fyld*]~else; *ny*+ [*begynd~er*] er sat sammen af afledningen *begynd~er* og adjektivroden *ny*; *blå*+ [*tern~et*]. Man kan således beskrive parentesstrukturen i alle flermorfemord:

[[[*over~ens*]+*kom~st*]+*strid*]~ig,
[[*over~før*]~sel](s) + [*kap~acitet*].

Der findes dog flermorfemord hvor man ikke på denne måde kan se at to af morfemerne historisk eller logisk hører nærmere sammen med hinanden end med det tredje led, de kaldes SAMDANNELSER: *kold+blod~ig*, *rød+hår~et*, *af+del~ing*, *under+jord~isk*. Der er jo nemlig ikke noget der hedder **koldblod*, og det er ikke betydningen af *blodig* der indsnævres ved sammensætningen med *kold*; der findes ikke noget ord der hedder **rødhår*, og det er ikke betydningen af *håret* der modificeres ved sammensætningen med *rød*.

1. En tydeligere, men mere pladskrævende notation af parentesstrukturen i flerleddede komposita og derivater er grendiagrammer:

2. Man kan ikke altid afgøre om en præfigeret præposition er en rod eller et grammatisk morfem, og om man skal regne sammenføjningen af de to led som en afledning eller en sammensætning. Hvis der er den normale betydningsforskel på forskellige præpositioner foran samme efterled, er det rimeligt at opfatte præpositionen som en rod og helhe-

den som en sammensætning: *op+stigning* og *ned+stigning*, men hvis der ikke er mulighed for andre præpositioner end en foran et givet andetled, er det mere naturligt at kalde præpositionen et grammatisk morfem og helheden en afledning: *ind~tægt*, *af~give*; der findes ikke **udtægt* og **pågive*.

§ 30. Orddannelse

Man kan skelne mellem LEKSIKALSKE ORD, som er ord som man har taget fleksiverne fra, og som kan opføres i en ordbog eller et leksikon, og LØBENDE ORD som er ord der optræder i en tekst, dvs. med de relevante fleksiver limet på.

I ordbøger vælger man ofte for substantiverne ikke-bestemt (nøgen) **form**, fx *heks*, for verberne infinitiven, fx *mød-e*, og for adjektiver grundformen, fx *ækel*, som de former man opfører ordet under.

I ordbogen står både SIMPLEKSORD, der kun består af en rod, fx *heks*, *møde*, *ækel*, DERIVATER (afledninger) der består af mindst en rod og et derivativ, *an-sætte*, *konge-lig*, *alder-dom*, og KOMPOSITA der består af flere rødder, fx *lande-vej*, *konge-magt*, *lov-give*.

Derivation (~) og komposition (+), som er processer der foregår igennem sprogets historie således at de resulterende derivater og komposita bliver en del af sprogets ordforråd og indgår i ordbogen, kaldes ORDDANNELSE.

Fleksion (-) er en proces der sker i sprogudøvelsen hver gang der er brug for det, og resultatet indgår ikke som et nyt ord i ordbogen, men er en mulighed som det leksikalske ord altid har. Denne proces vil jeg kalde ORDFORMERING. Ordformeringen tjener til at instantiere et konceptuelt element i den konfiguration af elementer i en sætning som udgør betegnelsen for den omtalte situation.

Orddannelse af leksikalsk ord i sprogets historie				Ordformering i sprogudøvelsen		
Leksikalsk derivat						
ret-s+	+for~	~ord~	~ning-	-er-	-ne-	-s
rod	derivativ	rod	derivativ	fleksiv: flertal	fleksiv: definit	suffiks: genitiv
Ordstamme				Et løbende ord		

En morfologisk analyse af et ord kan bestå i en udredning af om sammenføjnngen af to morfemer er fleksion (angivet med '-'), **derivation** ('~') eller **komposition** ('+'), om der er fugebogstaver ('(...)'), hvorledes parentesstrukturen er ([...]....], og hvilke relationer der er mellem første og andet led i et kompositum:

S = subjekt, J = adjektivrod, SP = specifikation, N = substantivrod, MDL = mid-
del, V = verbalrod, SML = sammenligning, E = E-rolle, p = præposition, G = G-
rolle, H = H-rolle:

$[[\text{under}_{p\sim} + \text{hold}_V] \sim \text{ning}_{sb}]_S (s) + [\text{værd}_J \sim i_{sb}]$;

$[[\text{ypper}_J\text{-ste}_J] + \text{præst}_N]\text{-en}_n \sim s_{aj}$;

$[[\text{gennem}_p + \text{før}_V] \sim \text{else}_{sb}] - n_n$;

$[[[\text{for}_p + \text{ud}_r]_r + \text{sæt}_V] \sim \text{ning}_{sb}]_E (s) + \text{løs}_J - e_i$;

$[\text{ned}_p + \text{bryd}_V] \sim \text{ning}_{sb}$;

$[\text{skatt}(e)_E + [\text{yd}_V \sim \text{er}]]_G + [[\text{be} \sim \text{tal}]_V \sim t_{aj}] - e_i$;

$[\text{over}_p + [\text{be} \sim \text{last}]_{V2} \sim \text{ning}_{sb}]\text{-en}_n$

$[\text{høj}_{SP} + \text{skole}]_H + [\text{sang}_E + \text{bog}]\text{-en}_n$

§ 31. Morfemklasser

Selv om de leksikalske ord også opleves som de naturlige enheder i sprogud-
øvelsen, er det morfemerne der er de mindste byggesten i sproget. Grammatik-
ken beskriver hvorledes morfemer kan kombineres til ord, og hvorledes ord
kombineres til sætninger og tekster. Så den mest grundlæggende kategorisering
af sprogets elementer er inddelingen af morfemer i klasser, således som det er
sket i det foregående. Der har været nævnt 19 forskellige morfemklasser:

forkortelse	rødder	eksempler	eksempler	grammatiske morfemer	forkortelse
N	Substantivrødder kategoriserer genstande i sagforholdet	abe, bold, divan, soldat, ryg, sabel, heks, læbe, bryst, often, penge, træ, top, hul, to, syv, elleve	-(e)n, -(e)t, -ne, en, den et, det, Pia -e, -r, -er, Ø	nominatorer (bestemthedsendelser, artikler, pronominer, proprier) forankrer betegnede genstande til kommunikationssituationen	n
T	Talord			pluralisfleksiver (flertalsendelser)	t
V	Verbalrødder typificerer foregange som relationer, overgange, eller tilstande, og som intransitive, transitive og ditransitive	angr-, bid-, cykldyk-, løb-, sidd-, kom-, marcher-, mød-, hæng-, se-sig-, peg-, stå-, kryb-, lad-, glid-,	-(e)r, -ede/ te. -et, -e, -ende,	finite verbalfleksiver er udsagn om tid og realitet for foregangene infinite verbalfleksiver signalerer foregangens anskuelsesform	f w
J	Adjektivrødder beskriver egenskaber ved genstandene	arm, blind, celeber, dansk, dejlig	-t, -e -ere, -est	adjektivfleksiver signalerer kongruens og sammenligning	j
ya	yttingsadverbier modulerer udsagnets attitude og realitet		heldigvis, netop, sgu, åbenbart, morsomt nok ikke, altid		
na	Udsigelsesadverbier (nægtelser, logiske operatører) udsiger udsagnets realitetsstatus		ikke, næppe, kun, altid, aldrig,		
ua	Udsagnsadverbier sætter sagforholdet i forhold til tid og sted og andre sagforhold, herunder: konneksionsadverbialer markerer konnektionen til den foregående sætning		nu, straks, her, længe, endnu nu, så, da, derfor		
ma	Omsagnsadverbier (mådesadverbier) modificerer prædikatet.		langsomt, klogt, dydigt, vel		
I	Interjektioner (yttingsord) ubøjelige ord der fungerer som selvstændige sproghandlingsyringer uden indre struktur		ja, gab, badr, bang, pladask, sateme, prosit, adjø, ikke, okay, ja, jo, tjå		
derivativer	V~sb: ~(n)ing, ~else, ~sel, ~en, ~n, ~er; J~sb: ~hed, ~de; N~sb: ~e, ~er, (flertal) ~dom, ~skab; N~aj: ~s (genitiv), ~lig, ~et, ~ig, ~(i)sk; V~aj: ~bar, ~som, ~vorn, ~en, ~(e)t (pf.ptc), ~ende – (præs.ptc); J~aj: ~lig; J~r: ~t; N~vb: be~; V~vb: for~, be~, an~, under~; J~vb: ~ne, ~te, ~me; V~vb: ~re, ~s (passiv)			Derivativer ændrer ordstammer af en type til en anden	~
f u n k t i o n s o r d	være, have, få, blive, kunne, vil-le, skulle, måtte, burde, komme, (for)blive op, nede, ned, oven, ud, ligeså, temmelig, meget ad, af, blandt, efter, for, foran, fra, før, gennem, hos, i, mellem, inden, indtil, langs, med, mellem, mod, om, over, på, siden, til, trods, uanset, uden, under, undtagen, ved eller, for, men, og, samt, thi; at, da, efter, fordi, hvis, idet, mens, når, om, som, så,	Hjælpeverber modulerer anskuelsesform og tids- og realitetsstatus. retnings- og gradsadverbier angiver retning for en bevægelse eller graden af modifikator eller adjektivrod Præpositioner beskriver forholdet mellem individer, mellem udsagn og kategorier og signalerer 1) at relationen er inkorporeret i et anden relation, 2) at relationen beskriver en anden relation, eller 3) at relationen relaterer en genstand Konjunktioner beskriver relationer mellem begivenheder der omtales i samme helsætning; der skelnes mellem sideordningskonjunktioner (K) og underordningskonjunktioner (subjunktioner) (kk).		h r g p Kk	

§ 32. Morfemtype, ordklasser og ledtyper

Man kan skelne mellem MORFEMTYPER (§ 31), som ud fra funktion er inddelt i rødder (§ 19), fleksiver (§ 20), funktionsord (§ 23) og derivativer (§ 25), ORDKLASSER (§ 24), der er inddelt efter deres fleksionsmuligheder, SYNTAKTISKE LED, der er inddelt efter deres funktion i udsagnet (§ 50) og KONCEPTUELLE ELEMEN-

TER, der er inddelt efter hvilke typer elementer de betegner i den omtalte verden (§ 233). Rødder, fleksiver, funktionsord, derivativer, ordklasser og ledtyper kan alle på den anden led inddeles i om de henviser til eller betegner genstande, foregange, egenskaber (§ 18) eller omstændigheder i den omtalte situation:

1. Læg mærke til at betegnelserne for fleksionelle ordklasser ender på *-um*, mens betegnelserne for ledtyper ender på *-al*. Rødderne defineres efter deres kognitive indhold, mens leddene defineres efter deres grammatiske funktion.

Funktionelle morfemtyper				Fleksionelle ordklasser	Ledtyper §§ 50, 58, 64, 67-68, 71	Konceptuelle elementer
rødder	fleksiver	funktionsord	derivativer			
substantivrod N	nominator; n	(artikel og pronomen, proprium) n	substantivering ~sb	substantiv, pronomen, sb	nominal S, E, H, N § 50, 67	genstand §§ 197-211
verbalrod V	finit f infinit w	temporale modale hjælpeverber h	verbalisering ~vb	verbum vb	verbal, prædikat v, W § 63	foregang §§ 212-219
adjektivrod J	kompensation j		adjektivering ~aj	adjektiv aj	adjektival J § 58	egenskab §§ 215, 217
attitudeadverbium ya			adverbialisering ~ya		ytringsadverbial: y §§ 49-50, 222-223	attitude §§ 220-223
nægtelsesadverbium na				ubøjelige ord	udsigelsesadverbial na, a , § 50, 82, 140	nægtelse §§ 220ff
omstændighedsadverbium ua			adverbialisering ~ua		udsagnsadverbial A §§ 71, 224	omstændighed § 224
mådesadverbium ma		§ 23	adverbialisering ~ma		omsagnsadverbial M	måde § 225
interjektion I talord T					interjektional I §§ 227-229	ytringsord §§ 227-229
		præposition p			præposition p	relation
		konjunktion K, k			konjunkcional K, k	forbindelse § 99
		retningsadverbium r		adverbium	retningsadverbial r	retning § 62
§ 19	§ 20	gradsadverbium g	§ 25	§§ 22, 24	gradsadv. g	grad § 64

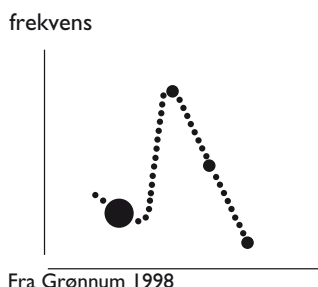
II. B. ORDTRYK

§ 33. Tryk

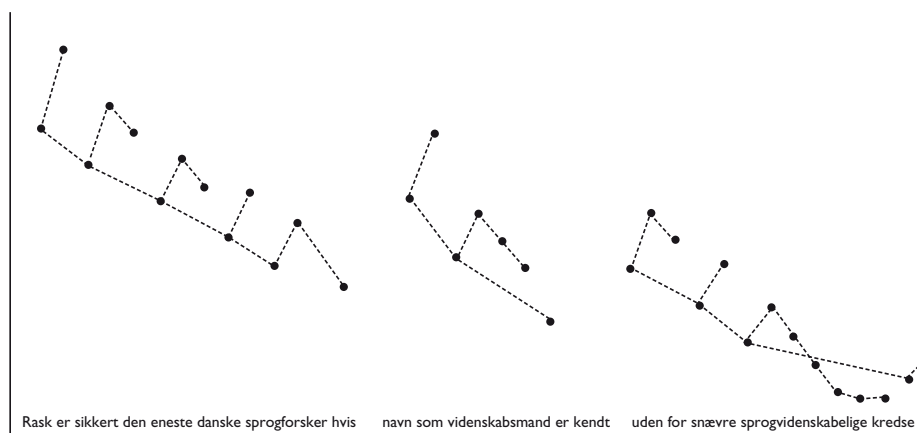
De manifeste sproglige handlinger, tekstens udtryksside, er ikke blot bestemt som summen af de segmentale dele, morferne, men også ved måden de er forbundet på, dvs. af suprasegmentale træk som prosodi og ordstilling. Mens ordstilling behandles i sætningslæren (§§ 52-54, 63, 67, 82, 84), er det naturligt at behandle den del af prosodien som handler om ordtryk, under morfemlæren. Trykket er ganske simpelt den del af udtrykket som i talen afgrænser ordene som segmenter, der i skriften markeres med blanktegn omkring.

TRYK (eller betoning) er betegnelsen for den måde vi i talen fremhæver nogle stavelser på bekostning af andre. Tryk består fysisk set af ændringer i grundtonen, og i varigheden, kvaliteten og intensiteten i udtalen af stavelserne. Af disse er det grundtoneændringerne der betyder mest. Man opfatter tryk på en stavelse hvis der er skift i grundtonen, også uden at der er særlig varighed, kvalitet eller intensitet på den, men ikke omvendt.

Grundtoneændringen består i at der fra det der opleves som den trykstærke vokal, og på hver af de følgende trykssvage vokaler indtil næste stærktryk, sker først en stigning og så et fald til et lavere leje end udgangspunktet. Det kan beskrives ved følgende diagram:

Sammenhængende tale i en sætning er så en række af stigninger og fald hen igennem sætningen der, eventuelt efter nogle tonegenopretninger, ender på et stadigt lavere leje. Tonegenopretningerne finder sted på overgangen mellem syntaktiske trykgrupper, af hvilke der i følgende eksempel er tre, nemlig: *uden for snævre sprogvidenskabelige kredse, navn som videnskabsmand er kendt og Rask er sikkert den eneste danske sprogforsker hvis.*

Fra Grønnum 1998

Alle hører umiddelbart forskel på STÆRKTRYK (noteret ¹xxx), fx på *e* i ¹eneste, og SVAGTRYK (enklitisk noteret x^{xxx}, proklitisk: x^{xxx}) på *ne* og *ste* i ¹e^{ne}_{ste} (normalt noteres svagtryk ikke i flerstavellesord, dog som regel når der på den pågældende plads er tabt et tryk). De fleste kan også høre forskel på stærktryk og BILTRYK (noteret ₁xxx), fx *Han* gav ¹børnene la ¹kridserne (og *de voksne bolsjerne*) og *Han* gav ₁børnene la ¹kridserne (ikke bolsjerne).

Det der opleves som ekstra stærkt tryk, emfase, kan være, men behøver ikke at være, mere intenst end almindelige stærktryk; det der giver oplevelsen af fremhævelse, er at forskellen på højtonen og lavtonen er større ved emfasen end ved normalt stærktryk. Dansk tryk er således relativt tryk, og det er i de fleste tilfælde tilstrækkeligt at skelne mellem trykssvage (ubetonede) stavelser (også med en misvisende betegnelse kaldet *trykløse*) og stavelser med stærktryk, og oplevelsen af stærktryk er i virkeligheden fremkaldt af tryktab på omgivelserne.

1. Læg mærke til at eksemplet i diagrammet må være læst op med tryktab (§§ 119-120) på *kendt* og fremhævelse af *uden*: ¹Rask _{er} ¹sikkert _{den} ¹eneste ¹danske ¹sprog _{forsker} _{hvis} ¹navn _{som} ¹videnskabs _{mand} _{er} ¹kendt ¹uden _{for} ¹snævre _{viden} ¹skabelige ¹kredse. Selv havde jeg nok læst sætningen op uden forgrundingstryk: ¹Rask _{er} ¹sikkert _{den} ¹eneste ¹danske ¹sprog _{forsker} _{hvis} ¹navn _{som} ¹videnskabs _{mand} _{er} ¹kendt ¹uden _{for} ¹snævre _{viden} ¹skabelige ¹kredse.

§ 34. Ordtryk

Der kan ikke være mere end et stærktryk per ord, og forskellen på to ord og ét ord sammensat af to viser sig således ved at det sammensatte ord kun har ét stærktryk: ¹letme ₁tallet ¹alu ¹minium over for *alu* ¹minium *er et* ¹let *me* ¹tal.

Ethvert dansk ord har et default-tryk, som er det det får hvis det står materialiter, dvs. som et eksempel eller i en ordbog. Hvis ordet har mere end én stavelse, vil der falde et default-tryk på en af stavelserne.

I princippet er trykket frit i danske ord, men der findes kun få eksempler på at trykket er betydningsadskillende: *billigst:: bi* ¹list, *tekniker:: tek* ¹nikker. Ellers gælder der for flerstavellesord der består af kun ét morfem, følgende:

- a) Som hovedregel er der tryk på første stavelse, fordi der aldrig er tryk på den reducerede slutvokal [ə]: *sabel* ¹sabel, *ækel* ¹ækel, *hytte* ¹hytte.
 - b) Der er dog ikke tryk på kort vokal i første stavelse hvis der i ordet også er en lang som kan få trykket: *sol* ¹dat, *ro* ¹man, *mar* ¹chere, *li* ¹noleum.
 - c) Ord uden nogen lang vokal har (dog med visse undtagelser) tryk på sidste korte fuldvokal der følges af en konsonant: *ma* ¹donna, *ka* ¹serne.
- I ord med flere morfemer (bøjede, afledte og sammensatte ord (§§ 21, 25, 28) gælder det at de kun har ét ordtryk:
- d) Fleksiverne er altid ubetonede.
 - e) Præfikser er (med undtagelse af *u-*, *und-* og *mis-*) ubetonede, fx *be* ¹tale, *for* ¹søge.
 - f) Suffikser er som regel ubetonede, fx *en* ¹bager, suffikser med fuldvokal kan dog have stærktryk, fx *violi* ¹nist, eller flytte trykket til en senere stavelse: *paradis* – *para* ¹disisk.
 - g) I sammensætninger (komposita) har første sammensætningsled hovedtrykket, fx *lande* ¹vej, *under* ¹læbe, *skakolympi* ¹ade (og de senere stavelser får reduceret deres tryk, dog i aftagende grad: *fri* ¹handels ¹af ¹talerne).

1. Læg mærke til at forstavelsen *for-* enten som præfix (tysk: *ver-*) er tryksvagt: *for* ¹fald, *for* ¹søg, eller som præpositionelt førsteled i et kompositum (tysk: *vor-*) er trykstærkt: *at* ¹få ¹forfald, ¹forvejen.

2. Regel g) gør det muligt at skelne mellem grupper af flere morfemer der danner et kompositum (i ét ord) fordi de kun har ét stærktryk og derefter bitryk: *letme* ¹tallet *alu* ¹minium, og morfemgrupper der udgør to ord skrevet med blanktegn mellem fordi de har to stærkstryk: *alu* ¹minium *er et* ¹let *me* ¹tal. Når orddelingsfejl alligevel er blevet meget almindelige, fx *adresse bog*, *vække ur*, *baby sitter*, må det skyldes påvirkning fra engelsk hvor de tilsvarende ord skal skrives: *address book*, *alarm clock*, *baby-sitter*, fordi der på engelsk ikke er en sådan entydig regel om at der kun er ét stærktryk per ord. På engelsk er *address book* ud fra alle andre grammatiske kriterier at betragte som ét ord. Og de danske orddelingsfejl må skyldes manglende kendskab til trykreglen og efterligning af engelsk.

§ 35. Ord med tryktab

I princippet har ethvert ord tryk når det forekommer i en sætning; det gælder normalt for substantiver, hovedverber og adjektiver og de fleste adverbier. Men i ytrede sætninger kan flere ord have TRYKTAB som markering af at de knytter sig nært til et efterfølgende eller foregående trykstærkt ord. Tryktab til et efterfølgende ord kaldes PROKLISE: *en sol /dat; da han /kom; /Ole var /her*, tryktab til et foregående ord kaldes ENKLISE: *Hun /gav ham dem, /Ole /var her*.

Tryktab markerer altid at TRYKTABSORDET afgiver noget funktion eller indhold til det ord som bærer og overtager trykket, TRYKOVERTAGELSESORDET. Det kan ske a) i de tilfælde hvor tryktabsordet indgår i en propositionel-konceptuel (syntaktisk-leksikalsk) enhed med ENHEDSTRYK (§§ 36-43) med trykovertagelsesordet, fx *en sol /dat; en flaske /vin; stiger /op; var i /krig*, eller b) som en informationel organisering af udsagnets indhold, i) enten ved at tryktabsordet som interjektional får svækket sin funktion til at være en del af en sætning (§ 228), fx *Altså han /kommer /ikke*, eller som pronomen (§ 42) blot holder en grammatisk plads for et tidligere leksem: (*Han mødte en heks.*) *Hun /var så /ækel*, eller ii) i tilfælde hvor tryktabet markerer at tryktabsordet sættes i baggrunden for trykovertagelsesordet som får FORGRUNDINGSTRYK (§§ 118-120, §§128-129), fx *Han /tabte, /hun /vandt, Han gav /børnene la /kridserne (ikke de voksne)*.

Proklise kræver ikke kontakt mellem tryktabsordet og trykovertagelsesordet; der kan indskydes både tryksvage og trykstærke ord mellem de to dele af trykenheden: *en sol /dat, en /rigtig sol /dat, en /helt /rigtig sol /dat, han gav /op, han gav /bolden /op, han gav på /det /tidspunkt den /sidste /bold /op*. Enklise udelukker derimod at der kommer et stærktryk mellem et (eller flere) tryktabsord og det foregående trykovertagelsesord: *Hun /gav ham dem /ikke; Hun /gav /ikke /ham dem* (§ 129). Forklaringen på dette er simpelt hen at man ved proklise i opfattelsen af sætningen efter tryktabet kan vente på at det trykovertagelsesord som tryktabsordet indgår i funktionel forbindelse med, skal komme. Ved enklise kan man derimod ikke ved et tidligere trykstærkt ord vide hvilket senere tryktabsord det har overtaget trykket for. Derfor kan enklitisk tryktab kun ske til det nærmeste foregående trykstærke ord, eventuelt gennem andre enklitiske tryktabsord: */Derfor /gav jeg ham dem*, hvor både *dem, ham* og *jeg* har tabt trykket til *gav*.

Enhedstryk findes ved funktionsord (§ 23), hvortil hører artiklen *en, et*, og også klassifikatoriske substantiver, modalverber, hjælpeverber og kopulaverber, informationsadverbier, ikke-distinktive pronominer, konjunktioner og præpositioner (§§ 36-43). Alle disse funktionsord har tabt deres tryk og fungerer som grammatiske morfemer der indgår i en trykenhed med et leksem, som

tegn på at ordene i forening beskriver og henviser til genstande eller udsiger noget om forløb.

1. Læg mærke til at ytringsadverbialer, fx *jo*, *desværre*, *netop*, og udsigelsesadverbialer, fx *ikke*, normalt ikke kan optræde som trykovertagelsesord, hvorfor enklitiske pronominer i stedet placeres på den såkaldte letledsplads (§§ 143, 220): *Jeg ¹kender ¹ham ¹ikke* og ikke: **Jeg ¹kender ¹ikke ¹ham*.

§ 36. Substantiver som klassifikatorer

Substantiver der fungerer som KLASSIFIKATORER af de genstande og masser som andre substantiver beskriver, mister deres tryk når de indgår med dem i en konceptuel og propositionel enhed; det gælder følgende:

- a) MÆNGDEBETEGNELSER der indgår umiddelbart i mængdehelheder er trykssvage: *en ¹mængde ¹mennesker*, *en ¹flaske ¹vin*, *en ¹tønde ¹guld*. Indgår substansbetegnelsen middelbart i helheden, får mængdebetegnelsen tryk: *¹mængder ¹af ¹mennesker*, *en ¹flaske ¹med ¹vin*. Man kan her lægge mærke til at *en ¹flaske ¹vin* konceptuelt er kategoriseret som 'vin', mens *en ¹flaske ¹med ¹vin* er kategoriseret som 'en flaske'.
- b) NAVNE MED FLERE LED der tilsammen er navnet på én person, har hovedtryk på sidste led, efternavnet, og svagtryk på de andre for- og korte mellemnavne: *en ¹Hans ¹Jensen*.
- c) APPPOSITIONSFORBINDELSER: hvis første substantivrod (appellativ) er i ikke-bestemt (nøgen) form, er det trykssvagt: *kontorchef ¹Nielsen*. i) ægte titler: *kong ¹Valdemar*, ii) titulaturer: *løjtnant ¹Buddinge*, iii) slægtskabsbetegnelser: *onkel ¹Hans*, iv) substantiv + tal: *hovedvej ¹1*, v) institutionsnavne: *høtel ¹Hvide ¹Hus*.

1. I nominalskemaet (§ 60.5) sættes klassifikatorerne på n-pladsen og substantivet på N-pladsen.

§ 37. Modal- og hjælpeverber

Verber der ikke udgør det valente prædikat, men kun modificerer modus, tid eller aspekt af et andet verbum, der optræder som VALENT PRÆDIKAT, taber deres tryk når de indgår i en en prædikatsenhed med dette andet verbum; det gælder:

- a) MODALE HJÆLPEVERBER (§ 55), der styrer infinitiv, er trykssvage, *Erik ¹vil ¹sove*.
- b) TEMPORALE HJÆLPEVERBER der styrer supinum (§ 21, § 55), *blive*, *være*, *få*, *have*, er trykssvage: *Erik ¹blev ¹vaccineret*, *Lise ¹har ¹heldigvis ¹læst avisen*.
- c) *blive*, *komme* er trykssvage når de styrer gerundium (§ 21): *Hans ¹blev ¹siddende*; *Der ¹kom ¹en soldat ¹mar ¹cherende ¹henad ¹landevejen*.

- d) *gide, turde, behøve* kan før en infinitiv som modalverber (§ 55) være trykssvage: *Hans gider 'aldrig 'ringe*. De kan dog også optræde som trykstærke valensbærende prædikater: *De 'gider 'aldrig at 'ringe*.
- e) Verber der styrer akkusativ + supinum (§ 176) er trykssvage: *man venter Anne 'lise 'udskrevet inden længe, formanden erklærede kon 'gressen 'åbnet* (og *have* + akkusativ + gerundium: *hun har 'pengene 'liggende i skuffen*).
- f) SANSEVERBER (*se, høre, føle, mærke*) der styrer akkusativ + infinitiv (uden *at*) (§ 176) er trykssvage hvis de opfattes som baggrund (neustisk), og trykstærke hvis de opfattes som forgrund (frastisk) (§ 119.4): *Tyven må have 'hørt 'hunden 'gø*. forudsætter at hunden gøede, og udsiger at tyven hørte det, mens *Tyven må have 'hørt 'hunden 'gø* forudsætter at tyven hørte noget og udsiger at det må have været hundens gøen han hørte. I sidste tilfælde optræder sanseverbet som en slags epistemisk hjælpeverbum.

1. Verbet *bede* er obligatorisk trykstærkt: *De 'bad ham 'gå*, og verbet *lade* er obligatorisk trykssvagt: *De 'lod ham 'gå*. Verberne *bede* og *lade* er ikke sanseverber, og selv om det ser således ud, styrer de ikke akkusativ med infinitiv; de styrer akkusativ + *at*-infinitiv uden *at*. I konstruktioner med sanseverbum med akkusativ med infinitiv, kan man passivende infinitiven med samme betydning: *Hun hørte ham spille Måneskinssonaten* = *Hun hørte Måneskinssonaten blive spillet (af ham)*. I konstruktioner med bydeverber med akkusativ med *at*-infinitiv kan man ikke passivende *at*-infinitiven: *Hun forbød ham at spille måneskinssonaten* ≠ *Hun forbød måneskinssonaten at blive spillet af ham*. I denne henseende opfører *bede* og *lade* sig som byde-verber og ikke som sanseverber (§ 177.1).

2. Konstruktioner med sideordning af statiske lokativprædikater (§ 216) og et vilkårligt hovedverbum med betydningen durativ (§ 87): *Han 'sad og 'spiste*, *han 'lå og 'læste*, eller dynamiske lokativprædikater sideordnet med et hovedverbum med betydningen momentan: *Han 'gik 'hen og 'døde*, har mærkeligt nok ikke tryktab på det første verbum selvom det optræder som en slags hjælpeverbum eller funktionsverbum. Det skyldes at reglen om erstatningstryk på begge led i en sideordning (se § 45.d) er stærkere end reglen om tryktab på funktionsverber.

§ 38. Kopulaverber

KOPULAVERBER er verber der kan forbindes med subjektsprædikativer (omsagnsled til grundled), nemlig: *være, blive, synes, hedde, kaldes, kalde sig, forekomme, virke, forblive* (§ 61). Prædikativet kan, med forskellige betydninger, være ikke-bestemt (en substantivrod, en adjektivrod): *Han var soldat, hun var ækel*, ubestemt (nominal i ubestemt form): *Der var en bager i byen; der var en have på den anden side af bækken*, eller bestemt (bestemt form): *Og så var der bageren, slagteren og købmanden*. Kopulaverber taber deres tryk når de optræder i følgende tilfælde:

- a) Med ikke-bestemt prædikativ (§ 39) bliver kopulaverbet ved tryktab reduceret til et funktionsverbum der gør det valente leksikalske morfem til et prædikat (§§ 61, 63): *Ole er /cykelsmed; det hele synes /overstået; min onkel hedder /Theodor; vejret er blevet /varmere; Birte er /højt /oppe; børnene er ved /stranden; Jensen har været i Pa /ris; Mødet er i /næste /uge; Bliver /brylluppet i hendes /hjem? Der var /badeværelse i /lejligheden.*
- b) Ved ubestemt nominal som prædikativ taber kopulaverbet som regel sit tryk: *Du er en /rigtig sol /dat; Han er en /klovn, /løven er et /rovdyr.* Ved ubestemt prædikativ i der-konstruktioner med fast stedsbetegnelse taber kopulaverbet sit tryk i betydningen 'være til stede': *Der er en ki /rurg på afdelingen, der var en /gang en /konge i New York, der er et /cirkus i /byen.* Sætningen: *Der var en /gang /to /paver (pavedømmet var blevet delt ...)* kan være indledningen til en historiebog der beskriver kendsgerninger om verdenshistorien (se note 1).
- c) Der sker også tryktab i der-opremsninger med bestemt prædikativ: – *Hvilke rum var der i lejligheden? – Der var /spisestuen, /badeværelset, /køkkenet og /soveværelset.* I normale sætninger bliver et element (subjektet) indordnet i en mængde (mængden af genstande der indgår i relationen), men i opremsninger er det omvendt, dér meddeles det hvor mange elementer der er i en mængde. (§ 136).
- d) Kopulaverber med fast objektsprædikativ er trykssvage: *Hold /kaffen /varm! Du skal ikke /vide /dig /sikker, og have + objekt + statisk lokativadverbial: Han har ringen på /pegefingeren* er trykssvag hvis det er et accidentielt og transitorisk funktionsverbum: *Han har /ringen på /pegefingeren*, men trykstærkt hvis det er et essentiel og permanent fuldverbum: *Han /har /ringen på /pegefingeren.*

1. Være kan i der-konstruktioner med ubestemt prædikativ optræde trykstærkt som et fuldverbum med betydningen 'eksistere': *Der /er en ki /rurg (her på afdelingen); der /var en /gang en /konge; der /er en bio /graf i byen. Der /var en /gang /to /paver (de levede lykkeligt i hver sin by og ...)* kan være indledningen til en eventyr.

Øg når være i en der-konstruktion med en begivenhed (verbalsubstantiv) som egentlig subjekt optræder som et fuldverbum synonymt med *ske, hænde, indtræffe, finde sted*, har det stærktryk: *Der /er et møde (i næste uge), der /var en stor familiefest i hendes barndomshjem for et par år siden.*

§ 39. Enhedstryk ved ikke-bestemte valensled

Normalt vil prædikater der forbindes med et valensbundet rolleled (dvs. bestemt eller ubestemt nominal som egentligt subjekt, objekt, indirekte objekt, middelbart eller præpositionelt objekt, se §§ 65, 67) have stærktryk: *der /kom*

„nogle ¹gæster; **der** ¹er ¹et ¹badeværelse i lejligheden; de ¹byggede ¹huset, de ¹byggede på ¹huset; han ¹gav ¹børnene la ¹kridserne, de ¹ledte ¹efter ¹pengene.

Men i prædikater hvor verbets umiddelbare valens tilfredsstilles af en adjektivrod eller en substantivrod (ikke-bestemt substantiv) som ikke benævner en genstand der spiller en rolle i den omtalte situation, taber grundverbet sit tryk (§ 38) og reduceres til funktionsverbum der blot bærer det finitte verbalbleksiv for prædikatets faktisk valensbærende leksem og signalerer varighedsaspekt (§§ 84-86): *der kom ¹gæster; de byggede ¹huse, han gav ¹børnene la ¹kridser, de ledte ¹efter ¹penge, de førte ¹krig mod ...* Med en substantivrod introduceres der ikke nogen genstand i det omtalte rum som der senere kan henvises anaforisk til: *de byggede huset på 7 uger (og det var på to etager), men: de byggede huse (= de var husbyggere) (*og de var i to etager).*

1. Læg mærke til at det kun gælder valensbundne led, frie udsagnsadverbialer (se § 71) i ikke-bestemt form kan ikke udløse leksikalsk tryktab: *Skader bygger ¹store ¹reder* men: *Skader ¹bygger ¹i ¹trætoppe; det ¹gjorde ¹du ¹med ¹vilje.*

2. Læg også mærke til at tryktabet ikke er påvirket af hverken tryksvage eller trykstærke adverbialer på *y* mellem verbet, der taber trykket, og det valensbundne led der overtager det: *De byggede ¹jo ¹ikke ¹huse mere* (§ 35).

3. Læg også mærke til at valente verbalsubstantiver med *-en*-derivativet har tryktab efter samme regler som verbalroden: *hans ¹passen ¹på ¹pengene, denne ¹venten ¹på ¹skibsløjlighed, men: denne ¹venten på Go ¹dot.*

4. Absolut positiv eller elativ superlativ regnes som ikke-bestemte: *Han ¹bruger ¹ikke ¹de ¹store ¹glas, men: Han ¹bruger ¹ikke ¹de ¹store ¹be ¹løb, Jeg ¹har ¹den ¹største ¹tillid til ham.*

5. Læg mærke til at følgende verber ikke har tryktab før ikke-bestemt objekt: *Jeg ¹elsker kaffe. Han ¹hader sport. Ordningen ¹favori¹serer ¹dovenskab, det ¹ligner nu plastik.*

§ 40. Enhedstryk på korporative prædikater

Forskellige typer af verber der skal kompletteres på forskellig måde for at udgøre et prædikat (§ 62), kan have tryktab:

- a) Prædikater der med to forskellige betydninger, nemlig som transitivprædikater med umiddelbare objekter og som (fødte) præpositionelle prædikater (§62) med middelbare objekter (§ 66), har tryktab når de er præpositionelle: *Holder du over ¹hovedet af ¹hunden? ¹Hvem ¹tog ¹sig af ¹børnene? Han ¹passede ¹ikke ¹på ¹lommetyvene.* Tryktabet markerer forskellen på *¹Holder du hunden?* og *Holder du af ¹hunden?* (Her kan præpositionen få emfatisk tryk: *Jammen, holder du da ¹slet ¹ikke ¹af ¹børn?*, men ikke **¹Hvem ¹vil ¹bidrage ¹til ¹gaven?*).

- b) Di- og trivalente dynamiske lokativprædikater (§ 216) har tryktab når de tager valensbundet **retningslokativ**: *Han ɔgik ʼud i skoven*; *Han ɔsatte sig ʼop i sengen*. *Jeg ʼlagde ʼblyanten ʼind på bordet*; *Han ɔsendte ʼbogen (ʼop) ɔtil ʼLund (byen)*. Et lokativobjekt (§ 62, § 65) kan bestå af kun en præpositionsforbindelse, **men der kan altid før denne indsættes en retningspartikel**: *hen, ind, ud, op, ned, bort, frem, hjem, over, om*. Det gælder også selv om der ikke er nogen bevægelse: *Broen ɔgår ʼover til Falster*; *terrassen ɔvender (ʼned) ɔmod ʼsyd*.
- c) Hvis der ikke er nogen retningsbestemt lokativ, men eventuelt en statisk lokativ, sker der ikke tryktab: *Han ʼgik ʼude i skoven*; *Han ʼsendte ʼbogen ɔtil ʼLund (personen)*; *Vi ʼgemmer ʼpengene (nede) i kommoden*; *jeg ʼlagde ʼblyanten ʼinde på ʼbordet*; *han ʼgik ʼud ɔpå ʼaftenen*. Hvis bevægelsesprocessens art er vigtig (og lokalitetsskiftet underordnet), sker der ikke tryktab: *Hun ʼstyr-tede op ad trappen*, *vi skal produ ʼcere os ud af vanskelighederne*.
- d) Verberne *håbe, mene, synes, tro* (der kan have nægtelsestransport: *jeg håber ikke han kommer*, med betydningen 'jeg håber han ikke kommer') har tryktab: *Jeg ʼhåber ʼikke han kommer*, hvis sætningen læses 'jeg håber han ikke kommer', men ikke tryktab hvis sætningen læses uden negationsflytning 'håbe at han kommer, gør jeg ikke': *Jeg ʼhåber ʼikke han kommer (men jeg forventer det)*.

1. Verber der kun kan forbindes med sit valensbundne objekt middelbart (præpositionelle verber), har stærktryk (også ved infinit objekt): *Kan du ʼnøjes ɔmed rugbrød? Hvem vil ʼbidrage til gaven?* Det gælder fx: *le, grine, true ... ad*.

2. Ved ægte sammensætninger af trykstærkt præfigeret retningsadverbial + **verbum**, der har normalt stærktryk, fx *ʼbort~føre, ʼfrem~lægge, ʼind~bringe, ʼind~lægge, ʼop~trykke, ʼop~tage*, sker der ikke tryktab ved retningsangivelse efter b): *han er ʼudvandret til Canada*; *forslaget ʼindgår i en helhed*; *vi ʼhenlægger mødet til Roskilde*; *han ʼundslap over til Bornholm*.

3. Divalente verber der har retningspartikler uden at tage lokativobjekt (uægte sammensætninger), har ikke tryktab: *Jeg ʼrejste mig op*. *Han ʼsatte sig ʼop i sengen* (modsat b): *han ɔsatte sig ʼop i sengen*).

§ 41. Adverbialer

Adverbialer er trykstærke, men der findes forskellige undtagelser:

- a) En særlig art sætningsadverbialer, informationsadverbialer (§ 223.a), er altid trykssvage: fx *Han er ɔda rejst*. De kan kendes på at de kun kan stå i udsigelsesfeltet, at de altid er parentetiske, og at de kun kan stå i kløvningens **helsætning**, **men ikke i eftersætningen** (*Det er da ham der er rejst*, men **Det er ham der da er rejst*). Det ser ud som om de alle signalerer om noget andet informa-

tion er kendt eller nyt, og gruppen omfatter: *altså, da, jo, men, nemlig, nok, nu, sgu, sikkert, skam, snart, sådan, vel, vist*.

- b) *Hv*-ord skifter mellem stærk- og svagtryk efter deres funktion: i helsætninger har de stærktryk: *‘Hvorfor gjorde du det?’*, som subjunktioner mulighed for tryktab: *Ved du hvorfor han ‘gjorde det’*. (I eder har de altid svagtryk: *‘Hvor ‘katten er mine nøgler?’*) (§ 77).
- c) Ytringsadverbier og udsigelsesadverbier kan have tryktab hvis de ikke modificerer det foregående verbum, men et efterfølgende andet led som det danner tryktabsgruppe med: *Jeg be ‘talte ‘heldigvis ‘i ‘går. ‘Så ‘kom ‘jo ‘Jørgen ‘Skomager al ‘ligevel*.
- d) Adverbier i adjektiviske syntagmer følger samme regler som i sætninger, således at trykssvage informationsadverbialer er trykssvage, mens mådesadverbialer er trykstærke: *en ‘sikkert ‘ikke ‘særlig al ‘vorlig ‘sigtelse; en ‘sikkert ‘gennemført ak ‘tion*.
- e) De kataforiske gradsbetegnelser *så* og *hvor* kan være trykssvage: *han er ‘ikke ‘så klog som broderen* = ‘han er mindre klog end broderen’, men *han er ‘ikke ‘så klog som broderen* = ‘han er klog og broderen er klogere’.
- f) I absolutte konstruktioner hvor de kataforiske gradsbetegnelser ikke viser frem til noget led, kan *så* have deiktisk stærktryk, mens *hvor* vil have svagtryk som i en ledsætning: *‘hun ‘var ‘så ‘ækel* eller *‘hun ‘var ‘så ‘ækel* og *‘hvor ‘sødt, ‘hvor vid ‘underligt, ‘hvor interes ‘sant*.

1. Læg mærke til at eksemplet *‘Så ‘kom ‘jo ‘Jørgen ‘Skomager al ‘ligevel* ikke er indicium for at der skulle være en ytringsadverbialplads mellem pladsen for det finitte verbum, **v**, og subjektpladsen, **s**: **F | | v - y - s - y | | V** (§§ 52-52); adverbialet lægger sig proklitisk til subjektet.

§ 42. Konjunktioner og præpositioner

Konjunktioner og præpositioner mister deres tryk når de optræder som funktionsord:

- a) Konjunktioner, der ikke henviser til elementer i den omtalte situation, men forbinder sætninger, har som funktionsord mistet deres tryk; det gælder både side- og samordningskonjunktioner: *eller, men, og, da, for, så, thi*, og subjunktioner: *at, da, dersom, eftersom, end, fra, før, hvis, hvorvidt, idet, inden, indtil, ligesom, (i)mens, når, om, selv om, siden, skønt, som, så, til, uagtet, uden*. (Dog er indledere af ledsætningsformede helsætninger trykstærke: *‘Sikke du kan larme, nemlig: bare, gid, sikke, blot*.)
- b) Præpositioner, der normalt ikke selv optræder som led i sætningen, men kun som forbindelse mellem genstande eller mellem prædikatet og genstan-

de, er tryksvage når det nominal der kommer efter, er trykstærkt: *de legede på /gaden, de ledte efter /nålen, båden sejlede ind i /havnen*. Men når nominallet ikke er trykstærkt, får præpositionen stærktryk (eller bitryk); nominallet kan ikke overtage trykket hvis:

- i) det er pronominaliseret (præpositionen stødløs): *på /gaden men /på /den*;
- ii) det er frontstillet (præpositionen med stød): *Ole stoler han næppe /på*.
- iii) det består af en *at*-infinitiv eller ledsætning (præpositionen får stødløst bitryk): *Tænker Ole /på at rejse?*
- iv) det er udeladt ved ellipse så præposition har adverbial funktion: *Tag din frakke /på!*

§ 43. Leksikaliserede fraser

En LEKSIKALISERET FRASE er en ordgruppe, 1°) som har en samlet leksikalisk betydning der ikke kan udregnes kompositionelt af betydningen af de enkelte ord, 2°) som ikke kan kløves, og 3°) hvis enkelte nominaler ikke kan variere med hensyn til bestemthed, og ikke kan danne basis for senere anaforisk henvisning.

Der sker i de fleste tilfælde tryktab i leksikaliserede fraser, fx *tage /bussen*. Ofte kan metaforiske leksikaliserede fraser have tryktab, hvor de tilsvarende ikke-leksikaliserede udtryk har tryk efter reglerne: *Han /lagde /kortene på bordet*, men *han /lagde /kortene på bordet*; *han /ligger i /sengen*, men *han /ligger i /sengen*. Leksikaliserede fraser kan dog også have stærktryk: */skyde papegøjen*, */jokke i spinaten*.

Tryktab i leksikaliserede fraser gælder:

- a) Prædikater med bestemt objekt: *have kom /mandoen*, *tage /bussen*, *købe /katten i /sækken*, *tage /ansvaret*; *joppe på /limpinden*.
- b) Lokative verber uden retningsadverbial: *ligge i /sengen*, *stå på /gaden*, *gå i /gen*, *gå fra /snøvsen*, *rejse al /ene*.
- c) Hv-ord har i eder altid nultryk: *Hvor /katten er mine nøgler?*
- d) Fast (monovalent) leksikaliseret forbindelse af verbum + præposition eller adverbial (også mådesadverbial) har (normalt) tryktab: *Slap nu /af*; *nu skal jeg se /efter*, *det går /an*, *giv /slip!*, *stå /skoleret*, *ligge på /lur*, *huske /galt*, *han løb /hurtigt*, *læse /højt*, *tale /rent*, *komme /sidst*, *det kan vare /længe*, men: *det kan /vare i 4 timer*.

§ 44. Ikke-distinktive pronominer

- a) De fleste pronominer er DISTINKTIVE, dvs. udpeger en genstand i den omtalte situation blandt flere mulige; det gælder demonstrative, spørgende, reci-

prokke, og ordene *ingen, intet* og de trykstærke *nogen, noget* vil altid være distinktive (de er modsætninger til hinanden): *Han har ¹ingen ¹penge. ⁰Fandt ⁰I ¹nogen kantareller?*

- b) Men hvis der kun er en genstand som pronominet kan henvise til i den omtalte situation, er det IKKE-DISTINKTIVT, og det er da tryksvagt. Som hovedregel er personlige, possessive og refleksive pronominer som ikke har distinktiv eller kriteriel funktion, trykssvage: *Jeg må til at skynde ⁰mig nu.* Som foreløbigt subjekt er *her, der* altid trykssvage.
- c) *Hv*-ord der indleder en ledsætning (som en subjunktion) kan tabe sit tryk, især ordet *hvad*: *Han vidste ikke ⁰hvad hun tænkte; ⁰Hvor Vorherre lægger en kirke, lægger fanden en kro.*

1. Anaforske pronominer taber deres tryk ved enklise og skal da stå i kontakt med trykovertagelsesordet (§ 35). Da nægtelsen ikke indgår i en informationel enhed med tryktabsordet og ikke kan overtage pronominet tryk, placeres pronominer der er objekter eller indirekte objekter, før nægtelsen på den såkaldte letledsplads F | | v-s-l-y | | V R A.. (§ 143): *Jeg ¹kender ⁰ikke ¹Peter* men: *Jeg ¹kender ⁰ham ¹ikke.*

2. Refleksiverne *sig* og *sin*, som altid henviser til prædikatets subjekt (§ 23), er trykssvage. Hvis man vil lægge modsætningstryk på refleksivet, må man tilføje *selv*: *Han bad hende rede sig selv* (§ 177.4).

§ 45. Erstatningstryk

Når et ord der efter reglerne i §§ 33-44 er proklitisk tryksvagt, står tilbage som det sidste i sætningen, fordi der er udeladt ord med tryk eller svækket et tryk senere i sætningen, enten ved en ellipse, frontstilling, eller pronominalisering, overtager det trykssvage ord trykket fra det der er udeladt til højre for det: *Han huskede ⁰sin ¹egen ¹bog, men glemte ¹hendes; de ¹så ⁰på ¹Peter, men de ¹så ⁰på ¹ham.*

- a) Når possessive pronominer, eller genitiver af personlige pronominer bruges substantivisk har de hovedtryk: *han huskede sin egen bog, men glemte ¹hendes.*
- b) Hvis der i omsagnet ikke kommer noget trykstærkt led efter prædikatet, skal dette have stærk- (eller bi-)tryk: *Ole ⁰var ¹her,* men: *Ole ¹var ⁰her; han ⁰er ¹gået ¹ud; ¹døren kan ⁰jo ⁰være ¹smækket ¹i* (udsagnsadverbialer er ikke rolleled og kan ikke bære prædikatets tryk: *Ole ¹var ⁰her i ¹går).*
- i) Inversion: *¹Koldt ⁰er ⁰det; ¹Hvor ⁰er ⁰han? I ¹Pa ¹ris har jeg aldrig ¹været*
- ii) Ellipse: *Jeg ¹vil ikke!*
- iii) Rolleled som konjunkional: *Jeg ved ikke hvor de har ¹været*
- iv) Rolleled som fællesled: *Det er det eneste vi ¹må*
- v) Kløvning: *Det er jo ingeniør han ⁰er*
- vi) Hjælpeverbum med ellipse: *Skal båden males? – Ja, det ¹skal ⁰den.*

- vii) Påhængsspørgsmål: *Han er god nok, /er han ikke?*
- viii) Ekstraposition efter pause: *og det /var -- /nyhedsmagasinet*
- c) Præpositioner er normalt tryksvage når deres styrelse er trykstærk, men når de ikke har et trykstærkt nominal (komplement, styrelse) umiddelbart efter sig, får de stærktryk (eller bitryk):
- Pronominaliseret komplement (stødløst): *på /gaden men /på /den;*
 - Frontstillet komplement (præposition med stød): *Ole stoler han næppe /på s.*
 - Komplementet består af en at-infinitiv eller ledsætning (stødløst bitryk): *Tænker Ole /på at rejse?.*
 - Præposition er inkorporeret i et prædikat (§ 62.e): *Tag din frakke /på!*
- d) Sideordningstryk: når to led sideordnes hvoraf det ene eller de begge efter reglerne alene ville være tryksvage, får de begge stærktryk som tegn på at de hver især indgår uafhængigt af hinanden i den samme type begivenhed: *Jeg /så ud ad vinduet, men: /Peter /så ud ad vinduet og /jeg /så ud ad vinduet, og /Peter og /jeg så ud ad vinduet. Det gælder:*
- Pronominer: *Peter og /jeg så ud ad vinduet.*
 - Verber med fælles komplement: *Han /er og /bliver en rigtig mandschauvinist.*
 - Verbers tryktab ved nøgne objekter: *Jeg /henter hammer, søm og stige.*
 - Konjunktioner: */Hvis og /når det sker.*
 - Præpositioner: *Breve /fra og /til Georg Brandes.*

§ 46. Sætningstryk

Man kan fremhæve et hvilket som helst morfem i et udsagn ved at ændre på det standardtrykmønster som ellers ville blive resultatet af de regler for ordenes tryk der er beskrevet i §§ 33-45. Fremhævelsen af et enkelt ord signalerer at ordet er destinktivt og kriterielt og dermed FORGRUNDET som udsagnets meddelelse, i stedet for det der efter reglerne ellers ville være det. Forgrundingstryk er således noget der er bundet til hele sætningen og findes i bestemte udsagn i bestemte tekster, og ikke bundet til ordene eller deres relationer i fraserne.

Forgrundingstryk (§§ 118-120) kan ske på flere måder: ved genvundet tryk, ved tryktab på naboordene eller ved begge dele. Når et ord ikke taber det tryk som det ellers efter reglerne skulle have tabt, er det blevet fremhævet ved genvundet tryk, og når ordets naboer mister eller får svækket det tryk som de efter reglerne ellers skulle have, fremhæves ordet ved tryktab på naboord.

I stedet for standardtrykket: *Han /gav /børnene la /kridserne (og de spiste straks dem alle sammen)* kan man finde: *Han /gav /børnene la /kridserne (ikke de voksne)* med udpegning af børnene som udsagnets distinktive meddelelse.

I visse specielle tilfælde kan der lægges tryk på fleksiver: *Jeg sagde: /ski /bet, (/ikke /skibe /ne)*. *Hun kom ikke /heldigvis, Hun kom des /værre*. I disse tilfælde er det med tryk fremhævede ord ikke et manifest udtryk for et latent indhold, men et citat fra en anden ytring, eventuelt angivet ved et anførende verbum: *sagde, mente* osv. De står som materiale og ikke som middel.

Det uregelmæssige tryk er et fremhævelsestryk med DISTINKTIV funktion (§ 119), og hele udsagnet fungerer som en rettelse eller præcisering af en anden ytring, dvs. en fonetisk eller metalingvistisk fremhævelse (§ 128). Derved kan også fleksiver (§ 34) eller tryksvage adverbialer (§ 41) få stærktryk.

Med sådanne fonetiske (metalingvistiske) fremhævelser kan man også få en rækkefølge af adverbialerne som ellers ikke kan findes: *Hun kom ikke heldigvis, hun kom desværre*. Denne form for nægtelse kræver tryktab på både verbum og nægtelse: *Hun kom ikke /heldigvis*.

Ved at lægge stærktryk på en ellers tryksvag stavelse (uden reduktion af de omgivende stavelser) kan afsenderen fremhæve og forstærke indholdet af et ord eller et sætningsled: *en /frem /ragende film, en /meget /omfattende /undersøgelse*.

§ 47. Overskrifter, telegramstil og alternative universer

Ikke-bestemte rolleled som optræder i avisoverskrifter og telegramstil, udløser ikke tryktab efter § 39 på hovedverbet: *Rasende student /skyder pro /fessor; /Aflyser /møde – /brev /følger*. Man lægger mærke til at der i sådanne tekster ikke sker skift af aspektet (§ 85) og ikke er mulighed for pronominal henvisning.

Valensbundne rolleled på R-pladsen (§ 52) udløser i generiske sætninger (§ 126.d, § 132) ikke tryktab på verbet, selv om de står i ikke-bestemt form: *Man kan ikke dres /sere /katte*, men: *Han dres,serer katte*. Den generiske betydning er markeret ved ikke-bestemt flertal eller også med bestemt ental: *Man kan ikke dres /sere katten*.

1. Generiske sætninger (§§ 126.d, 132) er sætninger hvor hverken subjektet, prædikatet og eventuelle valente led henviser til genstande eller forløb i en omtalt situation der er forankret i tid og rum i forhold til kommunikationssituationen, men hvor alle led henviser til et særligt univers uafhængigt af kommunikationssituationen, et univers hvori der findes genstande man senere i samme univers kan henvise til, men som man ikke kan henvise til fra kommunikationssituationen eller den omtalte situation. *Løven er et rovdyr. *Den åd i sidste uge to zebraer fra et nabobur*. Genstande i det generiske univers kan være kommunikeret med nominaler i enten bestemt, ubestemt eller infinit form flertal: *Løven er et rovdyr, en løve er et rovdyr, løver er rovdyr*.

III. SÆTNINGSLÆRE

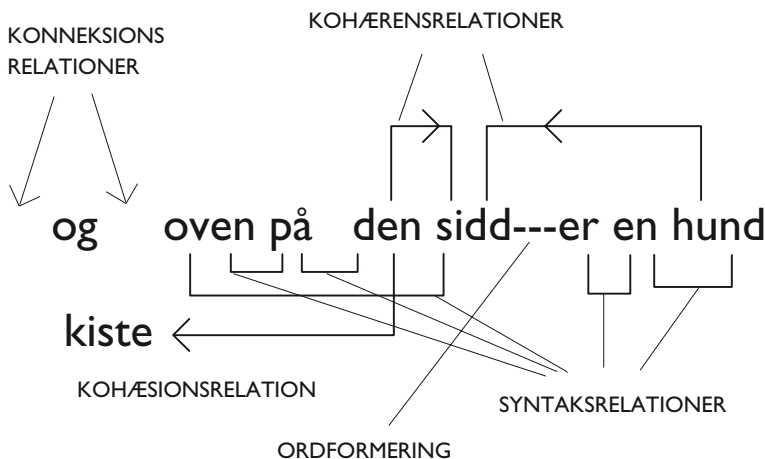
III. A. UDSIGELSEN

§ 48. Sammenhængsrelationer

En sætning defineres som den mindste manifeste syntaktiske enhed af sammenkædede morfemer der kan have både **konceptuel og propositionel mening** eller funktion, dvs. både genkendelighed og tids- og realitetsværdi (§§ 7-9).

Morfemerne i sætningen er sammenkædede, dvs. ytret i rækkefølge efter hinanden som del af en afgrænset helhed i tid. Men de grammatiske regler skaber, udover sammenkædningen (konkatenationen) mellem dem, forskellige typer af sammenhæng mellem deres indhold. **ORDFORMERINGEN** (§§ 21-22) skaber sammenhæng mellem en stamme og de fleksiver som henviser til det element som den beskriver, **KOHÆSIONSRELATIONERNE** (§§ 58-60, §§ 121-126) skaber sammenhæng til de ord der henviser til de samme genstande, tider og steder i den omtalte verden, **SYNTAKSRELATIONER** (§ 48-60) skaber sammenhæng mellem de forskellige led der udgør et udsagn om en begivenhed, **KOHÆRENS** (§ 219) er konceptuelle relationer mellem de rødder der henviser til elementer der kan indgå i den samme situationstype, og **KONNEKSION** (§ 99) skaber tekstuelle forbindelse mellem flere udsagn.

I sætningen *A35/... og oven på den sidder en hund* er alle fem sammenhængsskabende relationer på spil samtidigt:

§ 49. Udsigelsen i sætningen

Syntaks handler om hvorledes afsenderen ved sammenkædningen af morfer til ord, og af ord til grammatiske led og en sætning, får denne manifesterede sætning til at tælle som et latent udsagn med både konceptuel og propositionel mening. **Helsætninger har herudover – i modsætning til ledsætninger (§ 74) – også informationel og interaktionel mening eller funktion (§§ 97-151). Udsagnet består af tre dele: udsigelsen, omsagnet og udsagnsadverbialet.**

Ved den situationelle a) UDSIGELSESNEKSUS (§§ 49-60) (**neksus betyder sammenfletning**) mellem i) SUBJEKTETS nominator (**s**), som ved benævnelse af en genstand i den omtalte situation angiver situationens realitetsforankring, og ii) situeringen, som angiver tiden og modaliteten, skabes ytringens realitetsstatus for og udsigelse om den omtalte situation (om sætningsformede subjekter se § 75.2).

SITUERINGEN (§§ 55-57), der angiver udsagnets tid og modalitet, består igen af angivelsen af den direkte tid (den omtalte situations tid forankret i forhold til taletidspunktet, §§ 88-89) og den relative tid (den omtalte situations tid defineret i forhold til det direkte forankrede tidspunkt, §§ 90-96). Den direkte tid signaleres ved det finitte verbalfleksiv (**f**, som angiver præsens eller præteritum); den relative tid signaleres ved hjælpeverber (**h**) og infinitte verbalfleksiver (**w**), og der er styring mellem dem.

iii) MODULATIONEN (§ 54) (**y**) af udsigelsens realitetsstatus består dels i parentetisk angivelse af afsenderens attitude til udsagnet (ytringsadverbialer, fx *heldigvis, sikkert, jo*), dels af udsigelsesadverbialer, dvs. først og fremmest nægtelsen (§ 139-141).

b) Det konceptuelle OMSAGN om subjektet (§§ 61-73) omfatter prædikatet, rolleledene og en eventuel mådesangivelse.

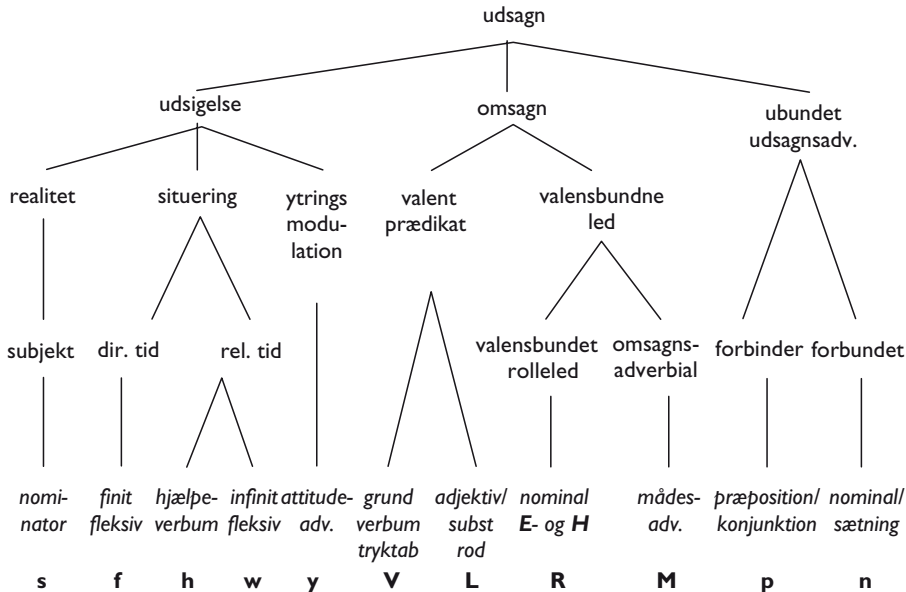
i) PRÆDIKATET (§§ 61-63) (**V**), der betegner den foregang som er den konceptuelle kerne i den omtalte situation, består af et valent leksikalsk morfem, som normalt er en verbalrod, men som også ved inkorporering kan være en adjektivrod eller en substantivrod efter et hjælpeverbum, et funktionsverbum eller et tryktabsverbum (§§ 39, 61-62).

ii) ROLLELED (§§ 65, 67, 68) (**R**), der betegner de genstande som spiller en rolle i forhold til foregangen, er valensbundne led der kan være umiddelbare og kun bestå af nominaler, eller middelbare eller præpositionelle, dvs. med en formidlende præposition.

iii) Omsagnet modificeres med OMSAGNSADVERBIALER (§ 71) (**M**), der angiver måden omsagnet foregår på, dvs. mådesadverbialer (**ma**) eller præpositionsforbindelser.

iv) UDSAGNSADVERBIALER (§ 71) (A), der angiver omstændigheder hvorunder sagforholdet eller begivenheden finder sted, består af frie led der kan være omstændighedsadverbier (ua), ledsætninger (en konjunktion + en sætning) (§ 79) eller præpositionsforbindelser (en præposition + et nominal).

Grendiagrammet nedenfor angiver ikke den nøjagtige manifeste rækkefølge af morfemerne i sætningen, fordi den både bestemmes af ordformeringen, hvor baggrunden kommer efter forgrunden, og af ordstillingen, hvor baggrunden normalt kommer før forgrunden. Rækkefølgen af ordene beskrives i sætningskemaet (§§ 52, 53, 60, 63, 82, 84) og diagrammet revideres senere (§ 220).

1. Ordet *inkorporering* kan her bruges om det led der skal føjes til grundverbet for at det udgør et valent prædikat; det kan være et hovedverbum i infinitiv form, en adjektivrod, en substantivrod (ikke-bestemt nominal) eller et verbalsubstantiv efter et kopulativt funktionsverbum med tryktab: *være ækel*, *være bager*, en substantivrod efter et verbum med tryktab: *spille fløjte*, et verbalsubstantiv efter et verbum med tryktab: *foretage tilføjelser*, *give mulighed for*, en præposition: *lede efter*, *resultere i*, *se på*, *bygge på* (§§ 61-63). Ordet *komplement* bruges ikke her, men betegner på engelsk det der her kaldes *prædikativ*, (dvs. omsagnsled til grundled eller genstandsled).

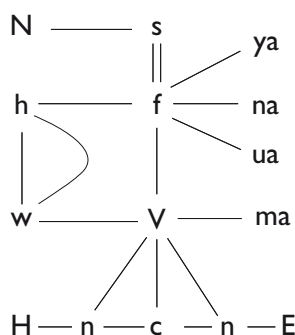
§ 50. Sætningens syntaktiske struktur

Leddene i en sætning er forbundet med hinanden til en organisk helhed; de følger sig sammen med nødvendighed, og udelader man ét led, kommer helheden i uorden. Hvert enkelt led er derfor defineret ved hvorledes det i forbindelse

med andre led bidrager til at gøre sætningen til et udsagn. På samme måde som en underarm må defineres som det der forbinder hånden med overarmen, og overarmen som det der forbinder underarmen og hånden med kroppen, kan sætningens led også defineres ved hvorledes de forbinder sig med andre dele i sætningen til den helhed som fungerer som udsagn.

Kroppen i en sætning udgøres af forbindelsen mellem udsigelsens neksus (af subjekt og finit verbalfleksiv) og omsagnet (med prædikat, valensbundne roller og måde). Dertil kan så komme udsagnsadverbialer.

Sætningens organisk opbyggede helhed kan illustreres som en kemisk formel hvor hvert grundstof har mulighed for at forbinde sig med et bestemt antal andre grundstoffer; det har en såkaldt valens. Således har hvert morfem et vist antal forbindelsesmuligheder. Elementerne er: a) SUBJEKTETS nominator (**s**), som kan forbindes med b) en SUBSTANTIVROD (**N**) og det finitte verbalfleksiv, c) FINITFLEKSIVET (**f**), som kan forbindes med nominatoren og prædikatet, et eventuelt d) HJÆLPEVERBUM (**h**), som forbindes med det finitte fleksiv og styrer et e) INFINITFLEKSIV (**w**) (der igen forbindes med en verbalrod), f) PRÆDIKATET (**V**), som kan forbindes med finitfleksivet og, afhængigt af dens type: ikke med noget, med E-rollen, H-rollen eller dem begge, eventuelt g) EN KOMPLETTERING som er inkorporeret i prædikatet, dvs. prepositioner, retningsadverbier, substantiv- eller objektivrødder (**c**), h) E-ROLLENS (**E**) nominator som kan forbindes med prædikatet, i) H-ROLLENS (**H**) nominator som kan forbindes med prædikatet eller med E-rollen. Optionelle er j) YTRINGSADVERBIALER (**ya**), k) UDSIGELSESDVERBIALER (**na**) og UDSAGNSADVERBIALER (**ua**) knyttet til det finitte fleksiv, og MÅDESDVERBIALER (**ma**) knyttet til prædikatet.

1. Opfattelsen af sætningens struktur som organisk er grundlaget for en såkaldt kategorial grammatik. Efter den er hver morfemtype defineret ved sine forbindelsesmuligheder, dvs. ved sin funktion i sætningen. Således er finitfleksivet (**f**) defineret som det der sammen med en nominator (**n**, subjektet) og et prædikat (**V**) udgør en sætning. Et transitivt verbum (**V2**) defineres som det der med en nominator (et objekt) udgør et prædi-

kat (V). I en kategorial grammatik er der to udefinerede aksiomer, nemlig nominatoren, der henviser til genstande i den omtalte situation, og sætningen, der har realitetsstatus.

2. Læg mærke til at subjektets substantivrod ikke er specificeret efter hvilken rolle den spiller (G, H eller E, § 67) fordi den situationelle (propositionelle) funktion dominerer over den konceptuelle i udsagnets udsigelse (§ 51). Subjektet henviser til den genstand som har realitet på det tidspunkt som det finitte verbalbudsiv og et eventuelt udsigelsesadverbial angiver. Ved menneskelige personlige pronomener kan man også se at subjektet står i nominativ, mens alle andre nominale led står i akkusativ (§§ 23, 184): *Ham kender jeg*.

3. E-rollen kan både være direkte objekt, middelbart rolleled, prædikativ, egentligt subjekt (§ 65, 181) eller frit prædikativ (§ 226), og H-rollen kan både være indirekte objekt og middelbart rolleled.

§ 51. Grammatisk analyse

Det første skridt i en grammatisk analyse er 1° identifikationen af helsætningens neksusforbindelse, $s=f$, mellem subjektsnominatoren og det finitte verbum (det verbum der indeholder sætningens finitbudsiv, hvad enten det er et hjælpeverbum eller en anden verbalstamme). Disse to led, hvis forbindelse giver udsagnet dets realitetsstatus og tidsforankring, finder man ved efter en sætning at spørge med et *ja-nej*-spørgsmål til sandheden af sætningen; hjælpe- eller proverbet (*er, har* eller *gør*) i dette spørgsmål henviser da til det finitte verbum og pronominet (*han, hun, den, det, der*) til subjektet.

A2/ Der kom en Soldat marcherende henad Landeveien; – *kom der?* 9/ hun var saa ækel – *var hun?* B1/ Da Jesus havde sagt det, gik han ud sammen med sine disciple og over på den anden side af Kedronbækken 2/ hvor der var en have, 3/ som han og hans disciple gik ind i. – *gjorde han?* 4/ Også Judas 5/ som forrådte ham, 4/ kendte det sted – *gjorde han?* D2/ En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene i gang eller drevet rundt – *er det?* 3/ Det sker ved hjælp af motoren – *gør det?*

Læg mærke til at der mellem to punktummer kan være flere finitte verber, fx i B1/. Det er kun et af dem der indgår i udsigelsen af helsætningen, nemlig *gik han*; de andre er verber i ledsætninger (§ 74), og vil ikke komme frem ved spørgeprøven.

Dernæst finder man 2° prædikativet (hovedverbet), V, som det sidste leksikalske morfem som er styret af det finitte budsiv. Enten er det det finitte verbum der er valent, fx Judas kendte det sted, eller også udgøres prædikativet af det verbum i supinum, infinitiv eller gerundium som er styret af et hjælpeverbum, mo-

dalverbum eller funktionsverbum (§ 55), fx *Jesus havde sagt det, Skulle jeg ikke tømme dette bæger, soldaten kom marcherende, det er muligt at deltage* Endelig kan det valente morfem også være en adjektivrod eller en substantivrod der kompletterer et verbum til et prædikat: *Hun var ækel, han var soldat, hun spillede fløjte.*

Til sidst finder man prædikatets valensbundne rolleled, **H-rolle**n og **E-rolle**n, (§§ 68-70) og udsagnsadverbialerne (§ 71). I analysen finder man således 1° neksusforbindelsen, 2° prædikatet, 3° rollerne og 4° udsagnsadverbialerne; i sætningens første del analyserer man udsigelsens dele: subjektinominatoren og finitfleksivet, og i den anden del omsagnet: prædikatet, rolleledene og måden.

1. Læg mærke til at den her foreslåede analyseprocedure er anderledes end den fra kommaundervisningen kendte kryds og bolle-procedure. Når der i en helsætning er flere neksusforbindelser med subjekt og finitverbum, kan jeg foreslå at den neksusforbindelse der kommer ud ved realitetsspørgeprøven, markeres med hhv. stjerne og måne, mens andre subjekter og verber (som tidligere) kan markeres med kryds og bolle. På denne måde kan man se hvilke dele af en helsætning der er ledsætninger, og hvilken af neksusforbindelserne der har realitetsværdi, nemlig den, med stjerne og måne:

Lokomotivpædagogikken resulterer i [at grammatik bliver ubegribeligt for skolebørnene]. Gør den det?
 ★ ▶ [X ○]

[Skønt man siger [at kommaet er grammatisk]], er det så ulogisk [at det hæmmer læsningen]. Er det det?
 [X ○ [x ○] ▶ ★ [X ○]

§ 52. Sætningens kentaurostruktur

En sætning kan opfattes som en lineær manifestation af det simultant og hierarkisk ordnede udsagn (§ 9). Denne lineære manifestation er med hensyn til ordenes stilling ordnet med baggrunden før figuren, dvs. således at udsigelsens neksus kommer før omsagnet, og omsagnets valente verbal før de valensbundne rolleled. Med hensyn til ordformering er det omvendt, figuren kommer før baggrunden, således at de leksikalske morfemer kommer før fleksiverne.

I ytringens udsigelsesneksus, som består af finitfleksivet (**f**), subjektet (**s**), og eventuelle ytringsadverbialer (**ya**) og udsagnsadverbialer (**ua**), kan det finitte verbalfleksiv dog ikke udgøre et ord alene, men må altid limes bag på et hjælpeverbum (**h**) eller et prædikat, (**V**). Det ord hvori det finitte verbalfleksiv indgår, kaldes det finitte verbum og noteres **v**. Ytringens udsigelsesneksus består således af de tre manifeste led **v – s – y**.

Omsagnet er ordnet således at prædikatet (**V**) kommer før de valensbundne roller (**R**) (enten E-rolle eller H-rolle eller begge), som kommer før eventuelle mådesadverbialer (**M**), og før udsagnsadverbialerne (**A**): **V - R - M - A**. Ytrin-

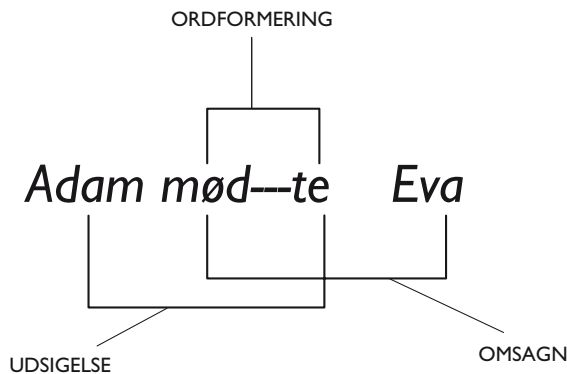
gens led lineariseres i øvrigt med udsigelsesneksus før omsagnet i det såkaldte sætningsskema (§§ 53, 84):

v - s - y || V - R - M || A

Det er den ordstilling man finder i spørgesætninger om udsagnets realitetsstatus: *Havde_v hun_s ikke_y givet_V drengen_R bøgerne_R frivilligt_M i går_A?* Og hvis ikke alle led er tilstede i sætningen, står de led der er der, stadig i samme indbyrdes rækkefølge: *Er_v du_s møt_V?* Ordstillingen har en struktur som en kentaur: første halvdel er bestemt ved udsigelsen, nemlig ved neksusforbindelsen mellem subjektsnominatoren og finitfleksivet; anden halvdel er bestemt af det konceptuelle omsagn, nemlig ved valensrelationen mellem et valent leksikalsk morfem og dets valensbundne nominaler.

Udsagnsadverbialerne er normalt (§ 71.2) ikke en del af omsagnet, men adjunktive, dvs. tilføjet til udsagnet uden at være valensbundet til omsagnets prædikat. Det vil ofte være rimeligt at sætte et komma (*Retskrivningsordbogen* § 48) før et adjunktivt og parentetisk led på A-pladsen.

Læg mærke til at hvis der ikke er hjælpewerber i sætningen, står prædikatet (hovedverbet) på det finitte verbals plads, **v**, og det infinitte verbums plads, **V**, er tom: *Mødte_v Adam_s Eva_R?* Udsigelsen kommer således ikke som helhed før omsagnet som angivet i skemaet § 49, men udsagnets to hoveddele, udsigelse og omsagn, er hæklet ind i hinanden på grund af en ordformering:

§ 53. Fundamentet

I fremsættende sætninger, der ikke som realitetsspørgesætninger forudsætter hele omsagnet kendt, men som med udgangspunkt i et kendt element i den omtalte situation (temaet, eller emnet) meddeler noget om sagen, udpeges dette

emne som en tekstualisering af udsagnet på sætningens første plads, som med en meget rammende betegnelse kaldes sætningens FUNDAMENT, **F**.

På denne første plads i sætningen kan der stå et hvilket som helst led som enten allerede er gjort til emne i den foregående sætning, eller som gøres til både emne og meddelelse i sætningen fordi det sigter på et bestemt budskab i en senere sætning. Fundaments funktion er således interaktionel og informationel, men ikke propositionel (§ 152). Her skal det blot vises hvorledes næsten alle grammatiske led kan stå forrest.

Før fundamentet er der en plads, **K**, til SIDE- OG SAMORDNENDE KONJUNKTIONER (*og, eller, men, thi, for*), som forbinder det ene udsagn med det andet med angivelse af konneksionen, den meningsmæssige relation, mellem dem (§ 99).

Skemaet over sætningens ordstilling kommer så til at se således ud:

$$K \parallel F \parallel v - s - y \parallel V - R - M \parallel A$$

Hvis man indsætter det i et skema kan man se at alle led, undtagen nægtelsen (og de fleste ytringsadverbialer) kan stå i fundamentet, dog således at hvis prædikatet (**V**) står der, skal hele prædikatet med de valensbundne rolleled og mådesadverbialet også stå der. Det er den foregående og efterfølgende kontekst der er bestemmende for hvilket led der står i fundamentfeltet, men det er ligegyldigt hvilket grammatisk led det er, fx *L17/op gaar Maanen R.i.20/ Glemte er kommunisterne*.

S.ordn. konj. K	Fundamentfelt F	Udsigelsesfelt			Omsagnsfelt			Udsagns- adverbial
		v	s	y	V	R	M	
	<i>Havde</i>		<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>ham bøgerne</i>	<i>frivilligt</i>	<i>i går?</i>
<i>Men</i>	<i>hun</i>	<i>havde</i>		<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>ham bøgerne</i>	<i>frivilligt</i>	<i>i går</i>
	<i>Givet ham bøg. frivl.</i>	<i>havde</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>				<i>i går</i>
<i>for</i>	<i>ham</i>	<i>havde</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>bøgerne</i>	<i>frivilligt</i>	<i>i går</i>
<i>og</i>	<i>bøgerne</i>	<i>havde</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>ham</i>	<i>frivilligt</i>	<i>i går</i>
	<i>Frivilligt</i>	<i>havde</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>ham bøgerne</i>		<i>i går</i>
	<i>I går</i>	<i>havde</i>	<i>hun</i>	<i>ikke</i>	<i>givet</i>	<i>ham bøgerne</i>	<i>frivilligt</i>	

1. Dette skema svarer til Diderichsens sætningsskema; her beskrives leddene i helsætninger i et skema der ser således ud: **F** || **v-n-a** || **V-N-A** ||, hvor det første felt er fundamentfeltet, det andet neksusfeltet og det tredje indholdsfeltet. Der er den rent terminologiske forskel at Diderichsens neksusnominal (**n**) her kaldes subjekt (**s**), nek-

susadverbial (A) her kaldes ytringsadverbial (y), indholdsnominalerne (N) her kaldes R-pladsen og deles ind i H-rollen og E-rollen, og indholdsadverbial (A) her kaldes udsagnsadverbial (A).

En mere væsentlig forskel er at middelbare rolleled (adverbielle og præpositionelle objekter, § 65) her sættes på R-pladserne, mens de i Diderichsens skema rutinemæssigt sættes på A-pladsen som en adverbial præpositionsforbindelse: *Hun så [på ham]_A*.

Her findes der en plads for mådesadverbialer (M) i slutningen af omsagnsfeltet, inden udsagnsadverbialpladsen (A): *Julie_F havde_v kysset_v Romeo_R inderligt_M på graven_A*. Der er tale om to led på to pladser, M og A, som ikke kan byttes om: **Julie kyssede Romeo på graven inderligt*. I Diderichsens sætningsskema er disse to pladser slået sammen til én plads A, antagelig fordi de begge kaldes adverbialer, selv om de hører til to forskellige steder i strukturen (§§ 49, 220).

2. Læg mærke til at hjælpeverber ikke kan stå på F, selv om de har infinitiv- eller supinumsform: **Kunne gå ville han*. **Været syg har han ikke*. Det skyldes at de er en del af udsigelsen og ikke af omsagnet, §§ 49, 54.

§ 54. Udsigelsestypen

Fundamentet og subjektet kaldes tilsammen udsagnets emne (§ 134). I emnet markeres udsagnets UDSIGELSESTYPE, dvs. om den informationelle relation mellem parterne i kommunikationssituationen er et bud, et spørgsmål, en overskrift, en assertion eller en irreal ledsætning.

a) Hvis der i F kun står en verbalstamme (dvs. et verbum i imperativ), fx *Sæt ham på mit forklæde!*, *Luk kisten op!*, tæller ytringen som et BUD (forbud eller påbud) til modtagerne om at udføre en handling i kommunikationssituationen.

b) Hvis det finitte verbum er det første led i sætningen, tæller ytringen som ii) et REALITETSPØRGSMÅL, fx *Er du mæt?* Hvis fundamentet er et *hv*-ord, tæller ytringen som ii) et ELEMENTSPØRGSMÅL, fx *Hvem leder I efter?* (§ 151). Spørgsmål er opfordringer til modtageren om i kommunikationssituationen at levere oplysninger om den omtalte situation.

c) Hvis F udfyldes af en ikke-bestemt substantivrod, er udsagnet en sætningsformet avisoverskrift: *Datter må lære at leve uden mor*. *Ny udlejer strammer betingelserne*. Overskrifter henviser ikke til genstande i den omtalte situation, men annoncerer i kommunikationssituationen hvilke kategorier teksten vil handle om.

d) Hvis F udfyldes af et nominal (bestemt eller ubestemt) som subjekt eller som del af et udsagnsadverbial, tæller ytringen som en ASSERTION, dvs. den leverer informationer til modtagerne, fx *Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark*. *Ved dets Fod voksede der Palmer*.

i) Hvis sætningens subjekt (enten på F eller s-pladsen) er ubestemt, eller ikke-bestemt flertal (eller eventuelt bestemt generisk form, §§ 131-132), signaleres

det at den omtalte situation er GENERISK, dvs. ikke forankret deiktisk, men gældende generelt for kategorierne og foregangene, fx: *Løver er rovdyr*. Generiske sætninger handler ikke om specifikke situationer der kan forankres i tid og realitet, men om forholdene mellem kategorierne og ordene for dem.

ii) Hvis subjektet er et bestemt nominal (§ 121) og det finitte verbal står på v-pladsen, angives det at den omtalte situation er REAL, dvs. forankret til talesituationen (eventuelt på samme måde som de foregående sætninger), hvad enten den er positiv: *København summer af rygter* eller negativ (§§ 139-144): *U6/Pædagogisk påvirkning kan ikke ske mod gruppen* (§ 151). Inden for assertionerne er det i udsigelsesfeltet signaleret hvilken realitetstype udsagnet hører til: generisk, real eller irreal.

e) Når det finitte verbum står på W-pladsen (§ 82) og fundamentet er tomt, er der tale om en ledsætning (der som regel, men ikke altid, også markeres med en subjunktion på k-pladsen) der ikke har selvstændig realitetsstatus og derfor kaldes IKKE-REAL: *(Det er ikke EU) der udtaler sig*.

type		materiale	eksempel
bud		V i F	<i>Sæt ham på mit forklæde!</i>
spørgsmål	realitet	Vf i F	<i>Er du mæt?</i>
	element	<i>hv-ord i F</i>	<i>Hvem leder I efter?</i>
overskrift		N i F	<i>Datter må lære at leve uden mor</i>
assertion n el. oa på F	generisk	N_{pl} som subjekt	<i>Pneumokokker forårsager lungebetændelse</i>
	real	n som subjekt	<i>København summer af rygter</i>
ikke-real ledsætning		tom F og v-plads	<i>(Det er ikke EU) der udtaler sig</i>

1. Læg mærke til at man teoretisk med lige god ret kan beskrive ordstillingen i bud og realitetsspørgsmål på to forskellige måder: enten kan man, som Diderichsen, sige at fundamentet er tomt, eller også kan man, som her, sige at imperativen eller det finitte verbum står på F-pladsen, så v-pladsen er tom. Den første beskrivelse gør analyseproceduren lettest, den sidste afspejler bedst fundamentfeltets funktion. Kun med den sidste beskrivelse kan man forklare at der er tale om ellipse når fundamentet faktisk er tomt: *O5/Har aldrig skrevet dagbog før*. Det er (vist) på dansk kun subjektet der kan udelades ved ellipse fra fundamentet, mens også objektet kan udelades på svensk: *Tror jag inte*.

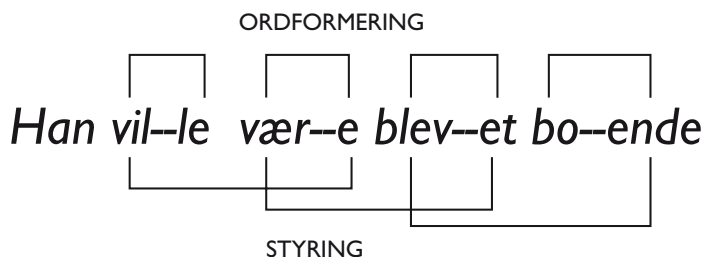
2. Læg mærke til at hvis man indsætter en nægtelse i et *hv-spørgsmål*, får det (uden for særlige kontekster) generel betydning: *Hvem har ikke smadret en rude som barn* = 'alle har smadret en rude som barn' (§ 140).

3. Læg mærke til at 'udsigelsestype' ikke er det samme som 'sproghandlingstype'. Udsigelsestyper er defineret ved hvilken type information og realitet der signaleres med udsagnet, mens sproghandlingstyper defineres ved ytringens sociale forpligtelser og konsekvenser i: påstande, oplysninger, reguleringer, kommunikativer og vurderinger, men det beskrives ikke i denne sproglære.

§ 55. Hjælpeverber

Den tidsmæssige forankring af begivenheden til kommunikationssituationen sker ved finitte fleksiver, hjælpeverber og infinitte fleksiver i neksusforbindelsen. Hjælpeverber styrer (ved rektion) forskellige former for infinitte fleksiver. De TEMPORALE HJÆLPEVERBER *have*, *være*, *få* og *blive* styrer infinitfleksivet supinum (ofte kaldet *perfektum participium*, § 21), *-(e)t*, fx *han hav-de vær-et i krigen, som endnu er bevar-et*; de ASPEKTUELLE HJÆLPEVERBER *blive* og *komme* styrer gerundium (ofte kaldet *præsens participium*, § 21), *-ende*, fx *...kom march-ende* (dog kun hvis verbalroden er hhv. statiske og dynamiske lokativverbaler, § 216), og DE MODALE HJÆLPEVERBER (*behøve*, *burde*, *gide*, *kunne*, *måtte*, *skulle*, *turde*, *ville*) styrer infinitiv, *-e*, fx *Tak skal du hav-e* (§ 212).

Sætningen er først konstitueret når det finitte verbalfleksiv er forbundet med verbalroden. Ved sammensatte verbaltider sker dette ved at finitfleksivet formerer et ord sammen med hjælpeverbet, som styrer det efterfølgende infinitte fleksiv, der formerer ord sammen med næste hjælpeverbum, osv. indtil det sidste infinitfleksiv formerer ord sammen med den valente verbalrod; leddene er flettet sammen som ved hækling (de kommer ikke i den rækkefølge som er angivet i § 49):

Hjælpeverbet til supinum er ved transitive verber (§ 61) *have*, og ved intransitive og kopulative og korporative prædikater (§§61-62) er det ved tilstandsaspekt (§§ 85-87) *have* og ved overgangsaspekt *være*: *han har spist maden; den har sprunget omkring hele dagen; den er sprunget ned, han er gået hjem*; dog tager *blive* altid hjælpeverbet *være*: *han er blevet syg; han er blevet hjemme*.

1. Læg mærke til at infinitte verber der optræder som valensprædikater i sætningen er supinum, gerundium og nul-infinitiv, mens perfektum participium, præsens participium og *at*-infinitiver er adjektiverede eller substantiverede verbalrødder (§§ 21.1, 182):

infinitte former af verbet	adjektiverede og substantiverede verber
supinum: <i>sømmene er <u>brugt</u></i>	perfektum participium: <i>sømmene er <u>brugte</u></i>
gerundium: <i>de kom <u>løbende</u></i>	præsens participium: <i>de <u>løbende</u> udgifter</i>
nul-infinitiv: <i>de ville <u>gå</u></i>	<i>at</i> -infinitiv: <i>de ønskede <u>at rejse</u> hjem</i>

2. I nogle tilfælde kan infinitiv og supinum fungere som sætningens finitte verbum: *Nok se, men ikke røre! Hvorfor leve, når man dog skal dø? Solgt eller gratis!* Disse eksempler må forklares som ellipser: (*Man må*) *nok se, men ikke røre. Hvorfor (skal man) leve, når man dog skal dø? (Enten er huset) solgt eller (ejendomsmægleren er) gratis.* Verberne i eksempler som ... *det være sig det ene eller det andet. Fanden tage mig! Kongen leve!* ser ud som infinitiver, men er gamle finitte optativformer.

§ 56. De direkte tider

Det finitte fleksiv kan have to tempusformer, nemlig præsens: *-(e)r* og præteritum *-ede, -te*, og de har de DEIKTISKE betydnings (ydre tid) 'nutid' og 'datid'.

Grundbetydningen af PRÆSENSFORMEN er: 'samtidig med taletidens nu', og det er derfor den kaldes deiktisk ('pegende'). For at forstå hvad en præsensform betyder må man altså kende taletidspunktet. Grundbetydningen af PRÆTERITUMSFORMEN er 'ikke-samtidig med taletidens nutid'. Nutid og datid lapper ikke over hinanden. Det er altså to adskilte og diskontinuerte tider.

Både nutiden og datiden kan være øjeblikke, fx når tandlægen trækker en tand ud: *Det gør ikke ondt – nu – gjorde det vel?*, en kortere periode, fx *Er du mæt?*, en længere årrække, fx *hun var ækel*, århundreder, fx *i vore dages Danmark betyder kirken temmelig lidt; det var i de varme årtusinder før istiden*.

Grundbetydningen af de finitte tempusformer kan bedst sammenlignes med to sidevinduer i en bil eller en bus der kører gennem et landskab. Det ene er forrest hos chaufføren, og den del af landskabet man kan se gennem dette vindue, er den deiktiske nutid. Det andet sidevindue er længere tilbage i bilen hos passagererne, og det der ses gennem det, er førerens datid. De to billeder kan være smalle eller brede, men de hænger ikke sammen, der er en stor midtersprosse imellem dem. Og begivenheder der var i nutidsruden, kommer senere i datidsruden. Betydningen af de direkte tider beskrives i detaljer i §§ 85-89.

§ 57. De relative tider

Hjælpeverber signalerer også **hvorledes** modtagerne skal forstå tiden i den omtalte situation. Men de gør det ved at relativere dens tid i forhold til den deiktiske nutid og datid. Hjælpeverberne *være* og *have* signalerer en tid der ligger før den deiktiske tid som det finitte fleksiv henviser til, og de modale hjælpeverber *burde*, *kunne*, *måtte*, *skulle*, *turde*, *ville* signalerer eftertider i forhold til den tid som det finitte fleksiv henviser til. Man får således de fire relative tider: førnutid, efternutid, førdatid og efterdatid.

Disse relative tider kan nu relativeres endnu engang således at man får dobbelt relative tider som førførnutid, efterførnutid osv.

Med de relative tider signalerer afsenderen til modtagerne at den omtalte situation skal anskues relativt til den deiktiske tid. Det kan sammenlignes med et sidespejl i en bil. Ved at se ud ad den forreste siderude kan man se ikke blot hvad bilen passerer lige nu, men også, gennem sidespejlet der er rettet bagud, hvad den passerede tidligere, dvs. hvad der nu måske er ud for den bagerste siderude. Anskuelsesmåden er blot helt forskellig.

De to sætninger: *hun har spist* og *hun spiste* kan omtale den samme begivenhed, men på forskellig måde: Ved den direkte tid, *hun spiste*, skal modtagerne anskue begivenheden som hændt på et bestemt tidspunkt som er adskilt fra nutiden. Det er ikke sikkert at der er nogen forbindelse mellem begivenheden og nutiden. Ved RELATIV TID, *hun har spist*, skal modtagerne anskue begivenheden som hændt på et ubestemt tidspunkt før nutiden og i et mentalt rum som hænger sammen med nutiden, således at virkningerne eller resultatet af begivenheden er gældende endnu.

Man kan også have et sidespejl som er rettet fremad (livets bus har nemlig desværre ikke nogen klar og gennemsigtig forrude), således at *han vil komme* angiver hvad der på et ubestemt tidspunkt vil ske efter nutiden, og *han ville komme* angiver hvad der sker på et ubestemt tidspunkt efter datiden, dvs. måske samtidig med nutiden. Betydningen af de relative tider beskrives i detaljer i §§ 89-95.

Deiktisk Tidsvindue:		Nutidsvindue (samtidig)	Datidsvindue (ikke samtidig)
Anskuelse:			
DIREKTE ANSKUELSE:		<i>de sover</i>	<i>de sov</i>
RELATIV ANSKUELSE:	FØRTID:	<i>de har sovet</i>	<i>de havde sovet</i>
	EFTERTID:	<i>de vil sove</i>	<i>de ville sove</i>
DOBBELT RELATIV ANSKUELSE:	FØRFØRTID	<i>de har haft sovet</i>	<i>de havde haft sovet</i>
	FØREFERTID	<i>de har villet sove</i>	<i>de havde villet sove</i>
	EFTERFØRTID	<i>de må have sovet</i>	<i>de måtte have sovet</i>
	EFTEREFERTID	<i>de må skulle sove</i>	<i>de måtte skulle sove</i>

§ 58. Nominaler

Et NOMINAL (**n**) udgør en i tid afgrænset udtryksenhed (der kan ikke optræde fremmede led inden i et nominal), det betegner (beskriver, afbilder) og henviser til (benævner eller introducerer) en eller flere genstande i den omtalte situation (§§ 121-132), og består, lige som sætningen, af en række led som indgår i organiske forbindelser med hinanden (§ 29).

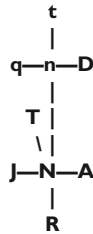
Lige som sætningen har nominalet normalt både propositionel (situationel) og konceptuel funktion, signaleret ved henholdsvis en nominator og en substantivrod: *en heks*, *heks-en*, *denne roterende bevægelse*. Men i nogle tilfælde indeholder et nominal kun en nominator og ingen substantivrod, fx *hun*, *den*; og i andre tilfælde kun en substantivrod og ingen nominator, fx *kroppen er slagmark for en stor hær af soldater*, *han er klovn*.

Et nominal (noteret **n**) kan som en af sine bestanddele indeholde et nominal (**n**), der så igen kan indeholde et nominal: [*de økonomiske argumenter for [dybtgående integration i [EF]]*]; [*små effektivitetsgevinster ved [harmonisering af skatter og afgifter]*]; [*den ældste søns første tur*]; [*en stor gruppe ældre mennesker*].

Et nominal kan indeholde følgende dele: a) NOMINATOREN er den propositionelle kerne i et nominal, **n**, fx *hun*, *den*, *en*, *nogle*, (*heks*)*en*; den kan inden for nominalet forbindes med b) en PLURALISENDELSE, **t**, (*kopp*)-*er*, (*discipl*)-*e(-ne)*, c) en KVANTOR, **q**, *alle*, *hele*, d) med et ikke-bestemt substantiv, der som regel består af en SUBSTANTIVROD, **N**, (*en*) *soldat*, *heks(-en)*, men som også kan være et afledt substantiv (§ 27) med en VERBALROD, **V**, og en afledningsendelse: (*stemplernes*) *bevæg(-else op og ned)*, eller EN ADJEKTIVROD *nødvendig(-heden af tilslutning)*, og med e) et DETERMINAT, **D**, (*hunden*) *som sidder på pengekisten*, som udfolder en kataforisk nominator (§ 59) (*hunden*).

Substantivroden, **N**, er nominalets konceptuelle kerne og kan forbindes med f) et TALORD, **T**, (*tre (sønner)*), g) et ADJEKTIVAL, **J**, (*(en) rigtig (soldat)*), h) et udsagns-adverbial, **A**, (*(gnister) fra tændrørene*), og, hvis substantivet er et verbalsubstantiv, med i) en rolle, **R**, (*(stemplernes bevægelse) op og ned*).

Nominaler kan (som sætningen) beskrives som en kemisk formel og har som den en propositionel forende og en konceptuel bagende:

1. Det som her beskrives således at afsenderen med nominalet *betegner og henviser* til en *genstand* i den omtalte verden, er det der på engelsk og i dansk faglitteratur beskrives som at nominalet *refererer* til *referenten*. I denne bog vil jeg ikke bruge ordene *referere* og *referent* for hhv. henvisende betegnelse og genstand; dermed undgår jeg at sammenblende begreberne 'betegnelse af en kategori' og 'henvisning til et individ', og slører ikke det funktionelle perspektiv (§ 8.1).

2. Nominaler kaldes, fordi de benævner genstande, også *genstandshelheder*.

3. Nogle nominaler har ikke nogen nominator som propositionel kerne, men kun en substantivrod som konceptuel kerne: *Store idiot!*, *Arme pige!*, *Kære venner*, *Ærede tilhørere*; de optræder da ikke i sætningen som nominaler, men som tiltale (vokativ), der er en slags fremsat information som meddeles i udsagnet (§§ 111, 134). Læg mærke til at adjektivkongruensen viser at *idiot* og *pige* opfattes som bestemt form, hvad flertalsformerne antagelig også er; de må således opfattes som ellipser af *Din store idiot*, *Den arme pige*, *Mine kære venner*.

§ 59. Nominaltyper

Et nominal (med en substantivrod som konceptuel kerne) henviser med sin nominator til en genstand i den omtalte situation. Forskellige typer af nominaler, nemlig bestemte nominaler, ubestemte nominaler og ikke-bestemte nominaler, henviser på hver sin måde (§ 121-133).

a) Med de BESTEMTE NOMINALER kan afsenderen for modtagerne benævne genstande i verden uden for kommunikationssituationen, genstande i kommunikationssituationen, genstande i den omtalte situation som omtales andre steder i teksten, eller den genstand som er i forgrunden af det foregående udsagn (§ 124).

i) Individuelle genstande fra samtaleparternes kulturelle baggrund benævnes med PROPRIER, fx *Jesus, Judas, Peter, Snorre, 1772*; ii) genstande fra kommunikationssituationen benævnes med DEIKTISKE PRONOMINER, nemlig *jeg, du, vi, I, De, her, der, nu*. Man kan benævne genstande der er kendt fra anden omtale i teksten ved trykstærke 3. persons PERSONLIGE PRONOMINER: *han, hun, den, det, de*, ved DEMONSTRATIVE PRONOMINER: *denne, dette, disse (hin, hint, hine)* og ved BESTEMTHEDSENDELSEN (*bestemthedsendelsen*), *-(e)n, -(e)t, (e)ne*, som kun forekommer når den er klistret som en endelse på en substantivstamme. iii) Med tryksvage pronominer henviser man til det der har været i opmærksomhedsfeltet i den foregående sætning: *Der var en gang en mand. Han ...*

Benævnelsen af tekstlige genstande kan være ANAFORISK, nemlig hvis genstanden har været nævnt tidligere: *E. 14/ "Har den nu fået nok at æde?" 15/ spurgte skrædderen. 16/ Drengen sagde ja, 17/ men faderen ville være vis på*, eller KATAFORISK, nemlig hvis genstanden omtales senere (som regel i udsagnet): *det træ derhenne, de ord han havde sagt ... De anaforiske benævnelser kan være PROKSIMALE fordi de af to mulige nævnte genstande henviser til den nærmeste: *denne*, fx *Q.viii.11/ Dette er Humbug*, eller DISTALE fordi de henviser til de fjerneste: *hin*. Genstande som i den aktuelle ytring er i forgrunden, benævnes med tryksvage pronominer: *Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien; hun 'var saa ækel*.*

b) Med UBESTEMTE NOMINALER, dvs. den ubestemte artikel (eller et talord) + en substantivstamme, introducerer afsenderen nye genstande af de angivne kategorier i tekstens omtalte situation, fx *Så mødte han en heks; en skrædder, som havde tre sønner*.

c) Med ubestemte nominaler og IKKE-BESTEMTE NOMINALER (rene substantivstammer, substantiver i nøgen form) i flertal eller af undertypen MASSE (§ 206), benævner afsenderen generiske kategorier (og ikke specifikke genstande); disse helheder optræder således som nominaler også selv om de ikke indeholder noget nominatormorfem: *for dybtgående integration i EF. ... små effektivitetsgevinster ved harmonisering af skatter og afgifter. En han i sin bedste alder er et imponerende syn; Pneumokokker forårsager lungebetændelse. Ædru levet Liv, uden Drømmes lyse Last, var ikke Liv at leve*.

Ikke-bestemte substantiver kan også være inkorporeret som komplettering i tryktabsverbaler (§ 62): *spille fløjte, han var bager*, men de henviser da ikke til nogen genstande (§§ 124-125) og regnes ikke som nominaler.

§ 60. Ordstilling i nominaler

Nominalernes dele kommer i en bestemt rækkefølge: et sideordningskonjunktional (K), en præposition (p), en kvantor (q), nominatoren (n), et talord (T), ad-

jektivalet (**J**), substantivet (en substantivrod, **N**, eller et verbalsubstantiv, **V~sb**, en adjektivsubstantiv, **J~sb**), et eventuelt rolleled til et afledt prædikat (**R**), et determinat (**D**) og et adjunktivt led i sætningen (**A**):

K - p - q - n - T - J - N - R - D - A

Nominaler der fungerer som middelbare rolleled eller som dele af præpositionsforbindelser, har som deres første led den præposition som forbinder og underordner nominalet under det foregående led (**p**). På kvantorens plads (**q**) står ord som *alle*, *hele*, *begge*: *alle børnene*, *hele den ødelagte lille by*, og også fraseologiske nægtelser (*ikke*, *kun*): *Han havde kendt, ikke sønnen, men datteren* (§ 139). På nominatorpladsen (**n**) står såvel de nominatorer der udgøres af funktionsord: pronominer og artikler, som de bestemte substantiver, *soldaten*, *heksen*, som er ord der indeholder både en substantivrod og en nominator. På T-pladsen står talord lige som adjektivaler efter en nominator: *de tre sønner*. Talord kan også optræde som nominator i nominalet: *han havde tre sønner*, eventuelt som eneste ord i nominalet: *to og to er fire*, *to fra fire er to*. Ordenstal er adjektivaler: *den tredje søn*, og talsubstantiver fungerer og bøjes som substantiver: *en tier*, *to tiere*, *30 milliarder*. På N-pladsen i skemaet kan der kun stå ikke-bestemte (ubøjede) substantiver.

Hvis substantivstammen er et verbalsubstantiv, **V~sb**, en afledning af en verbalrod (§ 26), kan denne verbalrod inden for nominalets grænser forbindes med et rolleled (**R**), fx *forsikring om at holde grundloven*. Læg mærke til at verbalrodens subjekt kan optræde som hele nominalets nominator (**n**) i genitiv, fx *statens ydelse til kongen*; *kongens forsikring om at ville holde grundloven*.

Hvis nominalet indeholder et determinat (**D**) til en tidligere kataforisk nominator i form af en determinativ relativ ledsætning (§ 78) eller en præpositionsforbindelse, står dette efter substantivroden fx *det træ der stod ved siden af dem*; *hunden på pengeboden* og efter rolleledet: *den udvidelse af havnen som allerede var vedtaget*. Endelig kan nominatoren forbindes med et adjunktivt og parentetisk tilføjet led (**A**), en såkaldt APPPOSITION: *Det er Gunnung Api, den store tordner* eller en parentetisk relativsætning: *Judas, som forrådte ham, ...*

Ved genitivforbindelser, klassifikatorer på n-pladsen og ved R-, D- eller A-pladsen udfyldt af bestemt form, ubestemt form eller ikke-bestemt form af substantiver der betegner masse (MS) eller generisk flertal, kan et nominal indeholde et nominal som indeholder et nominal osv.: *[[Den_n ældste_j søns_N]_n første_j tur_N];* *[[en_n stor_j gruppe_N]_n ældre_j mennesker_N];* *[den_n påbegyndte_j opførelse_N [af et nyt hus]_R];* *under opførelse_N [af_p nye_j huse_N]_R.*

p	q\	n	T	J\	N	R	D	A
på		en		rigtig	soldat			
		landevejen						
		han						
		sit			tornyster			
	alle	de tre		ødelagte små	byer		derovre	med deres sønderskudte huse
til		en flaske			whisky			
	alle	børnene						store og små
		dem			alle			sammen
				ædru levet	liv			uden drømmes lyse last
		dem					du har givet mig	
for		den ældste søns		første	tur			
		den		ældste	søns			
		de		økonomiske	argumenter	for dybtgående integration i EF		
				dybtgående	integration	i EF		
	til	en stor gruppe		ældre	mennesker			
på		en		stor	gruppe			
		fuglen					på taget	
		bogen				om Paris		
		Niflheim,						tågeverdenen
		amerikanernes			ødelæggelse	af Iraks våben		
	alle	de		påtænkte	udvidelser	af havnen	som var vedtaget	
prp	kvnt	nominator tal	adjektival	substantiv	rolleled		determinat	adjunktiv

Som signalering af de ydre grænser for et nominal er der KONGRUENS mellem nominatoren, talordet, adjektivet og substantivet med hensyn til køn og tal, og mellem nominatoren og adjektivet med hensyn til køn, tal og bestemthed: *en ækel heks, et ækelt menneske, nogle ækle mennesker; den ækle heks; en rigtig soldat, den rigtige soldat.*

1. Læg mærke til at substantiver i bestemt form genitiv (og possessive pronominer) optræder som nominatoren i et nominal som henviser til et element af den kategori som beskrives af substantivet på N-pladsen: *soldatens sabel* henviser til den 'sabel' der er tilstede i situationen, og ikke til 'soldaten'. Genitiven tjener således alene til at forankre

den ellers ikke omtalte 'sabel' til den allerede kendte situation, gennem den allerede kendte 'soldat' (§§ 261-262).

I nominaler med verbalsubstantiver på **N** kan subjektet for verbalroden ikke blot stå på **R** som præpositionsforbindelse, men også på **n** som genitiv, og på **J** som adjektiv: *Indmarchen af russerne i Ungarn, russernes indmarch i Ungarn, den russiske indmarch i Ungarn*.

At genitiven faktisk er subjekt for verbalroden, bekræftes af at reflektive pronomener (fx *sine*) kan henvise til denne genitiv: *Betjenten bekræftede pigens beretning om sine oplevelser*.

Nominalet har, lige som sætningen, en kentastruktur: nominatoren er den situationelle kerne der henviser til en genstand, og substantivroden er den konceptuelle kerne der betegner det mentale element som nominatoren henviser til.

2. Læg mærke til at forankringen af hele genstanden til den allerede kendte verden kan ske enten ved bestemt substantiv på **n**-pladsen eller på rolleledspladsen: *tilslutning til integrationsplanerne*.

3. Rolleled der er roller til et verbalsubstantiv (KL, § 200) kan selv være et verbalsubstantiv med rolleled: *De økonomiske argumenter_N [for en dybtgående integration_N <i EF>_R]*.

4. Skemaet er således indrettet at det viser at man ikke kan have adjektiver tilknyttet før et substantiv i bestemt form: **ulykkelige folkene*. Substantiver i bestemt form står nemlig på **n**-pladsen, og der er ikke nogen **J**-plads før denne. På svensk og norsk kan man finde dobbelt bestemthed, og nominalernes opbygning må være bestemt af andre regler.

5. Nominaler kan bestå af to substantivrødder, hvis den første taber sit tryk (§ 36) og betegner en klassifikator (for den anden, dvs. mængdebetegnelse, måleenhed, fornavn til et efternavn, titel, titulatur, slægtsskabsbetegnelse eller en af flere enheder som nummeres: *en flaske vin, en pakke cigaretter, Hans Jensen, kontorchef Nielsen, løjtnant von Buddinge, onkel Hans, hovedvej 1*. Substantivet med tryktab sættes på **n**-pladsen (da der kan indskydes et adjektiv mellem de to substantiver: *en flaske god vin*), mens det andet substantiv sættes på **N**-pladsen.

6. Læg mærke til forskellen på **D**-pladsen, hvor der står determinater til **n**-leddet som er prædikativer til **N**-leddet: *Det_n problem_N at han ikke kunne komme op om morgenen_D*, og **R**-pladsen, hvor der står rolleled i forhold til det degraderede prædikat på **N**-pladsen: *have et_n problem_N med at komme op om morgenen_R*. Determinatet må nødvendigvis indeholde den negation som ligger i ordet *problem*, mens rolleledet er inden for denne negations virkeområde og derfor ikke skal indeholde nogen negation.

7. Attributive adjektiver på **J**-pladsen kan enten være fremsatte og distinktive: *den ældste søn, en forhjulstrukket bil*, eller forudsatte og epitetiske: *en gammel heks, det kolde Niflheim* (§ 112.2). De fremsatte har altid stærktryk, og de forudsatte kan have tryktab. Epitetet indgår som en definerende del af den genstand som nominalet betegner.

8. I konstruktioner som *en så kendt person at han ikke kunne gå i fred på gaden; ...en for stor dreng til at holde i hånden* er determinatorerne *så* og *for* led i adjektivalet, men deres determinater står efter substantivroden (**N**) på **D**-pladsen i nominalet (§§ 64, 175).

III. B. OMSAGNET

§ 61. Komplette verber

Omsagnet i sætningen, som sammen med udsigelsen og udsagnsadverbialet udgør udsagnet, består af tre dele: det valente prædikat, de eventuelle valensbundne nominale rolleled, og eventuelle mådesadverbialer til prædikatet.

Prædikatet indeholder altid et leksikalsk morfem der er valent, dvs. som tager en, to eller tre roller for at give mening. Det kan være KOMPLETTE VERBER (transitiv- eller kopulaverber) der forbindes umiddelbart med rolleledene, eller det kan være KORPORATIVE PRÆDIKATER der må inkorporere præpositioner, retningsangivelser, adjektivrødder eller substantivrødder for at udgøre et valent prædikat der kan forbindes med sine roller.

Til de komplette verber hører:

- a) INTRANSITIVT VERBUM (monovalent foregang) som ikke har anden valens end subjekspladsen: *der brænder 100 lamper, boullonen koger, bjørnen sov.*
- b) TRANSITIVT VERBUM (divalent foregang) som tager et efterfølgende nominal som umiddelbart objekt for at give mening: *Han mødte en heks, man koger boullonen, han skrev en bog.*
- c) Et DITRANSITIVT VERBUM (trivalent foregang) der umiddelbart tager to nominatorer som henholdsvis indirekte objekt og direkte objekt: *Hun gav ham forklædet; de fratog ham det livsvarige medlemskab. Hertil kan også regnes verber der tager objekt og objektsprædikativ: *Det gjorde ham glad, du må kalde mig Mads.**
- d) Et KOPULAVERBUM (divalent foregang) tager en nominator (bestemt eller ubestemt nominal) som subjektsprædikativ: *Globaliseringen er det magiske ord; du er en rigtig soldat; løven er et rovdyr.*

De kopulative verber, der udtrykker identitet eller karakterisering: *være, blive, synes*, tager prædikativer (omsagnsled til grundled) som deres valensbundne rolle. PRÆDIKATIVER kan kendes som rolleled på at de har kongruens i tal med subjektet: *Soldaten var den rigeste mand i byen – soldaterne var de rigeste i byen; han var soldat – de var soldater*; (ved trivalente kopulativer er der kongruens mellem 1. rolleled (objektet) og 2. rolleled (objektsprædikativet): *Du må kalde mig Mads, De kaldte dem aser.*)

Hvis prædikativet er bestemt, er det i) et IDENTITETSPRÆDIKAT, hvor subjektet og prædikativet er det samme individ i den omtalte verden, og udsagnet

meddeler dette: *Jeppe på Bjerget er Osvald Helmuth*. Hvis prædikativet er ubestemt, er det ii) et KARAKTERISERINGSPRÆDIKAT (§§ 129, 146); her meddeles det at subjektet kan karakteriseres som det der nævnes i prædikativet: *Du er en (rigtig) soldat*.

1. Kopulaverber kan også forekomme med en ikke-bestemt substantivrod som det valente prædikatsleksem (§ 62.d.i): *være soldat*.
2. Transitive og ditransitive verber tager *have* som hjælpeverbum for supinum: *Han har spist maden*, mens intransitive og kopulative verber bøjes med *have* hvis de er tilstande: *han har sovet* og med *være* hvis de er overgange: *Hun er vågnet*; dog tager *blive* altid *være* (§ 55).

§ 62. Korporative prædikater

Nogle verber må inkorporere forskellige andre ord før de kan optræde som et valensbærende prædikat i forhold til nominale rolleled. I sådanne KORPORATIVE PRÆDIKATER kan der inkorporeres a) en præposition, eller, i tryktabsforbindelser (§ 39), b) en lokativ præposition (med eventuelt foranstillet retningsadverbial), c) en adjektivrod, d) en substantivrod eller e) (diskontinuert) et retningsadverbium. Herved reduceres selve verbet til et funktionsverbum der bærer verbalfleksiverne for den inkorporerede, valente ikke-verbale rod.

- a) De PRÆPOSITIONELLE PRÆDIKATER kan enten bestå af født præpositionelle verber eller af præpositionaliserede transitive verber.
 - i) Et prædikat der udgøres af et verbum der kun kan forbindes med sine rolleled gennem en præposition (middelbart objekt, § 65b), kan kaldes et født præpositionelt verbum: (*Hvem*) leder (*I*) efter?; (*hun*) stolede på (*ham*). Disse født præpositionelle verber kan kun forbindes med deres rolleled gennem én bestemt præposition; man kan således ikke *have* verbet uden præposition (i samme betydning) **hun stolede ham*. **hvem leder I?*, eller forbundet med andre præpositioner: **lede før*, **stole af*, **det var behageligt af ham ...*
 - ii) Et transitivt verbum kan inkorporere en præposition til et præpositionaliseret prædikat (der så tager verbets objekt som middelbart objekt, § 65.b); sådanne prædikater forekommer i præpositionelle sideformer til komplette transitive verber: *De byggede huset – de byggede på huset, han skrev bogen – han skrev på bogen; de betalte varerne – de betalte for varerne; han håbede at de kom, han håbede på at de kom*. Divalente præpositionelle prædikater må opfattes som antipassive trivalenter (§§ 176.4, 183d), hvor den umiddelbare E-rolle (understreget) er udeladt, således at der kun er den middelbare H-rolle tilbage: *de byggede en karnap på huset; han skrev et kapitel på bogen; de betalte pengene for varen*.

Forskellen på de præpositionelle og komplette prædikater med samme verbalrod er først og fremmest en forskel i aspekt: *Han skrev bogen* er overgangs-aspekt, mens *Han skrev på bogen* er tilstandsaspekt (§§ 85-96).

- b) Et placeringsverbum med tryktab (di- eller trivalent, § 216) tager et stedsadverbial, eventuelt i form af en præpositionsforbindelse (§ 71) som lokativobjekt (H-rolle) til et LOKATIVISK PRÆDIKAT, som er di- eller trivalent, men som ikke kan have regulær passiv: *De ville gå hjem!*, *Peter huggede højre øre af ham*. *Soldaten marcherede henad landevejen, stik sværdet i skeden*; **landevejen marcheredes*.
- c) I ADJEKTIVISKE PRÆDIKATER inkorporeres et valensbærende (mono-, di- eller trivalent) adjektiv efter et kopulativt verbum med tryktab: *hun var /ækel*; *det er /muligt for ham at komme*.
- d) I NOMINALE PRÆDIKATER kan være kategoriseringsprædikater, uægte sammensætninger eller støtteverbskonstruktioner:
- Et kopulativt tryktabsverbum kan inkorporere en ikke-bestemt (§ 121) substantivrod som et KATEGORISERINGSPRÆDIKAT (§§ 61.1, 129, 146): *være /soldat*, *være /klovn*, *spille /klovn*, *springe /soldat*, *være /mand for* Verbet er i disse tilfælde degraderet til at være et funktionsverbum for den valente rod. Forskellen på *Han var en (rigtig) soldat* og *han var soldat (i hæren)*, *han var en (værre) klovn* og *han var klovn (i Cirkus Benneweis)* er den at konstruktionen med et ubestemt prædikativ som rolleled betyder 'kan karakteriseres som', mens konstruktionen med det monovalente prædikat der inkorporerer den valente substantivrod, betyder 'hører til kategorien'.
 - Et fuldverbum med tryktab kan inkorporere en ikke-bestemt substantivrod (eventuelt efter en præposition) således at prædikatet har betydning som en UÆGTE SAMMENSÆTNING (der dog som regel kun kan findes som verbalsubstantiv): *spille fløjte (fløjtespil)*, *spille fodbold*, *købe hus*, *bage brød*, *danse vals*, *synge i kor (korsang)*, *gå i skole*, *arbejde med mennesker*.
 - et verbum med tryktab kan inkorporere et ubestemt eller ikke-bestemt verbalsubstantiv (med en præposition) i et STØTTEVERBUMSPRÆDIKAT med samme betydning som det verbum som det inkorporerede verbalsubstantiv er afledt af: *foretage (nogle) tilføjelser til* (= 'tilføje'), *føre krig mod*, *føre en kamp mod* (= 'kæmpe mod'), *have (et) ansvar for* (= 'svare for'), *have tillid til nogen* (= 'stole på'), *gennemføre nedskæringer af*, *have kvalme af*, *sætte fokus på*, *der foregår drøftelser af*. Støtteverber er afleksikaliserede verber som *give*, *tage*, *holde*, *have*, *få*, *ske*, *foregå*, *lave*, *gøre*.
- e) I DISKONTINUERTE PRÆDIKATER inkorporerer et fuldverbum et retningsadverbium, men således at rolleledene for dette korporative prædikat kommer mellem verbet og retningsadverbiet: *holde noget ud*, *bilde nogen noget ind*.

De fleste diskontinuerte prædikater kan også findes som løst sammensatte verber: *at udholde noget, at indbilde sig noget*.

- f) Et funktionsverbum der taber sit tryk til en præpositionsforbindelse, kan optræde som et FRASEPRÆDIKAT: *være til be¹skatning, være på¹druk, det er for¹sjov, være i familie med¹nogen, jeg er gået på¹kur, han har det til¹gode, gå til¹fest*.

1. Normalt analyseres *Hun var ækel* og *Han var bager* som kopulakonstruktioner med prædikativerne *ækel* og *bager* (som har kongruens med subjektet, og som det ville derfor være naturligt at placere på R-pladsen); den her valgte analyse fremhæver i modsætning hertil at *ækel* og *bager* er det leksem der (på L-pladsen) har valens, og hvis rolleled bør stå på R-pladsen: *Han er bager af de dyreste rundstykker i Århus* (§ 63).

2. Læg mærke til at ikke-bestemte substantiver (§ 121) ikke kan optræde som rolleled der henviser til genstande i den omtalte situation som der senere kan henvises til: *Han spillede fløjte*. **Den var af træ*. Det er derfor de beskrives som inkorporeret i prædikatet.

3. Også adjektiviske eller nominale korporative prædikater inkorporerer præpositioner: *(det) er behageligt for (ham) (at sidde i stolen)*; *(det) er illoyalt af (ham) (at røbe planen)*; *(han) er lærer for (prinsen)*.

4. Verberne i lokativiske korporative prædikater tager, som de intransitive, *have* som hjælpeverbum for supinum hvis de er tilstande: *Den har sprunget omkring længe*, men *være* hvis de er overgange: *den er pludselig sprunget ned* (§ 55).

5. Læg mærke til at aspektuelle verber (§ 212), fx *nå at ..., begynde at ..., give sig til at ...* også inkorporerer *at*-infinitiven fordi de tager sætningens subjekt som rolleled: *De_f begyndte_v at gå_v hjem_{MR}*.

§ 63. Rækkefølgen af prædikatets dele

Prædikatet, der i sætningsskemaet er noteret på V-pladsen, kan således omfatte flere led: a) et verbum (en valent verbalrod, et funktionsverbum eller et støtteverbum med tryktab), W, b) eventuelt en præposition før c) en trykovertagende adjektiv- eller substantivrod, som udgør det valente leksem, L, og d) præpositioner (der placeres på R-pladsen, sammen med den nominator som de taber deres tryk til) og d) retningsadverbier (der også placeres på R).

Omsagnsadverbialer står normalt efter umiddelbare rolleled: *frøerne havde kvækket muntert; Han ville male porten hurtigt* (hvis de ikke står på a-pladsen: *frøerne havde muntert kvækket hele natten; han havde hurtigt malet porten*). Men omsagnsadverbialer står før middelbare rolleled: *han havde malet smukt på porten; de havde ledt energisk efter ham; hun havde stolet fuldt og fast på ham*, og det kan da næppe uden særlige grunde sættes efter rolleledene: **han havde malet på porten smukt; *de ledte efter ham energisk*. Der er således en omsagnsadverbialplads (M)

mellem de umiddelbare rolleled (**R1**) og de middelbare og præpositionelle rolleled (**R2**). Sætningsskemaet kan så udvides på følgende måde:

K || F || v - s - y || W - L | R1 - M - R2 || A

F	Udsigelsesf.			Omsagnsfelt					Adjunkt
F	v	s	y	W	L	RI	M	R2	A
han	begyndte			at slå	græs				
hun	havde			været	ækel				
de	havde			danset	vals				
hun	havde			sunget	i kor				
du	må			være		en rigtig soldat			
de	havde			ledt				efter Jesus	
han	har			skrevet		bogen			på 3 år
han	har			skrevet				på bogen	i 3 år
han	har			skrevet		sin autograf	smukt	ind i bogen	
hun	var			gået			langsomt	hjem	
de	havde			haft	tillid			til ham	
de	havde			bildt		ham det hele		ind	
de	havde			stolet			fuldt og fast	på ham	længe
hun	har			spillet	fløjte				i 10 år
han	havde			lukket		katten		ud	i går
ham	havde	de		stolet			fuldt og fast	på	
hun	var			begyndt	at gå				(§212)

1. Læg mærke til at præpositioner og lokativadverbier ved ellipse kan optræde som lokativobjekter på **R2** alene: *Hun tog hatten på, han lukkede katten ud*. De har både E-rolle og H-rolle, men H-rollens nominal er udeladt ved ellipse: *Hun tog_{v3} hatten_E på (hovedet)_H, han lukkede_{v3} katten_E ud (af huset)_H*, eller frontstilling: *Ham havde hun ellers stolet meget på* (§ 45 om erstatningstrykket). Det samme må man antage for de diskontinuerte prædikater, fx *bilde ind*, hvor det indirekte objekt antagelig har stået efter retningsadverbialet: *bilde nogen noget ind* = 'bilde noget ind i nogen'.

2. Læg mærke til at der ikke umiddelbart er forskel på præpositionens placering når de indgår i præpositionelle verber og i lokative verber. Der er dog forskel på deres øvrige ordstillingsmuligheder; kun lokativroller kan stå på **a**-pladsen, ikke præpositionelle roller: *Han havde på bogen skrevet sin flotte svungne autograf; *Han havde på bogen skrevet i 3 år*.

3. Man kan faktisk normalt ikke se om adjektiver eller ikke-bestemte substantiver står på **L**-pladsen eller på **R2**-pladsen; men det giver en simpel beskrivelse at sætte dem på **L**: I *Han_F var_v villig_L til at fortsætte_{R2}* opfattes *var villig til* som et funktionsverbum for *at fortsætte* som tager sætningsens subjekt som rolleled. I konstruktioner med objektsprædi-

kativ står objektet på **R1** og objektsprædikativet på **R2**: *det havde gjort_w hende_{R1} hurtigt_M glad_{R2}*. I eksempler som *Hun havde haft hårdt brug for det* og *Hun havde været længe syg* er *hårdt* og *længe* dog ikke omsagnsadverbialer (**M**) i sætningen, men hhv. et adjektival i nominalet *hårdt brug for det* (§ 60) og et adverbial i adjektivalet *længe syg* (§ 64).

4. Læg mærke til at aspektuelle verber (§ 212), fx *nå at ...*, *begynde at...*, *give sig til at ...* har *at*-infinitiven på **W**-pladsen, fordi den tager sætningens subjekt som rolleled: *Hun_F var_v begyndt_w at gå_L*.

§ 64. Adjektivaler og adverbialer

Mange adjektiver er valente og tager rolleled eller determinater: *nødvendig for noget*, *behagelig for nogen*, *større end noget*, *så lille at* Adjektiver der står prædikativt, dvs. som prædikatets valente rod på **L**-pladsen efter et tryktabshjælpeverbum, tager, som andre prædikater, rolleled: *Han var villig_L [til at forlade stedet]_{R2}*. *Den skal være_w så let_L at den kunne flyde_{R2}*. *Aserne var_v stærkere_L end menneskene_{R2}*. *Han må være_w for stor_L til at holde i hånden_{R2}*.

Men adjektivaler kan, også når de står attributivt, i et nominal (§§ 58-60), i sig selv bestå af en række led. Kernen i det adjektival er en adjektivrod (**J**), fx *blå*, *let*, *nødvendig* eller et participium (**V~aj**), fx *gennemført*, *fremspringende*. Denne konceptuelle kerne kan så modificeres på forskellig måde: ved gradsadverbialer (**g**) eller mådesadverbialer (**M**) *en [helt_g ukendt_J] mand*, *en [vellykket_M gennemført_{V~aj}] aktion*, og ved en determinator (**d**) *en [så_d kendt_{V~aj}] person at han ikke kunne gå på gaden*, *en så stor hæk at ...*, *en for stor dreng til at kunne holde i hånden*, ved et ytrings- eller udsagnsadverbial (**y**): *en [dengang_A ukendt_J] mand*, og ved et rolleled (**R**): *en [ham_R ganske_g ukendt_J] personage*, *en [sagen_R aldeles_g uvedkommende_J] detalje*. Læg mærke til at determinatorens determinat først kommer efter substantivroden i nominalet: *[en_n så_d kendt_{V~aj} person_N [at han ikke kunne gå på gaden]_D]_n*. Det kan stilles op som et ordstillingsskema:

n	R	y	d	M	g	J	N	D
en	ham	dengang	så			helt	ukendt	mand
en	sagen					aldeles	uvedkommende	ting
en		heldigvis		vellykket			gennemført	aktion
en			så			stor		hæk
et	end aserne					stærkere		væsen
en	for hende		så			behagelig		stol
								at man ikke så ...
								at hun faldt i søvn

Adverbialer, både dem der er primære led i sætningen, og dem der er adverbialer i et nominal eller et adjektival, kan også udgøre en afgrænset enhed. I eksemplet *en sikkert_{ya} dengang_{ua} ikke_{na} helt_{ga} vellykket_{ma} gennemført_{V~aj} aktion* modulerer ytringsadverbiet *sikkert* udsagnsadverbiet *dengang*, udsagnsadverbialet

sikkert den gang modificerer mådesadverbialet *vellykket*; udsigelsesadverbialet *ikke* modificerer gradsadverbialet *helt*, gradsadverbialet *ikke helt* modificerer, lige som *sikkert dengang*, mådesadverbialet *vellykket*, og mådesadverbialet *en sikkert dengang ikke helt vellykket* modificerer adjektivalet *gennemført*. Det kan noteres således:

en [[*sikkert*_{ya} *dengang*_{ua}] [*ikke*_{na} *helt*_{ga}]_g *vellykket*_{ma}]_M *gennemført*_{v-aj}]_I *aktion*

Reglerne for adverbialhelheders opbygning er

- (i) at mådesadverbier (**ma**), udsagnsadverbier (**ua**) og gradsadverbier (**g**) kan modificeres af gradsadverbialer (**g**), udsigelsesadverbialer (**na**), udsagnsadverbialer (**ua**) og ytringsadverbialer (**ya**),
- (ii) at retningsadverbier (**r**) kan modificeres af gradsadverbialer (**g**) og udsagnsadverbialer (**ua**),
- (iii) at udsigelsesadverbialer (**ua**, **na**) kan modificeres af udsagnsadverbialer (**ua**) og ytringsadverbialer (**ya**), og
- (iv) at ytringsadverbier (**ya**) ikke kan modificeres af nogen andre adverbialer (§§ 220-226), men til gengæld kan modificere alle andre.
- (v) Mådesadverbialer (**ma**) og retningsadverbialer (**r**) kan ikke modificere nogen andre adverbier.

1. Nominaler hvor adjektivaler optræder som den konceptuelle kerne: *en kort*, *en lang*; *de måske egnede*, *de handikappede*, *de gamle* må opfattes som ellipser af det substantiv som adjektivet stiller kohærenskrav til som sin E-rolle.

2. Både adjektivaler, præpositionsforbindelser (§ 173) og nominaler (§ 60) synes at være opbygget på principielt samme måde som sætninger (§ 63), nemlig med en specifikator (eller nominator), en konceptuel kerne eller hoved (en rod), et valensbundet komplement og et adjunktiv:

Enhed	specifikator	konceptuel kerne	valentkomplement	adjunktiv
sætning	subjekt s	prædikat V	rolleled R	adverbial, y , A
nominal	nominator n	substantivrod N	rolleled R	adverbial y , A
adjektival	determinator d	adjektivrod J	rolleled R	adverbial y , A
præp. forb	udsigelse + omsagn	præposition p	nominal n	adverbial y

Dette er ikke et skema over ledenes rækkefølge, men kun over deres parallelle funktioner i sætninger, nominaler, adjektivaler og præpositionsforbindelser.

§ 65. Objekter og rolleled

Valensbundne rolleled i en sætning kan enten være umiddelbare rolleled eller ikke-umiddelbare rolleled. De umiddelbare rolleled kan være transitivobjekter eller andre direkte rolleled.

- a) Transitivobjekter er nominaler der placeres på **R1**-pladsen (§ 63) når de optræder som
 - i) DIREKTE OBJEKT for et transitivt eller ditransitivt verbum (§ 61.b-c): *han mødte en heks; han skrev bogen; hun gav ham bogen,*
 - ii) INDIREKTE OBJEKT for et ditransitivt verbum (§ 61.c): *hun gav ham sit forklæde; de fratog ham medlemskabet.*
- b) De andre umiddelbare rolleled, som står på **R1** (§ 68), er
 - i) PRÆDIKATIVER for et kopulativt verbum (til subjekt) (§61.d): *soldaten var den rigeste mand i byen; løven er et rovdyr,*
 - ii) EGENTLIGT SUBJEKT efter foreløbigt subjekt i præsentationsudsagn (§ 136): *Der kommer en betjent.*

De ikke-umiddelbare rolleled kan være middelbare rolleled eller omsagnsroller der står på **R2**-pladsen.

- c) MIDDELBARE ROLLELED er præpositionelle objekter efter præpositionelle prædikater eller lokative objekter efter lokative prædikater (§ 62.a-b):
 - i) PRÆPOSITIONELLE OBJEKTER er valensbundne led der kommer efter præpositionelle verber (§ 62.a), som enten er født præpositionelle (α), fx *lede efter, stole på, resultere i*, eller præpositionaliserede (β), fx, *skrive på bogen, betale for varerne*. Præpositionerne er placeret sammen med det rolleled på **R**-pladsen som de taber deres tryk til.
 - ii) LOKATIVE OBJEKTER er valensbundne led (H-roller) efter lokative prædikater (62.b) der betegner statiske eller dynamiske placeringsforegange (§ 216), fx *soldaten kom marcherende henad landevejen, Jesus og disciplene gik ind i haven, over på den anden side af Kedronbækken, oven på kisten sidder en hund.*

I lokative objekter kan man have flere forskellige præpositioner, blot de betegner en retning eller en lokalisering, og der kan altid tilføjes en lokativpartikel af typen *op, oppe, hen, henne, ned, nede, hjem, hjemme, oven, neden*. De gik ned ad trappen; de gik op ad trappen, de boede (henne) på hotellet, hunden sidder (oven) på kisten. Retningsadverbierne og præpositionerne er også i disse tilfælde placeret sammen med rolleledet på **R2**-pladsen (§ 63.2).

H-rolleled efter lokative prædikater kan ikke blot bestå af præpositionelle objekter, men også af LOKATIVE ADVERBIALER alene, fx *hjem* eller *hjemme*. Lokati-

ve adverbialer står som de præpositionelle objekter på **R2**: *Lad os så gå hjem* (§ 40).

d) OMSAGNSROLLER er valensbundne rolleled der selv udtrykker et omsagn eller en situation i form af i) en *at*-infinitiv (eventuelt som egentligt subjekt efter det foreløbige subjekt *det*, § 126): *Hun forbød ham at gå. Det er muligt at del-tage aktivt*, ii) en hel nominal ledsætning (§§ 75-76) der forbindes med det valente prædikat i oversætningen med et konjunkional: *at, om* eller et *hv*-ord: *De påstod at verden oprindelig var deres. Han spurgte om den var mæt*, (iii) en akkusativ med infinitiv (§ 176): *Hun så ham komme*, eller (iv) et objekt med objektsprædikativ (§ 63.3): *De kaldte ham Mads, det gjorde hende glad*.

1. Der er en vis redundans i terminologien: man udtrykker det samme når man siger: *præpositionelle verber tager middelbare objekter* og *præpositionelle objekter står efter korporative prædikater*; det er kun et spørgsmål om man ønsker at være mest specifik om det valente prædikat eller om en rolle. Systemet af muligheder fremgår af skemaet i § 73.

2. Hvis et pronomen står som rolleled (dvs. som andet nominalt led end som subjekt), skal det stå i akkusativ: *dem, dig, ham, hende, jer, mig* og ikke i nominativ: *de, du, han, hun, I, jeg*. *Jeg kendte ham, og han kendte mig*. Nominativ bruges kun for subjekter der står på **F** eller **s**: egentlige subjekter på **R1** og nominaler efter præpositioner står i akkusativ: *Og så var der ham den anden, ham bliver der også tænkt på*.

3. Læg mærke til at *at*-infinitiver der tager sætningens subjekt som rolleled, kan siges at stå på **L**-pladsen: *Hun begyndte at gå*, § 63.

§ 66. Passiv

Der findes på dansk både en s-passiv og en omskrevet passiv (§§ 21.1, 27, 179). S-passiv er generisk og modal, mens *blive*-passiv er situationel: *Cykler fjernes uden ansvar; cyklerne blev fjernet; hun vil ses; hun vil blive set*.

Ved simple transitivitetsverbaler (§ 61b) kaldes de monovalente *intransitive*, de divalente *transitive*, og de trivalente *ditransitive*. Men ved alle andre typer af prædikater (kopulative, præpositionelle, lokative og idiomatiske) må man nøjes med at tale om *mono-, di- og trivalente prædikater*, når de har henholdsvis nul, et, og to rolleled ud over subjektet. Passiv giver det valente prædikat én valens mindre end den aktive form. Prædikater (men ikke hjælpeverber, § 55, eller funktionsverber, § 212) har en passiv form (§ 25) som gør trivalenter til divalenter og divalenter til monovalenter.

Passiv forekommer som regulær passiv *pengene hentes, der-passiv: der soves sødt*, og som perfektum participium (§ 27), som optræder som adjektival i nominaler (i modsætning til den enslydende supinum, som ikke er passiv): *sømmene er brugte – de har brugt sømmene – sømmene er (blevet) brugt*.

- a) REGULÆR PASSIV, hvor et rolleled (det direkte eller det indirekte objekt) gøres til subjekt for et verbum i passiv, findes kun ved transitive og ditransitive verber: *Hun så ham – Han blev set*. Ved ditransitive verber findes der to passiv vendinger, en med det direkte objekt som subjekt, og en med det indirekte objekt som subjekt: *Vi ønsker jer en god jul – I ønskes en god jul – En god jul ønskes jer; de betalte pengene for varen – pengene blev betalt for varen; de betalte varen med pengene – varen blev betalt med pengene*. Sætningsformede objekter kan godt gøres til subjekt i en passiv sætning (dog ikke på s-pladsen): *At han var kommet for sent, blev ikke benægtet*.

Middelbare og præpositionelle objekter kan ikke, som de transitive og ditransitive objekter, gøres til subjekt i en regulær passivkonstruktion: *hun forstod ham ikke – han blev ikke forstået; hun stoled på ham – *han blev stolet på, hunden sidder oven på kisten – *kisten siddes oven på*, men de kan godt indgå i der-passiv: *der stoles på ham, der må ikke siddes oven på kisten*.

- b) Ved der-PASSIV gøres et der til FORMELT SUBJEKT, mens det aktive rolleled forbliver rolleled: *De så på ham – der blev set på ham, soldaten marcherede hen ad landevejen – der blev marcheret hen ad landevejen; de spiste maden op – her spises maden op; de sang mange gamle sange – der blev sunget mange gamle sange; de betalte for de udenlandske varer med falske penge – der blev betalt for de udenlandske varer med falske penge*.
- c) Perfektum participium passiv (§ 27), der kan stå som bøjeligt adjektiv (J) i et nominal (§§ 58-60) der har verbets E-rolle (§ 67) som substantivrod (N), kan være afledt af monovalente overgange der har E-rollen som subjekt: *En visnet blomst_E, en falden kvinde_E*, eller af transitive eller ditransitive verber der har E-rollen som objekt: *nogle stjålne bøger_E, det ranede brev_E*. Perfektum participium findes ikke (men godt supinum) af intransitive tilstande: **en løbet hest, *en sovet dreng* (men godt ved intransitive overgange: *en nys vågnet dreng*), ikke ved ækvivalensforegange (§217e): **de allerede kostede 20 kr.* (men: *de allerede betalte 20 kr.*), og ikke ved korporative prædikater: **en stolet på mand, *en netop kommet bus*. (Kun hvis H-rollen ved komposition er bygget ind i verbet så det bliver komplet, kan sådanne verber have perfektum participium: *en netop ankommet bus, en bortløbet hest*.)

1. Man kan faktisk finde passivformer som *Haves: bur, ønskes: fugl; lektierne skal kunnes*; i disse eksempler optræder *have* og *kunne* imidlertid ikke som hjælpeverber (§55), men som fulde verbalrødder og kan derfor godt have passiv, selv om hjælpeverber ikke kan.

2. Verberne *være* og *blive* har normalt ikke nogen passiv form (dog: *de tilbageblevne*), heller ikke som fuld verbalrod. Ikke desto mindre kan man have noget der svarer til passive sætninger med verbalroden *være* (§ 181), nemlig i der-konstruktioner (§ 136): *Manden var dér(henne) – Der var en mand dér(henne) eller Der var manden (foruden konen og datteren)*

(§ 38c), og i identitetsudsagn (§§ 146, 181): *Judas er den skyldige – Den skyldige er Judas; Osvald Helmuth er Jeppe på Bjerget – Jeppe på Bjerget er Osvald Helmuth.*

3. RECIPROKKE verber har samme form som s-passiv, men betegner flere subjekters gensidige handlinger: *mødes, ses, skiftes, skændes. ... for der mødtes han ofte med sine disciple.* Enten er subjektet i flertal, eller også er der et medsubjekt føjet til med præpositionen *med*: *de skændes ofte, han skændes ofte med hende.* DEPONENTE verber er verber med passiv form men aktiv konstruktion; de kan altså ikke forekomme i aktiv form: *færdes, grønnes, længes efter, lykkes for, lykkes med, trives, væmmes over, synes + at-inf, synes + at-sætning, mindes*, og de kan ikke have regulær passiv.

§ 67. Rolleled

Rolleled er defineret både propositionelt og konceptuelt i forhold til hovedverbet. Subjektet er alene propositionelt defineret som det der indgår i en udsigelsesneksus med det finitte fleksiv, mens der på konceptuelt grundlag kan defineres tre forskellige roller som er forudsætninger for at prædikatet kan give mening. De tre rolleled kaldes E-ROLLEN (for det som *er*), H-ROLLEN (for den som *har*, eller stedet *hvor*), og G-ROLLEN (for den som *gør*). Det er prædikatet der definerer sætningens situationstype, dvs. om der er en, to eller tre roller: V1, V2 eller V3.

I sætningen *Heksen gav soldaten sit blåternede forklæde*, spiller *heksen* G-rolLEN, *sit blåternede forklæde* spiller E-rolLEN, og *soldaten* H-rolLEN. En af de konceptuelle roller må imidlertid altid være overtaget af subjektet, i dette tilfælde har subjektet overtaget G-rolLEN.

	E: det bevirkede, det placerede, delen, bevidsthedsindhold Det der er . Præpositioner: <i>med, om, af</i>
G: det virkende, iværksætteren Den der gør . Præposition: <i>af</i>	V1, V2 eller V3
	H: det påvirkede, stedet, helheden, opleveren Den der har . Præpositioner: <i>i, på, til, fra, hos, for</i>

G-rolLEN er som regel subjekt i sætningen og kan kendes på at rollehaveren handler bevidst og med hensigt. Prædikater med G-rolLEN som subjekt kan være styret af aspektuelle verber som *give sig til at ...*, *begynde på at ...*, og af vurderende prædikater som *de roste hende for at ...*, *de kritiserede ham for at ...*; det kan prædikater med E- og H-rolLE som subjekt ikke: *han_G gav sig til at løbe*; **han_E gav sig til at ligge*; *de roste hende for at give ham forklædet*; **de roste ham for at få forklædet*.

E-rolLEN er som regel objekt for aktive transitive prædikater, subjekt for passive transitive prædikater (se dog § 66.a) og subjekt for lokative bivalente prædikater: *Han hentede pengene_E*; *pengene_E blev hentet*; *han_E kom hjem*. E-rolLEN er en del af omsagnets aspekt (§§ 85-87) på den måde at omsagn med bestemte E-rol-

ler er overgange, mens omsagn med ubestemte eller ikke-bestemte E-roller er tilstande, uafhængigt af om E-rollen er subjekt eller objekt: *Han hentede pengene på 10 minutter; han hentede penge i timevis; der blev hentet penge i mange timer.*

H-rollen er normalt indirekte objekt, middelbart rolleled, subjekt i ditransitiv regulær passiv, men ikke subjekt i *der*-passiv af korporative prædikater: *Hun gav ham_H forklædet, hun gik hjem_H, I_H ønskes en god jul, der gås hjem_H efter skoletid.*

1. Læg mærke til at verbalrødder og adjektivrødder der ved afledning bliver dele af substantiver, nemlig verbalsubstantiver og adjektivsubstantiver (§ 26), også tager valensbundne roller (§§ 58, 60). Verbalroden *vide*, der tager subjekt og E-rolle: *Hun vidste at han kom*, bevarer disse roller efter afledning: *hendes viden om at han kom*. Adjektivroden *mulig*, der tager subjekt og H-rolle: *det er muligt for hende at komme*, bevarer rollerne ved afledning: *hendes mulighed for at komme*.

§ 68. Rolleleddenes rækkefølge

I sætningen vil en af prædikatets roller blive realiseret som subjekt på **s**-pladsen, mens de resterende rolleled (E- og H-roller) står på **R**-pladserne. Hvis der her står to rolleled, er deres indbyrdes rækkefølge afhængig af om objektet er umiddelbart, middelbart (**MR**) eller et omsagnsobjekt (**OR**), og hvis de begge er umiddelbare kommer indirekte objekt (H-rollen, på **IO**) før direkte objekt (E-rollen, på **DR**), og objektet kommer før objektsprædikativet. Subjektsprædikativer og egentlige subjekter står på pladsen for det direkte rolleled (**DR**). Til omsagnsrolleled (**OR**) hører: ledsætninger, *at*-infinitiver, akkusativ med infinitiv (§ 176), objektsprædikativ. Rækkefølgen er følgende: indirekte objekt – direkte rolleled – middelbare rolleled (præpositionelle og lokative) og omsagnsroller:

F || v - s - y || W - L | IO - DR - M - MR - OR || A

Både H-rollen og E-rollen kan være et præpositionelt objekt: *Hun_S stampede foden_{DR} i jorden_{MR} – hun_S stampede jorden_{IO} med foden_{MR} – hun_S stampede med foden_{MR} i jorden_{MR}*. Når begge rolleled er præpositionelle, er der ikke nogen regler for leddenes indbyrdes rækkefølge: *Hun_S stampede i jorden_{MR} med foden_{MR}; han betalte pengene_{DR} for varen_{MR} – han betalte varen_{DR} med pengene_{MR} – han betalte for varen_{MR} med pengene_{MR} – han betalte med pengene_{MR} for varen_{MR}*.

Udsigelse og prædikat	R = rolleledspladserne					A
	IO = H	DR = E	M	MR = E, H	OR = E	
Hun gav	drengen	bogen				
Hun havde givet		bogen		til drengen		
Løven er		et rovdyr				
Du må kalde		mig			Mads	
Det havde gjort		ham			glad	
Så kom der		en betjent				
Så havde de ledt				efter ham		
Der kom marcherende		en soldat		henad vejen		
Han havde sagt		det		til hende		
Han havde sagt				til hende	at han kom	da han ikke skrev
Han havde sagt		hende			at han kom	
Hun stamper		jorden		med foden		
Hun stamper		foden		i jorden		
Hun stamper				med foden i jorden		
Hun stamper				i jorden med foden		
Hun så					ham komme	
Hun forbød	ham				at komme	

1. Nogle steder fremstilles Diderichsens sætningsskema med et tungtledsfelt (T) efter A-pladsen, hvor alle sætningsformede (rolle)led placeres: *Han_F havde_v sagt_V til hende_A at han ikke kom_T*. Det er nok rigtigt at der er en tendens til at tunge led placeres til højre, og lette led til venstre, men sætningsformede objekter står normalt før udsagnsadverbialerne – forudsat at der er tale om et udsagnsadverbial til helsætningens udsigelse og ikke ved ledsætningens: *Han_F ville_v skrive_V til hende_{H (MR)} at han ikke kom_{E (OR)} fordi han ikke havde fået sagt det_A*; den anden rækkefølge er om ikke umulig, så uheldig: **Han ville skrive til hende, fordi han ikke havde fået sagt det, at han ikke kom*.

2. Hos H.C. Andersen står der: *Der kom en Soldat marcherende henad Landevejen*. Ordstillingen må her analyseres således at *en Soldat marcherende henad Landevejen* står som ét led på DR og *marcherende* må opfattes som en præsens participium og ikke som en gerundium (§§ 21.1 og § 55.1).

3. Akkusativ med infinitiv (§ 176) efter sanseforegange (§ 215), fx *Hun så [ham komme]_{OR}*, analyseres som ét rolleled der står på OR-pladsen, mens akkusativ med *at*-infinitiv (§ 177) efter reguleringsforegange (§ 215), fx *Hun forbød [ham]_{DR} [at komme]_{OR}*, må analyseres som to led der står på hhv. DR-pladsen og OR-pladsen. *Hun måtte bede ham instændigt om at gå hjem* * *Hun kunne se ham tydeligt gå hjem*.

4. *at*-infinitiver der efter et funktionsverbum tager dettes subjekt som rolleled, *han begyndte at gå*, kan siges at stå på L-pladsen, mens *at*-infinitiver der ikke tager sætningens

subjekt som rolleled, fx *at rejse er at leve* eller *Hun tillod det at ske* er placeret på **OR**-pladsen.

5. Ved diskontinuerte korporative prædikater (§ 62.e), fx *holde noget ud, bilde nogen noget ind*, står retningsadverbiet på **MR**-pladsen, mens rolleledene står på **IO**, **DR** eller **OR**: *de havde bilstedt ham hele historien ind – de havde bilstedt ham ind at han skulle i skole*.

6. Læg mærke til at der på **DR** og **OR** står egentlige subjekter, mens subjektspladsen **s** er opfyldt af pronomenet *det* eller *der*. Dette skyldes at ubestemte subjekter, fx *Så kom der en betjent*, og omsagnsformede subjekter, fx *Derfor var det godt at han kom*, ikke henviser til en kendt genstand. **Sætningsformede subjekter kan slet ikke stå på s-pladsen**: **Selvfølgelig var at han kom godt*. **Hun sagde at han kom var godt*; de kan dog godt, som andre **R**-led, stå på **F**: *At han kom var selvfølgelig godt*. *At han kom var godt*.

§ 69. Prædikats valenser

Der findes næppe prædikater som tager mere end tre roller (se dog § 174), men nogle prædikater er trivalente og tager tre roller, **V3**, andre divalente og tager to roller, **V2**, og nogle monovalente og tager én rolle, **V1**. I en sætning vil en af de roller der hører til prædikats, altid blive inddraget som subjekt i udsigelsesdelen, og hvis prædikats tager en G-rolle, vil den altid blive subjekt (i aktive sætninger, §§ 62, 168-184).

Prædikats beskriver den foregang som bestemmer sagforholdets type, dvs. antal roller og deres semantiske type:

- a) **MONOVALENTE prædikater (V1)** tager én rolle og det er altid subjektet, fx adjektivrødder eller substantivrødder (på **L**-pladsen) eller varigheds- og procesverber: *heksen_s var ækel_{V1}*, *han_s var bager_{V1}*; *hun_s sov_{V1}*, *lamperne_s brændte_{V1}*
- b) **DIVALENTE prædikater (V2)** tager to roller:
 - i) subjektet og E-rollen: ikke lokative materielle foregange (§ 216), fx *bygge*, *ernære*, *æde*, essentielle foregange (§ 217), fx *have*, *få*, *miste*, mentale foregange (§§ 214-215), fx *vide*, *kende*, *se*, fx *De_s byggede_{V2} huset_E*; *han_s mistede_{V2} sin stil_{lingE}*; *hun_s ved_{V2} at noget er tilfældet_E*, *han ser_{V2} at noget sker_E*; *Judas_s kendte_{V2} det sted_E*; *tjeneren_s hed_{V2} Malkus_E*
 - ii) eller subjektet og H-rollen: lokative materielle foregange (§ 216), fx *bo i*, *rejse til*: *soldaten_s marcherede_{V2} hen ad landevejen_H*; *så gik_{V2} de_s hjem_H*; *E-orienterede ønsker (§ 215): det var behageligt_{V2} for ham_H at sidde i stolen_s*; de præpositionaliserede prædikater (§ 62.a.ii) tager H-roller når de ikke præpositionaliserede tager E-roller: *De_s byggede på_{V2} huset_H i fire år*.
- c) **TRIVALENTE prædikater (V3)** betegner ofte at der er nogen (nemlig en G-rolle) der som subjekt forårsager eller bringer i stand (kausativer, § 184) noget der kunne betegnes med et divalent prædikats mellem de to andre roller; de tager således tre roller: subjektet, en E-rolle og en H-rolle: *heksen_s gav_{V3} solda-*

ten_H sit forklæde_E (heksen sørgede for at soldaten fik forklædet); *Peter_s huggede_{V3} øret_E af Malkus_H*, (Peter huggede så Malkus mistede øret); *skrædderens_s jog_{V3} drengen_E bort_H* (skrædderen forårsagede at drengen kom bort); *det_s gjorde_{V3} ham_E glad_H* (det forårsagede at han blev glad; sammenlign med: *det glædede ham*).

Ved PASSIV reduceres divalente til monovalente prædikater, og trivalente til divalente (enten med E- eller H-subjekt): *Vi_s ønsker_{V3} jer_H en god jul_E* – *En god jul_s ønskes_{V2} jer_H* – *I_s ønskes_{V2} en god jul_E* (§ 66).

1. Det kan se ud som om man i *Translatørerne oversatte teksten fra tysk til fransk* har et verbum med 4 roller. Det er der imidlertid ikke, for både *fra tysk* og *til fransk* er H-roller. H-roller kan således have en *fra*-variant og en *til*-variant, eller eventuelt begge to (se dog også § 174).
2. En særlig type prædikater kan siges at være nulvalente; det drejer sig om vejrligsverber som *det regnede*, *det sneede*, *det er varmt*. Der er slet ikke noget konceptuelt subjekt, hvorfor subjektsplassen er udfyldt med det formelle *det* (§ 126). Disse verber kan ikke have passiv form: **Der snes*, **der væres køligt*.
3. Sanseforegange, fx *se* (§ 215), der tager akkusativ med infinitiv (§ 176), regnes som divalente prædikater, mens reguleringsforegange, fx *forbyde* (§ 215), der tager akkusativ med *at*-infinitiv, regnes som trivalente prædikater (§ 68.3).
4. Monovalente prædikater kan have en særlig form for objekt som består i at verbalets rod (eller et synonym dertil) kan stå som INDHOLDSOBJEKT (etymologisk objekt) uden nogen konceptuel meningsstilføjelse: *et levet liv*, *så døde han da døden*, *drømme en drøm*.

§ 70. E-rolle og H-rolle

Efter at man i den grammatiske analyseprocedure (§ 51) har fundet sætningens valente prædikat (hovedverbum), bestemmer man dets valens og type og dets rolleled (for de rolleled der ikke optræder som subjekt). Ved monovalente prædikater finder man blot subjektet; ved divalente prædikater finder man subjektet og H-rollen, eller subjektet og E-rollen, og ved trivalente prædikater subjektet, E-rollen og H-rollen.

E-rollen findes ved at spørge hvad subjektet BEVIRKER eller har bevidsthed om, den spilles hyppigt af en ting, en tanke, en infinitiv eller en *at*-sætning (§§ 76-77), H-rollen findes ved at spørge hvad subjektet PÅVIRKER, hvor noget er eller kommer, eller hvem der har eller får bevidsthed om noget; denne spilles hyppigt af et sted eller en person.

Læg mærke til at rolleled ikke altid er ekspliciteret i sætningen; men hvis en rolle ikke nævnes eksplicit, kan man altid slutte sig til hvilken genstand i den

omtalte situation der spiller rollen, fx A33/ *Nøglen sidder i*, hvor H-rollens nominal mangler; her kan man finde denne rolle i sætning 31/ *døren*. Det er det der kaldes ELLIPSE, og H-rollen udgøres i sætningen alene af præpositionen (§ 63.1).

28/ "Du_s skal vide_{V2}, || naar Du_s kommer_{V2} ned paa Bunden af Træet_H, saa er_{V2} Du_s i en stor Gang_H E, 29/ der_s er ganske lyst_{V0}, 30/ for der_s brænde_{V1} over hundrede Lamper_s. 31/ Saa seer_{V2} Du_s tre Døre_E, 32/ Du_s kan lukke_{V3} dem_E op_H, 33/ Nøglen_s sidder_{V2} i_H. 34/ Gaaer_{V2} Du_s ind i det første Kammer_H, da seer_{V2} Du_s midt paa Gulvet en stor Kiste_E, 35/ oven paa den_H sidder_{V2} en Hund_s; 36/ han_s har_{V2} et Par Øine saa store som et Par Theekopper_E, 37/ men det_E skal Du_s ikke bryde_{V3} Dig_H om! 38/ Jeg_s giver_{V3} dig_H mit bla-tærnede Forklæde_E, 39/ det_E kan Du_s brede_{V3} ud paa Gulvet_H;

1. Læg mærke til at man i analyseproceduren, på grund af sætningens kentaurostruktur (§ 52), ikke behøver at tage stilling til hvilken konceptuel rolle subjektet spiller. Ved divalente prædikater som *Søren ejer huset* og *Huset tilhører Søren*, er det tilstrækkeligt at bestemme at *huset* er E-rolle i forhold til *eje*, men subjekt i forhold til *tilhøre*, og at *Søren* er subjekt i forhold til *eje*, og H-rolle i forhold til *tilhøre*. Det er nærliggende at antage at de har samme rolle i forhold til begge prædikater, men for sætningens analyse er det tilstrækkeligt at fastslå hvilket ord der er subjekt.

§ 71. Udsagnsadverbialer

Udsagnsadverbialer kan optræde i udsagnet uafhængigt af hvilke prædikater, roller og mådesadverbialer der optræder i omsagnet (§ 49). Udsagnsadverbialer er adverbialer til hele udsagnet, ikke kun ved omsagnet eller prædikatet. Udsagnsadverbialer angives ved omstændighedsadverbier, **ua** (§ 18): *snart*, *længe*, *her*, *derfor*, eller adverbialer der består af præpositionsforbindelser (med en præposition og et nominal): *i 1887*, *på fire uger*, *i København*, eller ledsætninger (med en konjunktion og en sætning): *fordi hun var syg*, *hvis han ikke kom*. Udsagnsadverbialer kan stå på **F**, **y**, **a** og **A**, med forskellig informationel status (§§ 145, 224).

Udsagnsadverbialer kan betegne tid {TID} (§ 91), varighed {VAR} (§ 92), sted {STD}, mål {MÅL}, resultat {RSL}, betingelse {BTG}, vilkår {VLK}, årsag {ÅRS}, sammenligning {SML}, middel {MDL}, materiale {MTR} eller måde {MÅD}.

MTR: af, med	ÅRS: fordi	TID: i, på	VAR: i, på
MDL: med	G: af	E: med	STD: i, på, ved, om
SML: som		VI, V2, V3	MÅL: for at
MÅD: med		H: til, i, hos	
	VLK: ved, når	BTG: hvis	RSL: så at

angiver et prädikatet med et, to eller tre (valensbundne og afhængige) roller E, H og G.

angiver et (uafhængigt og ikke obligatorisk) udsagnsadverbial, med grå udfyldning hvis der er mådesadverbialer der både kan optræde som udsagnsadverbialer og som mådesadverbialer.

MÅD: H16/ *som han med stort velbehag suttede ud af skægtotterne i løbet af dagen.*
 STD: A34/ *Gaer Du ind i det første Kammer, da seer Du midt paa Gulvet en stor Kiste;*
 MÅL: D10/ *Når motoren skal startes, er det nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul, bl.a. for ikke at overbelaste starteren;* RES: K19/ *og fra dem kom en rig yngel, så at verden snart blev opfyldt af grumme jætter;* BTG: A34/ *Gaer Du ind i det første Kammer, da seer du midt paa Gulvet en stor Kiste;* VLK: D4/ *Inde i motoren bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin eller andet brændstof antændes af gnister fra tændrørene;* ÅRS: B 25/ *Når det altså er mig I leder efter, så lad de andre gå;* SML: J5/ *Rankerne krøb over taget lige til skorstenen og over den med og hang ned for vinduerne som tætte, grønne gardiner, så der næsten slet intet lys kunne slippe ind i stuerne;* MDL: B7/ *Judas tog så vagtstyrken og nogle af ypperstepræsternes og farisæernes tempelvagter med sig og kom derover med lygter og fakler og våben;* MTR: C1/ *Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, la/ ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået, men*

1. En særlig type led udgør medsubjekter (consubjekter): *han mødtes med dem i haven, hun gik med ham ind til byen*: de optræder som middelbare rolleled (eller udsagnsadverbialer), men skal have den kategori som kræves af prädikatets subjekt.

2. Udsagnsadverbialer kan enten forankre udsagnets omtalte situation til andre begivenheder i den omtalte situation: *Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien*, eller indeholde fremsat, men parentetisk og adjunktiv, dvs. tilføjet information: *Når motoren skal*

startes, er det nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul, bl.a. for ikke at overbelaste starteren (§ 119).

3. Læg mærke til at der marginalt også findes efterstillede præpositioner, såkaldte postpositioner, på dansk: *for lang tid siden, vennerne imellem*.

§ 72. Roller og udsagnsadverbialer

Det kan være svært i analyseproceduren at skelne mellem valensbundne roller og frie udsagnsadverbialer, men det kan ske med følgende kriterier:

1° Valensbundne rolleled er konceptuelt nødvendige dele af prædikatet, og deres type er konceptuelt defineret af prædikatet ved kohærens (§ 219). E-rolle for prædikatet *tænke* skal være et udsagn (§ 214), fx *Hun_s tænkte at han kom_E*; hvis man i stedet indsætter en fysisk genstand, kan det kun opfattes som en metafor (§§ 252-258), hvorved prædikatet skifter mening: *Manden som tænkte ting* betyder 'manden som skabte ting ved at tænke på dem'. De konceptuelle valensbindinger er de regler som metaforer er brud på, og de kaldes kohærensregler.

2° Udsagnsadverbialer er ikke en nødvendig del af omsagnet, og deres type er ikke defineret af prædikatet. Til udsagnet *Hun tænkte over det* kan der tilføjes et eller flere udsagnsadverbialer valgfrit: *Hun tænkte over det da han var gået_{TID}*; *Hun tænkte over det i tre dage_{VAR}*; *Hun tænkte over det fordi hun var bekymret_{ARS}*; *Hun tænkte over det hvis hun fik tid_{VLK}*.

3° Der sker tryktab på prædikatet ved ikke-bestemte rolleled (§ 39): *'Storke spiser 'ofte 'frøer*, men ikke ved ikke-bestemte udsagnsadverbialer: *'Storke 'spiser 'ofte i 'moser*.

4° Konceptuelt udgør sætningen et rolleled i forhold til et valent prædikat der er degraderet (§§ 172-173) til en præposition eller en konjunkional i udsagnsadverbialet: *Hun sov i tre timer* betyder: 'hendes søvn varede tre timer'; præpositionen *i* optræder således som et degraderet divalent prædikat. Udsagnsadverbialets degraderede prædikat kan således kræve at sætningen hører til en bestemt type; varighedsudsagnsadverbialet *i tre timer* kræver at sætningens prædikat er tilstandsaspekt (§§ 84-86), mens varighedsudsagnsadverbialet *på tre timer* kræver at sætningens prædikat er overgangsaspekt: *Hun sov i tre timer; hun vågnede på to minutter*.

5° Det vigtigste kriterium til at skelne mellem rolleled og udsagnsadverbialer er det at rolleled kan gøres til subjekt i den efterfølgende sætning, det kan tilføjede adverbialer ikke (med mindre de er blevet forgrundet ved forgrundingstryk, §§ 119-120, 145): *Efter Der kom en soldat marcherende [hen ad landevejen]_{MR}* kan man fortsætte: *Den var lang og støvet...*; men efter *Så mødte han [en heks]_{DR} [på landevejen]_A* kan man ikke fortsætte: *Den var lang og støvet*.

6° Et rolleled falder altid under nægtelsens virkeområde, mens et udsagnsadverbial (afhængigt af trykfordelingen, § 120) enten kan være inden for eller uden for nægtelsens virkeområde: *at hun kom, skyldtes ikke [at hun var syg]_E* betyder: 'hun kom af en anden grund'; *hun kom ikke [fordi hun var syg]_O* betyder enten: 'hun kom af en anden grund' eller 'hun kom ikke, og grunden var at hun var syg'.

Man kan skelne mellem roller og udsagnsadverbialer efter følgende kriterier:

Roller (valensbundne)	Udsagnsadverbialer (tilføjelser)
typen afhænger af prædikatets type	typen er uafhængig af prædikatets type
roller (der ikke er subjekter) er inden for negationens virkeområde	udsagnsadverbialer kan optræde både inden for og uden for negationens virkeområde
tryktab på prædikatet ved ikke-bestemte rolleled: <i>Storke</i> _{spiser} _{frøer}	ikke tryktab på prædikatet ved ikke-bestemte udsagnsadverbialer: <i>storke</i> _{spiser} i _{moser}
led der kan pronominaliseres med personlige pronomener som <i>jeg, mig, du, dig, han, ham, hun, hende, den, det, vi, os, I, jer, de, dem</i> og pronominale stedsadverbialer som <i>her, der, hjemme</i> , eller led som markeres som ledsætninger med <i>at</i>	led der kan pronominaliseres med pronominale adverbier som <i>derfor, heraf</i> , eller som markeres med konjunktioner der indleder adverbelle ledsætninger, fx <i>da, fordi, mens, så</i> , eller med præpositionsforbindelser
to roller kan ikke sideordnes	to udsagnsadverbialer kan sideordnes
roller kan gøres til subjekt i den næste sætning	udsagnsadverbialer kan ikke gøres til subjekt i den næste sætning

§ 73. Valens og komplettering

Prædikater inddeles i tre forskellige typer efter deres valens, dvs. afhængigt af om de tager en, to eller tre roller (§ 69). Verber inddeles i forskellige typer efter hvorledes de kompletteres til et prædikat (§§ 61-62) i a) komplette verbalrødder der inddeles i i) transitivitetsprædikater, der tager nominaler umiddelbart som objekt eller indirekte objekt, og ii) kopulative prædikater, der forbindes umiddelbart med et nominal der fungerer som identitetsprædikat (omsagnsled til grundled), og b) korporative prædikater der inddeles i i) præpositionelle prædikater, der (hvad enten de er født præpositionelle eller præpositionaliserede) inkorporerer en præposition i prædikatet, ii) lokative prædikater, der tager lokative roller, og iii) de øvrige korporative prædikater (som udgøres af α) adjektiviske prædikater med en adjektivrod på L-pladsen, β) nominale prædikater med en substantivrod, γ) diskontinuerte prædikater med et rolleled på **R1** og en præposition eller adverbial på **R2**, og δ) fraseprædikater som er uanalyserbare.

Hvis man krydser disse to inddelingskriterier, valens og komplettering, får man følgende tolv typer af prædikater (der findes ingen præpositionelle eller lokative simple prædikater):

Prædikater	Monovalent	Divalent	Trivalent
a.i) transitivverber	sove; grenen knækkede; foregå; sulte	møde ham; bygge huset; knække grenen; tænke at..	give nogen noget; fratage nogen noget;
a.ii) kopulaverber		være den rigeste mand i byen, løven er et rovdyr	det gjorde ham glad; du må kalde mig Mads
b.i) præpositionelle prædikater		ledte efter, stolede på; byggede på huset i x tid; han tænkte på noget	betale med pengene for varerne; føje til (det allerede sagte) at ...
b.ii) lokative prædikater + retningsadv.: op, ned, hen.		gå hjem, marchere hen ad landevejen, bygge på grunden	bygge karnap på huset; stampe med foden i jorden; læsse høet på vognen; læsse vognen med høet, tage noget på
b.iii) øvrige korporative prædikater	være ækel; være soldat, danse vals; spille fløjte	have tillid til, være signalet til, være udtryk for, sige noget op, være ivrig efter, gennemføre en rejse til	foretage tilføjelse af noget til noget, gennemføre en adskillelse af noget fra noget

III. C. LEDSÆTNINGER

§ 74. Ledsætninger

Man kan have brug for at komme med et konceptuelt og propositionelt udsagn om en situation (dvs. med tid- og realitets markører) uden at det har informationel eller interaktionel mening (§§ 7, 48) dvs. at man kan benævne situationen eller omtale den som en genstand, en egenskab eller en omstændighed ved en anden situation, som omtales i sætningen. Det sker i LEDSÆTNINGER som indgår som grammatiske led i en anden sætning, som da kaldes OVERSÆTNINGEN. En sætning der ikke er led i en anden sætning, kaldes en HELSÆTNING. Ledsætninger er sætninger der har konceptuel og propositionel mening, men ikke informationel og interaktionel mening. Sætningen *Pigen kom*, reduceres til at være Erolle i sætningen *Han så [at pigen kom]*, i dette tilfælde ved hjælp af subjunktio-nalet *at*. Den kan også reduceres til at være determinat i et nominal: *Han kendte pigen [som kom]*, her med subjunktio-nalet *som*. Ledsætninger kan optræde som forskellige typer af led, og der findes mange forskellige subjunktioner (underordningskonjunktioner): *at, om, som, der, da, hvis, så (at), for at, forudsat at, fordi (at), eftersom, skønt, selv om, når*, osv. Subjunktionerne angiver at ledsætningernes sandhedsværdi afhænger af et led i oversætningen.

En ledsætning kan udgøre et led i en oversætning, som selv er led i en oversætning, som selv er led ... i princippet i det uendelige. Man kan således skelne mellem ledsætninger af 1°, 2°, 3° ... grad: *hun gjorde opmærksom på [at hun havde hørt [at han sagde [at de ville ...]₃]₂]₁*; *menig 65 står ved siden af 66 [som står ved siden af 67 [som står ved siden af 68 [som ...]₃]₂]₁*.

Man kan skelne mellem tre hovedtyper af ledsætninger: nominale sætninger, determinative sætninger og udsagnsadverbiale sætninger. NOMINALE ledsætninger er ledsætninger der udgør et rolleled til valensprædikatet i oversætningen (understreget): *Jættene påstod [at de kom først]*, *Jesus vidste [hvad der skulle ske ham]*, *fordelen er [at der indføres frihandel]*. DETERMINATIVE ledsætninger er ledsætninger der determinerer (afgrænser) en tidligere kataforisk determinator (angivet med **fed**): *han var klogere [end jeg havde troet]*, *hun pegede på det træ [der stod ved siden af dem]*. ADVERBIALE ledsætninger er sætninger der kan føjes til en sætning som et parentetisk udsagnsadverbial; de er ikke nødvendige dele af oversætningen, og de er forbundet med de øvrige led ved tilføjelse (adjunktion): *Hun går [hvis han kommer]*, *hun kom ikke [fordi hun var syg]*, *Judas, [som for-rådte ham], kendte også det sted*.

1. Læg mærke til at oversætningen (eller helsætningen) ikke blot omfatter det der er tilbage når ledsætningen er taget væk, fx *Hun så* i *Hun så [at han kom]* (således som den grammatiske kommatering synes at markere), men alle led, også de ledsætningsformede nominale, determinative eller adverbiale led. Ledsætningen omfatter: *at han kom*, mens helsætningen omfatter *Hun så at han kom*.

Her bruges ordene *helsætning* og *ledsætning* i samme betydning som ordene *hovedsætning* og *bisætning*. Disse sidste ord er uheldige fordi *hovedsætning* også – især i forbindelse med kryds og bolle-øvelser – bruges om det der er tilbage af en oversætning når eventuelle ledsætninger er taget væk, fx *De antog* i *De antog at han kom for sent*. De to ord udgør subjektet og verbet i helsætningen, men er ikke en enhed eller en helhed, og bør derfor heller ikke have nogen betegnelse. Hvis man endelig vil kalde forbindelsen mellem subjekt og verbum for noget, uanset om der også er andre led i sætningen, ville *helsætningsstamme* være det bedste.

2. Ledsætningernes underordningsgrad kan fordelagtigt noteres i et TRAPPEDIAGRAM, fx Ø1/:

O° Advokat..mig

1° idet..lånet

2° som..fejl

3° idet..se

4° i hvilket..svar.

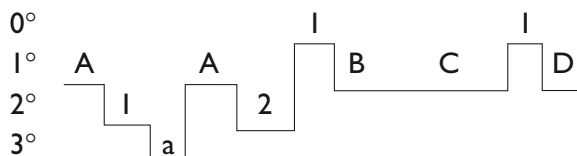
Dette kan igen beskrives med det tyske decimalklassifikationssystem inde i teksten:

I - A- 1 - a - i.

Læg mærke til at ledsætningerne kan stå i begyndelsen af helsætningen, C1/:

A. Da..sådan	I. havde..Edda	I. og..stillinger
1.som..vidste	A. men sådan	B. som..og C. af..ordret
a. den..foregået	2. som	D. som

Og denne sætning kan noteres: A - 1 - a - A - 2 - I - B - C - I - D for:

Hvis man er i tvivl om hvilke af flere neksusforbindelser mellem subjekt og verbum der hører til i ledsætninger uden realitetsstatus, og hvilke der som subjekt og finitverbal i helsætningen har realitetsstatus, kan man bruge realitetsspørgeprøven (§ 51.1), LIFF-prøven (§ 82.1) eller pronomenprøven. Alle ledsætninger kan hver for sig erstattes af et pronomen, men det kan helsætningens neksusforbindelse ikke (uden at alle ledsætningerne også bliver det): *Hun sagde at hun havde hørt at han kom* = *Hun sagde at hun havde hørt det* = *hun sagde det*, men ikke; **Det at hun havde hørt at han kom*. Det gælder alle typer af ledsætninger: *Jætterne påstod det* (= *at de kom først*). *Hun pegede på dette træ* (= *det der stod ved siden af dem*). *Hun kom ikke af den grund* (= *fordi hun var syg*). Parentetiske relativsætninger kan dog ikke pronominaliseres: *Judas, som forrådte ham, kendte også det sted*, og de tæller derfor også som udsagn i analysen af tekstkomposition (§ 98).

3. Traditionelt (grammatisk) komma, som sættes før og efter ledsætninger (Retskrivningsordbogen §§ 55-57), sættes hver gang man går et trin op eller ned i trappediagrammet; nyt komma (og pausekomma) sættes kun når man går et eller flere trin op i diagrammet.

§ 75. Nominale ledsætningers syntaktiske typer

Nominale ledsætninger er ledsætninger der optræder som nominale led i sætningen. De kan optræde a) som rolleled for sætningens prædikat, b) som rolleled i et nominal med valent verbalsubstantiv, eller c) som subjekt eller prædikativ i en identitetsprædikation.

- a) En nominal ledsætning kan være rolleled eller egentligt subjekt (§ 75) for et prædikat (V) med en valent rod (understreget); det kan være:
- i) en verbalrod, (simpel eller præpositionel) fx: I7/ *Man må vide [hvad der virkeligt er venligt]_E, det vil sige [at man må finde ud af [hvad der er menneskets sande natur]_E]; M12/ *Jættene påstod [at de havde været der før aserne]_E; N13/ *Det bæres mig for, [at jeg skal blive Præst i Føulum]; det_s siges [at han kommer]_S; Hun er overbevist om, [at han kommer]_E;***
 - ii) en adjektivrod: *det_s er muligt [at han kommer]_S; eller*
 - iii) en substantivrod: *det er signal til [at de skulle komme]_E;*
- b) En nominal ledsætning kan også optræde som rolleled i et nominal (R) (§§ 58, 60) der har et verbalsubstantiv (understreget) på N-pladsen: (...fordi de har) *en_n fornemmelse_N [af, at det betyder noget]_R; ... med en_n skjult_j tanke_N [om, at det også kan interessere andre]_R; F19/ *Det er signalet_n [til, at immunforsvaret skal indlede krigens næste fase]_R.**
- c) En nominal ledsætning (§ 61c) kan være egentligt subjekt (S) eller prædikativ i en identitetsprædikation hvor det andet led er et substantiv af kategorien udsagn (US, et verbalsubstantiv, § 208):
- i) Subjekt: Når ledsætningen er egentligt subjekt i en identitetsprædikation (§ 146), kan den stå på F: *[At der ikke er nogen vej uden om] er alligevel en udbredt opfattelse, men det er mere almindeligt at ordet *det* som foreløbigt subjekt (§ 126.c) på subjektspladsen (s) henviser kataforisk til ledsætningen der som egentligt subjekt står på rolleledspladsen (OR): G2/ *Alligevel er det_s en udbredt opfattelse_E, [at der ikke er nogen vej uden om tilslutning]_S;**
 - ii) Prædikativ (på rolleledspladsen, OR): U6/ *Konsekvensen_s bliver [at den pædagogiske påvirkning må ske med gruppen og ikke mod gruppen]_E; Ø5/ *og resultatet bliver, [at køberne opnår (...) en betragtelig refusion i den nominelle købesum]_E.**

1. Man kan lægge mærke til at mange af de verbalsubstantiver som tager valensbundne led i en nominalhelhed, faktisk ikke er afledninger, men fødte verbalsubstantiver eller adjektivsubstantiver: *signal*, *konsekvens*, *resultat*. Dog vil afledninger også altid kunne optræde på denne måde: *opfattelse*, *egenskab*, *fornemmelse* (§ 26, 208).

2. Læg mærke til at *at*-sætninger og *at*-infinitiver der er egentlige subjekter, ikke kan stå på *s*-pladsen, men kun på *F*, eller på *OR* efter et kataforisk *det* på *s*-pladsen: *At han kommer er derfor godt. Det er derfor godt at han kommer*, men: *Derfor er *at han kommer, godt. *Hun sagde at at han kom derfor var godt*. Egentlige subjekter der er omsagnsrolleled, kan ikke optræde som den kendte genstand som benævnes på *s*-pladsen som realitetsforankring (§ 49) af udsagnet eftersom de ikke betegner en genstand der kan lokaliseres i tid og rum.

§ 76. Nominale ledsætningers konceptuelle typer

Nominale ledsætninger forekommer, uafhængigt af deres syntaktiske type (§ 75), kun i forhold til forskellige konceptuelle typer af prædikater, nemlig mentale foregange og aktualiserende prædikater:

a) MENTALE FOREGANGE (§§ 214-215) der tager et udsagn (bevidsthedsindholdet) som rolleled kan være antagelser, ønsker og vurderinger, ytringer eller sansning.

i) ANTAGELSER: *vide, forstå, have forståelse for, finde ud af, antage, mene, synes, tro, tænke, skønne, betvivle, undersøge, det er usikkert, uklart, erkende, forsikre sig om, fortryde, sande, erfare, drømme, være overbevist om, det forekommer nogen at.*

ii) ØNSKER OG VURDERINGER: *mærkeligt, beklageligt, glædeligt, morsomt, dejligt, kedeligt -- glæde sig over, det kedede ham at ..., kede sig over at -- skadeligt, nyttigt.*

iii) YTRINGER: *spørge, meddele, sige, fortælle, forsikre, indrømme, bebrejde, bekræfte, bevidne, slå fast, herunder reguleringsprædikater: tillade, forbyde, befale, påbyde, forlange, kræve, pålægge.*

iv) SANSNINGER: *se, høre, mærke, lugte, smage.*

Eksempler: antagelser: G2/ *Alligevel er det_s en udbredt opfattelse_E, [at der ikke er nogen vej uden om tilslutning til integrationsplanerne]_s*; Rc1/ *De fleste irakere er overbevist om, [at USA er skyld i deres elendighed]_E*. O8/ *Fordi de har en bagtanke med deres liv, en_n fornemmelse_N af, [at det betyder noget, ikke bare for dem selv]_R, men muligvis også med en_n skjult_J tanke_N om, [at det en dag (...) måske også kan interessere andre]_R*; I7/ *Man må vide [hvad der virkeligt er venligt]_E, det vil sige [at man må finde ud af [hvad der er menneskets sande natur]_E]*. Ønsker og vurderinger: G5/ *Fordelen ved EFs indre marked er ikke, at der indføres frihandel*; I7/ *Problemet er, at for at være menneskevenlig må man vide, hvad der virkeligt er venligt over for mennesket.*

b) AKTUALISERENDE PRÆDIKATER (§ 212) der tager en ledsætning som E-rolle, men ikke selv har nogen valenser i forhold til genstandene i den omtalte situation: *det er sandt at, det passer at, det er rigtigt at, det har sin rigtighed at, det er sandsynligt at, det viser sig at, det er tilfældet at, det er forkert, falsk, ulogisk, en misforståelse, unøjagtigt, urigtigt, rigtigt, usandt, det hænder, sker, forekommer,*

forårsager, resulterer i, ender med, begynder med, skyldes, muliggør, sandsynliggør, det ser ud til at, det lader til, det forefalder, tildrage sig, træffe sig, kommer ud for.

Eksempler: *Det skete i de dage [at der udgik befaling fra kejser Augustus...]; L12/ I stjerneklare Nætter hænder det [at Gunung Api slaar Mulmet fra sit Ansigt og blæser Aske i Afgrunden]. Y24/ det ender ofte med [at en løve bliver dræbt].*

Ved de mentale foregange som har nægtelsestransport (§§ 40, 84.1, 141) kan man have neustisk glidning (§ 37). Det drejer sig om at de verber der ikke er faktive (§ 77), bliver reduceret til at være en informationel neutral angivelse af den epistemiske sikkerhed med hvilken man udtaler sig: *Jeg tror han /kommer* = 'han kommer vist', mens det ved frastisk læsning er forgrundet: *Jeg /tror han /kommer* = 'jeg ved det ikke'.

1. Et klassisk eksempel på neustisk glidning ytres af arrangøren af en kongres der erklærer den åben ved at sige: *Det er mig en stor ære og glæde at erklære konferencen for åben.*

2. Forskellen på aktualiserende og mentale prædikater ses af følgende: *Det er rigtigt at det var Sam der vandt champagnen* = *Det er rigtigt at det var champagnen Sam vandt*, mens: *Det generede Mary at det var Sam der vandt champagnen* ≠ *Det generede Mary at det var champagnen Sam vandt*.

§ 77. Kendsgerninger, udsagn og begivenheder

De nominale ledsætninger som indgår som et rolleled eller subjekt i forhold til mentale foregange, udtrykker et udsagn (et bevidsthedsindhold, § 208) hvis tid og realitet er uafhængig af tid og realitet for det styrende bevidsthedsprædikat.

De kan være INDIREKTE (FREMSAT) TANKE OG TALE med *at*: *han vidste [at det ville ske]* eller INDIREKTE SPØRGESÆTNING med *om*, *hvorvidt* eller med *hv*-ordene *hvem*, *hvad*, *hvor*, *hvornår*, *hvordan*, *hvorfor*: *han vidste ikke [om det ville ske]; han vidste [hvad der ville ske]*. Når de optræder som subjunktioner kan *hv*-ordene have tryktab (§ 42.a): *Du spurgte om hvad han /sagde*, mens de som spørgende adverbier i helsætninger altid har stærktryk: */Hvad /sagde han?*

Den direkte (deiktiske) tid i ledsætningen er uafhængig af den deiktiske tid i oversætningen: *Hun siger [at han kom]; han mente [at hun kommer]*.

Valensbundne ledsætninger for aktualiserende prædikater betegner en begivenhed i den samme situation som oversætningen; de kan ikke være spørgende, og deres deiktiske tid kan ikke variere i forhold til oversætningen: **Det hændes [om der kommer gæster i februar]*. **Det ender med [hvem der kan læse]*. **Det sker [at hun kom]*, **Det hændte [at de bliver her]*.

Nogle af de nominale ledsætningerne er forudsat sande, dvs. KENDSGERNINGER, og de verber der tager disse ledsætninger som subjekt eller E-rolle, kaldes FAKTIVE PRÆDIKATER: Ledsætningens sandhedsværdi er altid sand ligegyldigt

om det valente prædikat i oversætningen er benægtet eller ej (§ 111): *Han vidste at hun kom* forudsætter at 'hun kom', og *Han vidste ikke at hun kom* forudsætter også at 'hun kom'; *det er beklageligt at hun er gået* forudsætter 'hun er gået', og det gør *det er ikke beklageligt at hun er gået* også. Til de faktive prædikater hører antagelser som: *vide, være klar over, indse, undre sig over, ønske og vurderinger det er beklageligt at ..., det er dejligt at ..., beklage at ..., være ked af at ..., og sansningerne: hun så at han kom.*

Begivenhedssætningers realitetsstatus er afhængige af den realitetsstatus som prædikatet i oversætningen har. I *Det resulterede i at de meldte sig ud* er sandheden af 'de meldte sig ud' afhængig af sandheden af 'det resulterede i': *det resulterede ikke i at de meldte sig ud*. Denne type prædikater kaldes FAKTITIVE.

De fleste nominale ledsætninger er dog SAGFORHOLD MED NEUTRAL REALITETSSTATUS, dvs. det er ikke med sætningen signaleret om sætningens propositionelle indhold er sandt eller ej (§ 82). Det gælder de fleste antagelser: *antage, tro, mene*, ytringer: *sige, fortælle*, og reguleringer: *forbyde, kræve* (§§ 214-215).

§ 78. Determinative ledsætninger

Ledsætninger kan optræde som led der udfolder en KATAFOR, dvs. et grammatisk morfem der henviser til noget senere i teksten; det er enten en komparation med et gradsadverbial, fx *så, ligeså* eller *nok*, en komparativ, fx *større end*, eller en nominator, fx *den, hunden*. Ledsætningen siges da at determinere den katafor som den følger efter (kataforen er noteret med **fed** og den determinative ledsætning i skarp parentes): *den var så bred* [at den ikke kunne komme igennem]; *han var klogere* [end man skulle tro]; *hun pegede på det træ* [der stod ved siden af dem]; *hunden* [som sidder på pengekasten].

Komparationsledsætninger indledes med *at* eller *som*, fx *Hun var lige så høj som han var bred*, eller efter komparativer med *end at*, fx *den var ikke bredere end at den kunne køre igennem*, og relativsætninger der determinerer nominatorer indledes med *som, der*, et *hv*-ord eller ingenting, og de kaldes (determinative) RELATIVSÆTNINGER, fx *Det forhold hvorom vi taler ...; Ham vi så i går, har vi ikke set i dag.*

Eksempler: K3/ og mod syd lyste det brændende *Muspelheim så* hedt og gloende, [at ingen kunne færdes i det land]. U4/ selv hos studenter er tendensen til konformitet mellem den individuelle indstilling og gruppens opfattelse *så* stærkt fremtrædende, [at man må spørge om en individuel indlæring overhovedet er mulig mod gruppens indstilling]. A51/ *Hunden*, [som sidder på pengekasten], har her to øjne...

En særlig form for determinative ledsætninger er KORRELATIVE ledsætninger: *Jo længere væk politikerne er, desto mindre ansvar har de. Jo højere afgift man har, desto flere smuglerier får man.* Her er der kataforisk henvisning fra ledsætningens

jo til helsætningens *desto* ... og anaforisk henvisning fra helsætningens *desto* til ledsætningen *jo*, sammenlign med: *Vi er desto gladere, jo mere vi er sammen.*

Determinative sætninger er ikke primære led (roller eller adverbialer) i oversætningen, men led af anden eller tredje grad. De sætninger der determineres af et gradsadverbial eller komparativ, er determinative led i en beskrivelserhelhed (§ 64), og relativsætningerne er determinative led i et nominal (§§ 58-60). Determinative *at*-sætninger er således ikke nominale ledsætninger: *så_g hedt og gloende_r, [at ingen kunne færdes i det land]_D; [Hunden_n, [som sidder på pengebogen]_D]_E har her to øjne...*

Til determinative sætninger må man henregne *at*-sætninger og relativsætninger der determinerer det kataforiske *det* i det kløvninger: *F3/ Det er derfor, at vi som regel er raske; det er Peter der har gjort det* (§ 147).

1. Læg mærke til at relativsætninger kan inddeles i determinative relativsætninger, der står som determinat (**D**) i nominalschemaet (§ 60), og parentetiske relativsætninger (§ 79), der står som adjunktiver på **A**-pladsen i nominalet.
2. Efter reglerne for nyt komma sætter man komma foran parentetiske relativsætninger, men ikke foran determinative relativsætninger: *Kaniner, som lever af planteføde, har det hårdt om vinteren. De dyr som lever af planteføde, har det hårdt om vinteren.*

§ 79. Adverbiale ledsætninger

Mens både nominalsætninger og determinative sætninger er led der er obligatoriske fordi de er bundet til led i helsætningen, nemlig til henholdsvis det valente prædikat og en katafor, så er ADVERBIALE SÆTNINGER frie led der kan tilføjes til sætningen, og som logisk set ikke er en nødvendig del af oversætningen.

Tværtimod kan oversætningen opfattes som et valent led i forhold til det prædikat der er degraderet til en subjunktional i ledsætningen (§ 172): *Hun gik fordi han kom* er synonym med *[at han kom] forårsagede [at hun gik]*. *Hun gik, hvad jeg ikke havde ventet* betyder det samme som *jeg havde ikke ventet [at hun gik]*.

Der er to typer af adverbiale ledsætninger: sætninger der angiver frie udsagnsadverbialer og såkaldte parentetiske relativsætninger: *Hun gik, fordi han kom* og *Hun gik, hvad jeg ikke havde ventet*.

- a) UDSAGNSADVERBIALER kan være situationelle, fx *Hun gik fordi han kom*, argumentative, fx *Hun måtte være gået, eftersom han var kommet*, eller sammenlignende, fx *Hun kom for sent, som jeg havde forudset*.
- i) Nogle subjunktioner gør ledsætningen til et situationelt udsagnsadverbial om TID (§§ 71-72): *da, dengang, efter, engang, forinden, fra, før, førend, idet, imedens, imens, inden, indtil, medens, mens, når, siden, til*, ÅRSAG: *fordi*, FØLGE: *så at*, eller HENSIGT: *for at* (§ 71).

ii) Andre subjunktioner indleder et argumentativt led om MODSÆTNING: *mens*, BEGRUNDELSE: *eftersom, da, når, siden*, INDRØMMELSE: *skønt, selv om, uagtet*, eller BETINGELSE: *bare, blot, dersom, forudsat, hvis, ifald, medmindre, om, såfremt, uden, undtagen* (§ 99).

iii) Endelig kan subjunktioner indlede sammenligningssætninger: *des, desto, end, enten, jo, ligesom, som, såsom*. Af disse er nogle determinative og ikke adverbelle.

- b) PARENTETISKE RELATIVSÆTNINGER er sætninger der ikke er bundet af nogen katafor, men som står på A-pladsen i et nominal (§ 60), fx *Judas, som forrådte ham, kendte også det sted. Jesus, som vidste alt, hvad der skulle ske med ham, ...* Der skal både efter det grammatiske kommateringssystem og det nye kommateringssystem komma både før og efter en parentetisk relativsætning.

En særlig type parentetiske relativsætninger er *hvad-* eller *hvilket-*sætninger hvor disse ord henviser til det sagforhold eller den begivenhed som er beskrevet i de foregående dele af helsætningen, fx *Hun gik straks, hvad jeg ikke havde ventet*. Grammatisk set er *hvad*-sætningen led i forhold til *Hun gik straks*, men konceptuelt er det ledsætningen der er den overordnede; indholdet svarer til: *jeg havde ikke ventet at hun gik straks*, og sådanne ledsætninger kan man kun have hvis prædikatet er en mental foregang eller et aktualiserende prædikat.

1. Betingelsessætninger indledes normalt med et subjunktional *hvis, såfremt, om*, men de kan også findes uden, men med spørgeordstilling: *R.i.24/ Vil Østrigerne være med i det pæne selskab, må de virkelig forstå ...* Dette er en ledsætning med helsætningsordstilling, og det skyldes at det oprindeligt har været spørgsmål og svar i to sætninger som er smeltet sammen til én grammatisk enhed (§ 83).

2. Eksempler som *Når først han kommer...*, *Hvis ikke hun vil hjem...*, må forklares som komplekse subjunktioner, hvor adverbialet ved placering umiddelbart efter subjunktionen indkorporeres i denne.

§ 80. Implikative sætninger

Uafhængigt af inddelingen i nominale, determinative og adverbale ledsætninger, som hviler på kriteriet om hvilken funktion ledsætningen har i forhold til oversætningens øvrige led, kan man inddele ledsætningerne i implikative og ikke-implikative ledsætninger. Kriteriet for denne inddeling er om ledsætningen i sig selv er komplet, eller om et af ledsætningens led også er impliceret (deraf navnet) i oversætningen. I *De så at hun mødte en mand* er ledsætningen *hun mødte en mand* i sig selv komplet uden helsætningen, den er føjet til med underordningskonjunktionale *at*, og er derfor ikke-implikativ, men i *De så hvem hun*

mødte, er et af leddene i helsætningen, nemlig *hvem*, også led i ledsætningen *hvem hun mødte*, nemlig objekt, og ledsætningen er derfor implikativ.

IMPLIKATIVE LEDSÆTNINGER er ledsætninger hvis subjunktional både indgår som led i ledsætningen og i oversætningen, det såkaldte fællesled (noteret mellem følgende tegn '└ ... ┘') i relativsætninger, fx: *De så └Hvem der┘ kom. Hun pegede på └et træ der┘ stod ved siden af dem. └Judas, som┘ forrødte ham, kendte det sted. Hun kom på └det tidspunkt da┘ jeg gik.* IKKE-IMPLIKATIVE sætninger er sætninger hvor subjunktionalen ikke udgør noget led i ledsætningen, dvs. *at-*, *da-*, *fordi-* sætninger osv.

De indirekte spørgesætninger fra kategorien af nominale sætninger er implikative sætninger: *De vidste ikke └om┘ hun kom*, ligesom de determinative relativsætninger blandt de determinative sætninger, fx *Kan du se └det træ der┘ står derhenne* og de parentetiske relativsætninger blandt de adverbiale sætninger: *└Hun gik straks hvad┘ jeg ikke havde ventet.*

I implikative sætninger kan fællesleddet, som er led i forhold både til helsætningens og ledsætningens neksusforbindelse, i ledsætningen være subjekt: *De spurgte └Hvad der┘ skete, Kan du se └det træ, der┘ står derhenne. Kender du └ham som┘ skal komme? └Hun gik straks, hvad┘ der ikke kan forbavse nogen, E-rolle: De spurgte └Hvad┘ han tænkte på, Der står └ham (som)┘ vi mødte i går, Det er └det problem som┘ vi ikke kan løse. └Hun gik straks hvad┘ jeg ikke havde ventet, H-rolle De spurgte └Hvem┘ han gav lakridserne, eller udsagnsadverbial: Hun gik på └det tidspunkt da┘ han kom.* Ordet *der* kan kun være subjekt i ledsætningen, ordet *som* og *hv-*ordene kan være subjekt, E-rolle eller H-rolle i ledsætningen, og som udsagnsadverbial fungerer ordet *da*.

1. Ordene *som* og *der* indleder de implikative relativsætninger, men de spiller ikke samme rolle. Ordet *som* er en subjunktion der ellers kendes som sammenligningssubjunktion, men den optræder samtidig som subjekt eller rolleled i ledsætningen. Ordet *der* er et lokativt adverbium der kun kan optræde som subjektssvikar i ledsætningen, således som det også gør i præsentationsudsagn (§ 136): *der var en gang en mand*, men ikke som rolleled: **manden der vi så*. Om deres placering se § 82.3.

§ 81. Ledsætningernes typer

Man kan krydse de to kriterier for inddeling af ledsætninger, nemlig kriteriet om ledsætningens funktion i forhold til helsætningen, hvorefter ledsætninger kan inddeles i nominale, determinative og adverbiale ledsætninger, og kriteriet om hvorvidt ledsætningen er komplet i sig selv eller deler et led med helsætningen, hvorefter ledsætningerne inddeles i implikative sætninger og ikke implikative sætninger.

Hvis man på denne måde krydser de to kriterier får man seks forskellige typer af ledsætninger: a) ikke-implikative nominale sætninger: indirekte tale og begivenhedssætninger; b) implikative nominale sætninger: indirekte *om*-og *hv*-spørgesætninger; c) ikke-implikative determinative sætninger: komparations-sætninger; d) implikative determinative sætninger: determinative relativsætninger; e) ikke-implikative adverbiale sætninger: frie adverbiale sætninger; f) implikative adverbiale sætninger: parentetiske relativsætninger. Det hele kan sættes op i et skema:

	IKKE IMPLIKATIVE	IMPLIKATIVE
NOMINALE valensbundne	a.i) Udsagnssætninger: <i>Jætterne påstod at de kom først; vi skal være glade for at der ud-kæmpes slag;</i> a.ii) Begivenhedssætninger: <i>Det ender med at en løve bliver dræbt; Det er muligt at det sker; det er signalet til at im-munforsvaret skal indlede næste fase.</i>	b.i) Indirekte spørgesætninger: <i>De spurgte om hun kom; De så hvem der kom;</i> b.ii) <i>Det er godt hvis hun kommer.</i>
DETERMINATIVE kataforbundne	c) Komparationssætninger: <i>så bred at de ikke kom igennem; han var klogere end man skulle tro; lige så hurtigt som han kunne; jo længere væk politikerne er, desto mindre an-svar tager de.</i>	d) Determinative relativsætninger: <i>et træ der stod ved siden af dem; tag (alt) hvad du vil; hunden som sidder på pen-gekisten; De købte hvad de havde brug for; Hvem Gud giver embede, giver han forstand.</i>
ADVERBIALE ubundne	e) Adverbialer: <i>Når du kommer ned på bunden, er du i en gang. Da han havde sagt det, gik han ud; Hun går hvis han kommer; Hun kom ikke fordi hun var syg; Du får en strikke om livet, for at jeg kan hejse dig op.</i>	f) Parentetiske relativsætninger: <i>Hun kom ikke, hvad der aldrig var sket før. Jesus, som vidste alt hvad der skulle ske med ham. Judas, som forrædte ham, kendte det sted.</i>

Læg mærke til forskellen på *De undersøgte hvem der kom*, *Jesus vidste hvad der skulle ske* på den ene side og *de fotograferede hvem der kom*; *Hvem Gud giver embede, giver han forstand* på den anden. De første er indirekte spørgesætninger (b), de senere er generelle determinative ledsætninger (d). De nominale sætninger kan kendes på at de kan kløves: *de så hvem det var der kom*; det kan de almene determinative relativsætninger ikke: **De fotograferede hvem det var der kom. *Hvem det er Gud giver embede, giver han forstand.* De generelle determinative sætninger kan kendes på at de kan omskrives til regulære relativsætninger: *De fotograferede dem der kom; Dem som Gud giver embede ...* Det kan indirekte spørgesætninger ikke: *De så hvem der kom ≠ de så dem der kom.*

§ 82. Ordstilling i ledsætninger

Den generelle forskel på en helsætning og en ledsætning er det at en helsætning fungerer som en enhed der har både konceptuel, propositionel, informationel

og interaktionel funktion (§§ 6, 48), mens en ledsætning kun har konceptuel og propositionel funktion som afbildning af, og henvisning til, en *begivenhed* der indgår som et element i den situation oversætningen er et udsagn om. Ledsætninger har i sig selv neutral realitetsstatus, og får tildelt deres propositionelle funktion af et andet led i oversætningen. Der er ingen selvstændig informationel enhed, ikke noget fundament og ikke informationelle nægtelser (§ 141) i ledsætninger. Deres underordnede eller degraderede status signaleres ved et subjunktional og ved ordstilling.

I de fleste ledsætninger, men ikke i alle, markeres deres status ved en subjunktion (som noteres **k**), fx *at, om, hv-ord, som, fordi, når, hvis, da*. Dette subjunktional er altid placeret lige før subjektet i ledsætningen (hvis det ikke selv optræder som subjekt, i implikative ledsætninger): *at han kom, ... hvem de havde mødt, ... som står derhenne, ... fordi hun var syg*.

Det forhold at det finitte verbum i en ledsætning signalerer neutral realitetsstatus, og hverken relevansstruktur eller sproghandlingstype (uafhængigt af helsætningen), men kun tiden for prædikatet, er markeret ved at der ikke er noget fundament, og ved at det finitte verbum og prædikatet står umiddelbart ved siden af hinanden som en verbal enhed (de kan altså ikke skilles ved ytringsadverbialer). Det er mest rimeligt at sige at både finitte verber og infinitte verber i ledsætninger står på samme plads, nemlig pladsen **V**.

Nogle ytringsadverbialer kan slet ikke forekomme i ledsætninger fordi de udtrykker en modulering af sproghandlingstypen, nemlig ytringsadverbialerne (**ya**), fx *heldigvis, jo*: **Det var overraskende at hun heldigvis kom*. Nægtelserne kan forekomme i ledsætninger, men har ikke informationel funktion, dvs. de forudsætter ikke at modtagerne mener det der benægtes (§ 139-144). Pladsen for udsigelsesadverbialer i ledsætninger noteres derfor med **a**, i stedet for med **y**: *Hun sagde ikke_y [at hun ikke_a ville komme]*.

Denne **a**-plads findes også i helsætninger inden for omsagnet for **V**-pladsen. Og på denne plads står mådesadverbier, hvis de står før prædikatet – i modsætning til helsætningens ytringsadverbialer som står på **y**-pladsen: *Derpå_F var_o han_s åbenbart_y langsomt_a gået_V hjem_R*.

Ordstillingen i ledsætninger er således: **k - s** || **a - V - R - M** || **A**. Dette skema er imidlertid en del af helsætningsskemaet:

$$\mathbf{K} \parallel \mathbf{F} \parallel \mathbf{v} - [\mathbf{k} - \mathbf{s}] - \mathbf{y} \parallel [\mathbf{a} - \mathbf{V}] \mathbf{R} - \mathbf{M} \parallel \mathbf{A}$$

F	v	Konjunkional			y	Omsagnsfelt					Uds. adv. A
		k\	s			a\	V	R1	M	R2	
		<i>fordi</i>	<i>hun</i>			<i>altid</i>	<i>var syg</i>				
			<i>der</i>				<i>stod</i>			<i>ved siden af dem</i>	
		<i>at</i>	<i>hun</i>			<i>ikke</i>	<i>ville give</i>	<i>drengen bøgerne</i>			<i>i går</i>
		<i>hvad</i>	<i>jeg</i>			<i>ikke</i>	<i>havde ventet</i>				
		<i>hvem</i>	<i>Gud</i>				<i>giver</i>	<i>embede</i>			
		<i>jo mere</i>	<i>vi</i>				<i>er sammen</i>				

Man kan bemærke at ledsætninger ikke udnytter pladserne **F**, **v** og **y** i skemaet, og til gengæld bruger **V**-pladsen til både finitte og infinitte verber, fordi det finitte verbum i ledsætningen angiver neutral realitetsstatus og tid for udsagnet (§ 54). **a**-pladsen kan kun udfyldes hvis **V**-pladsen er udfyldt, og på samme måde kan **y**-pladsen kun udfyldes hvis **v**-pladsen er udfyldt. Eftersom **v**-pladsen aldrig kan være udfyldt i ledsætninger (fordi det finitte verbal kommer efter subjektet som følger direkte efter subjunktialet), kan **y**-pladsen heller ikke udfyldes.

1. Ledsætningens underordnede eller degraderede status er således markeret ved ordstillingen, og det kan udformes som en tommelfingerregel, LIFF, **der siger**: I ledsætninger står *ikke* før finittet, og neksusforbindelsen har neutral realitetsstatus ... *at hun ikke kom* : *hun kom ikke*.

Diderichsen opererer i sin grammatik med to forskellige skemaer, et for helsætninger (§ 53.1), og et for ledsætninger, som ser således ud: **k || n-a-v || V-N-A ||**. Beskrivelsen er faktisk den samme som min, men den pædagogiske værdi af Diderichsens skema er tvivlsom. Man kan jo nemlig, når der er to skemaer, kun "sætte en sætning i sætnings-skema" hvis man allerede ved om det er en helsætning eller en ledsætning. Man kan omvendt, når der kun er et skema med et subjunktional umiddelbart før **s** og en adverbialplads før det finitte verbum (**a**), en konjunkional plads mellem **v** og **s**, bruge skemaet til at finde ud af om der er tale om en ledsætning med neutral realitetsstatus eller en helsætning med markeret realitetsstatus.

2. Korrelative ledsætninger er, som andre determinative ledsætninger, ikke primære led i oversætningen, men står som determinat i det led (nominal, adjektival eller adverbial) som indeholder determinatoren *desto*, det vil som regel sige at de står i ekstraposition (**X1**, § 148) og at *desto*-ledet står i **F**: *[Jo længere væk_k politikerne_s er_{v|X1} desto mindre ansvar_F tager_v de_s]*.

3. **Der kan argumenteres for at** *som* og *der* ikke har samme placering. Ordet *som* står som subjunktion (§ 80.1) altid på **k**-pladsen: *ham som_k skal_v komme*, *ham som_k vi_s kender*, mens *der* som subjektivikar står på **s**-pladsen: *det der_s sker*. Som man kan se, kan **k**-pladsen være tom hvis **s**-pladsen er udfyldt: *ham vi kender*. Der kan også – især i talesprog – forekomme sætninger med både *som* og *der*: *Den betjent som der kommer*. *Det er ham manden at du kender*, og det forekommer faktisk både mundret og logisk (§ 147).

§ 83. Dækket direkte tale og sætningsknude

Forskellen på helsætninger som er informationelt strukturerede og forankrede udsagn om situationer, og ledsætninger, som beskriver situationer som dele af andre (forankrede) situationer, markeres normalt med ordstilling (§§ 53-54). Der findes imidlertid ledsætninger som har helsætningsordstilling med fundament, finit verbum på **v** og nægtelsen efter finittet på **y**, fx: *N4/ Moder siger, han lever ikke til næste Aar*. Ledsætningen er uden tvivl en nominal ledsætning som er **E-rolle i forhold til siger**, og den burde have lydt: *Moder siger (at) han ikke lever til næste år*. Det er det der hedder dækket direkte tale som ikke blot gengiver hvad der bliver sagt, men også hvordan det bliver sagt.

Man kan skelne mellem direkte tale, indirekte tale og dækket direkte tale. I DIREKTE TALE citeres en replik som siges af en omtalt person, ordret med oprindelige pronominer og tider: *Skolekammeraten sagde: "Ham kender jeg sgu ikke".* I INDIREKTE TALE gøres replikken til en ledsætning med ledsætningsordstilling efter et anførende verbum, og pronominerne og tiderne ændres i forhold til oversætningens omtalte situation: *Skolekammeraten sagde at han ikke kendte ham*. Samtidig forsvinder informationsstrukturen og ytringsadverbialerne fra sætningen.

I DÆKKET DIREKTE TALE gøres replikken til en ledsætning med ændrede pronominer og tider, men med replikkens oprindelige tonefald, dvs. ytringsadverbialer og fundamentfelt og deraf følgende helsætningsordstilling: *Skolekammeraten sagde at ham kendte han sgu ikke*. Helsætningsordstillingen i ledsætningen angiver således at ledsætningen også har sin særlige sproghandlingstype og meddelelsesstruktur.

Også betingelsessætninger kan have helsætningsordstilling: *R.i.24/ Vil Østrierne være med i det pæne selskab, må de virkelig forstå at ...* Også dette har en duft af dækket direkte tale idet betingelsessætningen opfattes som et realitetsspørgsmål fra den ene part: *Er han allerede kommet ?* og resten af helsætningen som et gensvar på et bekræftende svar: – Ja! – Så går jeg: *Er han allerede kommet, så går jeg* (§ 79).

Ledsætninger er defineret som led i oversætningen, og de kan i analysen foldes ud ved at man gennemløber sætningsskemaet endnu en gang: *Jeg_F så_v [at_k hun_s købte_v bogen_R]_R*. At nominale ledsætninger udgør et rolleled i oversætningen, kan man se af den konstruktion der hedder SÆTNINGSKNUDE, hvor et led i ledsætningen (af 1°, 2°, eller dybere) placeres i **helsætningens fundament** (den plads hvor leddet grammatisk hører til, er markeret med [...]): *Den bog så jeg [at hun købte [R]]. Det forslag hørte jeg ikke [at du sagde [at du havde fremsat [R]]]*.

Det er kun led i nominale ledsætninger der kan stå på helsætningens **F**-plads; led fra determinative og adverbielle ledsætninger kan ikke stå på **F**: **Den bog så jeg da du købte. *Kagen traf jeg drengen som spiste*.

1. Der findes også eksempler på helsætninger med ledsætningsordstilling: *Bare hun ikke kommer. Sikken fest vi altså skal have. Mon hun alligevel kommer.* Disse eksempler er rester af helsætninger hvoraf første del er faldet væk, således at det der er tilbage, er sagforholdet i den oprindelige sætning: *Jeg håber bare at hun ikke kommer, Se hvilken fest vi altså skal have, Monne hun alligevel komme.* Ordene *sikken* og *mon* er rester af ordene *se hvilken* og *verbet monne*.

§ 84. Sætningsskemaet

Det totale sætningsskema som er beskrevet i §§ 53, 63, 67 og 82, ser da ud som på følgende side.

1. Det skal nævnes at der senere i bogen vil blive omtalt nogle undtagelser fra denne regelmæssige ordstilling:

I talesprog og sproget hos tv-journalister kan der før **F**, men efter **K**, på ekstrapositionspladsen **X1** optræde et fyldigt led som så genoptages med et pronomen på **F**: *Regeringslederne, de mødes om få timer i bygningen bag mig. Henne i skolen, der kunne de ikke finde ham.* Der findes også en ekstrapositionsplads **X2** efter **A**-pladsen til genoptagelse af det pronominalt subjekt: *Han kommer ofte for sent, ham Peter. Der kunne de ikke finde ham, lærerne.* Z14/ *Når de kommer i puberteten og videre op i de voksnes rækker, så tror jeg ikke der vil opstå de helt store problemer* (§ 148).

Interjektioner kan hvis de har tryktab, optræde som en del af sætningen på **I₁** før **X1**-pladsen eller på **I₂** efter **X2**-pladsen: *„Altså han kommer ikke.“ Han har meldt afbud altså, således at skemaet kommer til at se således ud (§§ 227-229):*

k || **I₁** || **X₁** || **F** || **v - s - y** || **V - R - M - R** || **A** || **X₂** || **I₂**

I helsætninger uden sammensatte tider placeres pronominalt rolleled der ikke har forgrundsstryk, på en plads før nægtelsen, den såkaldte letledsplads **I** (som allerede er angivet i skemaet på næste side). *Denne plads kan kun ses at være udfyldt hvis y-pladsen er udfyldt: Han kendte ikke heksen, men: Han kendte hende ikke* (§ 143).

Ikke alle nægtelser står på **y**-pladsen eller **a**-pladsen (i ledsætninger), men kan også optræde som led i led i en sætning *Hun kom ikke "heldigvis", men "desværre"* (§§ 139-140), og adverbialernes betydning kan i princippet være bestemt af deres placering og tryk, fx *Gå nu lige hjem! Gå lige nu hjem!* (§§ 220, 226).

Rolleled der indeholder ordet *ingen*, som er en sammentrækning af *ikke nogen*, placeres på **y**- eller **a**-pladsen og ikke på **R**-pladsen: *Han havde ikke købt nogen bil, Han havde ingen bil købt, Han havde ikke nogen bil købt.* (§140.1).

Ledsætningen i en kløvning, fx *Det er Peter der kender hende. Det er hende Peter kender. Det var i går han kom,* placeres på **OR**-pladsen og ikke sammen med prædikativnominalet på **DR**, eftersom de ikke er relativsætninger, men antagelig determinative *at*-sætninger (ofte uden *at*) efter det kataforiske *det* (§§ 78, 147): *Det_F er_v hende_{DR} Peter kender_{OR}.*

		udsigelsesfelt					omsagnsfelt										
K	F	v	/y			V			R				A				
			k	s	ll	a	W	L	IO	DR	M	MR		OR			
		Havde		hun		ikke		givet		ham	bogen				i går?		
for	de	mätte						ledede				efter ham			på gaden		
og	han	havde			tidligere			været	bager								
	Man	kunne			derfor ikke			have	tillid			til ham					
	Hun	sagde										til ham	at ... drengen				
			at	han			ikke	skulle give			bogen	til drengen					
eller	hun	sagde			det	ikke						til andre					
			skønt	hun			gerne	ville være rejst				til Paris			straks		
			som	hun			jo	stolede				blindt	på				
	Så	kom		der							en betjent						
	De	begyndte				derfor		at gå fremad									
	Hun	forbød									dem			at komme nær			

K = sideordningskonjunkional; **F** = fundament, **v** = finit verbum i helsætninger; **k** = subjunktion (kun hvis **s** er udfyldt); **s** = subjekt (evt. forløbsigt og formelt); **I** = lededsplads (kun hvis **y** er udfyldt, § 143); **y** = ytringsadvverbial (kun hvis **v** er udfyldt); **a** = ledsætningsadvverbial (kun hvis **W** er udfyldt med finit verbal); **V** = Hovedverbum (og evt. hjælpeverber) i infinit form (eller i finit form i ledsætninger); **W** = grundverbum; **L** = valent leksem (substantiv- eller adjektivrod); **R** = valensbundet rolleled; **IO** = indirekte objekt; **DR** = direkte rolleled (objekt, egentligt subjekt, subjektsprædikator); **M** = omsagnsadvverbial (mådesadvverbial); **MR** = middelbart rolleled (præpositionelt eller lokativisk); **OR** = omsagnsrolle (ledsætning eller at-inf som rolleled); **“/”** og **“\”** angiver at leddet under skråstreger kun forekommer hvis leddet over stregeren også er der.

III. D. ASPEKT OG TID

§ 85. Aspekt

Grundbetydningen af de finitte verbalfleksiver kan bedst sammenlignes med to sidevinduer i en bil eller en bus der kører gennem et landskab. **Det ene er forrest** hos chaufføren, og den del af landskabet man kan se gennem dette vindue, er den deiktiske nutid. Det andet sidevindue er længere tilbage i bussen hos passagererne, og det der ses gennem det, er førerens datid. De to billeder kan være smalle eller brede, men de hænger ikke sammen, der er en stor midtersprosse imellem dem. Og begivenheder der var i nutidsruden, kommer senere i datidsruden (§ 56).

Men tempusfleksivernes betydning afhænger også af karakteren af det sagforhold der beskrives ved omsagnet. Man kan således skelne mellem om omsagn beskriver tilstande eller overgange. Forskellen er om man gennem prædikatets tidsvindue har udsyn til en enkelt tilstand, fx *hun sov* eller *hun var vågen*, eller om der er udsyn til to forskellige tilstande og overgangen mellem dem, fx *hun vågnede* eller *hun faldt i søvn* - lige som man ud ad et bilvindue kan se enten kun en mur man kører forbi, eller kun en have, eller om man kan se både muren og haven og overgangen mellem dem.

Forskellen på tilstand og overgang kaldes en forskel i aspekt eller indre tid. Ved **TILSTANDSASPEKT** anskues forløbet i sagforholdet uafgrænset og ikke kvantificerbart, mens forløbet under **OVERGANGSASPEKT** anskues som noget afgrænset med en førtilstand og en eftertilstand: først sover man og så er man vågen, og overgangen mellem de to tilstande hedder *at vågne*.

Tilstandsaspektet kan være kategorielt (*være løve*), funktionelt (*være konge*), kvalitativt (*være blåternet*), episodisk (*være sulten*), statisk (*sidde*), durativt (*sidde og sove*), processuelt (*sove*) eller iterativt (*skrive breve*) (§ 263-264).

Overgangsaspektet omfatter både **fuldførte overgange** (*bygge et hus*) og **brudovergange** (*dø, finde noget*). Man kan markere det momentane: *han skrev brevet*, det afsluttede: *han har skrevet brevet*, det inkoative: *han gav sig til at skrive brevet*, det determinative: *han skrev brevet færdigt*, og det effektive: *han fik skrevet brevet*.

1. Terminologien er meget forvirrende på dette område; i andre grammatikker og i grammatikker for andre sprog bruges ordet *aspekt* om noget der delvist er det samme, delvist noget andet end det ordet dækker i denne fremstilling. Andre steder bruges også ordet *aktionsart* som delvist det samme. Det som her kaldes *tilstand* og *overgang*, kan andre steder hedde henholdsvis *imperfektivt* og *perfektivt aspekt* eller *atelisk* og *telisk aktionsart* (§ 264).

§ 86. Test på aspekt

Man kan kende forskel på aspekterne ved forskellige test:

- a) Ved tilstandsaspekt angives varigheden ved præpositionen *i*, og ved overgangsaspekt angives varighed ved præpositionen *på*: *hun slog græs i en time*: *hun slog græsset på en time* eller *hun slog græs hele natten*, men *hun slog græsset i løbet af natten*.
- b) Udsagnsadverbialerne *endnu* og *stadig* kan i sætninger med direkte tid (præsens eller præterium) kun forekomme ved tilstandsprædikater: *Hun sover endnu*. K17/Mens *Ymer endnu lå* og *slumrede, sprang sveden ud af ham over hele kroppen*, L4/*det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden*, men: **Hun vågner endnu*. I førtiderne kan *endnu* kun forekomme i sætninger der er benægtet eller på anden måde markerer irrealis: **Hun er vågnet endnu* - *Hun er ikke vågnet endnu*. K9/ *Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagap*. **Man kan sige**: *Han sov – og han sover stadig*, men ikke: **han vågnede – og han vågner stadig*.
- c) Præsens angiver 'nutid' under tilstandsaspekt, 'fremtid' under overgangsaspekt: *Hun sover måske* betegner usikkerhed om hvad der er tilfældet lige nu - *siden der er så stille i huset*, mens *hun vågner måske* betegner sandsynlighed for at noget vil ske i fremtiden - *når vi begynder at larme*.
- d) Sideordning af to tilstande angiver samtidighed: *Han sov og drømte sødt*, sideordning af to overgange angiver at de følger efter hinanden: *Han vågnede og sprang ud af sengen*.
- e) Ordet *mens* betyder det samme som *da* når det indleder en ledsætning med et tilstandsomsagn, men snarere det samme som *men* (modsætning) når det indleder et overgangsomsagn: *de kom hjem mens hun sov* = *de kom hjem da hun sov*; *de legede, mens hun faldt i søvn* ≠ *de legede da hun faldt i søvn*.
- f) Tidsafgrænsning angives ved tilstandsaspekt *ved fra* (og i førnutid *ved siden*) og *indtil*, mens det ved overgangsaspekt kan angives *ved efter* og *inden*: *hun har sovet siden kl. 4* og *de boede her indtil jul*, og *hun er vågnet efter kl. 4* og *de flyttede inden påske*, men ikke **han er vågnet siden kl. 4*; **de er flyttet siden påske*.
- g) Det er kun om overgange man kan sige *igen* og *igen*: *Hun læste bogen igen* og *igen*, men: **Hun læste bøger igen og igen*. Det er kun til tilstande man kan tilføje et *videre*: *Hun sov videre*, men **Hun vågnede videre*.
- h) Det modale hjælpeverbum *ville* betyder 'ønske' før tilstande: *Hun vil sove*, men 'eftertid' før overgange: *Hun vil vågne*.
- i) Ved intransitive verber (§ 61a) og korporative prædikater (§ 62) angives førtid i overgangsaspekt med *være*, og i tilstandsaspekt med *have*: *Hun er vågnet*; *han er gået hjem*; *geden er sprunget ned*, *hun har sovet*; *han har gået her i mange år*; *geden har sprunget omkring*.

- j) Blandt intransitive verber (§ 61a) kan kun overgangene have perfektum participium, mens tilstande ikke kan have denne funktion (§ 66.4): *En netop vågnet dreng; *et længe sovet barn, en visnet plante, *en vokset plante.*

1. Læg mærke til at superlativ således opfattes som en sætning der er irrealis: *...den største banan der endnu er fundet* = 'der er endnu ikke fundet nogen større banan'. Ordet *endnu* kan generelt bruges som forstærkelse foran komparativ: *M9/ Der var også nogle andre væsener der var endnu større end guderne.*

§ 87. Udtryk for aspekt

På andre sprog markeres aspekt ved grammatiske virkemidler eller ved særlige morfemer, men på dansk markeres omsagnets aspekt på flere forskellige måder.

- a) I mange tilfælde angives aspektet leksikalsk, dvs. med forskellige verber hvis forskel i mening (hovedsagelig) er en aspektforskel, fx *være* og *blive*, eller *være* og *komme*, *have* og *få*, *vide* og *forstå*, A28/ *naar Du kommer ned paa Bunden af Træet, saa er Du i en stor Gang,*
- b) Ved derivation (§ 25), dvs. præfiks, infiks eller suffiks, bliver en tilstand til en overgang: *kende* - *erkende*, *løbe* - *udløbe*, *våge* - *vågne*, *sidde* - *sætte*, eller således at en overgang bliver til en tilstand: *blade* - *bladre*; A35/ *oven paa den sidder en Hund*; A41/ *sæt ham paa mit Forklæde.*

Ved verbalisering af en adjektivrod (§ 25) har adjektivet (*med være*) tilstandsaspekt, og verbet overgangsaspekt: *være vågen* - *vågne*, *være blå* - *blåne*, *være bleg* - *blegne*.

- c) Præpositionaliserede prædikater (§ 65) har tilstandsaspekt når de tilsvarende transitivverber har overgangsaspekt: *Han byggede huset* - *han byggede på huset*; *Soldaten råbte Tak* - *Soldaten råbte på heksen.*
- d) Forskellen kan markeres med statisk eller dynamisk adverbial efter bevægelsesverber: *hjem* - *hjemad*, *hjemme*; *ud* - *udad*, *ude*, *op* - *opad*, *oppe*; A7/ *og nu skulle han hjem*. K3/ *de der havde hjemme i dets brand*. E6/ *En Dag gik den ældste Søn med den ud paa Kirkegaarden*, 8/ *Da den havde sprunget omkring og ædt hele Dagen.*
- e) Prædikater med bestemt E-rolle er overgange, mens prædikater med ubestemt eller ikke-bestemt E-rolle er tilstande, hvad enten E-rollen er subjekt eller objekt: *Han hentede pengene_E på en time*; *han hentede penge_E i timevis*; *bøgerne_E forsvandt fra biblioteket på en måned*; *der forsvandt bøger_E i 3 år* (om præsentationsudsagn: § 136).
- f) Direkte tid kan være begge aspekter, mens RELATIV TID (førnutid og førdatid) (§ 90) kun kan have tilstandsaspekt: *han gik hjem*; *han er gået hjem*; B22/ *Jesus sagde til dem*: 23/ "Det er mig; 24/ *det har jeg jo sagt til jer.*

- g) Relativ eftertid har altid tilstandsaspekt: *han gik hjem: han ville gå hjem. A34/ Gaar du ind i det første Kammer... : A45/ ... saa skal Du gaa ind i det næste Værelse.*
- h) Med bestemte omskrivninger kan man gøre overgange til tilstande: *være ved at ..., sidde og...,* og tilstande til overgange *give sig til at ...*
- i) Med temporale adverbier kan man ændre sagforhold af et aspekt til det andet aspekt. Mens *sove* normalt er tilstandsaspekt, og altså angiver varighed med *længe*, kan man med adverbiet *på 10 minutter* angive at det ses under overgangsaspekt, og følgelig får betydningen 'falde i søvn: *Da vi havde lagt hende i seng, sov hun på 10 minutter* = 'faldt hun i søvn på 10 min.'. Og hvis man følger en hyppighedsangivelse (§ 90) til en overgang, optræder den som en tilstand: *han slog græsset på 30 minutter - han slog græsset en gang om ugen i et halvt år.*
- j) Hvis et sagforhold i overgangsaspekt benægtes, kan det både opfattes som tilstandsaspekt og overgangsaspekt. *Hun faldt i søvn* er overgangsaspekt; men hvis denne sætning benægtes, kan den både opfattes som tilstandsaspekt og overgangsaspekt: *Hun faldt ikke i søvn i 3 timer: Hun faldt ikke i søvn på 10 minutter.*

Det er logisk nok. Overgangsaspekt beskriver at der sker en overgang fra førtilstanden til eftertilstanden, *hun vågnede* betyder at førtilstanden 'hun sov' afløstes af eftertilstanden 'hun var vågen'. At benægte at der sker en overgang, kan være det samme som at hævde at førtilstanden fortsætter: *Hun vågnede ikke = hun sov videre.*

Tvetydigheden af en sætning med benægtet overgangsaspekt og varighedsangivelse kommer af at nægtelsen er tvetydig med hensyn til sit virkefelt (§ 139); enten er det selve relationen der benægtes, og da bliver en benægtet overgang til en tilstand: *hun vågnede ikke (= hun sov videre) i 3 timer*; eller også er det varighedsangivelsen der benægtes, og da forbliver overgangen en overgang: *hun vågnede (- men) ikke på 10 minutter (det tog længere tid).*

§ 88. Betydningen af præsensformerne

De direkte tider kan have forskellige betydninger dels afhængigt af prædikaternes aspekt, dels af hvilke tider og tidsadverbialer der er i udsagnet.

Grundbetydningen af præsensformen er nutid, dvs. a) SAMTIDIGHED med taletiden uafhængigt af hvor stort tidsvinduet er: *Er du mæt? I vore dage* betyder *kirken temmelig lidt. Herunder hører præsens i performativer: Hermed døber jeg dette skib "Viktoria".*

Præsens kan, midt i en datidig tekst, bruges som aktualisering, ofte for at gøre illusionen om nærvær større; det er det der normalt går under navnet *historisk præsens*, men som jeg vil kalde b) AKTUALISERET FORTID: L2/ *Der stod et ildsprudende Bjerg i Skovene, med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, 3/ ved dets Fod voksede der Palmer; 4/ det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden. // 5/ Om Dagen sender Vulkanen en Røgstøtte op i Himlen, uhyre Dampe som blander sig med de øverste Skytinder, milehøjt oppe.*

Ved sagforhold som anskues under overgangsaspekt, vil præsensformen som regel have betydningen c) FREMTID. Man kan sige at nutidsvinduet gøres så bredt at det også omfatter fremtiden. Ved overgangsaspekt i direkte tid vil NU være samtidig med førtilstandens ophør, og følgelig vil eftertilstanden være i fremtiden i forhold til NU. A 35/ *oven paa den sidder en Hund; 36/ han har et Par Øine saa store som et Par Theekopper, 37/ men det skal du ikke bryde Dig om! 38/ Jeg giver dig mit blaaternede Forklæde.*

I forbindelse med tekstligt indhold betegner præsens det der ikke blot var meningen da den blev skrevet, men også nu og altid er meningen med en tekst, det vil jeg kalde d) TEKSTLIG ALTID, som forekommer midt inde i en præteritumsfortælling. Nutidsvinduet kan således gøres så bredt at det omfatter al tid fra nu af: C4/ *Imellem de to verdener lå det tomme søælg, Ginnungagap, sådan som også det gamle eddakvad "Vølvens Spådom" siger:.*

Beslægtet med tekstlig altid er den særlige brug af præsens der findes i e) GENERISK TID, dvs. tid som gælder per definition for ethvert eksemplar af en kategori, og derfor til enhver tid eller hver gang; det er en slags metasprog, der ikke handler om genstandene, men om kategorier af genstande (§ 132): D2/ *En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene i gang eller drevet rundt. 3/ Det sker ved hjælp af motoren.*

En særlig form for generisk tid og tekstlig altid, kan kaldes f) LOVTID. Det er den præsens som optræder i love, og som ikke blot gælder hver gang en kategori optræder, men gælder hver gang den bestemte historisk forankrede lov virker. Denne betydning har således modal mening; ikke blot er det således hver gang vi støder på et eksempel på en kategori, men det skal også være således: P1/ *Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige. § 2. Regeringsformen er indskrænket-monarkisk.*

§ 89. Betydningen af præteritumsformerne

Grundbetydningen af præteritum er 'særtid' dvs. en anden tid end nutiden. Det vil normalt sige at præteritum angiver det der engang var i nutidsvinduet, men nu ikke er der længere, og som ikke hører til samme tid som nutiden (der er en

sprosse imellem vinduerne), dvs. a) FORTID: F17/ *Blandt disse milliarder af hjælpeceller er der nogle få, som er i stand til at genkende antigenet fra netop den fjendecelle, der blev spist af ædecellen.* 18/ *Nu sætter hjælpecellen sig fast på de antigener, som stikker ud af ædecellens overflade.*

Fortid kan være fortidig i forhold til nutiden både deiktisk, relativt og absolut, blot forankringen sker med bestemte temporale udsagnsadverbialer; her er et eksempel på DEIKTISK FORTID: N2/ *Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren!* 3/ *han slukkede Lyset i aftes.*

Hvis fortiden ikke forankres med et bestemt temporalt udsagnsadverbial, enten til taletidspunktet eller til verdenshistoriens absolutte tid, vil sagforholdet blive opfattet som b) FIKTION (§ 154) eller uvirkeligt. Det skyldes at fortiden er defineret som en særlig tid i forhold til nutid, så hvis den ikke bliver forankret til den samme verdenshistorie som nutiden, så hører den til i en fiktiv verden: J2/ *Midt i en gammel have lå der engang et gammelt hus, og rundt om haven var der store grønne enge, så langt man kunne se.*

Hvis det af sammenhængen er helt åbenlyst at sagforholdet er nutid eller fremtid, markerer præteritum ikke datid, men snarere c) IRREALIS: Z5/ *jeg mener at såfremt samfundet blev lavet "lidt" om var overgangen ikke så svær.* Å12/ *Jeg tror såmænd ja' traskede mæ' hvis ikke ...* Å44/ *Jeg ka' ikke forstå De altid er så bange for ham.* 45/ *Som om han gjorde noen mors sjæl fortræd!*, d) EMOTION: A57/ "Det var ikke saa galt!" 58/ *sagde Soldaten.* 59/ "Men hvad skal jeg give Dig, din gamle Hex?" 60/ *For noget vil du vel have med,* 61/ *kan jeg tænke!* XX/ *Det var da et dejligt hus I har fået;* eller e) HØFLIGHED: Å30/ *Fruen mener jeg sku' ta' kahytten nu mens ...* EMILY: *Ja, ku De ikke lige ... mens han ikke er her.*

Betydningen af de direkte tider kan sammenfattes i følgende skema:

FORM	BETYDNINGSVARIANT	EKSEMPEL
PRÆSENS: DIREKTE NUTID	SAMTID (TILSTANDE)	<i>Er du mæt? I vore dage betyder kirken temmelig lidt</i>
	AKTUALISERET FORTID	<i>I 1772: København summer af rygter</i>
	FREMTID (OVERGANGE)	<i>Jeg giver dig mit forklæde</i>
	TEKSTLIG ALTID	<i>... som eddakovadet siger</i>
	GENERISK TID	<i>stemplernes bevægelse ændres med en krumtapaksel</i>
	LOVTID	<i>Regeringsformen er indskrænket monarkisk</i>
PRÆTERITUM: DIREKTE DATID	FORTID	<i>Han slukkede lyset i aftes. Det var i de varme årtusinder</i>
	FIKTIV TID	<i>Der var en gang en verden. Der kom en soldat marcherende</i>
	IRREALIS	<i>Hvis samfundet blev lavet om, var overgangen ikke så svær.</i>
	EMOTION	<i>Det var ikke så galt. Det var da ærgerligt</i>
	HØFLIGHED	<i>Hvad skulle det være? Ville De være så venlig at ...</i>

§ 90. Betydningen af de relative tider

Betydningen af de relative tider varierer stærkt efter om omsagnet er overgangsaspekt eller tilstandsaspekt, og efter om der er temporale udsagnsadverbialer i sætningen. Her gives først en oversigt over betydningerne:

RELATIV TID	UDSAGNS-ADVERBIALER	TILSTAND	OVERGANG
FØRTID	Uden udsagns-adverbialer	NU-RELEVANT IKKE-LÆNGERE: <i>Jeg har vidst det; hun har sovet; ...han havde været i krigen</i>	EFTERTILSTAND: <i>...når fjenden er fortæret; det har jeg jo sagt; dr. B var blevet en del af deres liv</i>
	Med bestemt afgrænsning	OP-TIL-NU: <i>som endnu er bevaret; da guderne endnu ikke var født</i>	EFTERTILSTAND: <i>Forinden har oberst K. arresteret Struensee</i>
	Med varighed	FAKTISK-EN GANG: <i>har aldrig skrevet dagbog før; jeg havde spillet badminton, men det var mange år siden</i>	
	Med bestemt forankring	INFERENTIEL: <i>Advokat NN har på det tidspunkt bibragt sin klient det indtryk at.... Han har sovet endnu da de kom</i>	
EFTERTID	BETYDNING:	NUTID	DATID
	sandsynlig eftertid	<i>det er ham der engang skal øde verden; hvor vil mine forældre glæde sig</i>	<i>Jesus vidste alt hvad der skulle ske, sådan skulle de ord gå i opfyldelse</i>
	NØDVENDIGHED (pligt, antagelse)	<i>hvad skal jeg i træet; for at være menneskevenlig, må man vide...</i>	<i>da geden skulle ernære dem, måtte den have godt foder; hvoraf skulle jeg være mæt?</i>
	MULIGHED (evne, formodning)	<i>kan du se træet? Det kan være en virus</i>	<i>det var der ingen der kunne huske; i hvilket omfang der måtte være erstatningsansvar</i>
	ØNSKE	<i>... du vil eje; vil du hellere have sølv; om han vil bifalde indstillingen</i>	<i>da Snorre ville skildre verdens skabelse; faderen ville være vis på</i>

1. OP-TIL-NU-betydningen udtrykkes på tysk og fransk med præsens og ikke som på dansk ved førtid: *Hun har sovet siden kl. 4, Sie schläft seit 4 Uhr, elle dort depuis 4 heures.*

2. Nogle verber tager altid *have* som hjælpeverbum i førtiderne: transitive og ditransitive verber: *Han har spist, hun havde givet ham forklædet.* Andre verber tager *have* hvis de indgår i tilstandsaspekt, og *være* hvis de indgår i overgangsaspekt: intransitive, kopulative og korporative prædikater: *hun har sovet, hun er vågnet, han har været ..., han er blevet ..., den har sprunget omkring, den er sprunget ned.* Verbet *blive* tager dog altid *være* som hjælpeverbum, også når det indgår i tilstandsaspekt i betydningen 'forblive': *hun er blevet præst, hun er blevet hjemme* (§§ 55, 61.2, 62.1).

§ 91. Temporale udsagnsadverbialer

Temporale udsagnsadverbialer (§ 71) er ikke-obligatoriske angivelser af tid og varighed for den omtalte situation. De inddeles i de bestemte udsagnsadverbialer (TID) og de ubestemte udsagnsadverbialer (VARIGHED), og de bestemte inddeles i tidsforankringer (hvornår) og tidsafgrænsninger (fra hvornår og til hvornår).

Tid angives ikke nødvendigvis som udsagnsadverbial i enhver sætning, for det er med det finitte fleksiv allerede angivet hvilket deiktisk tidsvindue den omtalte situation ses igennem i forhold til taletidspunktet, men det vil ofte derudover som et adverbial, især i begyndelsen af tekster eller afsnit, være angivet hvornår sagforholdet finder sted i forhold til den øvrige historie eller verdenshistorien.

Med de bestemte temporale udsagnsadverbialer kan man enten forankre situationen til en tid som allerede er kendt, eller man kan afgrænse det tidsrum i hvilket situationen udspiller sig, enten ved det kendte tidspunkt fra hvilket den finder sted, eller tidspunktet indtil hvilket den foregår, eller begge dele.

TEMPORALE UDSAGNSADVERBIALER	TID = BESTEMTE	FORANKRING	Punkt	<i>på fredag, i fredags, næste dag, kl. 7:43</i>
			Rum	<i>i 1897, i gamle dage, efter 2 uger, endnu</i>
		AFGRÆNSNING	Starttid	<i>siden jul, fra 1. september</i>
			Sluttid	<i>indtil påske, til 1. maj</i>
	VARIGHED = UBESTEMTE	ANTAL	Interval	<i>om dagen</i>
			Antal gange	<i>en gang, ofte, af og til, sjældent, somme tider</i>
			Hyppighed	<i>3 gange om ugen, hver aften</i>
		LÆNGDE	Tilstand	<i>i 2 uger, længe</i>
			Overgang	<i>på 3 timer, det tog lang tid at ...</i>

§ 92. Det temporale udsagnsadverbial "hvornår"

Tidsforankringer er svaret på spørgsmålet *hvornår?* og udtrykkes med udsagnsadverbialer, nemlig udsagnsadverbier (**ua**): *engang, nu, samtidig*, præpositionsforbindelser: *i vore dage, på fredag, for mange år siden*, og adverbielle ledsætninger der fx indledes med *når ...*, *da...*, *mens...*. Tidsforankringer kan både angive et tidspunkt, fx *nu, kl. 18:55*, eller et tidsrum (periode), fx *i vore dage, næste år*.

De bestemte tidsforankringer kan enten være deiktiske, dvs. sat i relation til JEG-NU-HER i den aktuelle talesituation, fx *i går*, relative, dvs. sat i forhold til et andet kendt eller omtalt tidspunkt eller begivenhed, fx *dagen før brylluppet*, eller absolutte, dvs. sat i forhold til vores tidsregning eller historiske begivenheder,

fx i 1897, under Anden Verdenskrig. De deiktiske og de relative tidsforankringer kan angive sagforholdets tid som samtidigt, før eller efter det valgte forankringstidspunkt. De 7 typer af svar på spørgsmålet *hvornår?* kan opstilles i et skema således:

TID HVORNÅR?		SAMTIDIG	FØR	EFTER
BESTEMT	DEIKTISK	<i>nu, i vore dage, i dag, dags dato, stadigvæk, endnu</i>	<i>i går, i fredags, for 10 dage siden, for mange år siden, i gamle dage</i>	<i>i morgen, på fredag, om to uger, næste år/uge/måned, nu</i>
	RELATIV	<i>nu, samtidig, samme aften, i dette øjeblik, imens, idet...</i>	<i>dagen før, to uger tidligere, dengang da..., da ..., dengang</i>	<i>efter et år, næste dag, derefter, ugen efter, så..., når..., derefter</i>
	ABSOLUT	<i>kl. 18:55, 13.2.1989, i juni 1989, under 2. Verdenskrig, i tidernes morgen, før jorden blev til, lige efter krigen, i urtidsdagene, før istiden, fra verdens begyndelse, indtil jul, fra kl. 2 til kl. 4.</i>		

Læg mærke til at ordet *nu* både tæller som deiktisk og relativ samtid. Det kan eksemplificeres ved henholdsvis: E14/ *"Har den nu fået nok at æde?"* og A6/ *for han havde været i Krigen, 7/ og nu skulde han hjem*. Man kan se at *nu* i A7/ forbindes med præteritum og således betegner samme tid som A1/ *kom marcherende*. *Nu* kan endelig også ved sagforhold under overgangsaspekt betegne eftertid: A14/ *Du er en rigtig Soldat! 15/ Nu skal Du faae saa mange Penge, du vil eie!"*

Tidsforankringer bruges ofte i begyndelsen af tekster og afsnit til at relatere den obligatoriske, men subjektive deiktiske tid, der signaleres med verbernes tempusbøjning, til den objektive verdenshistorie og tidsregning. Absolutte tider vil, fordi de relaterer det omtalte sagforhold til verdenshistoriens virkelighed, signalere faktivitet: C3/ *I tidernes morgen, før Jorden blev til...* H10/ *Lige efter krigen...*, N1/ *Føulum, den 1ste Januar 1708.*

§ 93. Tidsafgrænsning

Tidsafgrænsninger er eksempler som: *inden jul, indtil et nyt ministerium er udnævnt, fra verdens begyndelse, endnu, stadigvæk, derefter*. Med tidsafgrænsninger angiver man starttidspunkt eller sluttidspunkt for en situation. Hvilke ord man anvender til de to angivelser er afhængigt af om tiden er direkte eller relativ, og af om aspektet er en tilstand eller en overgang, som det fremgår af følgende skema:

ASPEKT	RELATIVITET	EFTER	FØR
TILSTAND	SIMPEL: NU, DA	<i>fra</i>	<i>indtil, endnu</i>
	RELATIV: FØRNU, EFTERNU	<i>siden, fra</i>	<i>indtil, endnu</i>
OVERGANG	SIMPEL: NU, DA	<i>efter</i>	<i>inden, før, forinden</i>
	RELATIV: FØRNU, EFTERNU	<i>efter</i>	<i>inden, før, forinden</i>

Der findes i eksempelmaterialet ikke mange eksempler på brug af disse ord, men der er følgende, og de bekræfter reglerne i skemaet, at *siden* kun kan bruges ved tilstand i relativ tid, og *inden* kun ved overgange: J11/ og *siden ville ingen bo der*. P § 8. *Forinden kongen tiltræder regeringen, afgiver han skriftligt i statsrådet en højtidelig forsikring om ubrødeligt at ville holde grundloven*. V8/ *Med enkedronningen i spidsen trænger de sammensvorne ind i Christian 7.s sovekammer og skræmmer den sindssyge konge til at underskrive arrestordrer mod Struensee, Enevold Brandt og dronning Caroline Mathilde*. 9/ *Forinden har oberst Køller arresteret Struensee og Brandt*.

§ 94. Førnutid og førdatid

Med de relative tider signalerer afsenderen til modtagerne at den omtalte situation skal ansues relativt til den deiktiske tid. Det kan sammenlignes med et sidespejl i en bil. Ved at se ud ad den forreste siderude kan man se ikke blot hvad bilen passerer lige nu, men også, gennem sidespejlet der er rettet bagud, hvad den passerede tidligere, dvs. hvad der nu måske er ud for den bagerste siderude. Anskuelsesmåden er blot helt forskellig (§ 57).

De relative tider førnutid og førdatid angiver fortid der ikke er bestemt deiktisk til kommunikationssituationen, men relativt til den omtalte situation (§ 57) med følgende betydningsnuancer: a) uden temporale udsagnsadverbialer: IKKE-LÆNGERE ved tilstande, og EFTERTILSTAND ved overgange, b) med bestemt tidsafgrænsning: OP-TIL-NU ved tilstande, og EFTERTILSTAND ved overgange, c) med ubestemt varighedsangivelse: FAKTISK-EN GANG, og d) med bestemt tidsforankring: INFERENTIEL. Se skema § 90.

- a) Når førtider forekommer uden temporale udsagnsadverbialer (eller med en samtidig deiktisk tidsforankring) er grundbetydningen altid NU-RELEVANT FØRTID; men inden for denne betydning synes tilstandsaspekt at have en anden betydningsvariant end overgangsaspekt; tilstandsaspekt i førtid får underforståelsen IKKE LÆNGERE: *jeg har vidst det* har underforståelsen: 'og jeg har glemt det', *hun har sovet* betyder 'hun er vågen og udsovet'. Man kan lægge vægten på IKKE-LÆNGERE ved emphatisk betoning af hjælpeverbet: *Jeg ¹har ₁vidst det (men kan ikke huske det længere)*, og betone det NU-RELEVANTE ved normal betoning af hovedverbet: *Jeg ¹har ₁vidst det (så det kan være jeg kan komme på det)*.

Førtid i overgangsaspekt uden temporale udsagnsadverbialer får en mere regulær nu-relevant betydning, nemlig meddelelse af overgangens EFTERTILSTAND: *han har rejst sig (så nu står han op); vi har mistet tålmodigheden (så nu er vi utålmodige)*. E14/ "*har den nu fået nok at æde?*"

- b) Forbindes førtider med en bestemt AFGRÆNSNING, får tilstandsaspekt betydningen OP-TIL-NU: C1a/ *strofer i den "Ældre Edda", som endnu er bevaret mens overgangsaspekt stadig får betydningen EFTERTILSTAND: J9/ Forinden har oberst Køller arresteret Struensee og Brandt.*
- c) Hvis førtider forbindes med ubestemte udsagnsadverbialer, VARIGHEDER, får både tilstande og overgange betydningen FAKTISK ENGANG: E7/ *Da den havde sprunget omkring og ædt hele dagen, spurgte han: "ER du mæt?"*
- d) Hvis førtider kombineres med bestemte (dog ikke samtidige, fx nu) TIDSFORANKRINGER, eller med ytringsadverbier som *antagelig* og *nok*, får de normalt betydningen INFERENTIEL FORTID (hvad enten sagforholdet ses under tilstandsaspekt eller overgangsaspekt). Når tidspunktet på grund af tidsforankringen ligger fast, hviler den talendes kendskab til sagforholdet i førtid ikke på evidens, men på inferens; det er noget man kan slutte sig til: *Han er gået hjem kl. 5 - han gik hjem kl. 5. Jeg har været ude i haven da du ringede (det må være derfor jeg ikke har hørt telefonen): Jeg var ude i haven da du ringede. E22/ "Hvad hører jeg," 23/ råbte skrædderen og for ind og sagde til drengen: 24/ "Din løgnhals, 25/ du siger, geden er mæt, 26/ og så har du ladet den sulte."*

§ 95. Efternutid og efterdatid som modale tider

De relative tider EFTERNUTID og EFTERDATID angiver fremtid der ikke er deiktisk bestemt i forhold til kommunikationssituationen, men relativt til den omtalte situation som en fra-nu-af-tid eller fra-da-af-tid; de angiver derudover MODALITET, nemlig enten (med *skulle* eller *ville*) SANDSYNLIGHED, (med *skulle* eller *måtte*) NØDVENDIGHED (pligt, antagelse), (med *kunne*) MULIGHED (evne, formodning), eller (med *ville*) ØNSKE.

I den bus vi kører gennem tiden i, er der ikke nogen forrude; vi kan derfor ikke se ind i fremtiden på samme måde som vi ser direkte på datiden gennem bagsædets siderude. Fremtid udtrykkes da enten ved DIREKTE NUTID af sagforhold under overgangsaspekt, eller ved modale hjælpeverber + infinitiv (§ 37). De modale hjælpeverber kan lige som de temporale hjælpeverber, stå i enten nutid eller datid, men angiver derudover EFTERTID i forhold til den tid tidsvinduet er forankret til.

Da den menneskelige bevidsthed ikke har adgang til fremtiden, hverken gennem sanserne eller gennem erindringen, kan nutidens eftertid kun beskrives i modale kategorier som sandsynlighed, nødvendighed, mulighed eller ønske.

Nutidens sandsynlige eftertid udtrykkes på latin med en særlig bøjningsform, og på engelsk som regel med modalverbet *will*. På dansk ser det ud til at

verbet *skulle* er det der hyppigst bruges som SANDSYNLIG FREMTID, *ville* kan dog også bruges: A15/ Nu skal du faae saa mange Penge, du vil eie!" B8/ Jesus som vidste alt, hvad der skulle ske med ham. N13/ Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Føulum; 14/ ak, hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den Dag!

§ 96. Epistemisk og deontisk betydning

Inden for de to modaliteter nødvendighed og mulighed, kan man skelne mellem EPISTEMISK BETYDNING og DEONTISK BETYDNING. Forskellen kan forklares således: enten er det nødvendigt for samtalepartnerne at antage at den omtalte situation er tilfældet, fx U6/ Konsekvensen bliver at den pædagogiske påvirkning må ske med gruppen og ikke mod gruppen, eller også er det nødvendigt for en person i situationen at gøre noget, fx A24/ Hvad skal jeg saa nede i Træet?. Enten er det muligt for samtalepartnerne at situationen er tilfældet, fx S5/ Banker kan miste fradrag eller også er det for en person i sagforholdet muligt at gøre noget, fx A18/ Kan Du se det store Træ?.

Den epistemiske betydning kan kendes på at man kan indskyde *måske* eller *umuligt*: Banker kan {umuligt} miste fradrag, og at man bruger omskrevet passiv: Den vil (skal) blive spist, mens deontisk betydning kan kendes på at man kan indsætte *gerne*, *nødigt* eller *godt*: Kan du {godt} se det store træ? og at man bruger s-passiv: Den skal spises.

Både epistemisk og deontisk udtrykkes NØDVENDIGHED med de modale hjælpeverber *skulle* og *måtte*: A16/ "Tak skal du have, din gamle Hex!" 17/ sagde Sol-daten. I 7/ Problemet er, at for at være menneskevenlig må man vide, hvad der virkelig er venligt over for mennesket.

Epistemisk og deontisk MULIGHED udtrykkes med verbet *kunne*: A 18/ "Kan Du see det store Træ?" 19/ sagde Hexen; P § 5/ Kongen kan ikke uden folketingets samtykke være regent i andre lande.

Eftertidsmodaliteten ØNSKE udtrykkes ved verbet *ville*: A45/ men vil Du heller have Sølv, saa skal Du gaae ind i det næste Værelse; E17/ men faderen ville være vis på, at det var rigtigt.

1. Kompositionaliteten i reglerne for betydningen af tiderne kan illustreres med det komplekse eksempel fra J.P. Jacobsens novelle: *Der burde have været Roser*. Sagforholdet *Der er roser* er en tilstand. *Der har været roser* får på grund af *der* betydningen 'inferentiell', dvs. 'man kan slutte sig til at der var roser'. *Der bør have været roser* får betydningen 'nødvendig antagelse' og sætningen betyder 'det er nødvendigt at antage at man kan slutte sig til at der var roser'. Og præteritumsformen angiver så 'irrealis': 'I en forestillet ikke virkelig verden er det nødvendigt at antage at man kan slutte sig til at der var roser'. Og det er faktisk hvad novellen handler om: spillet mellem tre-fire forskellige verdener, som alle indgår i en kunstnerbevidsthed.

IV. MEDDELELSESLÆRE

IV. A. TEKSTER

§ 97. Tekst og relevans

En YTRING (en tekst, en taletur, en replik, et indlæg) afgrænses i tid af talerskift og består af en række sætninger. Den manifeste enhed 'en ytring' tæller (§ 11) som den latente enhed et BUDSKAB, som er en informativ enhed holdt sammen ved fælles samlet relevans og opbygget af rækker af udsagn med realitetsstatus for de afbildede sagforhold. En ytring har således – i modsætning til en sætning, men lige som en helsætning (§ 49) – ud over konceptuel og propositionel mening også informationel og interaktionel mening eller funktion.

Hvad angår de manifeste ytringshandlinger (§ 2), er der det samme kompositionelle forhold mellem morfer og sætninger, som mellem sætninger og ytringer; ytringen består af sammenføjede sætninger, således som sætningen består af sammenføjede morfer. Men for de latente tanker (§ 7) er relationen mellem udsagn og budskab et ganske andet end mellem morfemer og udsagn.

Det skyldes først og fremmest at den menneskelige korttidshukommelse med sin spændvidde på 7 ± 2 størrelser som regel kan huske alle de første dele af en sætning indtil de sidste dele er opfattet. Derved kan alle informationer i sætningen i praksis processeres som om de var samtidigt til stede. Det betyder at alle sætningens morfer og ord registreres af modtagerne, før de begynder at integrere dem som dele af et udsagn. Det er således den kategorielt organiserede sætningslære i kapitel III er bygget op: der er fx afhængighedsrelationer der både er anaforiske og kataforiske, og den grammatiske mening med ordene i fundamentfeltet kan afhænge af det valente prædikat sidst i sætningen.

Et tekstbudskab kan i modsætning hertil bestå af så mange udsagn at man ikke kan opbevare de første indtil de sidste er opfattet. Ytringens første sætning skal således både registreres og integreres som udsagn i den tekstlige helhed, før den næste kan registreres, osv. Enhver afhængighedsrelation mellem flere udsagn må signaleres både i det tidligere og det senere af de forbundne udsagn.

En del af sætningens morfemer skal derfor signalere udsagnets funktion i tekstbudskabet, og ikke udsagnets egen mening. Eller sagt på en anden måde: en del af meningen med en sætning er dens tekstuelle og interaktionelle funktion (§ 9).

Det der definerer meningen med en hel tekst i modsætning til meningen med et udsagn, er den informationelle relevans for modtagerne. Udsagnet skal have propositionel realitetsstatus i forhold til den omtalte situation, og tekstbudskabet skal derudover have relevans i forhold til kommunikationssituationens modtagere.

Begrebet RELEVANS kan udfoldes som GENKENDELIGHED, NYHED og BRUGBARHED for modtagerne: Teksten skal have et budskab der er nyt, den skal beskrive eller afbilde noget som modtagerne ikke vidste i forvejen; afsenderen skal gøre det tilgængeligt ved i teksten at tage udgangspunkt i noget som modtagerne kender og kan identificere i deres eget mentale verdensbillede over den omtalte situation, og budskabet skal være i modtagernes interesse, dvs. de skal kunne bruge de informationer de får gennem tekstbudskabet til et eller andet i deres egen situation.

§ 98. Budskabsudsagn og støtteudsagn

Et tekstbudskab består af en kæde af udsagn, og udsagn defineres som det der udtrykkes ved en sætning, dvs. en helsætning inklusive dens ledsætninger (som ikke udgør udsagn i sig selv, men kun er dele af udsagn, § 74). Dog regnes parentetiske relativsætninger (§ 80) som selvstændige tekstudsagn, selv om de syntaktisk set er ledsætninger, fx *B4/ Også Judas, som forrådte ham, kendte det sted.*)

Det i et tekstbudskab som det er i modtagernes interesse at kende eller vide, kan ligge i et enkelt eller et par af tekstens udsagn, som ofte kaldes tekstens *konklusion, slutning, sammenfatning* eller *pointe*, og som jeg vil kalde BUDSKABSUDSAGNET. Alle de andre udsagn i teksten giver nødvendige forudsætninger for at modtagerne kan forstå budskabet eller acceptere sandheden af det, og de peger således hen mod budskabsudsagnet ved at gøre det muligt for modtagerne at forstå det, og dem vil jeg kalde STØTTEUDSAGN som en samlebetegnelse for det der ellers kaldes fx *indledning, præmisser, beskrivelser, argumenter, episoder, specifikationer, eksempler* eller *udgangsbetingelser*. En særlig type støtteudsagn er tekstens allerførste udsagn, dem hvormed afsenderen tager udgangspunkt i det som modtagerne allerede kender og accepterer; det kaldes INDLEDNINGSUDSAGN.

Endelig findes der også PARENTETISKE UDSAGN, som er udsagn som har samme emne som de andre sætninger, men som ikke peger hen på eller er forudsætninger for tekstens (eller afsnittets) budskab, fx *parentetiske relativsætninger* (§ 74). Parentetiske udsagn er relevante for modtagerne i sig selv, dvs. uafhængigt af tekstens budskab. Parentetisk information er i talen markeret med pauser omkring og særlige trykforhold og i skriften med kommaer eller parenteser: *Judas, som forrådte ham, kendte også det sted.*

Se følgende korte teksteksempel Q.iv/:

[1/ Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark;] 2/ så skulle han tisse, 3/ og samtidig så vi et hus der brændte. 4/ Min lillebror tisede hen mod ilden, 5/ men han kunne ikke nå. 6/ Så løb han hen og tisede på ilden, 7/ og så var ilden slukket. 8/ **Det reddede huset.**

Budskabsudsagnet (markeret med **fed**) i denne historie er 8/ *Det reddede huset*, men dette udsagn er ganske uforståeligt for modtagerne, for de har hverken *Det* eller *huset* som et tilgængeligt emne, før de har hørt hele historien. Udsagnene 1/ til 7/ er således nødvendige støtteudsagn for at gøre 8/ forståelig for modtagerne. Teksten som helhed overholder således princippet om relevans; den tager sit indledningspunkt i den tilgængelige information om 'min lillebror og jeg gik engang ude på en mark' [markeret med skarpe parenteser], den meddeler de nye informationer: 'lillebroderens tisseri reddede huset', og dette er det i modtagernes interesse at høre fordi det, som en fiktiv historie, giver en relevant tilværelsestolkning at man kan slå to fluer med et smæk: både få tilfredsstillet sin tissetrang og reddet et hus fra at brænde.

§ 99. Konneksion mellem udsagn

Udsagnene i en tekst kan kun sigte på et og samme budskab hvis de alle kan integreres (efter tur) i den meningsmæssige helhed som tekstens udsagn udgør, og som i dette tilfælde kan kaldes et budskab. Den meningsmæssige relation som skal gælde mellem to udsagn som kobles sammen til en integreret helhed, kaldes KONNEKSIONEN mellem de to udsagn, fx tidsfølgerrelationen *SÅ*: mellem sætning 1/ og 2/, samtidighedsrelationen *MENS*: mellem 2/ og 3/ og modsætningsrelationen *MEN*: mellem 4/ og 5/.

Den latente konneksionsrelation mellem to udsagn signaleres ved hjælp af manifeste konnektorer, fx *så*, *samtidig*, *men*. KONNEKTORER kan være side- og samordningskonjunktioner (§ 53, 193) *og*, *eller*, *men*, *for*, udsagnsadverbialer (§ 71) *så*, *derfor*, *samtidig*, tryktabsinterjektionerne (§ 228) *hov*, *nå*, *ja*; bemærk at subjunktioner (underordningskonjunktioner) der forbinder to led i en sætning og ikke to udsagn, ikke er markører for konneksionsrelationer (§ 172).

Det kan også ske at konneksionsrelationen slet ikke er udtrykt sprogligt, men blot fremgår af udsagnenes rækkefølge. Fx er der, selv om det ikke er udtrykt eksplicit, en temporal relation mellem udsagnet *Solen stod op*, og *fuglene begyndte at synge*, som er den omvendte relation af den mellem *Fuglene begyndte at synge*, og *solen stod op* (det er faktisk det sidste der sker en sommermorgen).

Sideordningskonneksionsrelationerne *OG*-, *ELLER*-, og *MEN*:- har en særlig status fordi de ved ellipse af alle led der er identiske i de to parallelle sætninger, optræder som konjunktioner der sideordner to led inde i en sætning: *A13/hvor Du har en pæn Sabel og et stort Tornister; B1/han gik ud sammen med sine disciple og over på den anden side af Kedronbækken* (§ 193).

Af konneksionsrelationer er der kun et begrænset antal. Man kan skelne mellem generelle, informationelle, temporale, anførende, kausale, tekstuelle og argumentative konneksionsrelationer:

Type		Konneksioner	Konnektorer (konjunktioner og adverbier):
Generelle	Sideordnende	<i>OG</i> -, <i>ELLER</i> -, <i>MEN</i> :-	og, samt, også, eller, men, alligevel, imidlertid, ikke desto mindre, på trods heraf, imens
	Informationelle	<i>LIGESOM</i> -, <i>ENDOG</i> -, <i>MULIGGØR</i> -(<i>M</i> :-), <i>FOR</i> - <i>UDSAT</i> :-	er, er det samme som, på samme måde, i lighed hermed, også, endog
Omtalt situation	Temporale	<i>SÅ</i> -, <i>MENS</i> -, <i>EFTER AT</i> :-	så, derpå, dernæst, da (adv), i det samme, samtidig, x tid tidligere, førhen
	Anførende	<i>AT</i> -, <i>SAGT AF</i> :-	‘: “...” (kolon og anførselstegn)
	Kausale	<i>FORDI</i> -, <i>DERFOR</i> :- <i>FOR AT</i> :-	thi, for, derfor, af den grund,
Kommunikationssituation	Tekstuelle	<i>NEMLIG</i> -, <i>DVS</i> :-, <i>ALTSÅ</i> -, <i>KORT</i> -, <i>FX</i> :-	nemlig, altså, dvs., altså, kort sagt, fx
	Argumentative	<i>ERGO</i> -, <i>FOR</i> :-	ergo, følgelig, altså, derfor, for, thi

1. Hos nogle forfattere har konneksionerne betegnelser som *additiv*, *alternativ*, *konsekutiv*, men her noteres de med et kort ord der angiver typen, fx *OG*-, *DERFOR*:- eller *MENS*:-, med kapitæler i understreget kursiv og med et kolon efter, således at de kan indgå i skemaer og grendiagrammer over teksters struktur (§ 103). Læg mærke til at subjunktioner bruges som notation (i *KAPITÆLER*) for konneksionsrelationer, fx *MENS*-, *FORDI*:-, selv om de ikke som subjunktioner kan være udtryk for denne relation i teksten.

2. Læg mærke til konneksionsrelationen *MULIGGØR*:-, noteret *M*:-, som indebærer at det første udsagn gør det andet tilgængeligt, da det andet udsagn forudsætter det første: 1/ *Der var en gang en mand.* 2/ *Han boede i en spand.*

§ 100. Kompositionsmønster

Tekster er som regel, alt efter deres genre, opbygget efter bestemte genkendelige mønstre af konneksioner mellem udsagnene. Teksten om lillebroderen der slukede ilden, er bygget op som en *BERETNING* (fortælling) med a) en indledning, der beskriver en labil tilstand (to små børn ude på en åben mark), der muliggør (*M*:-) b) en episode med en i) dobbelt komplikation (tissetrang og ildebrand), der udløser (*DERFOR*:-) ii) to reaktioner indbygget i hinanden (først tisse hen mod il-

den, så, da det ikke virker, løbe hen og tisse på ilden), der medfører (*DERFOR*;) et resultat (ilden slukket og tissetrangen væk), og (*ERGO*;) c) en slutning til sidst (moralen). **Kernen i en beretning er *M&DERFOR*:-relationen** mellem komplikationen og heltens reaktion og mellem heltens handlinger og resultatet af dem. Beretninger er midterforgrenede fordi kernen udfolder sig mellem indledningen og slutningen.

Strukturen kan illustreres med følgende skema:

Beretning					Hindbærbrus og kragetær		
a. indledning	<u>M&MENS:</u>		b. episode		<u>ERGO:</u>	c. slutning	
	i. komplikation	<u>M&SÅ&DERFOR:</u>		ii. reaktion			
		α. handling		<u>M&SÅ& DERFOR:</u>	β. resultat		
		komplikation		<u>SÅ&DERFOR:</u>			reaktion
		handling <u>MEN&DERFOR:</u>	resultat				
Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark	så skulle han tisse og samtidig så vi et hus der brændte	Min lillebror tissede hen mod ilden,	men han kunne ikke nå	Så løb han hen og tissede på ilden,	og så var ilden slukket	Det reddede huset	

De tre dele af beretningen: indledningen, episoden og slutningen har hver sin informationelle funktion idet 1. indledningen leverer det tilgængelige (kendte) indledningspunkt (mørkest), 2. episoden de nye, men ikke umiddelbart brugbare oplysninger (lysere), og 3. slutningen den nye og brugbare morale (hvid).

§ 101. Kompositionsmønstre i argumentation

I andre genrer er det typiske kompositionsmønster anderledes end i beretningen. I argumentationstekster er konklusionen tekstens budskabsudsagn, og støtteudsagnenes funktion er at sandsynliggøre (*ERGO*;) eller (*FOR*;) at konklusionen er sand i modsætning til påstanden om det modsatte, modtesen. Indledningen i en argumentationstekst er altid en tvivl om det er tesen eller modtesen der er sand, og konklusionen kan enten komme sidst, hvorved kompositionsskemaet bliver venstreforgrenet, eller den kan komme først, hvorved kompositionsskemaet bliver højreforgrenet. Blandt argumenterne kan man skelne mellem de specifikke påstande og de generelle principper. Kernen i argumentation er *ERGO*:- og *FOR*:-relationerne mellem argumenter (præmisser) og konklusion.

I en eksposition, fx en nyhedsartikel eller en beskrivelse, er budskabsudsagnet

eksposition					Q.vii/
overskrift	<u>NEMLIG:</u>		tekst		
	rubrik	<u>NEMLIG:</u>	brødtekst		
		sammenfatning	<u>NEMLIG:</u> specifikationer		
			sp1:hvem <u>OG:</u>	sp2:når <u>OG:</u>	(sp3:hvordan)
<i>Valg på vej i Kenya</i>		<i>Nairobi - Kenyas præsident, Daniel Arap Moi, opløste i går landets parlament forud for præsident- og parlamentsvalget senere i år.</i>	<i>Den 73-årige Mois præsidentperiode udløber 4. januar</i>	<i>Moi har været ved magten siden 1978</i>	<i>og han vandt en kneben sejr ved Kenyas første flertalvalg i 1992</i>

Budskabsudsagnet i en instruktionstekst er at man når et eftertragtet resultat gennem fuldendelsen af en række forholdsregler efter forberedelser på grundlag af nogle udgangsbetingelser. Kernen er *SÅ*-relationen mellem udgangsbetingelserne og gennemførelsen, og *FOR AT*-relationen mellem forberedelsen og fuldendelsen.

instruktion					Q.vii/
mål	FORUDSAT:	forholdsregler			SÅ, FOR AT: (resultat)
	udgangsbetingelser	SÅ&DERFOR:	gennemførelse	SÅ; FOR AT: fuldendelse	
		forberedelse			
Soupe Orléanaise	I l bouillon – 200 g karse – 500 g kartofler – lidt kørvel – 50 g smør	De rå kartofler skæres i tynde skiver, lægges i bouillon og koges ved svag varme, derefter tilsættes det skyllede finthakkede karse, der kun må koge nogle minutter.	Til sidst kommer man den groftskårne kørvel i – og lige før anretningen røres smørret i suppen.		

§ 103. Kompositionsanalyse

Man kan beskrive kompositionen i en tekst både nedefra og op: som en række udsagn sammensat af forskellige konneksionsrelationer, og oppefra og ned: som en aktualisering af de igennem teksthistorien udkrystalliserede kompositionsmønstre: beretning, argumentation, eksposition eller instruktion.

Heksens replik i Fyrtøiet, tekst A, er et udmærket eksempel på hvorledes alle konneksionsrelationerne passer i kompositionsmønstret for instruktion, både nedefra og op og oppefra og ned:

Kompositionen af heksens replik

26. Hente Penge!.....									mål
27. sagde Hexen									
28. Du skal vide, naar Du kommer	t28								
ned paa Bunden af Træet, saa er Du									
i en stor Gang,		OG:		.. t28 & 29					
29. der er ganske lyst,	t29		M:						
30. for der brænde over		FOR:		.. t29					
hundrede Lamper.	t30		M:		t31				
31. Saa seer Du tre Døre,									
32. Du kan lukke dem op,	t32		OG:			M:			
		FOR:		.. t32					
33. Nøglen sidder i,	t33								
34. Gaaer Du ind i det første Kammer,									
da seer Du midt paa Gulvet en stor	t34								
Kiste,			OG:						
35. oven paa den sidder en Hund;	t35								
36. han har et Par Øine saa store		OG:			t35				
som et Par Theekopper;	t36								
37. men det skal du ikke bryde Dig		smf							
om!			NEM-						
38. Jeg giver dig mit blaaternede	t38		LIG:			DER-			
Forklæde,		SÅ AT:	M:	.. t39		FOR:			
39. det kan du brede ud paa Gulvet;	t39								
40. gaae saa rask hen og tag Hunden, h40			SÅ:		for-				
				..h41	bere-				
			M:	.. h41	delse				
41. sæt ham paa mit Forklæde,	h41								
42. luk Kisten op	h42				FOR AT:				
43. og tag ligesaa mange Skillinger,									
Du vil.	h43				fuld-				
44. De ere allesammen af Kobber;					endelse				
45. men vil Du heller have Sølv,	t45					res			
saa skal Du gaa ind i det næste									
Værelse;		OG:							
46. men der sidder en Hund, der har									
et Par Øine, saa store, som et	t46								
Møllehjul;					DER-				
47. men det skal Du ikke bryde dig			DERFOR:		FOR:				
om,				..frb					
48. sæt ham paa mit Forklæde	h48								
49. og tag Du af Pengene!					FOR AT:				
50. Vil Du derimod have Guld, det	t50								
kan Du ogsaa faae, og det saa me-									
get, Du vil bære, naar Du gaaer ind i			OG:						
det tredie Kammer.									
51. Men Hunden, som sidder paa	t51								
Pengekisten, har her to Øine, <u>ALTSÅ:</u>									
hvert saa stort som Rundetaarn.	t51					DER-			
52. Det er en rigtig Hund, kan Du troe!	T52					FOR:			
53. men det skal Du ikke bryde Dig									
noget om!			DERFOR:						
54. sæt ham bare paa mit Forklæde,	h54								
			DERFOR						
				.. t55					
55. saa gjør han Dig ikke noget,	res55								
56. og tag Du af Kisten saa meget			FOR AT:						
Guld, Du vil!									

fld = fuldendelse; frb = forberedelser; h = handling, M: = muliggørelse; res = resultat; smf = sammenfatning; t = tilstand

Heksens replik går i eventyret, tekst A, fra udsagn 26 til 56. Den er en instruktion der har budskabsudsagnene (fuldendelserne) 43, 49 og 56. De bærende konneksionsrelationer er FOR AT:-relationerne mellem forberedelserne 37-41, 47-48 og 53-55 og fuldendelsesudsagnene. Instruktioner er, som beretninger, midterforgrenet, fordi tekstens kerne udfoldes mellem den indledende målbeskrivelse og en eventuel afsluttende resultatbeskrivelse.

§ 104. Indledning og slutning

Selv om genrer blandt andet kan bestemmes ved de dominerende konneksioner, vil der i en tekst ikke være de samme konneksioner hele vejen igennem. Det vil i de fleste teksttyper være således at de genrespecifikke konneksioner, som angiver relationer i den omtalte situation, dominerer i tekstens midte, mens tekstens begyndelse og slutning ofte domineres af informationelle, tekstuelle og argumentatoriske konneksioner, som er bestemt af forholdet mellem afsenderen og modtagerne i kommunikationssituationen.

I en beretning, der som dominerende typer har de temporale og kausale konneksioner, fx SÅ: og DERFOR:, er der således som regel alene en muliggørelseskonneksion mellem indledningen og episoden: **modtagerne skal informeres** om labile tilstande mellem episodens personer før de har forudsætninger for at forstå komplikationen og reaktionen. Og slutningen følger ikke efter en DERFOR:-konneksion, men en ERGO:-konneksion.

I argumentation, hvor de dominerende konneksioner er de argumentatoriske konneksioner ERGO: eller FOR:, vil forholdet mellem den indledende tvivl eller modtelse og tesen ofte være den generelle MEN:-konneksion eller den informationelle NEMLIG:-konneksion.

Ekspositioner er som genre domineret af den informationelle NEMLIG:-konneksion og det er også den normale forbindelse mellem overskriften og sammenfatningen.

Endelig er der i instruktioner, som domineres af FOR AT:-konneksionen, normalt den informationelle FORUDSAT:-konneksion mellem den indledende målbeskrivelse og forholdsreglerne.

Det er kun naturligt at tekstens indledning og slutning handler om relationerne i kommunikationssituationen mellem afsenderen og modtagerne, mens tekstens genrespecifikke midte er domineret af beskrivelse af de forhold der gælder mellem den omtalte situations sagforhold.

Dette ses tydeligt i tekster der beskriver kommunikationssituationer, som fx tekst A/ og E/. Selve teksten indledes med informationelle og tekstuelle konneksioner og går så over til temporale og kausale. Men heksens replik indledes

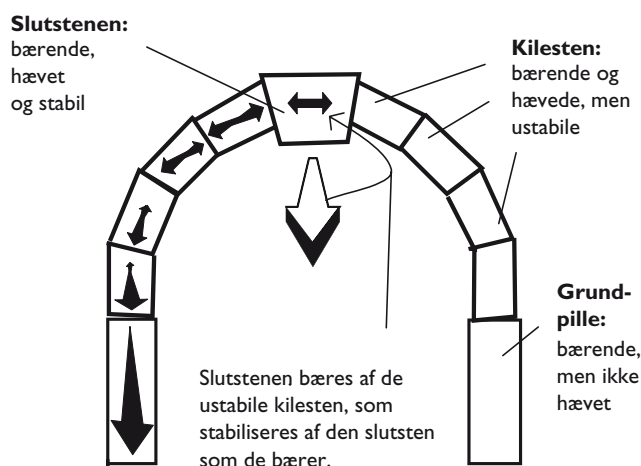
så igen af de tekstuelle konneksioner før den skifter til de genrespecifikke kausale relationer.

§ 105. Tekstens rundbuestruktur

De tre typer af udsagn i et tekstbudskab: indledningsudsagn, støtteudsagn og budskabsudsagn (parentetiske udsagn er ikke relevante her), forudsætter gensidigt hinanden, således at helheden er andet og mere end summen af delene; helheden er nemlig et relevant budskab i forhold til de faktiske modtagere, og dette er jo ikke en egenskab ved hvert enkelt udsagn. Men forudsætningsrelationen mellem udsagnene er, fordi de er adskilt i tid, af en helt anden art end forudsætningsforholdet mellem grammatiske led i en sætning (§ 97).

Indledningen er normalt fuldt tilgængelig, men er hverken ny eller brugbar; støtteudsagnene er, hver på deres plads, tilgængelige og nye, men ikke i sig selv brugbare, og budskabsudsagnet er – på grundlag af de andre udsagn – tilgængeligt, i sig selv nyt og interessant og brugbart for modtagerne, dvs. de har interesse i at forstå det. Ved sin brugbarhed gør budskabsudsagnet også støtteudsagnene brugbare, nemlig som midler til at gøre budskabsudsagnet tilgængeligt.

Strukturen i et tekstbudskab kan sammenlignes med strukturen i en rundbue. En rundbue er opbygget af små sten på en sådan måde at de spænder over en åbning i en mur og alligevel kan bære andre sten oven på åbningen. I en rundbue er der tre typer af sten: grundpiller, kileformede hvælvingesten og slutstenen (svarende til hhv. indlednings-, støtte- og budskabsudsagn). Grundpillerne er bærende, men er ikke hævet over grundlaget og skaber ikke nogen åbning. Kilestenene er bærende, og hævet over jorden, men skaber ikke i sig selv en stabil åbning. Slutstenen er både bærende, hævet over jorden og stabil som loft over en åbning. Og slutstenen stabiliserer kilestenene således at de også kan udgøre en del af loftet over åbningen.

Slutstenen er ikke understøttet uden kilestenene, og kilestenene er ikke stabile uden slutstenen. Budskabet er ikke forståeligt uden støttesætningerne, og støttesætningerne er ikke relevante uden budskabssætningen.

§ 106. Forpligtelse og tillid til relevans

Når man bygger en rundbue, kan man ikke stable kilestenene på grundpillerne og sætte slutstenen på til sidst, for kilestenene vil falde til jorden før man når til slutstenen. De mangler stabilitet. Derfor bygger man et stillads som man lægger kilestenene på indtil man har sat slutstenen. Dernæst kan man fjerne stilladset, for slutstenen stabiliserer de kilesten der bærer den. Kilesten og slutsten forudsætter gensidigt hinanden, men de skal lægges efter hinanden i tid, og derfor må man have et stillads indtil de alle er der.

Præcis det samme gælder ved konstruktion af et tekstbudskab. Budskabsudsagnet er brugbart, men ikke tilgængeligt. Støttesætningerne gør budskabsudsagnet tilgængeligt for modtagerne, men er ikke i sig selv relevante, interessante eller brugbare for modtagerne; de synes umiddelbart når de opfattes, irrelevante i forhold til modtagernes ønsker og behov for information. Først når modtagerne har forstået pointen, eller budskabsudsagnet, kan de se at støtteudsagnene kunne bruges, nemlig til at gøre budskabsudsagnet forståeligt.

Det der i tekstproduktionen svarer til stilladset, er modtagernes TILLID til at teksten som helhed vil indeholde et budskabsudsagn som er relevant for dem, en tillid som er nødvendig på det tidspunkt tidligere i teksten hvor de endnu ikke har adgang til budskabsudsagnet, men kun til støttesætningerne, hvis brugbarhed ikke på nogen måde er indlysende.

Denne tillid til den endelige brugbarhed af det umiddelbart ikke-brugbare, har modtagerne kun fordi afsenderen ved sin indledning i indledningssætningen har GARANTERET at teksten – efter et af de fire forskellige kompositionsmønstre – vil slutte med et budskabsudsagn som vil tilfredsstille læsernes interesse og behov for information.

Afsenderens garanti for at teksten indeholder et relevant budskab, og modtagernes tillid til at afsenderen kan og vil levere relevante budskaber, er således styrende for al konstruktion og forståelse af tekster. De er kernen i det der kan kaldes samarbejdsprincippet: **garanti for og tillid til relevans.**

Når heksen som en støttesætning midt i sin tekst til soldaten siger: 35/ *oven paa den sidder en Hund* er dette ikke umiddelbart relevant for ham; hans interesse er at få at vide hvordan han får fat i nogle penge, og i forhold til denne interesse er hunden på kisten ikke umiddelbart relevant eller brugbar.

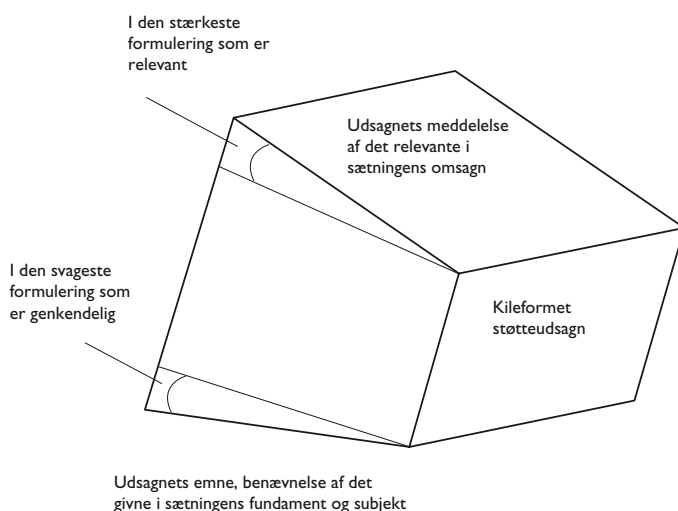
Heksen har imidlertid i 26/ garanteret at hendes tekst vil ende med et budskabsudsagn om hvordan han kan hente penge, og hun har på forhånd beregnet at han skal have forklædet, så han kan flytte hunden og tage af pengene. Hun ved således at det, **skønt han ikke umiddelbart kan indse det, faktisk er i hans interesse at høre om hunden.** Og det har soldaten tillid til, ikke fordi hun er en heks, men fordi hun er en fornuftig sprogbruger der ønsker at samarbejde om udveksling af information.

§ 107. Genkendelighed og relevans

En rundbue kan kun laves hvis man bruger kileformede hvælvingesten, dvs. sten hvis top- og bundflade ikke er parallelle, og stenene skal have en vinkel mellem top- og bundfladen der lige præcis passer til den afstand der er mellem de to grundpiller; er afstanden større, skal vinklen være mindre, og omvendt. Man kan således på en kilesten se hvor stor en rundbue den indgår i.

Præcis det samme gælder et støtteudsagn i et tekstbudskab. Afsenderen må i et enkelt støtteudsagn tage udgangspunkt i et emne som er forudsat kendt og identificerbart fra det foregående, og fremsætte en meddelelse om dette emne som er nødvendigt for at modtagerne kan forstå tekstens budskabsudsagn. Emnet udtrykkes i sætningens fundament og subjekt, og meddelelsen udtrykkes i sætningens omsagn. Sætningen forbinder ved nekision emne og meddelelse.

Ethvert støtteudsagn skal tilpasses til strukturen i det tekstbudskab det indgår i, emnet i den svageste som er distinktiv og GENKENDELIG, og meddelelsen i den stærkeste formulering som er kriteriel og RELEVANT for et senere budskabsudsagn.

Heksen formulerer i udsagn 35/ emnet således: *oven paa den og en Hund*, og ikke *oven på den store kiste* eller *en blodtørstig hund*, for de sidste formuleringer er stærkere end nødvendigt for genkendelighed; og hun formulerer omsagnet: *oven paa (den) sidder (en Hund)* og fx ikke *er der noget* eller *sidder der en hund og vogter på pengene*, for det ville være hhv. en svagere og stærkere formulering end nødvendig for relevans; han skal jo forstå hvorfor forklædet er nødvendigt, men han skal ikke blive så bange for hunden at han ikke tør gå ind.

Man kan også på sætningens meddelelse se hvor langt der er igen indtil tekstens budskabsudsagn kommer. Den kommer ikke i den næste sætning, for der er ingen sammenhæng mellem 'at en hund sidder på kisten' og så at 'soldaten skal hente penge'. Soldaten må have flere forudsætninger før han kan forstå budskabsudsagnet.

1. Heksens sætning *oven paa den sidder en Hund* er dog også et modstillingsudsagn som sigter på budskabsudsagnet: 'nede i den ligger pengene' (§ 120). Men emnet er stadig formuleret passende til genkendelighed og meddelelsen passende til relevans.
2. Ordene *emne* og *meddelelse* er danske betegnelser for det der i den grammatiske litteratur kaldes *t(h)ema* og *r(h)ema* eller *topic* og *comment*. Men da der i litteraturen er meget lidt enighed om definitionerne, har jeg valgt danske ord som jeg dernæst selv kan definere.

§ 108. Forudsætningen for og sigtet med et udsagn

Den information i et udsagns meddelelse der (direkte eller indirekte) er nødvendig for at et senere budskabsudsagn har et genkendeligt emne, kan siges at lægge op til, projicere eller muliggøre (§ 99) eller sigte på det budskabsudsagn der kommer senere i teksten. I teksten Q.iv/

1/ Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark; 2/ så skulle han tisse, 3/ og samtidig så vi et hus der brændte. 4/ Min lillebror tissede hen mod ilden, 5/ men han kunne ikke nå. 6/ Så løb han hen og tissede på ilden, 7/ og så var ilden slukket. 8/ Det reddede huset.

er budskabsudsagnet 8/ *Det reddede huset*, men emnet *Det* forudsætter at modtagerne ved at 'ilden var slukket'. Dette ved modtagerne faktisk, for den oplysning har de fået i udsagn 7/: *og så var ilden slukket*. Og dette har afsenderen planlagt, således at man kan sige at udsagn 7/ sigter på budskabsudsagnet i udsagn 8/ fordi det er forudsætningen for forståelsen af det. På samme måde kan udsagn 6/ siges at sigte på udsagn 7/ og udsagn 5/ på udsagn 6/, udsagn 4/ på udsagn 5/ og udsagn 3/ på udsagn 4/.

Hvert udsagn har et særligt SIGTE som er de senere informationer som forudsætter meddelelsen i det aktuelle udsagn (§§ 99, 194), og som noteres som det spørgsmål som det senere budskabsudsagn som det sigter på, er et svar på ^{<noteret}

med små sænkede bogstaver i spidse parenteser · udsagnsnummer som det sigter på>·

1/ Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark;_{<og hvad var der der? · 2, 3>} 2/ så skulle han tisse_{<og derfor? · 4, 6>} 3/ og samtidig så vi et hus der brændte_{<og derfor? · 4, 6>} 4/ Min lillebror tissede hen mod ilden_{<og derfor? · 5>} 5/ men han kunne ikke nå. _{<og derfor? · 6>} 6/ Så løb han hen og tissede på ilden_{<og dernæst? · 7>} 7/ og så var ilden slukket _{<og derfor? · 8>} 8/ Det reddede huset.

Udsagnets sigte er afhængigt af hvilken type information som meddeles i udsagnet (§ 122-123), således at hvis meddelelsen er en tilstand, er sigtet _{<og derfor?>} eller _{<hvorfor det?>} fx 4/ *Min lillebror tissede hen mod ilden*_{<og derfor?>}, mens sigtet ved meddelelsen af en overgang er _{<og dernæst?>}, fx *Jeg giver Dig mit blaåtærnedede Forklæde*_{<og dernæst?>}, og sigtet ved meddelelsen af et ubestemt rolleled er _{<og hvad var der med det?>}, fx 1/ i udsagn 3/ *Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark*_{<og hvad var der der?>} (Her kan man dog lægge mærke til at emnet i udsagn 3/ ikke er stedet, som fx i *og her så vi et hus der brændte*, men udsagn 3/ kan alligevel være et tilfredsstillende svar på det spørgsmål som udsagn 1/ sigter på.)

Sammenhæng i et tekstbudskab vil da bestå i at alle tekstens støtteudsagn med deres emner skal forudsætte den information som er meddelt i de foregående udsagn, og sigte på de meddelelser som meddeles i de senere; dette er udsagnets informationelle eller tekstuelle funktionalitet.

§ 109. Udsagnets informationelle funktionalitet

For hvert enkelt udsagn der indgår i et tekstbudskab gælder det således at det i sin indre struktur skal udformes så det passer til den ydre struktur i den specifikke tekst hvori det indgår. Reglerne om informationel genkendelighed og re-

levans er ikke generelle regler om sætningsdelenes propositionelle kompositionelitet, men regler om udsagnenes INFORMATIONELLE FUNKTIONALITET eller tekstualitet (§ 2 og § 7) i forhold til modtagernes forhåndsviden og endelige interesse. Emnet skal være formuleret i den svageste formulering som er genkendelig, og meddelelsen i den stærkeste som er relevant.

At udsagn virkeligt skal have denne informationelle funktionalitet for at de i et tekstbudskab hænger sammen, kan illustreres med det lille børnevers:

1/ <i>Der var engang en mand.</i>	¶ <i>Der</i> ¶ <i>var engang en mand.</i>
2/ <i>Han boede i en spand,</i>	¶ <i>Han</i> ¶ <i>boede i en spand,</i>
3/ <i>og spanden var af ler,</i>	og ¶ <i>spanden</i> ¶ <i>var af ler,</i>
4/ <i>konen vasked' bleer,</i>	¶ <i>konen</i> ¶ <i>vasked' bleer,</i>
5/ <i>sønnen var barber.</i>	¶ <i>sønnen</i> ¶ <i>var barber.</i>
6/ <i>Nu kan jeg ikke mer'.</i>	¶ <i>Nu</i> ¶ <i>kan jeg ikke mer'.</i>

I den højre spalte har jeg markeret emnet i fundamentet med [[dobbelt kantet parentes]] og omsagnets meddelelse med **fed**. Udsagnene 1/ og 2/ overholder principperne for informationel funktionalitet, men i udsagn 3/ er *spanden* en stærkere formulering end nødvendigt for genkendelighed, for en passende formulering ville være *den*; og *var af ler* er ikke passende formuleret for relevans, for den ville kun være brugbar i forhold til et senere budskabsudsagn som kunne være en beskrivelse af konsekvenserne af hvad det indebar, fx og *derfor kunne den ikke tåle regnvej*. Men et sådant udsagn kommer ikke, og udsagn 3/ har derfor ikke en relevant meddelelse.

Formuleringen *vasked' bleer* har heller ikke en passende formulering for relevans, for denne oplysning hverken forudsættes eller bruges af nogen af de følgende udsagn. På dette tidspunkt må man som læser revidere sin genreopfattelse; teksten skal slet ikke hænge sammen som en beretning der fører frem til en slutning, men må blot opfattes som et vrøvlevers der skal rime.

Når der i disse seks udsagn er eksempler både på emner og meddelelser som ikke er passende formuleret for genkendelighed og relevans, betyder det at udsagnene ikke hænger sammen som en hel tekst, selv om de handler om det samme.

1. I udsagn 4/ og 5/ synes *konen* og *sønnen* umiddelbart at være for stærke formuleringer, fordi de ikke umiddelbart er kendte af modtagerne, der ikke kender andet til det omtalte rum, end det der er meddelt i udsagn 1-3/. Men *da mand* kan være et substantiv der indeholder et prædikat om en foregang (i betydningen 'ægtemand til en kone' § 268) kan *konen* og *sønnen* siges faktisk at være, om ikke kendte, så dog antagelige elementer i det omtalte rum (§ 114).

IV. B. INFORMATION

§ 110. Udsagnet som instruktion om repræsentation

Et udsagn kan betragtes som en INSTRUKTION fra afsenderen til modtagerne om hvordan de i deres bevidsthed skal opbygge et mentalt tableau over den omtalte situation. Det kan konceptuelt siges at bestå af en konfiguration af genstande og foregange på en baggrund af omstændigheder (der består af genstande og foregange, § 170-184), og propositionelt af en binding eller forankring af genstandene, foregangene og omstændighederne, således at de alle opfattes som hørende til en og samme specifikke situation, som på en bestemt måde er forankret i tid, rum og realitet i forhold til kommunikationssituationens realitet. Instruksen om den konceptuelle konfiguration i tableauet giver afsenderen først og fremmest gennem rødderne og deres syntaktiske arrangement i omsagnet, mens instruktionen om forankringen af tableauet til talesituationen i tid rum og realitet, først og fremmest gives gennem de grammatiske morfemer og deres arrangement i udsigelsen.

Med et udsagn, fx *1/ Min lillebror og jeg gik engang ude på en mark* (§98-100), instruerer afsenderen modtagerne om at oprette et tableau i deres bevidsthed over den omtalte situation, og forankre det i tid i forhold til kommunikationssituationen (*engang*); de skal genkalde sig individuelle genstande og omstændigheder som de allerede kender, når afsenderen benævner dem for dem (*Min lillebror og jeg*), og de skal indsætte nye genstande som afsenderen introducerer for dem (*en mark*), og tilføje oplysninger om foregange som afsenderen meddeler dem (*gik ude på*).

Afsenderen FORUDSÆTTER de informationer som antages at være kendte og givne for modtagerne, dvs. benævner og omtaler givne individuelle genstande, foregange og omstændigheder, og FREMSÆTTER de informationer som antages at være nye for modtagerne, dvs. introducerer nye genstande, betegner kendte genstande på nye måder og meddeler nye foregange og omstændigheder.

1. Det som hos nogle logikere omtales som at nominalerne henholdsvis *har* eller *ikke har reference*, beskrives her således at afsenderen *henviser* til eller *introducerer* bundne og forankrede genstande, og *betegner* (*beskriver, afbilder*) genstandenes kategori og meddeler situationernes foregange. I en tekstlingvistisk sammenhæng omtales det jeg kalder *bundne genstande*, også som *diskursreferenter*, nemlig de genstande og personer som findes i den omtalte situation gennem hele den foregang som omtales i teksten (§ 124-125).

§ 111. Forudsat og fremsat information

Et morfem, som er den mindste manifeste handling der tæller som et bestemt latent indhold (§ 15), udgør også den mindste informationsenhed, dvs. det mindste stykke tanke som afsenderen instruerer modtagerne om at dele med sig. Der kan skelnes mellem tre forskellige typer af information, nemlig forankrende information, konceptuel (repræsentativ) information og propositionel (logisk) information.

FORANKRENDE INFORMATION udtrykkes med grammatiske morfemer og er information hvormed afsenderen instruerer modtagerne om hvorledes de skal integrere de konceptuelle informationer i det tableau over den omtalte situation som de allerede har. Med nominatorer og finitfleksiver angiver afsenderen hvorledes den omtalte situation forankres til kommunikationssituationen. Med de øvrige grammatiske morfemer instruerer afsenderen modtagerne om hvorledes de konceptuelle enheder er konfigureret i forhold til hinanden i det mentale tableau.

REPRÆSENTATIV INFORMATION er information hvormed afsenderen over for modtagerne betegner genstande og foregange i den omtalte situation, dvs. kategoriserer genstande eller beskriver (afbilder) foregange og baggrunde. Repræsentativ information udtrykkes med rødderne: substantivrødder, verbalrødder og adjektivrødder.

PROPOSITIONEL INFORMATION er information hvor de konceptuelle informationer gennem ordformering og grammatiske forbindelser med de forankrende informationer er bundet til at henvise til og være udsagn om individuelle genstande, foregange og omstændigheder. Propositionel information udtrykkes ved ord og grammatiske led, som er kombinationer af rødder og grammatiske morfemer.

Inden for propositionel information kan man skelne mellem forudsat information og fremsat information. FORUDSAT INFORMATION er propositionel information om individuelle genstande, foregange eller omstændigheder i den omtalte situation som afsenderen antager at modtagerne allerede har kendskab til, og derfor kun instruerer dem om i deres bevidsthed at finde, identificere, genkalde sig og inkorporere i det mentale tableau over den omtalte situation. Forudsat information udtrykkes med bestemte nominaler, udsagnsadverbialer og ledsætninger i den svageste formulering som er GENKENDELIG (§ 107), fx *B1/ Da Jesus havde sagt det, gik han ud sammen med sine disciple og over på den anden side af Kedronbækken, 2/ hvor der var en have, 3/ som han og hans disciple gik ind i.*

FREMSAT INFORMATION er propositionel information om individuelle genstande, forankrede foregange og omstændigheder som afsenderen antager at modtagerne ikke kender, men som er relevante for dem, og som de derfor skal

have meddelt, så de kan indsætte dem i, eller tilføje dem til, deres mentale tableau. Fremsat information udtrykkes ved ubestemte nominaler, ved prædiketet og ved udsagnsadverbialerne. Fremsat information er formuleret i den stærkeste formulering som er RELEVANT (§§ 107-109): A8/ *Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien*; 9/ *hun var saa ækel*, 10/ *hendes Underlæbe hang hende lige ned paa Brystet*. Informationstyperne er således:

Informations-type		Grammatisk type	Indholdstype	Krav
FORANKRENDE: grammatiske morfemer		finitfleksivet, nominatorer, ytrings- adverbialer, konjunk- tioner	forudsættende eller fremsættende	ingen alternative for- muleringsmuligheder
REPRÆSENTATIV: leksikalske morfemer		substantivrødder, verbalrødder og ad- jektivrødder	genstande, foregange og egenskaber	kohærente i kombi- nation med hinanden
PROPOSI- TIONEL: ord og grammati- ske led	FORUDSAT	Bestemte nominaler og adverbialer	(kendte) individuelle genstande, omstændig- heder eller begivenhe- der	i den svageste formu- lering som er genken- delig
	FREMSAT	Ubestemte nomina- ler; Prædikater og adver- bialer	(nye) individuelle gen- stande, foregange, egenskaber og omstæn- digheder	i den stærkeste for- mulering som er rele- vant

1. Læg mærke til at grammatiske morfemer ikke i sig selv er propositionel information, men forankrende information der kun sammen med den repræsentative information fra rødderne kan udgøre propositionel information. Det er konsekvensen af helhedstanken i løgmodellen (§ 7).

§ 112. Givet og nyt

De to informationstyper: forudsat og fremsat information er bestemt af afsenderens manifesterede instruktive informationer om *hvorledes de skal opfattes*. Når afsenderen fx siger *Min lillebror*, og ikke *en lillebror*, markerer han at oplysningen om at 'jeg har en lillebror' er forudsat. Og når afsenderen siger *mødte han en gammel Hex* og ikke *den gamle Hex*, markerer han for modtagerne at 'heksen' skal opfattes som fremsat information og ikke forudsat.

Forskellen på information der er forudsat og fremsat af afsenderen, er ikke det samme som forskellen på hvad der er GIVET og NYT for modtagerne. Det givne er defineret som det modtagerne kender fra deres kulturelle baggrund, fx *jorden*, *dronningen*, fra kommunikationssituationen, fx *jeg*, *du*, eller fra den del af teksten som er ytret før det aktuelle udsagn, fx (8/ *Saa mødte han en gammel Hex*

paa Landeveien;) 9/hun var saa ækel. Det nye er det der ikke er givet, og derfor ikke kan genkendes af modtagerne.

Normalt forudsætter afsenderen det der er givet for modtagerne, ved at BENÆVNE det med et bestemt nominal, og fremsætter det der er nyt, ved at MEDDELE det ved et prædikat eller ved ubestemt nominal (som et omsagn). Men det omvendte kan også forekomme, selvom vi opfatter det som en slags fejl i kommunikationen. Afsenderen kan (eventuelt fuldt bevidst) forudsætte noget som ikke er givet for modtagerne, således at der er tale om en PÅDUTNING (møveri, forudsættelse af ny information).

Ved omtale af familiemedlemmer siger man normalt *min mor*; over for søskende, som har den samme mor, kan man dog bruge ikke-bestemt form *mor*, for de kan også bruge denne form som tiltale til hende. Men hvis en voksen i samtale med ikke-familiemedlemmer omtaler sin moder i 3. person med ikke-bestemt substantiv: *N4/ og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar*, er der tale om NAME-DROPPING. Afsenderen forudsætter at modtagerne også ville kunne kalde den omtalte kvinde *moder* i tiltale; hvis de ikke kan det, pådutter afsenderen dem således et familieskab som de ikke har.

Hvis afsenderen fuldt bevidst fremsætter information som allerede er kendt for modtagerne eller fremsætter tautologisk information (som er sand alene per definition), kan det kaldes SELVFØLGELIGHED, fx *ungkarlen derhenne er ugift*.

Informationstyper	FORUDSAT af afsenderen	FREMSAT af afsenderen
GIVET for modtagerne	benævnelse: <i>min mor</i>	selvfølgelighed: <i>Ungkarlen er ugift</i>
NYT for modtagerne	pådutning, genvejshenv.: <i>mor</i>	meddelelse: <i>Peter er ugift</i>

Benævnelser er bestemte nominaler, hvad enten det er et pronomen, et bestemt substantiv eller et helt nominal (§ 121).

Meddelelsen er de fremsatte dele af omsagnet: det valente prædikat (hvad enten det er en substantivrod, en adjektivrod eller en verbalrod, § 61), mådesadverbialer og adjektivrødder i nominaler.

1. I tekst N, *En Landsbydegns Dagbog*, er den ubundne substantivrod faktisk i fiktionen ikke pådutning (§§ 113, 156); for en dagbog har jo egentlig ikke andre læsere end den der har skrevet den, og da har læseren samme mor som skriveren. Men for os læsere, der så at sige sniger os til at læse i en andens dagbog, virker det som pådutning.

2. Læg mærke til at adjektivrødder i et nominal enten er fremsatte eller forudsatte (epiteton ornans), til dels afhængigt af om egenskaben er givet eller ny; de givne egenskaber er forudsatte og kan have tryktat: *Saa mødte han en gammel Hex*, mens nye egenskaber er fremsatte: *Du er en rigtig Soldat*.

§ 113. Pådutning af ny og uacceptabel information

Når ny information er forudsat, må modtageren, for at kunne tilføje udsagnets øvrige informationer i sit mentale tableau, "genkalde sig" de forudsatte nye informationer som om de var givne. Hvis forudsat ny information ikke blot ikke er givet og genkendelig for modtagerne, men helt uacceptabel og usand, er det PÅDUTNING eller møveri (§ 156). Modtagerne bliver således påduttet en opfattelse som de ikke har, og ikke ønsker at have.

Et kendt eksempel på pådutning af ny uacceptabel information er spørgsmålet: *Hvornår er De holdt op med at tæve Deres kone?* Ordet *Hvornår* forudsætter 1) at manden er holdt op med at tæve sin kone; men *holdt op* forudsætter igen 2) at han har tævet sin kone, hvor *Deres* forudsætter 3) at han har en kone, som forudsætter 4) at han er en mand. Ordet *De* forudsætter 5) at samtalepartnerne er Des. (Af disse 5 stykker forudsat information, er 1, 2 og 3 eksplicit udtalt i sætningen, mens 4 og 5 er uudtalte forudsætninger, § 115).

Hvis uacceptable forudsætninger påduttet modtagerne, bliver de nødt til at lade som om de er en del af deres verdensbillede, hvis de vil forstå udsagnets meddelelse. Den stakkels person kan ikke, som man efter interaktionens regler skal, besvare spørgsmålet: *Hvornår*, uden at acceptere den ny men forudsatte information. Han må da slå over i metasprog og sige: *Sådan kan du slet ikke sige, for jeg er ikke holdt op endnu* eller *...for jeg har aldrig tævet hende*, eller *...for jeg er ikke gift* eller *...for jeg er en kvinde*.

Eftersom pådutning er en udpræget sykrege informationstype, kan den kun opleves i virkelige kommunikationssituationer, hvor der er virkelige bevidstheder der er engageret i at komme til forståelse med hinanden. Observatører, der analyserer sporene af kommunikation, kan næsten ikke opdage, forstå eller beskrive pådutning af ny information. Men her kommer et autentisk eksempel: **Kære læser! Du har just læst: Eftersom pådutning er en udpræget sykrege informationstype** Jeg havde dermed – fuldt bevidst – forudsat at du ved hvad ordet *sykrege* betyder. På den anden side var jeg også helt klar over at det må være ny information for dig hvad ordet betyder, for det betyder ikke noget som helst. Det er blot ordet *negerkys* stavet bagfra. Det var et fungerende eksempel på pådutning af ny og uacceptabel information (møveri)! Mærk fornemmelsen!

1. En særlig raffineret måde at svare på pådutning af ny information er at svare igen med et paradoks, hvor de forudsatte informationer ikke er falske, men modsiger meddelelsen: *A: Hvornår er De holdt op at tæve Deres kone? – B: Da jeg blev gift.*

2. Læg mærke til at C1/ *sådan som [Snorre] og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået* nødvendigvis må være pådutning af uacceptabel information. Eftersom *vide* er et faktitivt verbum (§ 77), er indholdet af *at*-sætningen forudsat kendt. Det er dog temmelig usandsynligt at forfatteren, Anders Bæksted, selv tror på at verdens skabelse virkelig

har fundet sted som beskrevet i Bibelen: *I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden*. Der er da også træk der tyder på at dette er dækket direkte tale (§ 83) fra Snorre og hans samtidige, nemlig ordet *virkelig*, der som ytringsadverbial (*ya*, § 222) ellers ikke kan stå på a-pladsen i en ledsætning (§ 83).

3. Systematisk og accepteret pådutning af ny information vil blive opfattet som fiktion (§§ 133, 154).

§ 114. Genvejshenvisning

Hvis forudsat, men ny information ikke er lodret usand, men sandsynlig og måske underforstået (§ 117) i det foregående, sker der ikke nogen kommunikationsfejl, men kun en vis økonomisering i tekstens forløb med GENVEJSHENVISNING.

I børnerimet Q.x.1/ *Der var en gang en mand*. 2/ *Han boede i en spand*, 3/ *og spannden var af ler*, 4/ *konen vasked' bleer*, 5/ *sønnen var barber*. 6/ *Nu kan jeg ikke mer'* er både *konen* i 4/ og *sønnen* i 5/ forudsat ny information. Der har jo ikke i det tidligere været nævnt, hverken nogen kone eller nogen søn. Disse to oplysninger er imidlertid ganske sandsynlige, fordi ordet *mand*, som er betegnelsen for den genstand der blev indsat i tableauet i 1/, også kan betyde 'ægtemand'; det involverer som verbalsubstantiv den valensbundne rolle: 'konen som han var mand til'. Informationen *Konen* er således, selv om den er ny, alligevel antagelig, og udsagnet er en genvejshenvisning, dvs. en forkortelse af *manden havde en kone, og hun vasked' bleer*.

I tekst E: *en skrædder*, 2/ *som havde tre sønner, men kun en eneste ged*. 3/ *Da geden skulle ernære dem alle sammen med sin mælk måtte den have godt solidt foder*, er 3/ *Da geden skulle ernære dem alle sammen med sin mælk* forudsat ny information, da den ikke har været udtrykkeligt meddelt i det foregående. Afsenderen kan dog gå ud fra at tankegangen ikke er fremmet for modtagerne eftersom den er svar på sigtet med (§§ 109, 125) udsagn 2/: <og derfor? · 3 >. Denne forudsatte nyhed er derfor også en genvejshenvisning, hvis udeladelse blot forkorter historien.

Forudsat ny og antagelig information står som regel i et metonymisk forhold til meddelelsen i en tidligere sætning. METONYMISKE FORHOLD (§ 256) er relationer mellem to individuelle genstande i den omtalte situation hvormed den ene kan udledes af benævnelsen af den anden. Når afsenderen har introduceret det ene element af et metonymisk par, kan modtagerne slutte sig til eksistensen af det andet, og afsenderen kan forudsætte det kendt og henvise til det med et bestemt nominal. Af metonymiske relationer findes der (og rækkefølgen af elementerne er uden betydning): HELHED – DEL: *en soldat på ryggen; et træ op i toppen*, OVERBEGREB-UNDERBEGREB: *den ældste søn ... drengen*, ÅRSAG-VIRKNING: *eksplosion ... skaderne*, RELATOR-RELATUM: *ægtemand konen*.

§ 115. Udtalt og udtalt information

Det er ikke al information som er eksplicit udtalt i sætningen. Hvis man siger: *hun vågnede ikke før klokken fire*, er informationen 'hun' en EKSPPLICIT UDTALT benævnelse af en kendt genstand i den omtalte verden, 'vågnede ikke før kl. 4' er en eksplicit benægtelse af en foregang i den omtalte verden. Men UUDTALT (implicit) er det ved brug af ordet *vågnede* forudsat, dvs. præsupponeret (§ 116), at 'hun sov' på det tidspunkt da hun ikke vågnede; man kan nemlig hverken 'vågne' eller 'ikke vågne', hvis man ikke sover. Det er ved ytringen af sætningen udtalt fremsat, dvs. underforstået (§ 117), at 'hun vågnede efter kl. 4'. Man kan således skelne mellem de eksplicit udtalte informationer: BENÆVNELSE og MEDDELELSE og de udtalte informationer: PRÆSUPPOSITION og UNDERFORSTÅELSE:

<i>Hun vågnede ikke før kl. 4</i>	FORUDSAT	FREMSAT
eksplicit udtalt	NÆVNT: 'hun'	MEDDELT: 'vågnede ikke før kl. 4'
udtalt (implicit)	PRÆSUPPONERET: 'hun sov'	UNDERFORSTÅET: 'hun vågnede efter kl. 4'

Den forudsatte information som er eksplicit udtalt i sætningen, kaldes for NÆVNT. Hver gang man omtaler en genstand i den omtalte verden med et bestemt nominal, forudsætter man dens eksistens (i den omtalte verden), og hvis man sætter et bestemt nominal i genitiv, forudsætter man en have-relation mellem elementerne, fx A5/ *han* havde *sit* Tornister paa Ryggen. Her forudsættes det at 'soldaten eksisterede' og 'soldaten ejede et tornyster', og det fremsættes at 'han bar det på ryggen'.

Læg mærke til at samme morfem eller ord på en gang kan bære både meddelt og præsupponeret information. I *Hvornår er De holdt op at tæve deres kone?* er de eksplicitte information af ordet *De* '2. person ental', mens den implicite information er 'vi har en formel social relation', i modsætning til *du*. I ordet *anklage* er den eksplicit meddelte information: 'det er sandt' og den præsupponerede: 'det er kritisabelt', mens det i ordet *bebrejde* er 'det er kritisabelt' der er meddelt, og 'det er sandt' der er præsupponeret.

1. Læg mærke til at meningen er en anden, og informationerne får en helt anden status hvis trykfordelingen er anderledes: *Hun vågnede ikke før klokken fire*.

§ 116. Præsupposition

Information som er forudsat uden at være eksplicit omtalt eller nævnt, kan kaldes PRÆSUPPONERET. Det er verbalrødder, konjunktioner, præpositioner og grads- og udsigelsesadverbialer (§ 31) som præsupponerer implicit information: *anklage, bebrejde, men, i, på, heller, næppe, knap nok, lidt, kun lidt, også, selv*.

Ordet *heller* præsupponerer fx i forbindelse med ordet *ikke* at det der nægtes, står parallelt til noget andet, som også benægtes: *K1/I urtidsdagene, før der endnu var nogen jord eller nogen himmel, ej heller noget hav som skyllede op om en kyst*. Her præsupponerer ordet *heller* at der ikke blot ikke var noget *hav*, men også at der ikke var nogen *jord* eller nogen *himmel*, og eftersom det har stået umiddelbart tidligere, er der ikke noget mærkeligt i det.

I tekst N: 2/ *Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren!* 3/ *han slukkede Lyset iaftes*, 4/ *og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar*; 5/ *men det har vel intet at betyde*. – 6/ *Det var ellers en fornøielig Aften*, præsupponerer *ellers* at 3/ og 4/ ikke var fornøjet.

Sideordningskonjunktionen *men* præsupponerer fx at der er modsætning mellem de to informationer som sideordnes: *E2/ ... en skrædder som havde tre sønner, men kun en eneste ged*. Her forudsættes det at der er modsætning mellem 'mange sønner' og 'én ged'. Overgangsaspektet forudsætter at *førtilstanden* var tilfældet da overgangen til *eftertilstanden* fandt sted: *Den ældste søn gik med den ud på kirkegården*, forudsætter at de var inde i landsbyen (dvs. ikke på kirkegården) før de gik derud, og superlativen, *ældste*, forudsætter at der var flere sønner. Den forudsatte information er ikke eksplicit omtalt i teksten.

Men hvis et sådant præsupponerende ord forudsætter ny og uacceptabel information, er der tale om en præsuppositionsfejl som bedst kan karakteriseres som manipulation og pådutning: *Ulla og Jan er gift; Ulla stemmer på Kristeligt Folkeparti, og Jan er heller ikke for klog*. Her er det præsupponeret at det er uklogt at stemme på Kristeligt Folkeparti. *Han er neger, men velsoigneret*, præsupponerer at der er en modsætning mellem det at være neger og det at være velsoigneret.

Nogle prædikater præsupponerer deres E-rolleled, som fx *vide, det er sørgeligt at-sætning*, fordi både den fremsatte og den benægtede sætning forudsætter E-rollen (§ 194): *hun vidste godt at han kom* -> 'han kom'; *hun vidste ikke at han kom* -> 'han kom'; *det var godt at han kom* -> 'han kom'; *det var ikke sørgeligt at han kom* -> 'han kom'. Disse prædikater kaldes faktive prædikater (§ 77).

1. Her bruges termen *præsupposition* kun om implicit, forudsat information, mens eksplicit forudsat information kaldes *nævnt*. I de fleste andre fremstillinger bruges ordet *præsupponeret* imidlertid om det der her er kaldt *forudsat*, således at der ikke skelnes mellem eksplicite og implicite forudsætninger. Min mere præcise terminologi skulle forhåbentlig ikke give problemer.

§ 117. Underforståelser

UNDERFORSTÅELSER defineres som udtalt benægtelse af det stærkere alternativ til det ved en ytring meddelte. Mens præsupponeret information er udtalt og forudsat af andre leksikalske størrelser, er underforstået information underforstået fordi sætningen ytres under det generelle krav om meddelelsens relevans (§ 97, § 107 og §§ 129-130). Hvis man ikke underforstår informationen, vil det ikke være relevant at lytte til sætningen. Princippet om relevans siger at meddelelsen i et udsagn sker i den stærkeste formulering som er sand og relevant.

Når man går igennem tolden med en pose med seks literflasker spiritus indkøbt i den toldfrie butik, er det i og for sig ikke usandt at sige *Jeg har to flasker calvados i posen*, for logikken siger at hvis posen indeholder de seks flasker, indeholder den også de to. Men formuleringen er ikke stærk nok til relevans, som jo for tolderen er om man har mere med end de tilladte to liter eller ej. Hvis tolderne kigger i posen, vil de da også straks gribe dem der har seks flasker, og anklage dem for at forsøg på smugleri.

Relevanskravet siger således: Du skal ikke blot sige sandheden og kun sandheden; du skal også sige hele sandheden. Kravet om relevans gør at det ved ytringen af ethvert udsagn er underforstået at en stærkere formulering end den der er anvendt, ikke ville være relevant eller sand, og det kan noteres (men ikke: ET

STÆRKERE ALTERNATIV):

Jeg har to (men ikke tre eller flere) flasker calvados i posen

Når faderen siger til datteren: *Hvis du slår græsset, får du en halvtredser*, er det underforstået (du får ikke 50 kr. hvis ikke du slår græsset); ja, man synes næsten at det er at lyve hvis hun får 50 kr. uden at slå græs.

Underforståelserne peger ofte hen på hele tekstens budskabsudsagn, og ikke bare på det næste udsagns meddelelse (som sigtet gør, § 109, § 125). I M2/ er der følgende underforståelser: *Der var engang en verden som blev styret af nogle højere væsener 2b/ der kaldte sig aser* (men de var ikke aser), og 2c/ som menneskene dyrkede som *guder* (uden at de var guder) (...) 6/ *Selv* (men ikke andre) *påstod* (uden at dokumentere det) *de at de havde været til fra verdens begyndelse*. Det er en stærkere formulering at sige *de var aser*, end at sige *de kaldte sig aser*, og når afsenderen (Villy Sørensen) ikke har sagt det første, som ville være mere relevant end det sidste, er det fordi det ikke er sandt.

I *Min lillebror tissede hen mod ilden* er underforståelsen: (ikke hen på den) og det er netop dette der er grunden til at han ikke slukker ilden med det samme.

1. Ordet *underforståelse* bruges her om det der hos Grice kaldes *implicature*, som dog også svarer til det jeg kalder *sigte* (§123).

§ 118. Forgrund og baggrund

De repræsentative informationer i et udsagn har forskellig relevans for modtagerne: én information vil stå i forgrunden (noteret med dobbelt understregning) og er dermed distinktiv, dvs. udelukker sine alternativer. I *han boede i en spand* er 'en spand' forgrund og udelukker alternativerne 'et hus' 'en lejlighed', 'et slot'; og denne distinktion er dernæst kriteriel (§§ 109, 137) for det følgende. Alle andre informationer i udsagnet reduceres til baggrund, dvs. forudsætninger af forskellige typer for informationen i forgrunden. I *han boede i en spand* er 'han' og 'boede i' baggrund, og har ikke den funktion at udelukke deres alternativer (altså 'hun' eller 'de' og 'vaskede sig i' eller 'stak fødderne i').

Information skal være fremsat i omsagnsfeltet (eller som prædikatstammen på v) for at kunne komme i forgrunden; dvs. forudsat og parentetisk tilføjet information i omsagnsfeltet og information i fundamentfeltet, udsigelsesfeltet og på udsagnsadverbialpladsen kan ikke uden forgrundingstryk være i forgrunden: I *Min lillebror tisse-de heldigvis hen mod ilden* kan hverken 'min lillebror', '-de (fortid)', 'heldigvis' eller 'ilden' være forgrund. I *og samtidig så vi et hus der brændte* kan 'samtidig' og 'vi' ikke være forgrund. I *Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien. Judas kendte også det sted* kan 'så', '-te', 'han' 'på landevejen', 'Judas', '-te' 'også' og 'det sted' ikke være forgrund.

Hvis der i et omsagn er flere fremsatte informationer, vil de senere som regel forudsætte de tidligere og derfor stå i forgrunden på baggrund af dem. I udsagnet Q3/ *og samtidig så vi et hus der brændte*, er både 'så', 'et hus' og 'brændte' fremsatte informationer i omsagnet. Informationen 'så' involverer som divalent foregang svar på spørgsmålet: *Hvad så vi?*, og svaret kommer i: *et hus*, der sigter på svar på spørgsmålet *og hvad var der med det?*, som besvares med *der brændte*; og *brændte* sigter på et svar på *og derfor?*, men det besvares ikke inden for sætningen. Det betyder at *brændte* både er den sidste af de fremsatte informationer og den logisk YDERSTE INFORMATION, 'brændte' forudsætter 'et hus', og 'et hus' forudsætter 'så'. Derfor er *brændte* omsagnets forgrund og *så et hus der* baggrund i forhold hertil. På samme måde kan man argumentere for at forgrunden i *Han tissede hen mod ilden* er *mod* og ikke *tiss hen*.

Omsagnets FORGRUND defineres som den sidste og logisk yderste af de fremsatte informationer i omsagnet, og det er den der som udsagnets meddelelse er distinktiv for hvilke alternativer der underforstås udelukket: *Han tissede hen mod* (og ikke 'væk fra' eller 'hen på') *ilden*, og kriteriel for hvilket senere budskabsudsagn udsagnet sigter mod. Al information som ikke er forgrund, er BAGGRUND.

1. Med ordet *forgrund* mener jeg nogenlunde det samme som de fleste kalder *fokusering* eller *fokalisering*. Da mit begreb 'forgrund' imidlertid er anderledes defineret (som distinktivt i forhold til paradigmet og kriterielt for det følgende) end begrebet 'fokusering'

som regel er defineret, har jeg valgt at skabe et nyt ord, således at jeg bliver uafhængig af andres definitioner. Ordet *forgrund* har den store fordel at det står i komplementær opposition til *baggrund*. Dette begreb 'baggrund' er mig bekendt aldrig defineret i forhold til 'fokus'; det modsatte af 'forgrund' er ikke 'tematisering' eller 'emne', hvad nogen ellers synes at antage, men altså: 'baggrund'.

§ 119. Forgrunding ved tryk

Ud over den forgrund der er defineret som den yderste fremsatte information i omsagnet, kan der ved tryk signaleres en ekstra modstillingsforgrund. Det sker når afsenderen vil markere at der optræder fremsat information i fundamentfeltet, udsigelsesfeltet, eller udsagnsadverbialfeltet.

Man kan fremhæve et hvilket som helst morfem i udsagnet ved at ændre på det standardtrykmønster som ellers ville blive resultatet af de regler der er beskrevet i §§ 33-45 om ordtryk og tryktabsenheder. FORGRUNDINGSTRYK kan ske på flere måder: ved genvundet tryk, ved tryktab på naboordene eller ved begge dele. Når et ord ikke taber det tryk som det ellers efter reglerne skulle have tabt, er det blevet fremhævet ved GENVUNDET TRYK, og når ordets naboer mister eller får svækket det tryk som de efter reglerne ellers skulle have, fremhæves ordet ved TRYKTAB PÅ NABOORD.

Forgrunding af et enkelt ord signalerer at ordet er distinktivt og kriterielt og dermed meddelt, selv om det ikke skulle være det efter principperne om forgrund (§ 118). Udsagnets meddelelse flytter således over på det fremhævede ord (§ 224):

Standardtryk	Genvundet tryk
„Han <u>tabte</u>	<u>’Han</u> <u>’tabte</u> (<u>’hun</u> <u>’vandt</u>)
<u>’Else</u> <u>’sad</u> og be <u>’tragtede</u> <u>’Bodil</u> . „Hun (= Else) <u>’smilede</u>	(<u>’Else</u> <u>’sad</u> og be <u>’tragtede</u> <u>’Bodil</u> .) <u>’Hun</u> (= Bodil) <u>’smilede</u>
<u>’Ole</u> <u>’sad</u> „ <u>under</u> <u>’bordet</u>	Tryktab på naboordene <u>’Ole</u> <u>’sad</u> <u>’under</u> <u>’bordet</u> (og Peter sad oven på det)
„Han <u>’gav</u> <u>’børnene</u> <u>la</u> <u>’kridserne</u> (og de spiste straks dem alle sammen)	„Han „gav <u>’børnene</u> <u>la</u> <u>’kridserne</u> (og de voksne boldsjerne)
„Hun <u>’kom</u> <u>’ikke</u> for <u>’di</u> hun var <u>’syg</u> (og derfor måtte vi aflyse mødet)	„Hun „kom <u>’ikke</u> for, <u>’di</u> hun var <u>’syg</u> (hun kom fordi hun skulle besøge en der var indlagt)
	„Hun „kom <u>’ikke</u> for <u>’di</u> hun var <u>’syg</u> (men på trods af at hun var syg)

1. I skrift er sætningens grænser signaleret ved hjælp af punktum og stort begyndelsesbogstav, men sætningstryk kan ikke markeres på skrift. Til gengæld kan man efter at ha-

ve set de efterfølgende sætninger vende tilbage til sætningen og revidere opfattelsen af dens trykfordeling og dermed dens informationsstruktur, og det er faktisk også det der sker ved oplæsning; for at læse op med de rigtige tryk, må man i sin forståelse være forud for den sætning man læser op (se flere eksempler i § 142).

2. **Subjektet angiver sætningens realitetsstatus; det tryksvage pronomen angiver at realiteten er den samme som i den foregående sætning, mens et personligt pronomen med stærkt tryk angiver at realiteten er den samme, men at emnet er et andet end i den foregående sætning, nemlig den sidste nævnte genstand (§ 152).** De trykstærke personlige pronominer fungerer på denne måde som demonstrative pronominer: (*Else* *sad* og *be* *tragtede* *Bodil*.) Hun (= Bodil) *smilede*.

3. Eksemplet *Hun kom ikke for di hun var syg (men på trods af at hun var syg)* må opfattes som en metalingvistisk nægtelse, som retter en tidligere udtalt sætning (§§ 139.a, 142). Sammenlign *De måtte kun tale fransk når lærer inden var der* og *De måtte kun tale fransk når lærer inden var der* med *De måtte kun tale fransk når lærer inden var der*.

4. Efter sanseverber kan man afhængigt af tryktabet have prædikatet eller dets E-rolle i forgrunden (hhv. neustisk eller frastisk læsning): *Tyven må have hørt hunden løge* forudsætter at hunden gøede, og udsiger at tyven hørte det, mens *Tyven må have hørt hunden løge*, forudsætter at tyven hørte noget og udsiger at det må have været hundens gøen han hørte. I sidste tilfælde optræder sanseverbet som en slags epistemisk hjælpeverbum (§ 37).

§ 120. Information meddelt ved forgrundingstryk

Ord der fremhæves ved genvundet tryk eller tryktab på naboordene, er markeret som meddelt – også selv om de ikke er fremsat information. Normalt udgøres meddelelsen i forgrunden af den yderste fremsatte information i omsagnet (§ 118):

(1) *Han gav børnene la kridserne (og de spiste straks dem alle sammen)* = 'det var give børnene lakridserne han gjorde'.

Men hvis prædikatet taber sit tryk, bliver forgrunden forskudt til E-rollen eller H-rollen, afhængigt af hvilken af dem der også taber eller får reduceret sit tryk:

(2a) *Han gav børnene la kridserne* (ikke de voksne) = 'det var børnene han gav lakridserne'.

(2b) *Han gav dem til børnene* (ikke til de voksne) = 'det var børnene han gav lakridserne til'.

(3) *Han gav dem la kridserne* (ikke bolsjerne) = 'det var lakridserne han gav børnene'.

(4) *Han gav børnene la kridserne* (og de voksne bolsjerne) = 'det var børnene han gav lakridserne'.

Forgrunding af et bestemt stykke information ved hjælp af tryk betyder at det bliver distinktivt og kriterielt. Samtidig glider sætningens andre informationer i baggrunden som ikke relevante fordi de bliver forudsat som antagelige (§ 114, §§ 124-125).

Med stærktryk på *gav* (1) er det 'gav' der er distinktivt og relevant, med underforståelsen _{(han beholdt dem ikke selv (ikke-gav dem dem ikke))}; med svagtryk på *gav* og stærktryk på *børnene* og *lakridserne* (4), er der ikke længere kun ét led der er meddelt, men to led, for der er ikke længere det valente prædikat *gav* til at holde dem sammen til en enhed. Begge disse ord er således distinktive, med underforståelsen _{(og han gav de voksne (ikke-børnene) bolsjerne (ikke-lakridserne))}. Ved tryktabsforbindelserne gøres forudsat information således til meddelt information. Det hele kan illustreres ved følgende skema:

Trykfordeling	Kontekst der sigtes på	Forudsat	Fremsat
(1) <i>o</i> Han ¹ <i>gav</i> ¹ <i>børnene la</i> ¹ <i>kridserne</i>	og de spiste straks dem alle sammen	'han', 'børnene', 'lakridserne'	'gav'
(2a) <i>o</i> Han _o <i>gav</i> ¹ <i>børnene la</i> ¹ <i>kridserne</i>	ikke de voksne	'han gav lakridserne væk'	'til børnene'
(2b) <i>o</i> Han _o <i>gav la</i> ¹ <i>kridserne til</i> ¹ <i>børnene</i>	ikke til de voksne	'han gav lakridserne væk'	'til børnene'
(3) <i>o</i> Han _o <i>gav</i> ¹ <i>børnene la</i> ¹ <i>kridserne</i>	ikke bolsjerne	'han gav til børnene'	'lakridserne'
(4) <i>o</i> Han _o <i>gav</i> ¹ <i>børnene la</i> ¹ <i>kridserne</i>	og de voksne bolsjerne	'han gav'	'lakridserne' 'til børnene'
_o ^s ¹ <i>v</i> ¹ <i>R</i> ¹ <i>R</i> ₂ _o ^s _o ^v ¹ <i>R</i> ₁ ¹ <i>R</i> ₂ _o ^s _o ^v ¹ <i>R</i> ₁ ¹ <i>R</i> ₂ _o ^s _o ^v ¹ <i>R</i> ₁ ¹ <i>R</i> ₂	M(vRR) N(R ₁) N(R ₂) N(R ₁) N(R ₂)	s s & v & R ₂ s & v & R ₁ s & v	vRR R ₁ R ₂ R ₁ R ₂

s = subjekt; v = verbum; R = valensbundet rolleled; M(x) = metonymet til x; N(x) = negationen af x.

Læg mærke til at der ikke kan ske fremhævelsestryk på udsagnsadverbialer (A), som ikke er valensbundne: *o*De ¹*så* ¹*filmen i bio* ¹*grafen* kan ikke i nogen kontekster laves om til *o*De _o^{så} ¹*filmen i bio* ¹*grafen*. Derimod kan udsagnsadverbialer godt indgå i modstillingsudsagn (§ 145): *o*De _o^{så} ¹*filmen i bio* ¹*grafen*, og te ¹*aterstykket på* ¹*Boldhusteatret* = 'det var filmen de så i biografen'.

IV. C. NOMINALERS INFORMATIONELLE TYPER

§ 121. Nominaltyper

I et udsagn optræder nominaler (§§ 58-60) som informationsmæssigt selvstændige dele med den funktion at benævne eller introducere individuelle genstande og betegne (beskrive) deres kategorier; det sker ved hhv. bestemte, ubestemte og ikke-bestemte nominaler.

Under typen a) BESTEMT nominal hører substantiv i bestemt form: *heks-en*, men også proprier (egennavne): *Peter*, demonstrativt eller possessivt pronomener med substantiv: *den ældste søn*, *denne grundlov*, *sin sabel*, demonstrativt pronomener uden substantiv: *den*, *denne*, substantiv med foranstillet bestemt genitiv: *regeringens førelse*, personlige pronomener (trykssvage eller trykstærke): *hun*. Bestemte nominaler fungerer som benævnelser af individuelle genstande og kendsgerninger (faktive ledsætninger) som forudsættes at være kendte, genkendelige og identificerbare i modtagernes bevidsthed (§§ 123-125): *Der kom en soldat marcherende. Så mødte han en heks. Hun var så ækel. Jeg ved godt, hvad der driver mig til dette.*

b) UBESTEMT nominal er defineret som ubestemt artikel eller talord med substantiv: *en ged*, *tre sønner*. Ubestemte nominaler fungerer som introduktion af nye individuelle genstande i den omtalte situation (§§ 130-133), fx *Der kom en soldat marcherende. Så mødte han en heks. Han sagde at hun kom*. Et ubestemt nominal der introducerer en ny genstand i den omtalte situation, er således både introduktion af genstande og betegnelse for deres kategori.

De bestemte og ubestemte nominaler er begge henvisninger til bundne, afgrænsede individuelle genstande i den omtalte situation. Et substantiv uden endelser er c) IKKE-BESTEMT; det er det der også kaldes en substantivstamme eller nøgen form ental: *datter*, *mor*. En substantivstamme fungerer som del af et prædikat (§ 62) eller en omstændighedsangivelse (§ 129), fx *hun spillede fløjte*, *han var bager, af hensyn til* (§ 61.c), eller som meddelelse i navne, overskrifter eller generiske udsagn (§§ 126-129): *Lydavis næste år. Pneumokokker forårsager lungebetændelse.*

Uinformativt, irrelevant	Information fremsat i den stærkeste formulering som er nødvendig for relevans		
bestemt nominal	ubestemt nominal	ikke-bestemt nominal	
<i>Peter, manden, den mand, denne mand, Ullas mand, ham</i>	<i>en mand, nogle mænd, to, alle, visse mænd, noget sand</i>	<i>mænd, sand,</i>	<i>mand</i>
benævnelse af genstand	karakterisering af genstand	kategorisering af genstand	
Henvisning til en afgrænset genstand i den omtalte situation, i den svageste formulering som er tilstrækkelig til genkendelighed		kategoriseret men uafgrænset	

1. Det har især i logikken været diskuteret om et bestemt nominal forudsætter eksistensen af den genstand som benævnes, med eksempler som *det gyldne bjerg* og *den nuværende konge af Frankrig*. I denne bog hævder jeg kun at genstanden forudsættes kendt for modtagerne fra den omtalte verden, af hvad karakter den end måtte være: fiktiv, hypotetisk, mulig eller virkelig.

2. Ikke-bestemt substantiv i flertal: *dejlige saftige urter, løver*, og ikke-bestemt ental af ord der betegner masser: *vin, sand, vrede*, opfører sig på nogle områder som ikke-bestemte substantiver, på andre som ubestemte nominaler (§§ 65.2, 128).

3. Nominaler med adjektiver i absolut positiv (grundform): *Han bruger ikke de store beløb*, og elativ superlativ (højeste grad): *Jeg har den største tillid til ham*, har bestemt form, men meningen er uafgrænset som ved ikke-bestemte substantiver (§ 39).

§ 122. Informationernes aktiveringsgrad

Når afsenderen skal vælge formulering af omtalen af en bestemt genstand i den omtalte situation, sker valget på grundlag af viden om i hvilket område af modtagernes bevidsthed genstanden skal findes, dvs. hvilken aktiveringsgrad genstanden har på det givne tidspunkt i modtagernes bevidsthed.

Man kan beskrive modtagernes bevidsthed på et givet tidspunkt i teksttolkningsprocessen som bestående af en central maksimalt aktiv figur på en mindre aktiveret baggrund, som er figur på en mindre aktiveret baggrund, ligesom kinetiske æsker: Mest aktive og lettest at komme til for modtagerne er de informationer som på det tidspunkt er i a) OPMÆRKSOMHEDSFELTET fordi de allerede er tematiserede som det i foregående udsagns benævnte emne: *M4/ Aserne var større ... end menneskene, og de havde ...*, og afsenderen vælger da den svageste formulering, fx *de*, eller *han* (= *den ældste søn*) i 7/ i tekst E.

Lidt mindre tilgængelige er informationerne i b) DEN OMTALTE BAGGRUND, de er aktuelle, men ikke tematiserede, fordi de har været meddelelsen i forgrunden af det foregående udsagn: *A38/ Jeg giver dig mit blaatærkede Forklæde, det kan Du brede ud paa Gulvet*, eller fordi de er gledet i baggrunden for andre temaer, fx

drengen (= den ældste søn) i E13/, eller de oplysninger modtagerne (i kommunikationssituationen) uddrager af tidligere oplysninger om den omtalte situation (§ 114), fx *den ældste søn* i E5/. Han har ikke været nævnt som individ, men når der er tre sønner, kan man regne ud at der må være en der er ældst. Afsenderen vælger da en formulering der er stærk nok til genkendelse.

Neutralt aktiveret er elementer i c) DEN AKTUELLE BAGGRUND, dvs. kommunikationssituationen, nemlig dem der omtales med de deiktiske pronominer *jeg, mig, du, dig, vi, os, I, jer*. I E8/ kan drengen uden videre omtale *geden* som *du*, selv om den ikke har været introduceret i drengens tekst på forhånd.

I E5/ omtales *kirkegården* med bestemt nominal, selv om den ikke har været introduceret før. Da den ikke er tilstede i modtagernes aktuelle baggrund, må den hentes fra d) DEN KULTURELLE BAGGRUND, hvor man kan slutte sig til at der altid må være en kirkegård der hvor folk bor. Og eftersom skrædderen bor et sted, må der være en kirkegård der. Her lagres også modtagernes verdensbillede, med al den viden som de har om virkeligheden og dens genstande og begivenheder, fx det der betegnes med *proprier: EF, Struensee, Danmarks Rige, 1772, Snorre Sturlasson*.

Slet ikke kendte og ikke tilgængelige i modtagernes erindring er informationer om individuelle genstande som ikke har været omtalt tidligere, men som introduceres i den omtalte situation, fx *tre sønner* i E2/. Modtagerne må hente disse individuelle genstande fra den del af deres bevidsthed som kan kaldes DET MENTALE LAGER. Her er der ikke oplysninger om bestemte individuelle genstande i nogen situationer, men her er det mentale leksikon med den dertil hørende encyklopædiske viden (§ 241) om mulige genstande som modtagerne kan indsætte i den omtalte situation som individuelle genstande.

Nominaler formuleret passende for genkendelighed:

Mentalt lager: mulige individuelle genstande	
kulturel baggrund: virkelig el. metonymisk genstand	- (7-8) ubestemt: <i>tre sønner, et bjerg</i>
aktuel baggrund: aktuelle individuelle genstande	- (6-7) bestemt: <i>Jesus, EF, kirkegården</i>
omtalt baggrund: omtalte individuelle genstande	- (5) deiktisk pronominer: <i>jeg, du</i>
opmærksomhedsfelt: tematiserede emner	- (3-4) bestemt: <i>drengen, lhan, det sted</i>
	- (1-2) trk.sv. pron: <i>„han, „hende, „sin</i>

1. Læg mærke til at afsendere der ikke overholder princippet om en formulering der er genkendelig i forhold til deres aktuelle aktiveringsgrad, risikerer ikke at blive forstået: Ø1/, hvor udtrykket *grundet en advokatfejl* faktisk henviser til det *problem* som er introduceret tidligere; der burde altså have stået *over hans fejl*. Der er af denne grund næppe nogen læsere der ved første gennemlæsning forstår hvad sagen drejer sig om.

2. Det særlige 3. persons reflektive pronomen i ental (§§ 23,44): *sig* og *sin* (som hører til type 2) skal bruges i stedet for *ham*, *hende* og *hans*, *hendes* når der henvises til sætningens subjekt: *Hun tog hans hat – Hun tog sin hat. Sin hat mistede han ikke. *Sin hat blev ikke taget fra ham.* På jysk regionalsprog er denne regel ikke obligatorisk: *Han tog hans hat og gik hans vej.* I akkusativ + infinitiv og akkusativ med *at*-infinitiv (§§ 68, 176-177) er det ikke klart hvordan reglen virker: *Hun så ham tage sin/hendes hat. Hun så ham tage sin/hans hat. Hun bad ham tage sin/hendes hat med. Hun bad ham tage sin/hans hat med.*

§ 123. Styrken i formuleringens bestemte nominaler

Af bestemte nominaler findes der flere forskellige typer, der har forskellige grader af distinktiv (afgrænsende og udpegende) funktion, og som derfor siges at være formuleret med forskellig styrke. Nominalet *den ældste søn* kan siges at være stærkere formuleret end *han* fordi den mængde genstanden skal genkendes i, er større. Alle bestemte nominaler kan således rangordnes efter hvor stærke formuleringer de er.

Styrke	Type	Eksempel
8 stærk	ubestemt nominal	<i>tre sønner, et bjerg</i>
7	ny, men bestemt pga. metonymisk relation	<i>kirkegården, konen</i>
6	proprium	<i>Peter, Judas</i>
5	deiktisk pronomen	<i>jeg, du, jer, din, her, nu</i>
4	bestemt nominal med adjektiv, demonstrative pronomener (trykstærke)	<i>den ældste søn, dét sted, déngang, derfor</i>
3	substantiv med bestemthedsendelse (anafor, katafor)	<i>drengen, l'hende, denne, denne dreng</i>
2	tryksvagt personligt pronomen, relativt pronomen og ord der optræder sådan	<i>han, hende, som, hvor, hvad, sig</i>
1 svag	trykssvage situationer	<i>der, her</i>

Ubestemte nominaler er formuleret stærkest, for de kan udvælges blandt alle mulige individuelle genstande af alle mulige genstande. Næststærkest er formuleringer med bestemt nominal om individuelle genstande som ikke allerede findes i den omtalte situation, men som hører metonymisk sammen med individuelle genstande i den omtalte situation. Metonymisk bestemte individuelle genstande er nye, men omtales som om de var givne (§ 114). Proprier (herunder årstal) kan som rene henvisninger (næsten uden betegnende indhold) bruges om genstande fra både omtalt baggrund, aktuel baggrund og kulturel baggrund, også i situationer hvor det er en stærkere formulering end nødvendigt.

Tryksvage pronominer kan kun bruges om de individuelle genstande som er tematiseret (dvs. benævnt som emne) i det foregående udsagn, og regnes således for den svageste formulering af kendte individuelle genstande. Situationerne og *her* og *der* fungerer formelt som en genstand, men henviser ikke til noget andet end situationen.

§ 124. Omtale af individuelle genstande

Når man hører en historie, er det nødvendigt at holde regnskab med hvad der sker med hver enkelt genstand (fysisk genstand eller person, § 202-205), i den omtalte verden. I eksempel E/ er det fx bla. nødvendigt at holde regnskab med hvad der sker med den ældste søn:

E Bord dæk dig, guldæslet og knippelen i sækken

1/ For mange, mange år siden levede der engang en skrædder, 2/ som havde tre sønner, men kun en eneste ged. 3/ Da geden skulle ernære dem alle sammen med sin mælk måtte den have godt solidt foder, 4/ og sønnerne skiftedes derfor til at drive den ud på engen 5/ En Dag gik den ældste søn med den ud på kirkegården, 6/ hvor der stod dejlige saftige urter. 7/ Da den havde sprunget omkring og ædt hele dagen, spurgte han: 8/ "ER du mæt?" 9/ Geden svarede:

10/ "Mæt og glad,

11/ men kan ikke mere æde et eneste blad."

12/ "Lad os så gå hjem," 13/ sagde drengen, og trak den hjem til stalden. 14/ "Har den nu fået nok at æde?" 15/ spurgte skrædderen. 16/ Drengen sagde ja,

Man kan se at den ældste søn omtales på syv forskellige måder alene i dette korte tekststykke, hvor han omtales otte gange: *tre sønner, dem alle sammen, sønnerne, den ældste søn, han, os, drengen, Drengen*. I det samme tekststykke omtales geden 11 gange med seks forskellige betegnelser: *en eneste ged, geden, sin, den, du, os*. Det er disse gentagne henvisninger under forskellige former til de samme individuelle genstande i den omtalte situation som udgør KOHÆSIONEN i teksten.

Valget mellem de forskellige betegnelser for den samme genstand i den omtalte situation, er ikke reguleret af forhold i den omtalte situation, men alene af forhold i kommunikationssituationen (og i dette tilfælde af to kommunikationssituationer, nemlig både af samtalen inde i eventyret, fx *os, du og os*, og af kommunikationen mellem eventyrfortælleren og os læsere).

Valget i kommunikationssituationen er styret af princippet om at formuleringen ikke må være svagere end tilstrækkeligt (og faktisk heller ikke stærkere end nødvendigt) for modtagernes genkendelse.

§ 125. En formulering passende for genkendelse

Med udsagnets nominaler henviser afsenderen til emnegenstande i den omtalte situation i den svageste formulering som er genkendelig, og til meddelte genstande i den stærkeste formulering som er sand og relevant (§ 107). Hvorledes denne regel fungerer kan ses ved hvilke formuleringer der er valgt i begyndelsen af tekst E/. Det kan stilles op i et skema over hvorledes hver enkelt genstand benævnes hen igennem teksten:

nr. **Bord dæk dig**

1/	en skrædder-(8)		
2/	som-(2)	tre sønner-(8)	en ged-(8)
3/			geden-(3)
	dem alle smn-(4)	dem alle smn(4)	sin(2)
			sin mælk-(3)
			den-(2)
4/		sønnerne-(3)	den-(2)
5/		den ældste søn-(4)	engen-(7)
6/			kirkegården-(7)
7/			hvor-(2)
			den-(2)
		han-(2)	
8/			[du]-(5)
9/			geden-(3)
12/		os-(5)	
13/		drengen-(3)	den-(2)
14/			den-(2)
15/	skrædderen-(3)		
16/		drengen-(3)	

Man kan se at individuelle genstande ofte præsenteres med ubestemt nominal (8), fx *en skrædder*, *tre sønner*, *en eneste ged*, men også kan blive præsenteret med metonymisk bestemt nominal (7), fx *engen*, *kirkegården* (§§ 114, 256).

Benævnelse kan ske ved trykssvage pronominer (2) *den*, *han*, *hvor*, med substantiv i bestemt form (3) *geden*, *sønnerne*, *drengen*, *skrædderen* eller med bestemt nominal med adjektival (4) *dem alle sammen*, *den ældste søn*.

Valget mellem formerne (2), (3) og (4) til benævnelse er for det første styret af hvor mange andre genstande i den på forhånd omtalte situation benævnelsen skal være distinktiv i forhold til. Når 'drengen' skal benævnes i 7/, kan det ske ved (2) fordi der ikke er andre personer i den omtalte situation. Men når 'drengen' skal benævnes i 16/, må man bruge *drengen* (3) fordi der i den omtalte situation både er 'skrædderen' og 'drengen'; *han*(2) ville være for svag en formulering, og *den ældste søn* (4) ville være en for stærk formulering. Udpegning skal ske ved (4). Når drengen skal udpeges i 5/, er (4) *den ældste søn* nødvendig, for der er i situationen tre sønner.

Valget er for det andet afhængigt af hvor aktiverede de individuelle genstande er på det aktuelle sted i teksten. Når 'skrædderen' skal benævnes i 2/, har han været tematiseret i 1/ og kan derfor omtales med *han* (2); men når han skal omtales i 15/, må afsenderen bruge *skrædderen* (3) fordi han er gledet i baggrunden af 'drengen' og 'geden' i 3/-14/. Man må således regne med at individuelle genstandes aktiveringsgrad nedskrives i de udsagn hvor de ikke omtales, men hvor der tematiseres andre individuelle genstande.

1. Læg mærke til at der i skemaet ikke registreres substantiver som ikke henviser til genstande, sagforhold eller kendsgerninger, men til foregange (verbalsubstantiver, korporative prædikater): *Kroppen er slagmark for, ske ved hjælp af, dybtgående integration i EF...*

§ 126. Det bestemte pronomen *det*

Ordet *det* har flere særlige anvendelser ud over den som andre pronominer har:

- a) at henvise som et pronomen til en genstand der betegnes med et intetkønsord: A18/ "*Kan Du see det store Træ?*" A38/ *Jeg giver dig mit blaatærkede Forklæde, 39/ det kan Du brede ud paa Gulvet.*
- b) Ordet kan bruges som formelt subjekt for nulvalente prædikater, som for det meste er vejrligsverber: *det regner, det sner, det var koldt* (§ 69.2).
- c) Ordet kan også henvise kataforisk til en ubundet foregang udtrykt med en *at*-infinitiv, eller et sagforhold udtrykt ved en *at*-sætning (som altså opfattes som intetkøn): *at rejse, det er at leve. At han kommer, det er usandsynligt. G4/ Det er muligt at deltage intensivt i den internationale arbejdsdeling. B24/ "*Det er mig; 25/ det har jeg jo sagt til jer* (§ 182).*
- d) I nogle udsagn henviser ordet *det* anaforisk, men ikke til et intetkønsord, en infinitiv eller en *at*-sætning: *En løve, det er et rovdyr. Løven, det er et rovdyr i modsætning til: Løven, den sidder inde bag ved. Fisk, det er sundt, i modsætning til: Den fisk, den er helt rød. A51/ Men Hunden, som sidder paa Pengekisten, har her to Øine, hvert saa stort som Rundetaarn. 52/ Det er en rigtig Hund, kan Du troe! B10/ "Hvem leder I efter?" 11/ "Jesus fra Nazaret," 12/ svarede de. 13/ Jesus sagde til dem: 14/ "Det er mig".*

I disse tilfælde henviser ordet *det* ikke til en individuel genstand, men generisk til en kategori eller til et sagforhold (§ 132). Meningen med ordet *det* er her: 'det der kaldes xxx', 'det der tales om med xxx', 'det der beskrives som xxx', fx: 'det man taler om som en løve ...', 'det der kaldes fisk ...' eller 'at spise fisk ...', 'det jeg taler om som hunden ...', 'det I siger I leder efter ...'.

- e) Det er denne brug af ordet *det* der findes i kløvninger, hvor det henviser kataforisk til den efterfølgende ledsætning (§ 147): D7/ *På en forhjulstrukket bil er det de to forreste hjul, der drives rundt.*

1. Ordet *det* kan henvise anaforisk til både et udsagn (§ 222), en situation (§ 224) og et sagforhold eller en foregang (§ 225).

§ 127. Ikke-bestemt substantiv i tiltale og overskrifter

Ikke-bestemte substantiver (nøgne substantivrødder) optræder normalt ikke som rolleled i et udsagn, men som omsagn, enten i tiltale eller i overskrifter. Genstande som der i en ytring henvises til, ikke fordi de indgår i udsagnet, men fordi de står som modtager af kommunikationen, benævnes i a) TILTALE (i vokativ) med ikke-bestemte nominaler, og det er da kategorien som er informativ, fx A12/ *god Aften*, *Soldat*; E0/ *Bord* dæk dig; xx/ *Kære borgmester...*, Q.xiii/ *Niks pille ved festungen*, du *dreng* med den grønne kasket, lad herskerne komme til og ligge på tallerkningen.

Appellativer som kan bruges som navne i tiltale, dvs. som b) PSEUDONAVNE, kan også, lige som navne, optræde ubøjet som nominale sætningsled, fx N2/ *Gud skjenke os Alle...*; N4/ *og Moder siger*; N17/ *Gud raader for Alting*. Det drejer sig for det meste om ordene *gud*, *far*, *mor*, *onkel*, *moster* og andre slægtskabsbetegnelser.

I det der kaldes c) NOMINALSÆTNINGER, som er ytringsenheder som ikke indeholder et finit verbum, fx hilsener, appositioner, titler og overskrifter, spiller et ikke-bestemt substantiv ikke rollen som benævnelse af en genstand, men kun som betegnelse for genstanden, fx A12/ *god Aften*; O15/ *gammel senil værdig herre*; T11/ *Kilde*: M1/ *Guder og jætter*.

En særlig underafdeling herindenfor er d) overskrifter og ordsprog, fx S39/ *Gøg og nattergal før aftenkaffen*; S49/ *Lydavis næste år*; S29/ *Hidsig debat om Årslev Engsø*; S24/ *Kritik mødt med skuldertræk*; S30/ *Voldsom reaktion mod John Major*. T1/ *Farlige bakterier med hjem fra ferie*. *Tomme tønder buldrer mest*. *Liden tue vælter stort læs*. *Tyv tror hver mand stjæler*. I sådanne tilfælde optræder nominalet som meddelelse om genstandens kategori. I S49/ *Lydavis næste år* må *Lydavis* opfattes, ikke som subjekt, men som tryktabsprædikat (§ 62): 'Næste år vil der komme lydavis (for blinde)'.

Mange af de nominaler som findes i overskrifter, er verbalsubstantiver, dvs. substantiver som ikke betegner individuelle genstande, men foregange fordi de er afledt af verbalrødder og adjektivrødder (§ 20), fx S50/ *Sundhedsfare på museer*; S51/ *Nervekrig om gidsler*; S52/ *Næse til tidligere minister*; S53/ *Jobordning for unge en fiasko*. Det er derfor ikke unaturligt at de fungerer som meddelelser.

Der findes også avisoverskrifter der er sætningsformede, og som har ikke-bestemte subjekter, fx S8/ *Ny udlejer strammer betingelserne*; S5/ *Banker kan miste fradrag*; S6/ *Overlæger beklager*; S54/ *Museumsgenstande er gennem mange år blevet*

konserveret med giften DDT. De ikke-bestemte substantiver kan ikke opfattes som benævnelser eller introduktioner af individuelle genstande i den omtalte verden. Det er nemlig tvivlsomt om der i det følgende kan henvises til nogen genstand med pronominer eller andre bestemte nominaler.

Overskriften *Museumsgenstande* er gennem mange år blevet konserveret med giften DDT kan ikke fortsættes med: **De er en fare for kustoderne.* Tværtimod fortsætter teksten således: *Ansatte på landets museer er i ukendt omfang udsat for sundhedsfare i deres arbejde – mange uden at de ved det selv. En lang række museumsgenstande er nemlig...* Man ser at 'museumsgenstandene' skal introduceres på ny med et ubestemt nominal. Sådanne ikke-bestemte nominaler må altså opfattes som fremsat information: 'nogen der beklager er overlæger', 'noget man har konserveret med DDT var museumsgenstande'.

1. I udtrykkene *Deres Majestæt, Hans Højhed* er den ikke-bestemte form netop undgået.

§ 128. Ikke-bestemt substantiv som prædikat og egentligt subjekt

Et ikke-bestemt substantiv der tilfredsstiller den konceptuelle valens for et verbum med tryktab, optræder ikke som rolleled i sætningen, men som en del af prædikatet, der som sådan skifter aspekt og bærer valensen (§ 62): *Du skal hente 'penge*, i modsætning til *Du skal 'hente 'pengene*.

Selv ved verber der med bestemt objekt har overgangsaspekt, fx: *Hun 'spiste 'kagen*, har begge konstruktioner med ikke-bestemte objekter tilstandsaspekt: *Hun spiste 'kage* og *Hun spiste 'kager*, nemlig hhv. varighed og iteration (§§ 85, 264).

Der er ikke introduceret nogen genstand der kan henvises til i det følgende. *Hun spiste kagen. Den fik de andre ikke noget af*, men: *Hun spiste kage. *Den fik de andre ikke noget af.* Her kan man kun henvise til hele prædikatet ved hjælp af *det*: *Hun spiste kage. Det gjorde de andre ikke.*

Eksempler: A26/ *Hente 'Penge*; A45/ (*Vil Du*) *have Sølv, saa skal Du gaae ind*; A50/ (*Vil Du derimod*) *have 'Guld, 'det kan Du 'ogsaa 'faae, og det saa meget, Du vil bære, naar Du gaae ind i det tredje Kammer.* Læg mærke til at *det* ikke henviser til 'guldet', men til 'det at have guld'. Det kan man se af at der også bruges *det* selv om *guld* skiftes ud med et fælleskønsord: (*Vil Du derimod*) *have 'vin, 'det (*den) kan Du 'ogsaa 'faae, og det saa meget, Du vil bære...*

Ikke-bestemte nominaler der betegner en masse, noget abstrakt eller står i flertal, kan være egentligt subjekt i en *der*-konstruktion: *Der kom vand ind i kælderen.* Betydningen af denne form er at det ikke-bestemte substantiv henviser til

en VILKÅRLIG MÆNGDE ELLER ET VILKÅRLIGT ANTAL af den omtalte genstand. Det gælder for disse ikke-bestemte substantivrødder at man uden nogen ændring i indholdet kunne have indsat *noget* ved masse-betegnelserne og *nogle* ved flertalsordene, fx *Der kom noget vand ind i kælderen*. Eksempler på vilkårlig betydning er: G5/ *der indføres frihandel*; M16/ *Der var ikke frugtbar jord i Udgård*; I12/ *der har været statsmænd*; F13/ *der er fjendtlige organismer i kroppen*; G3/ *der er kun små effektivitetsgevinster*; J3/ *der var store grønne enge*; K9/ *der strømmede rivende elve*.

1. Man kan ikke se om disse led der betegner vilkårligt antal, står på L-pladsen (§ 63) eller på DR-pladsen (§ 67), da der ikke kan indsættes noget led mellem disse to pladser; men eftersom man kan henvise anaforsk til dem fra senere sætninger, er det bedst at sætte dem på DR-pladsen (§ 65.2).

§ 129. Ikke-bestemt substantiv som prædikativ og i udsagnsadverbialer

Når ikke-bestemte nominaler er prædikativer (subjektsprædikativer eller objektsprædikativer), får kopulaverbet tryktab, og nominalet indgår som en del af et prædikat der ikke henviser til nogen individuelle genstande i den omtalte verden, men selv bærer valensen og står på L-pladsen (§ 63): *han er mand for at gøre det*; *han er tjener for dronningen*; grundverbet (kopulaverbet) taber sit tryk og bliver et funktionsord som bærer tid og aspekt for prædikatsleksemet (§ 39, § 61); omsagnet får betydningen 'hører til kategorien' og kan kaldes KATEGORISERENDE: *Han var soldat*; *de kaldte sig aser*; F4/ *kroppen er slagmark for en stor hær af soldater*; H8/ *han var specialist i fysiurgiske sygdomme*; N13/ *at jeg skal blive Præst i Føulum*; N15/ *blive Biskop i*; P5/ *være regent i*; M9/ *de kaldte sig kæmper eller jætter*; J21/ *så blev det efterår*.

Er prædikativet et ubestemt nominal, *morlille er en sten*, *Kongen er også et menneske*, får nominalet betydningen 'egenskab', og kopulaverbet får KARAKTERISERENDE betydning. Man kan så få forskel på *Han er klovn* (*klovn* er inkorporeret i prædikatet) som angiver hvilken kategori 'han' hører til, dvs. at 'han arbejder som klovn i et cirkus', og *Han er en klovn*, som betyder at 'han gør som en klovn', dvs. 'klovner' (§ 61). (Læg mærke til at prædikativer i generiske sætninger (§ 132), hvor omsagnet med en overkategori karakteriserer subjektets kategori, også er ubestemte: Y17/... *løven (er) et socialt dyr*.)

Når ikke-bestemte substantiver optræder som dele af udsagnsadverbialer der ikke angiver forankring i tid og sted (§ 91), men omstændigheder som måde, varighed osv., henviser de ikke til bestemte individuelle genstande i den omtalte verden, men til GENERELLE OMSTÆNDIGHEDER, og kan derfor stå i ikke-bestemt form; det gælder både abstrakter, masse-betegnelser, konkrete beteg-

nelser i flertal og ental: G3/ *ved harmonisering af skatter og afgifter*; P8/ *som følge af fraværelse*; ved *lov* bestemmes; P9/ *ved tronledighed*; L4/ *med endnu evig sommer*; C1c/ *kendes i brudstykker*; J5/ *som tætte grønne gardiner*; L15/ *sprede sig ud i lysende Hærskarer*; B7/ *han kom med lygter, fakler og våben*; M2c/ *dyrkede som guder*; konkret ental: D6/ *gennem kobling og gear*; P8/ *som tronfølger*; O14/ *en gammel idiot med skæg, hvid skjorte*; O15/ *en bedstepapa med guldbriller og høj hat*.

1. Ordet *ville* får ved kategoriserende prædikativer deontisk betydning: *han ville være klovn*, mens det ved karakteriserende prædikativer får epistemisk betydning: *han ville blive en klovn* (§ 96).

§ 130. Ikke-bestemt substantiv i leksikalske fraser

Ikke-bestemte substantivrødder kan optræde uden særlig funktion i leksikalske fraser. LEKSIKALSKE FRASER (§ 62) er ordgrupper hvor meningen ikke er kompositionel, dvs. den kan ikke udregnes som produktet af meningen med de enkelte ord og meningen med måden de er kombineret på. Ordgruppen optræder som en leksikalsk enhed i sig selv. I de fleste tilfælde er leksikalske fraser også tryktabsenheder (§ 44), hvor verbet mister sit tryk som tegn på det ikke optræder med fuld mening, uafhængigt af om nominalet er ental eller flertal, uafhængigt af om det betegner en fysisk genstand eller en masse eller et u håndgribeligt fænomen (§§ 206-207), og uafhængigt af om nominalet er objekt, middelbart objekt eller egentligt subjekt på rolleledspladsen (§ 65), fx J20/ *satte det i 'stak*; O5/ *skrevet 'dagbog*; xx/ *det 'gik i 'fisk*; K14/ *tog 'menneskelig 'skikkelse*; B26/ *gå i 'opfyldelse*; P14/ *give 'gyldighed*; P18/ *holde 'statsråd*; P17/ *tager 'sæde*; Q1/ *kommer til 'anvendelse*; xx/ *falde i 'staver*; xx/ *gå i 'stykker*; P11/ *der be'stemmes 'årpenge*; H20/ *tog 'hensyn 'til*; M19/ *stille 'til 'skue*; P3/ *i for'ening*; P8/ *som 'følge' af; overlades 'til 'brug; behæftes 'med 'gæld*; N10/ *gjorde 'store 'øjne*;

Det skal nævnes at der også findes idiomer med bestemte nominaler, fx A5/ *han havde sit Tornister paa Ryggen*, men de skal ikke omtales nærmere her.

1. Det der her kaldes *leksikalske fraser*, kaldes også *faste vendinger* eller *idiomer*, men da disse ofte også er metaforiske, har jeg valgt betegnelsen *leksikalske fraser* for at markere at de ikke nødvendigvis er metaforiske.

§ 131. Ubestemte subjekter i alternative særrum

Ikke-bestemte nominaler kan, uden for avisoverskrifter og telegramstil, kun optræde som subjekter hvis de betegner en masse eller et u håndgribeligt fænomen (§§ 206-207), fx *nyvalg, vand*, eller hvis de er i flertal, fx *bakterier*. Jeg har ikke fundet, og jeg tror ikke man kan finde, et ikke-bestemt substantiv i ental som sub-

jekt hvis det betegner konkrete individuelle genstande (uden for pseudonavn, avisoverskrifter eller ordsprog, § 127).

Eksempler på ikke-bestemte abstrakter, masser eller flertal: P15,2/: *medmindre nyvalg udskrives*; P18/ *beslutning tages*; R.i.43/ *Demokrati skal i endnu højere grad være demokrati på den herskende politiske klasses præmisser*; S7/ *Gammel kærlighed rufter ikke*; T8/ *Bakterier er resistente når de bliver modstandsdygtige overfor én antibiotika, der tidligere slog dem ihjel*; T10/ *Bakterier er multi-resistente når de bliver modstandsdygtige overfor i hvertfald fire kendte antibiotika*; T14/ *Pneumokokker forårsager lungebetændelse*.

De ikke-bestemte nominaler i flertal står i de samme sætninger som, og sideordnet med ubestemte nominaler der betegner konkrete tællelige genstande i ental. Ubestemte subjekter præsenterer i disse tilfælde ikke blot en ny genstand i den omtalte situation, men definerer også det omtalte rum i forhold til kommunikationssituationen som et GENERISK, MODALT (hypotetisk) eller FIKTIVT SÆRRUM, dvs. **som et andet univers end det ellers omtalte**. Det alternative univers (generisk, hypotetisk eller modalt) gælder ikke blot for den genstand som nominalet henviser til, men for hele situationen udsagnet omtaler, og alle de genstande der ellers indgår i den.

Eksempler på ubestemt form, fx U5/ *Et barn skal ikke langt op i skolealderen før gruppens påvirkning er stærkere end lærerens, hvis påvirkningerne er modsatrettede*; J2/ *Midt i en gammel have lå der engang et gammelt hus*; Y28/ *Hvis en han taber, leder han efter en ny flok at herske over*. I et eksempel som: D2/ *En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene igang eller drevet rundt må nominalet opfattes som bestemt, fordi bilen er bestemt form (§ 60.2).*

§ 132. Generiske universer

Et **udsagn** er GENERISK når det ikke er deiktisk forankret til talesituationens jeg-du-nu-her, dvs. når subjektet og finitfleksivet ikke forankres deiktisk i tid i forhold til kommunikationssituationen, men gælder til enhver tid og for enhver individ af kategorien som subjektet angiver. Udsagnets nominaler henviser ikke til individuelle genstande i virkelige situationer og gælder kun for art og mængde, ikke for deiktisk identificerbare individer (dvs. i en situation der kan relateres til kommunikationssituationen). Umuligheden af dette kan man se af følgende "Skoda-vittighed": *En Skoda ligger godt i svinget – se, der ligger allerede tre derhenne*. Første del er generisk og anden del er deiktisk, og de kan ikke være dele af samme udsagn.

Generiske genstande kan kendes på at man kan henvise til dem – ikke med et kongruent pronomen, men med ordet *det* (§ 126) *Løven, det er et rovdyr*, men *Løven, den er ikke kommet endnu; Vi leder efter Jesus af Nazaret – Det er mig*.

Generiske universer optræder ofte som særrum (§ 151) i ellers deiktisk definerede universer, se fx følgende eksempel:

T1/ Farlige bakterier med hjem fra ferie

2/ Med millioner af danske turister bliver flere indlagt på udenlandske hospitaler. 3/ Det medfører flere resistente bakterier i Danmark.

4/ USA

5/ Tuberkulosebacillen truer med tuberkulose 6/ Stafylokokkerne kan give madforgiftning, bylder, sår og knoglemarvsbetændelse.

12/ SYDEUROPA

13/ Primært Frankrig, Italien, Spanien og Ungarn //

14/ Pneumokokker forårsager lungebetændelse. 15/ Stafylokokkerne findes overalt og kan give madforgiftning, bylder, sår og knoglemarvsbetændelse

I udsagn 1-3 beskrives et virkeligt fænomen i dagens Danmark. I sætning 4-15 gives en generisk beskrivelse af de forskellige bakterier – dvs. efter art og mængde. Der er altså ikke nogen konkrete historiske stafylokokker som teksten taler om, men arten stafylokokker. Betydningen er: 'hvis man får stafylokokker, kan de give madforgiftning'. Det er ikke påstået at der er nogen der har fået det.

Man kan lægge mærke til at den generiske betydning kan være signaleret både ved bestemt form, fx *T5/ Tuberkulosebacillen*, ubestemt form, fx *Y28/ Hvis en han taber, leder han efter en ny flok at herske over* og ikke-bestemt substantiv flertal, fx *T14/ Pneumokokker*. Det ser ikke ud til at der er nogen forskel i betydningen på brugen af de tre former for generisk henvisning.

I generiske sætninger er struktureringen i emne og meddelelse (§ 134) ophævet; alle led: fundamentet, subjektet, prædikatet og eventuelle udsagnsadverbialer, optræder som modstillingsled (§ 145) og er derfor alle meddelt.

1. Læg mærke til at ikke-bestemt substantiv i generiske universer kan få ophævet sit tryktab (§ 47), i modsætning til ikke-bestemt substantiv inkorporeret i tilstandsprædikater: *Man kan ikke dres¹ sere katte* er en generisk sætning, mens *Han dres² serer³ katte* er et eksempel på ikke-bestemt substantiv inkorporeret som verbalrod i en særlig form for tilstandsaspekt (§ 87).

§ 133. Fiktive rum

I de allerførste sætninger i en tekst defineres det rum som skal omtales i teksten (§ 152). I ikke-fiktive tekster, sker dette ved benævnelse af individuelle genstande som er genkendelige i modtagernes kulturelle baggrund som historiske eller

generiske genstande: C1/ *Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, 1a/ ikke sådan som han ... G1/ De økonomiske argumenter for dybtgående integration i EF er meget tynde. 2/ Alligevel er det I1/ I gamle dage fortalte kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter. 2/ I vore dages Danmark betyder kirken temmelig lidt. ... P/ KAPITEL I. Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige. § 2. Regeringsformen er ...* Teksten opfattes som en instruktion fra afsenderen til modtagerne om at indsætte eller omorganisere oplysninger i et bestemt område af det verdensbillede som de opbevarer i den kulturelle baggrund i deres mentale verdensbillede (§ 122).

Hvis der i de første sætninger i en tekst ikke med bestemte nominaler henvises til individuelle genstande som modtagerne kan identificere i deres kulturelle baggrund, men kun introduceres nye individuelle genstande med ubestemte nominaler, opfattes teksten som FIKTION: E1/ *For mange, mange år siden levede der engang en skrædder, 2/ som havde tre sønner, men kun en eneste ged. J2/ Midt i en gammel have lå der engang et gammelt hus, 3/ og rundt om haven var der store grønne enge, så langt man kunne se.* Den fiktive verden forankres således ikke til kommunikationssituationen, og individuelle genstande fra den omtalte verden er ikke (og bliver ikke) dele af modtagernes kulturelle baggrund.

Der kan i fiktive tekster ved siden af de med ubestemte nominaler introducerede individuelle genstande godt forekomme bestemte nominaler i de første sætninger, men hvis de er pådutning af ny information (§ 113), er det et yderligere tegn på fiktitivitet: A2/ *Der kom en Soldat marcherende henad Landeveien. L2/ Der stod et ildsprudende Bjerg i Skovene, med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, 3/ ved dets Fod voksede der Palmer; 4/ det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden.*

Også tekster som ikke præsenterer nye individuelle genstande, men kun pådutter læseren nye forudsætninger, opfattes som fiktion: N2/ *Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren! 3/ han slukkede Lyset iaftes, 4/ og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar; 5/ men det har vel intet at betyde.*

Det karakteristiske ved et fiktivt rum er egentlig ikke at det ikke eksisterer, det kunne det i mange tilfælde godt, og det kunne egentlig også være en del af modtagernes kulturelle baggrund – det karakteristiske for et fiktivt rum er at det beskrives for modtagerne, som faktisk ikke har adgang til det, som om de havde adgang til det. Fiktion er således en langstrakt pådutning af ny information.

- a) Udsagnsadverbialer er som adjunktivt tilføjet, og eventuelt parentetisk information ikke del af meddelelsen, selv om de står sidst: *[[Så] [mød-te] [han] [en gammel heks] på landevejen.*
- b) Benævnelser (bestemte nominaler) i omsagnet er ikke en del af meddelelsen eftersom de ikke er fremsat information: *[[Judas] [kendte] også det sted.*
- c) Meddelelsen vil, hvis den i sætninger uden hjælpeverber udgøres af prædikatet (V), stå på v-pladsen, dog uden at være en del af emnet: *[[Judas] [kendte] også det sted.*
- d) Ved bud, spørgsmål, overskrifter, generiske og alternative rum (§ 151) er der fremsat information i F eller s (§ 54): *Gå!, Er du mæt? Hvem leder I efter? Pneumokokker forårsager lungebetændelse. Midt i en gammel have*
- e) I modstillingsudsagn (§§ 118-120, 127) med forgrundingstryk kan det meddelte modsætningsselement optræde inden for emnets grænser: *[[På en for-hjulstruktet bil] er [det] [de to forreste hjul] der drives rundt.*

1. Ordene *emne* og *meddelelse* er betegnelser for nogenlunde det der i den sprogvidenskabelige litteratur ofte kaldes hhv. *t(h)ema* og *r(h)ema* eller *topic* og *comment*. Jeg definerer imidlertid begreberne anderledes end det som regel sker (nemlig ved udsagnets forhold til teksten og ikke ved leddenes forhold til udsagnet), og derfor har jeg valgt at bruge andre betegnelser (§ 107).

2. I sjældne tilfælde står udsigelsesadverbialet (negationen) i fundamentfeltet, men det har ganske særlig stilistisk effekt, fx: *Aldrig har jeg set så mange fugle på en gang.* Sådanne eksempler tages der ikke hensyn til i det følgende.

3. Ved tryktab bliver et mentalt prædikat i oversætningen reduceret til baggrund for en nominal ledsætning, hvis prædikat meddeles: *Jeg tror Jan kommer* = 'han kommer vist', mens man ved trykstærkt prædikat i oversætningen opfatter den nominale ledsætning som baggrund for at prædikatet i oversætningen meddeles: *Jeg tror Jan kommer* = 'Jeg har ikke viden om at han ikke kommer'. Det samme gælder nægtelsestransport (§§ 40, 76, 140.1): *Jeg tror ikke han kommer* = 'han kommer vist ikke'; *Jeg tror han ikke kommer* = 'jeg har ikke viden om at han kommer (ikke-ikke-kommer)'. (Dette kaldes også hhv. frastisk og neustisk læsning.)

§ 135. Typer af assertioner

På grundlag af udsagnenes plads i interaktion kan der skelnes mellem interaktionelle (reaktionsudløsende) udsigelsestyper: bud, spørgsmål, overskrifter, assertioner og irreale ledsætninger (§ 54). Assertioner kan underinddeles i typer af udsagn der definerer det omtalte rum forskelligt; de kan være generiske udsagn, præsentrationsudsagn, tilføjelsesudsagn eller ændringsudsagn; og ændringsudsagn kan være benægtelsesudsagn, identifikationsudsagn eller modstillingsudsagn.

- a) I GENERISKE UDSAGN meddeles ikke blot forgrunden, men hele omsagnet og også subjektet, selv om det er forudsat information; tiden er generisk tid (§ 89), og sætningen er ikke udsagn om individer i en konkret situation, men om hele kategorien af individer: *En løve er et rovdyr. Pneumokokker forårsager lungebetændelse*. Generiske udsagn er behandlet i § 132.
- b) PRÆSENTATIONSUDSAGN er emneløse udsagn, og subjektet udgøres formelt af ordet *der*, der betegner 'en omtalt situation', og det EGENLIGE SUBJEKT står på R-pladsen i omsagnsfeltet som fremsat. Med præsentationsudsagn ind sætter afsenderen, som regel i tekstens begyndelse, nye genstande i modtagernes mentale tableau over den omtalte situation: *Der kom en soldat* (§ 136).
- c) Med TILFØJELSESDSAGN består emnet alene af en benævnelse, og meddelelsen er omsagnets forgrund, fx *Min lillebror og jeg gik engang ude på en mark. Så skulle han tisse*. Tilføjesudsagn beskrives i § 137.

Udsagn der ikke er tilføjelser til modtagernes mentale tableau over den omtalte situation, fungerer som ÆNDRINGER af det. Ændringer kan være benægtelsesudsagn, modstillingsudsagn eller identifikationsudsagn.
- d) Ved BENÆGTELSESDSAGN er meddelelsen, og kun den, benægtet, således at der ikke tilføjes information til modtagernes tableau over den omtalte situation, men slettes information som afsenderen regner med allerede findes der. Ellers ville der ikke være grund til at benægte det. I *(Min lillebror tissede hen mod ilden), men han kunne ikke nå* regner afsenderen med at modtagerne antager at han tissede hen mod ilden for at ramme den (fordi han kunne nå), og det er denne forhåndsantagelse fra modtagernes side afsenderen med sit udsagn sletter ved benægtelsen. Benægtelsesudsagn beskrives i § 144.
- e) I MODSTILLINGSUDSAGN er der to meddelelser: et forgrundet modsætnings-element (et sted i sætningen) og omsagnets normale meddelte forgrund (i V, M, R, A). Det signalerer at udsagnet indgår i en modstilling af to parallelle udsagn: 1/ *De gamle dage fortalte kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter*. 2/ *I vore dages Danmark betyder kirken temmelig lidt*. Modstillingsudsagn beskrives i § 145.
- f) IDENTIFIKATIONSUDSAGN er et udsagn med et kopulativt verbal (§ 61) der meddeler at der er identitet mellem to benævnte genstande, subjektet og prædikativet: *F11/ Når fjenden er fortæret, sidder der nogle små stumper fra fjendecellen på ædecellens overflade*. 12/ *Det er antigenerne* (§ 146).

EMNE (F, s)	MEDDELELSE (V,R, A)	UDSAGNSTYPE	
generisk genstand	hele omsagnet	GENERISK § 132	
ingen genstand	ubestemt nominal på DR	PRÆSENTATION § 136	
benævnt genstand	forgrunden	TILFØJELSE § 137	
benævnt genstand	den benægtede forgrund	BENÆGTELSE § 144	ÆNDRINGS- UDSAGN
benævnt genstand og evt. fremsat inf.	to meddelelser: en i forgrunden og en ved forgrundingstryk	MODSTILLING § 145	
benævnt genstand	identifikationsprædikatet	IDENTIFIKATION § 146-47	

1. *Præsentationsudsagn* er betegnelsen for det der i andre lingvistiske fremstillinger hedder *tetiske udsagn* eller *temaløse udsagn*.

2. Læg mærke til at ledsætninger er ikke-reale (§ 54), dvs. uden egen realitetsstatus. Ledsætningernes realitetsstatus afhænger af det styrende led i oversætningen (§ 77): *Han vidste at det ville ske; han havde faktisk troet at det ville ske; det skete at hun kom.*

§ 136. Præsentationsudsagn

Præsentationsudsagn er emneløse udsagn der ikke tager udgangspunkt i nogen genstand kendt fra den omtalte verden eller fra den kulturelle baggrund, men kun fra det faktum at der foreligger en omtalt situation. Det markeres med ordet *der* på subjektspladsen, *s*, hvad der kaldes FORMELT SUBJEKT, *foreløbigt subjekt* eller *subjektsvikar*. Det led der bærer prædikatets konceptuelle valens, kaldes DET EGENTLIGE SUBJEKT og placeres på rolleledspladsen, **DR**, og er i helsætninger en del af meddelelsen, fx A46/ *men der sidder en Hund, der har et Par Øine, saa store, som et Møllehjul; F13/ en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen. Y18/ I en del grupper findes der kun en han. Y20/ Når der er mere end en han, er disse sandsynligvis brødre eller betragter hinanden som sådan.*

I mange præsentationsudsagn er det egentlige subjekt et ubestemt nominal eller ikke-bestemt flertal (§ 121), fx F1/ *Døgnet rundt udkæmpes der drabelige slag i vores krop*. Det skyldes at ubestemte nominaler, som introducerer nye genstande, ikke kan optræde som subjekt (uden for generiske sætninger), så hvis subjektet er ubestemt, skal der laves et præsentationsudsagn med det ubestemte nominal som egentligt subjekt. Men der findes også præsentationsudsagn med et bestemt nominal som egentligt subjekt: *Af store bygninger er der her i byen kroen, kirken og forsamlingshuset.*

Meningen med et præsentationsudsagn er således egentlig ikke at præsentere en ny genstand, men at præsentere en genstand, givet eller ny, som hører til

en mængde eller et sted der er defineret med ordet *der*, fx i *det næste værelse*, i *en del grupper*, i *kroppen*.

Som regel er et udsagn udtryk for en logisk indordning, hvor subjektet har mindre logisk omfang end omsagnet og derfor indgår i dette: *Løven er et rovdyr* = 'klassen af løver hører til klassen af rovdyr'; *skoven er grøn* = 'skoven hører til klassen af grønne genstande'. Men i **præsentationsudsagn** har omsagnet (dvs. det egentlige subjekt som prædikativ) mindre logisk omfang end subjektet (*der*) som angiver situationen i hvilken der skal præsenteres nogle elementer: *Af rovdyr var der løverne, tigrene og ulvene, der var grønt i skoven, der var så dejligt ude på landet*. Hvis det er elementerne i mængden der præsenteres, bruges bestemt nominal, og hvis det er kategorien af elementet der præsenteres, bruges ubestemt nominal.

Under præsentationsudsagn hører både såkaldte *der*-kløvninger og *der*-passiv (§ 66b) af intransitive, præpositionelle og lokative prædikater: *F17/ Blandt disse milliarder af hjælpeceller er der nogle få, som er i stand til at genkende antigenet fra netop den fjendecelle, der blev spist af ædecellen. Her er Rodos, og her skal der danses. Der soves på sovesale på vandrehjemmet. Der blev betalt for de udenlandske varer med falske penge*.

§ 137. Tilføjelsesudsagn og deres sigte

De støtteudsagn (§ 98) i en tekst som udgøres af et tilføjelsesudsagn, har et SIGTE mod et senere relevant budskab, som udsagnet direkte eller indirekte muliggør forståelsen og genkendeligheden af, fordi budskabsudsagnet forudsætter støtteudsagnets informationer. *A8/ Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien; 9/ /hun/ var saa ækel*. Udsagn 8/ sigter på udsagn 9/ hvis emne i F forudsætter at modtagerne kender heksen, som blev introduceret i 8/. Udsagn 9/ har så igen sigte på et andet udsagn som sigter på et tredje udsagn, osv. indtil hele tekstens budskabsudsagn i 43/, 49/ og 56/ (§ 103).

Sigtet er ikke en præcis information om hvad der vil komme senere i teksten – i så fald behøvede man jo ikke at sige mere – sigtet er en angivelse af hvilket emne det senere, mere relevante budskab skal være om. Dette angives ved det spørgsmål som det senere relevante budskab skal være svar på: <noteret i spidse paren-

teser med angivelse, efter -nr., af i hvilken af de efterfølgende sætninger der faktisk er svar på spørgsmålet>.

Inden for TILFØJELSESUDDSAGN kan man skelne mellem udsagn hvor meddelelsen er nye genstande, tilstande, overgange, egenskaber og ubundne foregange (§ 264).

- a) Udsagn der som meddelelse har EN NY GENSTAND, sigter på et svar på spørgsmålet <og hvad med det?>, fx *A8/ [Saa]mødte [han]en gammel Hex<og hvad med hende?> .> paa Landeveien; 9/ hun var saa ækel ...*

- b) Udsagn der som meddelelse har en TILSTAND (§ 85-87) (dvs. et prædikat i tilstandsaspekt eller med temporale eller modale hjælpeverber), sigter på et svar på et af spørgsmålene: <og derfor?> eller <hvorfor det?>, fx A32/ *[Du] kan lukke dem op* <hvorfor det? · 33; og derfor? · 34>, 33/ *Nøglen sidder i. 34/ Gaaer Du ind i det første Kammer, da seer Du midt paa Gulvet en stor Kiste* (§ 114).
- c) Udsagn der som meddelelse har en OVERGANG (§ 85-87) (dvs. et udsagn med prædikatet i overgangsaspekt), sigter på et svar på spørgsmålet: <og dernæst?>, fx: B7/ *Judas tog så vagtstyrken og nogle af ypperstepræsternes og farisæernes tempelvagter med sig og kom derover* <der næst? · 9> *med lygter og fakler og våben. 8/ Jesus som vidste alt, hvad der skulle ske med ham, 9/ gik ud til dem og spurgte:*

Udsagn der som meddelelse har et ubundet omsagn udtrykt ved en *at*-infinitiv eller et omsagnsadverbial, sigter på svar på spørgsmålet: <hvordan det?>, fx E4/ *og [sønnerne] skiftedes derfor til at drive den ud på* <hvordan det? · 5> *engen* 5/ *En dag gik den ældste søn med den ud på kirkegården*. Tilføjelsesudsagn kan altså have følgende typer af sigte:

MEDDELELSE	TYPE		EKSEMPEL	SIGTE
ubestemt nominal	tilføjelse i omtalt rum	nye genstande	A8/ <i>Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien</i>	<og hvad med det?>
hjelpeverber		tilstand, egenskab	A32/ <i>Du kan lukke dem op</i>	<hvorfor det?>, eller
tilstandsaspekt			A9/ <i>hun var saa ækel</i>	<og derfor?>
overgangsaspekt		overgang	A39/ <i>Jeg giver dig mit blaåtærnede Forklæde</i>	<og dernæst?>
<i>at</i> -infinitiv		ubundet omsagn	E4/ <i>De skiftedes til at drive den ud på engen</i>	<hvordan det?>

1. Læg mærke til at de to typer af sigte der noteret <hvorfor det?> og <og derfor?> både fungerer i en beretning om årsag og virkning, fx *han havde sit Tornister paa Ryggen* <hvorfor det? >... → for han havde været i krigen, og i argumentation om begrundelse og konsekvens, fx Q.a.3/ *og Saddam Hussein tror – som sædvanlig – at kunne bøje reglerne til egen fordel* <og derfor? > 4/ *Hvis Sikkerhedsrådet nu giver efter for ham, behøver ingen senere at undre sig over en endnu farligere déjà-vu oplevelse* (§ 99).

§ 138. Ændringsudsagn

Med ændringsudsagn føjer afsenderen ikke noget til de informationer der allerede findes i modtagernes tableau over den omtalte situation, men foretager ændringer i det, ommøblerer elementerne og relationerne, eller sletter nogle af dem. Det kan ske ved benægtelse, identifikation eller modstilling.

Ved BENÆGTELSEUDSAGN sletter afsenderen information i modtagernes tableau over den omtalte situation, som ikke er sand, men som der er grund til at tro allerede findes der, også selv om de ikke er blevet udtrykkeligt omtalt. Et benægtet udsagn har ikke noget sigte, men henviser modtagerne til sigtet med den yderste information der er tilbage når det benægtede er slettet fra tableauet over den omtalte situation, fx A54 / Sæt / ham bare paa mit Forklæde <og dernæst? · 56/ 55/ /saa / gør / han / dig ikke noget <intet sigte>, 56/ og tag Du af Kisten saa meget Guld, Du vil!"

Et benægtet udsagn har som underforståelse det komplementære alternativ til det benægtede: {men ellers: ET KOMPLEMENTÆRT ALTERNATIV}: A64/ " /ikke en eneste Skilling / vil /jeg / have {men ellers: ET KOMPLEMENTÆRT ALTERNATIV · 65/} 65/ Du skal bare tage til mig et gammelt Fyrtøj, som min Bedstemoder glemte, da hun sidst var dernede!"

Ved IDENTIFIKATIONSUDSAGN ændrer afsenderen modtagernes tableau over den omtalte situation ved at meddele at to elementer der allerede kendes af modtagerne, er en og samme mentale genstand; afsenderen forbinder et forudsat subjekt med et forudsat prædikat, enten som identitetsprædikation: B14/ /det / er mig, eller som det-kløvninger: F3/ /Det / er derfor, at vi som regel er raske. Identifikationssætninger har ikke noget sigte, de er som regel budskabssætninger der fungerer som konklusionen på en paragraf eller et afsnit.

MODSTILLINGSUDSAGN indgår altid i en modstilling af to parallelle udsagn der hver består af et modsætningselement og en tilhørende meddelelse, der står i opposition til de respektive elementer hos hinanden: I1/ /I gamle dage / fortalte /kirken / mennesker, hvilke principper de skulle leve efter 2/ /I vore dages Danmark / be- tyder /kirken / temmelig lidt. De to udsagn optræder således som en kompleks informationel enhed, der har det sigte som det sidste af de to udsagn har med sin meddelelse <hvordan det?>.

1. Læg mærke til at negationer kan gøre prædikater i overgangsaspekt til enten udsagn om statiske foregange eller udsagn om dynamiske foregange (§ 87j): Hun vågnede på 2 minutter, men både hun vågnede ikke i to timer, og hun vågnede ikke på to minutter.

MEDDELELSE		TYPE	EKSEMPEL	SIGTE
benægtet	ændring af omtalt rum	benægtelse	A57/ <u>saa</u> <u>gjør</u> <u>han</u> <u>dig</u> <u>ikke</u> <u>noget</u>	<hvorfor det?>, <og derfor?>, <men hvad ellers?>
kopulativ		identifikation	F3/ Det <u>er</u> <u>derfor</u> at vi som regel er <u>raske</u>	intet sigte
modstillet med fundamentet		modstilling	11/ I <u>gamle dage</u> fortalte kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter. 2/ I <u>vore</u> <u>dages</u> Danmark betyder kirken temmelig lidt	modstillingen har samme sigte som 2. udsagn har. Elementerne i 1. udsagn har som underforståelse benægtelsen af de respektive elementer i 2. udsagn

§ 139. Nægtelser

Der findes fem forskellige brug af nægtelsen i et udsagn: fonetisk, morfologisk, fraseologisk, propositionel og informationel.

- Fonetisk eller METALINGVISTISK NÆGTELSE findes når en bestemt udtalt (eller eventuelt skrevet) sproglig enhed citeres eller rettes: *Jeg sagde ikke: "cyk 'ler", men: "cykle 'de". Hun kommer ikke "desværre", men "heldigvis". Hun kom ikke "fordi" hun var syg; hun kom "på trods af" at hun var syg*. Ethvert morfem kan rammes af sådanne fonetiske eller metalingvistiske nægtelser – også fleksiver, hvis de markeres ved forgrundsstryk (§ 119), og meningen er altid at man taler om hvordan man taler, og det der benægtes, er udtalen og ikke indholdet.
- MORFOLOGISK NÆGTELSE findes hvor ordet *ikke* indgår som første led i et kompositum *ikkeryger, ikkevold*. Det er ikke en egentlig nægtelse af udsagnet, men kun en (sjældnen) form for orddannelse. Normalt bruges præfikserne *u-*, *mis-*, *a-* eller *in-*, eller suffikserne *-fri* eller *-løs* som benægtende led i en afledning: *uforenelig, uplejede, uvidenhed, misforståelse, asocial, inkompetent, skyfri, haleløs*.
- En FRASEOLOGISK NÆGTELSE er en nægtelse af et rolleled eller et udsagnsadvverbial og optræder altid i modstillingspar af typen: *ikke A men B*, eller: *A og ikke B*. Fraseologiske nægtelser står hverken på **a**-pladsen eller **y**-pladsen i sætningskemaet (§ 84), men på **q**-pladsen i nominaler (§ 60), på **g**-pladsen i beskriverhelheder (§ 64) eller umiddelbart foran det ord der benægtes, fx: A64/ *ikke en eneste Skilling vil jeg have*. C1/ *Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, 1a/ ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået, men sådan som hans hedenske forfædre, uvidende og god-*

troende, indbildte sig den, havde han ... M7/ Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, U6/ Konsekvensen bliver at den pædagogiske påvirkning måske med gruppen og ikke mod gruppen.

- d) En PROPOSITIONEL NÆGTELSE (udsigelsesadverbial) er en positiv beskrivelse af et forhold i den omtalte situation uden sletning af information i modtagerens mentale tableau: *Jeg mødte ikke et menneske i skoven* = 'jeg var alene'; *der er ikke en sky på himlen* = 'det er dejligt vejr'; *det gælder også faste, litotiske udtryk: det var ikke så galt* = 'det var meget godt'; E8/ "ER du mæt?" 9/ *Geden svarede: 10/ "Mæt og glad, 11/ men kan ikke mere æde et eneste blad* = 'er helt mæt'. Alle nægtelser i ledsætninger må opfattes som propositionelle nægtelser fordi ledsætninger ikke umiddelbart har noget med udsagnets realitetsstatus at gøre og de placeres derfor på **a**-pladsen.
- e) En INFORMATIONEL NÆGTELSE (ytringsadverbial) er en sletning af information som afsenderen antager allerede findes i modtagerens tableau over den omtalte situation: *der var ikke noget menneske inde i hønsehuset (der er kun høns og ænder)*, og det siges til en der lige har sagt: *Der er en mand inde i hønsehuset*. Læg mærke til at den propositionelle nægtelse har *ikke et menneske* og den informationelle *ikke noget menneske*. Forskellen er markeret ved forskellen på *et* og *noget*.

Betegnelsen *benægtelsesudsagn* bruges kun om udsagn med informationelle nægtelser, mens propositionelle, fraseologiske og morfologiske nægtelser indgår i tilføjelsesudsagn og har sigte og underforståelse som dem.

1. I sætningsskemaet (§ 84) kan man markere forskellen ved at sætte de informationelle nægtelser på **y**-pladsen, og de propositionelle nægtelser i ledsætninger på **a**-pladsen i ledsætninger: *Hun_F kom_o ikke_y, Hun sagde at hun_s ikke_a kom_v*. Bortset fra forskel på ordstilling i ledsætninger og ledsætninger kommer forskellen på informationelle og propositionelle nægtelser ikke til udtryk i ordstilling.

2. Forskellen på propositionelle og informationelle nægtelser kan også beskrives som afhængig af om nægtelsen fungerer som en operator i forhold til hele udsagnet eller kun omsagnet (§ 220).

3. Læg mærke til at også ordet *eller* kan have disse flertydigheder.

§ 140. Propositionelle nægtelser

Propositionelle nægtelser er nægtelser hvori nægtelsen ikke rammer nogen bestemt information i udsagnet, men hele udsagnets realitetsværdi. **Man kan** derfor sige at nægtelsen i dette tilfælde er en del af udsigelsen, og ikke i sit virkeområde har noget element i omsagnet. Her skal fire tilfælde af propositionelle

nægtelser nævnes: nægtelse i spørgesætninger, nægtelse af modalverber, nægtelse ved hjælpeverber, og benægtelse af det finitte verbum i ledsætninger.

Nægtelse af spørgesætninger ændrer ikke den propositionelle mening med spørgsmålet, men lægger blot op til det ene svar som mere forventeligt end det andet: – *Kommer du?* forventeligt svar: – *Ja!* eller – *Nej!*; *Kommer du ikke?* forventeligt svar: – *Jo!*; *Kommer du vel?* forventeligt svar: – *Nej!*. Eksempler: B32/ *Skulle jeg ikke drikke det bæger, Faderen har givet mig?*”. Nægtelse i *hv*-spørgsmål forekommer næsten kun i retoriske spørgsmål, med det forventelige svar: *ingen* eller *intet*: *Hvem har ikke smadret en rude som barn?*

Når et udsagn med modalverbum benægtes, fremkommer der blot en ny type modalitet, fordi nægtelse og modalitet er del af det samme paradigme (§ 17), hvor det for de stærke modaliteter ‘mulighed’ og ‘nødvendighed’ gælder at ‘mulighed for at X = ikke-nødvendighed for at ikke-X’, og ‘nødvendighed for at X = ikke-mulighed for at ikke-X’, fx *Han måtte gå* = *Han kunne ikke blive*, og *Han kunne gå* = *Han skulle ikke blive*. For de svage modaliteter gælder det at ‘vilje til at X = ikke-vilje til at ikke-X’ og ‘sandsynlighed for at X = ikke-sandsynlighed for at ikke-X’, fx: *Han ville gerne blive* = *Han ville ikke gå*, *Han bliver nok* = *Han går nok ikke*. Eksempler: A53/ *men det skal Du ikke bryde dig noget om!* M10/ *De kunne også blive meget gamle*, 11/ *men de kunne ikke blive ved med at holde sig unge og døde derfor til sidst* (§ 96).

Sammen med temporale hjælpeverber giver nægtelsen blot prædikatet et andet aspekt, således at benægtelse af et prædikat med overgangsaspekt i en førtid både kan resultere i overgangsaspekt og i tilstandsaspekt (§ 87.j): *Han er ikke vågnet i en time (det tog længere tid)*; *Han er ikke vågnet på en time, men på en halv time, efter narkosen*. Eksempler: H9/ *Han var gammel og havde ikke fulgt med tiden*. K8/ *Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagab*.

Endelig er nægtelser i ledsætninger aldrig informationelle, men altid propositionelle, og det noterer man ved at sætte dem før det finitte verbum i ledsætningen, nemlig på **a**-pladsen, og ikke på **y**-pladsen (§ 82): O1/ *Jeg ved godt hvad, der driver mig til dette, selv om jeg ikke forstår mig selv*. G2/ *Alligevel er det en udbredt opfattelse, at der ikke er nogen vej uden om tilslutning til integrationsplanerne*.

1. Læg mærke til at ordet *ingen* er en sammentrækning af *ikke* og *nogen*, og at et således benægtet rolleled ikke står på **R**-pladsen, men på negationens plads **y** eller **a**: *Jeg har ikke kendt nogen mand*. ?*Jeg har ikke nogen mand kendt*. *Jeg har ingen mand kendt*, men ikke **jeg har kendt ingen mand*.

§ 141. Informationelle nægtelser

En informationel nægtelse i et benægtelsesudsagn har et VIRKEOMRÅDE, hvorindenfor nægtelsens kraft virker, og hvorudenfor den ikke virker. Subjektet og attitudeadverbialer står uden for nægtelsens virkeområde; det er så at sige det ordstillingen er udtryk for: **F || v - n - y || ikke || V - R || A**. Nægtelsens virkeområde omfatter verbalroden (som jo kan være det finitte verbum) og strækker sig derudover fra ordet *ikke* og til udsagnets slutning, og kan også, ved fremsat information i fundamentfeltet, omfatte dette. Inden for virkeområdet rammer nægtelsens negerende kraft de forgrundede led (§ 118). I det følgende markeres både nægtelsen og udsagnets forgrundede og dermed negerede information med dobbelt understregning: *Han /kom /heldigvis /vis /ikke*. *Hun /kendte /ikke /Peter /den /gang*. *Hun kom /ikke på /det /tidspunkt*. *På /første /sal /kom han /aldrig*.

F	v-	n	l	-	y	ikke	V - R	A
Han	<u>kom</u>				heldigvis	<u>ikke</u>		
Derfor	<u>/kom</u>	hun	på	/det	/tidspunkt	<u>/ikke</u>		
Derfor	<u>kom</u>	hun				<u>/ikke</u>		på /det /tidspunkt
Derfor	<u>/kom</u>	hun				<u>/ikke</u>		på /det /tidspunkt
<u>På /første /sal</u>	<u>/kom</u>	han				<u>/aldrig</u>		
Saa	<u>gør</u>	han	dig			ikke	<u>noget</u>	
Saa	<u>gør</u>	han				ikke	<u>dig noget</u>	

Ved tryktab og ordstilling kan man flytte udsagnsadverbialer og pronomielle rolleled (§ 142) ind og ud af nægtelsens virkeområde. **Udsagnsadverbialer kan** enten være flyttet uden for nægtelsens virkeområde: *Hun kom på det tidspunkt ikke*, eller være inden for.

Ved udsagnsadverbialer inden for virkeområdet er der to muligheder: enten er omsagnet forgrundet ved stærktryk og udsagnsadverbialet baggrundet som tilføjet information: *Hun /kom /ikke på /det tidspunkt*, eller omsagnet er baggrundet ved tryktab, og udsagnsadverbialet forgrundet og derfor ramt af nægtelsens kraft: *Hun kom /ikke på /det tidspunkt*. *Hun /kendte /ikke /Peter /den /gang*. *Hun kendte /ikke /Peter /den /gang*. *Hun kendte ikke /Peter /den /gang*.

1. Ved tryktab kan man markere at et attitudeadverbial er benægtet, men det bliver da en fonetisk nægtelse: *Han kom ikke "heldigvis"* (§ 138), men så er det udtalen, og ikke nødvendigvis indholdet, der benægtes.

2. Ved visse antagelsesforegange (§ 214) kan man have udsigelsesadverbialtransport, således at nægtelsen flytter fra ledsætningen til det overordnede prædikat *Jeg håber han ikke kommer* = 'Jeg håber ikke han kommer'. (§§ 40.c, 76, 84.1).

§ 142. Tryktab ved nægtelser

Tryktab spiller en særlig rolle i forbindelse med nægtelser. Antallet af mulige tryktabsforbindelser, og dermed informationsfordelinger, bliver væsentligt forøget hvis udsagnet benægtes (eller hvis der indgår et andet ytringsadverbial, § 119), og forskellen på udsagnets mening med forskellige trykfordelinger er i benægtede sætninger ikke kun informationel, men også propositionel, således at udsagnet får forskellig sandhedsstatus med forskellig trykfordeling.

Nægtelsen gør det muligt at skelne mellem fremhævelse af de to forskellige dele af et finit hovedverbum, nemlig af finitfleksivet eller af prædikatroden. Hvis nægtelsen mister noget af sit tryk, er det finitfleksivet der er fremhævet, og hvis det ikke mister noget tryk, er det prædikatroden.

„Han gav ikke børnene la kridserne (han solgte dem dem) = ‘give børnene lakridserne gjorde han ikke’.

„Han gav ikke børnene la kridserne (de fik dem slet ikke) = ‘det var ikke sådan at han gav børnene lakridserne’.

Og derudover er der i benægtede sætninger mulighed for fremhævelse af enten E-rollen eller H-rollen eller udsagnsadverbialet:

„Han gav ikke børnene la kridserne (men de voksne) = ‘det var ikke børnene han gav lakridserne’.

„Han gav ikke børnene la kridserne (men vingummierne) = ‘det var ikke lakridserne han gav til børnene’.

„Hun kom ikke for di hun var syg, (og derfor måtte vi aflyse mødet) = ‘det var fordi hun var syg hun ikke kom’.

„Hun kom ikke for di hun var syg, (men fordi hun skulle besøge en der var indlagt) = ‘det var ikke fordi hun var syg hun kom’.

Også subjunktionen kan fremhæves ved tryk, men det opfattes da som en metalingvistisk nægtelse:

„Hun kom ikke for di hun var syg, (men på trods af at hun var syg) = ‘sygdommen var ikke årsag til at hun kom’.

1. Når man på engelsk normalt nægter med omskrivning med *to do*, er det udtryk for at det kun er finitfleksivet der benægtes, mens verbalroden forudsættes bekendt *she didn't see him*. I sammensatte tider er disse to størrelser blevet adskilt, så der sker ingen omskrivning med *to do* ved nægtelse: *she has not seen him*.)

§ 143. Letledspladsen

Pronominelle rolleled skal efter reglerne (§ 35) **tabe deres tryk hvis de ikke er distinktive**. Men da enklitisk tryktab kræver at tryktabsordet læner sig op ad trykovertagelsesordet, og da pronominet netop normalt ikke kan læne sig op ad

ytrings- og udsigelsesadverbialer fordi det ikke indgår i en meningsmæssig enhed med dem (dvs. ikke indgår i deres virkeområde), placerer man det uden for nægtelsens virkeområde på den såkaldte LETLEDSPLADS (I) lige efter subjektet: *„saa /gør han dig /ikke /noget*. Hvis det pronomielle rolleled skal benægtes, skal det have forgrundingstryk (i form af genvundet tryk, § 119) og forbliver da i nægtelsens virkeområde: *Så gør han ikke /dig noget*. Placeringen af rolleledet på letledspladsen markerer at hoved verbet rammes af nægtelsen: *„Hun /kendte ham /ikke /den /gang*, eller at et senere led er forgrundet ved tryktab: *„Hun kendte ham /ikke /den /gang*.

Brugen af letledspladsen blokeres, hvis der står et trykstærkt led mellem nægtelsen og objektet, dvs. på V-pladsen eller R-pladsen: *„Han /gav dem dem /ikke*, men: *„Han har /ikke /givet dem dem – ... at han /ikke /gav dem dem – „Han /gav /ikke /børnene dem – „Hun /gav dem /ikke /til /børnene – „Hun /stolede /ikke /på ham*.

Grunden til at letledspladsen ikke bruges ved sammensatte tider (**jeg har ham ikke set*), i ledsætninger eller efter ikke-pronomielle indirekte objekter, er at det pronomielle objekt i disse tilfælde kan læne sig op ad et trykovertagelsesord med sin normale placering: *Jeg har /ikke /set ham; ... at jeg /ikke har /set ham; jeg gav /ikke /Peter dem*. De baggrundede pronomielle rolleled placeres med andre ord kun på letledspladsen når der ikke er noget trykstærkt led mellem nægtelsen efter y-pladsen og R-pladsen, i hvilket tilfælde nægtelsen ikke kan tjene som det trykstærke led et enklitisk led hælder sig til, og som overtager trykket. Dette at nægtelsen ikke kan overtage det tabte tryk, gælder også for progressivt tryktab: *„Han /sov – han sov /ind – han /sov /ikke – *han sov /ikke*.

1. Letledspladsen er ikke en obligatorisk plads for pronomielle rolleled, men en placering der markerer at rolleledene ikke rammes af nægtelsens kraft, og man kan finde sjældne autentiske skriftlige eksempler på at pronominer ikke står på I-pladsen, og derfor nødvendigvis må læses op med stærktryk: *En Dag saa hun Niccolo i Gaden, han gik langsomt og støt i samme gamle store Kappe som han havde haft paa da hun om Aftenen først var fulgt efter ham. Men han saa ikke hende*. Karen Blixen: "Ekko" (side 201). Ordstillingen angiver at både *han* og *hende* er trykstærkt, og at sætningen således har betydningen: (*hun så ham*), men han så ikke hende. Hvis der havde stået: *Han så hende ikke*, ville så ... ikke have været meddelelsen.

Dum, dummere, dummost – (...) danskerne bliver ifølge filosoffen og forfatteren Peter Thielst "mere og mere dumme og overfladiske" (... fem avisspalter tekst ...)

"Dum" er dog et ord, psykologen Thomas Teasdale aldrig bruger. For ham er det nedsættende, følelsesladet og intetsigende i stil med "fjoget" eller "smalsporet". Han har i sin forskning på Københavns Universitet studeret militærrets statistikker om kassation på grund af for ringe åndsevner, og testresultaterne giver ikke ham noget billede af, om de unge danske mænd er blevet mere eller mindre koikke med årene. Politiken 10. oktober 1999, 2. sektion side 1. Sidste sætning kan kun læses op således: og /testresul /taterne giver /ikke /ham noget /billede ...

§ 144. Benægtelsesudsagn

I benægtelsesudsagn rammer nægtelsens kraft kun det der er i forgrunden i udsagnet, dvs. sidst i sætningen (§ 118), og nægtelsen udgør sammen med denne information udsagnets forgrund (således at nægtelsen også markeres): *„Hun /kom /ikke for /di hun var /syg. „Hun kom /ikke for /di hun var /syg (§ 142).*

Benægtelsesudsagn har underforståelsen [men ellers: DET KOMPLEMENTÆRE ALTERNATIV]: *„Hun kom /ikke for /di hun var /syg (men af en anden grund), men fordi hun skulle besøge en der var indlagt. A62/ „Nei,“ 63/ sagde Hexen, 64/ „/fikke en eneste Skilling/ (men noget andet .65) vil /jeg/ have! 65/ Du skal bare tage til mig et gammelt Fyrtøi, som min Bedstemoder glemte, da hun sidst var dernede!”*

Benægtelsesudsagn bruges kun når det er evident eller antageligt for afsenderen at modtagerne tror det der benægtes; det er mere sandsynligt at sige: *Hvalen er ikke en fisk* end at sige *katten er ikke en fisk*, for afsenderen kunne antage at modtagerne troede at hvalen var en fisk, når den nu svømmer i havet, men ikke at de skulle tro at katten var en fisk. Ethvert benægtelsesudsagn har således som underforståelse at modtagerne mener det der benægtes, og det giver således et billede af hvem adressaten for ytringen er (de behøver jo ikke at svare til de faktiske modtagere): *G5/ Fordelen ved EFs indre marked er /ikke, at der indføres frihandel (hvad modtagerne antagelig troede). 6/ for det har vi i forvejen, 5/ men at mulighederne for omgæelse af frihandelsaftalerne gennem tekniske handelshindringer elimineres.*

J4/ Huset var tækt med strå og helt overgroet med vedbend. 5/ Rankerne krøb over taget lige til skorstenen og over den med og hang ned for vinduerne som tætte, grønne gardiner, så der næsten slet intet lys kunne slippe ind i stuerne. 6/ Det gjorde nu /ikke noget/, (hvad det ville for beboerne) 7/ for det gamle hus var tomt.

Hvis denne underforståelse fra afsenderens side af modtagernes vildfarelse er ganske ubegrundet, får udsagnet med denne falske underforståelse en komisk karakter: *Denne lasagne er forkogt og skal /ikke koges i ti minutter i /letsaltet (den skal koges i fuldsaltet vand) vand (hvad man ellers gør med lasagne).*

1. *Ikke en eneste Skilling vil jeg have* er vel et fast litotisk udtryk der betyder: ‘ikke nogen penge’, som er en informationel nægtelse og ikke kun en propositionel, som det faste udtryk *men kan ikke mere æde et eneste blad* (§ 139.d).

§ 145. Modstillingsudsagn

Modstillingsudsagn hører sammen to og to i en MODSTILLING (parallelisme med anafor og epifor), således at hvert af dem både indeholder et modsætningselement og en tilhørende meddelelse, og således at de to dele i det første udsagn står i modsætning til de respektive dele i det andet: *Han tabte, hun vandt; Han er modsætningen til hun, og tabte er modsætningen til vandt.*

Et MODSÆTNINGSELEMENT kan være fremsat information i fundamentet eller subjektet: *På den nordlige halvkugle ...; Den første tand ... I gamle dage ... Han tabte ...*

På grund af denne ekstra meddelelse i udsagnet, kan et hvilket som helst element i udsagnet udgøre den tilhørende regulære meddelelse, ikke blot den yderste fremsatte information i omsagnet: *Han tabte*, men også et adjektiv i et nominal med modsætningstryk: *På den nordlige halvkugle er det jul om vinteren*, og instruktive informationer i udsigelsen: *Han komm-er ikke*.

Hvad der er et modstillingsudsagns modstillede meddelelse, markeres med ordstilling og intonation: *På den nordlige halvkugle er det jul om vinteren over for På den nordlige halvkugle er det om vinteren jul -- (og på den sydlige sankt hans) (§ 119).*

Et modstillingsudsagn, der indeholder et modsætningselement og en tilhørende regulær meddelelse, har som underforståelse (eller **præsupposition**) et andet modstillingsudsagn, der ofte kommer efter (eller hhv. før): *På den nordlige halvkugle er det jul om vinteren_[ikke om sommeren] -- og på den sydlige_[ikke den nordlige] om sommeren_[ikke om vinteren]; *Han*_[ikke hun] *tabte*_[ikke vandt]; *hun*_[ikke han] *vandt*_[ikke tabte].*

Et modstillingsudsagn kan kendes i sig selv, selv om paralleludsagnet ikke står lige før eller efter, på grund af modsætningselementet som gør at der i udsagnet er to meddelelser, dvs. informationer som er formuleret i den stærkeste formulering som er relevant, og ikke i den svageste formulering som er genkendelig: *E5/ En Dag gik den ældste Søn med den ud paa Kirkegaarden* er første led i en treleddet modstilling der omfatter at den næstældste og den yngste søn også går ud med geden – men først flere sider senere i historien.

Det er således et brud på tekstualiteten at ytre den første af to modstillede udsagn uden at det andet kommer (eller uden at der overhovedet er mulighed for at det kommer): *Den første*_[ikke den anden] *tand kommer i mund*_[ikke på knæet]. Denne sætning virker komisk fordi den lægger op til en anden sætning der skulle lyde: *Den anden tand kommer på knæet*. Dette kan kaldes en VILDLEDENDE UNDERFORSTÅELSE.

§ 146. Identifikationsudsagn

IDENTIFIKATIONSUDSAGN er udsagn med et kopulativt verbal der betegner at der er identitet mellem to benævnte genstande: subjektet og prædikatet: *De tre anholdte personer er ikke de egentlig skyldige. Judas er den skyldige. Osvald Helmuth er Jeppe på Bjerget.*

Normalt er subjektet i et udsagn en benævnelse af en genstand og meddelelsen et prædikat der betegner en foregang, og prædikatet har større logisk omfang end subjektet som derfor indordnes logisk i den større mængde: *Peter er*

*naragtig. Peter er en klovn. Peter er klovn i et cirkus (§ 129), betyder altså: 'Peter' er et element i 'mængden af dem der er naragtige', 'mængden af dem der klovner', og 'mængden af dem der er klovner'. I disse tilfælde kan man ikke bytte om på subjekt og prædikativ: *klovn vil være Peter, En klovn vil blive Peter.*

I identifikationsudsagn er subjektet og prædikativet af samme logiske type, og de kan derfor begge optræde som subjekt og begge som prædikativ: *Judas må være den skyldige – Den skyldige må være Judas. Jeppe på Bjerget vil være Osvald Helmuth. Osvald Helmuth vil være Jeppe på Bjerget.* Det bestemmende for hvad der er subjekt, og hvad der er prædikativ i identifikationsudsagn, er ikke det logiske omfang af det nominalerne henviser til, men hvilket element der er emne, og hvilket der er meddelelse. *Judas er den skyldige* siges i et afsnit eller en tekst der handler om Judas, mens *Den skyldige er Judas* står i et afsnit eller en tekst der handler om hvordan Jesus fanges i Getsemane Have. *Jeppe er Osvald*, kan siges af instruktøren der uddeler rollerne i stykket eller i programmet til forestillingen, mens *Osvald er Jeppe* siges af den der beskriver Osvald Helmuths liv og karriere.

Af de to versioner der findes af identifikationsudsagn, kan den ene siges at være passivvending af den anden (§§ 66, 181). I den aktive version er det mest beskrivende af de to benævnelser prædikativet: *Judas er den skyldige, Osvald er Jeppe*; her får kopulativet betydningen 'spiller rollen som', 'har den funktion at være', mens versionen med den mest beskrivende benævnelse som subjekt kan opfattes som passiv af den anden: *Den skyldige er Judas, Jeppe er Osvald*, og betydningen af kopulativet er her snarest: 'spilles af', 'udgøres af'.

1. Passivvending af kopulativer må ikke forveksles med modstillingsudsagn (§ 145) med prædikativet i fundamentet: *Den skyldige er Judas jo, Jeppe vil Osvald være.* Hvad der er subjekt kan altid afgøres ved ordstilling hvis man giver sætningen sammensat tid eller indsætter et ytringsadverbial: *Judas er jo den skyldige, Osvald vil være Jeppe, Den skyldige er jo Judas, Jeppe må være Osvald.*

2. I sætningen *Osvald er Jeppe* kan *Jeppe* siges at have større logisk omfang end *Osvald* fordi *Jeppe* betyder 'rollen som Jeppe i skuespillet', mens *Osvald* kun betyder 'personen Osvald'.

§ 147. Kløvning

En særlig form for identifikationsudsagn er KLØVNING, der har ordet *det* som subjekt, verbet *være* som prædikat, et eller andet sætningsled som prædikativ, efterfulgt af en ledsætning der indledes med *at*, *der* eller intet konjunkional, fx: *F1/ Døgnet rundt udkæmpes der drabelige slag i vores krop. 2/ Det skal vi være glade for. 3/ Det er derfor, at vi som regel er raske. D6/ og denne roterende bevægelse føres vi-*

dere gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar, det man kalder de drivende hjul. 7/ På en forhjulstruktet bil er det de to forreste hjul, der drives rundt, 8/ og på en baghjulstruktet bil er det de to bageste.

Ledsætningen i en kløvning har oversætningens prædikativ som et af sine led: *derfor er vi som regel raske*, *de to forreste hjul drives rundt*, men udgør ikke ét fællesled sammen med prædikativet, således som implikative sætninger gør (§ 80); *den kan fx ikke stå i fundamentfeltet sammen med dette*: 7/ **De to forreste hjul der drives rundt, er det på en forhjulstruktet bil*. Ledsætningerne i kløvninger regnes derfor som ikke-implikative determinative ledsætninger (§§ 78, 81).

Meningen med ordet *det* er i en kløvning kataforisk og generisk (§ 126.e), således at det benævner det der omtales i ledsætningen, fx: *det at vi som regel er raske, er derfor* (dvs. *af den grund*); *det der drives rundt, er på en forhjulstruktet bil de to forreste hjul*. Ledsætningen er således altid en del af subjektet, men er placeret på rolleledspladsen efter prædikativet. Ledsætningen er altid forudsat information, idet den er uden for nægtelsens virkeområde. Både *Det er derfor, at vi som regel er raske* og *Det er ikke derfor, at vi som regel er raske* forudsætter 'at vi som regel er raske'. I sætningsskemaet (§ 84) placeres prædikativet på DR-pladsen, mens ledsætningen placeres på OR-pladsen: *Det_F er_v derfor_{DR}, at vi som regel er raske_{OR}*.

Den informationelle effekt af en kløvningskonstruktion er forgrunding af prædikativet, hvilket svarer til frontstilling af prædikativet: *Derfor er vi som regel raske*, men samtidig en baggrunding af det der omtales i ledsætningen: *Derfor er det (altså) at vi som regel er raske*.

Hvis det der omtales i ledsætningen, har været omtalt i en af de umiddelbart foregående sætninger, kan ledsætningen udelades ved ellipse: B10/ "*Hvem leder I efter?*" 11/ "*Jesus fra Nazaret,*" 12/ *svarede de*. 13/ *Jesus sagde til dem*: 14/ "*Det er mig*". Meningen med 14/ er: *Det er mig (at) I leder efter*, og denne sætning kan således betragtes som en ELLIPTISK KLØVNING.

1. En relativsætning som del af et nominal der er prædikativ i en oversætning, kan ligne en kløvning meget, men er det ikke: K6/ *Surt hedder den der værger Muspelheim*, 7/ og *hans sværd er den hårde lue*; 8/ *det er ham som engang skal øde verden med ild og styrte guderne*. Man kan her godt have fundamentplacering: *Ham som engang skal øde verden, er det*, så *som-sætningen* er en regulær implikativ determinativ relativsætning der er determinativt led i et nominal (§ 80).

2. Antagelig har den subjunktion der markerede ledsætningen i en kløvning oprindeligt i alle tilfælde været *at*, således at man havde: *Det er Peter at der kommer*. Dette *at* er så blevet udryddet af skolegrammatikken ud fra den folkeetymologiske, men fejlagtige betragtning at *der* var en konjunktion, og der ikke kunne være to konjunktioner i samme sætning (§ 82.3).

3. Ordet *det* (§ 126) kan også henvise til en *at*-infinitiv eller en *at*-sætning (og ikke til det der omtales i *at*-sætningen), men der er i sådanne tilfælde ikke tale om kløvning, men

andre konstruktioner: G4/ *Det er muligt at deltage intensivt i den internationale arbejdsdeling som suveræn nationalstat.* D10/ *Når motoren skal startes, er det nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul, bl.a. for ikke at overbelaste starteren (§ 175).*

§ 148. Ekstrapositioner

Fundamentet i et udsagn har to forskellige funktioner: 1° at udtrykke den BAGGRUND uden hvilken udsagnets forgrundede meddelelse ikke kan fremsættes, 2° ved anaforisk henvisning at genoptage et tidligere omtalt EMNE som det aktuelle udsagn forudsætter kendskab til. Disse to kan adskilles ved placering af emnet på en plads før fundamentfeltet som kan kaldes ekstraposition: **X1**, og anaforisk genoptagelse af det som baggrund i fundamentet: *Regeringslederne, de mødes om få timer i denne bygning. Henne i skolen, der kunne de ikke finde ham. For 5 minutter siden, da kunne du ikke huske det. At rejse, det er at leve.*

Der findes også en ekstrapositionsplads efter A-pladsen: **X2**, hvor der efter en pause og med stærktryk og ny sætningsintonation som apposition kan stå gentagelse af et pronominalt subjekt eller finitfleksivet: *Han kommer ofte for sent, ham Peter, Han kommer ofte for sent, han gør.* Sætningsskemaet kommer efter tilføjelsen af de to ekstrapositionspladser til at se således ud:

X1 || F || v - s - y || V - R || A || X2

Ekstrapositioner bruges hovedsageligt i talesprog, herunder ofte i sproget hos fjernsynskommentatorer, men der findes i eksempelmaterialet ikke eksempler på det, så her kommer nogle talesprogeksempler: *Regeringslederne_{X1}, de_F mødes_v om få timer_y i denne bygning_A; Han_F kommer_v ofte_y for sent_M, ham Peter_{X2}; Henne_o i skolen_{X1}, der_F kunne_v de_s ikke_y finde_W ham_{DR}, lærerne_{X2}; Hvis_{ik} han_s ikke_a når_W toget_{DR|X1}, så_F kommer_v han_s igen_y, det_F gør_v han_s; Han_F kom_v i går_A, han_{is} gjorde_{v|X2}.*

Læg mærke til at prædikatet, rolleled og udsagnsadverbialer godt kan stå på X1, men ikke på X2: **Vi kender ham alle sammen, Elvis*, og sætningen, *Han kom ikke dengang i maj* har ikke ekstraposition, men apposition inden for udsagnsadverbialeleddet.

§ 149. Princippet om udsagnets tekstualitet

Udsagnets totale informationelle funktion i teksten kan udformes som følgende fem principper om tekstualitet:

- a) I kommunikationssituationen fremsætter afsenderen sande udsagn om et emne i den omtalte situation, som er genkendeligt for modtagerne: *oven paa den siddet en Hund.*

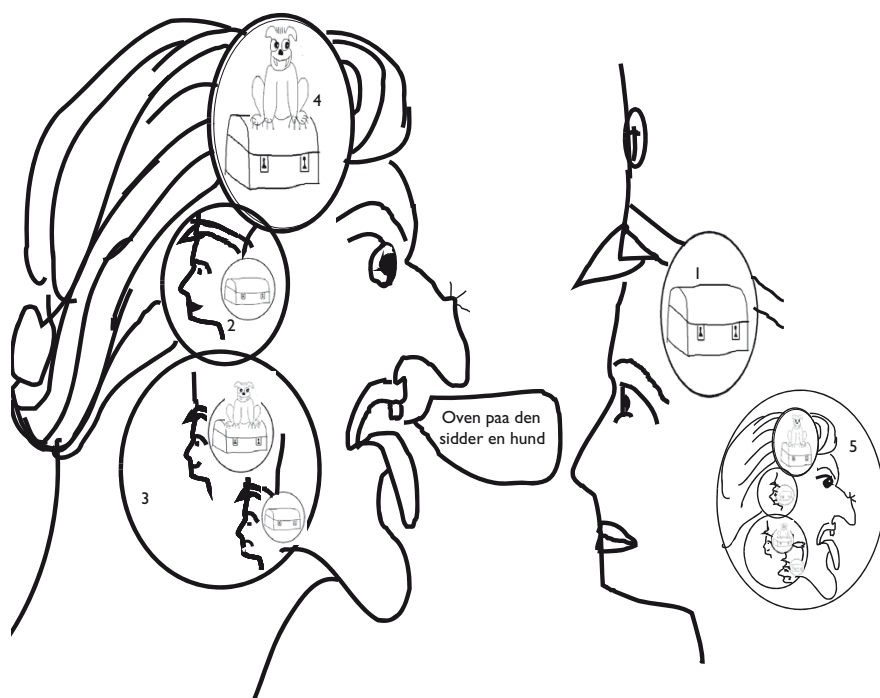
- b) Afsenderen BENÆVNER genstande der eksisterer som givne eller ny i den omtalte situation, med den svageste formulering der er genkendelig: *oven paa den sidder en Hund*; benævnelsen er ikke: *oven på den store kiste*, eller *sidder en stor blodtørstig bulldog*, selv om disse udtryk kunne henvise til de samme individer.
- c) Afsenderen MEDDELER hvad der er sandt om emnet med den stærkeste formulering som er relevant for modtagerne: *oven paa den sidder en Hund*; formuleringerne er ikke *på den*, *er*, *noget*; det ville være svagere end nødvendigt for relevans.
- d) Afsenderen forpligter sig til at meddelelsens yderste information skal være relevant, dvs. enten i sig selv brugbar for modtagerne, eller have et SIGTE på tekstens senere relevante budskab. Udsagnets sigte kan illustreres ved det spørgsmål som det senere udsagn er svar på: 35/ *oven paa den sidder en Hund* <og derfor? 38> ... 38/ tag Hunden, sæt ham paa mit Forklæde, luk Kisten op og tag ligesaa mange Skillinger, Du vil.
- e) Når meddelelsen (information om noget nyt) er formuleret i den stærkeste formulering som er relevant, er det UNDERFORSTÅET at en stærkere formulering ikke ville være relevant eller sand: *oven paa den sidder en Hund* (den sidder bare oven på kisten, ikke nødvendigvis midt på låget).

§ 150. Tillid til relevans

Udsagnet ... *oven paa den sidder en Hund*, som har været brugt som et gennemgående eksempel i denne bog, skal kort analyseres i denne paragraf. *En Hund* kan ikke være meddelelsen, eftersom det er subjekt på s-pladsen (det er jo ikke, som de fleste ville vente, en *der*-konstruktion). Hvis *sidd- paa* er udsagnets meddelelse, er sigtet *<og derfor?>*, og det er netop denne information der besvares i det efterfølgende: 40/ *gaae saa rask hen og tag Hunden*, 41/ *sæt ham paa mit Forklæde*, 42/ *luk Kisten op* og 43/ *tag ligesaa mange Skillinger, Du vil*. Udsagnet er imidlertid også et modstillingsudsagn (med fremsat information i F) med følgende underforståelser: *[[oven paa]]*[ikke: nede i den] *den* *[[sidder]]* *[[en Hund]]*[ikke: pengene]. Den rummer således et underforstået løfte om: 'nede i den ligger pengene'.

Det ville for soldaten være en blindgyde at tage *en Hund* som meddelelsen i udsagnet, for så skulle tekstens budskab være noget om *hunden*, nemlig svaret på spørgsmålet <og hvad var der med den?>, hvad det jo (på trods af den efterfølgende sætning 36/ *han har et Par Øine saa store som et Par Theekopper*) ikke er. Det peger derimod indirekte frem mod konklusionen i heksens replik: *tag ligesaa mange Skillinger du vil*, når han tager *sidd- paa* som meddelelsen.

Soldaten skal imidlertid vælge sin tolkning af udsagnet før end han har adgang til den konklusion som udsagnet sigter mod. Mens han lytter til sætningen, kan han altså ikke være sikker på dens relevans, så han må have TILLID til heksen, tillid til relevansen af den senere konklusion som meddelelsen i udsagnet sigter på (§ 106). Han må tillidsfuldt se frem til at han ved tekstens slutning kan se tilbage til det udsagn han netop lytter til, og forstå den relevans som han ikke forstår mens han hører det. Det der ser ud som baglæns kausalitet, fra en senere kommunikationsbegivenhed (konklusionen i talen) til en tidligere (det aktuelle udsagn), opløses i afsenderens forudskikkelse (annoncering) af konklusionen gennem emne-meddelelse-strukturen i sætningen og modtagerens tillid til relevansen af hele teksten.

Den omtalte situations identificerbarhed, 1-2: den passende formulering af det forudsatte, 2 og 4: den passende formulering af meddelelsen, 3: meddelelsens relevans (hvis han ikke ved det, er han ked af det; hvis han ved det, er han glad), og 4: benævnelsen ikke svagere formuleret end tilstrækkeligt for relevans 5: modtagerens tillid til relevansen.

1. Hvis *en Hund* skulle være fremsat, skulle man markere det ved at indskyde et foreløbigt subjekt på subjektpladsen så *en hund* blev egentligt subjekt i omsagnsfeltet (§ 136): ... *oven på den sidder der en hund*. Dette udsagn ville utvetydigt have haft et sigte på hunden: <og hvad var der med den? -36>; så når der ikke står et *der* i dette udsagn, er det et tegn på at *en Hund* ikke er regulært fremsat. Det er med velberåd hu at heksen ikke fortæller om hundenes evner, for det er jo dem hun vil have kommando over ved at skaffe sig fyrstøjet; men deres øjnes størrelse bliver hun nødt til at røbe, for at soldaten ikke skal blive for bange.

§ 151. Fundamentets funktion

Placeringen af et led i fundamentfeltet har to forskellige funktioner. Hvis den information der er placeret på F, er meddelt, signalerer placeringen hvilken informationel udsigelsestype udsagnet hører til (§ 54). Hvis der på F er benævnt information, tæller udsagnet som en assertion, og da definerer informationen på F rummet for den omtalte situation.

- a) Meddelt information i F kan være en verbalrod (dvs. imperativ: V) og dermed signaleres det at udsagnet er et bud (forbud eller påbud): A41/ *sæt ham paa mit Forklæde*, 42/ *luk Kisten op* og 43/ *tag ligesaa mange Skillinger, Du vil*. Den omtalte situation er dermed identisk med kommunikationssituationen.
- b) Hvis leddet på F er et finit verbal, Vf, signaleres det at udsagnet er et realitetsspørgsmål: A18/ *Kan Du see det store Træ?* E8/ *Er du mæt?* Og hvis det er et *hv*-ord er det et informationsspørgsmål: A24/ *"Hvad skal jeg saa nede i Træet?"* B10/ *"Hvem leder I efter?"* I spørgsmål aktualiseres både kommunikationssituationen (kommunikationsparterne udveksler information) og den omtalte situation (information om realiteten eller en rolle i den).
- c) Hvis leddet på F er en ikke-bestemt substantivrod, defineres det omtalte rum som et kategorialt rum som kun forekommer i overskrifter og ordsprog (§ 127). Her tales om kategorier og ikke om genstande og foregange: A12/ *"god Aften, Soldat!"*; S7/ *Gammel kærlighed ruste ikke*. 8/ *Ny udlejer strammer betingelserne*. *Nye koste fejrer bedst*. *Tomme tønder buldrer mest*.

Når der i fundamentet optræder en benævnelse af en genstand i den omtalte situation, er udsigelsestypen assertion, og informationen i F definerer det rum som den omtalte situation udspiller sig i.

- d) Med et ubestemt nominal (type 8) på F, defineres udsagnets rum som et SÆRRUM i forhold til det allerede definerede omtalte rum, nemlig som generisk, modalt eller fiktivt rum (§131): T8/ *Bakterier er resistente, når de er modstandsdygtige ...* Z3/ *Hvis man ikke snakkede så meget ville det afhjælpe lidt ...* J2/ *Midt i en gammel have lå der engang et gammelt hus...*

- e) Med et metonymisk forankret nominal (type 7) på **F** udskilles der et nyt DELRUM inden for den omtalte situation: A34/ *Gaaer Du ind i det første Kammer, da seer Du midt paa Gulvet en stor Kiste, K1/ I urtidsdagene (...) lå der midt i verden et uhyre svælg.*
- f) Hvis **F** udfyldes af en bestemt nominal der også indeholder en meddelelse (fx ved modstillingstryk eller ved et meddelt adjektiv i nominalet), defineres et KOMPLEKST RUM som gør modstillingsudsagn mulige: *'Han tabte – 'hun vandt.*
- g) Udsagnets rum defineres som det samme rum som den tidligere omtalte situation med bestemte nominaler af type 2-3 (§ 123), som angiver PROKSIMALT SAMRUM: A8/ *Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien; 9/ hun var saa ækel*, eller med nominaler af type 5-7 DISTALT SAMRUM: 6/ *for han havde været i Krigen, 7/ og nu skulle han hjem. A51/ Men Hunden, som sidder paa Pengekisten, har her to Øine, hvert saa stort som Rundetaarn.*
- h) Udsagnets rum defineres som et VILKÅRLIGT RUM når det frontstillede led er det trykssvage *der* i et emneløst præsentrationsudsagn (§ 136): A2/ *Der kom en Soldat marcherende henad Landeveien; A30/ for der brænde over hundrede Lamper.*

Typen af frontstillet information definerer udsagnets rum		
Udsigelsestyper	Assertioner	
Kun meddelelse i F	Både meddelelse og benævnelse i F	Benævnelse i F
verbalrod: BUD: <i>Sæt ham på mit Forklæde!, tag lige saa mange Skillinger, du vil.</i>	ubestemt nominal (8): SÆRRUM: generisk, modal, fiktiv: <i>En løve er et rovdyr. Hvis det skulle gå så galt ... Midt i en gammel have ...</i>	bestemt nominal (5-7) DISTALT SAMRUM: <i>konen vasked' bleer</i>
finit fleksiv: REALITETSPØRGS-MÅL: <i>Er du mæt?</i> hv-ord: ELEMENTSPØRGS-MÅL: <i>Hvem leder I efter?</i>	bestemt metonymisk forankret nominal (7): DELRUM, rumbygning: <i>I urtidsdagene</i>	bestemt nominal (2-3) PROXIMALT SAMRUM: <i>hun var saa ækel</i>
substantivrod: AVISOVERSKRIFT: <i>Datter må lære at leve uden mor.</i>	bestemt forgrundet nominal (4): MODSTILLING: <i>Han tabte – hun vandt</i>	trykssvagt <i>der</i> (1) VILKÅRLIGT RUM: <i>Så kom der en betjent</i>

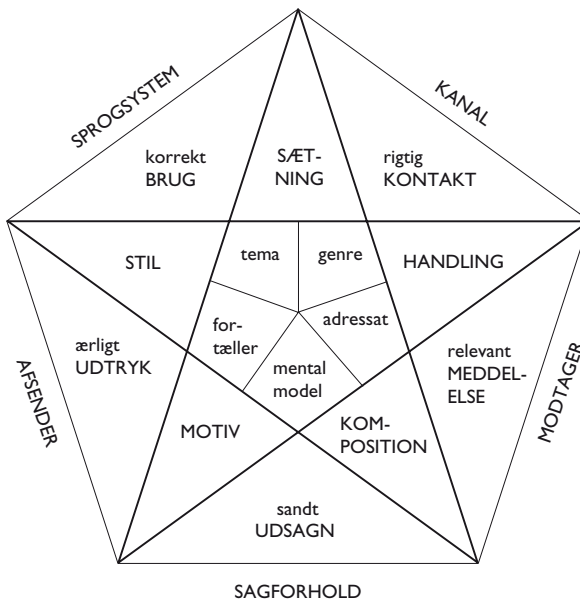
1. Læg mærke til at der ud over de informationelle udsigelsestyper bud, spørgsmål, overskrifter og assertioner, også findes udsigelsestyper over den omtalte situations realitet: generisk, real og irreal. Disse sidste signaleres ikke ved informationen i fundamentet **F**, men ved informationerne i udsigelsesfeltet **v-s-y** (§ 54).

IV. E. MEDDELELSESFORM

§ 152. Meddelelsesform

Den underdisciplin til litteraturteorien der kaldes fortælle teori (narratologi), beskæftiger sig med litterære teksters handlingsopbygning og meddelelsesform. Begrebet MEDDELELSESFORM kan defineres som den måde hvorpå afsenderen præsenterer og forankrer den omtalte situation i forhold til kommunikationssituationen, og den signaleres i teksten ved en række træk som er beskrevet i *III.D. Aspekt og tid* og *IV Meddelelseslære*. Det er derfor naturligt at en funktionel grammatik omfatter den generelle lære om litterære og ikke-litterære teksters meddelelsesform.

Den generelle teori om meddelelsesform forudsætter en generel tekstteori med en model over hvorledes en tekst passer til situationen den ytres i, en model der skelner mellem de faktorer i virkelige kommunikationssituationer som en tekst har funktion i forhold til, og de (uudtalte eller udtalte) beskrivelser der findes i teksten af den pågældende faktor. Modellen ser således ud:

I kommunikationsmodellen indgår der følgende faktorer: afsenderen som siger eller skriver teksten, modtageren som tolker teksten, det sagforhold (i den virkelige, den generiske eller en fiktiv verden) som teksten er om, den kanal (det tekniske og sociale arrangement) som gør kontakten mellem parterne mulig, og

sprogsystemet, den grammatik og det ordforråd som kommunikationsparterne har fælles (emnet for en sproglære).

Teksten har sin særlige funktion i forhold til hver af disse fem faktorer, og hver funktion konstitueres ved en regel om hvilke krav kommunikationsparterne skal opfylde i forhold til hinanden for at kunne samarbejde om at dele tanker med hinanden ved hjælp af sproglige tekster: Teksten skal således være et ærligt udtryk for afsenderens hensigter og intentioner, et sandt udsagn om sagforholdet, en relevant meddelelse til modtagerne, en rigtig kontakt gennem kanalen og korrekt brug af sproget. Kommunikationsmodellen består således af et sæt faktorer, et sæt tilsvarende funktioner og et krav på hver funktionsdimension.

§ 153. Tekstmodellen

I forhold til kommunikationsmodellen kan der opstilles en model over hvilke instanser en tekst er sammensat af: inde i teksten er der et billede af hver af de fem faktorer, som kaldes hhv.: fortælleren (afsenderinstansen), den mentale model (over sagforholdet i den omtalte situation), adressaten (modtagerinstansen), genren (billedet af kanalen) og teksttemaet (den semantiske specifikation af ordenes og de grammatiske konstruktioners betydning).

Disse tekstinstanser der er billeder inde i teksten af kommunikationssituationens faktorer, kommer til udtryk på forskellige måder i teksten. 'Den mentale model', tekstens billede af den omtalte situation, kommer til udtryk gennem de leksikalske morfemers eksplicite konceptuelle information (§§ 168-229), og 'temaet', tekstens billede af sprogsystemet, kommer til udtryk ved den specifikation af de leksikalske morfemers betydning der sker ved isotopi og kohærens i teksten (se §§ 185-196).

Fortælleren, adressaten og genren kommer altid til udtryk gennem måden hvorpå den omtalte situation forankres til kommunikationssituationen, nemlig ved de deiktiske tidsformer (§§ 88-89) og omstændighedsadverbialer (§§ 92-93, 224), ved tekstens komposition (§§ 99-106), ved fordelingen af forudsat og fremsat information (§§ 111-112), ved præsuppositioner og underforståelser (§§ 113-117), ved styrken i formuleringen af bestemte nominaler (§ 121-123) og ved valget af udsagnstype (§§ 134-152).

Tekstinstanserne 'fortælleren', 'adressaten' og 'genren' er således altid til stede i teksten, udtalt signaleret ved forankrende og propositionel information (§ 111) og ved komposition, dvs. ved alt det som forudsættes eller præsupponeres af tekstens udsagn. I litteraturvidenskaben taler man om *den implicitte fortæller* og *den implicitte læser*. Alle tre instanser kan dog også være eksplicit nævnt i teksten; genren som en overskrift, fx *roman*, *festsang*, *grundlov*, *lov nr. 123*, afsen-

deren med ordene *jeg, mig*, og modtagerne med ordene *du, I, dig, jer* eller tiltaleord: *Kære Borgmester*. I litteraturvidenskab taler man da om *den eksplícitte fortæller*.

For ikke-fiktive tekster gælder der den regel at der skal være overensstemmelse mellem tekstinstansen og den tilsvarende faktor i kommunikationssituationen; det er på denne måde tekster forankres i situationer i det samfundsmæssige liv. Denne overensstemmelse er netop det der kræves i samarbejdet mellem parterne i kommunikationssituationen. ÆRLIGHED er således overensstemmelse mellem afsenderen og afsenderinstansen (fortælleren), SANDHED overensstemmelse mellem mental model og sagforhold, RELEVANS er overensstemmelse mellem modtagerinstansen (adressaten) og modtageren, RIGTIGHED er overensstemmelse mellem genren og kanalen, og KORREKTHED er overensstemmelse mellem temaet og sproget.

§ 154. Fiktion

Almindelige a) IKKE-FIKTIVE TEKSTER (sagprosa, faglitteratur, faktive tekster) har som konstituerende træk at der skal være overensstemmelse mellem tekstinstansen og den tilsvarende faktor i kommunikationssituationen, således at alle forudsætninger er genkendelige for modtagerne.

b) Det er et definerende træk ved FIKTIVE TEKSTER at der ikke er overensstemmelse mellem dem, at fiktive tekster med andre ord hverken er ærlige, sande, relevante, rigtige eller korrekte. En hel række af forudsætningerne i en fiktiv tekst er derfor ugenkendelige (§ 112) for modtagerne.

I tekst N/ er fortælleren en ung mand der skriver dagbog til sig selv, og afsenderen (forfatteren) er St. St. Blicher der skriver et litterært værk. Der er således uoverensstemmelse mellem afsenderens virkelige hensigt, og den fortællerhensigt der forudsættes og underforstås i teksten. I tekst E/ gives der en mental model af den omtalte situation hvori en ged går rundt og taler på vers, men sådanne geder findes ikke. I tekst L/ er adressaten en der lever efter istiden (det forudsættes af *det var i de varme Aartusinder ... før Istiden*), men samtidig en der ved hvilke skove der er tale om (*Skovene*), og at der ikke var vinter: *de varme Aartusinder med endnu evig Sommer*. Nutidens læsere har med sikkerhed ikke viden om skovene og varmen, men påduttet dem som forudsætning. Endelig er 'genren' i tekst N/ dagbogen, og 'sproget', som er fyldt med latinske sprogbrokker, som fx *amen in nomine Jesu*, ikke en afspejling af den situation der eksisterer mellem Blicher og os læsere, og ikke af det sprog som kan bruges mellem os.

Fiktive tekster kan således opfattes som konstitueret ved SYSTEMATISK PÅDUTNING AF NY INFORMATION (§ 113, 156), men til forskel fra regulær pådutning

er de ugenkendelige forudsætninger i fiktion erkendt og anerkendt af modtagerne, og af afsenderen forudsat erkendt hos modtagerne. Kommunikationssituationen kan beskrives således: Blicher mener i N/ ikke, selv om det fremgår af teksten, at han selv er en ung mand der skriver dagbog og er på namedropping med sin moder: *Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar*. Vi læsere tror ikke at Blicher skriver om sin moder, og Blicher ved at vi ikke tror på det, og det ved vi alt sammen; vi tror ikke at han prøver at bedrage os.

Ved virkeligt bedrag har afsenderen heller ikke den baggrund som teksten forudsætter (fx at heksen ikke er interesseret i noget værdifuldt fra det hule træ i tekst A/), men det ved modtageren (soldaten) ikke, og det kalkulerer afsenderen (heksen) med at han ikke ved.

§ 155. Forudsætningernes gensidighed

Fiktion kan karakteriseres som USERIØS (uærlig) i den forstand at de forhold der forudsættes kendt eller underforstås relevante, faktisk ikke er givne eller relevante, hverken for afsenderen eller modtagerne (§ 112), fx L2/ *Der stod et ildsprudende Bjerg i Skovene*. Afsenderen, Johannes V. Jensen, har ikke set disse skove, selv om det fremgår af teksten, og det ved modtagerne godt, og modtagerne ved ikke hvilke skove der er tale om, og det ved afsenderen godt.

Fiktion hører til en blandt mange typer af kommunikationsbegivenheder hvor seriøsitet spiller en afgørende rolle. Man kan indføre følgende notationelle konvention: A+ og M+ angiver at den pågældende forudsætning eller underforståelse faktisk hører til den aktuelle baggrundsviden (§ 122) for hhv. afsender og modtager, og A- og M- at de ikke gør. MA angiver om modtagerne antager at afsenderen har forudsætningen som baggrundsviden, og AM om afsenderen antager at modtagerne har det, og således videre.

Begrebet BEDRAG kan defineres ved at ytringens forudsætninger eller underforståelser ikke hører til afsenderens baggrundsviden: A-, mens modtagerne tror at de gør: MA+, og afsenderen ved dette: AMA+; forudsætningerne hører faktisk til modtagernes baggrundsviden: M+, afsenderen ved det: AM+, og det er hvad modtagerne går ud fra: MAM+. Bedrag kan beskrives ved følgende formel:

$$\begin{array}{c} A- \ \& \ AM+ \ \& \ AMA+ \\ M+ \ \& \ MA+ \ \& \ MAM+ \end{array}$$

Begrebet bedrag kan eksemplificeres ved tekst Qh3/ »var der en smuk blaaøjet Dreng, som gjorde stor Furore der ved at danse paa Line med tilbundne Øjne. 4/ Han

dansede med vidunderlig Kunst og Ynde, 5/ og der var ingen Bedrag med i Spillet, eftersom Bindet om hans Øjne altid blev knyttet af en blandt Tilskuerne. Både for tilskuerne i den omtalte situation og for os læsere af historien er de *tilbundne Øjne* et bedrag. Tilbundne øjne har jo som underforståelse at øjnene kan se hvis de ikke er tilbundet; ellers ville der ikke være grund til at binde noget for dem før linedansen. Denne underforståelse har historiens fortæller (og linedanseren) ikke (A-) og er således ikke seriøs; men den har vi læsere (M+), fortælleren ved at vi har den (AM+) og vi ved ikke at afsenderen ikke har den (MA+). Vi tager fejl og fortælleren er ovenpå og usolidarisk med os.

1. Læg mærke til at det der bedrages med, både er ugenkendelige forudsætninger og ufuldbyrdede underforståelser. Det er således en forudsætning for brugen af ordet *bedrag* at der er mulighed for at drengen kunne se gennem bindet, mens det er en underforståelse af han får bind for øjnene for ikke at kunne se.

§ 156. Typer af kommunikationsfejl

En ytring kan kaldes a) USERIØS hvis dens forudsætninger eller underforståelser ikke er del af afsenderens egen baggrundsviden (A-), og SERIØS hvis de er det (A+).

- b) Man kan kalde det en FEJL hvis det for den ene part useriøse ikke opfattes som sådan af den anden part, og i så fald er enten afsenderen OVENPÅ (A- & MA+), eller modtagerne (M- & AM+).
- c) KOMMUNIKATIV BALANCE er en situation uden fejl, og SOLIDARITET er en situation hvor ytringens forudsætninger enten hører til begge parter baggrundsviden, eller hverken til afsenderens eller modtagernes baggrundsviden.
- d) PÅDUTNING er en useriøs ytring hvormed afsenderen udviser mangel på solidaritet, er ligeglad med om det opdages, og ikke laver en spøg (A+ & M- & AM- & MA+ & AMA+ & MAM-). Et eksempel på dette kan være *Hvornår er De holdt op at tæve deres kone?*
- e) IKKE-SOLIDARITET er situationen hvor afsenderens forudsætning er useriøs, men ikke desto mindre antager at modtagerne ikke opfatter dette. Dette kaldes f) BEDRAG. Bedrag er ikke en lodret g) LØGN eftersom den usande information ikke meddeles, men forudsættes eller underforstås (A- & AMA+). Et eksempel er (inden pointen afslører det hele) historien om linedanseren, Q.viii/. Hvis bedraget lykkes, begår modtagerne en fejl og bliver bedraget, og hvis ikke, begår afsenderen en fejl og double-crosses af modtagerne.
- h) RETORISK ADFÆRD er en solidarisk ytring med useriøse forudsætninger, som afsenderen går ud fra at modtagerne ikke tror på: (A- & AMA-). i) VELLYKKET IRONI er tilfældet når modtagerne faktisk forstår dette (A- & MA- & AMA-),

og hvis de ikke gør det, kaldes det j) MISLYKKET IRONI (A- & MA+ & AMA-), dvs. at modtagerne ikke forstår at afsenderen ikke forventer at blive taget alvorligt. At lave en k) SPØG er en anden form for vellykket ironi (A- & M+ & AM+ & MA- & AMA- & MAM+). Forskellen er at afsenderen ved en spøg er venlig mod modtagerne, og ved ironi afstandtagende eller direkte fjendtlig over for den som den useriøse ytring er et halvcitat fra (§ 157).

- l) FIKTION kan i denne notation defineres som retorisk adfærd, useriøs, med kommunikativ balance og solidaritet. Ved fiktive tekster har hverken afsenderen eller modtagerne den baggrundsviden som forudsættes, og det ved både afsenderen og modtagerne (A- & M- & AM- & MA- & AMA- & MAM-).

Der kan således på niveauet for kommunikationsfejl skelnes mellem mange forskellige typer som er alternativer til fiktion (de situationer hvor der forekommer fejl, er i dobbeltramme).

delte forudsætninger	seriøs, solidarisk, ingen fejl standard	A+ & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	seriøs (A+)
s o l i d a r i t e t	seriøs; ikke-solidarisk, ingen fejl pådutning	A+ & AM- & AMA+ & AMAM- M- & MA+ & MAM- & MAMA+	useriøs (A-)
	M tager fejl, A er ovenpå (A- & MA+ & AMA+) bedrag	A- & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	
	A tager fejl, M er ovenpå (MA- & AMA+) double-crossing	A- & AM+ & AMA+ & AMAM+ M+ & MA- & MAM+ & MAMA+	
	A og M tager fejl: (A≠MA≠AMA≠MAMA): misl. ironi	A- & AM+ & AMA- & AMAM+ M+ & MA+ & MAM+ & MAMA+	
	ingen fejl (A = MA = AMA = MA-MA): ironi, spøg, høflighed	A- & AM+ & AMA- & AMAM+ M+ & MA- & MAM+ & MAMA-	retorisk adfærd (A- & AMA-)
delte forudsætninger	useriøs, ingen fejl, vellykket retorisk adfærd teater, fiktion	A- & AM- & AMA- & AMAM- M- & MA- & MAM- & MAMA-	

§ 157. Ironi

En særlig type kommunikationsfejl er IRONI, som kan defineres som et udsagn som afsenderen ikke fremsætter seriøst, men med tonefald, dækket direkte tale og semicitater markeret som nævnt og ikke fremsat, som et ekko af en andens tale, hvis mening afsenderen dermed tager afstand fra. Afsenderen går ud fra at denne bevidste afstandtagen fra udsagnets hensigt og sigte også opfattes som sådan af modtagerne (helt uafhængigt af hvad modtagerne mener om udsagnets forudsætninger):

A- & AM & AMA- & AMAM
M & MA- & MAM & MAMA-

I tekst R/ er udsagnene 19-21/ seriøst ment: Ekstra Bladet mener faktisk at de såkaldte EU-koryfæer har glemt visse ting (og at dette er kritisabelt). 22/ er klart et semicitat (eftersom det er på halvtysk), åbenbart af koryfæerne (som tæller både en tysker og en dansker). Men hvem står til regnskab for sandheden af 23-24/? Det gør Ekstra Bladet antagelig ikke, men måske koryfæerne. Det er markeret som et halvcitat ved talesprogsudtrykket: *skidt med ...* og attitudeadverbiet *virkelig*.

Udsagn 25/ er endnu sværere at tolke; *at*-sætningen, som er forudsat af de faktive prædikater *det er underordnet* og *uvedkommende*, repræsenterer med attitudeadverbiet *i bund og grund* Ekstra Bladets holdning, mens de faktive prædikater i oversætningen på den anden side ikke kan være Ekstra Bladets mening, men må være ironi: det er noget koryfæerne tænker eller siger (markeret med attitudeadverbiet *aldeles*), og som Ekstra Bladet tager afstand fra.

16/ Balladen omkring Østrig er i familie hermed. 17/ Et politisk flertal beslutter at lade den højredrejede politiker Jörg Haider få del i magten. 18/ Chirac, Schröder, Ny-rup og de andre EU-koryfæer kunne have udtalt deres skarpe kritik af denne personage, 19/ men det rækker ikke.

20/ Glemt er kommunisterne, der indtrådte i den franske regering. 21/ Glemt er fascisterne, som banede vejen for Berlusconi i Italien. 22/ Nein, der Haider i lille Østrig ist ganz was anders. 23/ Skidt med Østrigs og de østrigske vælgeres suverænitet. 24/Vil østrigerne være med i det pæne selskab, må de virkelig forstå, at EU stiller krav til takt og tone. 25/ At de østrigske vælgere i bund og grund er træt af den regeringskoalition, der i årtier har styret landet og derfor har besluttet at vælte den, er noget aldeles underordnet og sagen aldeles uvedkommende,

Det er karakteristisk for ironi at der tages afstand fra og gøres grin med noget ved at det markeres som semicitat eller ekko fra en andens tale, men at det ikke siges hvad afsenderen så i modsætning hertil går ind for og står til regnskab for sandheden af.

Ironi bliver tvetydig og ueffektiv som kommunikation, hvis den stilistiske markerede afstandstagen ikke opfattes af modtagerne; så man får MISLYKKET IRONI:

A- & AM & AMA- & AMAM
M & MA+ & MAM & MAMA+

I eksemplet fra Ekstra Bladet: hvis modtagerne ikke opfatter at Ekstra Bladet tager afstand fra dem der siger: 23/ *Skidt med Østrigs og de østrigske vælgers suverænitet*. 24/ *Vil østrigerne være med i det pæne selskab, må de virkelig forstå, at EU stiller krav til takt og tone*. Det er jo nemlig skrevet næsten som Ekstra Bladet selv skriver andre steder i samme tekst.

§ 158. Metaforisk erkendelsesinteresse

Ved ikke-fiktive tekster er modtagernes erkendelsesinteresse a) METONYMISK: teksten beskriver elementer i modtagernes verden, og hvis modtagerne har særlig interesse for specielt disse elementer i deres omverden, fx bilmotorer eller EF, kan de ved hjælp af oplysningerne i teksten blive bedre til at forholde sig til deres omverden. Det gælder både generelle tekster, som tekst D/ og F/, og specifikke tekster som G/ og Qi/. Det er umiddelbart i læsernes interesse at få oplysningerne i tekst D/ om motorens indretning, hvis de senere skal til teori-prøve og svare på spørgsmål om dette, og læserne af tekst Qi/ kan identificere valget i Kenya som en del af den verdenshistorie de selv lever i.

b) Anderledes med fiktive tekster. Her kan modtagerne ikke identificere tekstens omtalte situation som en del af deres egen verden, fx ikke hvis der i teksten ikke gives bestemte henvisninger til deres aktuelle eller kulturelle baggrund, som der ikke bliver hverken i tekst A/ eller E/. Læserne kan ikke bruge tekstens informationer til at orientere sig i deres egen virkelige verden, men kan kun bruge teksten som et billede på hvordan et menneske generelt kan forholde sig til verden; dette kan kaldes METAFORISK INTERESSE. Vi læser ikke *Fyrtøiet* for at få noget at vide om hekse og hunde og fyrtøj, for vi tror ikke på at de er en del af vores verden; vi læser eventyr som A/ og E/ som et billede på hvorledes man som menneske kan have det med sin verden, som alternativ livstydning, som en metafor for en tilværelsestolkning.

Ved nogle fiktive tekster er det således klart at den omtalte situation ikke er en del af den virkelige verden, fordi der i teksten optræder elementer (genstande og foregange) som ikke findes i den virkelige verden, fx i A/ og E/. I andre fiktive tekster er de omtalte elementer både sandsynlige og mulige i den virkelige verden, fx H/. Der kan også være passende henvisninger fra teksten til virkeligheden: *Vesterbrogade, Westend, jeg*. Ikke desto mindre er det klart for læseren at teksten er fiktiv. Det skyldes meddelelsesformen hvor fortælleren (§ 159) forudsættes at have adgang til oplysningerne under synsvinkler som ikke er sandsynlige eller mulige, fx H15/ *Hans store buskede og uplejede overskæg var fuld af brødkrummer og dråber fra morgenkaffen, 16/ som han med stort velbehag suttede ud af skægtotterne i løbet af dagen*. Man kan således ikke få tilfredsstillet sin metony-

miske interesse i lysbadeklinikker på Vesterbro ved at læse Kirsten Thorups bog. Den kan kun læses som fiktion af metaforisk interesse.

§ 159. Den personale fortæller

Tekstinstanserne, afspejlingerne i teksten af kommunikationssituationens faktorer, benævnes i både fiktive og ikke-fiktive tekster: FORTÆLLEREN (afsenderinstansen), DEN MENTALE MODEL (over den omtalte situation), ADRESSATEN (modtagerinstansen), GENREN (tekstens afspejling af kanalen) og tekstens TEMA.

Af disse er begrebet 'fortælleren' det bedst kendte, bl. a. fordi det er denne instans der har ansvaret for de holdninger, attituder og sammenhænge som forudsættes i teksten (hvad enten den kun er udtalt signaleret eller også udtrykkeligt nævnt). Hovedskellet går imidlertid ikke mellem tekster med et eksplicit nævnt *jeg* og tekster uden, men mellem tekster hvori afsenderinstansen indgår som rollehaver i den omtalte situation (tekster med personal fortæller), og tekster hvori afsenderinstansen ikke er rollehaver (tekster med apersonal fortæller):

- a) PERSONAL FORTÆLLER (eksplicit, personal afsenderinstans): Afsenderen benævnes med *jeg* og indgår som rollehaver i den omtalte situation, fx N10/ *Men jeg gjorde store Øine.*
- b) APERSONAL FORTÆLLER:
 - i) eksplicit, apersonal afsenderinstans: Afsenderen benævnes med *jeg*, men indgår ikke som rollehaver i den omtalte situation: Z5/ *Jeg mener at såfremt samfundet blev lavet "lidt " om var overgangen ikke så svær.*
 - ii) Implicit afsenderinstans: Afsenderen benævnes ikke i teksten: M1/ *Der var engang en verden ...*

I tekster hvori der optræder et eksplicit *jeg*, type a) og b.i), vil der altid samtidig også være en hel række udtalte markeringer af fortællerens type og særlige træk; en eksplicit og en implicit fortæller udelukker således ikke hinanden.

Ved meddelelsesformen eksplicit, apersonal afsenderinstans (b.i) er *jeg* betegnelsen for den ene af parterne i kommunikationssituationen i fortælleiden, og ikke for noget element i den omtalte situation. Dette *jeg* vil næsten altid kun optræde i performativer og metasprog af typen *jeg mener at...*, *jeg vil fortælle at...*, *Jeg ved ikke om ...* (§ 88), med den omtalte situation som ledsætning i E-rolle.

I tekster med personal fortæller (a) vil der ofte kunne skelnes mellem to forskellige instanser: den omtalende fortæller hvis tid er fortælleiden, og den omtalte *jeg*-person hvis tid er den fortalte tid, og de to personer behøver ikke at forstå eller mene det samme om de omtalte begivenheder, selv om det er to stykker af samme persons bevidsthedstråd.

I følgende lille tekst er der således to instanser eller bevidstheder på spil, nemlig det 'jeg' som engang løb ude på marken med lillebroderen, og det 'jeg' som fortæller historien og som har ansvar for den sammenfattende morale som kommer i 8/ *Det reddede huset*.

Qiv1/ Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark; 2/ så skulle han tisse, 3/ og samtidig så vi et hus der brændte. 4/ Min lillebror tissede hen mod ilden, 5/ men han kunne ikke nå. 6/ Så løb han hen og tissede på ilden, 7/ og så var ilden slukket. 8/ Det reddede huset.

I perfekte dagbogsromaner, som tekst N/, kan man ikke skelne mellem den implicite, apersonale fortæller (b.ii) og den eksplicite, personale fortæller (a). Illusionen om en dagbog er fuldkommen, det kunne være en dagbog man havde fundet på et gammelt loft. Som der står til slut: (Fundet, gennemseet og udgivet af S.S. Blicher.) Det er således kun titelbladet og genrebetegnelsen der røber at det ikke er tilfældet: *St. St. Blicher: Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog*.

1. Lidt ejendommeligt forekommer det at der i J.P. Jacobsen: *Niels Lyhne*, side 1 forekommer en explicit, apersonal fortæller i udsagnet *Jeg fortæller om hende som hun var i Syttenaarsalderen*, hvorefter dette jeg ikke optræder i resten af romanen. Det tjener alene det formål at markere at dette er fortalt af et 'jeg'.

§ 160. Relationer mellem kommunikationsparterne

Den apersonale fortæller er bestemt ved en række uudtalte informationer i teksten om magtrelationer og vidensrelationer i kommunikationssituationen, først og fremmest signaleret af det der præsupponeres af udsigelsestypen, af konnotationerne mellem udsagnene, af attitudeadverbialer og af prædikaternes typer.

- a) Fortælleren (afsenderinstansen) kan karakteriseres ved den MAGTRELATION som ved udsigelsesformen (§ 54) signaleres at gælde mellem afsender og modtager. I en tekst med imperativ udsigelsesform af typen ordre, instruktion eller direktiv præsupponeres det at afsenderen har i) ASYMMETRISK magt over modtageren: *A40/ gaae saa rask hen og tag Hunden, 41/ sæt ham paa mit Forklæde, 42/ luk Kisten op og 43/ tag ligesaa mange Skillinger, Du vil*. Ved en bøn, anmodning eller ansøgning signaleres omvendt at modtageren har magt over afsenderen: *B26/ Når det altså er mig I leder efter, så lad de andre gå.*" I tekster med løfter og opfordringer præsupponeres der derimod en ii) SYMMETRISK magtrelation mellem kommunikationssituationens parter: *Ø2/ Jeg vedlægger kopi af slutseddel m.m. dateret 14.02.1994 samt en datoliste dateret g.d. med*

sagens forløb i punkter. A65/ Du skal bare tage til mig et gammelt Fyrtøi, som min Bedstemoder glemte, da hun sidst var dernede!"

- b) Også med hensyn til VIDENSRELATIONEN kan der gælde asymmetriske relationer mellem samtaleparterne: et spørgsmål forudsætter at afsenderen ved mindre end modtagerne, og et svar forudsætter at afsenderen ved mere end modtagerne og derfor fortæller dem det: B9/ *Jesus gik ud til dem og spurgte: 10/ "Hvem leder I efter?" 11/ "Jesus fra Nazaret," 12/ svarede de.* I debatter med diskussionsindlæg og argumentation gælder det at der forudsættes symmetri med hensyn til viden og vurdering af sagen: F1/ *Døgnet rundt udkæmpes der drabelige slag i vores krop. 2/ Det skal vi være glade for. 3/ Det er derfor, at vi som regel er raske.* Her forudsættes at 'vi som regel er raske' og det siges fordi det har relevans for påstanden om at vi skal være glade for de drabelige slag i vores krop. I argumentation prøver afsenderen på grundlag af fælles viden at udlede konklusioner som modtagerne ikke er opmærksomme på eller overbevist om.

For så vidt angår vidensrelationen kan et symmetrisk forhold mellem parterne også kaldes i) ARGUMENTATIVT, og et asymmetrisk forhold ii) AUTORITATIVT.

§ 161. Generel og specifik viden

På vidensområdet kan man skelne mellem generel viden og specifik viden. Generel viden er viden om lovmæssigheder der gælder til enhver tid, eller hver gang man taler om de pågældende genstande. a) GENEREL VIDEN udtrykkes normalt i udsagn med generisk tid (§ 89) **om genstande i generiske universer** (§ 132): U4/ *Konsekvensen bliver at den pædagogiske påvirkning må ske med gruppen; F2/ En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene i gang.*

b) SPECIFIK VIDEN er informationer om bestemte genstande i en deiktisk forankret omtalt situation, hvad enten den er markeret som virkelig eller fiktiv (§ 132-133): G1/ *De økonomiske argumenter for dybtgående integration i EF er meget tynde; E1/ For mange år siden levede der engang en skrædder ...*

Både den generelle viden og den specifikke viden kan være symmetrisk eller asymmetrisk fordelt mellem kommunikationsparterne således at 'fortælleren' (afsenderinstansen) kan være af 6 forskellige typer hvad angår relationen til modtagerne i kommunikationssituationen: i) symmetrisk magt: løfter og opfordringer, ii) asymmetrisk magt: ordrer og anmodninger, iii) argumentativ, generel viden: induktiv generalisering, iv) autoritativ, generel viden: deduktiv belæ-

ring, v) argumentativ specifik viden: abduktive inferencer, og vi) autoritativ specifik viden: beskrivende og berettende tekster.

Tekster om generelle forhold, dvs. beskrivelse af lovmæssigheder i generiske universer, vil som regel have form af induktiv argumentation, dvs. slutning fra mange specifikke forhold og eksempler på den generelle lovmæssighed (et princip). Tekster om specifikke forhold, dvs. argumentation for at noget er en begivenhed i verdenshistorien, vil ofte være af abduktiv karakter, dvs. slutning fra nogle specifikke forhold til sandsynligheden for at andre specifikke forhold er tilfældet. Ofte kan belæring om generelle forhold have form af deduktiv argumentation med slutninger fra konkrete forhold og generelle principper til andre konkrete forhold. Det hele kan opstilles i et skema over KOMMUNIKATIVE RELATIONER således:

§ 162. Kommentar og fremlægning

domæne relation	MAGT	VIDEN	
		GENEREL	SPECIFIK
ARGUMENTATIV SYMMETRI	i) Aftale: Ø2/ <i>Jeg vedlægger kopi af slutseddel</i>	iii) Generalisering (nemlig: <u>altså:</u>) (induktiv): U4/ <i>Konsekvensen bliver at den pædagogiske påvirkning må ske med gruppen</i>	v) Inferentiel (for: <u>ergo:</u>) (abduktiv): G1/ <i>De økonomiske argumenter for dybtgående integration i EF er meget tynde</i>
AUTORITATIV ASYMMETRI	ii) Lov: <i>Den udøvende magt er hos kongen</i>	iv) Belæring (deduktiv): F2/ <i>En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene i gang</i>	vi) Beskrivende og berettende: E1/ <i>For mange år siden levede der engang en skrædder ...</i>

Et vigtigt træk ved den beskrivende og berettende fortæller, (§ 161.vi), er den synsvinkel teksten angiver at afsenderen betragter den omtalte situation under. Man kan skelne mellem udsagn hvori den omtalte situation blot fremlægges af afsenderen, fx A8/ *Saa mødte han en gammel Hex*, og udsagn hvori den omtalte situation forudsættes eksisterende, og teksten formidler afsenderens kommentarer til og vurdering af den omtalte situation, fx A9/ *hun var saa ækel*.

- a) Kriterierne for KOMMENTAR er 1° at konneksionerne mellem udsagnene er tekstuelle eller argumentatoriske (§ 99); 2° at oplysningerne om den omtalte situation forudsættes (og ikke meddeles); 3° at prædikaterne beskriver (eventuelt i præsens i fortællinger i præteritum) mentale foregange med fortælleren i H-rollen, fx: A9/ *hun var saa ækel*; J6/ *Det gjorde nu ikke noget*; K8/ *det er ham som engang skal øde verden*. V11/ *Så let var det at fælde den mægtigste mand i datidens Danmark*.

- b) Kriterierne for FREMLÆGNING i en tekst er 1° at konneksionerne mellem udsagnene i teksten er temporale, anførende eller kausale (§ 99); 2° at oplysningerne om den omtalte situation meddeles (og ikke forudsættes).

Inden for de fremlagte udsagn kan man skelne mellem ydre syn og indre syn.

i) YDRE SYN kan defineres som fremlagte udsagn hvori prædikatet beskriver en materiel eller en essentiel foregang (§§ 216-217), fx: A8/ *Saa mødte han en gammel Hex*; Qvi3/ *Arab Moi opløste igår parlamentet*; Qvi6/ *han vandt en kneben sejr i 1992*; B5/ *Judas, som forrådte ham*.

ii) INDRE SYN defineres 1° som fremlagte udsagn hvori prædikatet beskriver mentale foregange med en af de omtalte personer (evt. den personale fortæller) i H-rollen, fx N5/ *men det har vel intet at betyde*; N13/ *det bæres mig for, at jeg skal blive Præst*.

Indre syn kan også signaleres ved 2° dækket direkte tale (§ 83), som kan karakteriseres ved 2a° ledsætninger med helsætningsordstilling og fundament N4/ og *Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar*; 2b° modalverber, udsagnsadverbialer og konneksioner der præsupponerer den omtalte persons, og ikke den apersonale fortællers holdninger: L11/ *han omgiver sig med en Skyverden for at være ene ...* 2c° ytringsadverbier der afspejler den omtalte talende persons attituder, og ikke afsenderens: C1/ *Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, 1a/ ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået, men sådan som hans hedenske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den, havde han flere gamle beretninger at bygge på ...* Læg mærke til at *vidste* og *virkelig* er udtryk for Snorres vurdering, og ikke Anders Bækstedes.

Indre syn kan endelig signaleres ved 3° valget mellem synonymymer som afspejler hvilket kategorisystem (§ 239) et givet sagforhold opfattes gennem, og hvilket perspektiv det ses fra.

Det bjerg som omtales i tekst L, *Gunung Api*, kaldes på den ene side: *et ildsprudende bjerg, den store Tordner, Jordskælvets og Ildens Fader, han* og på den anden side: *det, Vulkanen, den*. Det afspejler to forskellige syn på sagen; den sidste er den moderne apersonale fortællers, og den første er indre syn gennem et primitivt menneske der levede på den tid, før istiden, da vulkanen stod der, en bevidsthed som brugte og tænkte om bjerget i religiøse kategorier.

L10/ *Kun sjældent lader Gunung Api sig se, 11/ Han omgiver sig med en Skyverden kunne lige så godt beskrives med sætningen: det er sjældent man kan se toppen af bjerget, for den dækkes som regel af skyer*. Forskellen er at den originale tekst har indre syn gennem bjergets bevidsthed, mens den anden har ydre syn.

§ 163. Synsvinkel

I hele tekster hvor der forekommer flere udsagn med forskellig synsvinkel, kan man alligevel tale om at teksten som helhed har en bestemt fortæller-type, og det kan man uafhængigt af om teksten er fiktiv eller ikke fiktiv, og uafhængigt af om teksten har en personal fortæller eller en apersonal fortæller.

Fortælleren i teksten har a) YDRE SYN, hvis der ikke forekommer noget udsagn med indre syn. En tekst med ydre syn opleves som objektivt fortalt, som det et kamera, eller en flue på væggen, ville kunne registre fra den omtalte situation. Eksempler på tekster med ydresynsfortæller er A/, B/, D/, E/, J/.

b) Hvis der forekommer blot ét udsagn med indre syn i én person, kan man tale om en FORTÆLLER MED INDRE SYN. Det opfattes som en subjektiv beretning, og det kan hænge sammen med en personal fortæller, fx tekst N/, men behøver ikke at gøre det. I tekst C/ er der således en apersonal fortæller, men alligevel indre syn i en enkelt person, nemlig Snorre.

c) Hvis der forekommer indre syn i flere forskellige personer, kaldes det en OLYMPISK FORTÆLLER, der som en gud kan se ind i sjælene på flere forskellige personer samtidigt. I tekst L/ er der således en olympisk apersonal fortæller med det moderne menneskes (adressatens) synsvinkel, som samtidig kan tage både det omtalte primitive menneskes synsvinkel og den omtalte vulkans synsvinkel.

Kommentarer tilskrives altid den implicitte apersonale fortæller, og i modsætning til indre syn, som er de omtalte personers tanker, vurdering og mening om den situation de er i, er kommentarer fortællerens vurdering af den omtalte situation. Indre syn er således fortællerens kommunikation om personernes oplevelser i den omtalte situation, mens kommentar er fortællerens metakommunikation om den omtalte situation. I tekst Qiv/ er der ydre syn i udsagn 1-7: 1/ *Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark*; 2/ *så skulle han tisse...*, mens 8/ *Det reddede huset* er fortællerens vurdering over for adressaterne af moralen i historien.

1. Læg mærke til at grænsen mellem indre og ydre syn ikke er skarp. I Qiv2/ *så skulle han tisse* må det i første omgang, i det enkeltstående udsagn, være lillebroderen der har bevidstheden om nødvendigheden af at tisse, men de fleste vil nok ved metonymisk interpolation (§ 114) antage at lillebroderen blot har fortalt det til storebroderen, således at der stadig er ydre syn i historien.

2. Kommentarer er forenelige med både ydre og indre syn, men kan først beskrives i sammenhæng med tidsanskuelsen (§ 164).

§ 164. Tidsanskuelsen

På den anden led kan **beskrivende og berettende tekster** inddeles efter hvorledes tiden anskues. I et udsagn kan tiden enten være anskuet med a) **SCENISK MEDSYN**, nemlig med en temporal konneksion til det foregående udsagn og således som begivenhederne ville følge efter hinanden i en film: *Qvi2/ så skulle han tisse*, eller med b) **PANORAMISK BAGUDSYN**, sammenfattende længere kontinuerede sekvenser, anskuet fra et senere tidspunkt i forløbet: *Qvi8/ Det reddede huset*.

I en tekst vil sceniske og panoramiske udsagn naturligt følge kontinuert efter hinanden i kronologisk (ikonisk) rækkefølge, dvs. således at det der i den omtalte situation sker før, står før, det der sker senere, står senere. Konneksionerne er da temporale og kausale, som fx i tekst *Qiv/*. I forhold til en sådan kontinuert og kronologisk fortalt historie kan man have et diskontinuert tilbageblik på begivenheder før den omtalte situations aktuelle tid, og forudgribelse af begivenheder der ligger senere end den aktuelle, fortalte tid.

c) **TILBAGEBLIK (analepse)** bruger afsenderen ofte til at bibringe modtagerne de oplysninger som forudsættes kendt i den løbende fortælling, og de vil typisk være i førtid (§ 90) i forhold til den aktuelle direkte tid *A2/ Der kom en Soldat marcherende henad Landeveien: 3/ een, to! 4/ een, to! 5/ han havde sit Tornister paa Ryggen og en Sabel ved Siden, 6/ for han havde været i Krigen; B27/ For sådan skulle de ord, han havde sagt, gå i opfyldelse*.

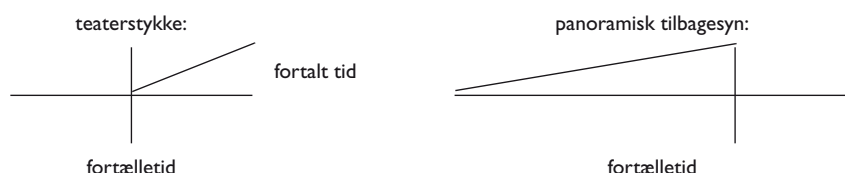
d) **FORUDGRIBELSE (prolepse)** er beskrivelser af begivenheder som sker senere end de aktuelle begivenheder i den omtalte situation, og de forudsætter således en bevidsthed som fra et senere tidspunkt ser tilbage på den omtalte situation, en bevidsthed som ofte er en apersonal fortæller med bagudsyn. Ofte vil forudgribelser være i modal eftertid som indebærer at eftertiden er sammenhængende med den aktuelle tid: *B8/ Jesus som vidste alt, hvad der skulle ske med ham*, men de kan også være i direkte tid: *B4/ Også Judas 5/ som forrådte ham, 4/ kendte det sted*.

Forudgribelse kan også forbindes med en personal fortæller der har scenisk medsyn: *N13/ Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Føulum; 14/ ak, hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den Dag! 15/ Og saa Præstens Jens kunde blive Biskop i Viborg*; eller af en personal fortæller som har panoramisk bagudsyn: *K6/ Surt hedder den der værger Muspelheim, 7/ og hans sværd er den hårde lue; 8/ det er ham som engang skal øde verden med ild og styrte guderne*.

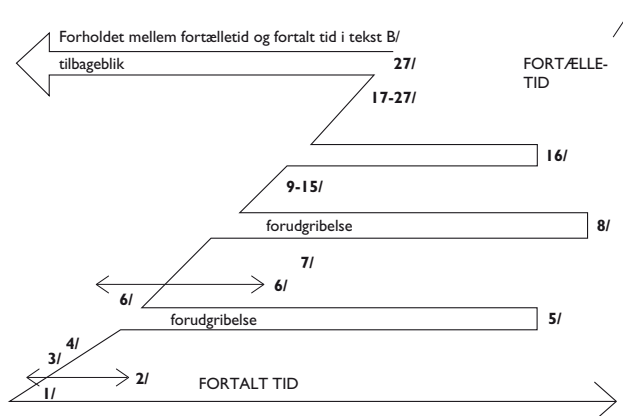
1. Termene *tilbageblik* og *forudgribelse* er forslag til danske betegnelser for det der ellers kaldes hhv. *analepse* eller *flashback*, og *prolepse* eller *foreshadowing*. Der er ikke nogen nævneværdige forskelle på definitionerne.

§ 165. Scenisk og panoramisk

De fire anskuelsesformer scenisk medsyn, panoramisk bagudsyn, tilbageblik og forudgribelse er alle forskellige typer af relationer mellem fortælle tid i kommunikationssituationen (som praktisk kan tælles i nummererede udsagn) og fortalt tid. I et teaterstykke kan man sige at fortælle tiden og den fortalte tid kører præcis lige hurtigt. Hvis man på et koordinatsystem tæller den fortalte tid på den vandrette akse, og fortælle tiden på den lodrette akse, vil forholdet mellem fortælle tiden og den fortalte tid kunne fremstilles som en diagonal linje i systemets nordøstlige sektion. I en fortælling med kun panoramisk tilbageblik vil der på kort fortælle tid blive fortalt om lang fortalt tid, og det kan fremstilles som en mere liggende linje i diagrammets nordvestre sektion:

I Tekst B/ der som bagudsyn må placeres i diagrammets nordvestre sektion, fortælles der i begyndelsen på kortere tid om længere tidsforløb i den omtalte situation, og derfor er linjen fladere end diagonalt. Senere da der kommer dialog, kører fortælle tid og fortalt tid nogenlunde lige hurtigt. Undervejs er der beskrivelser af tilstande som varer ved både før og efter den omtalte begivenhed, fx 2/ *hvor der var en have*, og 6/ *for der mødtes Jesus ofte med sine disciple*. De kan i diagrammet afbildes som vandrette linjer som dækker et stort omtalt tidsrum, men kun et enkelt fortælleudsagn. Forudgribelser kan illustreres som lodrette linjer længere til højre i diagrammet og tilbageblik som lodrette linjer længere til venstre i diagrammet. Anskuelsesformen i de første 27 udsagn af tekst B/ kan illustreres således:

1. Kommentarer og inferentielle tekster kan næsten ikke vises i et sådant diagram, for i udsagnet Qiv8/ *Det frelste huset* er den fortalte tid faktisk hele forløbet i historien, dvs. en vandret streg der fylder hele den pågældende sektion i diagrammet, og fortsat kommentar og argumentation vil være en udvidelse af denne streg opad.

§ 166. Meddelelsesformen

Hvis man kombinerer de fire tidsanskuelsesformer med de tre synsvinkelformer, får man i princippet 12 forskellige meddelelsesformer. Flere af disse falder imidlertid delvist sammen. Man kan næppe overhovedet inden for de vurderende kommentarer skelne mellem scenisk og panoramisk bagudsyn og tilbageblik, for kommentarsynsvinklen udelukker en kontinuerlig sammenhæng med det foregående. Disse tre former er slået sammen til iii). Det er også tvivlsomt om man kan skelne mellem indre og ydre syn inden for tilbageblik og forudgribelse, men der er ingen logisk selvmodsigelse i det.

anskuelse synsvinkel		SCENISK MEDSYN	PANORAMISK BAGUDSYN	TILBAGEBLIK (ANALEPSE)	FORUDGRIBELSE (PROLEPSE)
FREM- LÆGNING S _o -kon- neksjoner	INDRE SYN	i) N5/ <i>men det har vel intet at betyde</i>	iv) L11/ <i>omgiver sig med en skyverden for at være ene</i>	vi) O16/ <i>eller ham den svenske fra filmen</i>	viii) N13/ <i>det bæres mig for at jeg skal blive præst</i>
	YDRE SYN	ii) A8/ <i>Så mødte han en gammel heks</i>	v) Qvi3/ <i>Arab Moi opløste i går parlamentet</i>	vii) Qvi6/ <i>han vandt en kneben sejr i 1992</i>	ix) B5/ <i>Judas, som forråbte ham, kendte...</i>
Vurderende KOMMENTAR S _k - konneksjoner		iii) A9/ <i>Hun var så ækel; J6/ Det gjorde nu ikke noget; V11/ Så let var det at fælde den mægtigste mand i datidens Danmark.</i>			x) K8/ <i>det er ham som engang skal øde verden</i>

Inden for tekstinstansen 'fortælleren' kan man således skelne mellem følgende former:

1° Fiktionalitet:

- I) ikke-fiktion med metonymisk erkendelsesinteresse
- II) fiktion med metaforisk erkendelsesinteresse;

2° Personalitet:

- A) personal fortæller
- B) apersonal fortæller
 - eksplicit (sjælden)
 - implicit

3° Magt og viden:

- a) symmetrisk magt: aftale
- b) asymmetrisk magt: lov
- c) argumentativt generel viden: induktiv generalisering
- d) autoritativt generel viden: deduktiv belæring
- e) argumentativt specifik viden: inferentiel argumentation
- f) autoritativt specifik viden: beskrivelse og beretning

4° Anskuelse og synsvinkel

(med størst relevans for 3° f) de autoritativt specifikke beskrivende og berettende tekster):

- i) indre scenisk medsyn
- ii) ydre scenisk medsyn
- iii) kommentar (scenisk medsyn, panoramisk bagudsyn og tilbageblik)
- iv) indre panoramisk bagudsyn
- v) ydre panoramisk bagudsyn
- vi) indre tilbageblik
- vii) ydre tilbageblik
- viii) indre forudgribelse
- ix) ydre forudgribelse
- x) vurderende forudgribelse

I tekster kan der uden at det bemærkes af modtagerne, ske en glidning mellem tidsanskuelserne, mens det næsten ikke kan ske i de kommunikative relationer. Skift mellem anskuelsesformerne kan ske, men ikke altid ubemærket.

§ 167. Adressaterne

Adressaterne i fiktion er bestemt ved metaforisk interesse i at blive a) BEHAGET af og finde LIVSTYDNING i den omtalte verden, mens adressater i ikke-fiktive tekster er bestemt ved metonymisk interesse i (i en autoritativ tekst) at blive b.1) BELÆRT om, eller (i en argumentativ tekst) at blive b.2) BEVÆGET i opfattelsen af den omtalte situation.

Derudover er den tekstinstans som kaldes *adressaten*, og som er det billede der gives i teksten af modtagerne, bestemt 1° ved hvad der angiveligt er givet for dem (markeret ved tekstens forudsætninger), 2° ved hvad der er relevant for dem (markeret ved udsagnenes sigter og underforståelser: **modstillingsudsagn**, **identitetsudsagn** og **kløvninger**), og 3° ved deres fejltagelser (markeret ved de informationelle nægtelser, § 141).

Adressaten er således som tekstkarakteriserende instans bestemt ved afsenderens opfattelse af de specifikke modtageres forhold til den omtalte situation, mens fortælleren først og fremmest er defineret som en type i kommunikations-situationen.

Fortæller og adressater er begge instanser som er stabile hen igennem en tekst, en bestemmelse af adressaternes træk i et udsagn gælder også som bestemmelse for adressaterne for alle andre udsagn i tekst. I tekst Qv/, som er konstrueret til formålet, ser man tydeligt at skift i bestemmelserne af fortælleren og adressaterne gør teksten usammenhængende (det er så markeret med notationerne fra § 166 hvilken meddelelsesform der dominerer i hver enkelt udsagn):

1/ KO DRÆBT VED SAMMENSTØD MED BIL (I.B.f.v)

2/ En ko blev i går på hovedvej 10 dræbt ved sammenstød med en motorvogn (I.B.f.v) a/ af mærket Opel Rekord, b/model 1968 (I.B.f.vii), c/ført af en rødhåret kvinde af normal legemsbygning, d/iført en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen (I.B.f.vii). 3/ Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg (I.B.e.vii). 4/Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet (II.B.f.ii). 5/Natten faldt på (II.B.f.ii)

Udsagn 1/ er på flere måder (nonfinit *ko*, intet finit verbum) markeret som indledningsudsagn, dvs. en overskrift i en avis, der er opbygget som en eksposition (§ 102), og det sigter derfor på en række specifikationer. 2a/ og måske 2b/ er sådanne specifikationer, men 2c/ og 2d/ kan umuligt opfattes som en specifikation af 1/ som derfor ikke har et relevant sigte. 2c/ og 3/ hører snarere hjemme i en efterlysning fra politiet, mens 2d/ synes at være en del af en modereportage. I 4/ er fundamentet ikke formuleret passende i forhold til genkendelse, for situationen har ikke tidligere været beskrevet anskueligt, dvs. af en fortæller der kan se situationen. 4/ og 5/ hører hjemme i en fiktiv fortælling.

V. BETYDNINGSLÆRE

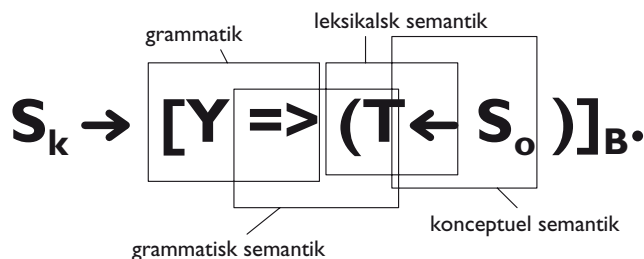
V. A. GRAMMATISK MENING

§ 168. Afbildningen af sagforhold

I denne grammatik er der (§ 7) skelnet mellem fire lag af latent tankeindhold som manifesterede sproglige handlinger tæller som: social konsekvens af handlinger, relevans med en tekst, realitetsværdi ved et udsagn og genkendelighed ved en afbildning af et sagforhold. Realitetsværdien ved udsagnet er beskrevet i *II. Ordlære* og *III. Sætningslære*, og sætningens relevans i teksten er beskrevet i *IV. Meddelelseslære*. Dette kapitel *V. Betydningslære* handler om afbildningen af et sagforhold.

Udsagn indeholder både, i omsagnet, en KONCEPTUEL AFBILDNING af en omtalt situation, og, i udsigelsen, en FORANKRING I TID, RUM OG REALITET af dette konceptuelle billede til kommunikationssituationens tid og rum, således at kommunikationens parter går ud fra at de tænker på den samme situation (omend de ikke kan være sikre på at de tænker præcis det samme om situationen) (§§ 48-60, 85-96).

Kommunikationsprocessen forløber således at kommunikationssituationen (S_k) i parternes bevidsthed fremkalder ($\Rightarrow$) en mental repræsentation af situationen med ytringen (Y) som figuren på baggrund af alle de andre elementer i situationen (personerne, deres baggrundsviden, tiden, stedet og omgivelserne). Denne ytring tæller på denne fælles baggrund som ($[\Rightarrow]_B$) en tanke (T) hos hver af kommunikationens parter om (kategorisering af) ($\Leftarrow$) en omtalt situation (S_o) (§ 10). Kommunikationsprocessen kan således fremstilles ved følgende formel (§ 11):

Dette kapitel (V. *Betydningslære*) er delt op så *A. Grammatisk mening* handler om de tanker ytringen tæller som: => T, C. *Leksikalsk betydning* om hvorledes tanken er organiseret som repræsentation af den omtalte situation: T ⇐, og D. *Konceptuel mening* om hvilke elementer i den omtalte situation tanken er en repræsentation af: ⇐ S_o.

Sætningsgrammatikken handler om relationerne mellem grammatiske morfemer i udsagnet, den grammatiske semantik om relationerne mellem grammatiske og leksikalske morfemer, rødderne, den leksikalske semantik om relationerne i udsagnet mellem de leksikalske morfemer, mens den konceptuelle semantik handler om forholdet mellem den virkelige verdens ting og begivenheder og deres repræsentationsbetegnelser i tanken som kategorier af genstande og typer af foregange.

§ 169. Det konceptuelle indhold

Det konceptuelle indhold af et udsagn er udsagnets totale indhold bortset fra tid, sted og realitet, dvs. den generiske mening, kategoriseringen af den omtalte situations ting og begivenheder, det der kan tegnes eller illustreres med et billede. Derfor kaldes det konceptuelle indhold også *afbildningen af den omtalte situation*.

I sætningen *oven på den sidder en hund* er det med de grammatiske morfemer *oven, den, -er, en* angivet at der henvises til en tidligere omtalt genstand ('kisten'), at der er tale om en genstand som er ikke kendt af modtagerne ('en hund'), og at situationen i tid er forankret i fremtiden i forhold til talesituationen (heksen og soldaten på landevejen). Alt dette er forankringen af den omtalte situation til kommunikationssituationen.

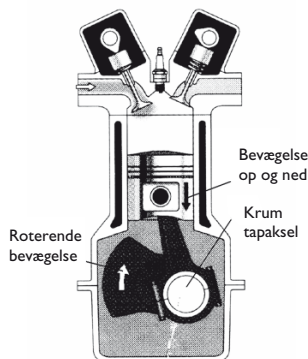
Hvis man tager alt dette bort fra udsagnets mening, står man tilbage med en afbildning af det konceptuelle indhold, udtrykt i sætningen ved de leksikalske betegnelser: substantivrødder, verbalrødder, adjektivrødder, præpositioner og konjunktioner: 'hund sidde på kiste'. Den konceptuelle mening er altså betydningen af udsagnets leksikalske morfemer med angivelse af hvilken rolle (G, E eller H) den enkelte genstand spiller i forhold til foregangen.

Udsagnets konceptuelle indhold er således en abstraktion, men opfattes af de fleste som det egentlige eller **dybeste i udsagnets latente tankeindhold**, det som kan afbildes ved ikke-sproglige tegn (ikoniske tegn: foto, maleri, tegning). Det konceptuelle indhold af *oven på den sidder en hund* kan afbildes således:

I denne afbildning ses der både bort fra relationerne af tid, sted og realitet i forhold til kommunikationssituationen (§§ 48-60 og 85-96) og fra informationelle artikulationer som forgrunding, **præsupposition**, **negation** (*man kan ikke tegne et billede af at noget ikke er tilfældet*) og udsigelsestyper (§§ 97-152). Tegningen er således en gengivelse af det konceptuelle indhold i *oven på den sidder en hund*, men også af *Sidder der en hund oven på kisten?*; *Det er kisten den sidder på*; *hunden sidder på en kiste*; *Den ville nok ikke sidde på den*; *hundens sidde på kisten*....

Det konceptuelle indhold er også rensat for den artikulation af figur og grund der sker ved derivation. Det konceptuelle indhold af *Stemplernes bevægelse op og ned ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse* kan illustreres således:

Verbalsubstantiverne (*stemplernes*) *bevægelse op og ned* og *roterende bevægelse* afbildes således ikke som genstande, men som foregange der angår andre genstande.

§ 170. Tankens form

Udsagnets konceptuelle tankeindhold om det udsnit af den omtalte verden som kan kaldes den omtalte situation, er en konfiguration af foregange mellem kategoriserede genstande. Der findes på dette abstraktionsniveau ikke andre elementer i tanken end genstande og foregange og måden de er konfigurerede på.

Det konceptuelle indhold af et udsagn kan således illustreres som en konfiguration af genstande og foregange. Foregangene er rent konceptuelt figur på baggrund af situationens genstande.

FOREGANGE er tankerepræsentationer af det der sker, foregår eller er tilfældet i den omtalte situation og udtrykkes i sproget ved prædikater, adjektivrødder, præpositioner og konjunktioner (dvs. også ved verbalsubstantiver og adjektivalsubstantiver). GENSTANDE er tankerepræsentationer af de kategoriserede ting der sker noget med, i den omtalte situation, og de udtrykkes sprogligt ved nominaler, dvs. ved kombinationen af nominatorer og substantivrødder. Enhver foregang definerer hvor mange genstande der kan spille en rolle i situationen, således at monovalente foregange kræver én rolle besat, divalente to roller, og trivalente tre roller i situationen. En genstand kan i forhold til foregangen spille rollen som den der gør: G, som det der er: E, eller som den der har (eller stedet hvor): H (§ 70).

Det konceptuelle tankeindhold vil i det følgende blive noteret på følgende måde: rolletagende genstande noteres ved cirkler (G-roller), firkanter (E-roller) og trekanter (H-roller) og foregangene som linjer der forbinder rollerne. Kategorien eller typen noteres med kapitæler i figurene eller langs linjerne.

REGNE *Det regner* LAM-
PE BRÆNDE *Der brænder hundrede lamper*

DRENG BLÅØJET *Drengen var blåøjet*

HUND SIDDE PÅ KIS
TE *oven på kisten sidder en hund*

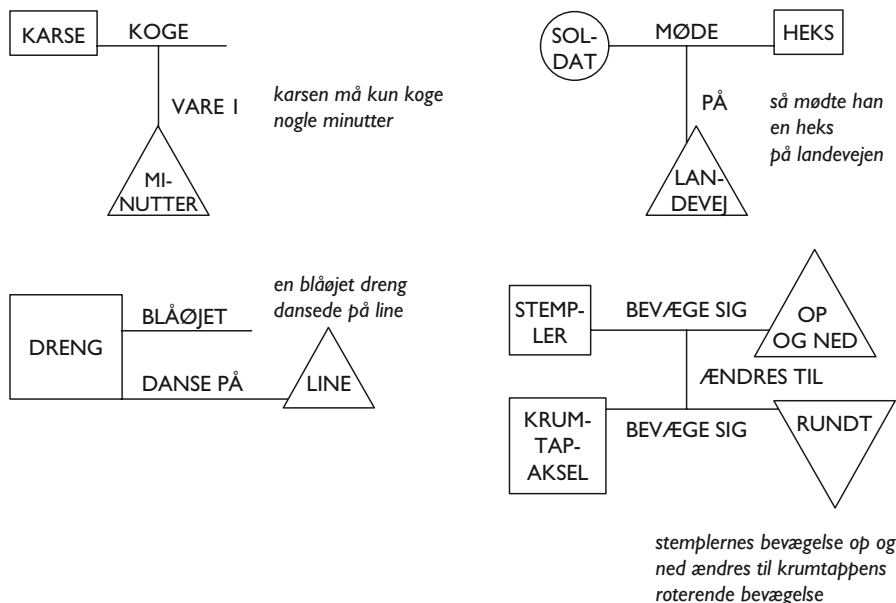
DRENG KNÆKKE GREN *drengen knækkede ikke en eneste gren*

SOL
DAT HAVE TORNYS-
TER *soldaten havde et tornyster*

HEKS GØRE SOL
DAT FÅ FOR
KLÆDE *jeg giver dig
mit forklæde*

JEG GØRE BIND OM ØJNE *jeg har (med egen
hånd) bundet bindet
om (drengens) øjne*

Trivalente prædikater er leksikaliseringer af konfigurationer af foregangen GØRE (der er notationen for 'gøre', 'forårsage', 'kausere') og en anden foregang, der optræder som rolle i forhold til GØRE. Alle syntaktiske arrangementer kan således opløses i konfigurationer af genstande og foregange:

§ 171. Udsagnsindhold

Udsagnsindhold kan, som tankekonfigurationer, indeholde mere end en foregang og mere end en genstand, men det vil da i udsagnet altid være markeret hvilken af genstandene der er tematiseret som subjekt, hvilken foregang der ved leksikaliseringen er sat i forgrunden som prædikatet og hvilke foregange der er konceptuelt baggrundet i forhold til prædikatet. En foregang kan i forbindelse med valget af udsagnets leksikalske prædikat baggrundes på tre forskellige måder: ved underordning, degradering eller fusion.

Udsagnsindhold noteres med fed kursiv, med subjektet først, med prædikatet (i infinitiv) med små bogstaver, og med roller (genstandsleksemet i ikke-bestemt form) med versaler i runde, kantede og spidse parenteser for henholdsvis G-, E- og H-roller, og med adverbialer i tuborgparenteser.

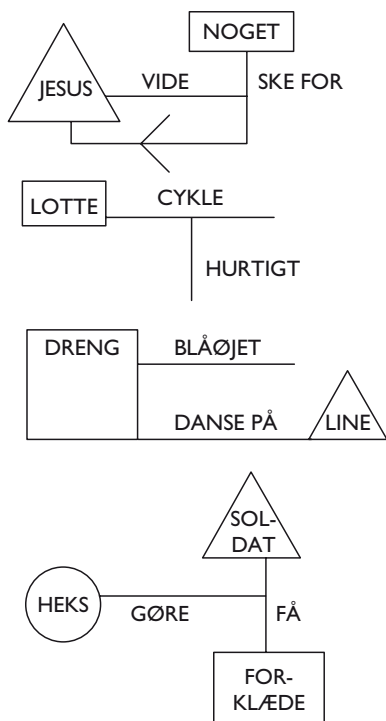
- a) Ved UNDERORDNING gøres en foregang med tilhørende roller til E-rolle i forhold til en anden foregang; det er det der i sætningen *kommer til udtryk som nominale ledsætninger eller verbalsubstantiver*. *Jesus vidste hvad der skulle ske*

ham: <JESUS> *vide* [[noget] *ske for* <JESUS>]; heksen *sørgede for* at soldaten fik (hendes) *forklæde*: (HEKS) *sørge for* [<SOLDAT> *få* [FORKLÆDE]].

- b) Ved DEGRADERING (§ 172f.) reduceres en foregang til en modifikation til enten et prædikat eller et nominal. b1) Foregange der er degraderede til MODIFIKATORER af prædikater, optræder grammatisk som adverbier (af den ene eller anden slags, §§ 49-54, 71, 173, 220-226), *Lotte cykler hurtigt*: [LOTTE] *cykle* [:hurtigt]. b2) Foregange kan også degraderes til ADJEKTIVALER i nominaler: *Den blåøjede dreng dansede på linen*: [DRENG [:blåøjet]] *dans på* [LINE] (§ 58-60).
- c) Foregange kan reduceres hvis de indgår i FUSION (§ 174) med en anden foregang, enten således at de to foregange helt smelter sammen (eventuelt ved komposition): *jeg giver dig mit forklæde*: (HEKS) *give* <SOLDAT> [FORKLÆDE]; *advokaten tilsendte klienten datolisten*: (ADVOKAT) *tilsende* <KLIENT> [DATOLISTE], eller således at den optræder som præposition inkorporeret i prædikatet (§ 62) eller som markør for et middelbart objekt (§ 68): *Heksen rakte sit forklæde til soldaten*: (HEKS) *række* [forklæde] *til* <SOLDAT>.

Forskellen på den tankekonfiguration der afspejler den omtalte situation, og det udsagnsindhold som sætningen tæller som, er at udsagnsindhold er bundet af en bestemt leksikalisering. Det er således valgt hvilken genstand der er subjekt, og hvilke der optræder som andre grammatiske led, hvilken foregang der som udsagnets prædikat er den konceptuelle figur, og hvilke foregange der er reduceret til adverbial, adjektival, præposition eller ingenting; dette valg er ikke sket i diagrammerne over tankekonfigurationen.

TANKEKONFIGURATION:

UDSAGNSINDHOLD:

<JESUS> vide [[NOGET] ske <JESUS>]
Jesus vidste alt hvad der skulle ske ham

[LOTTE] cykle {: hurtigt}
Lotte cykler hurtigt

[DRENG {: blåøjet}] danse på <LINE>
En blåøjet dreng dansede på line

(HEKS) give <SOLDAT> [FORKLÆDE]
Jeg giver dig mit forklæde

(HEKS) give [FORKLÆDE] til <SOLDAT>
Heksen gav sit forklæde til soldaten

(HEKS) sørge for [< SOLDAT> få [FORKLÆDE]]
Heksen sørgede for at soldaten fik forklædet

§ 172. Underordning og degradering

Underordning og degradering kan kun finde sted når den ene af de to foregange der indgår i tankekonfigurationen er en andengradsforegang, dvs. en foregang der tager en anden foregang som rolle (E-rolle). Det er foregange som HELDIGT, VARE, SKE, HÅBE, GØRE, FØR, EFTER.

I mange tilfælde kan den samme tankekonfiguration med to foregange enten, ved én leksikalisering, udtrykkes ved at den ene foregang underordnes under den anden, eller, ved en anden leksikalisering, ved at den anden degraderes i forhold til den første. Man kan således sige at: *Hun kom heldigvis* og *Det var heldigt at hun kom* er den samme tanke med bukserne forskelligt på, det ene gang med vrangen udad, den anden med vrangen indad. Både udsagnsindhold og den grammatiske struktur er vidt forskellige, men tanken er den samme:

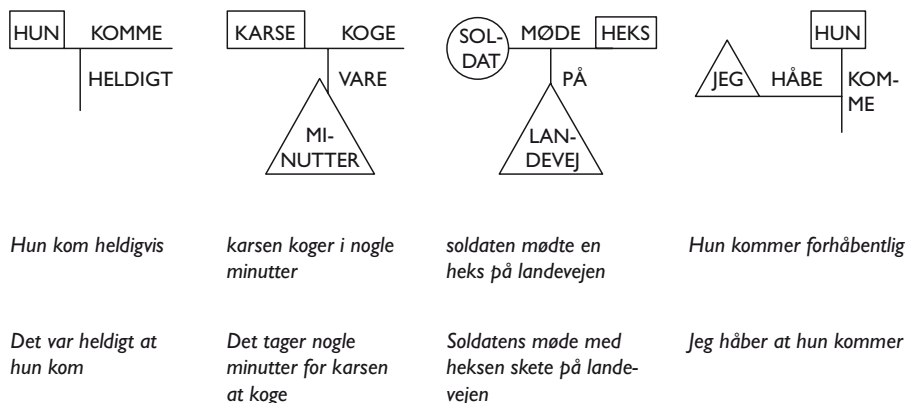
Hun kom heldigvis

[S] Vf{: ya }

Det var heldigt at hun kom

s f V [k [S] Vf]s

Den samme alternation mellem en underordningskonstruktion og en degraderingskonstruktion har man i eksempler som:

DEGRADERING

Karsen kogte nogle minutter

[S] Vf { : ua }

Soldaten mødte heksen på landev.

(S) Vf [DR] { : p: <N> }_A

Hun kommer forhåbentlig

[S] Vf { : ya }_y

UNDERORDNING

det tog nogle minutter for karsen at koge

s Vf <DR> [[MR] Vw]

Soldatens møde med heksen skete på landev.

[[n~j] N [R] Vf <: p: <N> >_{DR}

Jeg håber at hun kommer

<S> Vf [k [S] Vf]_{OR}

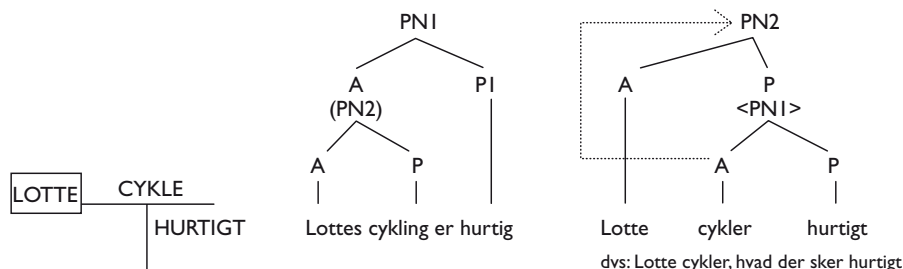
Valget mellem degradering af foregang 2 under foregang 1, og underordning af foregang 1 under foregang 2, har store konsekvenser for informationsstrukturen i sætningen; subjektet er nemlig altid benævnt information og som sådan genkendeligt, men irrelevant for modtagerne, mens det der optræder som prædikat i sætningen netop er det der er relevant for modtagerne (se IV *Meddelelseslære*).

1. Man kan sige at kløvning (§ 147) er en konstruktion med den samme alternation: *Soldaten mødte heksen på landevejen* – *Det var på landevejen (at) soldaten mødte heksen*.

2. Læg mærke til at sideordning ikke, som det ellers beskrives efter Otto Jespersen, er en grammatisk relation mellem led på samme abstraktionsniveau som underordning, degradering og neksus, men en konneksionsrelation (§ 99) mellem to sætninger der ved elipse af alle fælles led (§ 193) er blevet grammatikaliseret til en relation som udtrykkes ved konjunktionerne *og*, *eller* og *men*.

3. Tanken om at den ene grammatiske konstruktion er retten og den anden vrangen af den samme struktur, er beskrevet af Leech således:

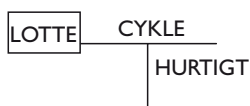
SIGNATUR: PN = prædikation; A = argument;
 P = prædikat; (...) = underordning; < ... > =
 degradering. De to grammatiske konstruktioner
 er som ret og vrang af den samme struktur.

§ 173. Adverbialer

De forskellige typer af adverbialer i en sætning, ytringsadverbialer (attitudeadverbialer) (§§ 49, 54, 222-223), omsagnsadverbialer (mådesadverbialer) (§§ 50-53, 225) og udsagnsadverbialer (omstændighedsadverbialer) (§§ 71, 224), er alle degraderede foregange af anden grad.

- a) OMSAGNSADVERBIALER er monovalente foregange af anden grad der tager den foregang der forgrundes som prædikat, som E-rolle. Det er det der udtrykkes ved notationen { : foregang }; det skal forstås således at det der står før kolonet, dvs. sætningens subjekt og prædikat, tilsammen er subjekt for prædikatet inden i tuborgparentesen:

Lotte cykler hurtigt

(S) Vf { : ma }_M

- b) YTRINGSADVERBIALER er degraderede divalente andengradsforegange der har talerens jeg som H-rollen og resten af udsagnet som E-rollen; de forekommer også som mentale prædikater (§§ 214-215): *Jeg håber hun kommer:* <JEG> *håbe* [[HUN] *komme*]

Hun kommer forhåbentlig

[S] Vf { : ya }_y

- c) De fleste UDSAGNSADVERBIALER er degraderede divalente andengradsforegange, der i syntaksen optræder som præpositioner eller konjunktioner, som kan tage to sætningsformede E-roller:

Han mødte en heks på landevejen

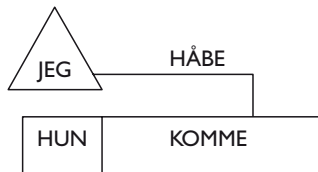
(S) Vf [DR] {:p: <N> }_A

Da Jesus havde sagt det, gik han ud

{:k: [(S) hf Vw [DR]]_A Vf [S] <DR>

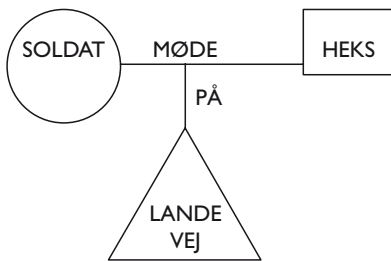
Jesus sagde det før han gik ud

(S) Vf [DR] {:k: [[S] Vf <DR>]}_A

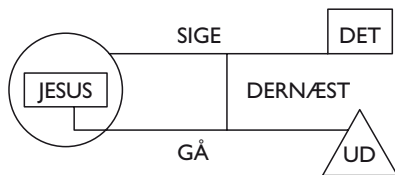
Jeg håber hun kommer
<S> Vf [[S] Vf]

Hun kommer forhåbentlig
[S] Vf {: y}

Det skete på landevejen at han mødte en heks
s Vf <:p: N> [k [S] Vf [DR]]

Han mødte en heks på landevejen
[S] Vf [DR] {:p: <N> }

Da Jesus havde sagt det, gik han ud
{:k: (S) hf Vw [DR] } Vf [S] <DR>

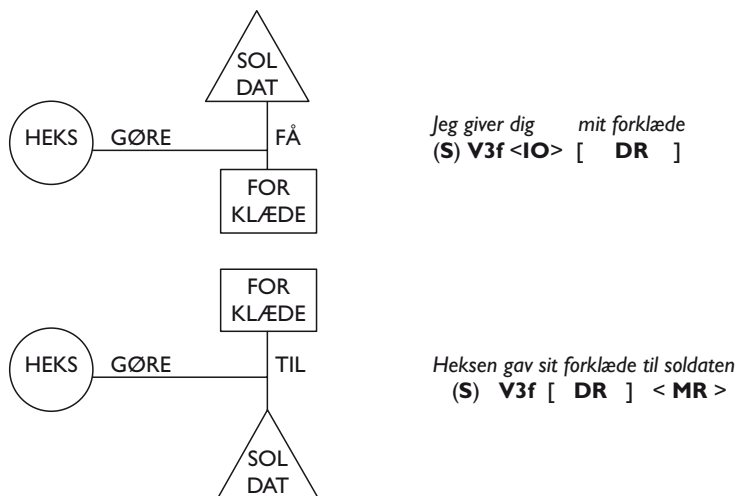
Jesus sagde det før han gik ud
(S) Vf [DR] {:k: [[S] Vf <DR>]}_A

Ved både præpositioner og konjunktioner er der som regel to leksemer som er spejlvendinger af *hinanden*: *Lampen hang over bordet = bordet stod under lampen; hun var så syg at hun sov meget = hun sov meget fordi hun var syg.*

1. Læg mærke til at samme udsagnsadverbial kan være knyttet enten til prædikatet eller til et nominal: *Betjenten angreb negeren med kniven*: (BETJENT) angribe [NEGER] {: med [KNIV] }, eller: (BETJENT) angribe [NEGER] {:med [KNIV] }.

§ 174. Kausative prædikater

Trivalente prædikater er altid fusioner af andengradsforegangen GØRE, der er samlebetegnelsen for 'forårsage', 'udvirke', 'foranledige', 'kausere', og så en anden foregang som den tager som E-rolle. Disse prædikater kan kaldes *kausativer*. Prædikatet *give* kan således parafraseres: 'gøre at nogen får noget' eller 'gøre at noget kommer til nogen':

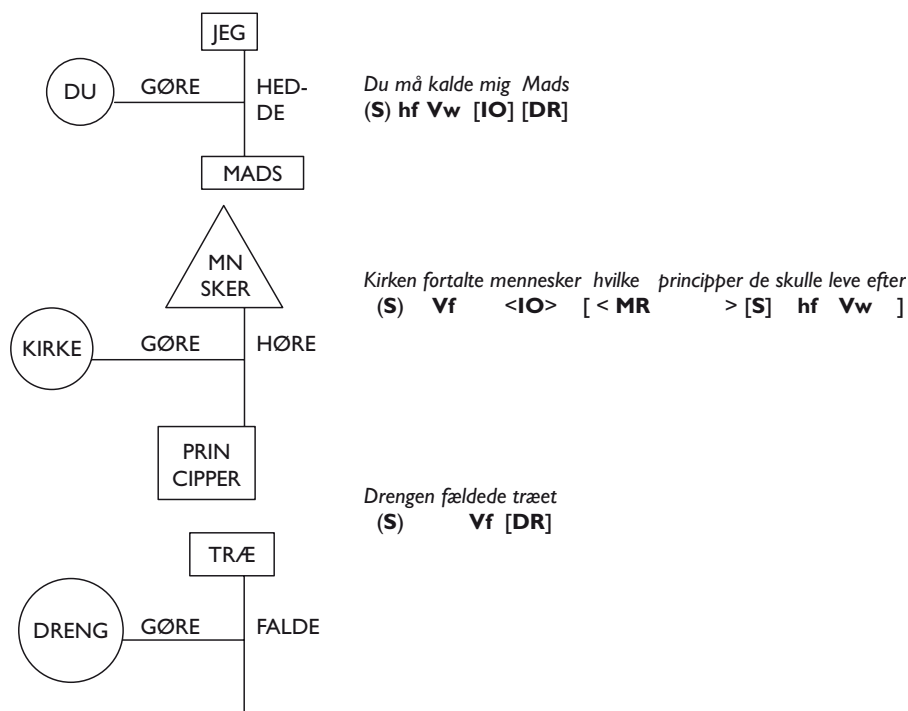

For de fleste trivalente prædikater gives der to konstruktionstyper: en med H-rolle som indirekte objekt (IO), og en med H-rolle som middelbart objekt (MR). Det er det der i litteraturen kaldes *dativskift*. Det kan beskrives som forskellig orientering (§ 178) i den foregang som spiller E-rolle: 'gøre at X får Y' = 'gøre at Y kommer til X'. Forskellen på de to konstruktioner er den at H-rolle på IO-pladsen skal være et individ (IN, § 205), mens H-rolle på MR-pladsen blot skal være en fysisk genstand (FG, § 201-202).

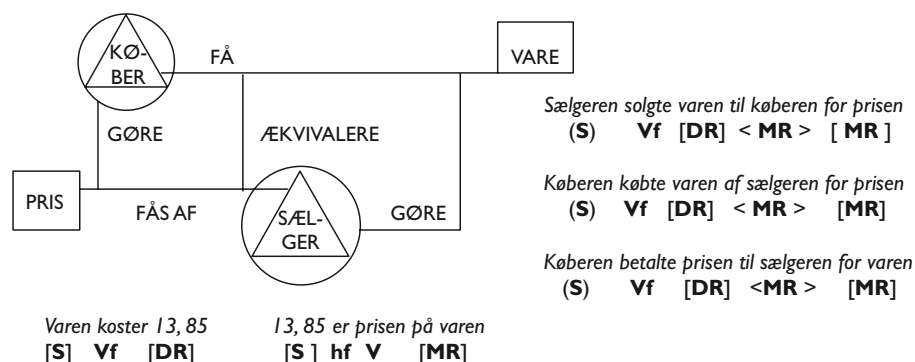
Også kopulative foregange kan være E-rolle for GØRE: *kalde* = 'gøre at nogen hedder'; *Du må kalde mig Mads*; (DU) *kalde* [JEG] *for* [MADS]; *De brugte ordet udsagnsord om verber*: (DE) *bruge* [ORDET UDSAGNSORD] *om* [VERBER].

Trivalente ytringsverber er fusioner af GØRE + FORSTÅ: *fortælle* = 'gøre at nogen hører noget' = 'gøre at noget bliver opfatteligt for nogen': *Det har jeg jo sagt til jer*: (JEG) *sige* [DET] *til* <JER>; *Kirken fortalte mennesker hvilke principper de skulle leve efter*: (KIRKE) *fortælle* <MENNESKER> [PRINCIPPER...].

Også divalente prædikater kan være fusioner af GØRE + en monovalent foregang: *knække noget* = 'gøre at noget knækker', *fælde noget* = 'gøre at noget falder': *drengen knækkede grenen*: (DRENG) *knække* [GREN]; *De fældede træet*: (DE) *fælde* [TRÆ] (§ 184g og § 184c).

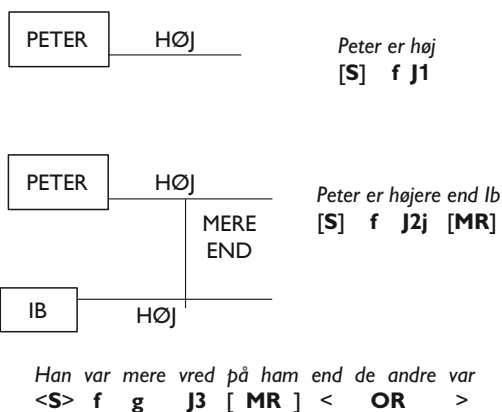

Ved prædikater der betegner køb og salg er der fire forskellige rollehavere, nemlig køberen, sælgeren, varen og betalingen (prisen):

I dette tilfælde er der meget der taler for at prædikater som *købe* og *sælge* og *øge* faktisk har fire rollehavere og altså er tetravalente prædikater; alle fire genstande opfylder alle kriterierne for at være roller og ikke omstændigheder (§ 72).

Højere grad giver også adjektivet en valens mere end grundformen, og er således snarere et derivativ end et fleksiv:

§ 175. Styring mellem prædikater

I udsagn med mere end ét prædikat kan det ene enten være underordnet under det andet i en ledsætning (§ 74ff) eller i en konstruktion hvor det ene prædikat styrer det andet (§ 65) (modalverber og hjælpeverber regnes ikke som selvstændige prædikater, men som en del af udsigelsen (§ 55)).

Styring mellem prædikater findes i følgende tilfælde: a) aspektuelle prædikater med *at*-infinitiv: *Hun begyndte at gå*, b) relative egenskaber: *Porten var smal*, c) vurderingsprædikater med *for* og *at*-infinitiv: *Stolen var ubehagelig for hende at sidde i*, d) akkusativ med infinitiv: *Hun så ham komme*, og e) akkusativ med *at*-infinitiv (§ 176): *Hun forbød ham at komme*. Man siger at det første prædikat i disse konstruktioner styrer den infinitte form i det andet.

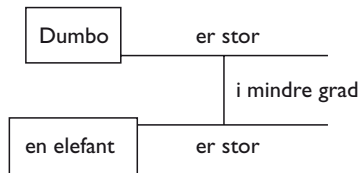
- a) ASPEKTUELLE PRÆDIKATER er prædikater som *begynde (på) at*, *beslutte sig til at*, *blive ved med at*, *fortsætte med at*, *give sig til at*, *holde op (med) at*, *være ved at*. Det aspektuelle prædikat har altid samme subjekt som det andet prædikat og tager det som sin E-rolle. Dette andet prædikat vil bevare sine øvrige roller, men kan få ændret sit aspekt, og står på OR-pladsen i sætningsskemaet:

F9/ Ædecellen begynder at spise den fremmede
(S) Vf Vw [DR]

Læg mærke til at notationen ([HAN]) viser at 'han' er G-rolle i forhold til BEGYNDE, som står længst til venstre, og E-rolle i forhold til GÅ, som står længst til højre. Aspektverber som *begynde*, *give sig til* og *holde op med* tager en *at*-infinitiv som må betragtes som udsagnets valente prædikat (og som derfor placeres på L-pladsen i sætningsskemaet).

- b) Relative egenskaber, som kan gradbøjes (§ 217), styrer, også i grundformen, en infinitiv som angiver sammenligningsgrundlaget: *Porten er (for) smal at køre igennem. Dumbo er lille af en elefant at være. Dumbo er en lille elefant, men et stort dyr:*

- c) Også VURDERENDE PRÆDIKATER som: *afskyelig*, *dejlig*, *behagelig*, *let*, *skøn*, *smuk*, *svær*, *væmmelig*, *ækel* kan styre en *at*-infinitiv i konstruktioner som: *Det er behageligt for ham at sidde i stolen, det var svært for ham at gå på line:*

Læg mærke til at vurderende prædikater kan forekomme i mange forskellige konstruktioner: *Stolen var behagelig for ham at sidde i; stolen var behagelig; en behagelig stol; det var behageligt for ham at sidde i stolen.*

Sætning A9/ *hun var saa ækel* må således analyseres som en forkortet form af *hun var ækel for ham at se på*: [**<SOLDAT>** se på [**HEKS**]] **ækelt** **<SOLDAT>**. Leksemet *ækel* kræver således en konceptuel genstand der spiller rollen som den der ser, og den for hvem det sete er ækelt, selv om det ikke er udtrykt i udsagnet. Det er ikke ganske sikkert hvem det er der ser og vurderer heksen, og i tekst A/ kan det enten være soldaten eller fortælleren. Man kan således sige at de vurderende prædikater tvinger forestillingen om en fortæller frem i modtagerens bevidsthed (§163).

§ 176. Akkusativ med infinitiv

Akkusativ med infinitiv er navnet på en konstruktion (efter menings- og ytringsverber) på latin, hvor nominalled altid markeres ved kasus. På dansk kan kasus kun ses rudimentært i pronominerne: *Jeg så ham komme*, men fra disse tilfælde er betegnelsen overført til eksempler som: M26/ (*han kunne*) *høre græsset gro*.

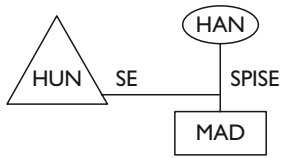
- d) AKKUSATIV MED INFINITIV forekommer på dansk kun ved foregange der betegner sansning (§ 168.3): *se, høre, mærke, føle (lugte, smage)*; sanseverbet tager den sansende (H-rollen) som subjekt, og som E-rolle på OR-pladsen hele akkusativ med infinitiv-konstruktionen, som så igen har struktur som et udsagn med subjekt (S), prædikat og rolleled. Det er karakteristisk for denne konstruktion at både sanseprædikatet og infinitiven kan passivvendes: *Vi hørte ham spille Grieg = Han hørtes spille Grieg = Vi hørte Grieg blive spillet = Grieg hørtes blive spillet*. Det er også karakteristisk at både subjektet og prædikatet i konstruktionen skal være noget der kan sanses (synligt, hørbart, til at mærke osv.), og derfor ikke kan være førtid: *Vi så dem bygge huset = vi så huset blive bygget af dem, *Vi så dem have bygget huset*.

R4/ *Vi så jer synge bukserne ned om hælene på sangere fra hele Europa.*

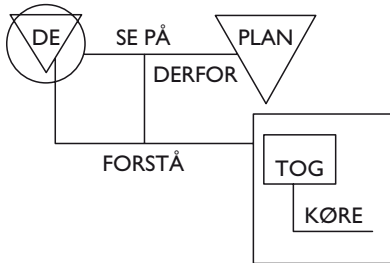
<S> Vf [(S) Vw [DR] < MR >]OR

Sanseprædikater kan forekomme i flere forskellige konstruktioner: *De så hende, de så på hende; de så hende komme, de så at hun var kommet; de så på at toget kørte; de så på køreplanen at toget var kørt; de hørte på folkets jubel at dronningen ville komme*. Det komplette verbal (§ 61) *se* tager H-rollen som subjekt og E-rollen som direkte objekt (DR), mens det præpositionelle prædikat (§ 62) *se på* tager G-rollen som subjekt og E-rollen som middelbart objekt (MR).

I akkusativ med infinitiv-konstruktionen (som ikke kan have førtider på infinitiven) betegner prædikatet kun én foregang, nemlig sansningen. I udsagn hvor E-rollen udgøres af en ledsætning (som kan have førtider), må sanseprædikatet være en fusion af to foregange, nemlig sansningen og forståelsen. *De så på køreplanen at toget var kørt* betyder altså: 'de rettede blikket mod køreplanen og forstod at toget måtte være kørt'

Hun så ham spise maden
<S> Vf [(DR) Vw [DR]]

De så på køreplanen at toget var kørt
(S) Vf < MR > [S] hf Vw]

1. Når sanseprædikatet passivvendes: *Han høres spille Grieg*, må konstruktionen kaldes en nominativ med infinitiv. Denne nominativ med infinitiv-konstruktion findes også ved menings- og ytringsprædikater i passiv, med mulighed for både førtid og modaltid (§ 90): *Han siges at være blevet syg, hun påstås at kunne spille Grieg bedre end ham*. Disse verber kan dog ikke tage akkusativ med infinitiv: **De siger ham at være blevet syg*. Så det må anses som en særlig konstruktion: nominativ med infinitiv efter passive menings- og ytringsprædikater (som jo kan betyde det samme som sanseverber).

2. Læg mærke til at sanseprædikater der både har en komplet og en præpositionel form, fx *se* og *se på*, *høre* og *høre på*, har forskellig betydning (med henholdsvis H-rolle og G-rolle som subjekt) og at kun det komplette verbal (*se* og *høre*) kan tage akkusativ med infinitiv.

3. Akkusativ med infinitiv bruges på latin i andre og flere konstruktioner end på dansk, og meningen med konstruktionen er derfor ikke den samme: *PRÆTEREA CENSEO CARTHAGINEM ESSE DELENDAM*, ('forøvrigt mener jeg Carthago at være som bør ødelægges').

4. Forskellen på *han så pigen* og *han så på pigen* beskrives i § 62a.ii som den at *pigen* i den første er E-rolle, i den anden H-rolle. Dette må forklares således at der i betydningen af *se på* foruden H-rollen er en elliptisk E-rolle: 'rette synet(blikket) på noget'; analysen kan beskrives således:

han så (blikket) på pigen

(S) Vf [DR] <MR> Se § 183d.

5. Man kan også finde konstruktionerne akkusativ + supinum efter mentale foregange og få: *Man venter Annelise udskrevet snarest. Formanden erklærede kongressen for åbnet. Han kunne ikke få brevet skrevet færdigt*, og akkusativ + gerundium efter *have*: *De havde pengene liggende i skuffen*. I disse konstruktioner står hele E-rollen, dvs. både akkusativer og supinumsformen eller akkusativen og gerundiumsformen, på OR-pladsen.

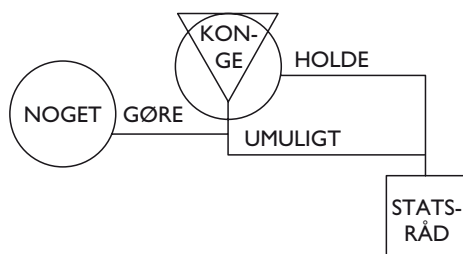
§ 177. Akkusativ med *at*-infinitiv

Den konstruktion som kan kaldes akkusativ med *at*-infinitiv, findes kun efter prædikater der betegner kontrol og regulering: *befale, bede (om), byde, forbyde, forhindre i, få til at, lade, love, tillade, true til at, tvinge til at*. Umiddelbart ligner denne konstruktion en akkusativ med infinitiv efter sanseverber, men der er vigtige forskelle på de to konstruktioner: i akkusativ med *at*-infinitiv kan man ikke passivende det underordnede prædikat: *Hun forbød ham at spille Grieg* ≠ *Hun forbød Grieg at blive spillet*; kontrolprædikaterne har altid en parafrase uden kontrolprædikatet, men med modal udsigelse af det underordnede prædikat: *Hun forbød ham at spille Grieg* = *Han måtte ikke spille Grieg*; *et militært indgreb tvinger ham til at overholde FN's resolutioner* = *han skal overholde FN's resolutioner*.

- e) Kontrolprædikater der tager AKKUSATIV MED *at*-INFINITIV kan bedst beskrives som en fusion af foregangen GØRE og som E-rollen hertil: en modalforegang som MULIGT, UMULIGT, NØDVENDIGT, UNØDVENDIGT, VILLIG, UVILLIG, der så som dets E-rolle tager *at*-infinitivens foregang. Grammatisk tager kontrolprædikatet modalforegangens H-rolle som indirekte objekt (IO), og *at*-infinitiven som et sætningsformet objekt (OR).

O10/ en eller anden tvinger mig til at gå i gang med det

(S) Vf <IO> [Vw [MR]]

Er kongen forhindret i at holde statsråd
hf <(S)> Vpas [Vw [DR]]

Man kan lægge mærke til at det ved akkusativ med *at*-infinitiv normalt er således at det er den samme konceptuelle genstand der er H-rolle for kontrolprædikatet, og subjekt for det prædikat der som sætningsobjekt (OR) spiller E-rolle: *Hun forbød ham at gå i biografen* (HUN) *forbyde* <HAM> [[HAN] *gå i* <BIOGRAF>] som så kan forkortes til: (HUN) *forbyde* <[HAM]> [*gå i* <BIOGRAF>]. Men der er, specielt ved prædikatet *love*, som både er et ytringsprædikat og et kontrolprædikat, mulighed for variation: *Hun lovede ham at måtte komme i biografen*: (HUN) *love* <HAM> [[HAN] *gå i* <BIOGRAF>]; *Hun lovede ham at ville komme i biografen*: (HUN) *love* <HAM> [[HUN] *gå i* <BIOGRAF>], som så kan forkortes til: ([HUN]) *love* <HAM> [*gå i* <BIOGRAF>]. Autentisk ek-

sempel: R42/ *Det afviser Nyrup i en erklæring hvis sandhedsværdi har samme styrke, som da han lovede ikke at ville røre ved efterlønnen. Man kan se at det er modalverberne måtte og ville der bevirker en ændring af betydningen, og det gør de fordi de er en del af betydningen i kontrolprædikatet.*

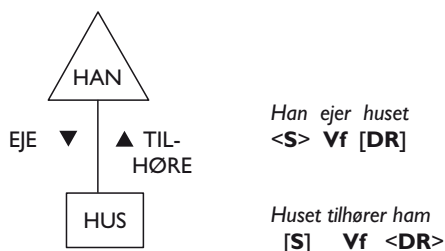
1. Læg mærke til at verberne *bede* og *lade* konstrueres med akkusativ med *at*-infinitiv uden *at*: B26/ *Så lad de andre gå*; E12/ *Lad os gå hjem*; R17/ *Et politisk flertal beslutter at lade den højredrejede politiker Jörg Haider få del i magten*; *De bad ham spille Grieg*. Imidlertid er disse konstruktioner ikke samme konstruktion som akkusativ med infinitiv, for man kan ikke passivende *at*-infinitiven efter *bede*: *De bad ham spille Grieg* ≠ *De bad Grieg blive spillet af ham*. Mere tvivlsomt er det med *lade*: *Hun lod ham spise al maden* ≠ *Hun lod al maden blive spist*. Se nærmere om *lade* i § 184. Men det kan her fastslås at *bede* konstrueres i en akkusativ med *at*-infinitiv-konstruktion uden *at*.

2. I formelle grammatikker fra en bestemt periode betegnes akkusativ med *at*-infinitiv som SUBJEKTLØFT fordi subjektet fra det underordnede udsagn løftes op som led i det overordnede udsagn, mens styringen ved aspektuelle prædikater kaldes LIGE-NP-STRYGNING fordi subjektet for de underordnede udsagn stryges når det er det samme som for det overordnede.

§ 178. Orientering af prædikater

Når en di- eller trivalent foregang leksikaliseres, vil en af dens roller blive gjort til subjekt, og de andre til rolleled i omsagnet. Ofte findes der to forskellige leksikaliseringer af den samme foregang, men med forskellige roller gjort til subjekt: *Det skræmte hende at han skulle komme* = *hun frygtede at han skulle komme*; *de vidste at det ville ske* = *det var klart for dem at det ville ske*; *de læssede høet på vognen* = *de læssede vognen med hø*; *hun ejer huset* = *huset tilhører hende*; *han kunne ikke lide at sidde i stolen* = *det var ubehageligt for ham at sidde i stolen* = *stolen var ubehagelig for ham at sidde i*; *han er far til hende* = *hun er datter af ham*; *den anden buk var større end den første buk* = *den første buk var mindre end den anden*.

Man kan nu sige at samme foregang kan leksikaliseres ved to forskellige SPEJLPRÆDIKATER (der er spejlbilleder af hinanden) med forskellig ORIENTERING, således at *eje* er H-orienteret fordi det tager H-rollen som subjekt, mens *tilhøre* er E-orienteret fordi det tager E-rollen som subjekt.

Spejlprædikater der har en H-rolle og en E-rolle, kan således deles i de H-orienterede: *eje, frygte, vide, kunne lide*, og de E-orienterede: *tilhøre, skræmme, være klart for, være behagelig, være dejlig*.

I de sidste par hundrede år har der på dansk været en tendens til at E-orienterede prædikater skifter til at blive H-orienterede. Tidligere var prædikater som *behage, drømme, fortryde, lykkes, synes, mangle* alle E-orienterede: *det behager mig at køre i karet, drømte mig en drøm i nat, det fortryder Dem (Kierkegaard, Forførerens Dagbog: 5. April); Det lykkedes for ham at komme hjem; mig synes at det er sent, der mangler mig mod*. I dag kan man bruge dem H-orienteret: *Jeg behager at køre i karet; jeg drømte en drøm i nat; De fortryder det; Han lykkedes med at komme hjem, jeg synes det er sent, jeg mangler mod* efter følgende mønster:

drømte mig en drøm i nat = *jeg drømte en drøm i nat*

Vf <IO> [S] {:p: <N>} <S> Vf [DR] {:p: <N>}

Nogle af disse udviklinger er fuldstændig gennemført, således at der ikke for den moderne sprogbruger er noget valg: *Jeg drømte en drøm; du vil fortryde det*. Andre udviklinger er kun lige begyndt, og mange kan slet ikke bruge den H-orienterede form: *Han lykkedes med at komme hjem*.

1. Læg mærke til at begge spejlprædikater i nogle tilfælde kan passivendes: *den skræmte dreng, den frygtede hund*, mens det ikke er muligt ved andre par: *det af ham ejede hus*, men **det baronen tilhørte hus*.

§ 179. Passiv og orientering

Regulær passiv (§§ 21.1, 66) kan beskrives ikke blot som et skift fra transitiv til intransitiv, men også som en spejlvending med skift i orientering. Det gælder helt tydeligt at aktiv er et G-orienteret, mens passiv er et E-orienteret prædikat for den samme foregang. Ofte bruges passiv netop fordi G-rollen ikke kan specificeres: *R.i.13/ Verden sammensmeltet*.

De byggede huset = huset blev bygget (af dem)

(S) Vf [DR] [S] hf Vw-pas (MR)

Der-passiv ændrer derimod ikke orienteringen af divalente, men intransitive verber:

Man går til markedet fra alle byerne Der gås til markedet fra alle byerne

[S] Vf < MR > {:p: <N> } s Vf-pas <MR > {:p: <N> }

Bitransitive verber kan have to forskellige orienteringer i passiv, selv om begge konstruktioner i passiv har den samme grammatiske struktur: subjekt – prædikat – direkte objekt (DR). (Indirekte objekt (IO) defineres jo nemlig som det led der er placeret før det direkte objekt på DR- eller OR-pladsen (§ 67)).

Vi ønsker jer en god jul

(S) Vf <IO> [DR]

en god jul ønskes jer I ønskes en god jul

[S] Vfpas <DR> <S> Vfpas [DR]

Dette står i modsætning til fx tysk hvor kun det aktive akkusativobjekt kan gøres til subjekt i den passive sætning, mens dativen i den aktive sætning også er dativ i den passive sætning: *Das Buch wurde ihm gegeben.*

Kausativeringen kan opfattes som en spejlvending den modsatte vej af den spejlvending der sker ved passiv vending, dvs. at et E-orienteret prædikat ved kausativering gøres G-orienteret (§ 184e):

Træet faldt – Han fældede træet

[S] Vf (S) Vf [DR]

1. Om reciprokke og deponente verber, se § 66.

§ 180. Trivalent orientering

Også i aktiv kan trivalente prædikater være orienteret på to måder som er spejlinger af hinanden, dvs. med to forskellige grammatiske realiseringer af E- og H-leddene, efter følgende mønster:

De byggede husene på grunden – De bebyggede grunden med husene

(S) Vf [DR] < MR > (S) Vf <DR> [MR]

Af disse kan den første siges at være GE-orienteret, fordi den tager E-rollen som direkte objekt, og den anden GH-orienteret fordi den tager H-rollen som direkte objekt. Det gælder prædikatspar som: *bygge noget på noget – bebygge noget med noget; sejle noget til et sted – besejle et sted med noget, male farven på tingen – bemale tingen med farven.*

Denne spejling er i mange tilfælde kommet i stand ved afledning med *be-* af prædikater der tager en lokativ H-rolle på **MR**; det er så denne H-rolle der bliver **DR** i konstruktionen med det afledte verbal: *de lagde store afgifter på benzinen – de belagde benzinen med store afgifter.*

Der findes dog også prædikatspar der spejler hinanden på denne måde uden at være afledninger af hinanden:

de bad læreren om tilladelsen – de krævede tilladelsen af læreren

(S) Vf <DR> [MR] - (S) Vf [DR] <MR >

Det er prædikatspar som: *give noget til nogen – forsyne nogen med noget, bede nogen om noget – kræve noget af nogen.*

I nogle tilfælde er det det samme prædikat der kan have begge orienteringer, og det siges da at være REVERSIBELT:

Hun fyldte bøgerne i reolen = Hun fyldte reolen med bøger

(S) Vf [DR] <MR > (S) Vf <DR> [MR]

Sådan forholder det sig med: *fylde, læsse, male, smøre, stampe* (§ 183c).

§ 181. Orientering af kopulativer

Der er en række prædikater som har to E-roller: *Han er far til hende, Peter er større end Ib, Osvald Helmuth er Jeppe på Bjerget, du må kalde mig Mads, det gjorde hende til den dygtigste pige i klassen.*

Ved prædikatspar med to E-roller der betegner relationer, kan man ikke tale om orientering: *Han er far til hende = hun er datter af ham; Peter er større end Ib = Ib er mindre end Peter.*

Kopulative verbaler, som har to E-roller og samtidig er reversible, har dog tydeligvis en **form for orientering**: *Osvald (Helmuth) er Jeppe (på Bjerget)* har ikke helt den samme betydning som *Jeppe er Osvald Helmuth*, og *Ulla er den dygtigste pige i klassen* ikke helt den samme betydning som *den dygtigste pige i klassen er Ulla*. I den første betyder er 'spiller', 'har rollen som', 'fungerer som', mens er i

den anden betyder ‘spilles af’, ‘rollen som ... haves af’, ‘funktionen som ... udfyldes af’. I *Jeppe er Osvald Helmuth, den dygtigste pige i klassen er Ulla* er kopulativet så at sige passivvendt.

Grunden til at kopulativer kan siges at have en aktiv og en passiv variant af foregangen, er den at der i et udsagn sker en logisk indordning af et individ (markeret ved en enkelt kantet parentes) i en mængde (markeret ved dobbelt kantet parentes [...]): Individet Ulla indgår i mængden (der kun har ét element) af dem der er den dygtigste pige, og individet Osvald indgår i mængden af dem der spiller Jeppe i Jeppe på Bjerget, som jo er en åben mængde.

I den aktive variant er individet subjekt og mængden omsagn; i den passive variant er mængden subjekt og individet omsagn:

Hun var den dygtigste pige i klassen Den dygtigste pige i klassen var hende
 [S] Vf [d J: N A [[d J: [N] A [Vf [DR]

Jeppe har Osvald aldrig været Jeppe har aldrig været Osvald
 [DR] [hf [S] y Vw [S] [hf y Vw_{pas} [DR]

1. Dette må ikke blandes sammen med den informationelle fremhævelse der kan ske ved rolleledet (IO eller DR) i fundamentfeltet i modstillingsudsagn (§ 145):

Den dygtigste pige i klassen er Ulla (ikke den smukkeste)
 [d J: [N] A [Vf [S]

Jeppe på Bjerget er Osvald Helmuth (ikke Baronnen)
 [DR [Vf [S]

Man kan i disse tilfælde se hvad der er subjekt ved at bruge pronominer, eller ved at lave sammensat tid: *Den dygtigste pige i klassen er hun; Jeppe har Osvald altid været over for*
Den dygtigste pige i klassen er hende; Jeppe har nok været Osvald.

§ 182. Roller og sætningsled

Der er i denne sproglære sondret mellem sætningens led, udsagnets roller og tankens genstande, og denne sontring gør det muligt at beskrive hvorledes tankens elementer realiseres som forskellige typer af prædikater med deres tilhørende roller, som igen realiseres ved sætningsverbaler med tilhørende sætningsled.

På sætningsniveau kan man, først og fremmest på grundlag af rækkefølgen, skelne mellem følgende nominale sætningsled: subjekt (S), indirekte objekt (IO), direkte objekt (DR), præpositionelt objekt (MR) og sætnings- eller infini-

tivobjekt (OR) (§ 50). På udsagnsniveau kan man derimod skelne mellem G-rollen (...), E-rollen [...] og H-rollen < ... > (§ 68).

Standardkorrelationen mellem sætningsled og udsagnsroller for trivalenter er den at G-rollen (i trivalente prædikater) realiseres som subjekt, E-rollen som objekt og H-rollen som indirekte objekt eller middelbart objekt. Denne alternation kan kaldes H-præpositionalisering eller dativskift (§ 174). Dette kan noteres således:

(S) - V3_{akt} - <IO> [DR]: Jeg giver dig mit forklæde

(S) - V3_{akt} - [DR] <MR>: Det har jeg jo sagt til jer

Der er på dansk flere afvigelser fra denne standardafbildning mellem roller og sætningsled; nogle af disse afvigelser skyldes den informationelle struktur i sætningen (de behandles i denne paragraf), mens andre hænger sammen med den specielt danske leksikalisering af tankeforegangene (§ 183).

Intransitive (mono- og divalente) verber kan inddeles i de E-orienterede: *omkomme, synke, falde, stivne, eksplodere*, som kan have perfektum participium passiv (§ 55.1): *de omkomne børn, det sunkne skib*, og de G- og H-orienterede: *løbe, svømme, gispe, stige*, som ikke kan have perfektum participium passiv (men godt supinum) (§ 66): **en løbet hest, *en gispet pige, *en sovet mand*.

Der skal i alle sætninger være et led der optræder som subjekt (S) (på F eller s-pladsen), men i nogle tilfælde er der ingen rolleled der optager denne plads som da siges at være opfyldt af et formelt eller foreløbigt subjekt.

FORMELT (FORELØBIGT) SUBJEKT findes i fire tilfælde: 1) ved vejrligsverber, som slet ikke har noget rolleled, dvs. som er nulvalente, bruges ordet *det* som subjekt; 2) ved præsentationsudsagn (§ 136) udgøres subjektet af ordet *der*, mens E-rollen for det divalente, men intransitive verbal, DET EGENTLIGE SUBJEKT, optræder som direkte objekt fordi det ikke er en benævnelse med forudsat information; 3) når det egentlige subjekt er en ledsætning eller *at*-infinitiv på OR-pladsen, og der henvises kataforisk hertil fra ordet *det* på subjektpladsen; og 4) ved *der*-passiv hvor intransitive verbaler optræder i passiv form af verbalet, men uden at rolleleddet kan optræde på subjektpladsen:

det - V0: *så blev det vinter*

der - V2 - [DR] <MR>: *Der er fjendtlige organismer i kroppen*

det - V2 - <MR> [OR]: *Det var behageligt for hende at sidde i stolen*

der - V2_{pas} - <MR>: *Der gås til markedet*

Ledsætninger og *at*-infinitiver kan godt optræde som subjekt (dog ikke på *s*-pladsen): *At afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul er nødvendigt.* Men det er af hensyn til fordelingen af informationen i sætningen ofte mere behændigt at bruge formelt subjekt: *Det er nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul* (§§ 68.5, 126).

§ 183. Prædikattyper

På dansk realiseres i de fleste sætninger rolleleddene som i standardkorrelationen, men andre sprog har andre standardkorrelationer, og på dansk kan man i mindre dele af ordforrådet finde de mønstre der svarer til de andre sprogs standardkorrelationer, hvoraf nogle er omtalt i de tidligere paragraffer. Her skal de omtales systematisk:

- a) Ved SAMMENSÆTNING af verbalet og den præposition der markerer H-rollen, kan man AFPRÆPOSITIONALISERE H-ROLLEN, så den optræder som **IO**, og ikke som **MR**: *de sendte brevet til ham – de tilsendte ham brevet; de lagde en ekstra skat på husejerne – de pålagde husejerne en ekstra skat.*

Afpræpositionaliseret H-rolle ved sammensætning

(S) - V3 - <IO> [DR]: *de tilsendte ham brevet*

- b) Alle bitransitive verber har på dansk E-H-ALTERNATION I PASSIV: *I ønskes en god jul = En god jul ønskes jer:*

Bitransitiv E-H-alternation i passiv:

<S> - V3_{pas} - [DR]: *I ønskes en god jul*

[S] - V3_{pas} - <DR>: *En god jul ønskes jer*

- c) Samme prædikat kan i aktiv have E-rollen som **MR** (i stedet for som **DR**) og H-rollen som **DR**; dette kaldes ANTIDATIV fordi der ikke findes noget **IO**-led: *Hun fyldte bøgerne i reolen = hun fyldte reolen med bøger.* Det findes ved prædikaterne *fylde, læsse, male, smøre, stampe*, og med prædikater der er afledt med *be-*: *bygge husene på grunden – bebygge grunden med husene, kræve noget af nogen – afkræve nogen noget, stjæle noget fra nogen – bestjæle nogen for(?) noget.*

Trivalent H-orientering i aktiv (antidativ, reversible prædikater):

(S) - V3 - [DR] <MR>: *Hun fyldte bøgerne i reolen*

(S) - V3 - <DR> [MR]: *Hun fyldte reolen med bøgerne*

- d) Et særegent træk ved dansk er at en foregang der tager en genstand som E-rolle på **DR**, også kan tage genstanden som H-rolle på **MR**, hvad man for andre sprog kalder ANTIPASSIV, fordi H-rolle-konstruktionen ikke har regulær passiv: *Han skrev en bog om sommerfugle – Bogen om sommerfugle blev skrevet af ham – Han skrev på en bog om sommerfugle – Bogen om sommerfugle blev der skrevet på i mange år.*

Der er som regel aspektforskel på de to konstruktioner, således at E-orienterede prædikater er overgangsaspekt, mens de H-orienterede er tilstandsaspekt. Disse E-H-alternationer er meget udbredte på dansk: *drømme – drømme om; bygge – bygge på; slå – slå på; smage – smage på; tage – tage af, tage på; tro – tro på; tænke – tænke på; vente – vente på.*

Divalent præpositionalisering med E-H-skift (antipassiv):

(S) - V2 - [DR]: *Han skrev en bog om sommerfugle*

(S) - V2 - <MR>: *Han skrev på en bog om sommerfugle*

1. Læg mærke til at betydningerne kan være meget svagt beslægtede ved antipassiv: *reflektere – reflektere over*. Læg også mærke til at samme forbindelse af prædikat og præposition kan have forskellige betydninger som divalent antipassiv og som trivalent verbum: *De byggede på huset i 4 år* (antipassiv divalent), *de byggede en karnap på huset* (trivalent).

2. Læg mærke til at præpositionelle prædikater, som ikke kan have perfektum participium passiv, ved afpræpositionaliserende sammensætninger kan have denne form (§ 66):
*? *de med skat pålagte husejere*, men *de skattepålagte husejere*.

§ 184. Kausativering

- e) På dansk findes der prædikatspar hvor det ene er en TRANSITIVERING af det andet: *kisten står på gulvet – de stillede kisten på gulvet*. I disse par betegner det intransitive placering i rum, og det transitive en kausativering af det intransitive: *falde – fælde; ligge – lægge, sidde – sætte; stå – stille*.

Transitiveringing med kausativering af divalente intransitiver

[S_x] V2 - <MR_y>: *Kisten står på gulvet*

(S_z) V3 - [DR_x] - <MR_y>: *De stiller kisten på gulvet*

- f) I forhold til disse transitivverber fungerer REFLEKTIVERING som en aftransitivering: *hun lå på sengen i to timer – de lagde hende på sengen – hun lagde sig på*

sengen. I forhold til det oprindelige intransitive verbal i tilstandsaspekt er den reflektive form inkoativt overgangsaspekt:

Reflektivering som aftransivering

(S) - V3 - [DR] - <MR>: *De lagde hende på sengen*

(S_X) - V2 - *sig* - <MR>: *Hun lagde sig på sengen*

g) En lille gruppe verber har på dansk TRANSITIV-INTRANSITIV-ALTERNATION: *grenen knækkede – drengen knækkede grenen*. Denne alternation kan kaldes SYMMETRISKE PRÆDIKATER (eller ergativ-konstruktion), og den findes ved prædikater som: *knække, trille, rulle, stege, koge, lugte*. Den kan også findes med *ende*: *hans liv endte, han endte sit liv, en snigskytte endte hans liv*:

Prædikater med ergativ transitiv-intransitiv-alternation:

[S_X] V1: *grenen knækkede (i to stykker)*

(S_Y) V2 [DR_X]: *drengen knækkede grenen (i to stykker)*

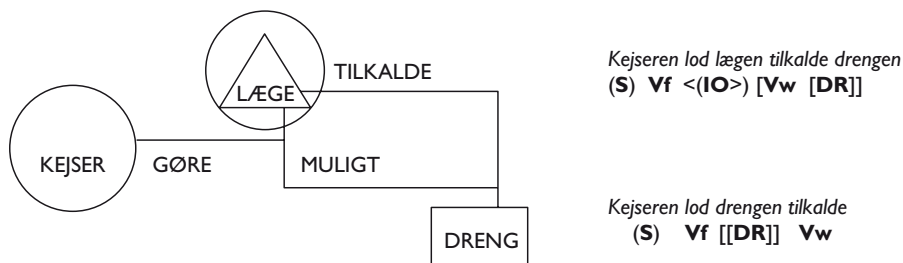
En helt tilsvarende alternation findes i eksemplet: *boghandlerne solgte bøgerne – bøgerne solgte godt*. Men i modsætning til eksemplet med *knække* må man her opfatte den intransitive form som afledt ved aftransivering af den transitive form, eller altså: prædikater med ergativ transitiv-intransitiv-alternation.

h) Passiv fungerer normalt som en aftransivering af transitive og ditransitive verbaler: *noget indleder slaget – F6/ Slaget indledes når en af immunsystemets ædeceller støder på en fjende*. Spørgsmålet er nu om passiv også reducerer antallet af roller i foregangen.

s-passiv (som dog ikke findes ved alle verber, fx ikke *traks*, men *blev trukket*) bruges i generiske situationer således at forestillingen om en specifik G-rolle glider i baggrunden, og foregangen fungerer som om det var monovalent: *D5/ Stemplernes bevægelse op og ned ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse, 6/ og denne roterende bevægelse føres videre gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar*. Der er ingen forestilling tilbage om hvem der foretager ændringen eller videreførslen.

Ved omskrevet passiv vil G-rollen stadig kunne opfattes som et rolleled i den omtalte situation: I sætningen *Forestillingerne kendes fra hans fremstilling* forflygtiges H-rollen til 'kende', mens *forestillingerne er blevet kendt fra hans fremstilling* lægger op til en beskrivelse af hvordan det skete, hvem der opdagede det.

- i) Umiddelbart synes *lade* at være et kontrolprædikat med akkusativ med *at*-infinitiv, men uden *at*, lige som *bede* (§ 177,1): *Et politisk flertal beslutter at lade den højredrejede politiker Jörg Haider få del i magten*. Det er imidlertid tvivlsomt om *at*-infinitiven kan passivvendes i sådanne konstruktioner efter *lade*: *Hun lod ham spise al maden* ≠ *hun lod al maden blive spist af ham*. Og det er bemærkelsesværdigt ved *lade* at det styrer transitiv-intransitiv-alternation på *at*-infinitiven: *Kejseren havde ladet sin hoflæge tilkalde ham* = *kejseren havde ladet ham tilkalde*; L10/ *Kun sjældent lader Gunung Api sig se* (...) 14/ *det er Gunung Api der blotter sig for Firmamentet og lader det se sin Størrelse*.

Subjekt-rolleledsalternation efter *lade*:

(S) *lade* <(IO_x)> [Vw [DR_y]]: *Kejseren lod lægen tilkalde drengen*

(S) *lade* [[DR] Vw_{pas}]: *Kejseren lod ham tilkalde*

1. [[DRENG]] angiver at *drengen* er E-rolle både i forhold til *lod* og *tilkalde*.

2. Ergativsprog er sprog hvor E-rollen har samme kasus, nemlig absolutiv, som objekt for transitive verber og som subjekt for intransitive verber. Dansk er i modsætning hertil et nominativ-akkusativ-sprog (§ 23), hvor E-rollen som objekt for transitive verber står i akkusativ, og som subjekt for intransitive verber i nominativ: *Det fældede ham* : *Han faldt* (§ 179). Prædikater der kan have samme genstand som objekt for den transitive form og subjekt for den intransitive form *drengen knækkede grenen*, *grenen knækkede*, kan derfor kaldes ergative.

V. B. SEMANTISK METODE

§ 185. Leksemernes konceptuelle underbestemthed

I betydningslæren tematiseres forholdet mellem helhed og del. Efter princippet om kompositionalitet (§ 2) er meningen med helheden en funktion af betydningen af delene og måden de er kombineret på. De leksikalske morfemer *på*, *kiste*, *sidde*, *hund*, har ifølge dette princip hver deres faste betydning, og når de efter grammatikkens regler er kombineret til en sætning, er meningen med denne sætning lig med summen af deres betydninger og meningen den grammatiske konstruktion. Meningen med: *oven på den sidder en hund*, er således [**HUND**] *sidde på* <**KISTE**>, og det konceptuelle indhold kan tegnes som i § 169.

De leksikalske morfemer har imidlertid ikke én fast betydning i alle forekomster, men kan betyde forskellige ting i forskellige ytringer. Leksemet *kiste* betyder: 'kasse med låg, på størrelse med et møbel', fx *blive lagt i en kiste*, *tag du af kisten så meget guld du vil*, men kan dog også i sammensætningen: *kiste(glad)*: betyde 'som en idiot', og i (*dåre*)*kiste*: 'anstalt'.

Leksemet *på* har på tilsvarende måde mindst 14 forskellige betydninger:

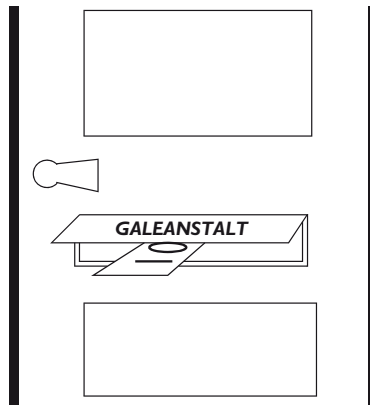
BETYDNING	EKSEMPEL
1. stedet hvor eller hvortil: 'i kontakt med overfladen af'	<i>på den anden side af bækken, ud på engen, på cellens overflade, tekst på et verdenskort, på 4. sal, tisse på ilden</i>
2. 'i eller til den funktionelt definerede lokalitet'	<i>indlagt på hospital, være på daginstitution, henne på skolen, ude på køkkenet, dyr på græs,</i>
3. tiden hvornår: 'inden for et bestemt tidsrum'	<i>på komiteens møder, tidligt på året, (om fremtidige ugedage:) på mandag</i>
4. tiden hvorlænge: 'i løbet af'	<i>hun løste opgaven på 10 minutter</i>
5. mål: 'med antal måleenheder'	<i>en gruppe på 20 dyr, et tårn på 20 meter, en pige på 5 år</i>
6. 'i emballage eller medium'	<i>øl på flaske, en opera på cd</i>
7. 'med noget som grundlag eller udgangspunkt', 'for så vidt angår'	<i>Arabiens status på den punkt, på det foreliggende grundlag, på en forhjulstruktet bil, på nogens præmisser</i>
8. meronymi: 'som haves af' (præpositionel genitiv)	<i>hælene på sangskriverne, lodderne på vægten, i hovedet på eleverne, komme bag på ham</i>
9. grammatisk morfem der ændrer DR-E-rolle til en MR-H-rolle	<i>støde på nogen, se på noget, skrive på bogen, arbejde på sagen</i>
10. grammatisk morfem der angiver rolleledet R i en nominalhelhed	<i>afgiften på en pakke cigaretter, angrebene på pensionen, navnet på et fængsel, en klausul på kreditlånet</i>
11. del af et prædikat med verbum, ofte efter være med tryktab	<i>være på vagt, på slæb, på højskole, på ferie, være på metadon, på størrelse med, med henblik på, være på vej</i>
12. del af præpositionelle prædikater	<i>pege på, komme an på, stole på, finde på, tage /på</i>
13. markør for mådesadverbial M	<i>på følgende måde, på dansk, på egen hånd</i>
14. ml. to substantivrødder: flertal	<i>hun læste bog på bog, gang på gang</i>

Og *sidde* har ca. 5 forskellige betydninger

1. 'være placeret med bagdelen hvilende på'	<i>hunden sidder på kisten</i>
b) om dyr med korte ben: 'stå på'	<i>fuglen sidder på grenen, stumpene sidder på cellens overflade, nøglen sidder i døren</i>
c) om genstande uden ben: 'fastklemt i'	
2. 'være i bestemt funktion eller situation' (tryktabsforbindelse)	<i>sidde i fængsel, sidde i byrådet, sidde i bestyrelsen</i>
3. 'være i besiddelse af'	<i>sidde på magten, på borgmesterposten, på flæsket</i>
4. om klædningsstykker: 'passe til'	<i>kjolen sidder godt, slipset sidder skævt</i>
5. i tryktabsforb. med præp. eller adv:	<i>„sidde /over, /efter, /inde, /fast, /tilbage</i>

Endelig har leksemet *hund* ikke blot betydningen 'dyreart af ulvefamilien' fx i *hunden gøede*, men også betydningen 'hundredkroneseddel', fx i *Kan du veksle en hund?*, og i sammensætninger som *hundekoldt*, *hundedyr*, betydningen 'meget'.

Sætningen *på den sidder en hund* (hvor ordet *oven* er udeladt) har umiddelbart meningen 'et dyr af ulvefamilien' 'er placeret med bagdelen hvilende' i kontakt med overfladen af 'kassen med låg på størrelse med et møbel', men kunne efter ordbogen og kompositionalitetsprincippet lige så godt have meningen: 'en hundredkroneseddel' 'er fastklemmt' i den funktionelt definerede lokalitet 'galeanstalten', og den skulle da have været tegnet:

Kompositionalitetshypotesens udgangspunkt, at hvert leksem har én betydning, holder således ikke stik; næsten alle leksemer har mulighed for at tælle som flere mere eller mindre beslægtede betydninger og er således konceptuelt underbestemt.

1. Læg mærke til forskellen på ordene *i* og *på* i eksempler som *være i skolen* – *være på skolen*; *være i køkkenet* – *være på køkkenet*. *I* betegner 'placering i rummet', *på* betegner at være 'i funktion på stedet'.

§ 186. Homonymi og polysemi

I den leksikalske semantik kaldes leksemernes konceptuelle underbestemthed homonymi og polysemi.

HOMONYMI er betegnelsen for at to forskellige genstande eller foregange tilfældigvis har samme manifeste udtryk, eller mere præcist: for at to forskellige morfemer har samme morf som udtryk (§ 13), fx kaldes både 'et dyr af ulvefamilien' og 'en hundredkroneseddel' for *en hund*.

POLYSEMI er betegnelsen for det forhold at samme manifeste udtryk i forskellige kontekster kan betegne forskellige ting, eller mere præcist: at samme morfem i forskellige kontekster tæller som betegnelse for to forskellige kategorier eller to forskellige foregange, fx betegner *sidde* 'være placeret med bagdelen hvilende på' i *oven på den sidder en hund*, men 'være i besiddelse af magten' i *partiet venstre sidder på borgmesterposten i 30 kommuner*.

Homonymi er sammenfald i udtrykket af to ubeslægtede indhold, mens polysemi er differentiering af et udtryks indhold i forskellige sammenhænge:

	morf	morfem	kategori
homonymi	hund	1. hund	'dyr af ulvefamilien'
		2. hund	'hundredkroneseddel'
polysemi		sidde	1. 'placeret med bagdelen hvilende på'
			2. 'være i besiddelse af'

Homonymer kan tilhøre forskellige ordklasser og opstår som regel i bestemte bøjningsformer af et leksikalsk ord, de er specielle for de enkelte sprog og er ofte resultatet af lydlig udviklinger, således at betydningerne kan være helt ubeslægtede, fx: *stol på mig —han sad på en stol; bed for ham —et blomsterbed; hun ler —lavet af ler; på skrå —tygge på en skrå —en gildeskrå*.

Polysemer findes kun inden for samme ordklasse og er mere eller mindre de samme på forskellige sprog: *hunden sad på kisten, fluen sad på væggen, the dog was sitting on the chest, the fly was sitting on the wall*. Betydningerne af polysemer er beslægtede, som regel ved relationer af metafor eller metonymi: *sidde* kan betyde 'være i besiddelse af' fordi den der 'sidder på en stol' også, i hvert fald for en kortere tid, også 'besidder den'.

HOMONYMI	POLYSEMI
forskellige ordklasser	altid samme ordklasse
resultat af sammenfald i visse bøjningsformer	altid samme bøjningsform af begge ord
sammenfald der er resultat af lydlig udviklinger	uafhængig af lydlig udvikling
ubeslægtede betydninger	metaforisk og metonymisk relaterede betydninger

Ordbøger må selvfølgelig beskrive både homonymi og polysemi, men i en sproglære er homonymi, fordi det er opstået tilfældigt, et uinteressant fænomen, selv om det kan udnyttes kunstnerisk med stor effekt; således er følgende

homonyme ord brugt som bogtitler, som jo står uden grammatisk kontekst: *Gift, Lammet, Fars*.

§ 187. Monosemierung

Polysemi gælder de fleste leksemer i alle sprog; i en tosproget ordbog kan man se hvor mange forskellige ord på målsproget et givet kildesprogsord kan oversættes til; fx kan det tyske *Absatz* oversættes til *hæl, kapitel, repos, afsætning, afbrydelse, bundfald*. I en ensproget ordbog kan man se hvor mange betydninger et givet leksikalsk ord – efter ordbogsredaktørernes opfattelse – kan have. Ordet *på* har i ODS 18 forskellige betydninger og i NDO 10; *sidde* har i ODS 11 betydninger og i NDO 4. Leksemer har således ikke én betydning, men et BETYDNINGSPOTENTIALE.

Det er en bemærkelsesværdig egenskab ved sproget at denne massive konceptuelle underbestemthed af leksemerne stort set ikke bemærkes af sprogbrugeren under processeringen af sproglige tekster. Det må skyldes at sprogbrugeren, i processen med at forstå og tolke ytringerne, fuldstændig entydiggør leksemerne, så de kun tillægges den betydning som passer ind i det udsagn hvori de ytres. Denne entydiggørelsesproces kaldes MONOSEMIERING.

Hvis man satte en maskine til at oversætte *på den sidder en hund* ville den således i første omgang producere oversættelser der kombinerede alle ordenes betydningsvarianter med alle de andre ords betydningsvarianter, dvs. $14 \times 2 \times 5 \times 2 = 280$ mulige meninger med udsagnet, hvoraf de to er tegnet i § 169 og § 185. I den menneskelige bevidsthed bliver kun en af disse mulige meninger opfattet som udsagnets mening.

Af de 14 mulige betydninger af ordet *på* bliver i forståelsesprocessen betydningerne 3. (tiden hvornår), og 4. (tiden hvor længe) udelukket hvis E2-rollen ikke betegner et 'tidspunkt' eller 'længden af et tidsrum'; og betydning 5. (mål) udelukkes fordi *kiste* ikke er en 'måleenhed' for hunde. Både betydning 1., 'placeret i kontakt med overfladen', og 2., 'i den funktionelt definerede lokalitet' står tilbage som muligheder (fordi *kiste* antages både at kunne betyde 'kasse med låg' og 'anstalt'), og af disse er 1 den mest sandsynlige.

Leksemet *sidde* kan ikke have betydning 4. 'passe til' hvor det er monovalent, men kan godt have betydningerne 1a, 1c, 2, og 3. Af disse er 1a den der favoriseres når subjektet hører til kategorien 'stort dyr med ben og bagdel', som *hund* gør.

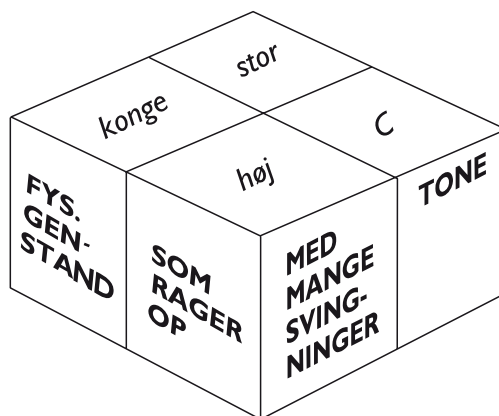
Således kan man som sprogbruger udelukke nogle af substantivrøddernes betydningsvarianter fordi de ikke er kohærente med, dvs. ikke passer til de foregange der indgår i situationen (§ 192), og udelukke nogle af prædikatbetyd-

ningerne fordi de ikke er kohærente med kategorierne af de genstande der er til stede i situationen. Betydningen af det ene ord i udsagnet skal således passe til betydningen af det andet ord for at udsagnet giver mening.

I maskinoversættelsen må man lave et program der først opretter alle 280 mulige meninger og dernæst filtrerer de 279 muligheder fra som ikke er intendede meninger med sætningen. En sådan filtermekanisme kunne passende bestå i en liste over hvilke kontekster der udelukker, hvilke der muliggør og hvilke der favoriserer hvilke betydninger af et givet ord. Det er imidlertid givet at den menneskelige hjerne "in real time" ikke kan processere sætningen på denne måde; det ville tage alt for lang tid. Den menneskelige hjerne må snarere foretage monosemieringen på grundlag af helhedens isotopi (§ 189).

§ 188. Gensidig monosemiering

Monosemieringsmekanismen er afhængig af den leksikalske KOHÆRENS, dvs. det at foregange (i en bestemt betydning) kræver at deres roller spilles af genstande som hører til bestemte kategorier. Således kræver leksetet *høj* i betydningen 'som rager op i luften', fx *Kongen var ikke særlig høj*, at dets E-rolle betegner 'fysisk genstand', mens det i betydningen 'med mange svingninger per sekund', fx *hun kunne tage det høje C*, kræver at dets E-rolle betegner en 'tone'. Monosemieringen kan illustreres således:

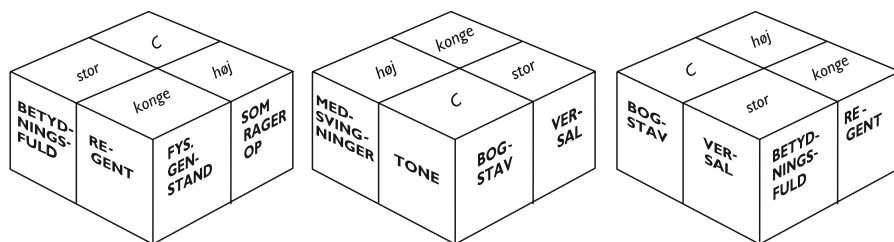

Kongen var ikke særlig høj
Hun kunne tage det høje C

Ordet *konge* monosemierer det polyseme ord *høj* til at betyde 'som rager op' og ikke 'med mange svingninger', og i den anden sætning monosemierer ordet *C* ordet *høj* til at betyde 'med mange svingninger' og ikke 'som rager op'.

Ordet *konge* og ordet *C* er imidlertid også flertydige, men kan hver især entydiggøres af deres omgivelser, således at *konge* sammen med *stor* kommer til at

betyde 'regent', men sammen med *høj* kommer til at betyde 'fysisk genstand', og således at *C* sammen med *høj* betyder 'tone' og sammen med *stor* betyder 'bogstav' Endelig kan *stor* sammen med *C* betyde 'versal' og sammen med *konge* betyde 'betydningsfuld':

Christian 4. var en stor konge
Kongen var ikke særlig høj

Hun kan tage det høje C
Christian staves med stort C

Christian staves med stort C
Christian 4. var en stor konge

Monosemieringen af et udsagn består således i at prædikaterne på grund af den leksikalske kohærens entydiggør nominalerne, og at substantivrødderne samtidig entydiggør prædikaterne. Denne gensidige monosemiering kan se ud som en cirkelproces, for hvor begynder man når næsten alle leksemerne i et udsagn er polyseme og derfor skal entydiggøre hinanden? Det er da antagelig heller ikke på denne måde den menneskelige bevidsthed arbejder.

1. I arbejdet med en oversættelsesmaskine, kan monosemieringsprocessen faktisk gennemføres ved at maskinen først udregner alle de muligheder der er for meningen med udsagnet når alle leksemer er flerfold polyseme, og dernæst rangordner mulighederne efter deres samlede kohærens, og til sidst udvælger det med bedst kohærens. Men dette kræver et meget stort antal udregninger, og den menneskelige hjerne kan ikke arbejde på denne måde.
2. I forbindelse med ordet *konge* kan ordet *høj* også betyde 'med magtfuld status', dog kun attributivt: *høje konge*.

§ 189. Isotopi

Man kan undre sig over hvorledes sprogbrugerne løbende i kommunikationsprocessen monosemierer næsten alle leksemer i udsagnene, som regel uden overhovedet at være klar over at de er mangefold polyseme. Men det forklares når man tager i betragtning at tolkningen ikke blot sker efter princippet om kompositionalitet, men også efter princippet om funktionalitet. Meningen med udsagnet er ikke blot en funktion af leksemernes betydning og meningen med måden de er kombineret på, men også af hvilken funktion meningen med ud-

sagnet har i den tekst som det er en del af, og i den situation som denne indgår i (§§ 6, 13).

Når soldaten står på landevejen og midt inde i heksens replik hører udsagnet *oven paa den sidder en Hund*, er hans opgave ikke kun at få en helhedsmening ud af delene, men også at få en mening der er relevant i forhold til tekstens helhed, og en mening som hænger sammen med hans aktuelle projekt i forhold til hele hans verdensbillede, som træet på landevejen jo er en del af.

Man kan også sige det på en anden måde: forståelsesprocessen består ikke kun i en beregning af hvilke tanker ytringens udtryk tæller som $[Y \Rightarrow T]$, men også af hvad udsagnet henviser til, og hvorledes det afbilder den del af verden som det henviser til, og som er kendt af sprogbrugerne uafhængigt af sproget: $(T \leftarrow S_o)$. Forståelsesprocessen omfatter endelig også hvad modtagerne skal bruge teksten til i kommunikationssituationens virkelighed: $S_k \rightarrow [\dots]_B$.

Det er således ikke blot de enkelte leksemers kohærenskrav der er grundlaget for monosemieringen. Monosemieringen indtræder fordi alle leksemer i et udsagn nødvendigvis må beskrive genstande og foregange der kan indgå i metonymiske forbindelser med hinanden i en situation. I provinser af verdensbilledets landskab hvor der er 'toner' (*det høje C*), er der også 'svingninger per sekund', men ikke (nødvendigvis) noget 'der rager op i luften'; i situationer med 'bogstaver' (*staves med stort C*) er der også 'versaler' og 'minuskler', men ikke 'betydningsfuldhed'; i situationer med 'højdeforskelle' (*kongen var ikke særlig høj*) er der også plads til forskellige 'fysiske genstande', men ikke til 'regenter' og 'undersætter'

Provinser af en bevidsthedsverden med foregange og genstande der står i metonymisk forhold til hinanden, kaldes ISOTOPIER, dvs. bevidsthedsselementer der hører hjemme 'samme sted' i verdensbilledet. Isotopien er i næsten alle tilfælde fastlagt før tolkningen af det enkelte udsagn begynder, og styrer forståelsesprocessen således at sprogbrugeren slet ikke opdager at de udsagn der indgår i udsagnet, er polyseme (§§ 250-260).

Når man i sproglæren inddrager både den verden udsagnene henviser til, og den virkelighed udsagnet fungerer i, ophører monosemieringsprocessen at være et mysterium. Monosemieringen på grundlag af lokal kohærens og global isotopi i teksten er således netop den funktionelle grammatiks emne, og den skal blive gennemgået i det næste kapitel: *C. Leksikalsk semantik*.

§ 190. Kompleks isotopi

Soldaten der hører udsagnet *oven paa den sidder en Hund*, har allerede, under tolkningen af det foregående udsagn, i sin mentale model over den omtalte si-

tuation installeret en 'kiste', der kan være 'penge' i, (hvad skulle han efter princippet om relevans ellers høre om den for, § 149). Da det foregår nede i et rum i det hule træ, kunne ordet *kiste* for ham ikke betyde 'galeanstalt'; dette begreb hører til en helt anden provins af hans bevidsthedsverden, hvorimod 'kasse med låg' passer helt fint ind i scenen. Således fungerer monosemieringen ved isotopi.

Men hvis han havde kendt betydningen 'hundredkroneseddel' af ordet *hund*, kunne han være blevet fristet til at tro at der sad en pengeseddel fastklemt i kistens låg; han havde jo forstået at han skulle hente penge, så 'penge' indgår allerede i isotopien for den omtalte situation. På denne måde kunne begge betydninger af ordet *hund* passe udmærket ind i den isotopi over den omtalte situation som soldaten allerede har etableret, og betydningen 'hundredkroneseddel' passer faktisk bedre end betydningen 'dyr af ulvefamilien'.

Soldaten ville dog næppe tage fejl, for den lokale kohærens udelukker at *sidde* betyder 'være fastklemt', når den efterfølgende præposition er *på*, og når der faktisk står *oven på*. Og han ville ikke svæve længere i usikkerhed end til næste sætning, hvor der står: *han har et Par Øine saa store som et Par Theekopper*, og her udelukker den lokale kohærens betydningen 'pengeseddel'.

Det at flere betydninger af det samme leksem passer lige godt i den samme isotopi, kaldes KOMPLEKS ISOTOPI; det er det der udnyttes i ordspil og vandede villigheder: *Hvorfor kan en hest ikke blive elektriker? - Fordi den taber pærerne*.

I vittigheder og ordspil skal ikke blot den globale isotopi være kompleks, men også den lokale kohærens skal åbne for begge muligheder, og informationsstrukturen skal helst sigte på begge tolkninger. Den komplekse isotopi opretholdes så igennem hele teksten og tekstens monosemieres først i pointen, som kun kan læses på en måde.

§ 191. Leksemer i ordbøger

Monosemiering forudsætter at det for hvert enkelt leksem er kendt for sprogbrugeren hvilke betydningspotentialer det har, og hvilke kontekster de enkelte betydninger kan indgå i. En mental ordbog vil da være indrettet således at det for en given morf specificeres a) hvilket leksem (eventuelt nummererede betydninger) det tæller som, b) hvilken syntaktisk og semantisk konstruktion dette leksem indgår i, c) hvad betydningen er og d) eksempler.

Alle substantivrødder er beskrevet som tilordnet overkategorier i et hierarkisk semantisk system (§ 236), og alle prædikater er specificeret med hensyn til: hvor mange roller de tager, hvilke genstande de tager som rolleled, og hvilke præpositioner rolleledene forbindes med.

Ordbogsindgangen for *sidde* kan da se således ud:

Leksem	Syntaktisk og semantisk konstruktion	Betydning	Eksempel
<i>sidde 1a:</i>	V2: [DYR MED BEN OG BAGDEL] <i>sidde + på/i/ved...</i> <FYS. GENSTAND>	'være placeret med bagdelen hvilende på'	<i>oven på den sidder en hund</i>
<i>sidde 1b</i>	V2: [DYR MED KORTE BEN] <i>sidde + på</i> <FYS. GENSTAND>	'stå'	<i>fuglen sidder på grenen</i>
<i>sidde 1c</i>	V2: [FYS. GENSTAND] <i>sidde + i</i> <GENSTAND MED HULRUM>	'være fastklemt i'	<i>proppen sidder i flasken</i>
<i>sidde 2</i>	V2: [MENNESKE] <i>sidde + i</i> <SOCIAL INSTITUTION>	'være i funktion i'	<i>sidde i byrådet, sidde i fængsel</i>
<i>sidde 3</i>	V2: [MENNESKE] <i>sidde + på</i> <MAGT el. EJENDOM>	'være i besiddelse af'	<i>Venstre sidder på borgmesterposten</i>
<i>sidde 4</i>	V1: [KLÆDNINGSSTYKKE] <i>sidde + M</i>	'passe'	<i>kjolen sidder godt</i>
<i>„sidde /fast</i>	V2: [FYS. GENSTAND] <i>sidde fast + i/på/ved ...</i> <FYS. GENSTAND>	'uden mulighed for at komme ud eller af'	<i>låget sidder fast</i>
<i>„sidde /efter</i>	V1: [MENNESKE] <i>sidde efter</i>	'blive på skolen en time efter skoletid'	<i>Peter sad efter i går</i>
...			

Læg mærke til at tryktabsforbindelserne *„sidde /efter*, *„sidde /fast*, *„sidde /inde*, *„sidde /over*, *„sidde /tilbage* regnes som særlige leksemer, og altså ikke som en særlig betydning af leksemet *sidde*.

Ordbogsindgangen for ordet *hund* kan se således ud:

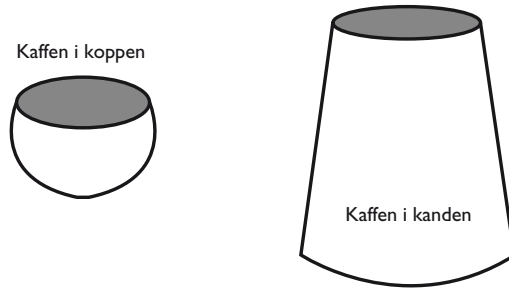
<i>hund 1</i>	N: DYR	'dyr af ulvefamilien'	<i>oven på den sidder en hund</i>
<i>hund 2</i>	N: semiotisk	'hundredkroneseddel'	<i>kan du veksle en hund?</i>
<i>være en hund efter</i>	N=V2: <MENNESKE> <i>være en hund + efter</i> [SITUATION]	'være ivrig efter'	<i>han er en hund efter at komme ud at cykle</i>

Læg mærke til at *hund* i udtrykket *være en hund efter noget* som leksemet i et di-valent prædikat tæller som beskrivelse af en foregang, og ikke som betegnelse for en genstand.

§ 192. Zeugmatest

Man kan med en vis ret hævde at et leksem aldrig har præcis den samme betydning i to forskellige kontekster; fx kan man hævde at leksemet *kaffe* betyder to

forskellige ting i *Kaffen i kanden* er varmere end kaffen i koppen, fordi væsken i de to forekomster har forskellig form, hvad man jo kan tegne:

Herimod kan indvendes at det, selv om de kan tegnes forskelligt, er samme betydning af ordet *kaffe*, eftersom konteksterne til de to påståede forskellige betydninger kan sideordnes, som det sker i sætningen *Kaffen i kanden og koppen er lige varm*. Sideordning kræver nemlig at de to sideordnede størrelser grammatisk og semantisk er ækvivalente (§ 193).

Derimod må betydningen 'kaffeplante', fx i *kaffen har ikke blomstret endnu*, siges at være en anden betydning af leksemet end betydningen 'drik lavet af brændte kaffebønner', og disse to betydninger kan da heller ikke have deres kontekster sideordnede: **Kaffen har endnu ikke blomstret og skal derfor drikkes varm*. Det er helt absurd at sige således.

I stilistikken kaldes en stilfigur med komisk effekt af sideordning for en ZEUGMA; gode eksempler er som regel ret muntre: *Hvad er højest: Rundetårn eller et tordenskrald? I begyndelsen og kåldhed skabte Gud himlen og jorden; Dan faldt i kamp og rustning, han holdt tale på fransk og rulleskøjter*.

Det at sideordning af de to sidste kontekster til *kaffe* giver en zeugma, mens de to første ikke gør, er en test der viser at ordet har polysemi mellem: 1. 'kaffeplante', 2. 'drik lavet af kaffebønner', men at betydning 2. ikke opdeles i to betydninger efter hvilken form for beholder kaffen hældes op i (hvad man ellers godt kunne have et ord for, fx *isterning* og *istap*, *bæk* og *å*).

Man kan med denne zeugmatest afgøre at ordet *på* har forskellige betydninger i *hun løser opgaven på fredag* og *hun løser opgaven på 10 minutter*, men samme betydninger i *en pige på 3½ kg* og *en pige på 51 cm*. Man kan godt sideordne de to sidste kontekster: *Det er en pige på 3½ kg og 53 cm*, men ikke de første: **hun løser opgaven på 10 minutter og fredag*. Dette er begrundelsen for at skelne mellem betydning 3. og 4., men ikke opdele betydning 5. i to forskellige betydninger. Og således hele vejen. Ordbøger laves principielt på grundlag af zeugmaprøver.

1. Læg mærke til at der ikke kan laves zeugmaprøver når leksemerne indgår i eksklusive syntaktiske konstruktioner, fx 9. *tage på noget* og 12. *tage /på* fordi betydning 12. er en fast tryktabsforbindelse som har et andet manifest udtryk end 9.

§ 193. Sideordning af ækvivalenter

Det er grundlaget for zeugmatesten at sideordning (koordination) kun kan ske når de sideordnede størrelser står ved siden af hinanden og er både grammatisk og semantisk ækvivalente. Er to led ikke syntaktisk ækvivalente, kan de ikke sideordnes, fx kan subjekt og finit verbum ikke sideordnes: **han og gik*. Hører de sideordnede led ikke til samme semantiske overkategori eller isotopi (§ 195), som *ild* og *minutter* ikke gør, dannes en zeugma: **han fik tisset på ilden og 2 minutter*.

I nogle grammatikker beskrives sideordning som en syntaktisk relation af samme type som underordning og degradering (§ 172), men det er det ikke. Sideordning af sætningsled er koordination af parallelle udsagn med udeladelse af identiske led. Ved udførelse af flere parallelle handlingsrækker udelader man altid identiske led i den ene række. Hvis man skal dække bord til to, behøver man ikke to gange åbne skabet, tage en tallerken ud, lukke skabet, bære den hen til bordet og sætte den på bordet; man tager begge tallerkener på én gang, og udfører kun den sidste delhandling: at sætte tallerkenen på bordet, to gange. På samme måde kan man ved sideordning af to sætninger udelade de fælles led i den ene. I stedet for at sige *han mødte en mand som han kendte og han mødte en kone som han kendte*, kan man sige: *han mødte en mand [...] og [...] en kone som han kendte*.

Det er ikke alle ord der er identiske i de to ytringer, der kan udelades, nogle (understreget) må genoptages med et pronomen efter og: *Derfor sleb hun dørene i går og malede [...] dem i dag*. *Hun samlede nålene sammen og [...] gemte dem*. *Jeg traf dengang ofte den gamle mand og [...] gav ham [...] en almis*. Er ordstillingen anderledes, kan de derimod godt udelades: *Dørene sleb hun i går og [...] malede [...] i dag*. *Hun sleb og [...] malede dørene i går og i dag*. *Nålene samlede hun sammen og [...] gemte [...]*. *Den gamle mand traf jeg dengang ofte og [...] gav [...] en almis*.

Reglen om ELLIPSE VED SIDEORDNING må formuleres på følgende måde: I to sætninger der sideordnes med *og*, *eller* eller *men* fordi de er parallelle (grammatisk og semantisk ækvivalente), kan de led der er identiske i de to sætninger, udelades, således at identiske subjekter og andre led der i begge rækker står før de særlige led, nævnes før *og*, mens identiske led der kommer efter særleddene, nævnes efter *og*. Reglen beskriver at ordet *dørene* i *Derfor sleb hun dørene i går og malede [...] dem i dag*, ikke kan udelades før *og*, fordi det kommer efter særleddet *sleb* og før *i går*, og at *dem* ikke kan udelades efter *og*, fordi det kommer efter sær-

leddet *malede* og *før i dag*. Identiske led der kommer før nogle, men efter andre af ytringernes særled, kan således ikke udelades, selv om de er identiske (dog kan subjektet godt, også når det står mellem to særled).

Forklaringen på at sideordnede led skal være ækvivalente, er altså at udeladelse af identiske led kun sker ved koordinering af parallelle sætninger, dvs. sætninger med ækvivalente syntaktiske og semantiske relationer mellem ledene.

1. At de sideordnede led skal stå i kontakt med hinanden, kan man se af at man i dag ikke kan sige *Mange bække oc smaa gøre en stor aa*, som der står hos Peder Laale, men skal sige *mange og små bække gør en stor å*. Det er det der gør dansk til et ordstillingssprog, og ikke et kasussprog. Reglen bestemmer at et led (undtagen prædikatet) skal være en uafbrudt og lokalt afgrænset række af ord. Man kan ikke have nogen andre ord skudt ind imellem to eller flere ord der tilsammen er bundet sammen til et grammatisk led.

2. Også identiske substantivrødder der er dele af komposita, kan udelades; i stedet for at sige: *Gælder ikke søndage og helligdage* kan man sige: *Gælder ikke søn- og helligdage*, i stedet for *Vi har brug for haveborde og havestole*, kan man sige: *Vi har brug for haveborde og -stole*. Som reglen er formuleret her, skulle man tro at man også kunne finde: *veranda- og haveborde og -stole*; sådanne eksempler har jeg dog aldrig set.

Læg mærke til at det kun er leksikalske morfemer der kan udelades inde i ord hvis de er identiske; fleksiver og derivativer kan ikke udelades, selv om de er identiske. Man kan ikke sige **Han tegn- og malede så fint* selv om fleksivet *-ede* er identisk i de to sætninger *Han tegnede og malede så fint*. Man kan heller ikke sige *Hendes opklar- og udredning af sagen var imponerende*. Det er reglen om udeladelse ved sideordning der forhindrer at fleksiver og derivativer udelades, de kommer jo nemlig efter nogle, men før andre af de særlige led.

3. Læg mærke til at *og* kan forekomme i andre betydninger end 'parallelisering af ækvivalenter'; fx er *Ulla og Hans køber hus* ikke elliptisk sideordning, for *og* betyder ikke 'og', men snarere 'med'.

§ 194. Udsagn om udsagn

I betydningslæren undersøger man relationen mellem manifeste udtryk (morf, ord, sætninger, tekster) og indhold (betydning, mening, tanker, budskaber, tolkninger), men da indhold er latent, dvs. usynligt, kan man kun undersøge relationen empirisk ved at tale om ordenes betydninger med andre ord end dem man undersøger betydningen af. Det empiriske grundlag for betydningslæren er således ikke de manifeste udtryk og de latente tanker, men de manifeste udtryk og nogle andre manifeste udtryk om indholdet af de første udtryk, de såkaldte metasproglige udsagn. Zeugmatesten er et godt eksempel på et metasprogligt udsagn om at et andet udsagn, med en bestemt konstruktion, er en zeugma, dvs. absurd og meningsløs.

METASPROGLIGE UDSAGN drejer sig om om udsagn er MENINGSFULDE (acceptable) eller ABSURDE (meningsløse), og om meningen med et meningsfuldt udsagn står i et bestemt logisk forhold til meningen med et andet udsagn, fx om meningen med to udsagn er autonome, ækvivalente, eksklusive, implikative eller paradoksale i forhold til hinanden.

For nemheds skyld indfører jeg nogle symboler for disse intuitive, men intersubjektive udsagn om logiske relationer mellem udsagn. Udsagnene noteres med X, Y og Z.

- a) Udsagnene X og Y er AUTONOME (med mening uafhængig af hinanden): $X::Y$; fx – *Ulla er høj. – Ulla er tyk*. Man kan tænke sig en omtalt situation hvor begge sætninger er sande, en hvor kun den ene er sand, eller en hvor ingen af dem er sand. Alle mulighederne er lige gode.
- b) Udsagnene X og Y er EKSCLUSIVE (med mening der udelukker hinanden): X/Y ; fx – *Ulla er stor. – Ulla er lille*. Ytringerne kan ikke være sande begge to samtidig, den ene kan være sand, eller den anden kan være sand, eller ingen af dem, men ikke begge to.
- c) Udsagnene X og Y er ÆKVIVALENTE (med samme mening): $X = Y$; fx – *'At gå' er et udsagnsord. – 'At gå' er et verbum*. Enten er begge ytringer sande eller også ingen af dem, ikke kun en.
- d) Udsagnet X IMPLICERER Y (meningen med Y følger af meningen med X): $X \rightarrow Y$ fx – *Dette er et æble. – Dette er en frugt*. Man kan ikke have en omtalt situation hvor kun den første er sand, de kan begge være sande eller den første kan være falsk.
- e) Udsagnene X og Y er tilsammen et PARADOKS (skønt meningsfulde hver for sig, meningsløse sammen): $X * Y$; fx – *Næste sætning er falsk. – Foregående sætning er sand*. Man kan ikke tænke sig nogen situation hvor nogen af sætningerne er enten sande eller falske, hverken begge to eller hver for sig.

1. Der findes faktisk 16 forskellige logiske relationer mellem udsagn, men disse 5 er tilstrækkelige til at man kan bruge dem i praksis.

§ 195. Metasproglige udsagns generiske karakter

Meningen med det metasproglige udsagn er generisk, dvs. det handler om udsagnetens mening hver gang man bruger dem, og bedømmelsen er for sprogbrugerens umiddelbar og intuitiv; det er ikke noget man skal argumentere for; det er noget man oplever.

Med semantiske tests undersøger man i en aktualiseret ytring generaliserede betydninger, ikke aktualiserede betydninger. Fra min session til militæret husker jeg en type intelligensprøver som netop handlede om semantiske rela-

tioner; man kunne få 3 ord og skulle så tilføje det fjerde, fx: Hvis 'dag' svarer til 'sol', så svarer 'nat' til: HVAD? Det var så meningen man skulle skrive *måne*. Blandt disse intelligensprøver var der en der lød således: Hvis 'i forgårs' svarer til 'torsdag', så svarer 'i overmorgen' til: HVAD? De fleste mennesker jeg siden har spurgt, svarer *mandag* som det de mener er det rigtige; det kan også godt være at det var det der ville have gjort mig selvskreven til at blive befalingsmand i forsvaret, men jeg mener faktisk at det bedste svar må være *torsdag*.

Tanken om at taletidspunktet skulle være lørdag kommer ikke fra den generiske mening med ordene hvis indhold der spørges til, men alene af rækkefølgen af leddene i spørgsmålet. Havde spørgsmålet nemlig været formuleret: *hvis 'i overmorgen' svarer til 'torsdag', så svarer 'i forgårs' til: HVAD?*, så ville de fleste nok have svaret *søndag*; men et spørgsmål om semantiske relationer mellem ord kan ikke afhænge af den rækkefølge som metaspørgsmålene har stillet leddene i. Det ville nemlig ikke have gjort noget hvis man havde stillet den med 'solen' og 'månen' i en anden rækkefølge: *hvis 'nat' svarer til 'sol', så svarer 'dag' til: HVAD? – måne!*. Svaret på den type opgaver om semantiske relationer mellem ordbetydninger, kan kun undersøges ved grundlæggende intuitive udsagn om forholdet mellem tolkningen af to ytringer.

Man kan også formulere det således at frasen *i overmorgen* har to typer af indhold, den ene type er den konceptuelle betydning, det er 'to dage efter taletidspunktet', og det andet er selve henvisningen fra taletidspunktet til dagen to dage senere: den deiktiske betydning, som skifter efter taletidspunktet. **Leksikalsk semantik** handler ikke om hvad afsenderen med ytringerne henviser til, men om forholdene mellem forskellige ords indholdskomponenter hver gang de bruges, og de undersøges ved de intuitive intersubjektive metasproglige udsagn om relationer mellem udsagn hvori ordene indgår (§ 190).

§ 196. Modsætningstyper

På grundlag af test med metasproglige udsagn om relationen mellem udsagn kan man skelne mellem forskellige semantiske relationer mellem betydningen af leksikalske ord: synonymi, overbegreb og underbegreb, artsmodsætninger, gradsmodsætninger, antonymer, forholdsmodsætninger og hierarkimodsætninger.

Definitioner af semantiske termer for ordbetydninger beskrives således: Hvis den eneste forskel på ytringerne X og Y og Z er den at ordet x i X er udskiftet med ordet y i Y og z i Z, kan man definere følgende:

- a) Leksemerne *x* og *y* er SYNONYME hvis $X = Y$; fx *Dette er et verbum = Dette er et udsagnsord* (ordet *synonym* kan dog også bruges om ytringer der er ækvivalente).
- b) Leksemet *x* er OVERBEGREB (supernym, hyper(o)nym) til UNDERBEGREBET (hyponymet) *y*, 1) hvis *x* og *y* er generelle benævnelser (med *alle*) og $X \rightarrow Y$, eller 2) hvis *x* og *y* er specifikke benævnelser eller (del af) omsagn, og $Y \rightarrow X$, fx *er børn* overbegreb til underbegrebet *drenge* eftersom – *Alle børn elsker æbler* $\rightarrow$ – *Alle drenge elsker æbler* og – *Nogle drenge elsker æbler* $\rightarrow$ – *Nogle børn elsker æbler*, og *bevæge sig* er overbegreb til *løbe*, og *frugt* til *æble* eftersom – *Peter løber* $\rightarrow$ – *Peter bevæger sig*, og – *Dette er et æble* $\rightarrow$ – *Dette er en frugt*.
- c) Leksemerne *x* og *y* er ARTSMODSÆTNINGER (sidebegreber, heteronyme, kohyponyme, inkonyme) hvis *x* og *y* er underbegreber til *z* og X/Y ; fx *er tiger, kat, leopard* artsmodsætninger da de alle er underbegreber til *dyr af kattefamilien* og da – *Dette er en tiger* / – *Dette er en kat* / – *Dette er en leopard*.
- d) Leksemerne *x* og *y* er GRADSMODSÆTNINGER (af nogle kaldt antonymer) hvis X/Y , og *x* og *y* kan gradbøjes; fx *er stor og lille* gradsmodsætninger fordi *Ulla er stor/Ulla er lille* og – *Ulla er hverken stor eller lille*.
- e) Leksemerne *x* og *y* er ANTONYMER (komplementære modsætninger, binære artsmodsætninger, kontradiktoriske modsætninger, komplektymer) hvis $Y \rightarrow$ ikke- X og ikke- $X \rightarrow Y$ (og omvendt, dvs. hvis der er et komplementært modsætningsforhold mellem ytringerne), fx *er åben og lukket* antonymer fordi – *Døren er åben* $\rightarrow$ – *Døren er ikke lukket* og – *Døren er ikke åben* $\rightarrow$ – *Døren er lukket*.
- f) Leksemerne *x* og *y* er FORHOLDSMODSÆTNINGER (konverser, reciprokke modsætninger, relative modsætninger) hvis de er spejlbilledprædikater (§ 178); fx *eje og tilhøre i* – *Hun ejer huset* = – *Huset tilhører hende*.
- g) Leksemerne *x*, *y* og *z* er HIERARKIMODSÆTNINGER hvis *x*, *y* og *z* er sidebegreber med en indbyrdes ordningsrelation, fx hvis de er betegnelser for mål på den samme dimension og $X \leftarrow Y$ og $Y \leftarrow Z$; fx *er 1, 2, 3, 4, ..., og sekund, minut, time, dag, uge, måned, år*, og *mm, cm, m, km* hierarkimodsætninger da – *Den er 7 mm* $\leftarrow$ – *Den er 7 cm* og – *Den er 7 cm* $\leftarrow$ – *Den er 7 m*.
- h) Leksemet *x* er MERONYM til leksemet HOLONYMET *y*, hvis der er en del-helhed relation mellem de to ord, dvs. hvis *x* og *y* kan indgå i sætninger som *x er en del af y*; *y består af x*, *z* og *æ*; *x fungerer som z i y*; *y'ens x*, *y'en har en x*, *x'en på y'en*, fx *lillefingeren på højre hånd, motoren i bilen* (§ 262).

V. C. LEKSIKALSK BETYDNING

§ 197. Kategorier

Udsagnets konceptuelle indhold kan beskrives som en konfiguration af de foregange som udsagnets prædikater beskriver, og de genstande som udsagnets nominaler betegner (§ 170). Denne konfiguration udgør en helhed hvori delene hænger uløseligt sammen som brikker i et "fully interlocking" puslespil. Denne sammenhæng er den leksikalske kohærens (§ 188) som består i at foregange kræver at deres roller udfyldes af genstande der tilhører bestemte kategorier, og at alle genstande er inddelt i kategorier der passer som roller i foregangene. Det kan også kaldes *leksikalske selektionsregler*.

Den leksikalske betydningslære består således i en beskrivelse af det hierarkiske system af kategorier som alle genstande kan inddeles i, og det system af foregange som er inddelt efter hvilke kategorier de kræver af deres roller.

Det hierarkiske system af kategorier er i princippet indrettet som spørgsmålet i gættelegen "20 spørgsmål til professoren" eller som opdelingen i en begrebsordbog, en tesaurus: 'dyrerige', 'planterige', 'mineralrige' og 'begreber'. 'Begreber' er dernæst underinddelt i 'situationelle' og 'abstrakte (ikke-situationelle) begreber'; de 'situationelle' i 'udsagn' og 'temporale situationer', osv. På samme måde er 'dyreriget' også inddelt i 'mennesker' og 'dyr', og 'mennesker' i 'individer' og 'organisationer' osv., som det vil fremgå af det følgende.

Kriteriet for om den genstand et givet lekseme betegner, hører til en given kategori, er dets kombinerbarhed i et udsagn med bestemte foregange i bestemte konfigurationer, som kommer til udtryk i bestemte syntaktiske konstruktioner (§§ 168-184). Det empiriske grundlag for den leksikalske semantik er således en række test af den typer der er omtalt i V. A. *Grammatisk mening* og V. B. *Semantisk metode*.

Den grundlæggende inddeling af genstandene er den mellem 'uhåndgribelige fænomener' og 'håndgribelige genstande', mellem leksemer som *minut*, *længde*, *interesse*, *fordel*, *afhængighed* på den ene side og *tilskuer*, *heks*, *Struensee*, *virus*, *træ*, *sabel* og *guld* på den anden side.

Nogle foregange tager kun 'fænomener' som deres E- eller H-rolle: *det varede et minut* – **det varede en heks*; *de begyndte på nedstigningen* – **de begyndte på sablen*; andre tager kun 'genstande' som deres G-, E- eller H-rolle: *oberst Køller har arresteret Struensee* – **oberst Køller har arresteret længden*; **fordelen har arresteret Struensee*.

Inddelingen af genstandene i kategorier er afhængigt af systemet af typer af foregange, og inddelingen af foregangene i typer er afhængigt af systemet af kategorier af genstande. Foregange inddeles grundlæggende i 'mentale foregange', som er en del af de 'materielle foregange', som igen er en del af de 'relationelle foregange'. Men der er her et metodisk problem om hønen og ægget i den leksikalske semantik, nemlig hvorledes man begynder på inddelingen, når det ene forudsætter det andet, og det andet det ene.

§ 198. Syntaktiske test

En klassifikation af leksemerne i underkategorier af genstande og typer af foregange løber ikke kun ind i det metodiske problem om hønen og ægget (§ 197), men også i det problem at det i en aktualiseret ytring forudsættes at den tæller som et meningsfuldt udsagn. Det betyder at modtagere på grund af løftet om relevans (§§ 149-150) tillægger udsagn den mest sandsynlige og relevante mening også hvis reglerne om kohærens er brudt. Det er det der kaldes metafor og metonymi (§§ 250-260).

Man kan således godt tænke sig situationer hvor det burde give mening at sige: *Det varer en heks*; det kunne fx betyde: 'det varer så lang tid som det tager at brænde heksen af sankthansaften', og *Fordelen har arresteret Struensee* kunne betyde 'det var de fordele han havde givet sig selv og sine venner der til sidst var grundlaget for at han blev arresteret'.

I metaforiske og metonymiske udsagn er således det krav til kohærens som stilles af foregangen, så stærk at modtagerne omtolker genstandens kategori til at passe til foregangens krav; *heks* omtolkes til at betyde 'den tid det tager at gøre noget typisk ved en heks' for at det kan være E-rolle for *varer*. Og derfor er alene leksemernes kombinatorik ikke noget sikkert empirisk grundlag for at klassificere genstandene og foregangene.

Grundlaget for inddeling af leksemerne i underkategorier er imidlertid ikke blot deres leksikalske kohærens med andre leksemer, men også hvilke syntaktiske konstruktioner de kan indgå i, dvs. leksemernes kombinationsmuligheder med grammatiske morfemer i bestemte sætningsmønstre. Således er den grundlæggende inddeling af genstande i 'fænomener' (FN) og 'fysiske genstande' (FG) indbygget i akkusativ med infinitiv-konstruktionen (§ 176): *hun så ham spise maden*. Her skal akkusativen høre til kategorien FG og infinitiven skal høre til typen 'materiel foregang'. Man kan således næsten ikke tillægge følgende sætning mening: **hun så glæden skyldes at han kom*; **de hørte fordelen arrestere Struensee*.

Akkusativ med infinitiv-konstruktionen kan derfor bruges som test når man skal opstille systemet af kategorier af genstande på følgende måde:

fysisk genstand – uhåndgribeligt fænomen

NR	OK	TEST	EKSEMPEL	KAT
3	EN	De så/hørte Nn forsvinde i det fjerne	<i>De så <u>Europa/vandet/næsen</u> forsvinde i det fjerne</i>	FG
		(sanseverber + akk + inf)	<i>* <u>De så interessen for problemet</u> forsvinde i det fjerne</i>	FN
a	b	c1, c2	d1, d2	e

Her angiver a) testens nummer, b) det som testen tager som input (EN), c1) prototyper af testen hvor man i skabelonen skal indsætte det leksem der skal testes, på Nn-pladsen, c2) i parentes navnet på den syntaktiske konstruktion som udgør testen, d1) eksempler med indsættelser af leksemer der giver acceptable sætninger og meningsfulde udsagn, d2) i næste linje eksempler med indsættelse af leksemer der ikke giver en acceptabel sætning eller et meningsfuldt udsagn, og e) angivelse af det testede ords kategori, angivet ved forkortelser, hvis de henholdsvis passer i skabelonen eller ikke passer i skabelonens åbne felt.

Når man skal undersøge genstandenes kategorier ved syntaktiske test, må man nødvendigvis som input have alle substantiver, og ikke kun de substantiver, der ikke er afledte som verbal- og adjektivsubstantiver; for alle substantiver kan indgå i de syntaktiske skabeloner. Inputtet til test om kategorier er således substantiver, angivet ved **Nn** (bestemt eller ubestemt) eller **N** (ikke-bestemt).

1. Læg mærke til at selv syntaktiske strukturer kan bruges metaforisk; det er nemlig ikke bogstaveligt talt en fysisk genstand og en fysisk foregang der sanses i Carsten Jensen: *Jeg har set verden begynde*, men her er der en metaforisk kohærens mellem akkusativ (E-rollen) og infinitiven (foregangen).

§ 199. Det hierarkiske system af substantiver

Systemet af substantiver er hierarkisk på den måde at der er overkategorier og underkategorier, og således at de syntaktiske test er ordnet i rækkefølge, så at inputtet til en senere test skal være et af outputtene fra en tidligere test.

Den første deling adskiller substantiver der optræder som nominaler i sætningen, fx: *minut, produktion, herre, sabel, vand* fra substantiver der optræder som 'klassifikatorer' (KL) i en tryktabsforbindelse (§ 36): *mængde, flaske, meter, decibel*, som så underinddeles i 'partitive' (PT): *mængde, flaske* og 'skalaer' (SK): *meter, decibel*.

Resten, entiteterne, inddeles med den syntaktiske test akkusativ med infinitiv (§ 198) i **konkrete ‘fysiske genstande’** (FG) som udtrykkes ved substantivrødder: *bog, heks, København, motor, sand*, og **‘uhåndgribelige fænomener’** (FN) som ofte udtrykkes ved verbalsubstantiver og adjektivsubstantiver: *minut, afhængighed, belejring, fordel*.

Den mest overordnede inddeling af systemet af substantiver ser således ud:

substantiver	klassifikator (KL) (tryktabsforbindelse ml. to N)	partitiv (PT)	<i>sektor, side, halvdel</i>
		skala (SK)	<i>meter, decibel, grad</i>
	entitet (EN)	uhåndgribelige fænomener: mål, egenskab eller forløb (FN)	<i>minut, afhængighed, belejring, fordel</i>
		konkret, fysisk genstand: (FG)	<i>bog, aftale, heks, København, motor, sand</i>

Disse forskellige underkategorier af substantiver vil blive beskrevet i det følgende med deres underkategorier og de test der definerer dem: klassifikatorer beskrives i § 200, fysiske genstande i §§ 201-205, uhåndgribelige fænomener §§ 206-210.

§ 200. Klassifikatorer

‘Klassifikatorer’ er substantiver i den forstand at de kan bøjes som substantiver: *sektor – sektoren – sektorer, side – siden – sider*. Men de kan også optræde i de særlige konstruktioner hvor to substantivrødder står ved siden af hinanden i samme nominal således at den første har tryktabsforbindelse: *en flaske ¹vin, to ²pakker ciga ¹retter; ¹en ¹del ¹vin og to dele vand, 50 g. smør* (§ 36). Man kan derfor næsten kalde dem en særlig ordklasse, klassifikatorer, af substantivrødder der i denne funktion ikke kan have genitiv eller definit form, men som indgår i tryktabsforbindelser inden for et nominal med en anden substantivrod. Den første af disse to substantivrødder der er sat ved siden af hinanden i et nominal (eventuelt med et adjektiv imellem), optræder som nominator for det andet, og må i nominalske-maet (§ 60) stå på **n**-pladsen.

q	n	J	N	R	D	A
	en flaske 200 g borgmester	god smeltet	vin smør Sørensen			
	en de 200		flaske Borgmesteren, g.	af den smeltede smør		med en god vin Sørensen,

‘Klassifikatorer’ (KL) betegner dele af helheder (PT): *sektor, side, halvdel, stykke*, eller måleenheder på en dimension eller et område (SK): *meter, decibel, grad*. Men også ord der oprindeligt hører til andre kategorier, kan optræde som klassifikatorer i tryktabsforbindelser; det gælder mængdebetegnelser, emballager og beholdere: *flaske, pakke*, navne med flere led, titler, institutionstyper og familiebetegnelser: *Borgmester, onkel, hotel*.

Nominaler der indeholder klassifikatorer, har kohærensrelationer til udsagnets foregang enten gennem klassifikatoren, eller gennem det andet substantiv: *han drak et glas vand; han knuste et glas vand i sin knyttede næve*. I det første tilfælde kræver *drikke* at E-rollen er flydende, dvs. en masse (MS) som *vand*, i det andet kræver *knuse* at E-rollen er en ting (TN) som *glas*.

‘Skalaenhederne’ (SK) skiller sig ud fra de andre klassifikatorer ved at indgå i hierarkimodsætninger (§ 196g) med andre skalaenheder: *den er 7 mm <-- den er 7 cm <-- den er 7 m*.

Kategorierne ‘klassifikatorer’ (KL) og ‘skalaenheder’ (SK) er således det man finder ved test 1 og 2, og de står i modsætning til alle andre genstande.

klassifikatorer – skalaer – entiteter

NR	OK	TEST	EKSEMPEL	KAT
1	N	q N_{pl} af N	<i>to aspekter af problemet; to flasker af vinen</i>	PT
		q_o N N_{MS/pl}	<i>* en heks/revolution/blomst af TINGEN</i> <i>en flaske vin, et kilo bønner</i>	
		(klassifikator-plads)	<i>* en heks/revolution/blomst af TINGEN</i> <i>* en soldat mod, * en heks ækelhed</i>	EN
2	pt	syv N_{SK1} <-- syv N_{SK2}	<i>syv cm <-- syv meter</i>	SK
		(hierarkimodsætninger)	<i>* syv soldater <-- syv officerer</i>	EN

1. Læg mærke til at ordet *minut* og andre tidsmål ikke er klassifikatorer. Man kan ikke sige *to minutter stilhed*; det hedder *to minutters stilhed*, med genitiv.

2. Eftersom klassifikatorer har alternative kohærensrelationer, kan de passe i andre sammenhænge end deres egen; klassifikatorer vil således passe også til testen for semiotiske genstande (se § 203): *sektionen om EU var ikke så stor*. Det er derfor vigtigt at testen for klassifikatorer (test 1) kommer før testen for semiotiske genstande (test 3).

§ 201. Entiteter

‘Entiteter’ (EN) deles først ind i ‘fysiske genstande’ (FG) og ‘uhåndgribelige fænomener’ (FN). Fysiske genstande er håndgribelige i den forstand at de kan san- ses ved syn, hørelse, følesans, (smag eller lugt): *bog, heks, København, motor, sand*. I modsætning hertil er ‘fænomener’ (FN) uhåndgribelige entiteter, dvs. forløb i

tid, abstrakte mål, egenskaber og lignende, entiteter der som regel udtrykkes med verbalsubstantiver eller adjektivsubstantiver: *minut, afhængighed, belejring, fordel*.

Der kan opstilles flere forskellige test som vil opdele 'entiteter' i 'fysiske genstande' og 'fænomener': På den tomme plads som H-rolle for sanseverber (§ 176) med middelbare rolleled (§ 65): I *De så hen på Nn, de så over på Nn*, kan man godt indsætte *bog, heks, København, motor, sand*, men ikke *minut, afhængighed, belejring, fordel*. Det samme gælder for **Nn**-leddet på **DO**-pladsen i en akkusativ med infinitiv (§ 176): *Hun så soldaten, sablen, bogen forsvinde i det fjerne*. Den sidste del af FG-testen består i sideordning af *lys* og *bred* som adjektiver til entiteten der prøves, fx *den lyse og brede næse*; hver især kan disse adjektiver bruges metaforisk eller metonymisk om hvad som helst: *lyse drømme, bred enighed*, men det er ikke samme betydningsforskydning i de to tilfælde, så man kan ikke sideordne ordene som adjektiver til et 'uhåndgribeligt fænomen': **?lyse og brede drømme, *?lys og bred enighed*. Den test der definerer kategorien 'fysisk genstand' kan opstilles således:

fysiske genstande – uhåndgribelige fænomener

3	EN	De så hen/over på Nn ; Den bevægede sig hen på Nn , Vi så/hørte Nn forsvinde i det fjerne; Nn er bredere og lysere end Nn	De så hen/over på Europa/vandet/næsen; Den bevægede sig hen mod Europa/vandet/næsen; Vi så bogen/sablen/soldaten forsvinde i det fjerne; Den ene soldat/næse/bog er bredere og lysere end den anden	FG
		(sanseverbum + hen + på + H-rolle; lokativisk H-rolle; sanseverber + ak + inf; sideordning af to gradsmodsætninger)	* De så hen på interessen/problemet *Vi så interessen/problemet forsvinde i det fjerne Det ene problem er bredere og lysere end det andet	FN

§ 202. Fysiske genstande

'Fysiske genstande' (FG) inddeles først i 'semiotiske genstande' dvs. tegn og samlinger af tegn (SM): *bog, aftale, bogstav, liste*, og 'ikke-semiotiske genstande'. De 'ikke-semiotiske genstande' er dernæst underinddelt i 'levende organismer' (LV): *heks, regering, træ*, og 'døde ting' (DØ): *motor, sabel, sand*. 'Døde ting' underinddeles i 'tællelige ting' (TL): *motor, sabel*, og 'masser' (MS): *vand, luft, sand*. 'Tællelige ting' inddeles i 'ting' (TN): *sabel, kiste, høstak*, og 'dele' (DL): *motor, svinghjul, taster*, herunder 'legemsdele' (LD): *næse, ryg*.

De 'levende organismer' (LV) inddeles i 'menneskelige' (MN): *tilskuer, heks, regering*, og 'ikke-menneskelige' (IM): *stork, virus, træ*. De 'menneskelige' inddeles i 'individer' (IN): *tilskuer, heks*, og 'organisationer' (OG): *hjemmemarked, regering*. 'Individerne' inddeles i 'agenter' (AG): *tilskuer, herre*, og 'personer' (PS):

heks, Jesus. De 'ikke-menneskelige' levende organismer inddeles i 'dyr' (AN): stork, virus, og 'planter' (VT): roser, træ.

'Steder' (LO) fungerer som en mellemting mellem 'levende væsener' og 'døde ting', især på grund af den meget udbredte metonymi at stedet betegner de personer der er på stedet: Europa, København, ildlinjen, mark.

konkret fysisk genstand (FG)	semiotisk (SM)				bog, forslag, aftale
	levende organismer	menneskelig (MN)	individ (IN)	agent (AG)	fabrikanten (af), tilskuer (til), herre (over)
				person (PS)	heks, soldat, Jesus, Struensee
			organisation (OG)		hjemmemarked, industri, regering
	(LV)	Ikke-menneskelig: (IM)		dyr (AN)	stork, bakterier, virus
				plante (VT)	blomst, træ
	sted	(lokalitet) (LO)			Europa, København, ildlinjen, mark
	døde ting (DØ)	tællelige ting (TL)		del (DL) legemsdel (LD)	motor, svinghjul, taster, næse, ryg
				ting (TN)	sabel, kiste, høstak
		masse (MS)			vand, luft, sand

§ 203. Semiotiske genstande

'Fysiske genstande' underinddeles i 'semiotiske genstande' (SM) og 'ikke-semiotiske genstande'. Denne inddeling afspejler at nogle fysiske genstande bruges som tegn for noget andet end sig selv, fx *afsnit, aftale, bog, bogstav, kapitel, liste*. Det karakteristiske for semiotiske genstande er at de er sanselige objekter, men at de også *betyder* noget der kan ekspliciteres i E-rollen efter *om*, nemlig som *at*-infinitiv eller *at*-sætning, og derfor kan være enten E-rolle eller H-rolle for *læse, oversætte* eller *forstå*. 'Fysiske genstande' som ikke er 'semiotiske genstande' kan kaldes 'ikke-semiotiske genstande', men for ikke at lave hierarkiet højere end nødvendigt får denne kategori ikke nogen forkortelse, og 'ikke-semiotiske genstande' opfattes som enten 'levende organismer' (LV) eller som 'døde ting' (DØ). Testen for semiotiske genstande kan opstilles således:

semiotiske genstande – ikke-semiotiske genstande

4	FG	Nn om at-sætn Hun læste i Nn at-sætn.; Hun oversatte Nn til dansk;	aftalen om at hun skulle komme, bogen om at sejle Hun læste i aftalen at de skulle rejse; Aftalen blev oversat fra tysk til dansk;	SM
		(rolleled i et nominal efter om H-rolle for læse i E-rolle for oversætte)	* Heksen om at kravle op i træet *Han læste i heksen at han skulle kravle ned i træet *De oversatte motoren fra tysk til dansk	LV DØ

‘Fysiske genstande’ der ikke er ‘semiotiske’, kan enten være ‘levende organismer’ (LV): *herre, heks, regering, stork, blomst* eller ‘døde ting’ (DØ): *motor, sabel, vand, kobber*. Det karakteristiske for ‘levende organismer’ er at de kan være subjekter for foregange som ‘vokse’, ‘gro’, ‘udvikle sig’, ‘bukke under’, ‘dø’, ‘gå ud’, og E-rolle for ‘udrydde’, ‘bekæmpe’, ‘trykke i siden’. Substantiver der ikke passer i disse skabeloner er ‘døde ting’. Testen kan beskrives således:

Levende organismer – døde ting

5	FG	Nn voksede ikke mere Nn bukkede under for vilkårene De trykkede Nn i siden	soldaten/rosen/ befolkningen voksede ikke mere; heksen/ LV træet/industrien/bukkede under for de dårlige vilkår; de trykkede fluen/blomsten i siden	
		(E-rolle for foregange som ‘vokse’, ‘udvikle sig’, ‘bukke under’, ‘trykke i siden’)	* motoren/sandet/kisten voksede ikke mere * næsen/motoren bukkede under for de dårlige vilkår * vi trykkede stenen/huset/sandet/pc’en i siden	DØ

1. Læg mærke til at citationstegn (eller kursiv) gør ethvert ord til en semiotisk genstand:
Både væg og mur oversættes til wall på engelsk.

§ 204. Levende organismer

Inden for ‘levende organismer’ (LV) kan man skelne mellem ‘menneskelige’ (MN): *fabrikant, heks*, og ‘ikke-menneskelige organismer’ (IM): *stork, virus, rose, træ*. Karakteristisk for ‘menneskelige organismer’ er det a) at de kan være subjekt for mentale foregange som ‘tænke’, ‘sige’, ‘nægte’, med *at*-sætning som E-rolle, fx *Heksen*, men ikke: **kisten sagde at han skulle hente penge*, b) at de kan spille H-rollen for mentale foregange som ‘behageligt for’, ‘skræmme’, ‘være klart for’, fx: *det var klart for* c) at de kan tage modalverber i den deontiske betydning: ‘gøre noget med vilje’, ‘ville gerne’, ‘ikke turde’, d) at de kan optræde som IO-led for trivalente foregange, fx: *De sendte Lund* (MN) *bogen*, men: *De sendte bogen til Lund* (LO). Testen for ‘menneskelig organisme’ (MN) kan beskrives således:

Menneskelige – ikke-menneskelige organismer

6	LV	Nn siger/mener/nægter at-STN Nn , han/hun gør det ikke med vilje Nn vil ikke ses/genkendes/ De sendte Nn et brev Nn ville gerne komme	heksen/fabrikanten/regeringen mener ikke at ... heksen, hun gør det ikke med vilje heksen, fabrikanten/regeringen vil ikke/gerne genkendes de sendte tilskueren/soldaten/Peter et brev	M N
		(H-rolle for mentale foregange, IO-led for trivalente foregange S for deontiske modalverber)	*storken/træet mener ikke at ...; * storken/træet gør det ikke med vilje; * storken/træet vil gerne genkendes * de sendte ålen/Europa/ryggen/sablen et brev	IM

Inden for de ‘ikke-menneskelige organismer’ (IM) kan man skelne mellem ‘dyr’ (animate, AN), fx *stork, løve, bakterie, virus*, og ‘planter’ (vegetative, VT), fx *rose, blomst, træ*. Animate ‘dyr’ kan kendes på at de kan være subjekt for bevægelsesverber og *spise, sove*, og E-rolle for *fødes, dræbe*, hvad vegetative ‘planter’ ikke kan:

Dyr – planter

7	IM	Nn bevægede sig fremad, derved blev Nn dræbt	en bakterie der er trængt ind i kroppen, hanløven bliver dræbt	AN
		S for bevægelsesverber	*en splint der er trængt ind i kroppen, rosen bliver dræbt	VT

§ 205. Menneskelige væsener

Inden for ‘menneskelige organismer’ kan man skelne mellem ‘individer’ (IN), fx *fabrikant, heks, Struensee* og organisationer (OG), fx *industri, regering, skole*. Organisationer er defineret som kollektiver der består af flere menneskelige medlemmer, og som kan handle som mennesker:

Organisation – individ

8	MN	Alle i Nn var indbudt Medlemmerne af Nn var til stede	Alle i industrien var indbudt Medlemmerne af regeringen var ikke til stede	OG
		(et kollektiv med medlemmer)	*alle i fabrikanten var indbudt *medlemmerne af heksen/Struensee, fabrikanten var ...	IN

Blandt ‘individer’ kan man skelne mellem ‘agenter’ (AG), fx *fabrikanten (af), tilskueren (til), herren (over)*, og ‘personer’ (PS), fx *heks, soldat, Jesus, Struensee*. Agenter er individer som har den funktion at udføre en foregang, ‘en fabrikant’ er en der ‘fabrikerer’ noget, og ‘en tilskuer’ en der ‘ser på’ noget. Agenter der indgår som substantivrod i et nominal, vil således i nominalskemaet have mulighed for et rolleled, middelbart på rollepladsen (**R**), eller som genitiv på **n**-pladsen: *tilskuerne til kampen, kampens tilskuere, herren over fluerne, fluernes herre*. Agenter er ofte verbalsubstantiver af typen nomen agentis (§ 27). Testen for ‘agenter’ (AG) ser således ud:

Agent – person

9	IN	Han/han var en stor/ivrig/tidligere N af/til det; deres N = N til dem	han var en ivrig tilskuer til deres kampe; børnenes far = far til børnene	AG
		(Nomen agentis)	* hun var en ivrig heks for ham, *? han var en tidligere soldat under Napoleon	PS

§ 206. Steder og døde ting

‘Døde ting’ (DØ) som er defineret ved test nr. 5, kan underinddeles i ‘masser’ (MS), fx: *vand, luft, sand, kobber, vin*, og ‘tællelige ting’ (TL), fx: *motor, svinghjul, næse, ryg, sabel, kiste, høstak*. Masser er karakteriseret ved at de ikke har ubestemt form med artiklerne *en, et* eller *nogle*, men med *noget* eller *intet*, og ved at de ikke har flertal.

Masser – tællelige ting

10	DØ	Er der noget N tilbage i beholderen? *Der var ikke en/et N; der var fire N_{pl}	Er der noget <i>te/vin/sand</i> tilbage i beholderen? *Der var ikke en/et <i>te/vin/sand</i>	MS
		ubestemt form med <i>noget</i> , uden flertal	*Er der noget <i>sabel/kiste/motor</i> tilbage ...	TL

Blandt de ‘tællelige genstande’ kan man skelne mellem ‘dele’ (DL), fx *motor, svinghjul, taster, næse, ryg*, og helheder som delene indgår i: ‘ting’ (TN), fx: *bil, sabel, kiste, høstak*. Det karakteristiske for ‘dele’ er at de *hører til i helheden*, og derfor kan være subjekt for ‘mangle’, at de kan have helheden som H-rolle på R-pladsen eller som genitiv på n-pladsen i et nominal: *bladene på grenen = grenens blade*, og at de kan indgå som E-rolle i udsagn med ‘fungere som’ (§ 261).

En særlig type dele er ‘legemsdele og klædningsstykker’ (LD), fx: *næse, ryg, øjne, forklæde, kjole*. ‘Legemsdele og klædningsstykker’ kan kendes på at de kan indgå i konstruktioner som *hun kildede ham på foden; han trak hende i fletningen; hun hev ham i skægget, barnet trak hende i forklædet*. Læg mærke til at man omtolker ‘ting’ som en legemsdel, hvis den indgår i en sådan konstruktion: I *hun trampede ham på måtten*, bliver man tvunget til at tolke *måtten* som ‘skægget’ eller ‘bryst-behåringen’. Prøverne for ‘dele’ og ‘legemsdele’ ser således ud:

Dele – legemsdele – ting

11	TN	TN-en mangler sin Nn ; Nn på TN = TN-s N ; Den/det fungerer som Nn i TG	Bilen mangler sin motor, bladene på grenen = grenens blade, den fungerer som motor i bilen	DL
		E-rolle for <i>mangle</i> , genitiv betyder meronymi, subjekt for ‘fungere som’	*Værelset mangler sin kiste, *værelsets kiste, *den fungerer som kiste i værelset	TN
12	DL	de kildede ham/hende på/i Nn	de kildede ham på foden, han hev hende i forklædet	LD
		H-rolle som DO -led.	*hun trampede ham på måtten, *de hev ham i bogen	TN

Alle ‘fysiske genstande’ (FG) betegner ting der befinder sig i rummet, og er som sådan noget som man kan ‘bevæge sig hen til’, eller ‘se på’ efter test 3. Men nogle ‘fysiske genstande’ er hverken ‘semiotiske genstande’ efter test 4, ‘levende or-

ganismer' efter test 5, 'masser' efter test 9, eller 'dele' efter test 10 og er derfor 'ting'.

De fleste 'ting' (TN) kan 'bevæge sig', 'komme hen til', 'falde' eller 'møde noget', men nogle 'ting' kan ikke, og det vil være 'steder' (LO) (for lokalitet), fx *Europa, København, bjerg, mark, Vesterbrogade*. 'Steder' kan til gengæld være H-rolle for 'flytte til', 'bo' og meronym til andre 'steder': *Danmark er en del af Europa, marken hører til landsbyen*.

Til gengæld vil 'steder' ofte metaforisk og metonymisk kunne optræde som en 'levende organisme' eller et 'menneskeligt væsen': *L9/Bjerget morer sig ganske solo, Qvii10/hele Verden talte om problemet; Ri37/Danmark måtte tilslutte sig*. Derfor er 'steder' i hierarkiet § 201 anbragt mellem 'levende organismer' og 'døde ting'. Testen for 'steder' (LO) ser således ud:

Ting – steder

13	DØ	N(n) kom hen til .../ faldt ned fra ...	heksen kom hen til soldaten, motoren faldt ned fra bordet	TN
		*de boede i/på N(n) ; * N(n) ligger i ...	*soldaten boede på heksen, *motoren ligger i Danmark	
		('steder' er ikke subjekt men lokativt led (H) for bevægelsesverber; meronym til andre steder)	*Europa kom hen til os, * bjerget faldt ned fra jorden, de boede oppe på bjerget, bjerget ligger langt ude i skoven	LO

§ 207. Uhåndgribelige fænomener

De uhåndgribelige 'fænomener' (FN), som er resultatet af test 3 (§ 202), inddeles i de 'situationelle' (ST): *afhængighed, glæde, erobring, problem*, og tidsenheder (TD): *minut, sekund, uge, måned*.

De 'situationelle' inddeles i udsagn (US): *fordel, mulighed, problem*, og 'temporale' fænomener (TM): *afhængighed, undtagelse, glæde, belejring, erobring*, og de 'temporale' inddeles i 'tilstande' (TS): *afhængighed, undtagelse, glæde*, og 'processer' (PR): *belejring, erobring*. 'Tilstande' inddeles i 'kvalitet' (KV): *identitet, størrelse, længde*, 'relationer' (KG): *interesse, frygt, glæde*, (RL): *afhængighed, faktor, position*, 'resultater' (RS): *produktion, undtagelse, investering* og 'kognitioner-emotioner' og 'processerne' inddeles i 'aktiviteter' (AK): *belejring, produktion* og 'værker' (VK): *erobring, investering*.

uhåndgribelige fænomener: mål, egen-skab eller forløb (FN)	tid (TD)				efterkrigstiden, fremtiden, minut, dag
	situationel (divalent verbal-substantiv) (ST)	temporal (TM)	tilstand (TS)	kvalitet (KV)	identitet, størrelse, længde
				kogni-emotion (KG)	interesse, frygt, glæde
				relation (RL)	afhængighed, faktor, position
				resultat (RS)	produktion2, undtagelse, investering2
		proces (PR)		aktivitet (AK)	belejring, produktion I
				værk (VK)	erobring, revolution, investering I, udforskning
		udsagn (US)			

§ 208. Tidsenheder og udsagn

Uhåndgribelige fænomener betegner ikke stabile 'fysiske genstande' i en situation, men selve det **at** der er en situation, som så opfattes som en 'entitet'. Det er det der kan kaldes en GRAMMATISK METAFOR, og det er ofte (men ikke altid) udtrykt med verbalsubstantiver eller adjektivsubstantiver.

Af de 'entiteter' som ikke er 'fysiske genstande', vil de fleste have mulighed for et rolleled på R-pladsen eller som genitiv på n-pladsen i deres nominalskema (§ 60): *længden på bordpladen = bordpladens længde, interessen for problemet, fordelene ved ordningen*, men betegnelser for 'tidsenheder' (TD), kan dog ikke: *minuttet for begivenheden, *begivenhedens minut*. De kan til gengæld indgå i en genitivkonstruktion med andre 'uhåndgribelige fænomener' som angivelse af situationens varighed: *to minutters stilhed, tre dages arbejde*, som andre FN ikke kan indgå i: **to stilheders minut, *?tre arbejders dag*. 'Tidsenheder' med et talord foran kan også indgå som **DO** for prædikatet *vare*: *det varede 4 minutter*. Testen som sonderer mellem 'tid' og 'situation' ser således ud:

Tid – situation

14	FN	4 N-s FN (belejring/produktion) det varede flere N-pl *Deres N af / på / i tingen *4 dages/ugers/minutters Nn	4 dages afhængighed/produktion/ interesse det varede flere uger/måneder/år *Deres uger af sagen: *4 ugers måneder/år	TD
		tal + TD i genitiv på n-pladsen i et nominal; tal + TD som DO for vare, men kan ikke tage R-led	*4 interessers belejring: *det varede 4 revolutioner; deres interesse i sagen; 4 dages/ugers, måneders, års produktion	ST

‘Uhåndgribelige fænomener’ (FN) der ikke er ‘tidsenheder’ (TD), er ‘situationelle’ (ST). Blandt de ‘situationelle fænomener’ kan man skelne mellem dem der ikke blot benævner en situation, men også er et ‘udsagn’ (US) om denne situation som kan udtrykkes i en *at*-sætning på nominalets D-plads: *det problem at han ikke kunne komme, den fordel at de kunne se derover*. ‘Situationelle fænomener’ som ikke er ‘udsagn’, er ‘temporale’ (TM), fx *identitet, afhængighed, belejring*: **den identitet at han ikke kunne gå*. Testen for udsagn ser således ud:

Udsagn – temporalt fænomen

15	ST	Den N at-STN	<i>Den fordel/mulighed/problem at de ikke kunne komme</i>	US
		US kan ekspliciteres med en <i>at</i> -sætning på D-pladsen i et nominal	<i>*den afhængighed/investering/interesse at de ikke kom</i>	TM

q	n	J	N	R	D	O
	fire ugers		arbejde			
	de tre sønners		arbejde			
	det		problem		at han ikke kunne komme op	
	det		problem	med at komme op om morgenen	som han havde	

§ 209. Temporale fænomener

‘Temporale fænomener’ (TM) inddeles i ‘processer’ (PR), fx *belejring, produktion¹, erobring, udforskning*, og ‘tilstande’ (TS), fx: *identitet, afhængighed, produktion², interesse*. Det er kun ‘processer’ der kan være subjekt for hænde-prædikater: *ske, finde sted, foregå*: *belejringen af borgen fandt sted for 30 år siden; *interessen for borgen fandt sted for 30 år siden*. Testen for processer ser således ud:

Tilstande – processer

16	TM	Nn af det sket/fandt sted/foregik i går	<i>udforskningen af rummet foregik i 1960'erne</i>	PR
		PR kan være subjekt for <i>ske, finde sted, foregå</i>	<i>*interessen for teknologi foregik i den og den tid</i>	TS

‘Processer’ inddeles i ‘aktiviteter’ (AK), fx: *belejring, produktion¹*, og ‘værker’ (VK), fx *erobring, revolution, udforskning*, afhængigt af om det verbal som er kernen i verbalsubstantivet, er tilstandsaspekt eller overgangsaspekt (§§ 85-87), og skellet afprøves ved om nominalet kan være subjekt for *fortsætte længe, vare længe* eller for *tage kort tid*. Testen er således:

Aktivitet – værk

17	PR	Nn + R + fortsatte længe	belejringen af byen fortsatte længe	AK
a		AK er S for fortsætte, vare	*erobringen af byen fortsatte længe	VK
17	PR	Nn + R tog ganske kort tid	erobringen af byen tog ganske kort tid	VK
b		VK er S for tage kort tid	*belejringen af byen tog ganske kort tid	AK

§ 210. Tilstande

Der findes fire forskellige typer af 'tilstande' (TS), nemlig 'kvaliteter' (KV) som er monovalente adjektivsubstantiver, fx *identitet*, *størrelse*, *længde*, 'kognition-emotioner' (KG), som er divalente adjektivsubstantiver af mentale foregange, fx *interesse*, *frygt*, *glæde*, 'relationer' (RL), som er divalente verbalsubstantiver af relationelle foregange, fx *afhængighed*, *faktor*, *position*, og endelig 'resultater' (RS), som er nomina resultatis (§ 27), fx *produktion*², *undtagelse*, *investering*².

'Kvaliteter' (KV) er ofte adjektivsubstantiver afledt af adjektiver som er egenskabsvarigheder (§ 85, 264); *testen for kvaliteter er noget er af samme N som ...*; kun 'kvaliteter' kan indgå som ikke-bestemt nominal i denne skabelon:

Kvalitet – tilstand

18	TS	af samme/passende J~sb som	af samme/passende identitet/størrelse/længde/bredde som	KV
		(monovalente adjektivsubstantiver, uden E-rolle)	*af samme afhængighed/undtagelse/interesse	TS

'Kognition-emotioner' (KG) er substantiver afledt af divalente mentale foregange (§§ 214-215), kan indgå i nonfinit form i *de gjorde det med/i/af N*:

Kognition – tilstand

19	TS	De gjorde det med N ; deres N + p det = de havde N + p det	De gjorde det med glædeli vrede/af interesseli ensomhed deres interesse i det = de havde interesse i det	KG
		(divalente adjektivsubstantiver af mental foregang med E-rolle)	*De adlød med afhængighed/undtagelse/størrelse	TS

'Relationer' er verbalsubstantiver af relationelle foregange, og passer i skabelonen: *Deres J~sb af det = de var J af det*:

Relation – tilstand

20	TS	deres J~sb af det = de var J af det	<i>deres afhængighed af det = de var afhængige af det</i>	RL
		(divalente verbalsubstantiver med E-rolle)	<i>deres belejring af byen ≠ de var belejrede af byen</i>	RS

Endelig er 'resultater' (RS) nomina resultatis efter materielle foregange, og passer derfor i skabelonen: *deres V~sb = det som de havde Vw*:

Resultat - tilstand

21	TS	deres V~sb = det de havde Vw	<i>deres produktion = det de havde produceret, Danmarks undtagelser = det Danmark har undtaget</i>	RS
		(verbalsubstantiver som er nomen resultatis)	<i>deres frygt ≠ det de havde frygtet, deres længde ≠ *det de havde længet</i>	KG

§ 211. Hierarkiet af kategorier

Substantiverne kan opstilles i følgende totale hierarki over kategorier:

(1) klassifikator KL (tryktabsforbindelse ml. to N)		(2) partitiv PT			sektor, side, halvdel	
		(2) skala SK			meter, decibel, grad	
e n t i t e t E N	(3) uhåndgribelige fænomener: mål, egen-skab eller forløb FN	(14) tidsenhed TD			minut, dag	
		(14) situationel (divalent verbal-substantiv) ST	(15) temporal TM	(16) tilstand TS	(18) kvalitet KV	identitet, størrelse, længde
					(19) kognition KG	interesse, frygt, glæde
					(20) relation RL	afhængighed, faktor, position
					(21) resultat RS	produktion2, undtagelse, investering2
				(16) proces PR	(17) aktivitet AK	belejring, produktion I
				(17) værk VK	erobring, revolution, investering I, udforskning	
		(15) udsagn US			fordel, mulighed, problem	
	(3) og (13) konkret (håndgribelig genstand) FG	(4) semiotisk (verbalsubstantiv) SM			bog, artikel, afsnit, forslag, aftale	
		(4-5) levende organismer LV	(6) menneskelig MN	(8) individ IN	(9) agent AG	fabrikant (af), tilskuer (til), herre
					(9) person PS	heks, soldat, Jesus, Struensee
			(8) organisation OG		hjemmemarked, industri, regering	
		(6) Ikke-menneskelig IM	(7) dyr AN		stork, bakterier, virus	
			(7) planter VT		blomst, træ	
		(13) sted (lokalitet) LO			Europa, København, ildlinjen, mark	
		(4-5) døde ting DØ	(10) tællelige ting TL	(11) del DL	motor, svinghjul, taster,	
				(12) legemsdel LD	næse, ryg, forklæde	
			(11,13) ting TN		sabel, kiste, høstak	
		(10) masse MS			vand, luft, sand	

AG: agent
 AK: aktivitet
 AN: animat (dyr)
 DL: del
 DØ: døde ting
 EN: entitet
 FG: fysisk genstand
 FN: uhåndgribeligt fænomen
 IM: ikke-menneskelig
 IN: individ
 KG: kognition
 KL: klassifikator

KV: kvalitet
 LD: legemsdel
 LO: lokalitet (sted)
 LV: levende organisme
 MN: menneskelig
 MS: masse
 OG: organisation
 PR: proces
 PS: person
 PT: partitiv
 RL: relation
 RS: resultat

SK: skala
 SM: semiotisk
 ST: situation
 TD: tid
 TL: tællelig ting
 TM: temporal
 TN: ting
 TS: tilstand
 US: udsagn
 VK: værk
 VT: plante

§ 212. Verber, prædikater og foregange

Udsagnets konceptuelle indhold kan beskrives som en konfiguration mellem de foregange som udsagnets prædikater, adjektiver, præpositioner og adverbialer beskriver, og de genstande som udsagnets nominaler afbilder, og den leksikalske kohærens består i at foregangene kræver at deres roller udfyldes af genstande af bestemte kategorier (§ 197).

Foregangene, som udgør kernen i det konceptuelle billede af den omtalte situation, kan inddeles i typer, dels efter hvor mange roller der hører til den situation som de definerer, og dels efter hvilke kategorier der skal udgøre henholdsvis G-rollen, E-rollen og H-rollen i situationen. Det er dette krav om både antallet og kategorierne af roller der kan kaldes FOREGANGENES VALENS, som ikke må forveksles med om verberne er intransitive, transitive eller bitransitive (§ 73).

Som foregange opfattes det der udtrykkes med prædikatet i sætningens omsagn, bortset fra dets aspekt (§§ 85-96), dvs. verbalrødder, adjektivrødder, adverbialer, konjunktioner og præpositioner i visse funktioner. Når der i et udsagn er flere foregange, vil de altid være konfigureret således at det ene er underordnet under eller degraderet i forhold til det andet, som henholdsvis ledsætninger, adverbialer eller adjektiver (§ 172).

Foregangene vil, lige som genstandene, blive typificeret ved hjælp af syntaktiske test af typen: hvis det prædikat som udtrykker foregangen, kan styre en akkusativ med infinitiv-konstruktion, er det en sanseforegang: *hun så ham komme*.

Der er en række verber som ikke optræder som prædikat i sætningen, men som FUNKTIONSVERBAL (**fnk**), dvs. som en del af udsigelsen: temporale og modale hjælpeverber (§ 55) og aspektuelle verber (§ 87); *De kan alle styre en infinitiv form af et andet verbal, fx hjælpeverberne vil gå, er gået, har spist, begynder at spise*. De er som funktionsverbaler ikke valente og stiller ikke nogen krav til kategorien af deres subjekt: *der kan være/har været/ begynder at være mange mennesker*. Andre verber der også følges af en infinitiv form af et andet verbal, tager dette som E-rolle, og stiller krav til kategorien af deres subjekt: *Der *evner/*håber/*lærer at være mange mennesker*.

TEMPORALE HJÆLPEVERBER (**h**) kendes på at de styrer supinum, og omfatter *blive, få, have, være*: *der blev sendt bud, hun fik spist al sin mad, Kejseren havde ladet ham tilkalde, drengen er født blind*.

MODALE HJÆLPEVERBER (**h**) kendes på at de styrer 0-infinitiv, og de omfatter: *turde, burde, kunne, måtte, skulle og ville*: *han bør lære eleverne at arbejde selvstændigt; den måtte have godt foder; det kan umuligt være humbug; han skulle danse; ingen ville bo der*.

ASPEKTVERBER (**asp**) findes i forskellige typer som kan kendes på i) at de styrer *at*-infinitiv, og omfatter *begynde, holde op, give sig til at: den begynder at spise den fremmede, de holdt op med at genere ham*, ii) at de styrer gerundium og omfatter *komme og blive: han kom marcherende, de blev stående*. Nogle af de aspektuelle verbaler har næsten samme betydning som de modale hjælpeverber, fx *er i stand til, det er nødvendigt, det er muligt*, men de fungerer ikke syntaktisk som hjælpeverberne (§ 55).

En særlig gruppe udgør STØTTEVERBER (**stø**) der tager en temporal genstand (TM, dvs. et verbalsubstantiv) som E-rolle, og omfatter verber som *foregå, gå for sig, ske, foretage, udføre: Æ6/en første drøftelse (...) har fundet sted (= de har drøftet); Æ8/Første skridt i udarbejdelsen er sket (= de er begyndt at udarbejde ...)*:

Funktionsverber: modalverber, hjælpeverber, aspektuelle og aktualiserende verbaler

	TEST	EKSEMPEL	typ
a	h + 0-inf (modalverber)	<i>hun kunne ikke komme</i>	h
b	h + supinum (hjelpeverber)	<i>har spist, er gået, fik skrevet, blev set</i>	h
c	VI + <i>at</i> -inf (<i>begynde, holde op, blive ved</i>) der + VI + <i>at</i> være mange mennesker v + gerundium (<i>komme, blive</i>)	<i>han begyndte at gå, de fortsatte med at løbe, hun gav sig til at græde, der plejer at være mange mennesker, han kom marcherende, de blev stående</i>	asp
d	VI + [V~sb] <i>foregå, ske, finde sted</i> [S] + V2 + [V~sb] <i>foretage, udføre</i>	<i>operationen foregik (= nogen opererede på nogen)</i> <i>de foretog en operation (= de opererede nogen)</i>	stø

1. Præpositioner som er inkorporeret som en del af et valent prædikat (§ 63), opfattes ikke i sig selv som foregange med valens.

2. De valente prædikater i infinitiv efter aspektverber, *de begyndte at gå hjem*, står på L-pladsen i sætningsskemaet således at rolleledene står efter dem (§ 63.4).

§ 213. Foregange

VALENSBÆRENDE FOREGANGE er det som prædikater, adjektiver, præpositioner, adverbialer eller verbalsubstantiver beskriver eller afbilder (når man ser bort fra deres aspekt): *kom marcherende, manden på gaden, skal vide ..., du skal have tak, være i krig, lukke op, råbe på nogen, bryde sig om noget*. Det er foregangen der definerer den omtalte situation og hvilke roller der nødvendigvis skal være i den, dvs. hvilke genstande der er bundet af foregangen og hvilke genstande der må være knyttet indirekte til foregangen, som adverbialer eller som led i ledsætninger.

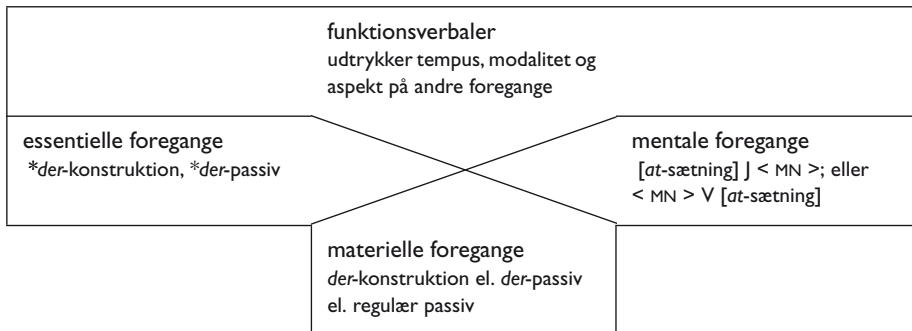
Foregange inddeles grundlæggende, dvs. når man ser bort fra deres ordklasse, aspekt og antallet af roller, i mentale foregange, fx *se, ane, fortælle, behageligt, illoyalt, frygte, skræmme*, materielle foregange, fx *gå, brænde, knække, bygge*, og es-sentielle foregange, fx *være, have, være far til, koste, være sandsynligt*.

Kriteriet på MENTALE FOREGANGE (**mnt**) er at de tager et menneske <MN> som H-rolle, og et uhåndgribeligt situationelt fænomen [ST], eller en nominal ledsætning som E-rolle; de omfatter prædikater der betegner sansning: *se, høre*, tænkning: *ane, vide*, ytring: *fortælle, sige*, ønske: *frygte, synes*, vurdering: *behagelig, illoyal*, og påvirkning: *skræmme, behagelig*.

Kriteriet for MATERIELLE FOREGANGE (**mtr**) er at de finder sted i rummet og derfor kan have en *der*-konstruktion eller en *der*-passiv (hvor *der* angiver rummet); de tager en fysisk genstand [FG] som E-rolle, eventuelt et levende væsen <LV> eller en lokalitet <LO> som H-rolle, og en fysisk genstand (FG) som G-rolle (og de tre roller noteres med henholdsvis kantet, spids og rund parentes, § 170); materielle foregange kan ikke tage nominale ledsætninger som E-rolle; de omfatter prædikater der betegner (statisk eller dynamisk) placering i rummet: *gå hjem, sidde*, fysiske processer og begivenheder: *brænde, eksplodere, findes, gå tabt*, adfærd: *leve, sulte, sove*, og handlinger: *skabe, ændre, save, fælde*.

Foregange der hverken er mentale eller materielle, er ESSENTIELLE (**ess**), og de omfatter prædikater der betegner identitet: *Jeppe på Bjerget er Osvald Helmuth*, egenskaber: *vejen er bred*, ejendom og meronymi: *hendes underlæbe*, *han havde en ged*, forhold: *han er far til hende*, ækvivalens: *øl koster 4 kr.*

Det kan illustreres således:

§ 214. Mentale foregange

Mentale foregange (**mnt**) definerer den omtalte situation som en foregang mellem en H-rolle der skal være et menneske <MN>, og en E-rolle som skal være et situationelt fænomen [ST] eller en nominal ledsætning. Det er ligegyldigt hvilken orientering (§ 181) foregangen har, dvs. om det er H-rollen der er **subjektet**: <hun> *frygtede* [*at han kom*], <hun> *kunne lide* [*at sidde i stolen*], eller E-rollen: [*det*] *skræmte* <hende> [*at han kom*], [*det*] *var behageligt* <for hende> [*at sidde i stolen*], *stolen var behagelig* [*at sidde i <...>*], eller en G-rolle: (*han*) *skæmte* <hende> [*ved at komme*].

Mentale foregange

2	<LV> V [ST/atS] = [ST/atS] V <LV>	nogen oplever noget, noget gør indtryk på nogen	mnt
---	--	--	------------

Mentale foregange kan underinddeles i typerne: antagelse og tvivl, ønske, ytring, regulering og sansning.

ANTAGELSE (**ant**) defineres som foregange (prædikater eller adjektiver) der som E-rolle kan tage en *at*-sætning: *han anede at hun kom; det var klart at hun kom*. Antagelsesforegange omfatter prædikater som: *tænke, tro, vide, mene, ane, være vis på, kende, genkende, indbilde sig, synes, forekomme, antage, drømme*, og adjektiver som *det er sikkert at ..., det er klart at ... det er evident at ..., det er sandt at ...*

Hvis antagelsesforegange benægtes, betegner de tvivl og tager både *at*-sætninger (*atS*) og *hv*- og *om*-sætninger (*omS*): *han anede ikke om hun kom, det var ikke klart om hun kom*. Nogle tvivlsforegange kan ikke tage andet end *hv*- og *om*-sætninger som E-rolle: *Det var tvivlsomt om hun kunne komme; *det var tvivlsomt at hun kunne komme, hun spurgte om hun kunne komme, *hun spurgte at han kunne komme*.

Antagelse og tvivl

a	<MN> V2 [atS]; [atS] V2 <MN>; <MN> tvl [omS]; [omS] lvt <MN>; (tro- og meningsprædikater)	<i>han drømte at han var i himlen, hun vidste at han kom, *hun drømte ham at komme, hun vidste ikke om han kom, det er tvivlsomt om han kommer, *hun vidste ham at komme</i>	ant
---	--	--	------------

§ 215. Ønske, ytring og sansning

ØNSKEFOREGANGE (**ønk**) defineres ved at de som H-rolle tager et menneske [MN] og som E-rolle enten tager et nominal af kategorien ENTITET, *at*-sætning eller *at*-infinitiv (*atI*): *Hun elskede vintervejret, hun elskede at stå på ski, hun elskede at han havde friet til hende, rase over, længes efter, ønske*.

E-orienterede ønsker der optræder som adjektiver kaldes vurderinger (**vrđ**); de kan kendes fra andre adjektiver på at de kan indgå i en konstruktion hvor en *at*-infinitiv i E-rollen er egentlig subjekt, mens H-rollen udgøres af et nominal på **MR**-pladsen med præpositionen *for*: *Det var behageligt for hende at sidde i stolen, stolen var behagelig for hende at sidde i*. Ved psykologiske egenskaber (**psy**) udgøres subjektet for infinitiven af et nominal på **MR**-pladsen med præpositionen *af*: *Det var illoyalt af ham at røbe planen*. Det kan andre typer af adjektiver ikke: **Det var bredt for/af hende at sidde i stolen, *det var rødt for/af hende at se på væggen*.

YTRINGSFOREGANGE (**ytr**) er defineret ved at de har tre roller: en G-rolle som skal være et menneske, en E-rolle som skal være en *at*-, *om*- eller *hv*-sætning, og en H-rolle som skal være et menneske: *(hun) fortalte <ham> [at de var gået], (hun)*

havde fortalt <ham> [om de var gået]. Ytringsforegange er således kausativer (§ 184) hvor en G-rolle forårsager at en H-rolle antager en E-rolle: (S) V3 <IO> [OR] (notation: § 68). Ytringsforegange omfatter: skildre, citere, fremstille, sige, spørge, svare, råbe, fortælle.

REGULERINGSFOREGANGE er defineret som trivalente prædikater der som E-rolle kan tage en *at*-sætning, og som kan styre akkusativ med *at*-infinitiv (A+a): *Hun forbød at han måtte komme, hun forbød ham at komme*. Reguleringsforegange omfatter: bede, byde, lade, forbyde, befale.

SANSEFOREGANGE (**sng**) defineres som de prædikater der kan tage akkusativ + 0-infinitiv (A+I) (§ 176): *M26/ han kunne høre græsset gro; R4/ Vi så jer synge bukserne ned om hælene på sangere fra hele Europa*. Sanseforegange omfatter: se, høre, mærke, lugte (?), opfatte.

Ønske, ytring, regulering og sansning

b	<MN> V2 [atS/atI]; [atS/atI] V2 <MN>: ønsker, vurderinger og psykologiske egenskaber	<i>hun elskede at løbe på skøjter, stolen var beha- gelig for ham at sidde i, det var illoyalt af ham at røbe planen, *hun vidste at løbe på skøjter, * Det var bredt for/af ham at stå på stolen.</i>	ønk vrđ psy
c	(MN) V3 <MN> [atS/omS]: ytringsprædikater	<i>de fortalte ham at de var gået *Han drømte hende at han var i himlen</i>	ytr
d	(MN) V3 <MN> [atS/A+a]: kontrolprædikater	<i>hun forbød ham at komme *hun vidste ham at komme</i>	rgl
e	<MN> V2 [atS/omS/A+I]: sanseprædikater	<i>de så toget køre * de vidste toget køre</i>	sng

1. I passiv kan antagelses- og ytringsverber være konstrueret med nominativ + *at*-infinitiv og såkaldt lige-NP-strygning: *han menes at være kommet, han tiltros ikke at kunne læse*. Den aktive form: akkusativ med infinitiv (§ 176) findes ikke med antagelses- og ytringsverber: **Vi mener ham at være kommet*, men det er meget naturligt fordi passive antagelses- og ytringsverber har en betydning der er beslægtet med aktive sanseverber, som har akkusativ med 0-infinitiv.

§ 216. Materielle foregange

En foregang kan kaldes MATERIEL (**mtr**) hvis dens E-rolle kan være udfyldt med en fysisk genstand [FG], men aldrig med en *at*-sætning, og hvis den enten kan have regulær passiv og *der*-passiv (transitiver), eller *der*-konstruktion og *der*-passiv (intransitiver). Materielle foregange omfatter processer, dynamisk og statisk placering, adfærd og handling.

Placering er en divalent foregang som har en lokalitet <LO> som H-rolle: *gå, ligge*. Placeringer underinddeles i dynamiske (*gå, løbe, sejle*) og statiske (*stå, ligge*,

hænge) placeringer. DYNAMISKE PLACERINGER (**dpl**) er foregange der i gerundium kan styres af *komme*: *han kom gående, de kom løbende, de kom sejlede*, men: **de kom seende, *de kom ændrende navnet*. STATISKE PLACERINGER (**spl**) er foregange der i gerundium kan styres af *blive*: *de blev stående, han blev liggende*, men: **de blev menende, de blev fældende træet*.

HANDLINGER (**hdl**) er materielle foregange (altså ikke mentale foregange) der ikke er placeringer, som har et levende væsen som G-rolle (LV) og en fysisk genstand som E-rolle [FG], og som må acceptere mådesomstændigheder som *med vilje, frivilligt, ved at gøre sådan og sådan*, og at være styret af aspektuelle verbaler som *give sig til at, holde op med*. Handlinger omfatter: *antænde, forsvare, føre, møde, skabe, æde, ændre*. Handlinger kan underinddeles på mangfoldige måder.

Kausativer (§ 184), dvs. prædikater der angiver at en G-rolle forårsager en foregang (hvad enten den er materiel, fx *sætte, lægge, fylde*, eller essentiel, fx *kalde, male, mætte*) regnes som handlinger; kausativer der indeholder mentale foregange, fx *fortælle, overbevise, skræmme*, regnes som mentale foregange.

ADFÆRD (**adf**) er materielle foregange som ikke er placeringer, som har et levende væsen (LV) som G-rolle og en fysisk genstand som E-rolle, men som ikke accepterer adverbialer som *med vilje, frivilligt, ved at gøre sådan*, eller aspektuelle verbaler som *give sig til at, holde op med*. Adfærdsforegange omfatter: *leve, ernære, eksistere, sulte, gro, vokse, finde*.

PROCESSER (**prc**) er defineret som materielle foregange der ikke er placering, handling eller adfærd. De omfatter: *blive til, brænde, eksistere, eksplodere, findes, gå tabt, være, være til*.

Materielle foregange

3	der V [FG] eller der V_{pas} [FG] (materiel foregang)	<i>gå, stå, sove, fælde, vælte</i>	mtr
a	[FG] kommer V -gerundium: dynamisk placering	<i>han kom gående, *de blev gående, løbe, sejle</i>	dpl
b	[FG] bliver V -gerundium: statisk placering	<i>de blev stående, *de kom stående, sidde, ligge</i>	spl
c	[LV] V {*frivilligt}: adfærd	<i>han sov, der soves på gulvet: leve, sulte, gro</i>	adf
d	(MN) V {frivilligt} [FG]: handling	<i>han fældede træet, træet blev fældet: skabe, møde</i>	hdl
e	(FG) V [FG]: proces	<i>der fandtes intet hav: eksistere, gå tabt, brænde</i>	prc

§ 217. Essentielle foregange

Essentielle foregange er foregange der ikke har nogen mulighed for passiv, hverken regulær passiv eller *der*-passiv, enten fordi verbet ikke har passive former *betyde, koste*, eller fordi det morfem som er valensbærende i prædikatet, ikke udgøres af et verbum, men af et adjektiv, et substantiv eller en genitiv: *være*

bred, *være far til*, *Ibs hat*. Essentielle foregange omfatter identitet, fx *være*, *egen-skab*, fx *bred*, *possession*, fx *har*, *forhold*, fx *far til* og *ækvivalens*, fx *koste*.

IDENTITET (**idn**) definerer ved hjælp af verbet *være* at to bestemt benævnte genstande i den omtalte situation er to betegnelser for det samme individ: *Osvold Helmuth er Jeppe på bjerget* = *Jeppe på Bjerget er Osvold Helmuth*; *Det er mig*. Verbet *være* kan ikke passivvendes, men man kan sige at hvis prædikativet har større logisk omfang end subjektet, er konstruktionen orienteret lige som en aktiv konstruktion, og som en passiv hvis det er omvendt (§ 181). **Det er en identitetsforegang** man finder i alle kløvninger (§ 147) *F3/ Det er derfor, vi som regel er raske*.

ÆKVIVALENSER (**ækv**) er foregange der tager to E-roller, nemlig et nominal af kategorien entitet (EN) som subjekt, og som H-rolle-objekt et nominal af kategorien semiotisk (SM) eller skala (SK) på **DR**-pladsen. Selv om det ligner et transitivt verbum med subjekt og objekt, kan ækvivalensforegange ikke passivvendes, hverken med regulær passiv eller med *der*-passiv: *Bogen koster 60 kr.*, **60 kr. koster af bogen*, ordet *ganger* betyder 'hest', **'hest' betydes af ordet ganger* (§ 174).

Egenskaber er foregange der udgøres af monovalente adjektiver som *bred*, *høj*, *socialdemokratisk*, *kommunal* (men ikke divalente adjektiver som hører til de vurderende mentale foregange (**vrd**), *behagelig*, *illoyal*). Egenskaber falder i to underkategorier: de ABSOLUTE (**abs**), som ikke kan gradbøjes: *socialdemokratisk*, *kommunal*, og de RELATIVE (**rel**), som kan gradbøjes: *bred*, *høj*.

FORHOLD (**frh**) er foregange der udtrykkes med *være* + et ikke-bestemt nominal der hører til kategorien agent (AG) (§ 205) som har et valensbundet led på **R**-pladsen i nominalschemaet eller en genitiv på **n**-pladsen: *han er far til hende*, *han er direktør for fabrikken* = *han er hendes far*, *fabrikkens direktør*, *er slagmark for*, *er fjende til*, *være hjælpecelle*.

POSSESSION (meronymi, **pos**) er betegnelsen for en relation mellem en H-rolle, en ejer, en helhed eller et sted, og en E-rolle der **udtrykker ejendommen**, **delen** eller det som er på stedet: *træet har gule blade*, *træets blade*, *bladene på træet*. Possession og meronymi udtrykkes med verberne *have*, *eje*, *tilhøre*, ved genitiv og ved præpositionsforbindelser: *han havde sin tornister på ryggen*, *hendes underlæbe*.

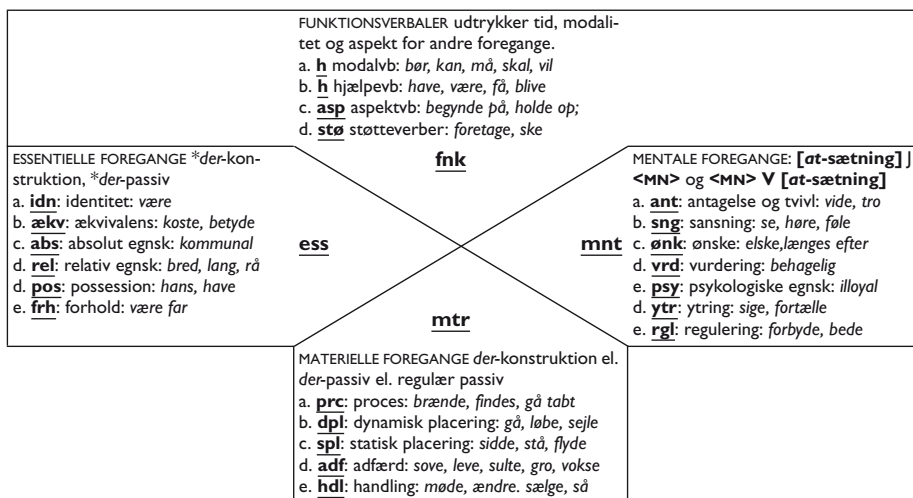
Essentielle foregange

4	[EN] V2 <EN>; * <i>der</i> V2 (pas)	er, har, -s, er far til, koste, ske, sandsynlig	ess
a	[E1 ^{def}] er <E2 ^{def} > = [E2] er <E1>: (identitet)	Jeppe er Osvald = Osvald er Jeppe	idn
b	[E] er J ^l : Jj, monovalente med el. uden komparation: absolutte og relative egenskaber	bred, høj, socialdemokratisk, kommunal	abs rel
c	<H> har [E] = H's E: possession og meronymi	lbs hat, lb har en hat, magten er hos ham	pos
d	[AG] V2 <E> = [E's N ^{ag}]: forhold	han er far til hende = hendes far, direktør for fabrikken = fabrikkens direktør	frh
e	[EN] V2 [SM/SK], ingen passiv: ækvivalens	en øl koster 10 kr., veje, betyde, være, hedde, synes	ækv

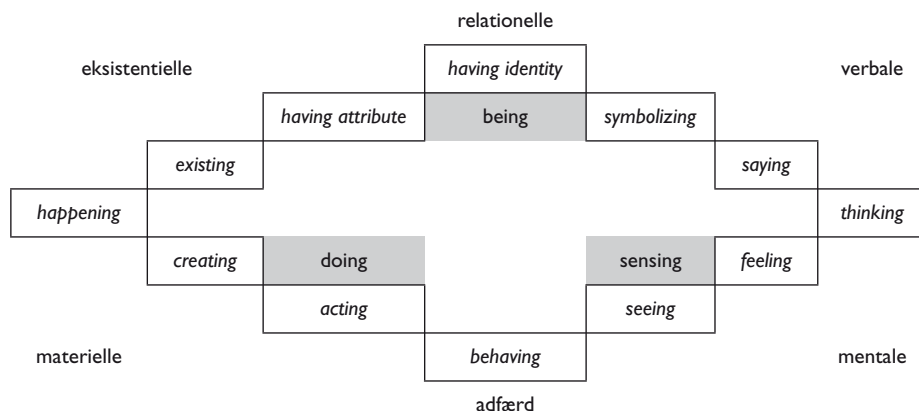
§ 218. Typificeringen af foregange

Foregange kan således typificeres på følgende måde: Funktionsverbaler har ikke selvstændig valens i forhold til udsagnets genstande, men fungerer som temporale og modale hjælpeverber og aspektuelle og aktualiserende verbaler i forhold til udsagnets valente foregang, der kræver at dets roller udfyldes af nominaler af bestemte kategorier.

De valente foregange inddeles i a) mentale foregange som involverer et bevidsthedsindhold udtrykt ved en *at*-sætning som E-rolle, b) materielle foregange med eksistens i det fysiske rum med fysiske genstande (FG) som E-rolle, og mulighed for *der*-konstruktion, og c) essentielle foregange, som hverken er mentale eller materielle, og som udtrykker abstrakte relationer som identitet, meronymi og ækvivalens. Jeg opstiller foregangene ortogonalt (kvadratisk):

1. Halliday, hvis klassifikation af foregange i *An Introduction to Functional Grammar* er den mest udarbejdede der findes, ordner foregangene som en vindrose eller et ur:

Som man kan se, er mine undekategorier nogenlunde de samme som Hallidays, men hos ham er *thinking* en blanding af *saying* og *feeling*, hos mig er *tænkning* en del af de *mentale foregange* som står i modsætning til de *materielle foregange* og de *essentielle foregange*. Hallidays naborelationer kan ikke etableres når typer er defineret ved syntaktisk test, hvad de ikke er hos ham. Hos mig hører *er dejlig* til ønske (**ønk**), mens *wonderful* hos Halliday hører til *having attribute*.

§ 219. Kohærens

Foregangene klassificeres hovedsagelig på grundlag af hvilke genstande de tager som henholdsvis G-, E- og H-rolle. Dette er blevet sammenlignet med valensbegrebet i kemien: atomer af et grundstof kan sammen med et bestemt antal atomer af andre stoffer danne molekyler til nye stoffer: bestemte foregange kan sammen med genstande af bestemte typer, danne meningsfulde udsagn om (omtalte) situationer. Denne leksikalske sammenhæng kaldes KOHÆRENS; den beskrives lettest med udgangspunkt i den mest polyvalente del af udsagnet, og det er foregangen.

I den leksikalske beskrivelse af en foregang skal der således ikke blot stå hvilken type foregangen selv hører til, men også hvilke klasser dens roller hører til. Der skal fx om verbet *spørge* i ordbogen stå både at det betegner en foregang af typen 'ytring' (**ytr**), og at det tager en genstand af typen 'menneskelig' (**MN**) som G-rolle, en spørgesætning eller et 'udsagn' (**US**) som E-rolle, og en menneskelig genstand som H-rolle: *Jesus spurgte dem: "Hvem leder I efter?"*. Om verbet *gå* skal der stå at det betegner den materielle foregang 'dynamisk placering'

dpl, og at det tager et levende væsen (LV) som E-rolle og et sted (LO) som H-rolle: *Han gik over på den anden side af Kedronbækken*.

I præpositionsforbindelser der betegner omstændigheder, er det præpositionen der som den mest polyvalente del definerer situationen. I *Hun sov i to timer* kræver præpositionen *i* (i betydningen ‘med en varighed af’) at E-rollen er et udsagn i varighedsaspekt og H-rollen en tidsenhed (TD), mens præpositionen *på i vågnede på to minutter* kræver en E-rolle der er et udsagn i overgangsaspekt, og en H-rolle af klassen tidsenhed (TD) (§ 172).

Ordbogen over de leksikalske enheder må derfor bl.a. indeholde følgende oplysninger (§ 191):

spørge: V3 (MN):ytr: <MN> [om-sætn/US]

gå: V2 [LV]:dpl: <LO>

på: V2 [US/sætn_{overgang}]:frh: <TD>

Hvis rollerne i en foregang ikke udfyldes med genstande af den kategori som passer til situationen, er det et brud på den leksikalske kohærens. Det er ofte en metonymi eller en metafor (§ 250-259). Et berømt eksempel på sådanne brud er *Farveløse grønne ideer sover vildt*, hvor man ser at entiteten ‘ideer’ hverken passer til foregangene ‘grønne’ og ‘farveløse’ (som heller ikke passer sammen indbyrdes) eller til ‘sove’, og at ‘sove’ ikke passer til mådesmodifikatoren ‘vildt’.

Kohærensreglerne er i virkeligheden mere finkornede end det her opstillede leksikon. I metaforen *Qi3/og Saddam Hussein tror – som sædvanlig – at kunne bøje # reglerne til egen fordel* (hvor kohærensens er brudt ved #-tegnet) kan man se at foregangen ‘bøje’ kræver af sin E-rolle, ikke blot at det er en fysisk genstand (FG), men også at den er ‘lang’ og hverken ‘stiv’ eller ‘skør’; man kan fx ikke bøje en ‘bold’, et ‘hus’ eller en ‘vej’. I princippet kan kohærensreglerne, fordi der kan laves stadig nye ord, blive uendeligt specificerede.

1. Det som her kaldes *kohærens* eller *leksikalsk sammenhæng*, er det der af andre kaldes *selektionsregler*, idet man siger at verbet selekterer typen af sit subjekt, objekt og indirekte objekt. Kohærens kan også kaldes *metonymisk sammenhæng*, som er sammenhæng imellem elementerne (genstandene og foregangene) i den omtalte situation, og ikke (blot) sammenhæng i sætningen.

2. Kohærens er det der skaber isotopi, som er det område af en bevidsthedsverden hvor foregange og genstande har metonymisk sammenhæng, dvs. er nær hinanden i tid og rum, og som gør monosemiering af polyseme ord mulig (§§ 187-190).

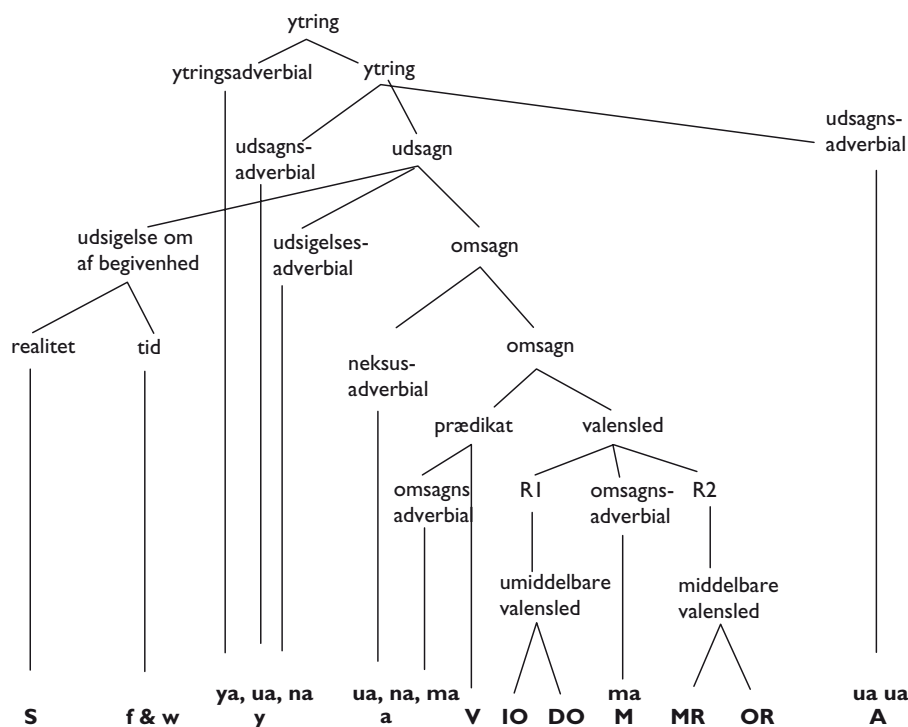
§ 220. Adverbialer

Det der i traditionel grammatik betegnes adverbialer (§§ 31-32), er ikke en positivt defineret kategori, men kun en gruppe af ord holdt sammen af at de ikke hører til nogen af de andre ledtyper. Grammatisk kan man imidlertid skelne mellem fire forskellige typer af led i udsagnet som hverken er prædikat eller rolle, men som modulerer eller modificerer meningen eller hensigten med ytringen eller dele af den: ytringsadverbialer, udsigelsesadverbialer, udsagnsadverbialer og omsagnsadverbialer. (Retningsadverbialer (**r**) og gradsangivelser (**g**) er ikke umiddelbare led i udsagnet, men led i led i udsagnet, og neksusadverbialer (**a**) er udsigelsesadverbialer og udsagnsadverbialer der kun modificerer sagforholdet i et ledsætningsudsagn, og ikke ytringens realitetsværdi.)

Disse fire adverbialtyper der forekommer som primære sætningsled, kan alle beskrives som degraderede foregange (§§ 172-173), og forskellene på dem afhænger af typen af helhed de er degraderet i forhold til. Læg dog mærke til at alle fire typer også kan indgå som modulatorer i adjektival- og adverbialhelheder (§ 64), fx *en sikkert_{ya} dengang_{ua} ikke_{na} helt_g vellykket_{ma} gennemført_{v-aj} aktion*.

I ytringen modificerer de fire typer hvert sit niveau af den hierarkisk ordnede tanke (§§ 7, 9). Omsagnsadverbialer (**ma**) er information om art og måde i den foregang der beskrives i omsagnet, udsagnsadverbialer (**ua**) angiver forholdet mellem den situation sætningen er et udsagn om, og en anden situation, et forhold som i den omtalte situations perspektiv kaldes en omstændighed. Udsigelsesadverbialer (**na**) angiver som en del af udsigelsen udsagnets realitet, og ytringsadverbialer er en parentetisk markering af afsenderens holdning til ytringen.

Det diagram der viste det logiske hierarki af udsagnets led (§ 49), var således en forenkling, der ikke viste de forskellige adverbielle leds logiske plads. Når man skelner mellem de fire typer, må diagrammet se således ud:

1. De krydsende linjer på dette diagram betyder at det ikke kan afbilde en konstituensstruktur. Det er sætningsskemaet der gør det. De krydsende linjer kommer af at sætningens struktur både er bestemt af informationsstrukturen, den propositionelle struktur og den konceptuelle struktur, og at de tre strukturer ikke er isomorfe.

2. Ytrings- og udsigelsesadverbialer har hele udsagnet i deres virkeområde; det viser sig ved at de ikke kan optræde som trykovertagelsesord (§ 35), hvorfor lette pronominer står på letledspladsen L (§ 143): *Jeg kender ham jo ikke.*

§ 221. Grammatiske test for adverbielle ledtyper

De forskellige typer af adverbielle led kan kendes på deres syntaktiske muligheder. RETNINGSADVERBIALER (r) indgår som valensbundet H-led i foregange der betegner dynamisk eller statisk placering, og kan kun stå på **MR**-pladsen (og eventuelt, men stærkt markeret på **F**): Å42/ *Hendes undvigende blik kunne tyde derpå.* 59/ *Værsgo og kom indenfor;* M24/ *Guderne selv plejede at køre ned og op ad regnbuen, når de skulle ud og hjem.* Retningsadverbialer kan som den eneste type bøjes, nemlig i dynamik: *op - oppe, hjem - hjemme.*

GRADSADVERBIALER (g) kan kun optræde som gradsangivelse (g) i et adjektiv eller adverbial (§ 64). De kan ikke forgrundes ved kløvning (§ 147), og ikke stå på F. Å33/vejret er jo så dejlig så ...39/hun har antagelig engang været ganske pæn. 40/Hun virker lidt sølle. 12/I vore dages Danmark betyder kirken temmelig lidt.

De øvrige typer kan kendes på hvilke af følgende udvalgte konstruktioner de kan eller ikke kan indgå i:

Test	omsagnsadverbial (mådesadverbial): han gik <u>rask</u> hjem	udsagnsadverbial (omstændighedsadv): han gik <u>straks</u> hjem	udsigelsesadverbial (nægtelse): han gik <u>ikke</u> hjem	ytringsadverbial (attituede adverbial): han gik <u>heldigvis</u> hjem
a) afledt af adjektiv	hans raske gang	*hans strakse gang	*hans ikke gang	*hans heldigvis gang
b) modificerer en-afledning	*hans gåen rask hjem	hans gåen straks hjem	*hans gåen ikke hjem	*hans gåen heldigvis hjem
c) sætning impliceres af modificeret sætning	han gik rask hjem => han gik hjem	han gik straks hjem => han gik hjem	han gik ikke hjem ≠> han gik hjem	han gik heldigvis hjem => han gik hjem
d) i kløvning	det var rask han gik hjem	det var straks han gik hjem	*det var ikke han gik hjem	det var heldigt han gik hjem
e) kan modificere en si- deordnet proform	han gik hjem, og det rask	han gik hjem, og det straks	*han gik hjem, og det ikke	han gik hjem, og det er heldigt
f) i imperativ	gå rask hjem!	gå straks hjem	gå ikke hjem	*gå heldigvis hjem
g) i spørgsmål	gik han rask hjem?	gik han straks hjem?	gik han ikke hjem?	*gik han heldigvis hjem?
h) muligt tidsskift i kløv- ning	*det er rask at han gik hjem	*det er straks at han gik hjem	*det er ikke at han gik hjem	det er heldigt at han gik hjem
i) kan benægtes	han gik ikke rask hjem	han gik ikke straks hjem	*han gik ikke aldrig hjem	*han gik ikke heldigvis hjem
j) står før nægtelsen og kan ikke benægtes	*han gik rask ikke hjem	han gik derfor ikke hjem	*han gik aldrig ikke hjem	Han gik heldigvis ikke hjem
k) kan modificere andet finit i en kløvning	Det var ham der gik rask hjem	Det var ham der gik hjem straks	Det var ham der aldrig gik hjem	*Det var ham der heldig- vis gik hjem
	(ma) modificering af omsagnet	(ua) omstændighe- derne ved en situation	(na) polarisering af udsigelsen	(ya) attitudemodule- ring af ytringen

Af skemaet fremgår det fx at omsagnsadverbialer som de eneste af de adverbiale ledtyper kan optræde som adjektiv til et verbalsubstantiv: *han gik rask hjem* ≈ *hans raske gang hjem*, *frøerne kvækkede muntert* ≈ *frøernes muntre kvæk*, og at ytringsadverbialer som de eneste ikke kan stå i imperativ og ja-nej-spørgsmål: Gå **heldigvis*/**desværre*/**beklageligvis*/**jo rask/langsomt/straks hen og tag hunden*.

§ 222. Ytringsadverbialer og udsigelsesadverbialer

YTRINGSADVERBIALER (ya) modulerer (uden mulighed for proformer eller for at de kan benægtes) den øvrige ytring ved parentetisk at angive afsenderens attitude til det ytringen tæller som: Å39/*Fru Larsen er omkring de 50; og har antagelig engang været ganske pæn* ≈ 'hun har været pæn, det antager jeg' (hvor proformen *det* henviser til udsagnet 'hun har været ganske pæn'). B25/*det har jeg jo sagt til*

jer (≈ 'det har jeg sagt, det ved I godt'). Eksempler på ytringsadverbialer er: *altså, angiveligt, begribeligvis, derimod, desværre, faktisk, i virkeligheden, jo, sgu, ærgerligt nok, åbenbart*.

Attituder kan dreje sig om afsenderens informativitet, komposition, kriterier, vurderinger, distance eller engagement (§ 223). Ytringsadverbialer står på y-pladsen og kan kendes på at de ikke kan stå i imperative eller spørgende sætninger, og ikke (uden for dækket direkte tale) i ledsætninger på a-pladsen: **Gå antagelig! ...* **den mand der heldigvis kommer*. Ytringsadverbialer og neksusadverbialer kan kun stå i første del af en kløvning og ikke i ledsætningen: *Det er da ham der er rejst*. **Det er ham der da er rejst*. Verbalafledte ytringsadverbialer kan som en mental foregang placeres i en oversætning med det øvrige udsagn som E-rolle og uden overensstemmelse i tid mellem de to prædikater: *Jeg antager at hun en gang var ganske pæn* ≈ *Hun var antagelig engang ganske pæn*.

UDSIGELSESDADVERBIALER (**na**) er først og fremmest nægtelserne, der som operatorer (der ikke kan modificere en proform) kan optræde fonetisk, morfologisk, fraseologisk, propositionelt og informationelt (§§ 139-144), med forskellige muligheder for placering i sætningen og forskellige virkeområder. Informationelle nægtelser kan kun stå på y-pladsen, propositionelle på a-pladsen, ikke på F-pladsen, og kan ikke forgrundes ved kløvning (§ 147).

Informationelle nægtelser modulerer realitetsstatus ved informationen i udsagnets forgrund, men modulerer ikke resten af udsagnets informationer: *Han er ikke vågnet på en time* (≈ 'han er vågnet, men ikke på en time'), mens propositionelle nægtelser modificerer udsagnets samlede realitetsstatus: *Han er ikke vågnet i en time* (≈ 'i en time er han ikke vågnet'). Å43/ *Der er dog næppe tvivl om at hun både er skikkelig, godhjertet, og af jævn almindelig hæderlighed*. -- 5/ *Ja vejret er jo også aldeles velsignet*. --10/ *Det er jo ikke som i gamle dah nej*.

1. I nogle grammatikker inddeles adverbialerne i *sætningsadverbialer* (neksusadverbialer), *frie adverbialer* og *mådesadverbialer* (faste slutfeltsadverbialer). Sætningsadverbialer svarer stort set til det der her kaldes ytringsadverbialer, udsigelsesadverbialer og neksusadverbialer; frie adverbialer svarer til udsagnsadverbialer, og mådesadverbialer svarer til omsagnsadverbialer.

§ 223. Inddelingen af ytringsadverbialer

Generelt kan man sige at ytringsadverbialer (**ya**) som metakommunikation modificerer relationen mellem afsenderen og ytringen, noget der ellers udtrykkes ved grammatiske morfemer. Ytringsadverbialer angiver ikke ytringens illokutionære type, men tilføjer parentetisk talerens attitude til ytringen. Man kan

skelne mellem informativetsmarkører, kompositionsmarkører, kriteriemarkører, vurderingsmarkører, distancemarkører og engagementsmarkører.

- a) INFORMATIVITETSMARKØRER: ytringsadverbialer der med tryktab angiver hvilken grad og type informativitet ytringen efter afsenderens mening skal have for modtagerne: *da, jo, nemlig, nok, nu, sgu, sikkert, skam, snart, sådan, vel*.
- b) KOMPOSITIONSMARKØRER: ytringsadverbialer der angiver hvilken plads ytringen af sætningen skal have i en større tekstlig og argumentatorisk sammenhæng: *altså, derimod, endvidere, for at knytte an til, hvis jeg lige må sige noget ganske kort, hvis vi ser på side 2 linje 13, i forlængelse af det der er blevet sagt, nemlig, på den anden side, således*.
- c) KRITERIEMARKØRER: ytringsadverbialer der angiver kriteriet for påstande; fx angiver *åbenbart* at afsenderens grunde til at tro på sandhedsværdien af sætningen udgøres af et ræsonnement og ikke direkte sansning eller sikker efterretning. Man kan ikke bruge *åbenbart* i sproghandlinger som, med andre midler, er markeret som hørende til en anden kategori end påstande, det kan ikke stå i regulerende sproghandlinger i bydeform, det kan ikke stå i domme, og det kan faktisk heller ikke stå i oplysninger, dvs. sætninger hvor afsenderen har en viden som modtageren ikke har: * - *Gå åbenbart!* * - *Jeg har åbenbart hovedpine*, * - *Det er åbenbart her jeg bor*. **Kriteriemarkører kan altid stå i følgende kontekst:** *At det og det er tilfældet, er sandt*. Eksempler: *faktisk, formentlig, formodentlig, givetvis, muligvis, måske, naturligvis, nok, rimeligvis, sandsynligvis, selvfølgelig, sikkert (~ visseligen), tilsyneladende, tydeligvis, ubetinget, uden tvivl, utvivlsomt, velsagtens, virkelig, vistnok, øjensynlig, åbenbart*.
- d) VURDERINGSMARKØRER: ytringsadverbialer der parentetisk angiver afsenderens vurdering af ytringens indhold, hvis sandhed forudsættes; fx angiver *beklageligvis* parentetisk afsenderens dom (attitude) om sagforholdet, mens ytringen ellers ikke er nogen vurdering, men (en påstand eller) en oplysning. Adverbialet *beklageligvis* er således en parentetisk tilføjet ekstra metasproghandling, som ikke udgør en del af sætningens relevansstrukturering. Den inviterer således ikke til en situation hvor der kan spørges til afsenderens ærlighed, dvs. om oprigtigheden i beklagelsen. Eksempler på vurderende ytringsadverbialer: *beklageligvis, begribeligvis, desværre, forbavsende nok, forståelig nok, glædelig nok, heldigvis, oven i købet, skuffende nok, ubegribeligvis, utrolig nok, ærgerlig nok*.

Særlige vurderingsmarkører, som kunne kaldes psykologiske adverbialer (§ 215), kan parentetisk angive en vurdering af en anden persons handling: *af vanvare, dumt nok, forsætligt, klogt nok, letsindigt nok, med vilje, retfærdigvis, ved en fejltagelse*.

- e) DISTANCEMARKØRER: ytringsadverbialer hvormed afsenderen tager forbehold med hensyn til sandhedsværdien af en påstand eller oplysning: *angiveligt, hvad der med et fint ord kaldes ..., efter sigende, groft sagt, i drømme, i fantasien, i og for sig, ligesom, mildt sagt, om jeg så må sige, som bekendt, som de fleste ved.*
- f) ENGAGEMENTSMARKØRER: der parentetisk angiver graden af engagement og ærlighed hvormed sproghandlingen fremsættes: *alvorligt talt, bogstaveligt talt, dybest set, egentlig, faktisk, i al fortrolighed, i virkeligheden, mellem os sagt, når alt kommer til alt, oprigtigt talt, ærlig talt.*

De forskellige typer af ytringsadverbialer er ikke alternativer der udelukker hinanden i et paradigme, men kan faktisk stå efter hinanden i et hierarkisk system af mening, med typerne i den rækkefølge i hvilken de er anført her: *Hun har jo_{informativitet} altså_{komposition} troligt nok_{kriterium} ikke_{na} læst bogen. Han kom vel_{informativitet} altså_{komposition} heldigvis_{urdering} i virkeligheden_{engagement} ikke_{na}.*

1. Læg mærke til forskellen på den hierarkisk ordnede række af ytringsadverbialer: *Hun har jo altså troligt nok ikke læst bogen* og rækker af adverbialer af forskellige typer der modificerer hinanden i et kinesisk æskesystem af adjektival- og adverbialhelheder (§ 64): *en sikkert dengang ikke helt vellykket gennemført aktion.*

§ 224. Udsagnsadverbialer

UDSAGNSADVERBIALER (**ua**) modificerer udsagnet ved parentetisk at forankre den omtalte situation til en anden situation: *Men vi spiser kl. 12* ≈ 'vi skal spise, og det vil ske kl. 12' (hvor proformen *det* ikke angiver et udsagn, men en situation, se § 9). Udsagnsadverbialer kan enten være inden for eller uden for nægtelsens virkeområde: *Han /kom /derfor /ikke*, *Han kom /ikke /derfor*; og de kan, afhængig af forgrunding ved hjælp af tryk (§§ 119-120), enten modificere en situation eller benægtelsen af den: *Hun kom ikke fordi hun var syg* ≈ 'fordi hun var syg, kom hun ikke' eller 'hun kom, men ikke fordi hun var syg'. Udsagnsadverbialer kan stå på **A**-pladsen, på **y**-pladsen eller **a**-pladsen, eller på **F**-pladsen, de har proformer og kan forgrundes ved kløvning, og stå i ekstraposition **X**.

Udsagnsadverbialer kan inddeles i omstændigheder (§ 71) med hensyn til tid (TID): *Å18/ Men vi spiser jo som sædvanlig kl. 12.*, varighed (VAR): *Bliver et øjeblik siddende ... med strikketøjet i skødet.*, sted (STD): *E4/ Inde i motoren bevæges nogle stempler op og ned*, mål (MÅL): *D10/ Når motoren skal startes, er det nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul, bl.a. for ikke at overbelaste stateren*, resultat (RSL): *K19/ og fra dem kom en rig yngel, så at verden snart blev opfyldt af grumme jætter*, betingelse (BTG): *A34/ Gaaer Du ind i det første Kammer, da ser du*

midt paa Gulvet en stor Kiste, vilkår (VLK): B26/ *Når det altså er mig I leder efter, så lad de andre gå, og årsag (ÅRS): nogle få trofaste kvinder, 23/ som ikke fejlede noget, men kom for at få tiden til at gå og fordi dr. Bennetsen var blevet en del af deres liv.*

Særlige udsagnsadverbialer er ana- eller kataforiske **proformer**, de kan kaldes konnektionsangivelser fordi de regulerer udsagnets semantiske relation til den foregående eller efterfølgende sætning: E3/ *Da geden skulle ernære dem alle sammen med sin mælk måtte den have godt solidt foder, 4/ og sønnerne skiftedes derfor til at drive den ud på engen.* Eksempler: *alligevel, derefter, desuden, i lighed med, i modsætning til, yderligere.*

1. Udsagnsadverbialer og omsagnsadverbialer kan kendes fra hinanden ved at omsagnsadverbialerne altid er i nægtelsens virkeområde, mens udsagnsadverbialer enten kan være inden for eller uden for (§ 221 i-j). Det betyder at et mådesadverbial placeret i fundamentet altid må være forgrundet ved stærktryk og derfor ramt af nægtelsen, mens udsagnsadverbialer i fundamentet som regel vil være baggrund der ikke benægtes: *Hurtigt_{ma} gik han ikke hjem, derimod tøvende og langsomt; Længe_{ua} gik han ikke hjem, men flakkede om på vejene.*

§ 225. Omsagnsadverbialer

OMSAGNSADVERBIALER (**ma**) er meddelelser (der kan forgrundes) om art og måde ved sagforholdets foregang, som forudsættes af tilstedeværelsen af mådesadverbialet: *frøerne kvækkede muntert* ≈ 'frøerne kvækkede, og det gjorde de muntert' (**hvor proformen** *det* henviser ikke til en situation, men til et sagforhold eller en foregang, se § 9). De kan ikke modificere et benægtet sagforhold, og den informationelle nægtelse vil altid have mådesangivelsen i sit virkeområde: *Han sov ikke fast* ≈ 'han sov, men ikke fast'.

Omsagnsadverbialer kan stå på **a-** eller **M-pladsen**: *De_F havde_v længe_y ledt_v energisk_M efter ham_{MR}* (§ 63). **F-placering** kan findes, ved modstilling med stærktryk: *¹Rask gik han ikke hen til hunden (han gik langsomt).*

F	v-s-y	a	V	IO - DR	M	MR - OR	A
Rask	<i>gik han ikke</i>					<i>hen til hunden</i>	
De	<i>havde jo</i>		<i>ledt</i>		<i>energisk</i>	<i>efter ham</i>	<i>den nat</i>
De	<i>havde jo</i>	<i>energisk</i>	<i>ledt</i>			<i>efter ham</i>	<i>den nat</i>

Forskellen i mening på de to placeringer er den at adverbialet på **M** forgrundes, mens det på **a** lader foregangen blive forgrundet.

Omsagnsadverbialer er enten afledte adjektivrødder: A40/ *gaae saa rask hen og tag Hunden; J19/ og frøerne kvækkede hver aften muntert i de dybe grøfter, eller*

præpositionsforbindelser: G9/ *F.eks. skal afgiften på en pakke cigaretter sænkes med et beløb af størrelsesordenen 9 kr. og på en flaske whisky med 60 kr.*

De adjektivaflødte omsagnsadverbialer kan inddeles efter typen af den adjektivrod de er afledt af, i: absolutte (**abs**): *kommunalt, firkantet*, og relative egenskaber (**rel**): *bredt, hurtigt*, E-orienterede ønsker (**ønk**) og vurderinger (**vrđ**): *behageligt, godt, dejligt*, herunder psykologiske egenskaber (**psy**): *snedigt, rask* (§§ 213- 215). **Eksempler:** 12/ *og de tager der tungt lå* og *rugede over isen, stivnede til et koldt rimdække*.

Omsagnsadverbialer der er præpositionsforbindelser, kan underinddeles i de fire ikke valensbundne led: måde (MÅD): H16/ *...brødkrummer og dråber af morgenkaffen, som han med stort velbehag suttede ud af skægtotterne i løbet af dagen*, materiale (MTR): C1/ *... ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået ...*; middel (MDL): B7/ *Judas ... kom derover med lygter, fakler og våben*; sammenligning (SML) J5/ *Rankerne ... hang ned for vinduerne som tætte grønne gardiner* (§ 71).

§ 226. Adverbialernes funktioner

Ytringsadverbialer, udsigelsesadverbialer, udsagnsadverbialer og omsagnsadverbialer er alle umiddelbare led i udsagnet og kan forekomme samtidig i samme udsagn, uden at blive sideordnet: Å18/ *Men vi spiser jo_{ya} som sædvanlig_{ua} kl. 12_{ua}*. 32/ *Han ville helt_{ga} ud_{ra} til Julebæk i da'_{ua} —33/ vejret er jo_{ya} så_{ga} dejlig så ... 34/ De første trekvarter_{ua} ser vi ham nok_{ya} ikke_{na}. C1/1 Da Snorre Sturlasson i sin "Edda"_{ua} ville skildre verdens skabelse, 1a/ ikke_{na} sådan {som han og hans samtidige af biblen_{ma} vidste, den virkelig_{ya} var foregået_{ma}}, men sådan {som hans hedenske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den_{ma}{_{ua}}, havde han flere gamle beretninger at bygge på: forskellige strofer i den "Ældre Edda"_{ua}, 1b/ som endnu_{ua} er bevaret, og af hvilke_{ua} han citerer nogle ordret_{ma}, og tillige andre forestillinger, 1c/ som nu er gået tabt og kun_{na} kendes i brudstykker_{ma} fra hans fremstilling_{ua}.*

I sætningsskemaet er der forskellige placeringsmuligheder for alle fire typer af adverbialer **ya, na, ua, ma**, som det fremgår af følgende skema (§ 220).

X _i	F	(v-s)-y	a (-V)	IO - DR	M	MR - OR	A
ua	ya, ua, ma	ya, ua, na	ua, na, ma		ma	ra	ua
vi		spiser		middag			som sædvanlig kl. 12
de		ville jo straks	spontan	råbe	højt	op om det	når de kom hjem
		at de	derfor har smidt	tøjet	hurtigt	til vask	når de kom hjem

Disse forskellige distributionsmuligheder for de forskellige typer betyder at der kan tolereres en meget udstrakt polysemi for adverbialer, dvs. samme leksem kan fungere som flere forskellige typer. Et godt eksempel på dette er ordet *nok*: *Har du fået nok_{ga} at æde?*; *De første trekvarter ser vi ham nok_{ya} ikke*; *nok_{na} se men ikke røre*; *Underligt nok_g har vi ikke set ham endnu*.

Der findes foruden de allerede omtalte led en særlig type led som kaldes FRIE PRÆDIKATIVER, fx *jægeren gik tavs og ene ud i skoven*. C1/ *sådan som hans hedenske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig dem*. Sådanne frie prædikativer er både prædikativer (med kongruens, se §§ 61.d, 65.b.i) og adverbielle led som kan placeres flere steder i sætningen, nemlig både på **X1, F, a, IO, DR, OR, A, X2**: *Tavs og ene_F gik jægeren ud i skoven, jægeren måtte gå tavs og ene_{DR} ud i skoven, jægeren var dengang_y tavs og ene_a gået ud i skoven, ... at jægeren tavs og ene_a gik ud i skoven, jægeren var gået ud i skoven tavs og ene_{X2}*.

1. Ordene *nu* og *lige* kan, afhængigt af deres placering og deraf afledte type, have flere forskellige betydninger: *nu* kan som ytringsadverbial betyde 'faktisk', og som udsagns-adverbial 'på dette tidspunkt'; *lige* kan som ytringsadverbial betyde 'og ikke andet', som udsagns-adverbial 'netop', som omsagns-adverbial 'i en ret linje' og som grads-adverbial 'præcis':

gå_{nu} / lige_{ma} / hjem_r ≈ 'gå hjem i en ret linje, det ønsker jeg faktisk'

gå_{nu} / lige_{oa} / hjem_r ≈ 'gå bare en kort tid hjem, det ønsker jeg faktisk'

gå_{lige} / hjem_r / nu_{na} ≈ 'gå hjem nu, jeg beder ikke om andet'

gå_{lige} / hjem_r / nu_{na} ≈ 'gå hjem i en ret linje denne gang'

gå_{hjem} / lige_g / nu_{na} ≈ 'gå hjem på præcis dette tidspunkt'

han / var_{nu} / lige_{na} / gået_{hjem} ≈ 'han var faktisk netop gået hjem'.

§ 227. Interjektioner og interjektionaler

Der skelnes mellem morfemtypen og ordklassen *interjektion* (ytringsord) og det grammatiske led *interjektional*, på samme måde som man skelner mellem *substantiv*rod, *substantiv* og *nominal* og mellem *verbal*rod, *verbum* og *prædikat* (se § 32).

INTERJEKTIONALER defineres som led (ord eller syntagmer) der ikke indgår i syntaktiske relationer til andre ord for at fungere i en sproghandlingsytring, men som uden indre syntaktisk struktur udgør en sproghandlingsytring i sig selv; interjektionaler kan derfor ikke benægtes. Interjektionaler er performative, dvs. de hverken henviser til eller beskriver kognitivt noget andet, end det at

ytre selve interjektionalet; interjektionaler kan derfor altid redupliceres: *Å3/ Nå, vil du tur nu. Å21/ Jaja. Jo. Go' tur.* Interjektionaler omfatter ord og udtryk som: *ad, adr, altså, badr, dikkedik, er du gal, for fanden, for satan, gud, gudskelov, hov, hurra, ih, ja, mm, nej, nå, oh, okay, sateme, uh, vupti, øh, åh.*

Som interjektionaler optræder først og fremmest interjektioner, men også ord og udtryk af andre klasser (ofte lydligt reduceret), fx substantiver og nominaler i påkaldelser, tiltaler, eder og vurderinger: *fandens, fru Larsen, gud, hr. grosserer, (din) løgnhals, tjener*, verber i imperativ, participium eller gammel optativ (som ikke kan suppleres til hele sætninger): *givagt, hil, hjælp, hør, leve, tak, undskyld, værsgo, værdsårtig, velbekomme, velkommen*, adverbier af forskellige typer: *altså, her, sateme* eller hele sætninger: *er du gal mand, fanden ta mig, kraftædeme, vor Herre bevars, skidt med det.*

INTERJEKTIONER (ytringsord, udråbsord) er ubøjelige ord der fungerer som interjektionaler, og som normalt ikke kan fungere som andet, fx *adr, hov, ih, ja, okay, undskyld, værsgo*, men ikke ord der både kan optræde som interjektionaler og i andre grammatiske funktioner, dvs. som adverbialer, konjunktioner, nominaler eller hele sætninger: *altså, er du gal, gud, måske, sateme.* Man kan både have: *Altså: han kommer for sent* og *Han kommer altså for sent*, mens man kun kan have: *Hov; han kommer for sent*, men ikke: **Han kommer hov for sent.*

1. Man kan ikke drage en præcis grænse mellem interjektionaler, fx A. — *Kommer du?* B: — *Jå.* og elliptiske sætninger, som også kan være etordsytringer, fx A: — *Kommer du?* B: — *Måske.* Men et kriterium må være at man ved elliptiske sætninger kan rekonstruere en helsætning hvori udtrykket fra den elliptiske ytring indgår som et syntaktisk led: A: — *Kommer du?* B: — *Det vil jeg måske gøre.* Det kan man ikke ved ægte interjektionaler: A. — *Kommer du?* B: — **Det vil jeg jå gøre.* Det betyder at påkaldelser (vokativer) tæller som interjektionaler: *Å25/ Nu gik kaptajnen, fru Larsen*, mens imperativer, som altid kan indgå i en sætning, ikke gør det: *Å60/ Næ men læg frakken da.*

2. De fleste interjektioner er ubøjelige, men der findes dog to fænomener, som ligner bøjning meget: *-sa-* og *da-* endelserne: *hov-hovsa, hej-hejsa, halløj-halløjsa; nej-nejda, ja-jada, nå-nåda*, som kunne kaldes en bøjning i kækhed, og reduplikationen (gentagelsen): *!Hov - ˈHov ˈhov; !Nå - ˈNå ˈnå, !Såh - ˈSå ˈså*, der fungerer som en bøjning der gør udråb (men ikke fatiske ytringer) til signaler.

3. Læg mærke til at alle interjektionaler kan stå som objekt for ytringsverber, men da er de altid i en slags citationstegn og indgår ikke i sig selv i en syntaktisk relation til andre led i et udsagn: *Han sagde tak.*

§ 228. Interjektioner og tryktabsinterjektionaler

Interjektionaler kan være knyttet på forskellig måde til de øvrige ytringer i teksten: Interjektionaler kan optræde som en ytring i sig selv, dvs. som et YTRINGS-

INTERJEKTIONAL: A: *-Kommer du?* B: *-Ja!*, eller interjeptionaler kan optræde som modificering af en anden ytring, markeret ved tryktab, som TRYKTABSINTERJEKTIONAL. Et tryktabsinterjeptional der står før den ytring det modificerer, har proklitisk tryktab: *ak /ja; ih hvor /er det svært;*, og et ytringsinterjeptional der står efter den ytring det modificerer, har enklitisk tryktab: *de kom alle sammen for /sent ikke; jeg gider /ikke tage på /fisketur altså* (§ 33).

Et tryktabsinterjeptional tæller ikke som en selvstændig ytring der er nødvendig som forbindelsesled fra den foregående ytring til den efterfølgende, men får sin betydning reduceret til at være en modifikation af informationerne i en anden ytring: Som ytringsinterjeptional kan *altså* betyde nærmest det samme som *ergo*: *Han skal passe børn. /Altså: han /kommer /ikke*, mens det som proklitisk tryktabsinterjeptional kommer til at betyde 'det vil sige': *- Han har meldt forfald. /Altså han /kommer /ikke*. Og som enklitisk tryktabsinterjeptional får det fatisk betydning: 'kan du godt forstå': *Han har meldt /afbud altså*. Der synes således at være en svækkelse i betydning fra signal, over tydning til kontaktfordring.

Tryktabsinterjeptionaler står på særlige pladser i sætningsskemaet, nemlig den ene, I_1 , før fundamentpladsen F og ekstrapositionspladsen X_1 , men efter konjunktionalet K , og en anden, I_2 efter omstændighedspladsen A og ekstrapositionspladsen X_2 :

$$k \parallel I_1 \parallel X_1 \parallel F \parallel v - s - y \parallel V - R - M - R \parallel A \parallel X_2 \parallel I_2$$

K	I ₁	X ₁	F	v-s-y	V-R-M-R	A	X ₂	I ₂
Å5/	Ja		vejret	er jo	aldeles velsignet			
Å10/			Det	er ikke	som i gamle dage			nej
Å18/ Men			vi	spiser jo som sædvanlig		kl. 12.		
Å25/			Nu	gik kaptajnen				fru Larsen
Å30/	Ja		ku'	De ikke lige ...		mens han ikke er her		
Å31/	Jomen			hvis han	nu kommer			
Å49/	Jomen			når jeg	nu skynder mig			
Å58/ Men	goda							hr. gros- serer
Å60/	Næh men		læg		frakken			da
Å62/	Tak		jeg	går igen		med det samme		

1. På skrift kan man markere forskellen på (foregående eller efterfølgende) ytringsinterjektionaler og (pro- eller enklitiske) tryktabsinterjektionaler ved at sætte kolon, semikolon eller komma i første tilfælde, og ingenting i andet tilfælde: *Han skal passe børn.* ¹Altså: *han kommer ikke.* - *Han har meldt forfald.* ²Altså *han kommer ikke* og *han er kommet, ikke?* ³Han *er kommet ikke.* Læg mærke til at proklitiske tryktabsinterjektionaler ikke må forveksles med adverbier på fundamentpladsen eller sidst i sætningen: - *Han er syg* - altså *F kommer, han, ikke,*

§ 229. Typer af interjektionaler

Ytringsinterjektionaler (ytringsord) kan klassificeres efter hvilken interaktionel sprogfunktion der er den dominerende i den performative handling: a. afsenderens udråb, b. signaler til modtagerne, c. fatiske ytringer der holder kanalen åben, og d. markeringer af udsagns sandhedsværdi. Inddelingen af interjektionaler i typer kan, da interjektionerne ikke indgår i syntaktiske relationer til andre ord, ikke dokumenteres med syntaktiske test. Klassifikationen hviler således på interaktionelle kriterier.

a) UDRÅB, som underinddeles i

i) symptomale udråb, følelsesudtryk (evt. med proklitiske tryktab): *av, ah, aha, ak, atju, badr, gab, ha, hov, næh, nå, nåh, oh, uh, uha, uhada, uhadada, ve, zzzz.*

- ii) lydefterligninger: *bang, dik, dikkedik, krasj, miau, hæh, pladask, vov, grynt, snork, vrinsk, øf.*
- iii) Eder: *fanden tage mig, for satan, sateme, gudskelov.*
- b) SIGNALER, som underinddeles i
 - i) Påkaldelser: *fru Larsen, Gud, hr. grosserer, (din) løgnhals, tjener.*
 - ii) Opfordringer: *bøh, halløj, herud, holdt, hov /hov, hyp, prr, pst, tys.*
 - iii) Be- og mishagsytringer: *bravo, fy, hep.*
 - iv) Deklarationer, dvs. konventionelle (rituelle) handlinger: *amen, bingo, hurra, prosit, sesam, silentium, til lykke, top, undskyld, velbekomme, værsgo.*
- c) FATISKE YTRINGER, som underinddeles i
 - i) Hilsner: *adjø, bye-bye, dav, ciao, goddag, godmorgen, godnat, farvel, hallo, hej, hil.*
 - ii) Tøvelyde (klitiske): *høm, mm, øh, øhmm.*
 - iii) Enklitiske kontaktfordring (kan ikke stå som selvstændigt ytringsinterjektional og kan ikke redupliceres): *ikke, vel.*
 - iv) Samtalereguleringer: *jammen, jasnå, jomen, nuvel, okay.*
- d) UDSAGN

Propositionelle handlinger: *ja, jo, nej, næh, næppe, okay, tja,*

1. De enklitiske kontaktfordringer svarer til, men er ikke det samme som, engelske tag-questions: *It's cold, isn't it?* Ordene *ikke* og *vel* kan optræde trykstærkt og fungere som på hængsspørgsmål i betydningen 'ikke sandt?': *Du kommer i /morgen, /ikke? Du får ikke kolde /fødder, /vel?* Men med enklitisk tryktab reduceres deres betydning til fatisk fordring på at modtagerne bekræfter at de stadig er der. Det ser man af at de kan føjes til udsagn som man ikke kan spørge til: *Og så har jeg /hovedpine ikke; og det er jo ikke /rart vel?*

V. D. SPROGFILOSOFI

§ 230. Tanken

I den proces som sproglig kommunikation udgør (§ 11), og som er beskrevet ved formelen: $S_k \rightarrow [Y \Rightarrow (T \leftarrow S_o)]_B$, opfatter begge parter i kommunikationen situationen på samme måde idet de fokuserer på det samme: $S_k \rightarrow$, så afsenderens individuelle manifesterede ytring kommer til at tælle som en fælles latent tanke $[Y \Rightarrow T]$. Det er om denne tælle som-mekanisme morfemlæren og sætningslæren handler. Den kan kun komme i stand fordi den er del af et sprogspil på en fælles situationsbaggrund (signaleret af afsenderen ved prosodi og ordstilling): $[...]_B$; det er dette meddelelseslæren handler om. Betydningslæren handler om hvorledes tanken er en fælles repræsentation af den omtalte situation: $(T \leftarrow S_o)$; den grammatiske betydning er den side af tankerne (T) som udtrykkes med grammatiske morfemer, mens den leksikalske mening er den side af tankerne der udtrykkes med leksemer. Den konceptuelle mening er endelig den opfattede sprogbrugerne ved hjælp af sproget skaber om den omtalte situation: $\leftarrow S_o$.

Den tanke som ytringen tæller som, er en instruktion fra afsenderen til modtagerne om at konstruere en repræsentation af den omtalte situation. Relationen mellem denne repræsentation (T) og den omtalte situation (S_o) er markeret som det spejlvendte, $\leftarrow$, af sansning, som jo er en fysiologisk årsagsproces fra fænomen til opfattelse: $\rightarrow$. Hermed angiver jeg at den tanke som ytringen tæller som, er den samme tanke som kunne være blevet fremkaldt i modtagernes bevidsthed hvis de havde haft adgang til den omtalte situation gennem sansning, erindring eller fantasi. Den tanke som soldaten får ved at høre heksen sige: *Oven paa den sidder en Hund*, er altså i en vis forstand den samme tanke som han senere får når han står nede i kammeret og ser hunden sidde oven på kisten.

Man kan hverken bevise at det i detaljen er præcis den samme repræsentation som findes i afsenderens og modtagernes bevidsthed, eller at tanken der fremkaldes ved sproglig kommunikation, er den samme som den der fremkaldes ved sansning. Og fysisk set er det heller ikke i nogen som helst forstand den samme repræsentation i to hoveder. Men det er ikke til at nægte at det må være en repræsentation af det samme, for ellers ville mennesker ikke ved hjælp af sproglige ytringer kunne koordinere deres liv i tiden på den komplekse måde de gør det. Hvis heksen havde rakt soldaten sine sokker da hun sagde at hun gav ham sit blåternede forklæde, ville der ikke være kommet nogen historie ud af det. I sidste ende er det et transcendentalt argument der siger: hvis du som

læser ikke tror at du får i princippet de samme tanker som jeg har ment at du skulle have, hvorfor sidder du så og læser dette?

§ 231. Verden og bevidstheden

Jeg går her ud fra en materialistisk verdensopfattelse der involverer følgende:

1) Verden eksisterer uafhængigt af de repræsentationer der måtte være af den i de organismer som kan have intensionale repræsentationer. 2) Verden består af atomer og samlinger af atomer, således som fysikken beskriver det. 3) Nogle af disse samlinger af atomer har liv, således som biologien beskriver det. 4) Levende væsener har mulighed for intensionalitet, dvs. for på grundlag af sansning at have latente repræsentationer af dele af deres omverden (§ 3).

5) Mennesker kan ved hjælp af sproget udveksle og dele latente repræsentationer af situationer i deres omverden. 6) De repræsentationer som kan deles med andre, er altid organiseret som en enhed med en figur på en baggrund (§ 4). 7) Det der kommer fra verden over i bevidstheden som figuren, er de forskelle som gør en forskel (§ 6). 8) Figuren er kategoriseret, dvs. opfattet som noget (§ 5). 9) Et menneskes aktuelle tanke er ordnet som en kinesisk æske af figur på en baggrund, som er en figur på en baggrund, osv. 10) Ved sproglig kommunikation deler sprogbrugerne tanker om genstande og foregange (konceptuel mening med betegnelser for genstande og foregange) på baggrund af udsagn (propositionel mening med henvisning, forankring og realitetsstatus), på baggrund af tekster (informationel mening med relevans) på baggrund af handling (interaktionel mening med sociale konsekvenser) (§ 7).

Jeg går således ud fra at mennesker har latente repræsentationer af deres omverden, og at det er det der sætter dem i stand til at reagere hensigtsmæssigt på de situationer de møder. Jeg går også ud fra at de repræsentationer som forskellige mennesker har på grundlag af kommunikation, i store træk er de samme og svarer til realiteterne i verden i så høj grad at de er grundlaget for at mennesker kan samarbejde og overleve i et fællesskab.

1. Man kan diskutere i hvilket omfang dyr har intensional bevidsthed, dvs. repræsenterer deres omverden. Der er ikke tvivl om at dyr har andre former for repræsentation af deres omverden end vi mennesker, eftersom de har andre sanser end vi har, og vægter dem anderledes. Fx kan flagermus udsende ultralyd til ekkolokalisering af bytte og forhindringer; de må altså have en repræsentation af deres omverden der involverer disse sansninger, således at de kan reagere på hvad de sanser.

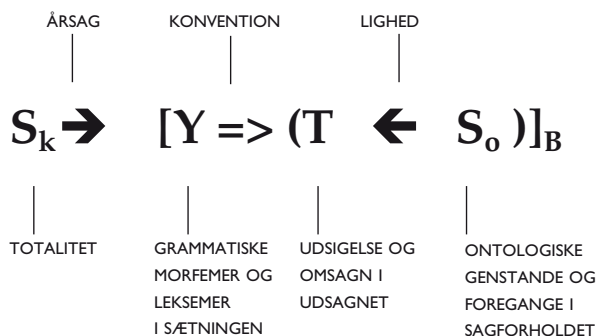
2. Læg mærke til at *intensionalitet* betyder 'det at være repræsentation om noget andet', 'rettethed', 'om-hed'; det er altså ikke det samme som *intentionalitet*, der betyder 'hævdelse af hensigten'.

§ 232. Årsag, konvention og lighed

I filosofiens historie har man ivrigt diskuteret karakteren af selve tegnrelationen, dvs. om relationen mellem udtrykssiden, de manifesterede handlinger (eller sporene deraf), og indholdssiden, de latente tanker, er begrundet med lighed (ikonicitet), forårsaget naturligt (indeksikalt) eller etableret ved sædvane og konvention (symbolsk). Det er således grundlaget for moderne strukturel lingvistik efter Saussure at forholdet mellem udtryk og indhold er arbitrært, dvs. uden begrundelse, mens man i semiologien efter Peirce har betonet at alle tre processer bør kaldes tegn.

Sproglig kommunikation forudsætter både fysiologiske årsagsprocesser og sociale konventioner, man kan sige at sproglig kommunikation er det der forbinder natur og kultur. Men forholdet er mere sammensat end som så, hvad den her anvendte model er velegnet til at belyse.

Kommunikationen er ved formelen $S_k \rightarrow [Y \Rightarrow (T \leftarrow S_o)]_B$ beskrevet som indeholdende fire forskellige elementer som er forbundet med tre forskellige relationer. a) Kommunikationssituationen (S_k) fremkalder ($\rightarrow$) en repræsentation i den menneskelige bevidsthed, og det er en fysiologisk årsagsproces; vi kan ikke lade være at sanse verden og danne os en repræsentation af den. b) Talerens singulære og manifesterede ytring (Y) tæller som en fælles tanke ($T \leftarrow S_o$), og tælle-som-mekanismen ($\Rightarrow$), er ikke begrundet, men arbitrær og hviler alene på konvention og Kooperation. c) Tanken (T) henviser fleres bevidstheder til ($\leftarrow$) det samme (S_o) i den omverden som de har fælles, således at tanken ligner den tanke som ville være fremkaldt hvis de hver især sansede situationen. Man kan derfor sige at kommunikationsprocessen både involverer årsag, konvention og lighed, men vel at mærke i en bestemt konfiguration:

1. Hos Peirce kan man se begrebet 'tegn' defineret konjunktivt (§ 244) ved både indeksikal (årsag), ikonisk (lighed) og symbolsk (konvention) relation mellem handling og tanke, og sådan er tegnet også defineret her; men andre steder hos ham er begrebet defineret

ret disjunktivt, således at eksempler på blot en af relationerne også opfattes som tegn, fx at en mørk sky er tegn på regn. Dette er i denne bog slet ikke et eksempel på kommunikation, og derfor heller ikke på sprog eller tegn.

2. Når først spejlbilledforholdet mellem fremkalderrelationen $\rightarrow$ og repræsentationsrelationen $\leftarrow$ er blevet indøvet, kan den kommunikerende person også tilægge mening til tekster om genstande som ikke findes, og som derfor ikke kan sanses, fx kentaurer og det gyldne bjerg.

§ 233. Leksematiske, syntaktiske og ontologiske elementer

Den analytiske skelnen mellem årsag, konvention og lighed som grundlag for kommunikationsprocessen hænger sammen med den opdeling i morfemtyper, ordklasser, ledtyper og ontologiske typer som er beskrevet i § 32. I formelen

$$S_k \rightarrow [Y \Rightarrow (T \leftarrow S_o)]_B$$

omfatter S_k (kommunikationssituationen) de fysisk manifesterede enheder i sproget (§ 13), foner, morfer, sætninger og ytringer, mens Y (ytringshandlingen) står for de intensionale, kategoriserede fænomener fonemer, morfemer. Inden for morfemerne kan man skelne mellem de grammatiske morfemer (i lukkede kolonner), fx nominatorer og finitfleksiver, og leksemerne (i åbne kolonner), fx substantiv- og verbalrødder (§ 17), og på et særligt analytisk niveau kan man definere de fleksionelle ordklasser substantiver og verber.

De elementer der indgår i T (tanken), er alle dele af et udsagn og som sådanne har de en funktion som nominaler og prædikater der udgør udsigelsen og omsagnet, osv. Endelig henviser udsagnets led til ontologiske størrelser i S_o (den omtalte situation), nemlig genstande og foregange osv.

Denne firleddede analytiske opdeling krydses med den otteleddede opdeling i de traditionelle ordklasser: substantiv, verbum, adjektiv, ya-adverbium, ua-adverbium, na-adverbium, ma-adverbium og forbindere. Dette giver et stort antal termer som det fremgår af følgende skema:

Leksem	Grammatisk morfem	ordklasse	syntaktisk funktion og plads	ontologisk element
substantivrod (N)	nominator (n)	substantiv (sb)	nominal (S,E,H)	genstand
verbalrod (V)	finit- (f), infinit- (w) fleksiv	verbum (vb)	prædikat (Vv)	foregang
adjektivrod (J)	kongruensfleksiv (j)	adjektiv (aj)	adjektival (J)	egenskab
attitudeadverbium (ya)			ytringsadverbial (y)	holdning
nægtelsesadverbium (na)			neksusadverbial (a)	nægtelse
omstændighedsadverbium (ua)			udsagnsadverbial (A)	omstændighed
mådesadverbium (ma)			omsagnsadverbial (M)	måde
præposition (p), konjunktion (k)			konnektiv (p)	forhold

Der er store omkostninger ved en sådan femdobling af terminologien, men fordelene er også meget store, fordi terminologien tillader en egentlig forklaring på hvorledes mennesker kan dele tanker med hinanden ved hjælp af sproglige ytringer.

§ 234. Repræsentation

Det er en del af alle erkendelsesteorier at bestemme forholdet mellem verdens ting og sager og menneskets bevidsthed om eller repræsentation af dem. Et særligt problem udgør forholdet mellem den individuelle sansede repræsentation og den sprogbårne fælles repræsentation, eller med andre ord: om folk forstår hinanden.

Den repræsentation der fremkaldes af en sproglig tekst, er delt op i henvisningen og betegnelsen (afbildningen). HENVISNING er det at afsenderen ved hjælp af grammatiske morfemer instruerer modtagerne i at tænke på de samme individuelle genstande og foregange i den omverden som de på forhånd er enige om eksistensen af, og BETEGNELSE er afsenderens angivelse ved hjælp af leksemer af hvilken kategori (af en på forhånd kendt mængde af kategorier) de omtalte genstande hører til, og hvilken type (af en på forhånd kendt mængde af typer) en given foregang hører til. De handlinger som fremkalder repræsentationen (udtrykket), er delt op i adskilte sekvenser, mens den repræsentation som de fremkalder (indholdet), er en holistisk enhed af en figur på en **baggrund**.

Den repræsentation som fremkaldes af sansning, erindring eller fantasi, er blevet til ved en betydelig simplere proces end den tekstlige repræsentation. Sansning må beskrives således at en situation i den virkelige verden: S_v i orga-

nismens bevidsthed fysiologisk fremkalder en repræsentation: T , af den sansede situation: $S_v \rightarrow (T \leftarrow S_s)$. Den sansede repræsentation er holistisk, dvs. opleves som en situation af kategoriserede individer der indgår i forløb af foregange med en figur på en baggrund der opleves af et jeg. Hvis den er hensigtsmæssig er $S_v \approx S_s$.

Kommunikationsidealet om sandhed kan defineres som overensstemmelse mellem den TEKSTLIGE REPRÆSENTATION, dvs. den repræsentation af den omtalte situation som fremkaldes ved den sproglige teksts instruktioner ($T \leftarrow S_o$), og den SANSEDE REPRÆSENTATION, dvs. den repræsentation der fremkaldes ved sansning, erindring og fantasi ($T \leftarrow S_s$). Denne overensstemmelse (sandhedsrelationen) forudsætter både gestaltning af det sansede og rekonstruktion af tekstens indhold og er således metarepræsentation i forhold til de to repræsentationer som sammenlignes.

	REPRÆSENTATION	
TEKSTELEMENTER	TEKSTLIG REPRÆSENTATION, den sproglige teksts instruktion om repræsentation	SANSET REPRÆSENTATION, holistisk, fremkaldt ved sansning, erindring og fantasi
MODULATORER	signalering af attituder	Jeg-bevidsthed om situationer med en konfiguration af kategoriserede genstande og foregange med figur på en baggrund
NOMINATORER	henvisning til genstande	
NOMINALER	betegnelse for kategorier	
FINITFLEKSIVER	tidsforankring af foregange	
PRÆDIKATER	betegnelse for typer af foregange	

§ 235. Kategorier og prototyper

Af afsenderen og modtagerne i kommunikation bearbejdes sandhedsrelationen gennem vidt forskellige kognitive processer: afsenderen skal gennem en mønstergenkendelsesproces finde den passende kategorisering af en kompleks omtalt situation, mens modtagerne skal tolke den intenderede mening med afsenderens ytringshandling i et regelstyret sprogspil. Derfor er der både prototyper og aristoteliske kategorier på spil i kommunikationen, men ikke på samme sted.

Ved ytring af en tekst må sprogbrugeren som sanser og gestalter en situation, analysere den i dele og kategorisere disse dele: $(y? \Rightarrow (T? \leftarrow S_s))$, for at kunne konstruere en ytring der både henviser til den og afbilder den. Samme komplekse situation kan selvfølgelig kategoriseres på forskellige måder. Fx kan en hval kategoriseres som en 'fisk' eller som et 'pattedyr', og en rødblå væg kan opfattes som *rød* eller *blå*:

$$Y_1 \Rightarrow (T_1 \Leftarrow S_s) \text{ eller } Y_2 \Rightarrow (T_2 \Leftarrow S_s).$$

Det kræver mønstergenkendelse af afsenderen at vælge den kategori som betegner situationen præcist nok, og denne mønstergenkendelse sker efter de omtalte genstandes familielighed med prototyper og styres af ordforråd, interesser og tilbøjeligheder (§§ 242-249). Ligner farven på denne rød-blå væg nu mest prototypen på *blå* eller prototypen på *rød* (hvis man kun har de fem farver rød, gul, brun, grøn og blå at vælge mellem)?

For modtagerne er situationen helt anderledes. De skal tolke hvad en tekst der ytres i en kommunikationssituation, tæller som: $[Y \Rightarrow T?]_B$. I denne tolkningsproces tæller alle genstande der betegnes med ord, som aristoteliske kategorier, defineret ved nærmeste art og adskillende kendemærker (§§ 236-241), og der kræves ingen mønstergenkendelse, men taksonomi, logik og inferentielle syntaktiske regler. For modtagerne kommer det an på om den tekstlige repræsentation er ækvivalent med deres egen sanserepræsentation eller ej: $(T \Leftarrow S_o) \neq (T \Leftarrow S_s)$.

Afsenderen kan enten vælge at assimilere beskrivelsen af den omtalte situation til de kategorier som sproget tilbyder (hugge en hæl og klippe en tå) og kalde den violette væg for *blå*, eller at akkomodere (kalibrere) sproget til at kunne udtrykke de nuancer som der er brug for (dvs. blokke skoen ud, opfinde et nyt ord eller en metafor, §§ 250-258) og kalde den rød-blå væg for *violet*.

Modtagerne kan i deres tolkningsproces enten vælge at tro på beskrivelsen i teksten og ændre deres opfattelse af den omtalte situation tilsvarende: 'Hvis du siger at denne væg er *violet*, så må det være mig der tager fejl, når jeg troede den var *blå*.' eller de kan være skeptiske og argumentere mod teksten: 'Nej, væggen er snarere *blå* end *violet*, for den er mere blå end violet'.

	Afsenderens mønstergenkendelse	Modtagernes logiske tolkning
S_o ændres	assimilation af sanserepræsentationen til sprogets kategorier	forståelse og accept af tekstens udsagn og modifikation af deres eget virkelighedsbillede
S_k ændres	akkommodation af sprogets kategorier til at afspejle sanserepræsentationen	skepsis og argumentation mod tekstens udsagn

1. Skellet mellem mønstergenkendelse og inferentiell tolkning indebærer at det som af nogen kaldes *indkodning* og *afkodning*, ikke er ensartede, spejlvendte processer, men fungerer efter vidt forskellige principper.

2. I moderne kognitiv semantik (Lakoff & Johnson) fremhæves det at tænkning foregår med prototyper på grundlag af familieligheder, og ikke efter regler og aristoteliske kategorier, men de taler blot om en anden del af kommunikationsprocessen end den tradi-

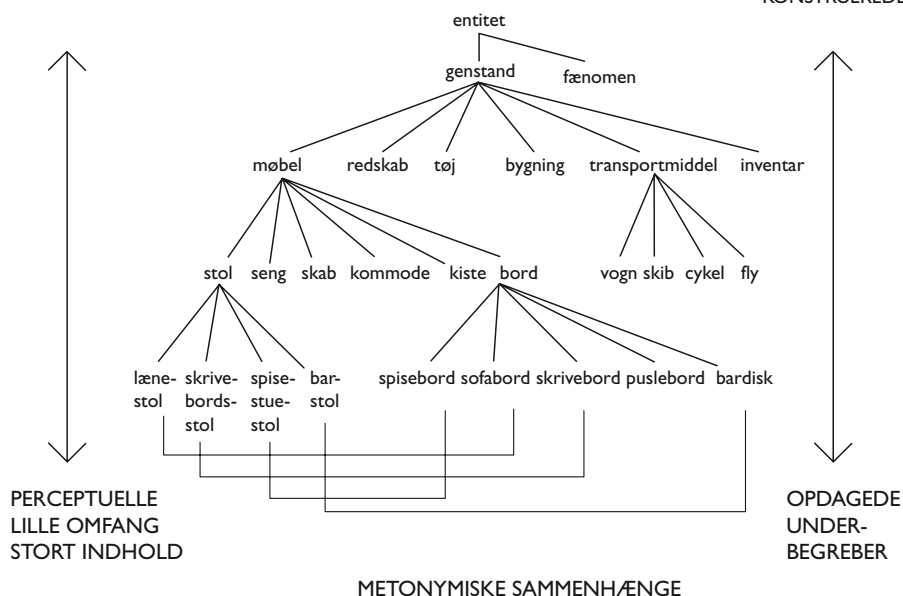
tionel grammatik og logik beskriver. Begge typer af processer er altid virksomme, blot i forskellige dele af kommunikationsprocessen.

§ 236. Kategorisystemer

Det at se noget som noget (§ 5), dvs. det at kategorisere sin omverden, forudsætter et kategorisystem eller TAKSONOMI med kategorier og relationer mellem dem.

Kategorier eller begreber kan enten defineres ved deres OMFANG (ekstension), dvs. ved opregning af hvilke eksemplarer og hvilke typer af eksemplarer de omfatter, eller ved deres INDHOLD (intension), dvs. ved definition. Begrebsomfanget af begrebet 'bord' kan være: 'anretterborde', 'arbejdsborde', 'bridgeborde', 'klapborde', 'køkkenborde', 'natborde', 'pusleborde', 'rulleborde', 'skriveborde', 'sofaborde', 'tegneborde', 'bardiske'. Begrebsindholdet af begrebet 'bord' bestemmes ved en definition med NÆRMESTE ART OG ADSKILLENDENDE KENDEMÆRKER: 'et møbel' & 'med ben hvorpå der ligger en plade' & 'bruges til at sidde eller stå ved' (hvor definitionens forskellige dele adskilles med tegnet '&').

Kategorier indgår altid i et system sammen med andre begreber, som de står i bestemte typer af relationer til, som det er beskrevet i logikken og kort er nævnt under semantisk metode (§§ 194-196). I taksonomien kan et givet begreb stå i tre typer af relationer som andre begreber: overbegreb, sidebegreb og underbegreb. Hvis man går ud fra kategorien 'bord', er OVERBEGREBET 'møbel', SIDEBEGREBERNE 'stol', 'seng', 'skab', og UNDERBEGREBERNE 'spisebord', 'anretterbord', 'skrivebord' osv.

STORT OMFANG LILLE INDHOLD
KONCEPTUELLEOVERBEGREBER
KONSTRUERED

Taksonomiens pyramideform er en konsekvens af begrebsomfanget og begrebsindholdet; overbegrebet er i definitionen den nærmeste art, og sidebegreberne adskiller sig fra begrebet på grundlag af de adskillende træk. Alle overbegrebets træk arves til underbegreberne (gennem den nærmeste art-delen i definitionen). Begrebet 'et møbel' kan defineres som 'genstand' & 'større og flytbar' & 'som bruges ved indretning af rum'. Når man derefter definerer 'et bord' som 'et møbel' & 'med ben hvorpå der ligger en plade' & 'bruges til at sidde eller stå ved', kommer definitionen af 'møbel' til at indgå som en del af definitionen på 'et bord'. Derfor har underbegreber større begrebsindhold end overbegreberne (§ 249).

Omvendt med begrebsomfanget: alle underkategorier er elementer i overkategorien, men ikke alle elementer i overkategorien er elementer i underkategorien: alle 'borde' er en slags 'møbel', men ikke alle 'møbler' er 'borde'. Derfor har overbegreberne større begrebsomfang end underbegreberne.

1. Ordene *konkret* og *abstrakt* bruges som regel om hhv. de indholdsrige men omfangsfattige begreber i bunden af pyramiden, og de indholdsfattige men omfangsrige begreber i toppen af pyramiden. Nogle steder blandes det uheldigvis sammen med skellet mellem håndgribelig og uhåndgribelig.

§ 237. Leksemer og kategorier

Leksikonnet i et sprog (ordforrådet) forudsætter at ordene (leksemerne) henviser til begreber som er ordnet i en taksonomi, og som defineres både ved deres omfang og indhold. (Læg mærke til at det kun er ytrede og dermed monosemirede ord (§§ 187-189) der tæller som en kategori i en taksonomi, dvs. et begrebsindhold der entydigt defineres ved nærmeste art og adskillende kendemærker; et ord i en ordbog henviser hverken til et individ i omverdenen, eller til en bestemt kategori, men har en række muligheder for hvad de betegner.)

Alle dele af ordforrådet er ordnet hierarkisk med overbegreber, sidebegreber og underbegreber; det gælder både de ord der henviser til genstande, foregange og egenskaber; ord der henviser til forhold, måder og holdninger synes dog at indgå i meget flade systemer, mens især genstandene indgår i meget dybe taksonomier.

	leksemer	begrebsindhold (art & kendemærke)	sidebegreber
overbegreb	<i>møbel</i>	genstand & større og flytbar & som bruges ved indretning af rum	tøj, redskab, instrument, bygning, transportmiddel, inventar, materiale, apparat
begreb	<i>bord</i>	møbel & med ben hvorpå der ligger en plade & bruges til at sidde el. stå ved	stol, skab, seng, kommode, sofa, kiste
underbegreb	<i>spisebord</i>	bord & til at spise ved	anretterbord, arbejdsbord, bridgebord, klapbord, køkkenbord, natbord, puslebord, rullebord, skrivebord, sofabord, tegnebord

	leksemer	begrebsindhold (art og kendemærke)	sidebegreber
overbegreb	<i>bevæge sig</i>	handling med vilje & skifte position i rummet	blive bevæget, være ubevægelig
begreb	<i>løbe</i>	bevæge sig & ved hurtige spring & med benene skiftevis	gå, løbe, rokke, springe, flyve, svømme, hoppe, klatre, kravle, rulle, liste, snegle sig, fare
underbegreb	<i>spurte</i>	løbe & så stærkt man kan	galopere, lunte, rende, spurte, spæne

	leksem	begrebsindhold (art og kende-mærke)	sidebegreber
over-begreb	farvet (kulørt)	objektiv egenskab & som har farve	sort, hvid, grå, lys, mørk
begreb	rød	med en farve & som den blod har (el. & mellem infrarød og orange på spektret)	infrarød, rød, orange, gul, grøn, turkis, blå, lilla, ultraviolet
under-begreb	bordeaux-rød	rød & som bordeauxvin	infrarød, dybrød, mørkerød, ræverød, bleg rød, højrød, kamoisinrød, kobber rød, purpurrød, tomatrød, postkasserød, bordeauxrød

§ 238. Opdagelse og konstruktion af kategorier

Kategorierne er det der gør det muligt for organismerne at forholde sig til verden. Ved hjælp af kategorier reducerer organismerne kompleksiteten i deres omverden, således at de kan forholde sig på samme måde til forskellige eksemplarer af de samme ting, og forskelligt til forskellige ting. Man må således regne med at alle organismer opfatter i kategorier; havskildpadder har fx antagelig kategorierne 'dybt vand' og 'fladt vand', og 'strand' og 'skildpadde' (artsfælle), osv.

Kategorierne er afhængige af organismernes sanseapparat, og der kan kun opdages kategorier for de variationer som kan sanses af individet, efter principperne om at fisken er den sidste til at opdage vand, og om at det kun er de forskelle der gør en forskel (for organismen), som kommer fra verden over i repræsentationen (§ 6).

Menneskene bruger, i modsætning til dyrene, også kategorisystemet i fællesskab, dvs. til gennem sproget at dele tanker med hinanden med. Kategoriernes funktion er ikke blot at reducere kompleksiteten i sanseinputtet for individet, men også at henvise andre til de samme genstande og begivenheder i omverdenen som led i fælles forståelse af dem. I dette tilfælde er kategorierne ikke blot grundlaget for artens overlevelse, men også produktet af, og grundlaget for samarbejde og kollektiv intensionalitet, noget som dyrene antagelig ikke har.

I overensstemmelse med denne dobbelte funktion af kategorisystemerne hos mennesket kan man skelne mellem to poler på et kontinuum af brugen af kategorier; i den ene ende kan vi finde eller OPDAGE kategorier, overvejende perceptuelt og individuelt og til en vis grad også idiosynkratisk. Når det enkelte menneske sanser sin omverden, opfatter det kategorier i verden på grundlag af kriterielle træk, og viden om disse kriterier er individuelt indlært. I den anden

pol kan vi opfinde eller KONSTRUERE kategorier, konceptuelt, dvs. ikke nødvendigvis bundet til perceptuelle træk, men med definitioner og defineret i fællesskab med et sprogsamfund (§ 235).

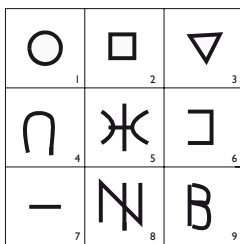
De opdagede kategorier er dominerende i den sansede repræsentation, mens de konstruerede kategorier er dominerende i den tekstlige repræsentation.

De opdagede kategorier er bestemt ved variationen og sammenhæng i den sansede omverden, mens de konstruerede kategorier er mere bestemt ved organismernes interesser og betingelserne for indlæringen af kategorierne.

I virkeligheden er alle menneskelige kategoriseringssystemer en blanding af opdagede og konstruerede kategorier, men de kan være mere det ene eller mere det andet.

§ 239. Mangfoldige taksonomier

I forhold til et givet materiale, kan der opdages mange forskellige konsistente taksonomier, afhængigt af hvilke kriterier der anvendes. Her er som et eksempel vist hvorledes de ni forskellige figurer i diagrammet kan klassificeres på **otte** forskellige måder (der kan sagtens findes på flere, § 245). Man kan ikke tale om at nogen af taksonomierne er sandere end de andre, så længe de alle er konsistente, men man kan vurdere hvilke taksonomier der har **størst forklarende** kraft i forhold til en teori, og hvilke der er mest relevant til bestemte formål og interesser.

I. ANTAL STREGER:

- a) enstreget: 1, 4, 7
- b) trestreget: 3, 6, 9
- c) firestreget: 2, 5, 8

II. BOGSTAVKARAKTER:

- a) klar bogstavkarakter: 1, 5, 9
- b) ingen bogstavkarakter: 2, (7)
- c) bogstav ved rotation: 3, 4, 6, (7), 8

III. LUKKETHED:

- a) lukket figur: 1, 2, 3, 9
- b) åben figur: 4, 5, 6, 7, 8,

IV. RETLINETHED:

- a) Kun rette linjer: 2, 3, 6, 7, 8
- b) Også buede linjer: 1, 4, 5, 9

V. PLACERING:

- a) central: 5
- b) perifer: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9

VI. VANDRET PLACERING:

- a) øverste: 1, 2, 3
- b) mellemste: 4, 5, 6
- c) nederste: 7, 8, 9

VII. LODRET PLACERING:

- a) venstre: 1, 4, 7
- b) midt: 2, 5, 8
- c) højre: 3, 6, 9

VIII. VINKLER:

- a) Uden vinkler: 1, 4, 7
- b) med vinkler: 2, 3, 5, 6, 8, 9

I. 'Antal streger' er identisk med VII. 'Lodret placering', men taksonomierne er helt uafhængige af hinanden, så det må opfattes som et tilfældigt sammenfald.

I. 'Antal streger' forudsiger at der også må findes d) tostregede figurer, fx 'L', som ikke findes i de ni.

II.a) 'tegn med bogstavkarakter' kan underinddeles i 1) latinske bogstaver: 1, 9, og 2) russiske bogstaver: 5. Dermed kan II.c) 'bogstavkarakter ved rotation' også inddeles i 1) latinske bogstaver: 4, (7), 8, og 2) græske bogstaver: 3, 6.

II.c) 'bogstavkarakter ved transformation': hvis 3 roteres 180°, bliver det store græske bogstav delta; hvis 4 roteres, bliver det et 'U'; hvis 8 roteres, bliver det et Z. 7 vil ved rotering udgøre et 'I', men dette er tvivlsomt fordi '—' allerede er et tegn, en tankestreg, men ikke et bogstav.

VI. 'Vandret placering' og VII. 'Lodret placering' er KRYDSKLASSIFIKATIONER af hinanden, for alle muligheder af de 3×3 muligheder er udnyttet; men I. 'Antal streger' og VIII. 'Vinkler' er det ikke, for VIII.a) er lig med I.a) som en logisk følge. Derfor er I.b) og I.c) en underinddeling af VIII.b).

Man kan sige at alle otte klassifikationssystemer kan opdages i materialet; hvilket et man så vælger, afhænger af hvad man skal bruge klassifikationen til; dvs. af brugernes interesser og besværet ved at indlære systemet.

Skemaet over morfemtyper, ordklasser og ledtyper (§ 32) kan opfattes som et eksempel på mangfoldige konkurrerende taksonomier over den samme mængde af genstande. Ordklasserne er den traditionelle taksonomi, mens morfemtyperne er den alternative taksonomi som foreslås her, fordi den har større forklarende og forudseende kraft.

§ 240. Det biologiske klassifikationssystem

Det mest kendte klassifikationssystem er det biologiske, som gør krav på at klassificere alle levende væsener der findes (og som har eksisteret) på jorden. Det skal her blot opstilles med udgangspunkt i begrebet 'bengalsk tiger' så man kan se dets organisation og størrelse.

Enhver kategori defineres ved nærmeste art og adskillende kendemærker. Kategorien 'bengalsk tiger' defineres som 'en tigerart der lever i Bengalen'. 'Tiger' defineres derefter som 'den største af arterne i kattefamilien'. 'Kattefamilien' defineres dernæst som 'en familie med bestemte træk inden for rovdyrerne', osv.

Levende organismer

I. Encellede organismer uden cellerkerne	v. hvaler
II. protister: encellede organismer med kerne	vi. elefanter
III. planter	vii. primater
IV. svampe	viii. rovdyr
V. dyr	α. sæler
A. hvirvelløse dyr (snegle, orme, insekter)	β. hvalrosser
B. hvirveldyr	γ. ulvefamilien
1. fisk	δ. bjørnefamilien
2. padder (frøer)	ε. mårfamilien
3. krybdyr (slanger, krokodiller, fugle)	ζ. hyæner
4. pattedyr	η. kattefamilien
a. kloakdyr og pungdyr	1. kat
b. placentale dyr	2. løve
i. spidsmus	3. leopard
ii. flagermus	4. los
iii. gnavere	5. tiger
iv. hovdyr	a. sibirisk tiger
	b. bengalsk tiger

En 'bengalsk tiger' er således en 'tiger', som er et 'rovdyr', som er et hvirveldyr, som er underbegreb til 'dyr'. Dette er en af de dybeste taksonomier man kender, men den er langt fra konsistent, og den bliver med jævne mellemrum revideret og justeret. Fx har man erstattet den tidligere todeling i 'planter' og 'dyr' med den her viste femdeling. Kategorien på niveauet 'tiger' er en opdaget og reel kategori som eksisterer ved at eksemplarer af kategorien kan formere sig med hinanden, hvad alle eksemplarer af kategorien 'kattefamilien' fx ikke kan. Dette er altså en konstrueret kategori.

Det biologiske klassifikationssystem kan opstilles ud fra flere forskellige kriterier, og Linnés taksonomi for planter var oprindeligt lavet udelukkende på grundlag af planternes egenskaber, mens det mest fremherskende kriterium i dag er arternes genese. Efter dette kriterium nedstammer alle underkategorier til et overbegreb fra en (ofte uddød) art som overkategorien repræsenterer. Således antager man at kattefamilien er mere beslægtet med hyæner end med de andre rovdyr, og at hyæner og kattedyr nedstammer fra en fælles art. Dette kriterium om genese er således et kriterium om historisk sandhed.

§ 241. Det sproglige leksikons verdensbillede

Den taksonomi som ligger i sprogets leksikon defineret ved de syntaktiske kombinationsmuligheder (§§ 197-228), må siges i overvejende grad at være konstrueret og ikke opdaget; den hviler på definerede træk (i ordbøgerne), og

interessen der bestemmer udformningen, er mellemmenneskelig forståelse. Ikke desto mindre må den i de grundlæggende træk være i overensstemmelse med den verden vi lever i, for hvis den ikke var det, ville mennesket ikke kunne bruge sproget som middel til at overleve som art.

Det kategorisystem der forudsættes af grammatikken og ordforrådet i et sprog som dansk, er i modsætning til videnskabelige og faglige taksonomier en total taksonomi, som indordner alle ting og fænomener i verden i et system. Sprogets kategorisering af verden er ordnet efter morfemernes klasser (§ 31), genstandenes kategorier (§§ 197-211), foregangenes typer (§§ 212-219) herunder egenskabernes typer (§§ 215, 217-218), modulationernes underindddeling (§§ 220-226).

Det leksiko-grammatiske verdensbillede

entiteter EN	fysiske genstande FG	døde ting DØ	masser - MS: vand	
			tællelige ting - TL	ting - TN: <i>sabel</i>
				dele - DL: <i>motor, ryg</i>
		steder - LO: <i>København</i>		
		levende væsener - LV	dyr, planter IM: <i>hund, træ</i>	
			mennesker,MN: <i>heks, Jesus</i>	
	semiotisk ting - SM: <i>bog, afsnit</i>			
	uhåndgribelige fænomener FN	udsagn US: <i>fordel, mulighed</i>		
		temporale - TM	processer PR: <i>belejring</i>	
			tilstande TS: <i>interesse</i>	
egenskaber J	absolutte abs : <i>kommunal</i>			
	relative rel : <i>bred</i>			
	vurderende vrd : <i>dejlig</i>			
	psykologiske psy : <i>illoyal</i>			
foregange V	mentale mnt : <i>vide, høre, elske, fortælle, forbyde</i>			
	materielle mtr : <i>brænde, løbe, stå, sove, møde, sælge</i>			
	essentielle ess : <i>være, koste, betyde, bred, lang, have, være far</i>			
forhold - p : <i>i, på, hos, fra, til ...</i>				
omstændigheder - ua : <i>nu, her, snart, i går, hjem</i>				
måder - ma : <i>langsomt, godt, omhyggeligt</i>				
holdninger - ya : <i>åbenbart, mærkeligt nok, desværre</i>				

§ 242. Lingvistisk determinisme

Sprogvidenskab involverer nødvendigvis en opfattelse af hvorledes forholdet er mellem verden og det verdensbillede som det sproglige leksikons kategori-system indebærer. Én opfattelse af dette forhold er hypotesen om lingvistisk determinisme, som siger at sprogets kategorier determinerer de tanker som sprogbrugeren kan have om verden, også som sanset repræsentation. Denne tankegang kan udtrykkes med formuleringen: mit sprogs grænser er min verdens grænser.

Denne opfattelse af lingvistisk determinisme hænger nødvendigvis sammen med oversættelsens umulighed. Hvis to sprogbrugere med vidt forskelligt strukturerede sprog omtaler den samme virkelige situation med ord fra hver deres sproglige kategoriseringssystemer, skulle oversættelse mellem sprogene være en umulighed. Som eksempler på dette kan nævnes det græske farvead-jektiv *det vinfarvede hav*, og betegnelserne for 'træ' og 'skov' på dansk, tysk og fransk:

<i>træ</i>	<i>Baum</i>	<i>arbre</i>
<i>skov</i>	<i>Holz</i>	<i>bois</i>
	<i>Wald</i>	
		<i>forêt</i>

Det er dog helt givet at hypotesen om lingvistisk determinisme ikke er holdbar i sin strenge form, for det er jo muligt at oversætte. Alternativet hertil er så ekspressibilitetshypotesen, der siger: alt hvad der kan tænkes, kan også udtrykkes sprogligt; det behøver ikke at ske ved et leksem, men ved perifrase eller et udsagn: *havet er blå på samme måde som vinen er rød, de købte noget træ, de fældede to træer, de gik gennem gruppen af træer*.

Det er det der sker i videnskabelige, kunstneriske og pædagogiske tekster; her udvides sproget til at kunne udtrykke også det der ellers ikke ville kunne udtrykkes. I videnskaben sker det ved definitioner af begreber, der på længere sigt ændrer også hele den leksikalske taksonomi, fx *hvalfisk* og *abekat*. Tidligere opfattedes en 'hval' som en 'fisk', men nu har videnskaben defineret begrebet 'pattedyr', således at 'hval' hører til overkategorien 'pattedyr'.

I kunsten ændres sprogets system ved metaforer og metonymier (§§ 250-258) som kan beskrives som brud på begrebernes plads i sprogets taksonomi og kohærensregler, fx *F4/ Kroppen er slagmark for en hær af soldater*, hvor biokemiske processer i væsker i kroppen omtales som om de var soldaters handlinger i et slag.

Men da definitioner, metaforer og metonymier også er elementer af dagligsproget, er al sprogudøvelse en større eller mindre akkomodation (§ 235) af sproget til at passe til den virkelighed som det bruges til at henvise til og beskrive.

§ 243. Kategoriernes flossede kanter

Nogle kategorier har flossede kanter, mens andre er mere skarpt afgrænset. Fx er der ikke præcise kriterier for hvornår et vandløb skal kaldes *et vandløb*, *en bæk*,

en å, en elv, en fos, en vandvej eller en flod. Men disse ord bruges som regel i tekster hvor det ikke er hverken relevant eller kriterielt om det kaldes det ene eller det andet. I juridiske tekster kan det derimod være vigtigt at vide om en institution er *kommunal, amtslig* eller *statslig*, og derfor er der helt præcise kriterier for hvor grænsen går mellem en kommunal skole og en amtsskole.

Generelt er det således at konstruerede begreber som regel har til formål at skabe klare afgrænsninger af kategorierne, mens opdagede kategorier som regel har mere flossede kanter. Hvor går grænsen mellem en 'dreng' og en 'mand', mellem en 'pige' og en 'kvinde'?

For synonymer må definitionen med nærmeste art og adskillende kendetæknere være den samme, og det der adskiller dem, må være spørgsmål om stil eller vurdering; denne grænse mellem genstande som betegnes med forskellige synonyme, er i høj grad flosset: *hest, gang, krikke, øg.*

Alle de adjektiver der kan gradbøjes, har flossede kanter i deres grundform, fordi de forudsætter en sammenligning med en standard. *Et højt hus* er 'et hus der er højere end standarden eller normen for huse'. Det betyder at *en lille elefant* kan være *et stort dyr*. Og grænsen for hvad der er et højt hus, ligger et andet sted i *Nykøbing* end i *New York*.

Begrebernes flossede kanter må ikke blandes sammen med morfemernes (ordenes) polysemi. Polysemi består i at den samme del af afsenderens manifeste handling kan tælle som forskellige begreber ($Y \Rightarrow T_1, T_2, T_3, \dots$) afhængigt af hvilken baggrund den optræder på, mens flossede kanter består i at forskellige tankeelementer ('flod', 'å', 'bæk') kan afbilde samme genstand i verden ($T_1, T_2, T_3 \Leftarrow S_0$).

Kategoriernes flossede kanter er ikke noget problem i sprogbrugen, det er tværtimod betingelsen for at sproget overhovedet kan bruges som middel til at dele tanker med hinanden med. Kategorisering består netop i at organismen forholder sig til forskellige ting som om de var det samme fænomen. De tre hunde i *Fyrtoiet* er jo forskellige, men de kategoriseres alle som 'hund', og sol-daten forholder sig ens til dem. Hvis man havde haft præcise og rigide kriterier for hvad der var en 'vovse', en 'hund', en 'køter', en 'blodhund' og et 'uhyre' ville sprogets leksikon ikke kunne bruges til at beskrive de situationer der trods deres forskelle opfattes som ens. I dagligsproget bruger man efter relevansprincippet den grad af præcision som kræves for den kommunikationsopgave man står over for. I videnskab er bestræbelsen at opbygge et kategorisystem med skarpe grænser (eksklusive og definerede kategorier) fordi sproget i dette tilfælde ikke blot er et middel til kommunikation, men også et redskab til erkendelse.

§ 244. Familieligheder

Kategorier kan være konjunktive eller disjunktive. Ved KONJUNKTIVE KATEGORIER skal flere træk være til stede samtidig; fx kan man i de ni figurer i § 239 konstruere en kategori defineret ved 'lukkethed' & 'med bogstavkarakter', og den ville omfatte 1 og 9. Ved DISJUNKTIVE kategorier skal blot et af flere træk være til stede. Man kan fx lave en kategori defineret ved enten 'lukkethed' eller 'bogstavkarakter'; den ville omfatte 1, 2, 3, 5 og 9.

Wittgenstein har argumenteret for at mange kategorier er disjunktive, fx begrebet 'spil' (engelsk 'game'), som kan være 'brætspil', 'kortspil', 'boldspil', (og på engelsk 'kabale', 'Olympiske lege', 'spille bold op ad en mur alene', og på dansk også 'skuespil', 'puslespil'). Det er svært at finde et adskillende kendetegn som gælder for alle spillene, men det er let at se at de to og to har mange fælles træk: skak og fodbold har begge to partier, men de har forskellige rekvisitter; kortspil og kabale har samme rekvisitter, men kabalen har ikke to partier; brætspil og kortspil har brikker og kort, men det har boldspil ikke. Wittgenstein har foreslået betegnelsen *familielighed* for disjunktive kategorier; nogle har store næser efter bedstefaderen, andre har små ører efter oldemoderen osv., men der er ikke ét træk som alle familiemedlemmer har fælles.

Kategorien 'spil' er imidlertid faktisk ikke disjunktiv; man kan definere det som 'strukturering af et tidsrum & inden for hvilket handlinger tæller som noget andet end uden for & som afsluttes med en opgørelse efter regler af et resultat & som ikke må kunne forudsiges'. Denne definition gælder både 'skakspil', hvor flytning af brikker på en plade tæller som træk, og som spillerne kan vinde eller tabe, 'kabale' hvor flytningen af kortene tæller anderledes end uden for, og som kan gå op eller ej, 'fodbold', hvor spark og kast af bolden tæller anderledes end uden for, og som begge parter kan vinde, og 'skuespil' hvor skuespillernes handlinger tæller som noget andet end uden for, og som har en uforudsigelig slutning af handlingen. Kategorien 'spil' er således ikke blot konjunktiv, men også RELATIONEL idet flere træk ikke blot skal være til stede samtidig, men også skal stå i bestemte relationer til hinanden.

Man kan næppe sige at en kategori er konjunktiv eller disjunktiv i sig selv. Når man opdager og lærer kategorier og skal genkende eksemplarer, er man tilbøjelig til at opfatte kategorierne disjunktivt, mens man, når man anvender kategorierne som grundlag for forståelse, kommunikation og handling, bestræber sig på at konstruere kategorierne konjunktivt, som fx kategorien 'spil'. Begrebet familielighed er således ikke noget der bruges når vi konstruerer kategorier i det sprogbarne fællesskab, men nok når vi individuelt opdager og lærer kategorier.

§ 245. Prototyper

I tekststyringsprocesserne sker der en stadig adaptation mellem tankerepræsentationens holisme og tekstrepræsentationens taksonomiske system (§§ 2, 4, 235). Ved hver eneste tekststyring vil i princippet sprogbrugerens verdensbillede blive assimileret til den taksonomi som sproget tilbyder, og samtidig vil sprogsystemet blive akkomoderet (kalibreret) i forhold til den nye situation som det skal bruges til at beskrive. Det betyder at begrebsdannelsen ikke foregår således at sprogbrugeren ser efter om en genstand i verden nu passer til definitionen med nærmeste art og adskillende kendemærker af begrebets indhold (dets intensi- on), men vælger betegnelsen for det begreb som mest ligner prototypen på begrebets omfang (dets ekstension).

Det forudsætter at begreberne er organiseret som et felt med en prototypisk kerne og en række mindre typiske periferiske eksemplarer. Prototypen på begrebet 'en fugl' er således 'spurv' eller 'due', mens 'svane' og 'havørn' er mindre typiske, og 'struds' og 'pingvin' er helt marginale. Denne begrebsorganisering med kerne og periferi kan noteres på følgende måde:

begrebet 'fugl'

centrale eksemplarer | ----->perifere eksemplarer

(((spurv, due) svane, ørn) struds, pingvin)

Ved at bede folk give et eksempel på et overbegreb til et givet begreb, eller et underbegreb til det, kan man statistisk udregne graden af underbegrebernes prototypikalitet. Ved en undersøgelse i USA var begreberne i begrebsomfanget af ordet *møbel* organiseret på følgende måde (mange af eksemplerne er udeladt, og nogle oversættelser er problematiske):

((((((((((((stol) sofa) briks) bord) seng) natbord) buffet) lampe) klaver) pude) vase) telefon)

I eksemplet *møbel* hvor der ikke er nogen videnskabelig definition på begrebet, kan man ikke præcis afgøre hvilke eksempler der hører med til begrebet, og hvilke der ikke gør. Jeg har med fed angivet hvor grænsen efter min mening går.

Man må forestille sig at sprogbrugeren stillet over for en ukendt genstand i en stue, fx et nodedativ, hvis der er brug for det, afgør om det er et møbel, noget inventar eller et redskab, på grundlag af genstandens lighed med de mest prototypiske møbler, 'stol', 'sofa', 'briks' (couch), og det mest prototypiske inventar, 'lamper', 'reoler', mens ligheden med mere perifere eksemplarer af kategorierne ikke spiller nogen rolle.

§ 246. Abstraktionsstigen

En hver taksonomi er ordnet som en pyramide, og den kan, især i kategoriseringen af genstande, bestå af mange lag. Det biologiske klassifikationssystem består således af mindst 8 lag (§ 241). Her kommer et andet hierarki (med det med mindst omfang først og det med størst omfang sidst):

rød Opel Rekord 1990 < Opel Rekord < Opel < personvogn < motorkøretøj < transportmiddel

Man har i denne forbindelse kritiseret sproget fra offentlige myndigheder til borgerne, og fra advokaterne til klienterne, fx tekst Æ/ og Ø/, for at bruge flere overbegreberord end nødvendigt, med den virkning at brevene bliver helt uforståelige for de mennesker der skal læse dem.

Æ6/ En første drøftelse af det territoriale anvendelsesområde for BNI har fundet sted. 7/ Et nyt dokument vil blive forelagt til drøftelse og godkendelse på komitéens møder i 1990. 8/ Første skridt i udarbejdelsen af den detaljerede fortegnelse over kilder til og udregningsprocedurer for BNI, som foreskrevet i direktivet, nemlig udarbejdelsen af resuméer foretaget af de nationale regnskabstjenester i medlemsstaterne, er sket.

I stedet for det meget begrebsomfangsrige *En første drøftelse af det territoriale anvendelsesområde for BNI har fundet sted*, kunne man have skrevet mere indholdsrigt: *vi har drøftet hvor BNI kan anvendes*; i stedet for at skrive *et nyt dokument*, kunne man have skrevet *vi kommer med et forslag om dette*.

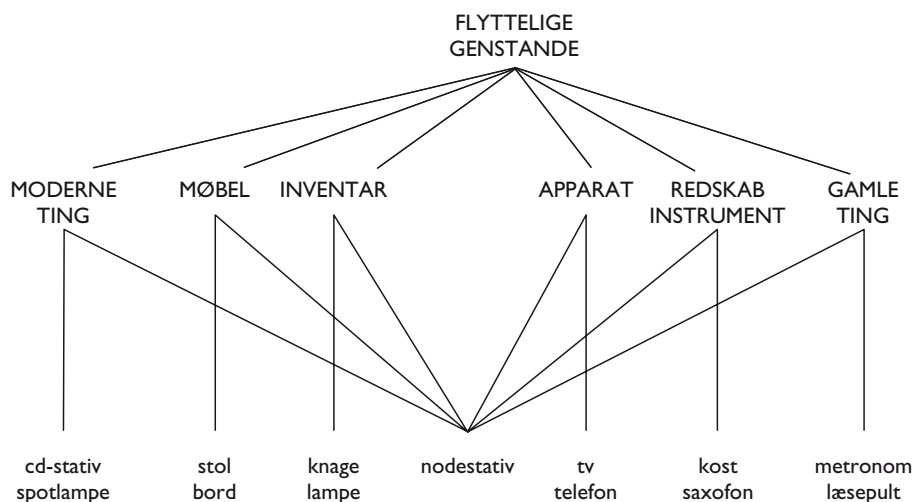
Dette er en helt berettiget kritik, fordi det ganske simpelt er at bruge stilen fra en type tekster, nemlig juridiske tekster, i tekster af en anden type, nemlig journalistiske rapporter og private breve.

Men det betyder ikke at den indholdsrige betegnelse, *rød Opel Rekord 1990*, altid er bedre end den mere omfangsrige *transportmiddel*. Det kommer an på to ting, dels hvor stor en mængde af elementer i den omtalte verden der skal henvises til, dels hvilket kendskab modtagerne har til den mængde der skal omtales. På færdselsskilte, som jo er påbud og forbud til alle trafikanter, er det abstraktionsgraden *personbil* og *motorkøretøj* der er de relevante, og derfor dem der skal bruges. Reglerne for hvilket niveau der er det rigtige i forhold til modtagerens forudsætninger, er formuleret (§§ 107 og 149) som principperne for relevans: formuleringen af udsagnets emne skal være det svageste som er genkendelig, og formuleringen af udsagnets meddelelse skal være den stærkeste som er både sand og relevant.

§ 247. Abstraktionsretninger

Når man som sprogbruger skal vælge et overbegreb til et givet ord, må man være opmærksom på at man kan abstrahere i flere forskellige retninger, afhængig af hvad der er relevant i den tekst man er ved at ytre. Hvis man således skal finde overbegrebet til begrebet 'nodelistativ', er der umiddelbart mange muligheder. Et 'nodelistativ' synes at være i periferien af flere begreber og kan både siges at være et 'møbel', et 'apparat', et 'redskab (instrument)' eller et stykke 'inventar'. Det kan også ses som en 'moderne ting', eller måske omvendt som en 'gammel ting'.

Valget mellem hvilket overbegreb man vælger, afhænger af hvilke af overbegrebernes prototypiske eksemplarer man synes et 'nodelistativ' ligner mest: 'stol' og 'bord', 'tv' og 'telefon', 'kost' og 'støvsuger', 'knager' og 'lamper', 'cd-stativ' og 'spotlamper' eller 'metronom' og 'læsepult'. Nogle af disse begreber, som er prototypiske eksemplarer af deres respektive overbegreber, kan også være mere perifere eksemplarer af andre overbegreber. Det hele kan fremstilles i et diagram:

Valget afhænger ikke blot af hvilke taksonomier der er i leksikonnet, men også af hvilken sammenhæng begrebet i den aktuelle tekst inddrages i. Og her er det igen relevansprincippet som er bestemmende (§§ 107 og 149).

§ 248. Primærniveauer

I abstraktionspyramiden kan ét niveau, nemlig det der ligger ca. i midten, beskrives som PRIMÆRNIVEAUET, som underbegreberne er specifikationer i forhold til, og overbegreberne abstraktioner eller generaliseringer i forhold til. Fx er 'fugl' primærniveauet, mens 'krybdyr' er en mere konstrueret generalisering, og 'due' er en opdaget specifikation.

Teorien om primærniveauet hviler på den tanke at der på overbegrebernes niveau er større forskel end lighed mellem sidebegreber, at der på underbegrebernes niveau er større lighed end forskel mellem sidebegreber, og at der på primærbegrebernes niveau er en vis balance mellem forskelle og ligheder mellem sidebegreberne. Dette kan illustreres ved følgende diagram:

LEKSEM	ART	ADSKILLENDE KENDEMÆRKER = FORSKELLE			
møbel	genstand	# større	& flytbar	& til indretning af rum	
bord	genstand	& større & flytbar & til indretning af rum	# med ben & hvorpå der ligger en plade & til at sidde eller stå ved		
spisebord	genstand	& større & flytbar & til indretning af rum	& med ben & hvorpå der ligger en plade & til at sidde eller stå ved	# til at spise ved	
		NÆRMESTE ART = LIGHEDER			ADSKIL. KENDEMÆRKER

Det er en funktion af taksonomiens organisation at det må være således, for overbegrebets adskillende kendemærker nedarves som træk ved den nærmeste art på niveauet neden under (§§ 236-237). Når man går ned i systemet bliver beskrivelsen af nærmeste art altså større og større, mens de adskillende træk får en stadig mindre variationsbredde, og til sidst reduceres til stilistiske forskelle.

Primaærbegreberne er i sprogets leksikon oftest monomorfematiske og oftest arveord, fx *stol*, *seng*, *bord*, *skab*, mens overbegreberne ofte er afledte og ofte låneord, fx *møbel*, *red-skab*, *byg-ning*, *inventar*, og underbegreberne oftest er komposita: *læne-stol*, *spise-stue-stol*, *spise-bord*, *skrive-bord*.

Primærbegreberne er dem de voksne lærer deres børn som de første; når barnet peger på naboens skottehund Balder og spørger *Hvad er det?*, så siger man hverken *Det er Balder*; *Det er en skottehund* eller *Det er et rovdyr*; *Det er et pattedyr*. Man siger: *Det er en hund*.

Primærbegreberne er på det øverste niveau som kan tegnes så de kan genkendes som dette begreb; man kan tegne en stol som genkendes som 'en stol'; derimod kan man ikke tegne et møbel der kan genkendes som 'et møbel', og ikke som fx 'en stol' eller 'et bord'.

§ 249. Kategorisystemer

Kategorier og taksonomier er sammen med tid og rum transcendentale forudsætninger for tænkning; man kan ikke have tanker undtagen det er tanker om kategoriserede foregange og genstande i tid og rum. Kategorier er forudsætningen for repræsentation af en sanset eller omtalt situation, og fungerer som formidling mellem sansning og sprog. Man må antage at alle levende organismer reagerer på deres omverden på grundlag af kategoriserede sanseinput, men også at menneskets taksonomier på grund af sproget er meget større og mere komplekse end dyrenes. Tanketableauer med konfigurationer af foregange mellem genstande kan nemlig både være resultatet af tolkningen af meningen med en sproglig tekst og produktet af en sansning. Og man kan så at sige i bevidstheden sammenligne de to repræsentationer, det som kan kaldes oplevelse af evidens eller sandhed.

Kategorisystemerne udvikler sig og vokser i det enkelte menneskes første udviklingsår i takt med at sproget og evnerne til at overleve i omverdenen udvikles. De første kategorier opdages og indlæres, mens de senere kategorier snarere dannes og konstrueres. I dagligsproget anvender man kategorierne til at kommunikere tanker til hinanden, i videnskaben og kunsten konstruerer og bearbejder man kategorierne for at opnå erkendelse. Opdagede og konstruerede kategorier kan ses som to poler hvorimellem de forskellige kategorier og taksonomier befinder sig, således som det er beskrevet i §§ 234-248. Disse beskrivelser kan sammenfattes i følgende skema:

	opdagelse og indlæring af kategorier	konstruktion og dannelse af kategorier
med	kriterielle træk individuelle, evt. ideosynkratiske	definerende træk fælles for alle sprogbrugere
med	flossede kanter på grundlag af prototypiske træk	skarpe afgrænsninger ved hjælp af art og kendemærker
er bestemt af	variation i verden sammenhæng i verden	organismens interesser organismens indlæringsbetingelser
på grundlag af	de forskelle som er størst og har virkning i verden	de forskelle der gør en forskel for organismen
kanterne	konkrete, funktionelle og manifeste træk	abstrakte, formelle og latente træk
kategorityper	genstande og egenskaber	temporale kategorier
kriterierne	disjunktive kategorier (familieligheder, enten nogle træk eller andre eller begge)	konjunktive kategorier (mange træk samtidig) relationelle (relationer mellem træk)

V. E. KONCEPTUEL MENING

§ 250. Brud på kohærens

Lighedsrelationen mellem tanken og den omtalte situation (§ 232) sikres gennem kohærens. Hvis teksten har leksikalsk kohærens (§ 219), tæller sætningen som en repræsentation med overensstemmelse mellem henvisning til og betegnelse for en situation i den virkelige verden, en repræsentation der som udsagn kan have realitetsværdi eller ej. Men hvor der er brud på den leksikalske kohærens, dvs. hvor de genstande der indgår som valensbundne roller i omsagnet, ikke betegner de kategorier som foregangen kræver, må modtagerne omtolke enten det ordene henviser til, eller det de betegner.

I sætningen *Q.i.2/ Irak # forsøger med velkendt frækhed at skjule sit oprustningsprogram og overtræder dermed FN's beslutninger* er der sket et brud (angivet med tegnet #) på den leksikalske kohærens: foregangene *forsøge at skjule* og *er fræk* tager et 'levende væsen' (LV) som sit subjekt, mens *Irak* hører til kategorien 'sted' (LO). Modtagerne lader derfor ordet *Irak* henvise til noget andet end det betegner, nemlig 'styret i Irak' eller 'Iraks hersker', og først da kan de tillægge sætningen realitetsstatus som udsagn.

I sætningen *Q.i.3/ Saddam Hussein tror - som sædvanlig - at kunne bøje # reglerne til egen fordel* er der sket et brud på den leksikalske kohærens, idet *bøje* kræver en 'håndgribelig (bøjelig) genstand' som sin E-rolle, mens *reglerne* er af kategorien 'semiotisk' (SM). Her kommer *bøje* til at betegne 'omfortolke' eller 'omgå' i stedet for 'bøje'.

Når der kommer uoverensstemmelse mellem kategorien eller typen af det et ord henviser til, og den kategori eller type ordet betegner eller afbilder, omfortolker modtagerne enten betegnelsen eller henvisningen: *Irak* henviser ikke til 'Irak', men 'til Saddam Hussein', og *bøje* betegner ikke 'det at bøje', men 'omgåelse (af reglerne)'. Det første kaldes en metonymi, og det andet en metafor. Ved metonymien er der nærhed (eller kontiguitet) i den omtalte situation mellem det element der henvises til ('Saddam Hussein'), og det der betegnes ('Irak'). Ved metaforen er der alternation mellem det der henvises til ('omgåelse'), og det der betegnes ('bøjning'), de hører til hver sin situation, som udgør to forskellige isotopier, nemlig henholdsvis isotopien for socialt definerede handlinger og isotopien for materielle handlinger.

1. Der findes også eksempler på inkohærens hvor hverken det ordene henviser til, eller det de betegner, omfortolkes af modtagerne: *K16/ Således opstod den uhyre Ymer, alle rimtursers fader. 17/ Mens Ymer endnu lå slumrende, sprang sveden ud af ham over hele kroppen.*

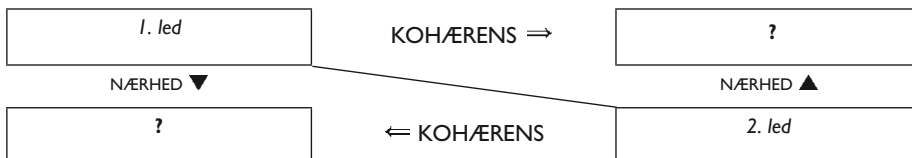
18/ *Under hans venstre armhule voksede der en mand og en kvinde frem*, 19/ *hans højre fod # avlede en søn med den venstre*, 20/ *og fra dem kom en rig yngel, så at verden snart blev opfyldt af grumme jætter*. Her er der sket et brud på kohærens, for en 'fod', som er en 'legemsdel' (LD), kan ikke 'avle', hvilket kræver et 'levende væsen' (LV) som sin G-rolle. Men hverken *hans højre fod* eller *avlede* kan omtolkes, hvorfor modtagerne må tage stilling til sætningens realitetsværdi som udsagn direkte, og antagelig komme til det resultat at udsagnet ikke er sandt. Sådanne eksempler opfattes som fantasi, fiktion eller - som her - primitiv mytologi.

§ 251. Metonymi

Metonymiske og metaforiske tolkninger kan opfattes som indirekte mening: ordene henviser ikke til det de betegner, og modtagerne har kun indirekte adgang til hvad den intenderede mening er. Det simpleste tilfælde er METONYMIEN, hvor et af de inkohærente led kommer til at henvise til noget der i den samme omtalte situation er nært ved det der betegnes.

Tolkingsprocessen består da af fire dele (som nok mentalt processeres samtidigt): 1° modtagerne konstaterer bruddet, dvs. den manglende leksikalske kohærens mellem to led der på baggrund af sætningens syntaktiske opbygning skulle være kohærente fordi det ene er rolle for det andet, som er en foregang, fx *Irak # forsøger at skjule sit oprustningsprogram ...* 2° Man konstaterer at det de to inkohærente led betegner, hører til samme isotopi og er nær hinanden i tid og rum i den omtalte situation: 'oprustningsprogrammet' foregår 'i Irak'. 3° Modtagerne erstatter det ene led ('Irak') med et element der er kohærent (noteret $\Leftarrow$) med det andet led og nært (noteret $\blacktriangledown$) ved det første led, nemlig: 'styret i Irak' som den intenderede mening med den inkohærente konstruktion. 4° Dette er den bedste mulighed (dvs. den med størst relevans, genkendelighed, informativitet og brugbarhed), eftersom det element der er kohærent med det første led (noteret $\Rightarrow$) og nært ved det andet led (noteret $\blacktriangle$): '(i Irak) er der mulighed for at skjule våben' er en plathed eller en tautologi uden relevans i meddelelsen. Den nærhedsrelation der er mellem 'Irak' og 'styret i Irak' er relationen mellem STED og PERSON, som er en af de almindelige nærhedsrelationer (eller metonymiske relationer).

Det kan illustreres således:

Noteret på to linjer

1. *Irak* $\Rightarrow \blacktriangle$

? $\blacktriangledown \Leftarrow$ 2. *forsøger at skjule sit oprustningsprogram*

De elementer som er henholdsvis kohærente med 1. led og nære ved 2. led, og nære ved 1. led og kohærente med 2. led, konstrueres, og det mest relevante vælges (fremhævet med fed), mens alternativerne til det valgte (noteret ved understregning) kasseres:

1. *Irak* $\Rightarrow$ 'har naturlige skjulesteder for våben' $\blacktriangle$

$\blacktriangledown$ 'styret i Irak' $\Leftarrow$ 2. *forsøger at skjule sit oprustningsprogram*

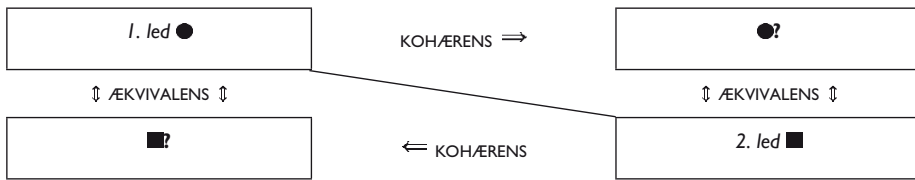
Det hele kan noteres på én linje således:

1. *Irak* $\blacktriangledown$ 'styret i Irak' $\Leftarrow$ # $\Rightarrow$ har skjulesteder for våben $\blacktriangle$ 2. *forsøger at skjule sit oprustningsprogram*

§ 252. Metafor

Lidt mere kompliceret er tolkningen ved METAFORER, hvor de to inkohærente led ikke er nære; således at det ene led hører hjemme i én isotopi (noteret $\bullet$), mens det andet led hører hjemme i en anden isotopi (noteret $\blacksquare$), der står i et alternationsforhold til den første. I *Saddam Hussein tror – som sædvanlig – at kunne bøje # reglerne til egen fordel* hører *bøje* til en situation hvor 'levende væsener' (LV) forårsager (mtr) at 'lange og tynde fysiske genstande' (FG) bliver krumme, mens *reglerne* hører hjemme i en situation hvor menneskelige væsener (MN) tolker handlinger (mnt) i forhold til 'accepterede principper for adfærd' (SM).

Når der således ikke er nogen nærhed mellem de to inkohærente led, omfatter tolkningsprocessen følgende fire dele: 1° Modtagerne konstaterer inkohærens mellem de to led, 2° og finder ingen nærhed mellem dem, således at der i samme udsagn beskrives to situationer i alternative isotopier; 3° de indsætter på det ene leds plads et element der er kohærent med det andet led og har lighed eller ÆKVIVALENS med det første led, og de indsætter på det andet leds plads et led der er kohærent med første led og ækvivalent med det andet led. 4° Modtagerne vælger den af de to alternative situationsbeskrivelser som har størst relevans (§ 149), dvs. størst genkendelighed af de genstande og foregange der henvises til i den omtalte situation, som de foregående sætninger, eller mest informativitet og brugbarhed for det efterfølgende.

I eksemplet *Saddam Hussein tror – som sædvanlig – at kunne bøje # reglerne til egen fordel* er det ækvivalente alternativ til 'reglerne' som også er kohærent med 'bøje': 'tremmerne i et fængsel', mens alternativet til 'bøje' som er kohærent med 'reglerne', er: 'omgå' eller 'omfortolke'. I valget mellem ●-udsagnet 'Saddam Hussein tror at kunne bøje tremmerne i fængslet' og ■-udsagnet 'Saddam Hussein tror at kunne omgå reglerne', er det afgørende at *reglerne* henviser anaforsk til FN's *beslutninger*, mens der ikke har været omtalt noget fængsel med 'tremmer' som der kunne henvises anaforsk til. Den anden tolkning har således meget mere tekstuel mening end den første og kommer derved til at dominere.

1. ● *bøje* ⇒ ●?
 ? ■ = 2. *reglerne* ■

1. ● *bøje* ⇒ 'tremmerne i fængslet' ●
 ■ 'omgå' ⇐ 2. *reglerne* ■

Og noteret på én linje:

1. ● *bøje* ■ 'omgå' ⇐ # ⇒ 'tremmerne i fængslet' ● 2. *reglerne* ■

§ 253. Merbetydning ved inkohærens

Muligheden for inkohærens kan ikke betragtes som ødelæggende brud på sprogets regler (grammatikken og leksikonnet), men tværtimod som et træk ved regelsystemet der gør det muligt for mennesker at dele tanker om mange flere ting end de har ord for. Tekster med inkohærente sætninger er udnyttelse af reglerne til det yderste og fornyelse af ordforrådet. For de modtagere der måske aldrig har hørt udtrykket *at bøje reglerne*, men som alligevel finder mening i det således som det er beskrevet ovenfor, er det en berigelse og fornyelse som udvider deres fremtidige sproglige muligheder.

Metonymier og især metaforer giver på grund af afsenderens intenderede inkohærens og modtagernes omtolkende interpretation af dem ganske simpelt dobbelt betydning af sætningens ord i forhold til kohærente sætninger. Når modtagerne læser sætningerne:

Q.i.1/ Om to ting er der ingen tvivl: 2/ Irak forsøger med velkendt frækhed at skjule sit oprustningsprogram og overtræder dermed FN's beslutninger; 3/ og Saddam Hussein tror - som sædvanlig - at kunne bøje reglerne til egen fordel.

får de ikke blot den mening ud af det som er beskrevet ovenfor: 'Saddam Hussein tror - som sædvanlig - at kunne omtolke og omgå reglerne til egen fordel', men også den mere anskuelige tanke 'at Saddam Hussein er spærret inde i et fængsel, men har midler til at bøje tremmerne så han kan komme ud og ind som det passer ham'. Denne metaforiske forståelse af situationen er en del af det der skal overbevise modtagerne om at 7/ *men kun et militært indgreb kan tvinge ham til at overholde FN's resolutioner*; hvis han kan bøje tremmerne må man lave stærkere tremmer, dvs. fysiske tvangsmidler. Denne konklusion når man ikke til ved den dominerende tolkning 'omtolke og omgå reglerne'.

Denne merbetydning fremgår af notationen. Eksemplet S29/ *Hidsig # debat om Årlev Engsø* må blive således:

1. *en hidsig* ▼ **hidsige menneskers** ← # ⇒ **debattør** ▲ 2. *debat*

Dvs. den dominerende intenderede mening med metonymien må være: 'hidsige menneskers debat', men den kasserede mening har jo også været gennem modtagernes bevidsthed: 'en hidsig debattør'.

Ved metaforer (hvor man også kan finde at 1. led dominerer, mens 2. led kasseres) er virkningen større:

R.i9/ Som om det skulle være en fejl at tage udgangspunkt i populus, folket. 10/ Den store, store mangel er netop, at hensynet til folkets ønsker, følelser og krav # spiller en stadig faldende rolle. 11/ Den hjemlige politiske historie er plastret til med eksempler.

Metaforen må analyseres således:

1. ● *Hensynet til folket* ■ **'folkets ven'** ← # → **'har stadig mindre betydning'** ● 2. *spiller en faldende rolle* ■

Den mening som dominerer og får realitetsstatus, bliver ●-isotopien: 'hensynet til folket har stadig mindre betydning', mens den kasserede ■-isotopi, som både er anskuelig og komisk, også spiller med: 'folkets ven spiller en rolle hvor han falder'.

§ 254. Tekstuel mening

I valget mellem de to alternative læsninger der ved metaforer og metonymier findes af den samme sætning, er det mængden af tekstuel mening der er afgørende; modtagerne vælger den læsning der giver mest mening i konteksten og situationen.

Tekstuel relevans (§ 149) omfatter genkendelighed, informativitet og brugbarhed for modtagerne i den situation de er i. Først et eksempel hvor genkendelighed er det eneste afgørende: I L5/ *Om Dagen sender Vulkanen en Røgstøtte op i Himlen, uhyre Dampe som blander sig med de øverste Skytinder, milehøjt oppe, 6/ men om Natten ulmer den som et blodigt Svælg der gaber over Jorden, 7/ og stundom slynger den Flamme og gloende Sten op efter Maanen. 8/ Det er Gunung Api, den store Tordner, Jordskælvets og Ildens # Fader* kommer ●-læsningen til at dominere fordi 'jordskælv' og 'ilden' er givet information der er kendt fra det foregående, mens 'børnene' fra ■-isotopien ikke er nævnt tidligere. Merbetydningen 'børnernes fader' er dog vigtig, fordi det er den mening der også underforstås i tekststykket gennem synsvinklen: bjerget ses af primitive mennesker der antager det for at være en guddom.

1. ● *Jordskælvets og Ildens* ■ 'børnernes' ← # ⇒ 'årsag' ● 2. *Fader* ■

Dernæst et eksempel hvor den isotopi der (som ovenfor) indeholder den givne information, kommer til at dominere, men hvor informativitet også spiller en rolle: I Q.xi./ *Man må ikke se # med fingrene, men gerne røre med øjnene* ville ●-læsningen gøre det forgrundede led *med fingrene* ≈ 'med øjnene' uinformativt og nærmest tautologisk, mens dette forgrundede led i ■-læsningen netop bliver det mest relevante for modtagerne. Derfor dominerer ■-læsningen og er den der får realitetsstatus, mens den anden læsning kasseres. Eksemplet kan da noteres således:

1. ● *Man må ikke se* (▼ 'sansse' ←) # ⇒ 'med øjnene' ● 2. *med fingrene* ■
1. ● *men gerne røre* (▼ 'sansse' ←) # ⇒ 'med fingrene' ● 2. *med øjnene* ■

Merbetydningen er en del af dette ellers lidt sure forbud på en udstilling; man forestiller sig synssansen siddende på fingrene (som på nogle insekter) og at folk berører de udstillede genstande med øjnene. Derved tages det sure af forbudet.

§ 255. Levende og døde metaforer

Man kan både for metonymier og metaforer skelne mellem levende og døde retoriske figurer. Nogle figurer er enestående, dvs. de er nyskabte og gentages næppe nogen sinde, fx: *L7/ og stundom slynger # den (Vulkanen) Flammer og gloende Sten op efter Maanen*, mens andre er almindelige og trivielle: *L3/ ... ved dets (Bjergets) # Fod voksede der Palmer*. Det første kan kaldes en LEVENDE METAFOR, mens det andet hedder en DØD METAFOR.

De fleste metonymier er så almindelige at man næsten ikke bemærker at de er brud på kohærensens: *N12/ Nu kan jeg det halve af Cornelius*, som må betyde 'det halve af Cornelius' latinske læsebog'. *R.i.3/ Glistrups gennembrud i 1973* for 'gennembrudet for Fremskridtspartiet, som Glistrup havde stiftet'. *R.i.4/ Pia Kjærsgaards fremstormen* for 'Dansk Folkepartis fremstormen'. *R.i.17/ Et politisk # flertal # beslutter at lade den højredrejede politiker Jörg Haider få del i magten* for 'et flertal af parlamentets politiske medlemmer'. Metonymier synes således blot at være konventionelle måder at forkorte udtrykket på. Afsenderen vælger det korte og anskuelige frem for det længere og mere korrekte udtryk.

Metaforer har i modsætning hertil forskellige stadier i den sproghistoriske udvikling. Første gang en metafor optræder, er den ny og overraskende, kræver tolkning og giver dobbelt mening til de anvendte ord: *L7/ og stundom slynger # den (Vulkanen) Flammer og gloende Sten op efter Maanen* giver både meningen: 'ved et udbrud stiger flammer og gloende sten op i luften' og 'vulkanen er som et kæmpe uhyre der kaster sten efter månen'. Når metaforer gentages med en vis hyppighed, mister de deres overraskende virkning og deres dobbelte mening; de bliver da til Klicheer: *R.i.16/ Balladen omkring Østrig # er i familie hermed*. *17/ Et politisk flertal beslutter at lade den højredrejede # politiker Jörg Haider få del i magten*. Der er ingen der tænker på at en 'ballade' ikke har nogen 'familie' eller at 'højredrejet' (dvs. 'reaktionær') ikke er en egenskab i det fysiske rum; *er i familie med* er ganske simpelt kommet til at betyde 'er af samme art som', og den dobbelte mening er næsten forsvundet. Formuleringen opfattes kun som et stilistisk valg mellem synonymer.

Tredje stadium i metaforens udvikling er dens forstening eller død i den forstand at der ikke findes nogen andre ord for det begreb som betegnes ved metaforen: *L3/ ... ved dets (Bjergets) # Fod voksede der Palmer*. 'Den nederste del af et bjerg' kan slet ikke kaldes andet end *fod*. Døde metaforer optræder således i leksikonnet som en betydningsvariant: *fod*¹ = 'den bevægelige del under anklen på et ben hos dyr og mennesker; *fod*² = den nederste del af noget. Som andre eksempler på døde metaforer kan nævnes: *stolens # ben, vejen # løber mod syd; forestillingen varedes # i to timer; dybtgående # integration; harmonisering # af skatter og afgifter*.

Store dele af polyseme ords betydninger kan således opfattes som gravstene over døde metaforer. Af de 14 betydninger som ordet *på* kan have (§ 185), er det kun betydning 1: 'i kontakt med overfladen af', fx *ud på engen* der ikke er metaforisk, mens alle de andre betydningsvarianter, om 'tiden hvornår', 'tiden hvorlænge', meronymi osv., alle er forsteninger af metaforer eller metonymier fra tidligere perioder i sprogets historie.

§ 256. Metonymiske nærhedsrelationer

Metonymier bruges i de fleste tilfælde som en forkortelse af udtrykket: R.i.3: *Glistrup* for 'Glistrups parti, Fremskridtspartiet', R.ii.7/ *europamesterskaberne i fodbold i 1992*, 8/ *hvor dansk fodbold # havde sin måske største succes nogensinde*, for 'et dansk fodboldlandshold'.

Metonymer er også grundlaget for udeladelse af antagelige forudsætninger ved definit benævnelse (§ 114), fx i Q.x.4/ *og konen vasked' bleer*, hvor *konen* med sin definitive form forudsætter at 'konen' er givet information, selv om hun ikke er nævnt tidligere i teksten. Benævnelsen fungerer selv om det forudsatte ikke er umiddelbart genkendeligt, fordi der er nærhed mellem den *mand* (i betydningen 'ægteemand') som er introduceret i 1/, *og den kone han må være mand til; konen* er således et forkortet udtryk for *mandens kone*.

Af sådanne NÆRHEDSRELATIONER (metonymiske relationer) mellem elementer i den omtalte situation, kan man nævne følgende:

- a) DEL FOR HELHED (meronymi, pars pro toto): A 5/ *han havde sit Tornister paa # Ryggen*; A28 ... *Bunden af Træet*; E24/ *"Din løgn-#hals*; S24/ *Kritik mødt med skuldertræk*; S25/ *Pengekassen smækket i*; GRUPPE FOR INDIVID: R.i.5/ ... *en utilfredshed, der går dybt ned i befolkningen*.
- b) UNDERBEGREB FOR OVERBEGREB (hyponymi): F13/ *en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen*. 14/ *# Signalet opfanges*.
- c) STED FOR MENNESKER (eller ORGANISATION) (lokalisme): Q.i.2/ *Irak # forsøger med velkendt frækhed at skjule sit oprustningsprogram*: Q.viii.9/ *hele Verden # talte om Problemet Clairvoyance*; I1/ *I gamle dage fortalte kirken mennesker, hvilke principper ...*; R.ii.17/ *Først banker Olsen det øvrige Europa*,
- d) i) ROLLE FOR FOREGANG, FOREGANG FOR ROLLE og ROLLE FOR ROLLE: S39/ *Gøg og nattergal # før aftenkaffen*; R.i.5/ *Begge bevægelser er udtryk for en utilfredshed, der går dybt ned i befolkningen*.
 ii) RELATOR-RELATUM: Q.x.1/ *Der var en gang en mand*. 2/ *Han boede i en spand*. 3/ *Spanden var af ler*, 4/ *og # konen vasked' bleer*; 5/ *# sønnen var barber*.
 iii) OPHAVSMAND FOR VÆRK: N12/ *og nu kan jeg det halve af # Cornelius*.

- e) OMSTÆNDIGHED FOR FOREGANG OG FOREGANG FOR OMSTÆNDIGHED
- i) ÅRSAG FOR VIRKNING (kausalitet): R.i.5/ *Begge bevægelser er udtryk for en utilfredshed, der går dybt ned i befolkningen.* 6/ *Hver gang er standard-svaret fra den herskende politiske klasse: Mere oplysning.*
- ii) INSTRUMENT FOR FUNKTION: A31/ *Saa seer Du tre Døre, 32/ Du kan lukke dem op, 33/ Nøglen sidder i.*

§ 257. Effekten af metaforer og metonymier

Der er ikke nogen skarp grænse mellem metafor og metonymi; alle metonymier har en metaforisk karakter og omvendt, for når der er sket et brud på kohærens, må modtagerne enten ændre deres tolkning af henvisningen (ved metonymi) eller deres tolkning af betegnelsen (ved metafor) for at få mening og relevans i sætningen (§ 250). Følgende eksempel: R.i.5/ *Begge bevægelser er udtryk for en utilfredshed, der går dybt ned i befolkningen* kan man både opfatte metaforisk som: 'en utilfredshed som deles af en stor del af befolkningen', eller metonymisk: 'en utilfredshed som ligger dybt i hver enkelt person i befolkningen'. Og det kan ikke udelukkes at den intenderede mening er begge dele; den ene mening er merbetydning for den anden, og den anden merbetydning for den første. Man bliver ganske simpelt som læser ikke helt sikker på hvilken isotopi der beskriver den del af den virkelige verden som der henvises til.

1. ● *en utilfredshed, der går dybt ned i* ■ 'deles af mange i' ← # → 'enhver i befolkningen' ▲ 2. *befolkningen* ■

Denne sammenblanding af to isotopiområder, kaldes også BLENDING, og er især karakteristisk for tekster der som Q.i-iii og R.i-ii beskriver sociale og politiske forhold hvor mange metaforer er blevet til klicheer eller forstenede ordbetydninger. En type metaforer beskriver mentale og sociale foregange som om de var alene materielle, og ikke mentale (§ 258), og dertil passer visse metonymier fint: R.i.3/ *Glistrups # gennembrud; 4/ Pia Kjærsgaards # fremstormen. # Begge bevægelser.. der går dybt ned i # befolkningen...*

Effekten af metaforer og metonymier er at afsenderen får fremhævet visse sider af den omtalte situation (dem der har lighed og ækvivalens med den alternative isotopi) og skjuler andre sider (dem der ikke har lighed med den alternative isotopi). I tekst L *Gunung Api*, fremhæves alle de træk ved vulkanen som er menneskelige, mens andre træk, som fx at den er en del af landskabet og består af klippe, skjules. I tekst R.i. *Hvilken hån* fremhæves det at politiske beslutninger er som simple fysiske processer eller handlinger som enhver kan deltage i, mens det skjules at sociale processer ofte er af en helt anden kompleksitet end

rene materielle processer; et parti der får mange stemmer er andet og meget mere end en person der løber hurtigt fremad. Den dominerende metaforiske retning i en tekst med mange metaforer, røber således tekstens ideologi, på en måde som ikke er ekspliciteret eller åbenbar.

§ 258. Præsuppositioner ved metaforer

Metaforer er en effektiv måde at overbevise om kontroversielle ting på. I Ekstra Bladet 12.3.1986 stod der med store typer på forsiden: *S50/MINISTERMASSAKRE*. I ■-isotopien opfattes *minister*- som et stort antal forsvarsløse personer der dræbes på grusom vis, og i ●-isotopien opfattes *-massakre* som 'afskedigelse'.

1. ● *MINISTER* ■ 'person' $\Leftarrow \# \Rightarrow$ 'afskedigelse' ● 2. *MASSAKRE* ■

Da der i en overskrift på forsiden af en avis ikke er nogen kontekst som giver tekstuel relevans, er valget af ●-isotopien ikke indlysende; det viste sig når man læste længere nede i teksten at der var tale om at statsminister Poul Schlüter havde udskiftet 6 ministre med seks andre mennesker: *Seks ministre faldt i nat for Poul Schlüters massakre på sit kabinet ... Danmark vågner i dag op til i alt ni nybesættelser af ministerposter* Dette var sikkert en klog og fornuftig politisk manøvre, men bladet vurderede altså at det var groft gjort, grusomt og hensynsløst.

Men dette er faktisk pådutning (§ 156.d), for vurderingen, 'at det var grusomt gjort', er udtalt forudsat, mens meddelelsen er 'at det er sket'. Læserne kan kun begribe henvisningen til den omtalte situation (at statsministeren har udskiftet nogle ministre), hvis de accepterer den forudsatte vurdering der ligger i den metaforiske betegnelse (at det var groft og grusomt gjort). Denne læsernes prisgivelse til afsenderens manipulation, er meget præcist beskrevet med en metafor af Kierkegaard:

Naar en Hai vil gribe sit Bytte, da maa den kaste sig om paa Ryggen, da dens Mund sidder paa dens Bug; den er mørk paa Ryggen, sølvhvid under Bugen. Det skal være et herligt Syn, at se denne Afvexling i Farve; den skal stundom blinke saa stærkt, at det næsten gjør ondt i Øiet, og dog forlyster det at see derpaa.

Søren Kierkegaard: *Johannes Climacus eller De Omnibus Dubitandum est. En Fortælling. Indledning. Papirer IV B 1.*

Sådan fungerer metaforen. Det er et herligt syn at se afvekslingen, her afvekslingen mellem den ene isotopi, den fysiske massakre, og den anden, de politiske beslutninger, det kan gøre helt ondt i øjet, men dog forlyster det.

Sagen er at man kun ser hajens vekselspil én gang, nemlig i sekundet før man bliver ædt; når man ser hajen skifte farve, har den allerede sat tænderne i en. Og sådan er det også med metaforen; man kan kun forstå den flade betydning 'Schlüter har afskediget nogle ministre' hvis man allerede er ædt af den tvetydige og antydende betydning at 'det var grusomt og hensynsløst gjort'. Det er en forudsætning for at forstå den flade betydning, at man har forstået hele merbetydningen. Den faktuelle oplysning får man kun hvis man har accepteret den forudsatte vurdering. Det skal være et herligt syn!

§ 259. Alternerende isotopier

De isotopier der alternerer i metaforen, er bestemt som brud på sprogets system af kategorier for genstande og typer af foregange, egenskaber og holdninger (§ 250). Som beskrevet § 257 er den almindeligste alternation i beskrivelse af sociale forhold at regulerende mentale foregange beskrives som materielle. I andre tekster er det andre alternationer der dominerer, og nogle alternationer er uundgåelige i alle tekster (de døde metaforer): a) forhold i tid beskrives som forhold i rum, b) mentale og sociale forhold beskrives som materielle forhold (REIFIKATION), c) essentielle foregange beskrives som materielle (PERSONIFICERING), d) fysiske ting, planter og dyr beskrives som mennesker (BESJÆLING).

- a) TID SOM RUM: F1/ Døgnen # rundt udkæmpes der drabelige slag i vores krop; H9/ Han var gammel og havde ikke fulgt med # tiden; Q.vii1/ Valg # på vej i Kenya; S14/ Freden # kommer nærmere; 39/ Gøg og nattergal # før aftenkaffen; Z14/ når de kommer ... # i de voksnes rækker.
- b) DET MENTALE OG SOCIALE SOM MATERIELT: G 5/ omgåelse # af frihandelsaftalerne; O3/ Det rummer måske # nøglen; Q.i.1/ Jørgen Gry's forsvar for # materialismen (31. okt.) har genoplivet # den gamle filosofiske debat; Q.ix.3/ Jordbær er søde/ Du # ligeså; Q.vi.3/ Kenyas præsident, Daniel Arap Moi, opløste i går # landets parlament; R.i.3/ Glistrups # gennembrud; 4/ Pia Kjærsgaards # fremstormen. # Begge bevægelser.. der går dybt ned i # befolkningen... S7/ Gammel kærlighed # rustet ikke; V1/Harmen # når nye højder.
- c) DET ESSENTIELLE SOM MATERIELT: G1/ De økonomiske argumenter for dybtgående # integration i EF # er meget tynde; 9/ F.eks. skal afgiften på en pakke cigaretter # sænkes med et beløb af størrelsesordenen 9 kr. R.i3/ de historiske # tråde; S20/ værdier # ved at smuldre; 28/ skatte-# smæk; Q.vii1/ Valg # på vej i Kenya; S14/ Freden # kommer nærmere.

- d) FYSISKE TING, PLANTER OG DYR SOM MENNESKER: F1/ *Døgnet rundt udkæmpes der drabelige slag # i vores krop; 6/når en af immunsystemets ædeceller støder på # en fjende; 12/ Det er antigenerne, 13/# en slags kemiske fingeraftryk, som # fortæller immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen; J5/ Rankerne # krøb over taget ...; 16/ Træerne groede i haven, # som de havde lyst til ... K 4/ hvor grumme # storme # stred i mørket, L2/et ildsprudende Bjerg i Skovene, med sit sorte # arrede Hoved ovenud af Skyerne, 3/ ved dets # Fod voksede der Palmer; 14/ det er Gunung Api der # blotter sig for Firmamentet og lader det se sin Størrelse. 15/ Og Stjernerne # spred sig ud i lysende Hærskarer for ham.*

§ 260. Relationer mellem leksikalske betydningsvarianter

Når de fleste hyppige ord er konceptuelt underbestemt (§ 185) og monosemieres af deres kontekst (§ 187-189), må de i ordbogen opføres som polyseme (§ 191), og når mange af et leksems betydninger er døde metaforer (§ 255), må det være muligt at beskrive hvilke af et leksems betydningsmuligheder der er oprindelige (både konceptuelt og historisk), og hvilke relationer de andre betydninger står i til den oprindelige. Leksemet *sej* kan fx i ordbogen beskrives således:

- sej*¹ aj, J1, [MS] **rel:** 'tyktflydende', 'viskos', 'hård': *sejt spyt, noget sejt træ.*
*sej*² aj, J2, [PR/at-inf] **vrđ:** <MN>: 'langsommelig', 'besværlig', 'drøj', 'træg', 'ubehagelig': *bogen er sej for ham at komme igennem, det er en sej bog.*
*sej*³ aj, J2 [PR/at-inf] **psy:** (MN): 'udholdende', 'sejlivet', 'sindig, men fast', 'genstridig', 'modstræbende', 'overlegen og stolt': *det var sejt af hende at løbe maraton; det lange seje træk, og det kan gøres til et ytringsadverbial (ya): hun løb sejt nok maratónløb i Berlin.*
*sej*⁴ aj, J1 [FG] **rel:** 'smart', 'moderne', 'populær', 'fiks': *pigen ønskede sig et par seje bukser.*

At der er tale om virkelig polysemi som bør opføres i en ordbog, kan man se af zeugmaprøven (§ 192); det giver en zeugma hvis man sideordner konteksterne til de forskellige polysemer: **Hvad er sejest, bøffen, dejen, jyden, trækket eller bukserne?*

Der kan vist ikke være tvivl om at *sej*¹, fx *sejt spyt* er den oprindelige betydning. Betydningen af *sej*² har så udviklet sig som en metafor, hvor en proces i tid beskrives som om det var en masse i rum (§ 258.a), fx *seje forhandlinger*. *Sej*³, fx *nogle seje venner* er dernæst opstået som en metonymi i forhold til *sej*², hvor man

taler om rollen for foregangen (§ 256.d). Og endelig er *sej*⁴, fx *seje bukser*, opstået ved en metonymi i forhold til *sej*³, hvor det går på rolle for rolle (256.d).

<i>sej</i> ¹	⇔	<i>sej</i> ²	⇔	<i>sej</i> ³	⇔	<i>sej</i> ⁴
MASSE	metaforisk	FOREGANG	metonymisk	PERSON	metonymisk	GENSTAND
'tykt-flydende'	MASSE FOR TILSTAND	'langsom-melig'	PERSON FOR FOREGANG	'udholdende'	EJENDOM FOR EJER	'smart'

§ 261. Genitivens betydningsvarianter

Genitiv er i denne bog behandlet som en mellemting mellem en bøjningsendelse og en afledningsendelse (§§ 21.1, 27, 60.1). Her skal det diskuteres hvilke konceptuelle betydninger den polyseme genitivendelse kan have, og hvad relationen er mellem disse betydningsvarianter. Umiddelbart kan betydningen af genitivendelsen beskrives således:

- a) Holonym (§ 196) til fysiske genstande: *træets grene, hendes underlæbe, soldatens tornyster.*
- b) Område i tid, rum eller mentalt rum hvor noget hører til: *fremtidens lærer, denne lovs bestemmelser, hovedstadens gader.*
- c) Kontrollør: *ypperstepræsternes tempelvagter, sin bolig, Peters bil.*
- d) Subjektet for intransitive verbal- og adjektivsubstantiver (situationelle foregange): *deres embedsførelse, deres elendighed, husets farve, statens ydelse til kongen.*
- e) Objektet (E-rolle) for transitive verbalsubstantiver og for agenter (AG): *kongens befrielse, ministeriets afsked, verdens skabelse, ved køkets afslutning, sine disciple, hans fader, dyrenes konge.*

Af disse betydninger har de tre første anskueligt betydningsindhold, mens de to sidste er mere grammatikaliserede. De tre første kan godt opfattes som metaforiske i forhold til hinanden: At noget fysisk set er en del af en helhed (*træets grene*), kan opfattes som det samme som at delen befinder sig på helhedens geografiske, tidsmæssige eller mentale område (*denne lovs bestemmelser*), og helheden kan opfattes som det der kontrollerer delene (*Peters bil*). Man kan også betragte delene (meronymerne) af en helhed (holonymet) som helhedens uafhængelige ejendom, og det kontrollerede som kontrollørens afhængelige ejendom.

Det er sværere at se hvad de to sidste betydninger har med de tre første at gøre, og de har på sin vis modsatte betydninger af hinanden: *verdens tilblivelse*

og verdens skabelse. Læg dog mærke til at det samme transitive verbalsubstantiv kan have både subjektiv og objektiv genitiv: *gallerne's undertrykkelse* og *romerne's undertrykkelse af gallerne*; *kontraktens underskrivelse*, *parterne's underskrivelse af kontrakten*. Man kan her se at objektiv genitiv er standardtolkningen af genitiv, og kun hvis objektet allerede er føjet til ved en præpositionsforbindelse, kan genitiven være en subjektiv genitiv ved transitive verbalsubstantiver.

§ 262. Genitivens syntaktiske funktion

Genitivens syntaktiske funktion er som et derivativ at gøre et substantiv til et adjektiv, således at man kan få ét nominal (substantivisk led) ud af to substantiver: *Peter* er et substantiv og *bil* er et substantiv, som kan være subjekt og objekt i en sætning: *Peter har en bil*. Ved hjælp af genitiven kan man sætte de to substantiver sammen så de kun udgør ét nominal i sætningen: *Har du set Peters bil?* hvor *Peters bil* er objekt.

Nominaler har på dansk udover at de konceptuelt betegner og propositionelt henviser til ting og sager i omverdenen, den informationelle funktion at afsenderen med dem angiver om den omtalte genstand er kendt eller ikke kendt for modtagerne (§§ 121ff).

I en genitivforbindelse af to substantiver, *heksens forklæde*, henviser hele nominalet til genstanden for det andet ord, det på N-pladsen (§ 60), her til 'forklædet', men *forklæde* er jo ikke-bestemt form; det er genitivordet der på n-pladsen bærer bestemthedsmarkeringen *heks-en-s*. Genitivordet får på denne måde samme funktion som det demonstrative pronomen i *dette forklæde*, det er det der markerer at forklædet skal opfattes som et der ikke er nyt for modtagerne. Selv om modtagerne ikke har hørt om forklædet før, kan afsenderen behandle det som kendt fordi de kender heksen, og der er et genitivforhold (kontrol eller homonymi) mellem heksen og forklædet.

Den egentlige funktion af en genitiv kan således være at gøre det ukendte kendt ved hjælp af dets forudsat bekendte forbindelse til noget andet kendt (genitivordet). De fem omtalte betydninger af genitiv er så at sige blot eksempler på de forbindelser der kan være mellem to genstande, og som gør det ene kendt gennem det andet.

Denne informationelle betydning, som kan kaldes bekendtgørelsesfunktion, er af en helt anden karakter end de fem foregående betydninger, den har slet ikke nogen konceptuel eller propositionel betydningskerne, men er alene et signal eller en instruktion fra afsenderen til modtageren om hvordan nogle andre ting og sager skal forstås gennem deres forudsatte relation til noget kendt.

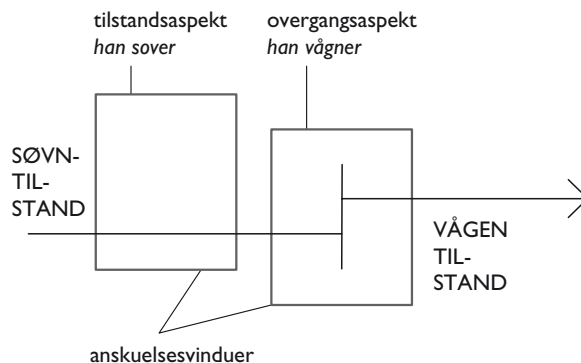
Bekendtgørelsesfunktionen gælder for alle de eksempler der er opregnet under de fem andre betydninger: *træets grene*, *denne lovs bestemmelser*, *Peters bil*, *husets farve*, *verdens skabelse*, og er således som en enkelt betydning der dækker alle andre, kernebetydningen af genitiv.

Bekendtgørelsesfunktionen er også den mest grammatiske af betydningerne; de tre første betydninger, holonym, område og kontrol handler om konceptuelle forhold mellem genstande i den omtalte verden; de to næste betydninger, subjektiv og objektiv genitiv handler propositionelt om de anskuelige forhold som sætningen henviser til, mens bekendtgørelsesfunktionen handler om forhold i kommunikationssituationen, nemlig om hvorledes afsenderen henviser modtagerne til forståelse af ting og sager som de ikke kender, ved angivelse af deres forudsatte forbindelse til det som de faktisk allerede kender.

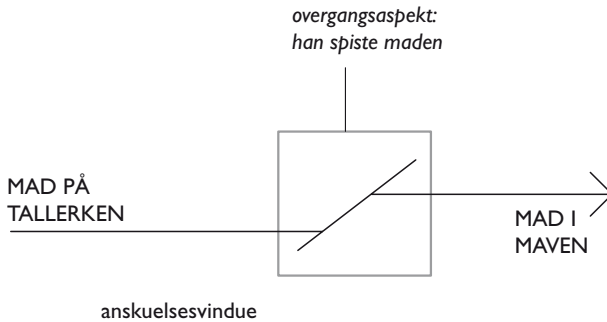
§ 263. Aspekt og aktionsart

Aspekt er indtil nu blevet beskrevet som en grammatisk egenskab ved sætningens omsagn (ikke ved verbet eller ved prædikatet) (§§ 85-96), en egenskab der har effekt på betydningen af både de direkte tider præsens og præteritum og de indirekte tider førtid og eftertid. Aspekt er beskrevet som forholdet mellem den omtalte situations karakter og det vindue gennem hvilket situationen ansues.

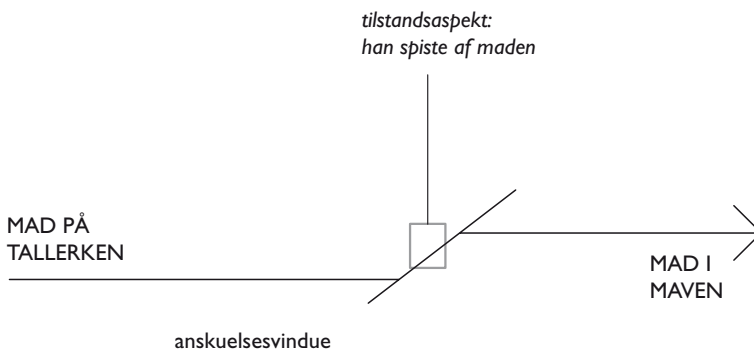
Ved tilstandsaspekt ansues forløbet i den omtalte situation uafgrænset og ikke kvantificerbart som fx '*søvn*'; *grænsen for søvnen ligger ved omsagnet han sover sødt*, ikke i søvnen, men uden for anskuelsesvinduet. Under overgangsaspekt ansues søvnen således at grænsen for den ligger i den omtalte situation, hvor søvntilstanden går over i vågen tilstand: *Han vågner nok ikke straks*. Igennem vinduet ansues både førtilstanden, søvnen, og eftertilstanden, at være vågen.

De to prædikater *spise maden* og *sluge maden* beskriver ikke forløbet i den omtalte situation på samme måde: *han spiste maden hurtigt* --> *han spiste hurtigt*, men: *han slugte maden hurtigt* -/> *han slugte hurtigt*. Forskellen på de to omsagn er ikke en aspektforskel, men en forskel i AKTIONSART, dvs. i måden foregangene forløber i de omtalte situationer. Det 'at sluge maden' er en brat overgang mellem at maden er uden for kroppen og inde i kroppen, men det 'at spise maden' er en mere glidende overgang; først er al maden på tallerkenen, og maven er tom, så skæres maden i små stykker, som tykkes og synkes, og først når tallerkenen er tom og al maden er i maven, kan man sige at *han spiste maden*. Den første aktionsart vil jeg kalde et BRUD, og den anden for en FULDENDELSE.

'Spisning' er en proces der fører en tilstand over i en anden tilstand, mens 'slugning' er et brud uden nogen proces mellem de to tilstande. Det betyder at leksemet *spise* kan optræde i komplet form i overgangsaspekt: *han spiste maden på 10 min.*, og som korporativt prædikat i tilstandsaspekt: *han spiste af maden i lang tid*.

Verbet *sluge* kan derimod kun optræde i komplet form i overgangsaspekt; man kan ikke sige at **han slugte af maden*.

§ 264. Tilstandsaktionsarter

På samme måde som overgange kan inddeles i brud og fuldendelser, kan tilstande underinddeles i aktionsarter på grundlag af elementernes konceptuelle karakter og lingvistiske opførsel.

Substantiv- og adjektivrødder udtrykker de tilstande som kan kaldes VARIGHEDER i forhold til de tilstande som udtrykkes med prædikater. I *Der kom en soldat marcherende hen ad landevejen*, har 'soldaten' eksistens før historien og marcheringen begynder, og vil fortsætte med at eksistere efter at historien er slut. Det samme gælder for 'landevejen'. Inden for betegnelserne for genstande kan man skelne mellem dem hvor betegnelsen er KATEGORIEL, fx *løve, hund, træ, landevej*, og dem der betegner en FUNKTIONEL rolle (nomina agentis, AG, § 205), fx *soldat, Jesus, discipel*. Personerne eksisterer før de får deres rolle eller navn.

Egenskaber og foregange har en kortere udstrækning i tid end genstandene. Egenskaberne kan igen underinddeles i KVALITATIVE egenskaber: *stor, hul, blåternet*, som har større udstrækning i tid end EPISODISKE egenskaber: *uvidende, godtroende, flammende, tom*. På overgangen mellem varigheder og de øvrige tilstande står de UDSTRAKTE (ofte essentielle) foregange, fx *vare, koste, betyde, have*.

Andre tilstande der udtrykkes ved et verbum, kan enten være en STILSTAND, fx *sidde, hænge, vide*, eller en PROCES, som er den type tilstand som har kortest varighed, fx *sove, lede efter nogen, brænde*. Nogle tilstande er i virkeligheden sammensat af en række ITERATIVT gentagne overgange, fx *dryppe, rotere, løbe*, og atter andre er fuldendelser der endnu er UFULDENDTE, fx *arbejde på noget, skrive på en bog*.

Der kan defineres flere og andre aktionsarter end de her nævnte, men disse giver alle en konceptuel tolkning af de grammatiske forskelle.

Leksemernes aktionsart			morfem- klasse	eksempel
TILSTANDS- ASPEKT	VARIGHED	KATEGORIEL	N	være en løve, et træ, en kiste, hund, bil, kobber, møllehjul
		FUNKTIONEL	N	være konge, soldat, ypperstepræst, hær
		KVALITATIV	J	være høj, blånetet, hul, gammel
		EPISODISK	J	være sulten, rigtig, ækel
		UDSTRAKT	V	vare, koste, betyde, have
	STILSTAND		V	sidde, hænge, stå, kende, vide
	PROCES		V	sove, lede efter nogen, brænde
	ITERATION:		V	dryppe, rotere, løbe, mødes
	UFULDENDT		V	skrive på en bog, bygge på et hus
OVERGANGS- ASPEKT	FULDENDT OVERGANG		V	bygge et hus, hente pengene, sætte sig, tage af noget
	BRUDOVERGANG		V	dø, finde noget, forråde nogen, ske, tage noget

§ 265. Konceptuelle og lingvistiske egenskaber

Leksemernes grammatiske egenskaber i kommunikationssituationen er i grove træk en funktion af de ontologiske egenskaber og metonymiske sammenhænge for de elementer i den omtalte verden som de betegner. Her skal der vises nogle eksempler på dette.

Nogle ord har kun få betydningsmuligheder; fx har *hund* som selvstændigt leksem kun de to betydninger: 'dyr af ulveslægten' og 'hundredkroneseddel' og de er homonymer og ikke polysemer (§ 186). Andre leksemer har mange polyseme betydninger, fx ordet *avis*:

*avis*¹: **sb: N: FG:** Hun stillede koppen på avisen

*avis*²: **sb: N: OG:** Avisen er voldsomt kritisk over for Schlüter

*avis*³: **sb: N: SM:** Det står i avisen at de har vundet

*avis*⁴: **sb: N: LO:** Jeg var oppe på avisen med annoncen

Det viser sig at en række ord er polyseme på samme måde, fx har leksemerne *avis* og *skole* næsten samme række af betydningsvarianter, nemlig som fysiske genstande, organisationer og lokaliteter:

*skole*¹: **sb: N: FG:** De maler skolen i denne uge

*skole*²: **sb: N: OG:** Skolens opgave er at undervise og opdrage eleverne

*skole*³: **sb: N: TD:** I skolen var han en lille stille dreng

*skole*⁴: **sb: N: LO:** Han cyklede hen til skolen og tilbage

Dette hænger sammen med leksemets konceptuelle indhold. *Hund* er ikke polysemant fordi det betegner en opdaget klasse af manifesterede genstande i vores omverden, og *avis* og *skole* er polyseme fordi de betegner en konstrueret social realitet.

I en sætning som *hun begyndte på bogen* er det klart for alle modtagere at meningen er at 'hun begyndte at læse bogen', mens *han begyndte på ostemaden* betyder at 'han begyndte at spise af ostemaden'. Derimod er det ikke indlysende hvad *de begyndte på træet* skal betyde, men det mest nærliggende er nok at 'de begynder at fælde træet'. Læg til sidst mærke til at *hun begyndte på avisen* både kan betyde: 'hun begyndte at læse avisen' og 'hun påbegyndte sit arbejde på avisen'.

Kategorier er både forankret i sprogets leksikon og i vores omgang med verden. De træk som er forankret i omverdenen, kaldes ofte i sprogvidenskabelige beskrivelser *encyklopædiske* egenskaber, og medtages som regel ikke i den rent lingvistiske beskrivelse af leksemets indhold i ordbogen. Disse encyklopædiske oplysninger spiller imidlertid, som eksemplificeret ovenfor ved *begynde på*, en rolle i tolkningen (monosemieringen) af tekster, og der skal derfor her foreslås et format for oplysninger om leksemernes encyklopædiske indhold i den lingvistiske ordbog.

§ 266. Ordbogsindgang for ord der betegner genstande

En ordbogsindgang for genstande skal indeholde oplysninger om leksemets lingvistisk type, om genstandens form, dens dele, funktion og oprindelse.

- a) Leksemets LINGVISTISKE KLASSE er bestemt af i) ordklassen (§ 32), ii) morfemklassen (§§ 19, 31, 233, 241), iii) genstandskategorien (§ 211) og iv) aktionsart (§§ 263-264).
- b) Substans, FORM og andre egenskaber på den genstand der betegnes af leksemet, det der af nogle kaldes *kvalia*. Det er de træk der adskiller sidebegreber fra hinanden: størrelse, bærbarhed, farve, kontur og konsistens.
- c) Genstandenes DELE, det der kaldes meronymi og holonymi (§§ 196.h, 206).
- d) Genstandens FUNKTION, dvs. formålet med en ting, eller delenes funktion eller rolle i den helhed de indgår i.
- e) Endelig kan man bestemme genstandenes OPRINDELSE, dvs. deres materiale, hvem der har fabrikeret dem, hvad de er opstået af, eller hvad de har udviklet sig af.
- d) og e) kan opfattes som en beskrivelse af hvilke metonymiske sammenhænge genstanden indgår i i den omtalte situation. Ordbogsindgangen for ordet *avis* kommer så til at se således ud:

LEKSEM	<i>avis</i> ¹	<i>avis</i> ²	<i>avis</i> ³	<i>avis</i> ⁴
EKSEMPEL	<i>der står i avisen at de har vundet</i>	<i>hun stillede koppen på avisen</i>	<i>avisen er voldsomt kritisk over for NN</i>	<i>jeg var oppe på avisen med annoncen</i>
DEFINITION	samling af tekster (nyheder, annoncer m. m.) som udgør dagens avis	det sammenhæftede papir som udgør et eksemplar af en avis	organisation (redaktion) som udgiver avisen	de bygninger hvor avisen redigeres og trykkes
LING.KLASSE	sb: N: SM, FUNKTIONEL	sb: N: FG, KATEGORIEL	sb: N: OG, FUNKTIONEL	sb: N: LO, KATEGORIEL
FORM	af papir & bærbar: let & flad & blød & aktuel: daglig (ugentlig), redigeret, med mange teksttyper			
DELE	sider af papir & med tekst, bogstaver og overskrifter, artikler, billeder og annoncer & som indeholder information			
FUNKTION	(nogen) køber og blader i [avisen ²] & læser <den ¹ > {for at kende [indholdet ¹]}			
OPRINDELSE	(redaktionen ³) skriver [avisen ²], og (trykkeriet ⁴) trykker [den ²] <på papir ² >			

Som man kan se er polysemien umiddelbart aflæselig af funktionen og oprindelsen; forskellige dele af disse komplekse situationer skiller sig metonymisk ud som de forskellige betydningsvarianter.

LEKSEM	<i>hånd</i>	<i>soldat</i>	<i>flaske</i>
EKSEMPEL	en palmekvist i hånden	der kom en soldat marcherende	en flaske whisky
DEFINITION	bevægelig legemsdel yderst på armen	person hvervet og uddannet til og betalt for at kæmpe i krig	beholder til at opbevare væske i
LING.KLASSE	sb; N: LD, KATEGORIEL	sb, N: AG, FUNKTIONEL	sb; N: KL (TN), FUNKTIONEL
FORM	lille, bevægelig, led-delt, på mennesker og aber	med uniform, med våben	cylinderformet, med smal åbning for oven
DELE	med knogler, kød og hud, & med 5 fingre og flade	hoved, krop, lemmer, uniform, våben	materiale og rumindhold, bund, sider hals og åbning.
FUNKTION	(personen) griber, holder og peger {med hånden}	(soldater) kæmper mod [andre soldater] {med våben}	(nogen) opbevarer og transporterer [væske] <i flasker>
OPRINDELSE	[hånden] vokser ud <på armen>	hæren hverver, uddanner og betaler soldater	(glasmageren) puster [flasken] {af flydende glas}

§ 267. Ordbogsindgange for ord der betegner foregange

En ordbogsindgang for foregange (herunder egenskaber) skal indeholde oplysninger om leksemets lingvistiske type, om aktionsart, og om dens årsager og følger.

- Leksemets LINGVISTISKE KLASSE bestemt af i) ordklassen (§ 32), ii) morfemklassen (§§ 19, 31, 233, 241), foregangstypen (§ 218) og rollebesætningen (§§ 168-184) (og deres genstandskategori, § 211) i én notation.
- Foregangens AKTIONSART (§§ 263-264) og eventuelt hvilke faser eller dele foregangen består af.
- Foregangens FØLGER, dvs. hvad foregangen muliggør (§ 99), underforstår (§ 115) og sigter på (§137).
- Foregangens ÅRSAG, dvs. hvad der forudsættes og præsupponeres (§§ 111,116) af foregangen.

LEKSEM	<i>sidde</i> ^{1a}	<i>sidde</i> ^{1b}	<i>sidde</i> ^{1c}	<i>sidde</i> ²	<i>sidde</i> ³
EKSEMPEL	<i>hunden sidder på kisten</i>	<i>der sidder en flue på væggen</i>	<i>nøglen sidder i</i>	<i>han sidder i byrådet</i>	<i>Venstre sidder på borgmester-posten</i>
DEFINITION	placeret med bagdelen hvilende på	stå (om lille dyr)	være fastklemt i eller fastklæbet til	være i funktion i	have kontrol over
LING. KLASSE	vb: [LV] V2spl: <FG>	vb: [LV] V2spl: <FG>	vb: [DØ] V2spl: <FG>	vb: [MN] V2rgl: <OG>	vb: [MN] V2rgl: <OG>
AKTIONSART	stilstand	stilstand	stilstand	proces	udstrakt
FØLGER	s er lokaliseret	s er lokaliseret	s findes og bruges	s udøver indflydelse	s bruger magt
ÅRSAGER	(nogen) sætter sig {så de sidder}	(noget) sætter sig {så det sidder}	(nogen) sætter [noget] {så det sidder}	(nogen) vælger [nogen] <til at sidde i noget>	det har historisk udviklet sig således

LEKSEM	<i>sej</i> ¹	<i>sej</i> ²	<i>sej</i> ³	<i>sej</i> ⁴
EKSEMPEL	<i>noget sej olie, en sej bøj</i>	<i>bogen er sej for ham at komme igennem</i>	<i>jyden han er stærk og sej</i>	<i>et par seje bukser</i>
DEFINITION	tyktflydende, umør	langsommelig, besværlig	udholdende, sindig	smart, moderne
LING. KLASSE	aj: [MS] J1rel:	aj: [AK/at-inf] J2vrd: <MN>	aj: [at-inf] J2psy: (MN)	aj: [FG] J1rel:
AKTIONSART	kvalitativ	episodisk	kvalitativ	episodisk
FØLGER	seje masser hænger sammen	seje aktiviteter tager lang tid og opgives eventuelt	seje personer holder ud	seje ting eftertrages
ÅRSAGER	fysiske forhold	aktiviteterne er komplekse	arv, miljø og historie	pris, kvalitet og mode

§ 268. Ordbogsindgange for afledte substantiver

Ordbogsindgange for afledte substantiver og verbalsubstantiver er ofte mange-fold polyseme, men polysemien er den samme ved de fleste ord: der kan skelnes (§ 27) mellem a) NOMEN ACTIONIS, som kommer til at høre til klassen VK eller AK, afhængigt af om den verbalrod der er nominaliseret, er en overgang eller en tilstand, b) NOMEN RESULTATIS, som hører til kategorien RS:

*af~stå~else*¹: **sb**, VK: **p~V3~sb**: Han blev truet til afståelse af landområderne

*af~stå~else*²: **sb**, RS: **p~V3~sb**: Afståelserne udgjorde en femtedel af landet

*produk~tion*¹: **sb**, AK: **V2~sb**: Produktionen gik i gang i oktober

*produk~tion*²: **sb**, RS: **V2~sb**: Hele produktionen blev eksporteret til England

Ordbogsindgangene til situationelle substantiver er ikke som leksemer der betegner genstande, men som indgangene til leksemer der betegner foregange, dog med tilføjelse af fænomenkategorien under den lingvistiske klasse:

LEKSEM	tilslutning ¹	tilslutning ²	tilslutning ³	tilslutning ⁴
EKSEMPEL	tilslutning af en maskine	maskinens tilslutning er ødelagt	DKs tilslutning til EF skete ved folkeafstemning	jeg giver forslaget min fulde tilslutning
DEFINITION	nomen actionis: det at forbinde noget til et netværk	nomen resultatis: det hvormed noget er forbundet med netværket	refleksivt nomen actionis: det at melde sig ind i en organisation	nomen resultatis: tilsagn om fællesskab i holdning til et forslag
LING. KLASSE	sb : VK: (MN)s p~V3hdl: ~sb af [DL] til <TN>	sb : DL: [TN]s p~V3pas~sb til <TN>	sb : VK: (MN)s p~V3rfl~sb til <OG>	sb : RS: (MN)s p~V3rfl~sb til <SM>
AKTIONSART	brud	funktionel	brud	udstrakt
FØLGER	E bliver en del af H	to ting hænger sammen	for at være med	der er enighed
ÅRSAGER	vilje og hensigt	ledninger og indstillinger	beslutning og vedtagelse	vilje og hensigt

Foruden de nævnte situationelle substantiver kan man også finde NOMEN AGENTIS, som hører til kategorien AG: *en bager, en dommer*, eller til kategorien TN: *en skyder, en starter*, og NOMEN QUALITATIS, som hører til kategorien KV: *bredde, størrelse, styrke*.

LITTERATURHENVISNINGER OG LITTERATURLISTE

I. Kommunikation og grammatik

- § 1 Om kommunikationens udtryksside og indholdsside som manifesterede handlinger og latente tanker, se Clark 1966. *Du-gør-det-allerede-selv*-argumentet diskuteres i Habermas 1973.
- § 2 Niveauerne i de manifesterede handlinger, se Clark 1996. Princippet om kompositionalitet diskuteres i Partee 84.
- § 3 Begrebet intensionalitet er især behandlet i Searle 1983 og Searle 1995.
- § 4 Billedet er den såkaldte "Rubins vase" i min egen håndtegning. *Fænomenet figur* og grundlæggende psykologiske love som behandles i alle psykologiske lærebøger, en moderne beskrivelse findes i Gade 1997, side 177ff.
- § 5 Billedet "kanin-anden" er fra Wittgenstein (1958) 1971 side 249. Alle disse problemer om forholdet mellem helhed og dele behandles også meget indgående i Hofstadter 1980, og går tilbage til Kant (1781) 1966.
- § 6 Formuleringen *de forskelle der gør en forskel* er fra Bateson, som har behandlet disse grundlæggende psykologiske og biologiske fænomener flere forskellige steder: 1967, 1970 og sammenfattet 1984. Tanken om funktionalitet i grammatisk forstand er defineret hos Halliday 1994, side 25.
- § 7 Det som her kaldes *tankens hierarki* er en forarbejdelse af begreberne hos Austin (1955) 1975. Ordet *reference* bruges i næsten al engelsksproget litteratur og i meget moderne dansk grammatisk litteratur, fx Lyons 1977 og Becker-Christensen og Widell 1995. De forskellige lag i tankens hierarki er dem der omtales i det tekstlingvistiske hovedværk Beaugrande & Dressler 1981 således at 1) *afbildning af sagforhold*, 2) *henvielse og udsagn*, 3) *tekst* og 4) *handling* svarer nogenlunde til det de kalder kravet om hhv. 1) *coherence*, 2) *cohesion*, 3) *acceptability & informativity* og 4) *situationality & intertextuality*.
- § 8 Ordene *fatisk*, *retisk*, *illokutionær* og *perlokutionær* er fra Austin (1955) 1975.
- § 9 Modellen over handlingen svarer i grove træk til den model der opstilles i Dik 1989 (specielt kap.12), hvor den ser således ud:

$$\pi_4 [\pi_3 [\pi_2 [\pi_1 [\text{pred} (\arg)^n] (\sigma_1)^n] (\sigma_2)^n] (\sigma_3)^n] (\sigma_4)^n$$
pred og *arg* angiver hhv. prædikatet (foregangen) og argumenterne (genstandene) i sagforholdet, π angiver grammatikaliserede operatorer og σ angiver leksikaliserede (adverbielle) led i sætningen, og π_1 og σ_1 angiver aspektuelle sider af omsagnet, π_2 og σ_2 tid og rum for udsagnet, π_3 og σ_3 attituder i teksten og π_4 og σ_4 illokutionære kræfter i handlingen. Diks model er således en løgmodel. Kritik af Diks model findes i Togeby 1994.
- § 10 Skellet mellem tanke (T) og omtalt situation (S_o) er ikke tematiseret i traditionelle grammatikker hvor indholdssiden ikke er andet end tanken. Forholdet mellem tanke og virkelighed er derimod inddraget i det der kaldes situationsemantik hos Barwise and Perry, 1983. Og det er netop denne relation der fokuseres på i Lakoff & Johnsons metaforer (Lakoff and Johnson 1980, Lakoff 1987). I Hjelmslevs glossematiske teori, hvor der både skenes mellem udtryk og indhold og mellem form og substans, er alle fire størrelser repræsenteret:

	substans	form
udtryk	S_k	Y
indhold	S_o	T

- § 11 Tælle-som-mekanismen er diskuteret i detaljer i Searle 1995.
- § 12-13 Begrebet 'sprogsplil' stammer fra Wittgenstein 1958, men er her modificeret under påvirkning af Clark 1996.
- § 14 Opstillingen af forskelle på handlinger og tanker er inspireret af Searle 1983 og Searle 1995.

II. Morfemlære. A. Ord

- §§ 15-32 Denne morfologi følger i store træk den fremstilling der gives i Borgstrøm 1958 og Hansen 1977, men især Brøndal 1928 og Diderichsen 1946. Især er det at tryk opfattes som en del af grammatikken, og ikke som en del af fonetikken særegent for Diderichsen. Klassifikationen af morfemer i stedet for ord, har jeg ikke fundet noget andet sted.
- § 30 Petersen 1984

II. B. Ordtryk

- § 33-34 Kilden til den fysiske beskrivelse af tryk, til de to grafer og til reglerne om ordtryk er Grønnum 1998, kap 12.1 og 18.1.
- § 35-36 En væsentlig kilde til typer af tryktab er Hansen og Lund 1983; om klassifikatorer se §§ 10-12.
- § 37 Om tryk på modal- og hjælpeverber se Hansen og Lund 1983 §§ 51-53.
- § 38 Eksemplerne under b) og c) og note 1) er fra Jann Scheuer 1995, side 135, 152, reglen under c) er fra Lars Heltoft 1987 og reglen under d) fra Hansen og Lund 1983, § 54.
- § 39 Prædikater med enhedstryk er behandlet i Hansen og Lund §§ 57-62, note 1 Hansen og Lund § 57, 72, note 3 Hansen og Lund § 70, note 4 Hansen og Lund, note 5 Hansen og Lund § 58e.
- § 40 Enhedstryk på divalente prædikater a) Hansen og Lund 1983, § 63, b) Hansen og Lund, § 64-67, c) Hansen og Lund, § 68. Thomsen 1991
- § 41 Tryk på adverbialer behandles i Hansen og Lund i §§ 36, 39c, 70 og 41.
- § 42 Tryk på ikke-distinktive pronominer behandles i Hansen og Lund i §§ 15, 26-30.
- § 43 Tryk på præpositioner og konjunktioner behandles i Hansen og Lund §§ 42-44.
- § 44 Tryk i leksikaliserede fraser behandles i Hansen og Lund i §§ 71-74.
- § 45 Erstatningstryk: Hansen og Lund §§ 13,30, 44, 48, 75-76.
- § 46-47 Tryk i overskrifter o.l. er behandlet i Hansen og Lund § 58d.

III. Sætningslære. A. Udsigelsen

- § 48-51 Beskrivelsen af sammenhængsrelationer og opdelingen i udsigelse og omsagn er først og fremmest inspireret af kategorial grammatik. Et oversigtsværk om kategorial grammatik er Dowty, Wall and Peters 1981, og min danske kategoriale grammatik, som ligger til grund for den kemiske formel i § 50, er skitseret i Togeby1999. Om mange emner

har også moderne Chomsky-grammatik, minimalistprogrammet, været en inspiration: Platzack 1998, se også Brøndal 1932.

- § 52 Betegnelsen *kentastruktur* er taget fra Hansen & Heltoft MUDS4 1993, **men her bruges** den ikke om ordformer som *gåen* og *kommen*, men om hele sætningens struktur. Tanken er at subjektet er ydre rolleled (nemlig i udsagnet), mens objektet og andre middelbare objekter er indre rolleled (nemlig i omsagnet), se Platzack 1998, kap 2.3 og Dik 1989, kap. 3.
- § 53 Begrebet fundament er introduceret af Diderichsen 1946 §§ 71 og 73.
- § 54 Udsigelsestype: Brandt & Johansen 1971, Dik 1989, Togeby 1994. Elliptisk F, se Platzack 1998, side 104f.
- § 56-57 Direkte og indirekte tider er især: Glismann 1986, Glismann 1989, Harder 1989, Harder 1996, Mikkelsen 1911, Reichenbach 1947, Togeby 1993.
- § 58-60 Nominaler: i en kategorial grammatik: Heltoft 1996, Togeby 1999.

III. B. Omsagnet

- § 61 Transitivitet og kopulativer: Mikkelsen 1911 § 112, §§ 20-21, 118.
- § 62 Præpositionelle og lokative prædikater: Mikkelsen 1911 §§ 119-126. Durst-Andersen & Herslund 1996a, Durst-Andersen & Herslund 1996b.
- § 63 Rækkefølgen af prædikats dele: Lars Heltoft 1986, Erik Hansen 1970, Larsen 1971.
- § 64 Diderichsen 1946 § 91. Princippet om **den parallelle opbygning af sætninger, nominaler**, adjektivaler og præpositionsforbindelser omtales i generativ grammatik som x-bar-princippet, Stockwell et al 1973, Platzack 1998, kap. 2.
- § 65 Objekter og rolleled: Fillmore 1968, Brodda 1973, Ruus 1979. Jakobsen 1998, Togeby 1996.
- § 66 Passiv: Mikkelsen 1911 § 127-133.
- § 67 Rolleledenes rækkefølge: Diderichsen 1946 § 71, Mikkelsen 1911 §§ 235-250.
- § 68-70 Tanken om rolleled er oprindelig fremsat i Fillmore 1969. Tanken om kun tre rolleled er behandlet i adjektteorien som er udformet i Herslund & Sørensen 1993, Herslund & Sørensen 1994, Herslund & Sørensen 1996, Togeby 1996.
- § 71-73 Omstændigheder er de dybdekasus som ikke er rolleled, og som beskrives i Fillmore 1969, Brodda 1973, Ruus 79.

III. C. Ledsætninger

- § 74-79 Ledsætningstyper er behandlet i alle større grammatikker, omend ikke på præcis samme måde som her: Diderichsen 1946 §§ 80-81, Aage Hansen 1967 bd.1 side 88ff, Mikkelsen 1911, §§ 180-198, Larsen 1971. Kommareglerne er beskrevet i Retskrivningsordbogen 2001.
- § 75 Platzack 1998, kap. 5.
- § 80-81 Om implikative ledsætninger: Diderichsen 1946 § 82, Erik Hansen 1997.
- § 82-84 Ordstilling i ledsætninger: Diderichsen 1946 §§ 71-72.

III. D. Aspekt og tid

- § 85-87 Aspekt i dansk er mig bekendt ikke behandlet samlet noget sted, men selvfølgelig mange steder spredt: Norreen 1903-23, Diderichsen 1946 §§ 50-51, Aage Hansen 1967, Wendler 1968 bd 3 s. 30ff, Mikkelsen 1911 §§ 134-159, Togeby 1980, Widell 1996.

- § 88-96 Tid og tempus, direkte og relative tider er behandlet i alle større grammatikker, men de fleste steder anderledes end her: Diderichsen 1946 §§ 49-51, Aage Hansen 1967 bd. 3, Mikkelsen 1911: §§ 134-159. Specielt om de her omtalte principper: van Eynde 1987, Glismann 1986, Glismann 1989, Harder 1989, Reichenbach 1947, Togeby 1993b.
- § 91-93 Halliday 1994, side 153.

IV. A. Tekster

- § 97 Begrebet 'relevans' er introduceret af Grice 1975, videreudviklet af Sperber & Wilson 1986, og indgående behandlet i Togeby 1993a, kap IV.A.
- § 98-103 Tekstlære eller tekstlingvistik er en hel disciplin med en hel selvstændig litteratur; her skal nævnes nogle af de vigtigste introduktioner og oversigter over tekstlingvistik: Beaugrande & Dressler 1972, van Dijk 1972, van Dijk 1977, van Dijk 1980, Enkvist 1974, Fossetøl 1980, Fossetøl 1983, Kallmeyer et al. 1974, Källgren 1979, Larsson 1979, Werlich 1976. Specielt om tekstkomposition kan derudover nævnes Koch et al. 1980, Koch et al. 1978, Labov & Waletzky 1967, Rumelhart 1975, Togeby 1993a, kap IV.B.
- § 104 Genrer: også her er litteraturen enorm, men de vigtigste er Diderichsen 1968, Gülich & Raible 1972, Hirsch 1967, Togeby 1993a, Wentzel 1981, Werlich 1975, Koch et al. 1978, 1980.
- § 105-109 Om rundbueprincippet er der ikke skrevet meget: Hirsch 1967, Kock 1979, Togeby 1993a., Togeby 2000.

IV. B. Information

- § 110 Om udsagn som instruktion til modtagerne om at foretage kognitive handlinger: Harder & Togeby 1993.
- § 111-120 Begreber som 'præsupposition' og 'fokus' bruges af mange forfattere, men ofte i temmelig forskellige betydninger. Her er kun medtaget henvisninger til forfattere og værker hvor termene bruges nogenlunde på samme måde som jeg bruger dem: Ducrot 1972, Grice 1975, Harder & Kock 1976, Harder & Togeby 1993, Jakobsen 1996, Leech 1983, Levison 1983, Sperber & Wilson 1986. Begrebet 'sigte' har jeg selv fundet på. Om 'forgrundstryk' findes der så vidt jeg ved ikke nogen litteratur overhovedet, idet der ses bort fra det i Hansen og Lund 1983.

IV. C. Nominalers informationelle typer

- § 121-123 Informationers aktiveringsgrad er både beskrevet i "The Logical Categories of Learning and Communication" i Bateson 1978, hos Chafe 1994 og hos Searle 1995, Togeby 1997a. Terminologisk forholder det sig således at det jeg kalder *opmærksomhedsfelt*, *baggrund* og *lager*, af Bateson kaldes for hhv. *behaviour*, *learning* og *deutorolearning*, af Searle kaldes for *actual intentional states*, *beliefs and desires* og *background capacities* og af Chafe kaldes for *active and semiactive states of consciousness* og *inactive states of consciousness*; 'mentale evner' har Chafe ikke nogen betegnelse for.
- § 124-125 Omtalte genstande, som hos andre forfattere kaldes *ledfamilier*, og *diskursreferenter* er beskrevet i de fleste tekstlingvistiske lærebøger, fx Beaugrande & Dressler 1981, van Dijk 1978, Enkvist 1974, Fossetøl 1983, Jakobsen 1997, 1998, Källgren 1979, Larsson 1979, Werlich 1976.

- § 126 Ordet *det* omtales som regel spredt i større grammatikker: Diderichsen 1946, Aage Hansen 1967, bd. 1 side 164, Mikkelsen 1911, Platzack 1998, kap. 5.
- § 127-133 Om brugen af bestemtheds kategorien er der også skrevet i de fleste større grammatikker, se § 126, men her skal især nævnes Aage Hansen: *Bestemt og ubestemt substantiv*.
- § 129 Ikke-bestemte substantiver: Aage Hansen 1967 bd. 2, side 170, Aage Hansen 1927.

IV. D. Udsagnets informationsstruktur

- § 134-138 Om sigtet med forskellige typer af udsagn er der mig bekendt ikke skrevet noget andre steder end i Togeby 1993, kap IV.
- § 140-142. Forskellige typer af nægtelser er behandlet hos Ducrot 1972, Sperber og Wilson 1986 og i Togeby 1993 § 68, Platzack 1998 kap. 7.2.
- § 143 Letledpladsen er behandlet i større danske grammatikker, Diderichsen 1946, § 74, Mikkelsen §§ 234, 243 Hansen 1977, Platzack 1998 kap. 5.3.5, Togeby 2001e.
- § 144-146 Ændringsudsagn er ikke beskrevet som kategori andre steder. Identifikationsudsagn er beskrevet i Halliday 1994, og hos Langacker 1991.
- § 147 Kløvning er beskrevet i alle større grammatikker, se under § 126, men her kan fremhæves: Vikner 1973.
- § 148-150 Relevansstrukturen i et udsagn er især behandlet i Sperber & Wilson 1986 og i Togeby 1993.
- § 151 Fundamentet som begreb er opfundet af Diderichsen 1946, og beskrives i alle senere grammatikker som sådan, men der er kun meget sparsomme diskussioner af hvilke funktioner det tjener at placere et led i fundamentet.

IV. E. Meddelelsesform

- § 152-153 Kommunikationsmodellen er behandlet indgående i Togeby 1993a §§ 1-3.
- § 154 Begrebet fikcionalitet: Cramer 1996, Togeby 2001a, Togeby 2001d, Harder & Kock 1976.
- § 155-157 Forudsætningernes gensidighed og begrebet ironi: Harder & Kock 1976, Sperber & Wilson 1986, Togeby 1993a, §§ 85-86,
- § 158 Metaforisk erkendelsesinteresse: Kock 1979, Togeby 2001d.
- § 159 Den personlige fortæller: Nørgaard 1977, Cramer 1996, Togeby 2001a, Flemming Harrits 1990, Genette 1988.
- § 160-161 Relationer mellem kommunikationsparterne: Wentzel 1981.
- § 162-167 Genette 1988, Aalestad 1999, Brandt & Johansen 1971.

V. A. Grammatisk semantik

- § 168-169 Se litteraturhenvvisningerne til § 1-14.
- § 170-184 Den notation der anvendes til notation af udsagnets semantiske struktur, er inspireret af Leech 1969 og 1983, men er ellers udformet af mig selv. Hertil kommer hele litteraturen om dybdekasus: Brodda 1973, Dik 1989 kap. 5, Filmore 1968, Halliday 1994 kap. 5, Ruus 1979.
- § 172-173 Degradering og underordning: Leech 1983, Bartsch & Vennemann 1972, Bartsch 1972.
- § 174 Kausativer: Chafe 1970.
- § 175 Relative prædikater: Thrane uå.
- § 176-177 Akkusativ med infinitiv er beskrevet i de fleste grammatikker, her kan særligt fremhæves Dahl 1972. Om latinsk grammatik: Barr 1957, Kragelund 1959.

- § 178 Orientering er spejlbilledkonventionen hos Leech 1983 og Bech 1955-57.
 § 179 Passiv og orientering: Chafe 1970, Hansen, Jacobsen, Kjærsgaard og Stewart 1998.
 § 180 Trivalent orientering: Mikkelsen 1975.
 § 181 Halliday 1994 kap. 5.4.
 § 182-184 Roller og sætningsled: Herslund og Finn Sørensen 1993, 1994, 1995, 1996, 1997. Om ergativ: Den Store Danske Encyklopædi.

V. B. Semantisk metode

- § 185-192 Leksemers konceptuelle underbestemthed og monosemiering: ODS, NDO, Bartsch 1984a, Kallmeyer 1974, Greimas 1966, Togeby 1993 kap. II B.
 § 193 Sideordning: Togeby 1997b. Dette er en benægtelse af teorien om sideordning hos Jespersen 1924 og Diderichsen 1946.
 § 194-195 Metalingvistiske udsagn: Leech 1969, Togeby 1993 kap. II B.
 § 196 Modsætningstyper: Allwood & Andersson 1971, Allwood, Andersson & Dahl 1977, Lyons 1977, Leech 1983, Togeby 1993, ruus 1995.

V. C. Leksikalsk semantik

- § 197 Kohærens: Beaugrande & Dressler 1981.
 § 198-219 Syntaktiske test: Leech 1983, ruus 1979, Togeby 1993 kap. II B.
 § 212 Forskellen på funktionsverbaler og valensbærende foregange: Hansen 1970.
 § 219 Kohærens: Beaugrande & Dressler 1981.
 § 220-226 Adverbialer: Bartsch 1972, Platzack 1998, kap. 7. Togeby 1979.
 § 223 Inddelingen af attitudeadverbialer: Andersen 1986.
 § 225 Nominativ med *at*-infinitiv efter menings-ytrings-verb: Hansen 1970, Larsen 1971.
 § 227-229 Interjektioner: Matarese m.fl.

V. D. Sprogfilosofi

- § 231-234 Verden og bevidstheden: Searle 1993, 1995.
 § 232 Peirce 1894, 1897.
 § 235 Piaget 1971, 1973.
 § 235-249 Kategorier og prototyper: Bruner et al 1956, Rosch 1976, Taylor 1995.
 § 237 Pustejovsky 1995.
 § 242 Wittgenstein 1971, Hjelmslev 1963, Whorf 1942.
 § 243 Bartsch 1984 b.
 § 244 Wittgenstein 1971, side 60-80.

V. E. Konceptuel mening

- § 250-259 Metafor og metonymi: Cramer 1996, Jacobson 1967, Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1987, Teleman & Wieselgren 1970.
 § 257 Blending: Turner 2000.
 § 260 *sej*: Togeby 2001f.

- § 261- 262 Genitiv: Langacker 1991, Togeby 2001c, 2001g.
- § 263-264 Aspekt og aktionsart: Norreen 1903-23, Diderichsen 1946 §§ 50-51, Aage Hansen 1967
bd. 3 s. 30ff, Mikkelsen 1911 §§ 134-159, Wendler 1968, Pustejowsky 1995, Widell 1996.
- § 265-268 Ordbogsindgange: ODS, NDO, Pustejowsky 1995.

LITTERATURLISTE

- Allwood, J. & L.-G. Andersson 1971: *Semantik. Ett kompendium*, Göteborgs Universitet, Avd. för lingvistik, Göteborg.
- Allwood, Jens, L-G Andersson and O. Dahl 1977: *Logic in Linguistics* Cambridge: Cambridge University Press.
- Andersen, John Edelsgaard 1986: "Adverbier - sprogvidenskabens stedbørn" i Naumann, H.P. & S. Sonderegger 1986: *Beiträge zur nordischen Philologie 15, Festschrift Oskar Bandle*, Frankfurt a. M.: Helbing & Lichtenhahn.
- Andersson, Jan & Mats Furberg 1969: *Sprog og påvirkning. Om argumentationens semantik*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Aristoteles (330fvt.) 1992: *Poetik*, oversat af Poul Helms, København: Hans Reitzel.
- Austin, John (1955) 1975: *How to do Things with Words*, Cambridge, GB: Oxford University Press. Dansk oversættelse ved John E. Andersen og Thomas Bredsdorff 1997: *Ord der virker*, København: Gyldendal.
- Barr, Kaj 1957: *Latinsk grammatik og receptlæsning*, København: Munksgaards Forlag.
- Bartsch, Renate & Theo Vennemann 1972: *Semantic Structures*, Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Bartsch, Renate 1972: *Adverbialsemantik*, Frankfurt am Main: Athenäum.
- Bartsch, Renate 1979: *Semantical and Pragmatical Correctness as Basic Notions in the Theory of Meaning*, i *Journal of Pragmatics* 3, p. 1-43.
- Bartsch, Renate 1984a: *The Structure of Word Meanings: Polysemy, Metaphor, Metonymy* i Landman, Fred, & Frank Veltman (eds) 1984: *Varieties of Formal Semantics*, Foris Publications, Dordrecht.
- Bartsch, Renate 1984b: *Norms, Tolerance, Lexical Change, and Context Dependence of Meaning*, i *Journal of Pragmatics* 8, p. 367-393.
- Barwise, Jon and John Perry 1983: *Situations and Attitudes*, Cambridge Mass.: The MIT Press.
- Bateson, Gregory 1967: "Style, Grace and Information in Primitive Art", i Bateson, Gregory 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, Granada Publishing, London.
- Bateson, Gregory 1970: "Form, Substance and Difference", in Bateson, Gregory, (1972) 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, London: Paladin.
- Bateson, Gregory (1972) 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, London: Granada Publishing.
- Bateson, Gregory 1984: *Natur og Ånd*, København: Rosinante.
- Beaugrande, Robert de and Wolfgang Dressler (1972) 1981: *Introduction to Text Linguistics*, London: Longman.
- Bech, Gunnar 1955-57: *Studien über das deutsche verbum infinitum 1-2*, København: Munksgaards Forlag.
- Becker-Christensen, Christian og Peter Widell 1995: *Nudansk Grammatik*, København: Politikens Forlag.
- Borgstrøm, Carl Hj. 1958: *Innføring i sprogvidenskap*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Brandt, Per Aage & Jørgen Dines Johansen 1971 "Om tekstanalyse" i Johansen 1971.
- Brodde, Benny 1973: *(K)overta kasus i svenskan*. Stockholm: Papers from the Institute of Linguistics, University of Stockholm.
- Bruner, Jerome S., Jacqueline J. Goodnow, George A. Austin 1956: *A Study of Thinking*, New York: John Wiley & Sons.
- Brøndal, Viggo 1928: *Ordklasserne*, København: Gad.
- Brøndal, Viggo 1932: *Morfologi og syntax. Nye budrag til sprogets teori*, København: Gad.
- Bundgård, Peer, Jesper Egholm, Martin Skov: *Kognitiv semiotik. En antologi om sprog, betydning og erkendelse*, København: Haase.
- Chafe, Wallace L. 1970: *Meaning and the structure of language*, Chicago, The University of Chicago Press.

- Chafe, Wallace 1994: *Discourse, consciousness, and time. The Flow of Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Clark, H.H., 1975: "Bridging", i Johnson-Laird, P.N., and P.C. Wason, 1977: *Thinking. Readings in Cognitive Science*, Cambridge University Press, Cambridge, GB.
- Clark, Herbert H 1996: *Using Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Colliander, Peter og Iørn Kortzen (red) 1997: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation. Sophienberg-symposiet 1997*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Cramer, Jens, Lars Anton Henriksen, Mette Kunøe, Erik Vive Larsen, Ole Togeby og Peter Widell 1996: *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Dahl, Östen 1971: *Generativ grammatik på svenska*, Lund: Studentlitteratur.
- Den Store Danske Encyklopædi 1-20 1994-2001*, København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul 1946: *Elementær dansk grammatik*, København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul 1968: *Dansk Prosahistorie I,1*. København: Gyldendal.
- Dijk, Teun A. van 1972: *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague: Mouton.
- Dijk, Teun A. van (1978) 1980: *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*, DTV, München.
- Dijk, Teun A. van 1977: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London: Longman.
- Dik, Simon C 1989: *The Theory of Functional Grammar. Part I: The structure of the clause*, Dordrecht: Foris.
- Dowty, D.R., R.E.Wall and S. Peters 1981: *Introduction to Montague Semantics*, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Ducrot, Oswald 1972: *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris: Hermann.
- Durst-Andersen, Per 1992: *Mental Grammar: Russian aspect and related issues*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per and Herslund, Michael 1996a: "Prepositional objects in Danish" in Heltoft, L. and Haberland, H. (eds) 1996: *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*, Roskilde: Roskilde UniversitetsCenter.
- Durst-Andersen, Per and Michael Herslund 1996b: "The syntax of Danish verbs: Lexical and syntactic transitivity" i Engberg-Pedersen, Elisabeth et al. (eds) 1996: *Content Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar. Studies in Language Companion Series (SLCS)*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Enkvist, Nils Erik 1974: "Några textlingvistiska grundfrågor" i Telemann, Ulf & Tor G. Hultman, 1974: *Språket i bruk*, Lund: Gleerups.
- Eynde, Frank van 1987: *Time. A unified Theory of Tense, Aspect and Aktionsart*, January 1987, EURO-TRA, Leuven.
- Fillmore, Charles J. 1968: "The Case for Case" i Bach, Emmon and Robert T. Harms 1968: *Universals in Linguistics*, London: Holt, Rinehart and Winston.
- Fossestøl, Bernt 1980: *Tekst og tekststruktur*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Fossestøl, Bernt 1983: *Bindingsverket i tekster*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Gade, Anders 1997: *Hjerneprocesser. Kognition og neurovidenskab*. København: Frydenlund.
- Genette, Gérard (1983) 1988: *Narrative Discourse revisited*, translated by Jane E. Lewin, Ithaca: Cornell University Press.
- Glismann, Otto 1979: "Om vurderende udsagn og emotive prædikater" i Andersen, J.E. og Lars Heltoft: *NyS 10-11*, København: Akademisk Forlag.
- Glismann, Otto 1986: "Om tid og tempus. Et forsøg på en fænomenologisk forståelse af de verbale tempusformers betydning" i *NyS 16-17*, København: Akademisk Forlag.
- Glismann, Otto 1989: "Jeg har haft gjort det" i *Mål & Måle 12.4*.
- Greimas, A.J., (1966) 1974: *Strukturel semantik*, København: Munksgaard.
- Grice, H. P. (1967) 1975: "Logic and conversation" i Cole, Peter & Jerry Morgan, 1975: *Syntax and Semantics, vol 3, Speech Acts*, New York: Academic press.

- Grice, H. P. (1967) 1975 "Logic and conversation" i Cole Peter & Jerry Morgan 1975: *Syntax and Semantics, vol 3, Speech Acts*, New York: Academic press.
- Grønnum, Nina 1998: *Fonetik og Fonologi. Almen og Dansk*, København: Akademisk Forlag.
- Gülich, Elisabeth und Wolfgang Raible 1972: *Textsorten*, Frankfurt am Main: Athenäum.
- Habermas, Jürgen 1971: "Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz", i Habermas, Jürgen & Niklas Luhmann 1971: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt am Main.
- Habermas, Jürgen 1973: "Wahrheitstheorien", i Fahrenback, H. (Red), 1973: *Wirklichkeit und Reflexion*, Pfullingen.
- Halliday, M.A.K. (1985) 1994: *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K., R. Hasan og J.R. Martin, 1998: *Å skape mening med språk*, en samling artikler av M.A.K. Halliday, R. Hasan og J.R. Martin, presentert og redigert av Kjell Lars Berge, Patrick Coppock, Eva Maagerø, Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen Akademisk Forlag.
- Halliday, M.A.K., 1970: *Language Structure and Language Function*, i Lyons, John, (ed), 1970: *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth: Penguin.
- Hansen, Erik, 1970: "Sætningsskema og verbalskema" i NyS 2. København: Akademisk Forlag.
- Hansen, Erik 1997: "Kriterier for inndeling af ledsætninger" i Colliander, Peter og Lørn Kortzen (red) 1997: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation. Sophienbergssymposiet 1997*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, Erik & Jørn Lund 1983: *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. DLH Forskningsserien 6, København: Lærereforeningernes materialeudvalg.
- Hansen, Jens Ahlmann, Bjarne le Fevre Jakobsen, Poul Søren Kjærsgaard, Peter Stewart 1998: "Danish deverbal participles. Form, function, compounding and testing" i UDOG (Udforskning af Dansk Ordforråd og Grammatik) *Report for final Seminar*. Juni 1998. København: Center for Sprogteknologi.
- Harrits, Flemming 1990: *Digtning og læsning*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Heltøft, Lars and Hartmut Haberland 1996: *Proceedings of the thirteenth Scandinavian conference of Linguistics*, Roskilde: Department of Languages and culture, Roskilde University.
- Heltøft, Lars, 1986: "Topologi og syntax. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema", i NyS 16-17, København: Akademisk Forlag.
- Heltøft, Lars 1987: "The pragmatic syntax of Danish *der*-constructions" in Lilius, Pirkko and Mirja Saari (eds) *The Nordic Languages and Modern Linguistics 6, Proceedings of the Sixth International Conference of Nordic and General Linguistics in Helsinki, August 18-22, 1986*, Helsinki.
- Heltøft, Lars 1996: "Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks - et dependensanalytisk forsøg" i Herslund, Michael (red) 1996: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekolkolkolkvjet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael 1995: "Valens og grammatiske relationer" i Durst-Andersen, Per og Jens Nørgård-Sørensen (red) 1995: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael (red) 1996: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekolkolkolkvjet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael 1997: "Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier" i Jakobsen, Lisbeth Falster og Gunver Skytte (red) 1997: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldnæsholmkolkolkvjet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael 1998: "Fransk som klassifikatorsprog" i Colliander, Peter og Lørn Korzen (red) 1998: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5. Sophienbergssymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen 1993: *Valency theory: An Introduction to the Danish project*. i LAM-DA 18, København: Handelshøjskolen i København.

- Herslund, Michael & Finn Sørensen 1994: "A valence based theory of grammatical relations" i Engberg-Pedersen, Elisabeth et al (eds) 1994: *Function and Expression in Functional Grammar*, Berlin: Mouton de Greuter.
- Herslund, Michael and Finn Sørensen, 1996: "Introduction, Discussion" in Niels Davidsen-Nielsen (ed.) 1996: *Sentence Analysis, Valency, and the Concept of Adject*, Copenhagen Studies in Language 19, København: Samfundslitteratur, side 127-142.
- Hirsch, A.D. 1967: *Validity in interpretation*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Hjelmslev, Louis (1945) 1963: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København.
- Hjelmslev, Louis 1970: *La stratification du langage*, i Hjelmslev, Louis 1970: *Essais linguistique. vol I, Travaux du circle linguistique de Copenhague, vol XII*, Akademisk Forlag, København.
- Hofstadter, Douglas R. (1979) 1980: *Gödel, Escher, Bach: an Eternal Golden Braid*, New York: Vintage Books.
- Horn, Laurence R. 1984: "Towards a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature", in Schiffrin, Deborah, 1984: *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, Georgetown University Press, Georgetown.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1995: "Om kategorisering af subjekter" i Durst-Andersen, Per og Jens Nørgård-Sørensen (red) 1995: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1996: "Referens, denotat, præsupposition, implikatur - og mentale rum" i Herslund, Michael (red) 1996: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollekollokviet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1997: "Mentale rum og diskursreferens" i Jakobsen, Lisbeth Falster og Gunver Skytte 1997: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldnæsholmkollokviet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1998: "Det trinoculære synspunkt i grammatikskrivning. Fra valensled til sætningsled" i Colliander, Peter og Iørn Korzen (red) 1998: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5. Sophienbergsymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster og Gunver Skytte (red) 1997: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4. Skjoldnæsholmkollokviet*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Jakobson, Roman (1960) 1967: "Lingvistik og poetik" i *Vindrosen* 14. årg. nr. 7.
- Jespersen, Otto 1924: *Philosophy of Grammar*, London: Allen & Unwin.
- Johansen, Jørgen Dines 1971: *Analyser af Dansk kortprosa I*. København: Borgen.
- Kallmeyer, Klein, Meyer-Hermann, Netzer, Siebert 1974: *Lektürekolleg zur Textlinguistik, Band 1: Einführung*, Frankfurt am Main: Fischer Athenäum.
- Kant, Immanuel (1781) 1966: *Kritik af den rene fornuft, med indledning, oversættelse og noter af Justus Hartnack*, København: Berlingske Forlag.
- Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm 1978: *Sprachhandlungsstruktur des Textes*, FAK 1, Lund: Universitetet i Lund.
- Koch, Wolfgang, Inger Rosengren & Manfred Schonebohm 1980: *Die Textanalyse im Projekt "Fachsprachliche Kommunikation"*, FAK 3, Lund: Universitetet i Lund.
- Kock, Christian 1979: "Principles of temporal form", i PTL, 1979: *A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 4, The Hague: Mouton.
- Källgren, Gunnel 1979: *Innehåll i text*, Lund: Studentlitteratur.
- Kragelund, A. 1959: *Latinsk Sproglaere for gymnasiet*, København: Aschehoug.
- Labov, William & Joshua Waletzky, 1967: "Narrative Analysis, Oral Versions of Personal Experience" i Helm, June (ed) 1967: *Essays on the Verbal and Visual Arts*, Seattle: University of Washington Press.
- Lakoff, George and Mark Johnson 1980: *Metaphors We Live By*, Chicago: The University of Chicago Press.

- Lakoff, George 1987: *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1991: *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin: Mouton de Gruyter. Et kapitel heraf er oversat i Bundgård m.fl. 2003: *Kognitiv semiotik*, København: Hase.
- Larsen, Peter Harms, 1971: "Infinitiv og ledsætning som subjekt i moderne dansk", i *NyS* 3, Akademisk Forlag, København.
- Larsson, Kent 1979: *Modeller och metoder i Textlingvistik*, Lund: Studentlitteratur.
- Leech, Geoffrey (1974) 1983: *Semantics*, , Harmondsworth: Penguin.
- Leech, Geoffre 1969: *Towards a Semantic Description of English*, London: Longmans.
- Leech, Geoffrey 1983: *Principles of Pragmatics*, London: Longman.
- Levinson, Stephen C. 1983: *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John 1977: *Semantics 1-2*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Matares Cathrine, Claes Philip, Sita Hessenbruch, Sune Sønderberg Mortensen 2001: *Interjektioner & interjektionaler*. Eksamensopgave på RUC.
- Mikkelsen, Kristian (1911) 1975: *Dansk Ordføjningslære*, København: Hans Reitzel.
- MUDS 1997-2003: 6., 7., 8., 9. møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus: Aarhus Universitet.
- NDO, se: *Politikens Nudansk ordbog med etymologi*.
- Noreen, Adolf 1903-23: *Vort språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning 1-5*. Lund:
- Nøjgaard, Morten, 1977: *Litteraturens Univers. Indføring i tekstanalyse*, Odense Universitetsforlag, Odense.
- ODS, se: *Ordbog over det danske sprog*.
- Ordbog over det danske sprog* bd. 1-28 1918-56, København: Gyldendal = ODS.
- Partee, B. H. 1984: *Compositionality*, i Landman, Fred & Frank Veltman (eds): *Varieties of Formal Semantics*, Dordrecht: Foris Publications.
- Peirce, Ch. S. 1894: "What Is a Sign?" i Peirce 1998.
- Peirce, Ch. S. 1897: "Logic as Semiotic: The Theory of Signs" i Peirce 1955.
- Peirce, Ch. S. 1958: *Selected Writings*, ed. by Philip P. Wieder.
- Peirce, Ch. S. (1940) 1955: *Philosophical Writings of Peirce*, ed. by Justus Buckler. New York: Dover Publications.
- Peirce 1998: *The Essential Peirce Vol 2 (1893-1913)*, ed. by The Peirce Edition Project. Indiana University Press.
- Petersen, Pia Riber 1984: *Nye ord i dansk*. København: Gyldendal.
- Piaget, Jean (1964) 1971: *Barnets psykiske udvikling*, København: Hans Reitzel.
- Piaget, Jean (1947) 1973: *Intelligensens psykologi*, oversat af Vibeke og Victor Bloch, København: Hans Reitzel.
- Platzack, Christer 1998: *Svenskans inre grammatik - det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*, Lund: Studentlitteratur.
- Politikens Nudansk ordbog med etymologi, A-K og L-Å* 1999, red: Christian Becker-Christensen, København: Politikens Forlag = NDO.
- Pustejovsky, James 1995: *The Generative Lexicon*, Cambridge Mass.: The MIT Press.
- Reichenbach, Hans 1947: *Elements of Symbolic Logic*, New York: Free Press.
- Retskrivningsordbogen*, 3. udgave. 2001, udgivet af Dansk Sprognævn: København: Alinea - Aschehoug Dansk Forlag.
- Rosch, Eleanor, C.B. Mervis, W.D. Gray, D.M. Johnson and P. Boyes-Bream, 1976: "Basic Objects in Natural Categories", i *Cognitive Psychology* 8, side 382-439.
- Rumelhart, David E., 1979: *Some Problems with the Notion of Literal Meanings* i Ortony, Andrew, 1979: *Metaphor and Thought*, Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Rumelhart, David E. 1975: *Notes on a schema for stories*, i Bobrow, Daniel G. & Anna Collins 1975: *Representation and Understanding*, New York.

- Ruus, Hanne 1979: "Sproglig betydningsanalyse", i *NyS 10-11*, 1979, København: Akademisk Forlag.
- Ruus, Hanne 1995: *Danske kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm*, København: Museum Tusculanums Forlag.
- Scheuer, Jann 1995: *Tryk på Danske Verber*. Rask Supplement Vol. 4. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Searle, John R. 1983: *Intentionality: An Essay in the philosophy of Mind*, New York: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1995: *The Construction of Social Reality* Harmondsworth: Penguin.
- Sperber, Dan and Deirdre Wilson 1986: *Relevance*, Oxford: Blackwell.
- Stockwell, Schachter & Partee 1973: *The Major Syntactic Structures of English*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Taylor, John R. 1995: *Linguistic Categorization*, Oxford: Clarendon Press.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg, Erik Andersson 1999: *Svenska Akademiens grammatik 1-4*, Stockholm: Nordstedts Ordbok.
- Teleman, Ulf og Anne Marie Wieselgren 1970: *Abc i stilistik*, Lund: Liberläromedel.
- Thomsen, Ole Nedergaard 1991: "Unit accentuation as an expression device for predicate formation?" i *Acta Linguistica Hafniensia* 23. side 145-196.
- Thrane, Torben uå: "Gradsudtryk" foredrag ved MUDS 9, under udgivelse.
- Togeb, Ole 1979: "Nok", i *Mål og Mæle* 6, 3, København.
- Togeb, Ole 1980: "Negation and Aspect" i Hovdhaugen (ed) 1980: *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Togeb, Ole, 1993a: *PRAXT. Pragmatisk tekstteori 1-2*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeb, Ole, 1993b: "Tidslinjen" i Ann-Marie Ivars et al.: *Språk och social kontext*, Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15.
- Togeb, Ole 1994: "Speech acts and information structure in Functional Grammar", i Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen, Lone Schack Rasmussen (eds): *Function and Expression in Functional Grammar, Functional Grammar series 16*, Mouton de Gruyter.
- Togeb, Ole 1996: "The locative argument" i Niels Davidsen-Nielsen (ed): *Sentence Analysis, Valency, and the Concept of Adject*, Copenhagen Studies in Language 19, København: Samfundslitteratur, side 127-142.
- Togeb, Ole 1997a: "Nominalernes bestemthedsformer informationsteoretisk anskuet" i Peter Widell og Mette Kunø: 6. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog til minde om Peter Skautrup 1896-1996*.
- Togeb, Ole 1997b: "Og" i *Mål & Mæle* 20.3.
- Togeb, Ole 1999: "Kategorial grammatik for dansk" i Widell, Peter og Mette Kunø (udg.): 7. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet.
- Togeb, Ole 2000: "Anticipated Downward Causation and the Arch Structure of Texts" in Andersen, Peter B. at al. (ed): *Downward Causation. Minds, Bodies and Matter*, Århus: Aarhus University Press.
- Togeb, Ole 2001a: "Sagen om mordet på fortælleren. Om fiktive udsagns logiske og lingvistiske status" i Madsen, Carsten, Henrik Skov Nielsen og Peer E. Sørensen 2001: *Jeget og ordene. Festskrift til Rolf Reitan*. Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, Århus: Klim.
- Togeb, Ole 2001b: "Koglekirtlen - eller Hvorved skabes forbindelsen mellem udtryk og indhold?" i Engberg-Pedersen, Elisabeth og Peter Harder 2001: *Ikonicitet og struktur*, København: Netværk for Funktionel Lingvistik, Engelsk Institut, Københavns Universitet.
- Togeb, Ole 2001c: "Hvad betyder 's'?" *Mål & Mæle* 24.2.

- Togeby, Ole 2001d: "Den sproglige beskrivelse af fiktion og tekststart" i Heltoft, Lars og Carol Henriksen (red) 2001: *Den analytiske Gejst. Festskrift til Uwe Geist på 60-årsdagen 23. september 2001*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Togeby, Ole 2001e: "Letledspladsen" i Pia Jarvad m.fl (red) 2001: *Sproglige åbninger. E som Erik, H som 70. Festskrift til Erik Hansen 18. september 2001*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Togeby, Ole 2001f: "Sej" i Jakobsen, Henrik Galberg, Jørgen Schack (red) 2001: *Ord til Arne Hamburger på ottiårsdagen 11. juli 2001*, Dansk Sprognævn's Skrifter 31, København: Dansk Sprognævn, side 146-149.
- Togeby, Ole 2001g: "The concept of possession in Danish grammar" in Baron, I., Herslund M., Sørensen, F. (eds): *Dimensions of Possession, Typological Studies in Language (TSL)*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Turner, Mark 2000: *Den litterære bevidsthed. En kognitiv teori om tankens og spogets oprindelse*, oversat af K.D.Jensen og T. Havemann efter *The Literary Mind. The Origins of Thought and Language* 1996. København: Haase & Søn's Forlag.
- Vikner, Carl 1973: "Quelque réflexions sur les phrases clivées en français moderne", *Rids nr. 12*, København: Romansk Institut i København.
- Wendler, Zeno 1968: *Adjectives and Nominalizations (Papers on Formal Linguistics Nr. 5)*, The Hague: Mouton.
- Wentzel, Knud 1981: *Tekstens metode. Et synspunkt på litterære og praktiske tekster*, København: Gyldendal.
- Werlich, Egon 1975: *Typologie der Texte*, Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Werlich, Egon 1976: *A Text Grammar of English*, Heidelberg: UTB.
- Whorf, Benjamin Lee, (1956) 1971: *Language, Thought, and Reality*. Edited and with an introduction by John B. Carroll, , Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Whorf, Benjamin Lee 1942: "Language, Mind, and Reality", i Whorf, Benjamin Lee, (1956) 1971: *Language, Thought, and Reality*. Edited and with an introduction by John B. Carroll, Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Widell, Peter 1996. "Aspektuelle verbalklasser og semantiske roller - Den dobbelte aspektkalkule" i Rasmussen, Lone Schack (ed) 1996: *Semantiske Roller*, Odense Working Papers in Language and Communication no 10. Odense: Odense Universitet.
- Wittgenstein, Ludwig (1958) 1971: *Filosofiske undersøgelser*, oversat af Jes Barsøe Adolphsen og Lenart Nørreklit, København: Munksgaard.
- Wiwel, H.G. 1901: *Synspunkter for dansk sproglære*, København: Det nordiske Forlag.
- Aalestad, Petter 1999: *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori*, Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU) og Cappelen Akademisk Forlag.

TEKSTEKSEMPLER

A. 1/ Fyrtøiet

2/ Der kom en Soldat marcherende henad Landeveien; 3/ een, to! 4/ een, to! 5/ han havde sit Tornister paa Ryggen og en Sabel ved Siden, 6/ for han havde været i Krigen, 7/ og nu skulle han hjem. 8/ Saa mødte han en gammel Hex paa Landeveien; 9/ hun var saa ækel, 10/ hendes Underlæbe hang hende lige ned paa Brystet. 11/ Hun sagde: 12/ "god Aften, Soldat! 13/ hvor Du har en pæn Sabel og et stort Tornister, 14/ Du er en rigtig Soldat! 15/ Nu skal Du faae saa mange Penge, Du vil eie!"

16/ "Tak skal du have, din gamle Hex!" 17/ sagde Soldaten.

18/ "Kan Du see det store Træ?" 19/ sagde Hexen, og pegede paa et Træ, der stod ved Siden af dem. 20/ "Det er ganske huult inden i! 21/ Der skal Du krybe op i Toppen, 22/ saa seer Du et Hul, som Du kan lade dig glide igjennem og komme dybt i Træet! 23/ Jeg skal binde dig en Strikke om Livet, for at jeg kan heise Dig op igjen, naar Du raaber paa mig!"

24/ "Hvad skal jeg saa nede i Træet?" 25/ spurgte Soldaten.

26/ "Hente Penge!" 27/ sagde Hexen, 28/ "Du skal vide, naar Du kommer ned paa Bunden af Træet, saa er Du i en stor Gang, 29/ der er ganske lyst, 30/ for der brænde over hundrede Lamper. 31/ Saa seer Du tre Døre, 32/ Du kan lukke dem op, 33/ Nøglen sidder i. 34/ Gaaer Du ind i det første Kammer, da seer Du midt paa Gulvet en stor Kiste, 35/ oven paa den sidder en Hund; 36/ han har et Par Øine saa store som et Par Theekopper, 37/ men det skal Du ikke bryde Dig om! 38/ Jeg giver dig mit blaataernede Forklæde, 39/ det kan Du brede ud paa Gulvet; 40/ gaae saa rask hen og tag Hunden, 41/ sæt ham paa mit Forklæde, 42/ luk Kisten op og 43/ tag ligesaa mange Skillinger, Du vil. 44/ De ere allesammen af Kobber; 45/ men vil Du heller have Sølv, saa skal Du gaae ind i det næste Værelse; 46/ men der sidder en Hund, der har et Par Øine, saa store, som et Møllehjul; 47/ men det skal Du ikke bryde dig om, 48/ sæt ham paa mit Forklæde 49/ og tag Du af Pengene! 50/ Vil Du derimod have Guld, det kan Du ogsaa faae, og det saa meget, Du vil bære, naar Du gaaer ind i det tredie Kammer. 51/ Men Hunden, som sidder paa Pengekisten, har her to Øine, hvert saa stort som Rundetaarn. 52/ Det er en rigtig Hund, kan Du troe! 53/ men det skal Du ikke bryde dig noget om! 54/ sæt ham bare paa mit Forklæde, 55/ saa gjør han dig ikke noget, 56/ og tag Du af Kisten saa meget Guld, Du vil!"

57/ "Det var ikke saa galt" 58/ sagde Soldaten. 59/ "Men hvad skal jeg give Dig, din gamle Hex? 60/ For noget vil Du vel have med, 61/ kan jeg tænke!"

62/ "Nei," 63/ sagde Hexen, 64/ "ikke en eneste Skilling vil jeg have! 65/ Du skal bare tage til mig et gammelt Fyrtøj, som min Bedstemoder glemte, da hun sidst var dernede!"

H.C.Andersen: *Fyrtøiet* 1835.

B. Johannesevangeliet

1/ Da Jesus havde sagt det, gik han ud sammen med sine disciple og over på den anden side af Kedronbækken, 2/ hvor der var en have, 3/ som han og hans disciple gik ind i. 4/ Også Judas 5/ som forrådte ham, 4/ kendte det sted, 6/ for dér mødtes Jesus ofte med sine disciple. 7/ Judas tog så vagtstyrken og nogle af ypperstepræsternes og farisæernes tempelvagter med sig og kom derover med lygter og fakler og våben. 8/ Jesus som vidste alt, hvad der skulle ske med ham, 9/ gik ud til dem og spurgte: 10/ "Hvem leder I efter?" 11/ "Jesus fra Nazaret," 12/ svarede de. 13/ Jesus sagde til dem: 14/ "Det er mig". 15/ Også Judas, 16/ som forrådte ham, 15b/ stod sammen med dem. 17/ Da Jesus sagde: 18/ "Det er mig," 17b/ veg de tilbage og faldt til jorden. 19/ Han spurgte dem så igen: 20/ "Hvem leder I efter?" 21/ "Jesus fra Nazaret," 22/ svarede de. 23/ Jesus sagde til dem: 24/ "Det er mig; 25/ det har jeg jo sagt til jer. 26/ Når det altså er mig, I leder efter, så lad de andre gå." 27/ For sådan skulle de ord, han havde sagt, gå i opfyldelse: 28/ "Af dem, du har givet mig, har jeg ikke mistet nogen." 29/ Men Simon Peter trak et sværd, som han havde med, og slog efter ypperstepræstens tjener og huggede højre øre af ham; 30/ tjeneren hed Malkus. 31/ Jesus sagde til Peter: 32/ "Stik sværdet i skeden! 33/ Skulle jeg ikke drikke det bæger, Faderen har givet mig?"

Det nye testamente i ny oversættelse, Johannes 18, 1992.

C. Guder og helte i Norden

1/ Da Snorre Sturlasson i sin "Edda" ville skildre verdens skabelse, 1a/ ikke sådan som han og hans samtidige af biblen vidste, den virkelig var foregået, 1b/ men sådan som hans hedenske forfædre, uvidende og godtroende, indbildte sig den, havde han flere gamle beretninger at bygge på: forskellige strofer i den "Ældre Edda", 1c/ som endnu er bevaret, og af hvilke han citerer nogle ordret, og tillige andre forestillinger, 1d/ som er gået tabt og kun kendes i brudstykker fra hans fremstilling. 2/ Efter Snorres fortælling gik verdens skabelse for sig på følgende måde: 3/ I tidernes morgen, før Jorden blev til, fandtes *Niflheim*, tågeverdenen, og, mod syd, *Muspellsheim*, den lyse, flammende himmelegn. 4/

Imellem de to verdener lå det tomme svælg, *Ginnungagap*, 5/ sådan som også det gamle eddakvad "*Vølvens Spådom*" siger:

6/I tidens morgen
 var intet til
 ej sand eller sø
 eller svale bølger.
 7/Der fandtes ej Jord
 eller himmel foroven
 8/der var *Ginnungagap*,
 9/af græs var der intet

10/Midt i Niflheim ligger det væld, som hedder *Hvergelmer*. 11/Da de elve, 12/*Elivagar* kaldes de, 11/ som fra det strømmer mod syd, var kommet tilstrækkelig langt fra deres udspring, størknede strømmene og blev til is; 13/det hobede sig op og dækkedes med rim og rim, så der dannede sig det ene lag oven på det andet, 14/og hele den del af *Ginnungagap*, som ligge mod nord, blev fyldt med is og sne og fugt og kulde. 15/ Men i den søndre del af *Ginnungagap* fløj gnister og funker ud fra Muspellsheim.

Anders Bæksted: *Guder og helte i Norden*, 1965, side 41f.

D. 1/ HVORDAN BILEN KØRER

2/ En afgørende betingelse for at komme nogen vegne med bilen er selvfølgelig at få hjulene i gang eller drevet rundt. 3/ Det sker ved hjælp af motoren. 4/ Inde i motoren bevæges nogle stempler op og ned, når en passende blanding af luft og benzin eller andet brændstof antændes af gnister fra tændrørene. 5/ Stemp-lernes bevægelse op og ned ændres ved hjælp af en krumtapaksel til en roterende bevægelse, 6/ og denne roterende bevægelse føres videre gennem kobling og gear til bilens ene hjulpar, det man kalder de drivende hjul. 7/ På en forhjuls-trukket bil er det de to forreste hjul, der drives rundt, 8/ og på en baghjulstrukket bil er det de to bageste, 9/ mens det andet hjulpar blot triller med.

10/ Når motoren skal startes, er det nødvendigt at afbryde forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul, bl.a. for ikke at overbelaste starteren. 11/ Det er desuden nødvendigt i mange færdselssituationer at kunne holde motoren i gang, uden at bilen kører. 12/ Forbindelsen mellem motoren og de drivende hjul kan afbrydes to steder, nemlig i koblingen og i gearkassen.

Køreskolens teoribog, 1989.

E. Bord dæk dig, guldæslet og knippelen i sækken

1/ For mange, mange år siden levede der engang en skrædder, 2/ som havde tre sønner, men kun en eneste ged. 3/ Da geden skulle ernære dem alle sammen med sin mælk måtte den have godt, solidt foder, 4/ og sønnerne skiftedes derfor til at drive den ud på engen 5/ En dag gik den ældste søn med den ud på kirkegården, 6/ hvor der stod dejlige, saftige urter. 7/ Da den havde sprunget omkring og ædt hele dagen, spurgte han: 8/ "ER du mæt?" 9/ Geden svarede: 10/ "Mæt og glad, 11/ men kan ikke mere æde et eneste blad." 12/ "Lad os så gå hjem," 13/ sagde drengen, og trak den hjem til stalden. 14/ "Har den nu fået nok at æde?" 15/ spurgte skrædderen. 16/ Drengen sagde ja, 17/ men faderen ville være vis på, at det var rigtigt, og gik ud og klappede geden og spurgte, om den var mæt. 18/ Geden svarede: 19/ "Hvoraf skulle jeg vel være mæt? 20/ Over grave og stene sprang jeg mig træt, 21/ men ej et eneste blad har jeg ædt." 22/ "Hvad hører jeg," 23/ råbte skrædderen og for ind og sagde til drengen: 24/ "Din løgnhals, 25/ du siger, geden er mæt, 26/ og så har du ladet den sulte." 27/ Rasende tog han sin alen ned fra væggen og jog drengen bort.

Grimms eventyr: *Bord dæk dig, guldæslet og knippelen i sækken*,
på dansk ved Carl Ewald, 1991.

F. Cellekrigen

1/ Døgnet rundt udkæmpes der drabelige slag i vores krop. 2/ Det skal vi være glade for. 3/ Det er derfor, at vi som regel er raske. 4/ Kroppen er slagmark for en stor hær af soldater - 5/ immunforsvaret, 4/ der skal forsvare os mod ydre og indre fjender. 6/ Slaget indledes, når en af immunsystemets ædeceller støder på en fjende. 7/ Det kan være en bakterie eller en virus, der er trængt ind i kroppen. 8/ Det kan også være en kræftcelle, miljøgifte, tobakstjære eller asbest. 9/ Når ædecellen møder en fjende som f. eks. en forkølelsesvirus, begynder den at spise den fremmede. 10/ Men der sker også noget andet. 11/ Når fjenden er fortæret, sidder der nogle små stumper fra fjendecellen på ædecellens overflade. 12/ Det er antigenerne, 13/ en slags kemiske fingeraftryk, som fortæller immunforsvaret, at der er fjendtlige organismer i kroppen. 14/ Signalet opfanges af andre celler. 15/ Det er nogle af immunsystemets hjælpeceller, 16/ som hele tiden cirkulerer rundt i blodet. 17/ Blandt disse milliarder af hjælpeceller er der nogle få, som er i stand til at genkende antigenet fra netop den fjendecelle, der blev spist af ædecellen. 18/ Nu sætter hjælpecellen sig fast på de antigener, som

stikker ud af ædecellens overflade. 19/ Det er signalet til, at immunforsvaret skal indlede krigens næste fase.

Kræftens Bekæmpelse. Kroppens eget forsvar nr. 25, marts 1990.

G. EF

1/ De økonomiske argumenter for dybtgående integration i EF er meget tynde. 2/ Alligevel er det en udbredt opfattelse, at der ikke er nogen vej uden om tilslutning til integrationsplanerne, dvs. det indre marked og den økonomiske og monetære union. 3/ Men nu, hvor vi i forvejen har udstrakt frihandel, er der kun små effektivitetsgevinster ved harmonisering af skatter og afgifter eller ved en møntunion. 4/ Det er muligt at deltage intensivt i den internationale arbejdsdeling som suveræn nationalstat, som bl. a. Sverige og Norge gør det. 5/ Fordelelen ved EFs indre marked er ikke, at der indføres frihandel, 6/ for det har vi i forvejen, 5/ men at mulighederne for omgåelse af frihandelsaftalerne gennem tekniske handelshindringer elimineres, 7/ idet enhver grænsekontrol ophæves. 8/ For at opnå denne beskedne fordel er det nødvendigt at harmonisere skatter og afgifter. 9/ F.eks. skal afgiften på en pakke cigaretter sænkes med et beløb af størrelsesordenen 9 kr. og på en flaske whisky med 60 kr.

Hans Aage: *EF er som en færge med et bildæk uden opdelinger.*

Information 24-25/3 1990, side 7.

H. Himmel og helvede

1/ Indgangen fra Vesterbrogade til Westend var en smal port mellem en elegant møbelforretning og en lille snusket aviskiosk. 2/ I hjørnet til højre lige når man var kommet ind ad porten, lå der en opgang. 3/ Vesterbrogade 69. 4/ Og først derefter begyndte Westend numrene. 5/ Indehaveren af møbelforretningen ejede hele ejendommen. 6/ På 4. sal lå den klublejlighed, hvor jeg havde boet de første år jeg var i København.

7/ Lejligheden nedenunder på 3. sal var indrettet til lysbadeklinik. 8/ Lægen der havde klinikken var specialist i fysiurgiske sygdomme. 9/ Han var gammel og havde ikke fulgt med tiden. 10/ Lige efter krigen var klinikken mondæn og meget besøgt, 11/ også af kendte mennesker, 12/ deriblandt et berømt skuespillerpar, 13/ nu havde patienterne svigtet. 14/ Behandlingen var for gammeldags og lægen for excentrisk til at virke troværdig. 15/ Hans store buskede og uplejede overskæg var fuld af brødkrummer og dråber fra morgenkaffen, 16/ som han med stort velbehag suttede ud af skægtotterne i løbet af dagen. 17/ Hans kittel var krøllet og nusset og stod åben så patienterne når han bøjede

sig over dem, så lige ind i hans blankslidte fedtede vest. 18/Hans hår var gråt og tjavset og faldt ned over ansigtet og skjulte hans øjne. 19/Han lugtede af gammel tobak og sure sokker. 20/Det var som om han slet ikke tog hensyn til patienterne mere. 21/Og de svarede så igen med at blive væk. 22/Og i løbet af fem år var hans før så blomstrende praksis reduceret til nogle få trofaste kvinder, 23/som ikke fejlede noget, men kom for at få tiden til at gå og fordi dr. Bennetsen var blevet en del af deres liv. 24/Nu stod kabinerne med de slidte læderbrikse tomme, 25/og de tykke hvide lærredsforhæng var trukket til side. 26/Og lodderne på vægten i konsultationsværelset var rustet fast til metalstangen.

Kirsten Thorup: *Himmel og helvede*, 1982, side 1.

I. Humanisme og hornmusik

1/ I gamle dage fortalte kirken mennesker, hvilke principper de skulle leve efter. 2/ I vore dages Danmark betyder kirken temmelig lidt, 3/ og de principper, vi lever efter, er vage. 4/ Man kan formodentlig sammenfatte dem under betegnelsen humanisme. 5/ Da ordet 'humanitet' kom til landet, oversatte man det med 'menneskelighed' eller 'menneskevenlighed', 6/ og det er stort set det samme, der menes nu om dage med 'humanisme'.

7/ Problemet er, at for at være menneskevenlig må man vide, hvad der virkeligt er venligt over for mennesket. 8/ Det vil sige, at man må finde ud af, hvad der er menneskets sande natur. 9/ Ellers kan man selvfølgelig ikke afgøre, hvad der er godt for det, og fastlægge regler for, hvordan menneskene skal opføre sig over for hinanden. 10/Er det fx menneskevenligt at give mennesker mere viden om, hvad der foregår hver dag overalt på kloden? 11/Svaret må komme an på, hvad man anser for menneskets egentlige natur. 12/Der har været statsmænd, som mente, at deres undersåtter havde det bedst, når de ikke fik for meget at vide, 13/hvorimod andre har holdt på, at den sorgløse uvidenhed var uforenelig med menneskets sande værdighed.

Ebbe Spang-Hanssen: *Humanisme og hornmusik*, 1990, side 7.

J. 1/ Regnormen og storken

2/ Midt i en gammel have lå der engang et gammelt hus, 3/ og rundt om haven var der store grønne enge, så langt man kunne se.

4/ Huset var tækt med strå og helt overgroet med vedbend. 5/ Rankerne krøb over taget lige til skorstenen og over den med og hang ned for vinduerne som tætte, grønne gardiner, så der næsten slet intet lys kunne slippe ind i stuerne.

6/ Det gjorde nu ikke noget, 7/ for det gamle hus var tomt.

9/ For mange år siden havde der boet en præst; 10/ men da hans kone og hans to små drenge var døde, fordi der var så fugtigt, rejste han bort, 11/ og siden ville ingen bo der. 12/ Nu lå huset ensomt og forladt, 13/ væggene var skimlede af fugtighed, 14/ kælderens stod fuld af vand, 15/ og gulvene rådne op. 16/ Træerne groede i haven, som de havde lyst og kunne enes om, 17/ og græsset voksede over alle gange.

18/ Men ude i engene gik køerne om sommeren og græssede og brølede, 19/ og frøerne kvækkede hver aften muntert i de dybe grøfter. 20/ Når det lakkede mod høsten, kom karlene oppe fra herregården og slog græsset og satte det i stak og kørte det hjem. 21/ Så blev det efterår, 22/ og stormen sang, 23/ og bladene faldt af træerne i haven. 24/ Og så blev det vinter, 25/ og sneen lå på det gamle døde hus og de store enge.

Carl Ewald: *Eventyr, Regnormen og storken*, Sesam 1993.

K. *Verdens tilblivelse og guderne*

1/ I urtidsdagene, før der endnu var nogen jord eller nogen himmel, ej heller noget hav som skyllede op om en kyst, lå der midt i verden et uhyre svælg, 2/ og det svælg kaldtes Ginnungagap. 3/ Mod nord stod det kolde Niflheim, 4/ hvor grumme storme stred i mørket, 5/ og mod syd lyste det brændende Muspelheim så hedt og gloende, at ingen kunne færdes i det land uden de der havde hjemme i dets brand. 6/ Surt hedder den der værger Muspelheim, 7/ og hans sværd er den hårde lue; 8/ det er ham som engang skal øde verden med ild og styrte guderne.

9/ Men dengang da guderne endnu ikke var født, da bovnede isen i Ginnungagap. 10/ Ti ud af det mægtige svælg strømmede der rivende elve, 11/ og når de fossede ud i Niflheims drivtåge og slud, frøs de sammen og skred videre som tunge isbræer ligesom slagger der flyder ud af et bål; 12/ og de tager der tungt lå og rugede over isen, stivnede til et koldt rimdække. 13/ Men fra Muspelheim slog den varme vind op mod isen og stod stille og dirrede som på en lummer sommerdag. 14/ Under varmen smeltede rimlagene og dryppede ned som levende dråber, 15/ og dråberne tog menneskelig skikkelse. 16/ Således opstod den uhyre Ymer, alle rímtursers fader. 17/ Mens Ymer endnu lå slumrende, sprang sveden ud af ham over hele kroppen. 18/ Under hans venstre armhule voksede der en mand og en kvinde frem, 19/ hans højre fod avlede en søn med den venstre, 20/ og fra dem kom en rig yngel, så at verden snart blev opfyldt af grumme jætter.

Vilhelm Grønbech: *Nordiske Myter og Sagn*, 1941.

L. 1/ *Gunung Api*

2/ Der stod et ildsprudende Bjerg i Skovene, med sit sorte arrede Hoved ovenud af Skyerne, 3/ ved dets Fod voksede der Palmer; 4/ det var i de varme Aartusinder med endnu evig Sommer før Istiden.

5/Om Dagen sender Vulkanen en Røgstøtte op i Himlen, uhyre Dampe som blander sig med de øverste Skytinder, milehøjt oppe, 6/ men om Natten ulmer den som et blodigt Svælg der gaber over Jorden, 7/ og stundom slynger den Flammer og gloende Sten op efter Maanen. 8/ Det er *Gunung Api*, den store Tordner, Jordskælvets og Ildens Fader.

9/Aldre igennem staar han der i luftig Ensomhed og tygger paa Ilden i sit Indre, med en Rystelse og en underjordisk Dundren nu og da, som om Bjerget morer sig ganske solo. 10/Kun sjældent lader *Gunung Api* sig se, 11/han omgiver sig med en Skyverden for at være ene, hyller sig i Dunst og slumrer.

12/I stjerneklare Nætter hænder det at *Gunung Api* slaar Mulmet fra sit Ansigt og blæser Aske i Afgrunden, svaler Krateret og sit Lavabryst i Æteren, 13/ en vældig Kegle tegner sig da i Natten med Foden udspændt over den halve Synskreds og Toppen stræbende op mod Zenith, 14/det er *Gunung Api* der blotter sig for Firmamentet og lader det se sin Størrelse. 15/Og Stjernerne spreder sig ud i lysende Hærskarer for ham, 16/Mælkevejen svæver og vender sig under Nattehimmels øverste Loft, 17/op gaar Maanen og er rund, hæver sin blege Skive som en Sejler i Natten, 18/Syvestjernen lufter sit duggede Spind i det Høje, 19/langsomt drejer hele Himlen sig og stiller sin Straaleglans til Skue fra alle Sider.

Johannes V. Jensen: *Den lange Rejse. Det tabte Land* (1938) 1944.

M. 1/ *Guder og jætter*

2/ Der var engang en verden som blev styret af nogle højere væsener 2b/ der kaldte sig aser, og 2c/ som menneskene dyrkede som guder (3/ de havde ikke andre guder dengang). 4/ Aserne var nemlig større og stærkere end mennesker, 5/ og de havde den guddommelige egenskab at de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev. 6/ Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse, ja, at de selv havde skabt verden og menneskene med. 7/ Det var der naturligvis ingen mennesker der kunne huske, 8/ så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne - guderne - sagde.

9/ Der var også nogle andre væsener der var endnu større end guderne og som kaldte sig kæmper eller hellere jætter. 10/ De kunne også blive meget gamle, 11/ men de kunne ikke blive ved med at holde sig unge og døde derfor til

sidst. 12/ Jætterne påstod at de havde været der før aserne, ja at hele verden oprindelig var deres, og at aserne havde taget den fra dem og lavet den om.

13/Nu boede jætterne i de yderste egne ved verdenshavet i et kæmpeland som hed Udgård. 14/Udgård bestod mest af klipper og ødemarker og tætte skove, 15/og jætterne levede af fiskene i vandet og dyrene i skoven, 16/for der var ikke frugtbar jord i Udgård. 17/Det frugtbare land lå midt i verden, i Midgård, 18/som guderne havde givet menneskene. 19/Menneskene dyrkede jorden og havde dyr på græs, 20/de ofrede jordens frugter og dyr til guderne, og det levede guderne af.

21/ Midt i Midgård havde guderne bygget deres egen borg, Asgård, på en stor slette, Idasletten, 22/ som var omgivet af høje bjerge. 23/ Det var således meget svært at komme op til guderne. 24/ Guderne selv plejede at køre ned og op ad regnbuen, når de skulle ud og hjem. 25/ Der, hvor regnbuen nåede Asgård, havde vagtguden Heimdal sin bolig. 26/ Han kunne se hundrede mile frem og hundrede mile tilbage og høre græsset gro, 27/ og jætterne kunne ikke komme bag på ham. 28/ Hvis de kom, ville han blæse i et vældigt horn, gjallerhornet, som kunne høres over hele verden. 29/ Men han blæste kun i det, hvis der virkelig var fare på færde, 30/ for når man hører så skarpt som Heimdal, får man ondt i ørerne af så høje lyde.

Villy Sørensen: *Ragnarok. En gudfortælling*, 1982.

N. En Landsbydegns Dagbog

1/ Føulum, den 1ste Januar 1708.

2/ Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren! 3/ han slukkede Lyset iaftes, 4/ og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar; 5/ men det har vel intet at betyde. - 6/ Det var ellers en fornøielig Aften: 7/ da Hr. Søren tog sin Hue af efter Maaltidet og sagde, som han pleier: "*agamus gratias!*" pegte han paa mig istedet for Jens. 8/ Det var første Gang jeg læste vor latinske Bordbøn; 9/ idag et Aar læste Jens; 10/ men jeg gjorde store Øine, 11/ for da forstod jeg ikke et Ord, 12/ og nu kan jeg det halve af Cornelius. 13/ Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Føulum; 14/ ak, hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den Dag! 15/ Og saa Præstens Jens kunde blive Biskop i Viborg - som hans Fader siger - 16/ nu hvem kan vide det? 17/ Gud raader for Alting; 18/ hans Villie skee! 19/*amen in nomine Jesu!*

St. St. Blicher: *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog*, (1824) 1983.

O. Operaelskeren

21-2

1/ Jeg ved godt, hvad der driver mig til dette, selv om jeg ikke forstår mig selv. 2/ Se på ordet *forstår*. 3/ Det rummer måske nøglen. 4/ Jeg forstår ikke mig selv. 5/ Har aldrig skrevet dagbog før. 6/ Det har altid stået for mig som noget fjernt, nærmest pjattet med disse mennesker, der må udmåle og nedskrive enhver detalje for ... 7/ ja, for hvad? 8/ Fordi de har en bagtanke med deres liv, en fornemmelse af, at det betyder noget, ikke bare for dem selv, men muligvis også med en skjult tanke om, at det en dag, måske, 9/ hvem ved, 8/ også kan interessere andre. 10/ Hader allerede min egen retorik, mine kommaer, indskud, spørgsmålstegn, hele dette apparat, som en eller anden tvinger mig til at gå i gang med. 11/ "En eller anden", meget god betegnelse for mig og Gud. 12/ Det er fantastisk, jeg læser tilbage og ser ordet Gud i forbindelse med mig! 13/ Har jeg truffet ham? 14/ Nej. 15/ Skal jeg forestille mig ham, dukker skolebilledet op: en gammel idiot med skæg, hvid kåbe og en palmekvist i hånden. 16/ Eller ham den svenske fra filmen, også en bedstepapa med guldbiller og høj hat, gammel, senil, værdig herre. 17/ Nej, 18/ jeg opgiver.

23-2

18/ Læser forrige side igennem og skræmmes atter ved tanken om forehaven-dets umulighed. 19/ Men hvis jeg skal tale om tingene, må jeg gå direkte til værks. 20/ Jeg er vant til at have med tal at gøre, 21/ det må være muligt at lægge sammen og trække fra, at nå til et facit.(...)

Klaus Rifbjerg: *Operaelskeren*, 1966.

P. Grundloven

KAPITEL I

§ 1. Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige.

§ 2. Regeringsformen er indskrænket-monarkisk. Kongemagten nedarves til mænd og kvinder efter de i tronfølge-loven af 27. marts 1953 fastsatte regler.

§ 3. Den lovgivende magt er hos kongen og folketinget i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.

§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

KAPITEL II

§ 5. Kongen kan ikke uden folketingets samtykke være regent i andre lande.

§ 6. Kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke.

§ 7. Kongen er myndig, når han har fyldt sit 18. år. Det samme gælder tronfølgeren.

§ 8. Forinden kongen tiltræder regeringen, afgiver han skriftligt i statsrådet en højtidelig forsikring om ubrødeligt at ville holde grundloven. Af forsikringsakten udstedes tvende ligelydende originaler, af hvilke den ene overgives folketinget for at opbevares i sammes arkiv, den anden nedlægges i rigsarkivet. Kan kongen som følge af fraværelse eller af andre grunde ikke umiddelbart ved tronskiftet afgive denne forsikring, føres regeringen, indtil dette sker, af statsrådet, medmindre anderledes ved lov bestemmes. Har kongen allerede som tronfølger afgivet denne forsikring, tiltræder han umiddelbart ved tronskiftet regeringen.

§ 9. Bestemmelser angående regeringens førelse i tilfælde af kongens umyndighed, sygdom eller fraværelse fastsættes ved lov. Er der ved tronledighed ingen tronfølger, vælger folketinget en konge og fastsætter den fremtidige arvefølge.

§ 10. Stk. 1. Statens ydelse til kongen bestemmes for hans regeringstid ved lov. Ved denne fastsættes tillige, hvilke slotte og andre statsejendele der skal overlades kongen til brug.

Stk. 2. Statsydelsen kan ikke behæftes med gæld.

§ 11. For medlemmer af det kongelige hus kan der bestemmes årpenge ved lov. Årpengene kan ikke uden folketingets samtykke nydes udenfor riget.

KAPITEL III

§ 12. Kongen har med de i denne grundlov fastsatte indskrænkninger den højeste myndighed over alle rigets anliggender og udøver den gennem ministre.

§ 13. Kongen er ansvarsfri; hans person er fredhellig. Ministrene er ansvarlige for regeringens førelse; deres ansvarlighed bestemmes nærmere ved lov.

§ 14. Kongen udnævner og afskediger statsministeren og de øvrige ministre. Han bestemmer deres antal og forretningernes fordeling imellem dem. Kongens underskrift under de lovgivningen og regeringen vedkommende beslutninger giver disse gyldighed, når den er ledsaget af en eller flere ministres underskrift. Enhver minister, som har underskrevet, er ansvarlig for beslutningen.

§ 15. Stk. 1. Ingen minister kan forblive i sit embede, efter at folketinget har udtalt sin mistillid til ham.

Stk. 2. Udtaler folketinget sin mistillid til statsministeren, skal denne begære ministeriets afsked, medmindre nyvalg udskrives. Et ministerium, som har fået et mistillidsvotum, eller som har begæret sin afsked, fungerer, indtil et nyt ministerium er udnævnt. Fungerende ministre kan i deres embede kun foretage sig, hvad der er fornødent til embedsforretningernes uforstyrrede førelse.

§ 16. Ministrene kan af kongen eller folketinget tiltales for deres embedsførelse. Rigsretten påkender de mod ministrene for deres embedsførelse anlagte sager.

§ 17. Stk. 1. Ministrene i forening udgør statsrådet, hvori tronfølgeren, når han er myndig, tager sæde. Kongen fører forsædet undtagen i det i § 8 nævnte tilfælde og i de tilfælde, hvor lovgivningsmagten i henhold til bestemmelsen i § 9 måtte have tillagt statsrådet myndighed til at føre regeringen.

Stk. 2. I statsrådet forhandles alle love og vigtige regeringsforanstaltninger.

§ 18. Er kongen forhindret i at holde statsråd, kan han lade sagen forhandle i et ministerråd. Dette består af samtlige ministre under forsæde af statsministeren. Enhver minister skal da afgive sit votum til protokollen, og beslutning tages efter stemmeflerhed. Statsministeren forelægger den over forhandlingerne førte, af de tilstedeværende ministre underskrevne protokol for kongen, der bestemmer, om han umiddelbart vil bifalde ministerrådets indstilling eller lade sig sagen foredrage i statsrådet.

Q. Korttekster

i.

1/Om to ting er der ingen tvivl: 2/Irak forsøger med velkendt frækhed at skjule sit oprustningsprogram og overtræder dermed FN's beslutninger; 3/og Saddam Hussein tror - som sædvanlig - at kunne bøje reglerne til egen fordel. 4/Hvis Sikkerhedsrådet nu giver efter for ham, behøver ingen senere at undre sig over en endnu farligere *déjà-vu* oplevelse. (...) 5/Sikkerhedsrådet må tale det sprog Saddam forstår. 6/Det er måske ikke populært, 7/men kun et militært indgreb kan tvinge ham til at overholde FN's resolutioner.

Information: oversat citat fra *Frankfurter Allgemeine*. 11.11.1997

ii..

1/Jørgen Grys forsvar for materialismen (31. okt.) har genoplivet den gamle filosofiske debat om spørgsmålet: 2/Er virkeligheden af fysisk eller psykisk art? 3/Denne debat ville ophøre, hvis man indså, at vi som personer i konkrete situationer ikke kan tale om vores psyke uden at referere til noget fysisk og omvendt ikke kan tale om det fysiske uden at forudsætte det psykiske.

Læserbrev Information 7.11. 1997

iii.

1/De fleste irakere er overbevist om, at USA er skyld i deres elendighed. 2/Er de ofre for statslig propaganda? 3/Ikke helt. 4/For hvordan kan man forklare, at amerikanerne ud over ødelæggelse af Iraks masseødelæggelsesvåben, også

kræver respekt for menneskerettighederne, samtidig med at de har et udmærket forhold til nabolandet Saudi-Arabien hvis status på det punkt er himmelråbende?

Information: oversat citat fra *Neue Zürcher Zeitung* 6.11.1997

iv.

1/Min lillebror og jeg gik en gang ude på en mark; 2/så skulle han tisse, 3/og samtidig så vi et hus der brændte. 4/Min lillebror tissede hen mod ilden, 5/men han kunne ikke nå. 6/Så løb han hen og tissede på ilden, 7/og så var ilden slukket. 8/Det reddede huset.

Hindbærbrus og Kragetæer, nr. 9 1972

v.

1/ KO DRÆBT VED SAMMENSTØD MED BIL

2/ En ko blev i går på hovedvej 10 dræbt ved sammenstød med en motorvogn af mærket Opel Rekord, b/model 1968, c/ført af en rødhåret kvinde af normal legemsbygning, d/iført en blå spadseredragt, hvid bluse med flæser og sorte sko med en rem op om hælen. 3/Hun har et ar på højre kind og er hjemmehørende i Skanderborg. 4/Da hun vaklede ud af vognen, kastede solen sine sidste svage stråler over ulykkesstedet. 5/Natten faldt på.

Citeret efter Andersson & Furberg 1969 side 20

vi.

1/Valg på vej i Kenya

2/ Nairobi -

3/ Kenyas præsident, Daniel Arap Moi, opløste i går landets parlament forud for præsident- og parlamentsvalget senere i år. 4/ Den 73-årige Moïs præsidentperiode udløber 4. januar. 5/ Moi har været ved magten siden 1978, 6/ og han vandt en kneben sejr ved Kenyas første flerpartivalg i 1992.

Politiken 6.11.1997

vii.

1/Soupe Orléanaise

2/ 1 l. bouillon - 200 g karse - 500 g kartofler - lidt kørvel - 50 g smør. 3/ De rå kartofler skæres i tynde skiver, lægges i bouillon og koges ved svag varme, 4/ derefter tilsættes det skyllede finthakkede karse, 5/ der kun må koge nogle minutter. 6/ Til sidst kommer man den groftskårne kørvel i - 7/ og lige før anretningen røres smørret i suppen.

Marianne Piepenstock: *Fransk mad*, på dansk ved Annalise Pouplier, 1966.

viii.

1/ Da jeg for tyve Aar siden var i Wien,« 2/ begyndte hun, 1/ »var der en smuk, blaaøjet Dreng, som gjorde stor Furore der ved at danse paa Line med tilbundne Øjne. 3/ Han dansede med vidunderlig Kunst og Ynde, 4/ og der var ingen Bedrag med i Spillet, eftersom Bindet om hans Øjne altid blev knyttet af en blandt Tilskuerne. 5/ Hans Optræden var Sæsonens store Sensation, 6/ og der blev sendt Bud efter ham, for at han skulle danse for Kejseren og Kejsерinden, Ærkehertugerne og hele Hoffet. 7/ Den store Øjenlæge, Professor Helmholtz, var til Stede; 8/ Kejseren havde ladet ham tilkalde, fordi hele Verden talte om Problemet Clairvoyance. 9/ Men midt under Forestillingen rejste Professoren sig i det største Oprør og raabte: 10/ »Deres Majestæt, Deres Kejsерlige Højheder. Dette Nummer er Humbug.«

11/ »Det kan umulig være Humbug,« 12/ sagde Hoflægen. 13/ »Jeg har med egen Haand bundet Bindet om Drengens Øjne.«

14/ »Det er Humbug fra Ende til anden,« 15/ hævdede den store Professor harmdirrende, 16/ »denne Dreng er født blind.««

Karen Blixen: Syndfloden over Norderney
fra *Syv fantastiske Fortællinger* 1935.

ix.

- 1/ Roser er røde
- 2/ Violer er blå
- 3/ Jordbær er søde
- 4/ Du ligeså

Poesibogsvers

x.

- 1/ Der var en gang en mand.
- 2/ Han boede i en spand.
- 3/ Spanden var af ler,
- 4/ og konen vasked' bleer;
- 5/ sønnen var barber.
- 6/ Nu kan jeg ikke mer.

Børnerim

xi.

- 1/ Se, her er Rikke. 2/ Rikke har en bold. 3/ Rikke har også en cykel. 4/ Nu kører Rikke med bolden. 5/ Rikke kører stærkt. 6/ Hov! Der er et hul i jorden. 7/ Rikke vælter. 8/ Rikke har slået sin albue, av! 9/ Mor! mor! Græder Rikke. 10a/

Nu kommer mor. 10b/ Mor hjælper Rikke op. 11/ Mor vasker Rikkes sår og sætter plaster på. 12/ Nu gør Rikkes sår ikke så ondt mere. 13/ Så cykler Rikke igen.

Bodil Nederby 1986: *Rikke Cykler*

xii.

Man må ikke se med fingrene, men gerne røre med øjnene.

Skilt på en udstilling for voksne og børn

xiii.

Niks pille ved festungen du dreng med den grønne kasket, lad herskaberne komme til og ligge på tallerkningen.

Opslag under *fæstning* og *tallerken* i Oscar Arlaud 1906: *Bevingede ord*.

R. Ledere fra Ekstra Bladet

i. 1/ HVILKEN HÅN

2/ Virkningerne af et system, der bygger på en stemme til hver vælger, kan være nedslående, i hvert fald for medlemmerne af den herskende politiske klasse.

3/ Vi kender det herhjemme fra blandt andet Glistrups gennembrud i 1973, 4/ og vi ser det med Pia Kjærsgaards fremstormen i disse år. 5/ Begge bevægelser er udtryk for en utilfredshed, der går dybt ned i befolkningen.

6/ Hver gang er standard-svaret fra den herskende politiske klasse: Mere oplysning. 7/ Bare folk bliver klogere, så vil de kunne gennemskue 'populisterne', 8/ som de ynder at kalde de højtråbende oprørere. 9/ Som om det skulle være en fejl at tage udgangspunkt i *populus*, folket.

10/ Den store, store mangel er netop, at hensynet til folkets ønsker, følelser og krav spiller en stadig faldende rolle. 11/ Den hjemlige politiske historie er plastret til med eksempler. Maastricht-afstemningerne i 1992 og 1993 om EU, dele af udlændingepolitikken, sundhedsvæsenets forfald og angrebene på pensionssystemet, senest efterlønnen. 12/ Globalisering er det magiske ord. 13/ Verden sammensmeltes, 14/ alt hænger sammen med kold foragt for den velkendte erfaring, at et meningsfyldt ansvar altid bygger på det nære. 15/ Jo længere væk, jo mindre ansvar.

16/ Balladen omkring Østrig er i familie hermed. 17/ Et politisk flertal beslutter at lade den højredrejede politiker Jörg Haider få del i magten. 18/ Chirac, Schrö-

der, Nyrup og de andre EU-koryfæer kunne have udtalt deres skarpe kritik af denne personage, 19/ **men det rækker ikke.**

20/ Glemte er kommunisterne, der indtrådte i den franske regering. 21/ Glemte er fascisterne, som banede vejen for Berlusconi i Italien. 22/ Nein, der Haider i lille Østrig ist ganz was anders.

23/ Skidt med Østrigs og de østrigske vælgeres suverænitet. 24/ Vil østrigerne være med i det pæne selskab, må de virkelig forstå, at EU stiller krav til takt og tone. 25/ **At de østrigske vælgere i bund og grund er træt af den regeringskoalition**, der i årtier har styret landet og derfor har besluttet at vælte den, er noget aldeles underordnet og sagen aldeles uvedkommende,

26/ Det er ikke EU, der udtaler sig, 27/ siger Venstres leder Anders Fogh Rasmussen, 28/ det er alene de 14 stats- og regeringschefer, 29/ hvoraf de fleste er socialdemokrater. 30/ Sådan formulerer den sande politiske dialektiker sig, når det gælder om at undertrykke kendsgerningerne uden åbenlyst at lyve. 31/ For det er en kendsgerning, at stats- og regeringscheferne i 14 EU-lande forsøger at sabotere resultatet af regeringsforhandlingerne i det 15. EU-land og dermed tilsidesætte de østrigske vælgeres suverænitet. 32/ De gør det, 33/ må vi forstå, netop fordi det er Østrig med den nazistiske fortid. 34/ Men er virkeligheden i 30'erne og 40'erne vigtigere end den østrigske virkelighed i dag? 35/ Det mener man øjensynlig og lukker op for en farlig udvikling, 36/ så det i fremtiden vil være muligt at bryde ind i ethvert EU-lands regeringsforhandlinger.

37/ Danmark måtte tilslutte sig, 38/ siger den danske regering. 39/ Og dette er netop problemet. 40/ De andre EU-lande dikterede under tilskyndelse fra en østrigsk præsident og en opposition, der ikke ville finde sig i at miste taget i magten.

41/ Og vennerne rundt om i EU stillede sig beredvilligt til rådighed.

42/ Det afviser Nyrup i en erklæring hvis sandhedsværdi har samme styrke, som da han lovede ikke at ville røre ved efterlønnen.

43/ Demokrati skal i endnu højere grad være demokrati på den herskende politiske klasses præmisser. 44/ Derfor skal EU være den ophøjede garant.

45/ Begivenhederne i de senere dage bekræfter det.

46/ Det vover man stadig at kalde folkestyre. 47/ Hvilken belastning af dette krævende ord, hvilken hån.

Ekstra Bladet 3. februar 2000, 1. sektion, side 2.

R. ii.

1/ TILLYKKE DANMARK

2/ OGSÅ her på lederplads skal der lyde et stort 'Tillykke!' til brødrene Olsen for deres overbevisende sejr ved Det europæiske Melodi Grand Prix. 3/ Det var en flot sang, 4/ og det var smukt at se jer synge bukserne ned om hælene på sangskrivere og sangere fra hele Europa med mere. 5/ Men da dette er en leder, er vi nødt til også at pege på de politiske perspektiver i den sejr.

6/ ALLE husker sikkert, hvordan det gik, sidste gang vi mødte den europæiske elite på netop svensk grund. 7/ Det var ved europamesterskaberne i fodbold i 1992, 8/ hvor dansk fodbold havde sin måske største succes nogensinde. 9/ Behøver vi minde om, at det skete, lige efter at danskerne ved den rigtige folkeafstemning havde sagt nej til Maastricht-traktaten?

10/ ØNSKER man flere historiske paralleller, kan man for eksempel spørge hvad anføreren for det danske fodboldlandshold hed i 1992? 11/ Ja, netop Olsen! 12/ Helt nøjagtigt Lars Olsen fra Brøndby, 13/ og herefter kan enhver vist se de historiske tråde, der strækker sig fra triumfen i 1992 til i dag, hvor vi står over for en afstemning om vore forbehold over for Maastricht-traktaten.

14/ BRØDRENE Olsen har med deres flotte sejr vist vejen, 15/ som i 1992 fik Uffe Ellemann-Jensen til at udtale de senere så berømte ord: 'If you can't join them, beat them'. 16/ I år er rækkefølgen den omvendte. 17/ Først banker Olsen det øvrige Europa, 18/ og derefter siger vi nej ved euro-afstemningen. 19/ Derfor kan vi vende citatet om og sige: 'If you can beat them, don't join them'.

19/ Så altså: 20/ Tillykke, Olsen, 21/ og tillykke, Danmark!

S. Overskrifter i aviser

Århus Onsdag 17. maj 1995, side 1-4, Lokalavisen Vest 17. maj 1995, side 1-4, Information 20-21 maj 1995, side 1-2, Århus Stiftstidende 20. maj 1995, Den lokale side 1-4, Politiken 20. maj 1995, side 1-2.

1/ Hjælp os med et lån	26/ Iranske oppositionskvinder myrdet
2/ Ejerlejlighed måtte sælges efter selvmord	27/ Lokale leverandører vigtigere end pris
3/ Datter skal lære at leve uden mor	28/ Unge forskere fri for skattesmæk
4/ Boldklubber holder åbent for børnene	29/ Hidsig debat om Årslev Engsø
5/ Banker kan miste fradrag	30/ Voldsom reaktion mod John Major
6/ Overlæger beklager	31/ Rindende øjne og allergi

- 7/ Gammel kærlighed ruster ikke
- 8/ Ny udlejer strammer betingelserne
- 9/ 11 banker risikerer at miste fradrag
- 10/ En barsk barndom får Hanne til at hjælpe andre
- 11/ NATO vil hjælpe FN ud af Bosnien
- 12/ EU bremser dansk kamp for rent kød
- 13/ Klubberne har åbent hus i parken
- 14/ Freden kommer nærmere i Nordirland
- 15/ Libanons ministerpræsident går af
- 16/ Olsens plan vækker vrede
- 17/ Hun indgik aftale med sin søster:
- Nu skal jeg være berømt
- 18/ De får 3,5 pct
- 19/ Forslag: Klar besked om maden
- 20/ Filosof: De fælles danske værdier ved at smuldre
- 21/ Både vejfest og lønfest
- 22/ Hvor Frihed er navnet på et fængsel
- 23/ Broplads stukket brand
- 24/ Kritik mødt med skuldertræk
- 25/ Pengekassen smækket i
- 32/ Fornyet håb for desertører
- 33/ Grov sag om krænkelse af små børn
- 34/ Usikkerhed efter ændring af lovgivning
- 35/ Strid om mærkning af kød
- 36/ Bolværk mod dårlige læger
- 37/ Motionsmarch på hjul
- 38/ Seniordans i centret
- 39/ Gøg og nattergal før aftenkaffen
- 40/ Ånden fra Oslo
- 41/ Chirac i kamp mod arbejdsløsheden
- 42/ Fremtidens lærer til debat
- 43/ Vennernes Dag i Den gamle By
- 44/ Jeltsin-veto mod forhandlinger
- 45/ For få til hjertekirurgien
- 46/ Indlagt med sin syge sjæl i fem år
- 47/ Parat til genforening
- 48/ Måske sjovt - og helt sikkert plat
- 49/ Lydavis tidligst næste år
- 50/ Ministermassakre

T. Bakterier

- 1/ Farlige bakterier med hjem fra ferie
- 2/ Med millioner af danske turister bliver flere indlagt på udenlandske hospita-
taler
- 3/ Det medfører flere resistente bakteri-
er i Danmark
- 4/ USA
- 5/ Tuberculosebacillen truer med tuberku-
lose
- 6/ Stafylokokkerne kan give madforgift-
ning, bylder, sår og knoglemarvsbetæn-
delse
- 7/ Resistens
- 8/ Bakterier er resistente når de bliver
modstandsdygtige overfor én antibioti-
ka, der tidligere slog dem ihjel
- 9/ Multi-resistens
- 10/ Bakterier er multi-resistente når de
bliver modstandsdygtige overfor i hvert
fald fire kendte antibiotika
- 11/ Kilde: Rigshospitalet og Hvidovre
Hospital
- 12/ SYDEUROPA
- 13/ Primært Frankrig, Italien, Spanien
og Ungarn
- 14/ Pneumokokker forårsager lungebe-
tændelse
- 15/ Stafylokokkerne findes overalt og
kan give madforgiftning, bylder, sår og
knoglemarvsbetændelse
- 16/ THAILAND
- 17/ Gonokokkerne er skyld i gonorré
- Tekst på et verdenskort, Politiken 15/8
96, 1. sektion side 6

U. Gruppepsykologi

1/ Gold (1958) konkluderer: 2/ Det kan ikke nægtes, at kammeratgruppen udøver en betragtelig indflydelse på det enkelte barn og er afgørende for, hvor tilgængeligt det er for pædagogisk påvirkning.

3/ Mc. Keachie (1954) konkluderer i en anden undersøgelse: 4/ selv hos studenter er tendensen til konformitet mellem den individuelle indstilling og gruppens opfattelse så stærkt fremtrædende, at man må spørge om en individuel indlæring overhovedet er mulig *mod* gruppens indstilling. 5/ Man må snare tale om gruppens superioritet over den enkeltes motivation.

6/ Et barn skal ikke langt op i skolealderen før gruppens påvirkning er stærkere end lærerens, hvis påvirkningerne er modsatrettede.

7/ Konsekvensen bliver at den pædagogiske påvirkning må ske *med* gruppen og ikke *mod* gruppen.

8/ For den pædagog, der får indsigt i gruppepsykologien, kan der imidlertid ligge en stærk fristelse til at bruge gruppepresset, dels som et særdeles effektivt disciplineringsmiddel, dels som en særdeles effektiv indoktrineringsmetode. 9/ Den pædagog der arbejder med gruppemetoder må i endnu højere grad end andre være i besiddelse af en ægte demokratisk indstilling.

10/ Problemet er på den anden side ikke klaret med at afvise gruppepsykologien som en vej ind i "Fagre nye verden". 11/ De gruppepsykologiske lov-mæssigheder fungerer også, selvom de ikke tages i betragtning, blot med negative virkninger. 12/ Løsningen må være at lære dem at kende og at kunne kontrollere dem, så de får en positiv virkning.

13/ Gruppepresset kan næppe elimineres, 14/ men det kan ændres, så det får positive former og bruges til positive formål. 15/ Dette spørgsmål uddybes nærmere i afsnittet om "social kontrol".

Arne Sjølund: *Gruppepsykologi*
1965 Gyldendal, side 23-24.

V. 1772

1/ 1772 2/ Harmen over Struensee-regimet når nye højder. 3/ København summer af rygter om Struensee og dronningen, statskupplaner, mishandlinger af kongen og den lille kronprins Frederik. 4/ Struensees tidligere ven, *grev Rantzau-Ascheberg* og den berygtede bondeplager, *generalkrigskommissær Magnus Beringskjold* danner en sammensværgelse og kommer gennem kongens bror, *Arveprins Frederiks* kabinetssekretær *Ove Guldberg* i forbindelse med arveprinsen og hans moder, *enkedronning Juliane Marie*. 5/ To højtstående officerer fra hovedstadens garnison *general Eikstedt* og *oberst Køller* slutter sig til dem, 6/ men der-

imod afviser både J. E. H. Bernstorff og A. G. Moltke et makkerskab med det noget grumsede selskab.

7/ Kuppet iværksættes efter et maskebal på Christiansborg 16. januar. 8/ Med enkedronningen i spidsen trænger de sammensvorne ind i Christian 7.s sovekammer og skræmmer den sindssyge konge til at underskrive arrestordre mod Struensee, Enevold Brandt og dronning Caroline Mathilde. 9/ Forinden har oberst Køller arresteret Struensee og Brandt 10/ og kort efter føres dronningen til Kronborg under bevogtning af general Eikstedts dragoner. 11/ Så let var det at fælde den mægtigste mand i datidens Danmark.

12/ Københavns befolkning hilser meddelelsen om diktatorens fald med stormende begejstring. 13/ Christian 7. bliver anbragt i en guldkafe og kørt rundt i hovedstadens gader for at modtage undersåtternes hyldest. 14/ Om aftenen fejrer den københavnske pøbel kongens "befrielse" ved at plyndre byens bordeller.

Hvornår skete det. Danmarkshistorisk opslagsbog
Politikens Forlag 1960

Y. Løver

1/PRØVEKORT VOR FANTASTISKE VERDEN

2/EFTERÅR 1996

3/ LØVE

4/PATTEDYR

5/ORDEN *carnivora* 6/FAMILIE *felidae* 7/SLÆGT & ART *panthera leo*

8/Løven, 9/der kaldes dyrenes konge, 8/var engang almindelig i Afrika, Asien og dele af Europa. 10/Nu findes den næsten udelukkende i Afrika, 11/hvor den er fredet.

12/Løven er det største og kraftigste af alle Afrikas rovdyr. 13/En han i sin bedste alder er et imponerende syn. 14/Hos unge hanner har manken almindeligvis den samme farve som resten af pelsen, 15/men den bliver mørkere med alderen 16/og gamle hanner kan have næsten sort manke.

16/Vaner

17/Modsat alle andre arter i kattefamilien er løven et socialt dyr, der lever i familiegrupper på mellem 20 og 30 dyr.

18/I en del grupper findes der kun en han, 19/men andre har op til fire. 20/Når der er mere end en han, er disse sandsynligvis brødre eller betragter hinanden som sådan.

21/Løver har meget skarpe territoriegrænser 22/og de forhindrer andre hanner i at komme ind på området. 23/Vilde og blodige slagsmål kan opstå og 24/de ender ofte med at en løve bliver dræbt. 25/Vinderen overtager territoriet og dermed hele flokken.

26/Hanløver er sløve og udnytter gruppen til at dække alle sine behov uden selv at behøve at anstrenge sig. 27/Efter en eller to sæsoner med en flok bliver hannen rastløs og mindre interesseret og kan måske ikke længere modstå udfordring fra en rival. 28/Hvis han taber, leder han efter en ny flok at herske over. 29/På den måde undgås indavl.

330/Gamle og skadede løver, der har undgået døden efter en strid, men har mistet sit territorium, dør ofte når de skal forsøge at klare sig på egen hånd.

Prøvekort Vor fantastiske verden. Efterår 1996

Z. Dansk Stil

0/Overgangen fra barn til voksen.

1/Overgangen fra barn til voksen kunne gøres meget lettere end den er. 2/Der bliver snakket forfærdeligt meget. 3/Jeg tror egentlig at hvis man ikke snakke-
de så meget ville det afhjælpe lidt. 4/Hvordan den burde laves om, kommer vel
an på ens politiske indstilling. 5/jeg mener at såfremt samfundet blev lavet
"lidt" om var overgangen ikke så svær.

6/Hvis man er født i kernefamilien og man allerede fra fødslen er pakket
godt ind. Nemlig hvis den ene af forældrene har gået hjemme og ens første
skridt uden for hjemmet er skolen (folkeskolen). Opdager man først da at andre
har haft en helt anden opvækst forløb. 7/Man har dermed sjældent vænnet sig
til den mere specielle type børn kontra voksne f. eks. problembørn alkoholikere,
eneboere ensomme eller lever i et kollektivt eller på anden måde.

8/Hvis man derimod kommer på daginstitutioner i 1 års alderen eller før.
Og er blevet stimuleret efter behov og ikke opholdt sig mere end 6 timer om da-
gen i institutionen vil overgangen til skolen være lettere. 9/Hvor der fra helt lil-
le blev stillet krav til barnet vil overgangen være lettere, 10/ barnet vil ligesom
være mere selvstændig, 11/jeg synes også, at man skulle lære børnene selv at
tage stilling og kunne bestemme sig til hvad de vil, når man spørger dem eller
sætter et valg op for dem opdrage dem til at være sociale også rent sjæleligt, ac-
ceptere andre og selv tage en selvstændig beslutning, 12/de skal have mere
medbestemmelse og 13/at kunne udtrykke sig rent sprogligt det vil hjælpe dem
enormt. 14/Når de kommer i puberteten og videre op i de voksnes rækker, så
tror jeg ikke der vil opstå de helt store problemer, 15/en ting der i hvert vil hjæl-

pe det er at have så stor viden som muligt. 16/Det får man ved at være godt skolet, altså at skolen bliver mere udviklet ved bl.a. længere skolegang.

17/Skolen skulle laves om man skulle køre lidt efter det system, som lilleskolerne kører efter, ikke så mange elever i klasserne, mere samarbejde med forældrene og mere individuel behandling af børnene. 18/Lærerne skal hjælpe eleverne at hjælpe hinanden. D.v.s. i stedet for som nu, hvor de indbyrdes konkurrerer og undlader at hjælpe hinanden indbyrdes. 19/Læreren bør fungere, som en slags konsulent allerede når eleverne kan læse en tekst selvstændigt. 20/Han bør lære eleverne selv at bearbejde sit stof. I stedet for som nu, hvor det bliver spyttet ud i hovedet på eleverne færdig, skræddersyet. 21/Dermed lærer eleverne, barnet, hurtigt at stille kritik til oplysninger, og lærer dermed ikke at stole på alt hvad den voksne fortæller. 22/En stor del af teenagealderen vil derfor undgå den store brydningskraft. Idet barnet ikke betragter den voksne som afgud der aldrig tager fejl.

23/Barnet får en langsommere overgang til et selvstændigt voksent menneske.

Stil skrevet 1976 af en pige i 2. real (= 9. klasse) over emnet:

Overgangen fra barn til voksen

Æ. 1/Årsrapport fra komitéen til udarbejdelse af BNImp

2/Rådets direktiv om harmonisering af fastlæggelsen BNI i markedspriser blev godkendt den 13.2.1989. 3/Dette direktiv har til formål at sikre begrebsmæssig og praktisk sammenlignelighed samt detaljerethed i oplysningerne, der indgår i BNImp. 4/For at opnå dette har kommissionen søgt assistance hos en forvaltningskomité, der allerede har holdt møde to gange, nemlig i juni og november 1989. 5/Komitéen har godkendt den endelige udgave af den interne forretningsorden. 6/En første drøftelse af det territoriale anvendelsesområde for BNI har fundet sted. 7/Et nyt dokument vil blive forelagt til drøftelse og godkendelse på komitéens møder i 1990. 8/Første skridt i udarbejdelsen af den detaljerede fortegnelse over kilder til og udregningsprocedurer for BNI, som foreskrevet i direktivet, nemlig udarbejdelsen af resuméer foretaget af de nationale regnskabs tjenester i medlemsstaterne, er sket.

9/Det Europæiske Råd er klar over, at den seneste udvidelse, fristen i 1992 med hensyn til gennemførelse af et enhedsmarked, det tilsagn, der er givet om at styrke samhørigheden og om at udvikle de fælles politikker, samt undertegnelse af fællesakten åbner nye perspektiver for Fællesskabet.

Bulletin for de europæiske Fællesskaber 1990: *Aktivitetsrapport 1989.*

Ø. Advokat NN

0/ Til Forsikringsselskabet Codan

1/ Advokat NN har dags dato kontaktet mig, idet han i en bolighandel har et problem med hensyn til en reguleringsklausul på realkreditlånet, som formentlig vil udløse et krav fra hans klient grundet en advokatfejl, idet jeg på det foreliggende grundlag ikke kan se, i hvilket omfang der måtte være erstatningsansvar.

2/ Jeg vedlægger kopi af slutseddel m.m. dateret 14.02.1994 samt en datoliste dateret g.d. med sagens forløb i punkter.

3/ Advokat NN har på et tidspunkt i forbindelse med gennemgang af slutsedlen bibragt sin klient det indtryk, at der var handlet på en bestemt ydelse, der således bortset fra 2% eller kr. 500,00 skulle være både maksimum- og minimumsydelse, 4/ men det sproglige indhold af reguleringsklausulen som anført i slutsedlen er et andet, 5/ og resultatet bliver, at køberne opnår ikke blot en betragtelig refusion i den nominelle købesum, idet sælgerpantebrevet helt forsvinder uden at udligne hele ydelsesreguleringen, men køberne opnår tillige en nedsættelse af ydelsen.

6/ Venlig hilsen

xx, advokat

Privat forretningsbrev 1997

Å. Afdøde Jonsen

(I det følgende betyder: *sd* sovekammerdøren, *ed* døren til forstuen, *gd* gadedøren, *kd* døren til køkkenet, og *td* døren til korridoren med trappen.)

(...)

1/ FØRSTE AKT

(1/ Fru Emily Jonsen [...] så sætter hun sig. *Strikker. Længe. Og i tavshed.*) [...]

(2/ Da løfter hun pludselig hovedet - og ser mod *td* —)

EMILY: 3/ Nå, 4/ vil du tur nu. 5/ Ja vejret er jo også aldeles velsignet. 6/ Lige til og — (7/ *Lytter. Smiler.*) 8/ Jaja, 9/ det er klart. 10/ Det er jo ikke som i gamle dah nej — 11/ så snart vinden gik nord eller vest så var gigten der! 12/ Jeg tror såmænd ja' traskede mæ' hvis ikke — (13/ *Løfter strikkesøjlet demonstrerende.*) 14/ Jeg har lovet Sømandsmissionen 12 par inden 1. oktober! (15/ *Drejer hovedet —*

som om hun med øjnene fulgte en person der gik fra td til ed. Nikker.) 16/ Jaja, 17/ gør bare dét. 18/ Men vi spiser jo som sædvanlig kl. 12. 19/ Og du ve' (20/ Tier – som en der bliver afbrudt.) 21/ Jaja. 22/ Jo. (Nikker venligt.) 23/ Go' tur. (24/ Tager øjnene fra døren. Sukker tilfreds. Bliver et øjeblik siddende ... med strikketøjet i skødet. Kommer så i tanker om noget. Rejser sig. Hen til kd, åbner på klem → 25/ Nu gik kaptajnen, fru Larsen.

EN KVINDESTEMME: (26/ I køkkenet.) 27/ Jo.
(28/ Emily hen til rygebordet. Tager en cerut. Tænder.)

FRU LARSEN: (29/ Fra køkkenet – med gulvspand, gulvskrubbe, og gulvklud.) 30/ Fruen mener jeg sku' ta' kahytten nu mens ...

EMILY: 30/ Ja ku' De ikke lige ... mens han ikke er her?

FRU LARSEN: 31/ Jomen hvis han nu kómmes – ?

Emmy: 32/ Han ville helt ud til Julebæk i da' – 33/ vejret er jo så dejlig så ...
34/ De første trekvarter ser vi ham nok ikke.

FRU LARSEN: 35/ Jo.

(36/ Mander sig op.) 37/ Jamen så – (38/ Videre mod td.)

(39/ Fru Larsen er omkring de 50; og har antagelig engang været ganske pæn. 40/ Hun virker lidt sølle, lidt ubegavet, lidt mishandlet; og tillige som om hun gik rundt i evig uro og angst. 41/ Lider hun af dårlig samvittighed? 42/ Hendes undvigende blik kunne tyde derpå. 43/ Der er dog næppe tvivl om at hun både er skikkelig, godhjertet, og af jævn almindelig hæderlighed.)

EMILY: 44/ Jeg ka' ikke forstå De altid er så bange for ham. 45/ Som om han gjorde noen mors sjæl fortræd!

FRU LARSEN: (46/ Der har standset og vendt sig.) 47/ Det er ved det at - (48/ Åbner td.) 49/ Jomen når jeg nu skynder mig! (50/ Hurtigt ind i mørket. Lukker efter sig.)

(51/ Man hører fru Larsen skramle op ad trinene.

52/ Emily ser efter hende. Smiler. Ryster på hovedet. 53/ Tænk at noen ka' være så tosset

54/ I næste sekund ringer det. 55/ Emily lægger cerutten, og går ud gennem ed – som hun lader stå efter sig.

56/ Derefter åbner han gd.)

EMILY: (57/ I forstuen.) 58/ Men goda hr. grosserer. 59/ Værsgo og kom indenfor. 60/ Næ men læg frakken da.

DEN BESØGENDE: (61/ I forstuen.) 62/ Tak jeg går igen med det samme.

(63/ Manden ind - i overfrakke - fulgt af Emily.)

Soya 1966: *Afdøde Jonsen. Komædie i 4 akter*

EMNE-, TEGN- OG NAVNEREGISTER

Efter den alfabetiske liste er der en liste over anvendte tegn, i systematisk rækkefølge.

◻: angiver ord der står andre steder i denne liste.

→: angiver at man skal se under det ord der er mærket med ◻.

(...) parenteser angiver andre betegnelser for det anførte begreb eller hvad en forkortelse står for.
understregning angiver hvor begrebet defineres.

a (adverbialplads i ledsætninger, før det finitte verbum) § 82-84

A (udsagnsadverbial, syntaktisk led i sætningen) § 49-50, (for plads i sætningsskemaet) § 52-53, 79, 173

A+ (notation for de $\varnothing$ forudsatte informationer der hører til afsenderens baggrundsviden) § 155-157

A- (notation for de $\varnothing$ forudsatte informationer der ikke hører til afsenderens baggrundsviden) § 155-157

absolut positiv § 39

absolut konstruktion § 41

abstraktion § 246-248

adf: (adfærd, type af prædikat eller foregang) § 212-216-219

adfærd (type af prædikat eller foregang) **adf:** § 212-216-219

adjektiv **aj** § 21-22, 24-32, 49, 58-60, 64, 71

adjektival (beskriverhelhed) **J** § 41, 64

adjektivfleksiv **j** § 20-22, 24, 30-32

adjektivrod **J** § 19, 26-32, 58-60, 64, 170, 214.217

adjektivsubstantiv **J~sb** § 26-32, 210

adjunktiv § 52,60, 78, 134

adressat § 152-267

adverbial § 24, 173, 220-226, → $\varnothing$ retningsadverbial, $\varnothing$ gradsadverbial, $\varnothing$ ytringsadverbial, $\varnothing$ udsigelsesadverbial, $\varnothing$ mådesadverbial, $\varnothing$ udsagnsadverbial

adverbialledsætning § 74, 79-84

adverbium → $\varnothing$ retningsadverbium, $\varnothing$ gradsadverbium, $\varnothing$ attitudeadverbium, $\varnothing$ nægtelse, $\varnothing$ mådesadverbium, $\varnothing$ omstændighedsadverbium

afbildning → $\varnothing$ betegnelse

afledning → $\varnothing$ derivat

afledningsendelse → $\varnothing$ derivativ

afsender § 152-167

aftale § 161

AG (agent, genstandskategori) § 197-205-211

agent (genstandskategori) AG § 197-205-211

aj (adjektiv, fleksionel ordklasse) § 21

AK (aktivitetsfænomen, genstandskategori) § 197-209-211

akkusativ § 22.3, 68.3, 176-177, 179, 184, 215

akkusativ med *at*-infinitiv § 68.3, 122.2, 177, 215

akkusativ med gerundium § 176

akkusativ med infinitiv § 68.3, 122.2, 176, 215

akkusativ med supinum § 176

aktionsart § 263-264

aktivitetsfænomen (genstandskategori) AK § 197-209-211

aktuel baggrund § 122

allomorf → $\varnothing$ morfemvariant

AN: (animalsk dyr, genstandskategori) § 197-204-211

anaforisk henvisning § 59

analepse → $\varnothing$ tilbageblik

animalsk dyr (genstandskategori) AN § 197-204-211

ant: (antagelse, type af prædikat eller foregang) § 75, 212-214-219

antagelse (type af prædikat eller foregang) **ant:** § 75, 212-214-219

antagelse → $\varnothing$ intentionalitet

antidativ § 183

antipassiv § 183

antonymi → $\varnothing$ gradsmodsætninger

apersonal fortæller § 159, 166-167

appositionsforbindelse § 36, 60, 200

argument (tekstelement) § 101

argumentativ relation → $\varnothing$ vidensrelation

argumentativ konneksion § 99

artikel **n** § 23-24, 28-32

artsmodsætninger (sidebegreber, heteronym) § 196

- asp:** (aspektverbum, funktionsverbal) § 175, 212, 219
 aspekt (for prædikater) § 85-96, 263-284
 aspektverbum § 175, 212, 219
 assertion § 54, 135
 asymmetri → **omagtrelation**, **ovidensrelation**
 attitudeadverbium **ya** § 19, 41, 54, 222-223 →
 $\varnothing$ yringsadverbial
 autonomi (mellem udsagn) ‘-’ § 194-196
 autoritativ relation → **ovidensrelation**
B (baggrund for tælle som-mekanismen i kommunikationssituationen) § 11, 168, 230-234
 baggrund (for figur) § 11-13
 baggrund (information i udsagnet) § 118-119 →
 $\varnothing$ figur, $\varnothing$ aktuel baggrund, $\varnothing$ omtalt baggrund, $\varnothing$ mentalt lager, $\varnothing$ opmærksomhedsfelt.
 bagudsyn § 164-167
 bare § 83.1
 bede § 37, 177.1
 bedrag § 155-156
 begrebsindhold (intension) § 236-248
 begrebsomfang (ekstension) § 236-248
 begrundelsesledsætning § 79
 belæring § 161
 benægtelsesudsagn § 135, 138-139, 144
 benævnelse § 112, 115, 121-126
 beretning § 100, 161
 beretning (genre) § 100-109
 berettende tekst § 161
 beskrivelse § 102, 161
 beskrivende tekst § 161
 beskriverhelhed → **adjektival**
 bestemt (definit) nominal § 38, 59, 121-126
 bestemthedsendelsen **n** § 21, 59
 betegnelse (for $\varnothing$ genstand eller $\varnothing$ foregang, general reference) § 7-8, 32, 168-196, 197-229, 230-248, 250-268
 betingelse (udsagnsadverbial) {BTG} § 71-72, 79, 224
 betingelsesadverbial **A** {BTG} § 71-72, 79, 224
 betingelsesledsætning (konditionalsætning) § 71-72, 79
 bindeord → $\varnothing$ konjunktion, $\varnothing$ subjunktion
 biord → $\varnothing$ retningsadverbium, $\varnothing$ gradsadverbium, $\varnothing$ attitudeadverbium, $\varnothing$ nægtelse, $\varnothing$ mådesadverbium, $\varnothing$ omstændighedsadverbium
 bisætning → $\varnothing$ ledsætning
 bitryk /xxx § 33-47
 blending § 257
 brudovergang (aktionsart) § 264
 {BTG} ($\varnothing$ betingelse, $\varnothing$ udsagnsadverbial) § 71-72, 79, 224
 bud § 54, 151
 budskab (i tekst) § 7, 9, 13, 97-98
 budskabsudsagn § 98
 bydeform → $\varnothing$ imperativ
 bøjning → $\varnothing$ fleksion
 bøjningsendelse → $\varnothing$ fleksion
D (determinat, led i et nominal og plads i nominalskema) § 58-60, (led i adjektival) § 64
 datid § 21, 57, 85-96
 datids tillægsform → $\varnothing$ perfektum participium, $\varnothing$ supinum
 datidsform → $\varnothing$ præteritum $\varnothing$ datid
 dativobjekt → $\varnothing$ indirekte objekt, $\varnothing$ H-rolle
 dativskift § 174
 deduktiv argumentation § 161
 definit → $\varnothing$ bestemt
 degradering (af udsagn) § 171-173
 deiktisk tid **f** § 56-57
 deiktiske pronominer (personlige) **n** § 23, 59
 del (genstandskategori) DL § 197-211
 del-helhed → $\varnothing$ meronymi
 delrum (i modtagernes bevidsthed) § 151
 demonstrativ pronomen **n** § 23, 59
der § 80.1
der-konstruktion § 38, 136
der-passiv § 66, 179
 derivat (afledt ord) § 25-32
 derivation (afledning) § 22, 25-32, 64, 174
 derivativ (afledningsendelse) § 22, 25-32, 64, 174
det § 126
 determinat **D** § 58-60, 64, 74 78, 80-84
 determinativ ledsætning § 74, 78, 80-84
 determinator **d** § 64
 Diderichsen § 53, 54, 82
 direkte rolleled (plads i sætningsskemaet) § 68, 84
 direkte tale § 83
 direkte rolleled **DR** § 61, 65-73
 disjunktive kategorier § 244
 diskurs § 2 → $\varnothing$ interaktion
 distal anaforisk henvisning § 59
 distinktiv mening ved pronomen § 44, 46, 119, 128
 ditransitivt verbum **V3** § 61-66, 73 → $\varnothing$ trivalent prædikat

- divalent prædikat eller foregang **V2** § 61-70, 73, 175-184
- DL (del, genstandskategori) § 197-206-211
- dobbelt understregning (notation for udsagnets meddelte forgrund) § 118-119, 134-148
- double-crossing § 156
- dpl: (dynamisk lokativ, bevægelse, type af prædikat eller foregang) § 212-216-219
- DR** (direkte rolleled, plads i sætningsskemaet) § 68, 84
- durativ § 37,85
- dynamisk lokativ (type af prædikat eller foregang) dpl: § 212-219
- dækket direkte tale § 83, 162
- DØ (død ting, genstandskategori) § 197-211
- død ting (genstandskategori) DØ § 197-211
- død metafor § 255
- [E] → E-rolle
- E** (ekstraposition plads i sætningsskemaet) § 84, 148
- E-rolle [E] § 50-53, 67-73, 170-184
- eftertid § 57, 90-96
- egennavn **n** → $\varnothing$ proprium
- egenskab (type af prædikat eller foregang) egn: § 212-219
- egentligt subjekt **S** § 50, 65, 136
- egn: (egenskab, type af prædikat eller foregang) § 212-219
- ejefald → $\varnothing$ genitiv
- eksklusivitet (mellem udsagn) 'I' § 194-196
- eksplicitiv *det* § 126
- eksplicit information → $\varnothing$ udtalt information
- eksposition (genre) § 102
- ekstension → $\varnothing$ begrebsomfang
- ekstraposition § 84, 148
- elativ superlativ (højeste form) § 39
- elementspørgsmål § 54
- ellipse ved sideordning § 193
- ellipse § 45, 64, 72, 193
- elliptisk kløvning § 147
- emfase § 33
- emne § 134-136, 151
- EN (entitet, genstandskategori) § 197-211
- endnu* § 86.1
- enhedstryk § 35-47
- enklise (baglæns tryktab) ϵ xx § 35-47
- entitet (genstandskategori) EN § 197-211
- episode (tekstsegment) § 100
- episodisk aktionsart § 264
- epitet (forudsat adjektivisk information) § 60.7, 112.2
- ergativsprog § 184
- erstatningstryk § 45
- ϵ xx (enklise baglæns tryktab) § 35-47
- (notation for implikationsrelation mellem to udsagn) § 194-196
- f** (finitfleksiv, fleksivklasse) § 21, (syntaktisk led i sætningen) § 49-50
- F** (fundament, første plads i sætningsskemaet) § 53-54, 151
- faktivt prædikat § 77
- fald → $\varnothing$ kasus
- familielighed § 244
- fatisk funktion § 8 → $\varnothing$ konceptuel funktion
- FG (fysisk genstand, genstandskategori) § 197-211
- figur (og grund) § 4
- fiktion § 133, 154-158
- finit verbalfleksiv **f** (finitfleksiv) § 20-22, 24, 30-32, 50-57, 88-96
- finitfleksiv → $\varnothing$ finit verbalfleksiv
- fleksion (bøjning med fleksiv) § 15, 20-22, 24, 30-32, 34
- fleksiv (bøjningsendelse) § 15, 20-22, 24, 30-32, 34
- flertal → $\varnothing$ pluralis
- FN (uhåndgribeligt fænomen, genstandskategori) § 197-211
- fnk: (funktionsverbal) § 212-219
- fon (enkeltlyd) § 2, 13
- fonem (lydfigur) § 2, 13
- fonetisk nægtelse → $\varnothing$ metalingvistisk nægtelse
- forankrende information § 110-111
- foregang § 16, 18, 19, 32, 170, 212-218, 241, 267
- foreløbigt subjekt → $\varnothing$ formelt subjekt
- forgrund (meddelelse) § 35-47, 118-120, 134-148
- forgrundstryk § 118-120
- forhold (type af prædikat eller foregang) frh: § 212-219
- forholdsmodsatninger (konverser, reciproker) § 196
- forholdsord → $\varnothing$ præposition
- forholdsregler (tekstelement) § 102
- formelt subjekt (foreløbigt subjekt, subjektviskar) **s** § 65-66, 80, 82, 126, 136, 182
- forskelle der gør en forskel § 6
- forstavelse → $\varnothing$ præfix
- fortæller § 152-167
- forudgribelse (prolepse) § 164-167

- forudsat information § 110-117
fraseprædikat (fraseologisk verbal) § 62
frastisk læsning § 37, 119
fremlægning § 162, 166-167
fremsat information § 110-120
frh: (forhold, type af prædikat eller foregang) § 212-217-219
frit prædikat § 50, 226
fugebogstav § 28
fuldendt overgang (aktionsart) § 264
fundament **F** § 53-54, 151
funktionalitet § 6-13 → økompositionalitet
funktionsaktionsart § 264
funktionsord § 23-24, 28-32
funktionsverbal § 23-24, 28-32, 212-213, 218
fusion (af foregange) § 172, 174
fysisk genstand (genstandskategori) **FG** § 197-211
fælleskøn § 22
fællesled i implikativvætning § 80
fænomen (genstandskategori) **FN** § 197-211
førtid § 57, 90-96
g (gradsadverbial, funktionsordklasse) § 23.d, (plads i adjektival) § 64, (katafor) § 78
G-rolle (**G**) § 50-53, 67-73, 170-184
generalisering § 161
generel viden § 161, 166-167
generel konneksion § 99
generisk udsagn § 47, 59, 88, 126, 132, 135, 161
genitiv (ejefald, tillægsfald) ~**aj** § 21, 25, 27, 45, 60, 261-262
genkendelighed § 97-109, 110-111, 121-126
genre 97-109, 159, 166-167
genstand § 16, 18-19, 58-60, 121-125, 197-211, 235-245
genstandshelhed → ønominal
genstandsled → øobjekt
genvejshenvisning § 112, 114
gerundium (→ øpræsens participium) **w** § 21-22, 25, 55-57
givet (kendt) information § 112
gradbøjning → økomparation
gradsadverbium **g** § 23-24, 28-32, 41, 64, 220-221
gradsmodsætninger (antonymer) § 196
grammatisk morfem § 15-17, 20-27, 29-32
grammatisk metafor § 26, 208
grund → øfigur, øbaggrund
grundled → øsubjekt
h (hjelpeverbium, temporalt eller modalt, funktionsordklasse) § 23.k, 55, 212, (syntaktisk led i sætningen) § 49-50
H-rolle <**H**> § 50-53, 67-73, 170-184
Halliday § 218
handling → ømanifest handling
handling → øinteraktionel handling
handling (type af prædikat eller foregang) **hdl:** § 212-219
hdl: (handling, type af prædikat eller foregang) § 212-216-219
helhed-del → øholonymi
helsætning (hovedsætning) § 74
helsætning (hovedsætning) § 2, 9, 13, 48-54, 74
hensynslet → øindirekte objekt, øH-rolle
henvisning § 7, 230-248, 250-255 → øreference
heronymi → øartsmodsætninger
hierarkimodsætning § 196
hjelpeverbium (auxiliarium) **h** § 23-24, 28-32, 37, 50, 55, 212, 218
holonymi (helhed-del) § 196
homonymi § 186
hovedsætning → øhelsætning
hovedverbal → øprædikat
hv-ord (subjunktion, spørgende adverbium, spørgende pronomen) § 23, 41, 43, 77
hypernymy → øoverbegreb
hyponymy → øunderbegreb
høflighed § 156
højere grad → økomparativ
højeste grad → øsuperlativ
I (interjektion, leksemklasse) § 19.g, 227-229
identifikationsudsagn § 61, 75, 135, 146-147
identitet (type af prædikat eller foregang) **idn:** § 212-219
identitetsprædikation → øidentifikationsudsagn
idn: (identitet, type af prædikat eller foregang) § 212-217-219
ikke-bestemt nominal (nøgen form ental) § 38-39, 59, 62.1, 127-132,
ikke-distinktiv mening ved pronominer § 44
ikke-fiktion § 154-158
ikke-implikativ ledsætning § 80-81
ikke-menneskeligt levende væsen (genstandskategori) **IM** § 197-204-211
illokutionær handling § 8 → øinformationel funktion
IM (ikke-menneskeligt levende væsen, genstandskategori) § 197-204-211

- imperativ (bydeform) § 21, 54, 151 → bud
- implicit information → α udtalt information
- implikation (mellem udsagn) ‘->’ § 194-196
- implikativ ledsætning § 80-81
- IN (individ, genstandskategori) § 197-205-211
- indefinit → α ubestemt
- indhold af begreb → α begrebsindhold
- indirekte spørgesætning § 77
- indirekte objekt (hensynsled, dativobjekt) <IO> § 61, 65-73
- indirekte tale § 77, 83
- individ (genstandskategori) IN § 197-205-211
- indledning (tekstelement) § 104
- indre tid § 85 → α aspekt, α aktionsart
- indre syn § 162-167
- induktiv argumentation § 161
- inferentiel kommunikativ relation § 161
- infininit verbalflektiv **w** § 20, 31, 50-51, 55
- infinittflektiv → α infininit verbalflektiv
- infinitiv § 21, 24, 55-57, 68, 176, 215
- information § 110-120
- informationel funktion § 7-9, 15, 54, 97-151
- informationelt ytringsadverbial **y** § 41, 223
- inkorporeret leksem **L** § 62-63
- instruktion (genre) § 102
- intension → α begrebsindhold
- intentionalitet § 3, 11-13, 230
- interaktion (samtale, diskurs, debat) § 2, 9, 15, 54
- interaktionel handling § 1-2, 7, 54
- interjektion (udråbsord) **I** § 19, 24, 31-32, 227-229
- interjektion § 227-229
- interjektional **I** § 32, 227-229
- intetkøn § 22
- intransitivt verbum **V1** 61-66, 73, 184 → α monovalent prædikat
- inversion § 45
- IO** (indirekte objekt, syntaktisk rolleled og plads i sætningsskemaet) § 68
- ironi § 156-157
- isotopi § 189, 259
- iterationsaktionsart § 264
- j** (adjektivflektiv, flektivklasse) § 21.c
- J** (adjektivrod, leksemklasse) § 19.d, (plads i nominalskema) § 60
- ja-nej-spørgsmål* § 51 → α realitetsspørgsmål
- k** (subjunktion, underordningskonjunktional, funktionsordklasse) § 23.b, 99, (plads i ledsætningsskema) § 82
- K** (side- eller samordningskonjunktional, funktionsordklasse) § 23.b, (plads i sætningsskema), §23.b, 53, (konnekter) § 99
- karakteriseringsprædikat § 61.d.ii, 129, 146
- kasus (fald) 21, 23, 50.2, 179, 184
- kataforisk henvisning **n** § 59, 78
- kategorial aktionsart § 264
- kategoriel grammatik § 50, 58
- kategorier § 197-211, 230-249
- kategoriseringsprædikat § 61.1, 62.d.i, 129, 146
- kausativ § 184
- kendsgerning § 77, 208
- KG (kognitionsfænomen, genstandskategori) § 197-210-211
- KL (klassifikator, genstandskategori) § 36, 197-200-211.
- klassifikator (genstandskategori) KL § 36, 197-200-211
- kliche § 255
- kløvning § 45, 80, 84, 147, 172
- kognitionsfænomen (genstandskategori) KG § 197-210-211
- kohærens § 48, 188, 197, 219, 250-257
- kohæsion § 48, 58-60, 121-126
- komma § 51-52, 74, 79.2, 98
- kommentar § 162, 166-167
- kommunikation § 1, 7
- kommunikationshandling → α interaktionel handling
- kommunikationssituation **S_k** § 10-13, 168, 230-234 → α udsigelse
- kommunikativ konneksion § 99
- kommunikativ solidaritet § 156
- kommunikativ fejl § 156
- kommunikativ balance § 156
- komparation **j** § 20-22, 27, 64, 174
- komparativ ~**aj** § 20-22, 27, 64, 86.1, 174
- kompleks isotopi § 190
- komplement § 49
- komplet verbum 61, 69, 73
- komposition (af morfemer) → α kompositum
- komposition (af udsagn til en tekst) § 97-109
- kompositionalitet § 2, 13 → α funktionalitet
- kompositum § 28-32, 34, 193
- konceptuel funktion § 5-9, 15, 185-268
- konditionalsætning → α betingelsesledsætning
- kongruens § 21, 61
- konjunktion (side- eller samordningsbindeord) **K** § 23-24, 28-32, 42, se også α subjunktion
- konneksion § 48, 99

- konnektor § 99
 konvers → *øforholdsmodsatning*
 kopulaverbum (kopulativ) § 38, 61.1, 62.d.i, 129, 146, 181
 korporativt prædikat § 61-63
 korrekthed § 152-153
 korrelativ ledsætning § 78
 kryds og bolle § 51, 74
 kulturel baggrund (hos modtagerne) § 122
 konjunktive kategorier § 244
kursiv (notation for eksempel)
 KV (kvalitetsfænomen, genstandskategori) § 197-210-211
 kvalitetsfænomen (genstandskategori) KV § 197-210-211
 kvantor (mængdebetegnelse) **q** § 58-60
 køn § 22
L (prædikatslekse, inkorporeret del af et prædikat og plads i sætningsskema) § 62
lade § 37, 177.1
 latent § 1-3
 LD legemsdel, genstandskategori § 197-206-211
 ledsætning § 51, 74-96
 ledsætningsordstilling § 82-83
 legemsdel (genstandskategori) KV § 197-206-211
 lekse (ordstamme) 21, 168-174, 185-196, 197-249
 leksikaliseret frase § 43, 62
 letledsplads § 35, 44, 143, 220
 levende væsen (genstandskategori) LV § 197-211
 lidemåde → *øpassiv*
 lingvistisk determinisme 242
 LO (lokalitet, genstandskategori) § 197-206-211
 logisk yderste information § 118
 lokalitet (genstandskategori) LO § 197-206-211
 lokativt prædikat eller foregang **spl:**, **dpl:** § 37, 40, 62-66, 73, 216
 lokativt objekt **MR**, **H** § 65-73
 lokativt adverbial **MR** {STD} § 65-73
 lov § 161
 LV (levende væsen, genstandskategori) § 197-203-211
M (modifikator, syntaktisk led) § 31, 49-50, (plads i sætningsskemaet) § 63 → *øomsagnsadverbial*
M+ (de forudsatte informationer der hører til modtagerens baggrundsviden) § 155-157
M- (de forudsatte informationer der ikke hører til afsenderens baggrundsviden) § 155-157
ma (mådesadverbial, funktionsordklasse) § 23.g. (konceptuel klasse) § 225
 magtrelation i kommunikationen § 160-161, 166-167
 manifest handling § 1-3, 7-9, 12-14, 230-234
 masse (genstandskategori) MS § 197-206-211
 materiale (udsagnsadverbialtype) {MTR} § 71
 materialeadverbial **A** {MTR} (udsagnsadverbial) 71-72, 79
MDL (middel, udsagnsadverbialtype) § 71
 meddelelse § 115-117 → *øforgrund*
 meddelelsesform § 152-167
 medsyn § 164-167
 menneskeligt væsen (genstandskategori) MN § 197-204-211
 mental foregang (type af prædikat eller foregang) **mnt:** § 76, 212-214-219
 mentalt lager (i modtagernes bevidsthed) § 122
 meronymi (del-helhed) § 196
 metafor § 252-260 → *øgrammatisk metafor*
 metaforisk erkendelsesinteresse § 158
 metalingvistisk nægtelse § 139
 metarelational konneksion § 99
 metasproglige udsagn og betydning § 194-196
 metonymisk erkendelsesinteresse § 158
 metonymisk relation § 114, 250-256
 middel (udsagnsadverbialtype) {MDL} § 71
 middelbart rolleled **MR** § 50, 65-73
 MN (menneskeligt væsen, genstandskategori) § 197-204-211
mnt: (mental foregang, type af prædikat eller foregang) § 212-214-219
 modalverbum (modalt hjælpeverbum) **h** § 23-24, 28-32, 37, 50, 55
 modstillingsudsagn § 135, 145
 modsætningskonjunktion § 79
 modsætningstyper § 196
 modtager § 152-167
 modtese (tekstelement) § 101
mon § 83.1
 monosemiering § 187-192
 monovalent prædikat eller foregang **V1** § 61-70, 73, 170
 morf (tegnudtryk) § 2, 13, 15-32
 morfem (mindstetegn) § 2, 13, 15-32 → *øgrammatisk morfem* → *øfleksiv*, → *øderivativ*, → *ørod*

MR (middelbart rolleled, plads i sætningskemaet) § 68, 171-184
MS (masse, genstandskategori) § 197-206-211
MTR (materiale, udsagnsadverbialtype) § 71
 mængdebetegnelse (kvantor) **q** § 36, 200
 mønstergenkendelse § 235
 møveri § 113 → **op** pådøtning
MÅD (måde, udsagnsadverbialtype) § 71
 måde (udsagnsadverbialtype) {**MÅD**} § 71
 måde → **om** mådesadverbial, **oms** udsagnsadverbial
 mådesadverbium **ma** 18, 19, 49, 71 → **om** sagnsadverbial
 mål (udsagnsadverbialtype) {**MÅL**} § 71-72, 79
 mål (tekstelement) § 102
MÅL (mål, udsagnsadverbialtype) § 71
n (nominator, fleksivklasse) § 21.a, (funktionsordklasse) § 23.i, (syntaktisk led i sætninger) § 59-50, (led i nominaler) § 58, 60
N (substantivrod, leksemklasse) § 19.a, (syntaktisk led i sætningen) § 49, (led i et nominal) § 58-60
na negation (udsigelsesadverbial) § 23.f, 220, 226
 namedropping § 112
 navn (proprium) med flere led § 36, 200
 navneord → **o** substantiv
 negation → **o** nægtelse
 negationsflytning → **o** nægtelsestransport
 neksusforbindelse § 50-52, 134
 neustisk læsning § 37, 119
 neutral realitetsstatus § 77
 nomen kvalitatis **J~sb** § 27, 210
 nomen actionis **V~sb** § 27, 210
 nomen resultatis **V~sb** § 27, 210
 nomen agentis **V~sb** § 27, 205
 nominal (genstandshelhed) **n** § 58-60, 121-133
 nominalledsætning § 74-77, 81-84
 nominativ § 22.3, 184
 nominativ-akkusativ-sprog § 22.3, 184
 nominator (substantivisk fleksiv eller funktionsord) **n** § 20-22, 24, 30-32, 49-60
 nul-infinitiv → **o** infinitiv
 nul-morf § 22
 nutid § 21, 57, 85-96
 nutids tillægsform → **o** præsens participium
 o gerundium
 nutidsform → **o** præsens
 ny information § 112
 nægtelse (negation) **a** § 23-34, 28-32, 54
 nægtelsestransport § 40, 76, 84.1, 134, 140.1

nærhedsrelation → **o** metonymi
 nævnt information § 115
 nøgen form af substantiv → **o** ikke-bestemt nominal, **o** substantivrod
O (bolle, angivelse af det finitte verbal i en neksusforbindelse) § 51
 objekt (genstandsled) § 61-73
 objektivitet § 3
 objektsprædikativ (omsagnsled til genstandsled) § 38, 61, 65-73
OG (organisation, genstandskategori) § 197-205-211
 olympisk fortæller § 163
 omfang af begreb → **o** begrebsomfang
 omsagn § 49, 52, 61-73
 omsagnsadverbial **M** § 49-53 **A** § 71-72, 79, 220-222, 225-226, → **om** mådesadverbium
 omsagnsled → **o** prædikativ, **o** objektsprædikativ
 omstændighed → **o** udsagnsadverbial
 omtalt situation-konneksion § 99
 omtalt baggrund § 122
 omtalt situation **S_o** § 10-13, 168, 230, → **o** omsagn
 opmærksomhedsfelt (i modtagernes bevidsthed) § 122
OR (omsagnsrolleled, syntaktisk rolleled og plads i sætningskema) § 68
 ord § 2, 21-32
 orddannelse § 25-30
 ordformering § 21-22, 24-30, 52, 55
 ordklasse § 19-32
 ordsprog § 127
 ordstamme § 21 → **o** ordklasse
 ordstilling (sætningsskema) 15, 52-53, 60, 63-64, 68, 82-84, 172-184, 220, 225-226, 228
 ordtryk § 34, 44
 organisation (genstandskategori) **OG** § 197-211
 orientering af prædikater § 178-181
 overbegreb (hypernym, hyperonym) § 196
 overskrift § 47, 101-102, 127,
 oversætning § 74
 „xxx“ (notation for stavelser med svagtryk) § 33-47
p (præposition, funktionsordklasse) § 23.a, (syntaktisk led i sætningen) § 49-50
 panoramisk bagudsyn § 164-167
 paradoks (mellem udsagn) “” § 194-196
 parentetisk relatiivsætning § 79
 participium (tillægsform) **~aj** § 21, 25, 55 → **o** subpinum, **o** gerundium

- partitiv (genstandskategori) PT § 197-200-211
- passiv (lidemåde) ~**vb** § 21, 25, 27, 66, 178-179, 184
- Peirce § 232
- perfektum participium **V~aj** (datids tillægsform) § 21, 25, 27, 55, 66, 182 → **osupinum**
- perlokutionær handling § 8 → **interaktionel funktion**
- person (genstandskategori) PS § 197-205-211
- personal fortæller § 159, 166-167
- personligt pronomen **n** § 23, 59
- pluralis (flertal) **t** § 20, 22
- polysemi § 186-192, 250-260
- pos:** (possession, type af prædikat eller foregang) § 212-217-219
- possession (type af prædikat eller foregang) **pos:** § 212-217-219
- postposition § 71
- PR (procesfænomen, genstandskategori) § 197-209-211
- prc:** (proces, type af prædikat eller foregang) § 212-216-219
- primaærniveau (i taksonomi) § 248
- proces (type af prædikat eller foregang) **prc:** § 212-216-219
- procesaktionsart § 264
- procesfænomen (genstandskategori) PR § 197-209-211
- proklise (forlæns tryktab) „xxx § 35-47
- proksimal anaforisk henvisning § 59
- prolepse → **forudgribelse**
- pronomen (stedord) **n** § 23-24, 31-32, 44
- propositional information § 111
- propositional funktion (af udsagn) § 7-9
- proprium (egennavn) **n** § 23-24, 28-32, 59, 121-125,
- prosodi § 15
- prototype § 245
- prædikat (hovedverbal) **V** § 49-52, 61-66, 73, 212-219, → **foregang**
- prædikation → **udsagn**
- prædikativ (omsagnsled) **DR** § 50, 65-73, 75, 181
- prædikatsleksemlads **L** § 63
- præfiks (forstavelse) ~ § 25, 34
- præposition (forholdsord) **p** § 23-24, 28-32, 42, 62, 63, 65, 71, 173
- præpositionelt objekt **MR** § 65-73
- præpositionelt prædikat § 40, 62-66, 73
- præsens (nutidsform) § 21, 56, 88
- præsens participium (nutids tillægsform) **V~aj** § 21, 25, 27, 55, → **agerundium**
- præsentation (introduktion) § 136
- præsentationsudsagn § 135-136
- præsupposition § 115-117, 258
- præteritum (datidsform) § 21-22, 56, 89
- PS (person, genstandskategori) § 197-205-211
- psy:** (psykologisk vurdering, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
- psykologisk vurdering (type af prædikat eller foregang) **psy:** § 212-215-219
- PT (partitiv, genstandskategori) § 197-200-211.
- pådtutning 112-117, 154
- påstand (tekstelement) § 101
- q** (kvantor, syntaktisk led i et nominal) § 58, (plads i nominalskema) § 60
- r** (retningsadverbial, funktionsordklasse) § 23, (syntaktisk led i en adjektival) § 64, 220, 226
- R** (rolleled, plads i sætningsskemaet) § 52-53, 63, 68, (i nominalskemaet) § 58, 60
- R-plads** § 63, → **DR**, **IO**, **MR**, **OR**
- realitetsspørgsmål (*ja-nej*-spørgsmål) § 52, 54
- realitetsstatus udsagnets § 7-9, 74, 82
- reciprok → **forholdsmodsatning**
- redundans § 112
- reference § 8 → **henvisning**, **betegnelse**
- refleksivt pronomen § 23, 44, 122.2, 174
- refleksivt verbum 184
- reflektivering § 184
- regulering (type af prædikat eller foregang) **rgl:** § 212-219
- regulær passiv § 66
- rel:** (relativ egenskab, type af prædikat eller foregang) § 212-217-219
- relationsfænomen (genstandskategori) RL § 197-211
- relativ tid § 49, 57, 90-96
- relevans (relevansprincippet) § 7-9, 97-98, 106-109, 121, 149-150, 152-167
- repræsentation → **tanke**, **intentionalitet**, **henvisning**, **betegnelse**
- repræsentativ information § 110-111
- repræsentativitet → **intentionalitet**
- resultat (udsagnsadverbialtype) {**RL**} § 71
- resultatfænomen (genstandskategori) RS § 197-211
- resultatsadverbial **A** {**RL**} (udsagnsadverbial) § 71-72, 79
- retisk funktion → **propositional funktion**
- retningsadverbial **r** § 23-24, 28-32, 220-221

- retorisk adfærd § 156
 rettedhed → $\varnothing$ intentionalitet
rgl: (regulering, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
 rigtighed i kommunikationen § 152-153
 RL (relationsfænomen, genstandskategori) § 197-210-211
 rod § 15-19, 21-22, 24, 28-32 → $\varnothing$ substantivrod, $\varnothing$ verbalrod, $\varnothing$ adjektivrod, $\varnothing$ genstand, $\varnothing$ foregang
 rodmorfe → $\varnothing$ rod
 rolleled **R** § 39, 45, 49, 61-73, 168-184
 RS (resultatfænomen, genstandskategori) § 197-210-211
 RSL (resultat, udsagnsadverbialtype) § 71
 rundbuestruktur (i tekst) § 105-109
 s subjekt, syntaktisk led i sætningens udsigelse § 49-50
 S egentligt subjekt, syntaktisk led i sætningen § 50, 65, 136
 sagforhold § 7, 9, 18
 samdannelse § 29
 sammenligning (udsagnsadverbialtype) {SML} § 71
 sammenligningsadverbial **A** {SML} (udsagnsadverbial) § 71-72, 79
 sammenligningsgrundlag for relative adjektiver § 175
 sammensætning → $\varnothing$ kompositum
 samrum (for udsagnets omtalte verden) 151
 sandhed § 152-167
 sanseverbum (prædikat eller foregang) **sns:** § 37, 76, 214-215
 sansning (type af prædikat eller foregang) **sng:** § 212-219
 Saussure § 232
sb substantiv, fleksional ordklasse § 21, 24-32
 scenisk medsyn § 164-167
 se noget som noget § 3
 segmental mindsteenhed → $\varnothing$ morf
 selektionsregler → $\varnothing$ kohærens
 selvfølgelighed § 112
 semantisk morfe → $\varnothing$ leksem
 semiotisk genstand (genstandskategori) SM § 197-203-211
 seriøsitet § 155-156
 side- og samordnende konjunktion **K** § 53, 60
 sidebegreb § 196, 236-249
 sidebegreb → $\varnothing$ artsmodsætninger
 sideordning (med konjunktion) 172, 193-195
 sideordningskonneksion § 99
 sideordningstryk § 45
 sigte § 108-109, 118, 137-138, 150
sikken § 83.1
 simpleksord § 30
 situation → $\varnothing$ omtalt situation $\varnothing$ kommunikationssituation
 situationelt fænomen (genstandskategori) ST § 197-208-211
 situering → $\varnothing$ finit verbalfleksiv
 SK (skala, genstandskategori) § 197-200-211
S_k (kommunikationssituationen) § 11, 168, 230-234
 skala (genstandskategori) SK § 197-200-211
 slutning (tekstelement) § 104
 SM (semiotisk genstand, genstandskategori) § 197-203-211
 SML (sammenligning, udsagnsadverbialtype) § 71
sng: (sansning, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
S_o den omtalte situation § 11, 168, 230-234
 sociale konsekvenser § 7-9
som 80.1
 specifik viden § 161, 166-167
 spejlprædikat § 178-181
spl: (statisk placering, befinde sig, type af prædikat eller foregang) § 212-216-219
 sprogspil § 12
 spøg § 156
 spørgsmål § 54
 ST (situationelt fænomen, genstandskategori) § 197-208-211
 statisk placering (type af prædikat eller foregang) **spl:** § 212-216-219
 STD (sted, udsagnsadverbialtype) § 71
 sted (udsagnsadverbialtype) **A** {std} § 71-72, 79
 stedsadverbial **A** {STD} (udsagnsadverbial) § 71-72, 79
 stilstandsaktionsart § 264
 styring § 55-57, 175-177
 stærktryk /xxx § 33-47
sto: (støtteverbum, funktionsverbal) § 26, 62.d.iii, 76, 212-219
 støtteudsagn § 98
 støtteverbum (funktionsverbal) **sto:** § 26, 62.d.iii, 76, 212-219
 subjekt (grundled) **s** § 49-55, 58-60
 subjektivitet § 3
 subjektsvikar **s** § 44, 80, 82 → $\varnothing$ formelt subjekt

- subjunktion (underordningsbindeord) **k** § 23,
 74, 82, 99 se også **konjunktion**
 substantiv (navneord) **sb** § 21-22, 24-32
 substantivrod **N** § 19, 26-32, 50-53, 58-60
 suffiks § 25, 34
 superlativ **højeste grad, j** § 20-22, 86.1
 supinum → **o** perfektum participium, **w** § 21-
 22, 24-25, 55-57
 suprasegmentalt træk 15
 svag bøjning § 22
 svagtryk „xx § 33-47
 symmetri → **o**magtrelation, **o**vidensrelation
 synonymi § 196
 synsvinkel § 161-167 → **o**indre syn, **o**dre syn
 syntaks (ordføjningslære, grammatik) § 48-60
 særrum (for den omtalte verden) § 151
 sætning § 2,9,13, 49-54 → **o**helsætning, **o**ledsæt-
 ning.
 sætningsknode § 83
 sætningsskema → **o**ordstilling
 sætningstryk § 46
t (talflexiv, flexivklasse) § 20-24, 30-32
T (talord, ordklasse) § 24,31,58-60
T (den fælles tanke i kommunikationssituatio-
 nen) § 4, 10-11, 14, 168, 230-234
 taksonomi § 236-248
 talbøjning **t** § 20-22, 24, 30-32
 taletur § 2
 talord (funktionsordklasse) § 24, 31, 58-60
 tanke **T** § 3-4, 10, 14, 168, 230-234
 TD (tidsenhed, genstandskategori) § 197-208-
 211
 tegn § 230-234
 tekst (taletur, replik, indlæg) § 1-9, 13, 97-109
 tekstlig konneksion § 99
 tekstmodel § 152-153
 temaløse udsagn → **o**præsentationsudsagn
 tematisering → **o**emne
 temporalt fænomen (genstandskategori) **TM**
 § 197-211
 tempus → **o**tid
 tese (tekstelement) § 101
 tetisk udsagn → **o**præsentationsudsagn
 TG (ting, genstandskategori) § 197-206-211
 TID (tid, udsagnsadverbialtype) § 71
 tid **A** {TID} (udsagnsadverbial) § 71-72, 79
 tid (tempus) § 20, 22, 49-50, 56-57
 tidsanskuelse § 164
 tidsenhed (genstandskategori) **TD** § 197-208-211
 tidskonneksion § 99
 tidsvindue § 57, 85
 tilbageblik (analepse) § 164-167
 tilføjesudsagn § 135-137
 tilføjesudsagn § 137
 tillægsfald → **o**genitiv
 tillægsform → **o**participium, **o**gerundium, **o**su-
 pinum
 tillægsord → **o**adjektiv
 tilstandsfænomen (genstandskategori) **TL**
 § 197-211
 ting (genstandskategori) **TN** § 197-211
 TL (tilstandsfænomen, genstandskategori)
 § 197-210-211
 TM (temporalt fænomen, genstandskategori)
 § 197-208-211
 transitiv-intransitiv-alternation § 184
 transivering § 184
 transitivt verbum **V2** § 61-66, 73, 184 → **o**diva-
 lent prædikat
 trappediagram § 74
 trivalent prædikat eller foregang **V3** § 61-70, 73,
 175-184
 tryk § 33-47
 trykovertagelsesord § 35-47, 220
 tryktab § 35-47
 tryktabsinterjektional § 227-229
 tryktabsord § 35-47
 tryktabsverbum § 39, 62-66, 73
 TÆ (tællelig ting, genstandskategori) § 197-206-
 211
 tælle som-mekanismen '=>' § 11-13
 tællelig ting (genstandskategori) **TÆ** § 197-211
 ua (udsagnsadverbium) § 19, 31-32, 39, 50-53,
 58-60, 71-72, 79, 220-222, 224, 226
 ubestemt (indefinit) nominal **n** § 38, 59, 61, 121,
 131-133, 136
 udsagn (prædikation) § 7, 9, 13, 49, 61, 97-110,
 134-151
 udsagnsadverbial **A** § 19, 31-32, 39, 50-53, 58-60,
 71-72, 79, 220-222, 224, 226
 udsagnsfænomen (genstandskategori) **US**
 § 197-208-211
 udsagnsord → **o**verbum
 udsigelse § 49-60
 udsigelsesadverbial (neksusadverbial, nægtel-
 se, logisk operator) **a** 23-24, 28-32
 udsigelsesneksus → **o**udsigelse
 udsigelsestyper § 54, 151
 udtalt information § 115
 ufuldendt overgang (aktionsart) § 264

- ukomplet verbum → $\square$ korporativt prædikat
umiddelbart rolleled <IO>, [DR] § 50, 61, 65-73
underbegreb (hyponym) § 196
underbestemthed § 185
underforståelse § 115-117
underordning § 171-173
underordningsbindeord → $\square$ subjunktion
US (udsagnsfænomen, genstandskategori) § 197-208-211
uudtalt information § 115
v (finit verbal, syntaktisk led i udsigelsen) § 49-50
V (verbalrod, leksemklasse) § 19, (prædikat syntaktisk led i sætningen) § 49-50, (plads i sætningsskemaet) § 52-53
V-plads 63, 84
V1 (monovalent prædikat eller foregang) § 61-70, 73, 182-184
V2 (divalent prædikat eller foregang) § 61-70, 175-184
V3 (trivalent prædikat eller foregang) § 61-70, 73, 180, 182-184
valens § 61-70, 73, 175-184, 212
valensbærende verbal → $\square$ prædikat
valensled (rolleled) § 39, 45, 49, 61-73
VAR (varighed, udsagnsadverbialtype) § 71
varighedsadverbial A {VAR} (udsagnsadverbial) § 71-72, 79
varighedsaktionsart § 264
vb (verbum, fleksionsordklasse) § 21-22, 24, 31-32, 49-50, 61-66, 73
verbal 212 → $\square$ prædikat, $\square$ verbum $\square$ foregang
verbalrod (prædikat eller foregang) V § 19, 26-32, 49-52, 58-60, 61-66, 73
verbalsubstantiv V~sb § 26-32, 39, 58-60, 208, 212
verbum vb § 21-22, 24, 31-32, 49-52, 58-60, 61-66, 73
vidensrelation i kommunikationen (autoritativ eller argumentativ) § 161-167
vikarverbum § 45
vildledende sigte (§ 145)
vilkår (udsagnsadverbialtype) {VLK} § 71
vilkårsadverbial (ledsætningformet udsagns-
adverbial) A {VLK} § 71-72, 79
VK (værkfænomen, genstandskategori) § 197-209-211
VLK (vilkår, udsagnsadverbialtype) § 71
vrd: (vurdering, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
VT (vegetation, plante, genstandskategori) § 197-211
vurderende prædikat eller foregang, vrd: § 76, 175, 212-215-219
vurdering (type af prædikat eller foregang) vrd: § 212-219
værkfænomen (genstandskategori) VK § 197-211
w: infinit flektiv, flektivklasse: § 21, syntaktisk led i sætningen: § 49-50,
W (grund- eller funktionsverbum, plads i sætningsskemaet) § 63
X (kryds, angivelse af subjektet i en neksusforbindelse) § 51
X1 (ekstrapositionsplads før F) § 148
X2 (ekstrapositionsplads efter A) § 148
x-bar-princippet § 64
y (ytringsadverbialplads, syntaktisk led i sætningen) § 49-50, 220-226
Y (ytringen i kommunikationssituationen) § 11, 168, 230-234
ya (attitudeadverbial, funktionsordklasse) § 23, 24.1, (konceptuel klasse) 220-226
yderste information § 118
ydre tid § 56 → tid
ydre syn § 162-167
ytr: (ytring, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
ytring (type af prædikat eller foregang) ytr: § 76, 212-215-219
ytringer (taletur, sproghandling, tekst) Y § 2, 10-13
ytringsadverbial y § 49-50, 220-226
ytringsinterjektional § 227-229
ytringsord → $\square$ interjektion
zeugmatest § 192
ækv: (ækvivalens, type af prædikat eller foregang) § 212-217-219
ækvivalens (mellem udsagn) '≡' § 194-196
ækvivalens (type af prædikat eller foregang) ækv: § 212-219
ændringsudsagn § 135, 138
ærlighed § 152-167
ønk: (ønske, type af prædikat eller foregang) § 212-215-219
ønske → $\square$ intentionalitet
ønske (type af prædikat eller foregang) ønk: § 76, 175, 212-215-219
ÅRS (årsag, udsagnsadverbialtype) § 71
årsag (udsagnsadverbialtype) {ÅRS} § 71
årsagskonneksion § 99

Tegn:

KAPITÆLER: begreb som defineres

understregt: det ord i eksemplet som kommenteres

*xxx (asterisk): uacceptabel ytring

/ og \ (skråstreg): angiver i sætningsskemaet at ledet under brøkstregen kun er til stede hvis ledet over brøkstregen også er det § 84

[...] (kantet parentes): afgrænser dele og enheder i komposita § 29-30

[...] (kantet parentes) afgrænser ledsætninger i helsætninger § 74-75

[...] (kantet parentes): afgrænser det som sanses i kommunikationssituationen

└ ... ┘ fællesled i implikative sætninger § 80

(...) (rund parentes): G-rolle § 67-68, 171-184

[...] (kantet parentes): E-rolle § 67-68, 171-184

< ... > (spids parentes): H-rolle § 67-68, 171-184

{ ... } (tuborgparentes): udsagnsadverbial § 171-184

+ (plustegn): komposition § 28-30

~ (tilde): derivation: ~sb, ~vb, ~aj, ~oa § 26-27

- (bindestreg): fleksion § 20-22

* (asterisk): paradoksal relation mellem to udsagn § 194-196

/ (skråstreg): eksklusivitetsrelation mellem to udsagn § 194-196

-> implikationsrelation mellem to udsagn § 194-196

- (bindestreg): autonomirelation mellem to udsagn § 194-196

= ækvivalensrelation mellem to udsagn § 194-196

≠ ingen ækvivalensrelation mellem to udtryk, ingen synonymi § 194-196

=> tælle som relation i kommunikationssituationen § 11, 168, 230-234

◀ repræsentationsrelation i kommunikationssituationen § 11, 168, 230-234

➔ kausal sanserelation i kommunikationssituationen § 11, 168, 230-234

[...] (dobbelt kantet parentes): emnet i et udsagn § 134-151

dobbelt understregning: udsagnets meddelelse § 134-151

{ småt } underforstået information § 117

< småt > udsagnets sigte § 108

■: den anden af de to isotopier i en metafor § 252-258

▼: metonymisk mening § 251-258

▲: metonymisk mening § 251-258

●: den ene af de to isotopier i en metafor § 252-258

►: angiver det finite verbal i den realitetsangivende neksusforbindelse § 51

★: angiver subjektet i den realitetsangivende neksusforbindelse § 51

X: (kryds) angiver subjektet i en neksusforbindelse § 51

O: (bolle) angiver det finite verbal i en neksusforbindelse § 51

/xxx: stavelse med stærktryk § 33-47

,xxx: stavelse med bitryk § 33-47

°xxx: stavelser med svagtryk § 33-47